

Latvijas Republikas tiesībsarga 2017.gada ziņojums

Rīga, 2018

Saturs

Tekstā lietotie saīsinājumi.....	9
Tiesībsarga ievadvārdi.....	10
I. Bērnu tiesību joma.....	12
1. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes	12
1.1. Statistika	12
1.2. Tiesībsarga rekomendācijas	14
2. Būtiski atzinumi 2017.gadā	24
2.1. Par Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrā ievietoto bērnu tiesību pārkāpumiem....	24
2.2. Par tehnisko palīgīdzekļu kompensācijas piešķiršanu bērnam.....	26
2.3. Par bērna aprūpi valsts sociālās aprūpes centra “Rīga” filiālē “Baldone”	27
2.4. Par audžuģimenē ievietota bērna sagatavošanu adopcijai	28
3. Starptautiskā sadarbība bērnu tiesību jomā	33
4. Latvijas valstspiederīgo bērnu tiesību aizsardzība ārvalstīs	37
5. Bērnu un bērnu tiesību subjektu informēšana un izglītošana	37
6. Trūkumi normatīvajā regulējumā	38
6.1. Bērna tiesības uz pilsonību no dzimšanas reģistrācijas brīža	38
6.2. Par Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumiem Nr.857	40
6.3. Par uzturlīdzekļu izmaksu nepilngadīga vecāka vietā	41
7. Bērna tiesību nodrošināšana izglītības jomā	42
7.1. Vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšana ēdināšanas maksas aprēķinā pirmsskolas izglītības iestādēs	42
7.2. Ēdināšanas maksa speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs	47
7.3. Vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšana pamatizglītības ieguves uzsākšanā.....	51
7.4. Vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšana stipendiju apmēra noteikšanā.....	52
7.5. Pārāk agra mācību sākuma laika ietekme uz bērna attīstību	53
8. Saskarsmes tiesības īstenošanas problemātika	54
9. Labas pārvaldības principa ievērošanas problēmas bāriņtiesu darbā	59
9.1. Aizgādības tiesību pārtraukšana vecāku slimības dēļ.....	61
9.2. Atšķirīga attieksme reliģiskās piederības dēļ.....	62
9.3. Vecāku neinformēšana	64
9.4. Aizbildņu nepilnīga informēšana par viņu pienākumiem un tiesībām	64
9.5. Bērna tiesības tikt uzklautam	65

9.6. Audžuģimenes neaicināšana uz bāriņtiesas sēdi.....	66
9.7. Apliecības sociālo garantiju saņemšanai savlaicīga neizsniegšana	67
10. Jaunākā vecuma (0-2) bērnu tiesības uzaugt ģimenē	67
11. Adoptētājiem izmaksājamā uzturņa	68
12. Bērnu uzvedības sociālā korekcija – situācija pašvaldībās	71
13. Nepilngadīgo ārzemnieku tiesību nodrošināšanas uzraudzība	74
13.1. Bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības pēc pilngadības sasniegšanas	74
13.2. Ārzemnieku, kuriem ir piešķirts alternatīvais statuss, tiesības uz ģimenes pabalstiem.....	75
14. Monitoringa vizīte Skangaļu muižā “Mājas ģimenes atbalstam”	76
14.1. Saskarsmes tiesība	77
14.2. Bērnu uzvedības korekcija.....	78
14.3. Bērnu darbs iestādē.....	79
14.4. Kabatas nauda.....	81
II. Pilsonisko un politisko tiesību joma	84
1. Tiesības uz taisnīgu tiesu	84
1.1. Pieeja tiesai administratīvo pārkāpumu lietās	85
1.2. Personu ar invaliditāti pieeja tiesai	87
1.3. Tiesības uz pieeju tiesai saistībā ar speciālajām atļaujām	88
1.4. Personas tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā	89
1.5. Nevainīguma prezumpcija.....	91
1.6. Civillietu izskatīšana bez personas klātbūtnes	91
1.7. Pārstāvība noteiktu kategoriju civillietās.....	92
1.8. Tiesības uz pamatotu tiesas nolēmumu	93
1.9. Tiesnešu ētika	95
1.10. Tiesu eksperta profesionālās ētikas ievērošana tiesvedības laikā.....	95
1.11. Tiesības uz taisnīgu tiesu kriminālprocesā par noziedzīgi iegūtu mantu.....	98
1.12. Administratīvās tiesas tiesības grozīt Konkurences padomes lēmumus.....	99
1.13. Tiesības uz aizstāvību	100
1.14. Juridiskās palīdzības pieejamība un kvalitāte.....	101
1.15. Juridiskā palīdzība, lai vērstos Eiropas Cilvēktiesību tiesā.....	102
1.16. Tiesības uz atlīdzinājumu	102
1.17. Tiesības uz efektīvu aizstāvību un pārstāvību, izmantojot videokonferenci	104
1.18. Nolēmumu izpildes nepilnības	105

2. Problemātiskie aspekti pirmstiesas kriminālprocesā	109
3. Tiesības uz brīvību un drošību	112
4. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības	115
4.1. Informatīvo materiālu pieejamība psihoneiroloģiskajās ārstniecības iestādēs	116
4.2. Ierobežojošo līdzekļu piemērošana psihoneiroloģiskajās ārstniecības iestādēs	116
4.3. Tiesības uz brīvību un taisnīgu tiesu	121
4.4. Veselības inspekcijas loma personu ar garīga rakstura traucējumiem sūdzību izskatīšanā.....	122
4.5. Par ārzemnieces ilgstošu ārstēšanu un statusa piešķiršanu Latvijā	123
5. Privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramība.....	125
5.1. Likumdošanas iniciatīva	125
5.2. Viedokļi institūcijām.....	127
5.3. Medijiem sniegtā informācija	138
5.4. Privātpersonu iesniegumu izskatīšana	139
6. Tiesiskā regulējuma par miruša cilvēka audu un orgānu izņemšanu izmantošanai medicīnā atbilstība cilvēktiesību standartiem.....	145
6.1. Pētījums “Latvijas Republikas tiesiskā regulējuma par miruša cilvēka audu un orgānu izņemšanu izmantošanai medicīnā atbilstība cilvēktiesību standartiem”	146
6.2. Tiesībsarga rekomendācijas	149
6.3. Tiesībsarga līdzdalība	152
7. Tiesības uz vārda brīvību	157
7.1. Likumdošanas iniciatīva	157
7.2. Viedokļi institūcijām.....	159
7.3. Privātpersonu iesniegumu raksturojums.....	160
7.4. Žurnālista tiesības uz informācijas avotu neaizskaramību kriminālprocesā	164
7.5. Diskusija par elektronisko plašsaziņas līdzekļu telpu	166
7.6. Naidu kurinoša runa	167
7.7. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2017-03-01	169
8. Ieslodzīto personu tiesību nodrošināšana	172
8.1. Vispārīgs iesniegumu raksturojums.....	173
8.2. Jēdzienu “advokāts” un “aizstāvis” tvērums	174
8.3. Apcietinātā telefona zvanu skaits savam aizstāvim	175
8.4. Prasības transportlīdzekļiem ieslodzīto konvojēšanai	176
8.5. Miesas bojājumu fiksēšana	176

8.6. Notiesāto sarakste ar ģimeni, atrodoties soda izolatorā.....	177
8.7. Notiesātā ar īpašām vajadzībām saziņas nodrošināšana.....	178
8.8. Nosacīti notiesātā pienākums reģistrēties Valsts probācijas dienestā.....	179
8.9. Notiesātā informēšana par pārvietošanu uz izmeklēšanas cietumu.....	179
8.10. Ārzemnieku tiesību ievērošana brīvības atņemšanas iestādē	180
8.11. ANO Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokols.....	181
8.12. CPT ziņojums Latvijas valdībai par 2016. gada vizīti.....	183
8.13. Viedoklis Satversmes tiesas lietā Nr.2017-19-01	183
8.14. Apstākļi īslaicīgās aizturēšanas vietās	187
9. Nepilsoņi Latvijā.....	189
9.1. Tikšanās ar žurnālistiem un atbalsts Valsts prezidenta iniciatīvai	189
9.2. Ierosinājumi Saeimas priekšsēdētājam un Ministru prezidentam	189
10. Cilvēku tirdzniecība.....	190
11. Tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību.....	191
12. Vēlēšanu tiesības.....	193
13. Ārvalstnieku tiesības, patvēruma meklētāju un starptautisko aizsardzību saņēmušo personu statuss un tiesības	194
13.1. Patvēruma meklētāju, bēgļu un alternatīvo statusu saņēmušo personu tiesības....	195
13.2. Piespiedu izraidīšanas novērošana	199
14. Tiesībsarga tiesas procesa izspēle cilvēktiesībās 2017.....	208
III. Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomas aktualitātes un problēmjaudājumi.....	210
1. Tiesības uz sociālo drošību	210
1.1. Par garantētā minimālā ienākuma līmeni	210
1.2. Par pārskatītās Eiropas Sociālās hartas īstenošanu.....	211
1.3. Par slimības naudu, esot rezerves karavīru apmācībās.....	212
1.4. Par vecāku pabalstu, ja darba devējs savlaicīgi nav sniedzis ziņas iestādei.....	213
1.5. Par cilvēktiesību nodrošināšanu ilgstošas sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijās.....	215
1.6. Viedoklis Satversmes tiesai par vecāku pabalstu, vienlaikus gūstot ienākumus kā pašnodarbinātai personai	216
2. Personu ar invaliditāti tiesības	217
2.1. Monitorings par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu (2010.-2016.)	217

2.2. Informatīvais materiāls “Pielāgota darba vide darbiniekiem ar invaliditāti”	218
2.3. Konference “Darba tirgus pieejamība personām ar invaliditāti”	219
2.4. Konkurss “Gada balva personu ar invaliditāti atbalstam 2017”	220
2.5. Personu ar invaliditāti tiesību attīstības veicināšana	222
2.6. Par asistenta pakalpojumu cilvēkiem ar invaliditāti ārzemēs	227
2.7. Diskriminācija cilvēka ar invaliditāti tiesībās izmantot sabiedrisko transportu	228
2.8. Par cilvēka ar invaliditāti diskrimināciju nepieejamas vides dēļ	228
3. Tiesības uz mājokli	229
3.1. Pašvaldības palīdzība mājokļa jautājumu risināšanā personām pēc ieslodzījuma ..	229
3.2. Par pašvaldības piedāvāto mājokļu kvalitāti	230
3.3. Par rēķiniem pašvaldības dzīvokļu īrniekiem	231
3.4. Par Dzīvojamo telpu īres likumprojektu	232
3.5. Par ūdens patēriņa starpību daudzdzīvokļu mājās	233
3.6. Pamatpakalpojumu atslēgšanas nepieļaujamība	234
4. Tiesības uz veselību	236
4.1. Pārskatītās Eiropas Sociālās hartas īstenošana (veselības aizsardzība)	236
4.2. Veselības aprūpes finansēšanas likumprojekts	237
4.3. Pasākumi legionelozes izplatības ierobežošanai	239
5. Tiesības uz darbu	241
5.1. Par diskriminācijas aizliegumu pret strādājošiem vecākiem	241
5.2. Rokasgrāmata “Vienlīdzīga darba samaksa”	245
5.3. Diskriminējoši nosacījumi darba sludinājumā	245
5.4. Vienlīdzības principa īstenošana ārstniecības personu atlīdzības noteikšanā	246
5.5. Tiesiskās vienlīdzības principa ievērošana pedagogu profesionālās darbības kvalitātes pakāpes noteikšanā	248
5.6. Par taisnīgiem darba apstākļiem valsts un pašvaldību iestādēs	248
5.7. Tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpums amatu konkursos	253
5.8. Viedoklis Satversmes tiesai par prokuroru algu atbilstību Satversmei	254
5.9. Viedoklis Satversmes tiesai par aizliegumu strādāt par pedagogu	255
6. Tiesības uz īpašumu	256
6.1. Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā	256
6.2. Par kadastrālās vērtības un nekustamā īpašuma nodokļa pieaugumu	259
6.3. Solidaritātes nodokļa likuma atbilstība tiesiskās vienlīdzības principam	261
6.4. Ierobežojums lietot īpašumu normatīvo aktu nepilnību dēļ	263

6.5. Par tiesību uz īpašumu ierobežošanu pēc notiesājoša sprieduma izpildes	265
6.6. Tiesību uz īpašumu ierobežojums dzīvesvietas deklarēšanas gadījumā.....	266
6.7. Par lauksaimnieku priekšlaicīgo pensiju	267
6.8. Viedoklis Satversmes tiesai par pārmaksātā PVN atmaksu.....	268
6.9. Viedoklis Satversmes tiesai par piespiedu zemes nomas maksas samazinājumu ...	268
7. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē.....	269
7.1. Apsardzes darbinieku apmācības un sertifikācijas efektivitāte	269
7.2. Par vidi degradējošām un cilvēku drošību apdraudošām būvēm un tiesībām dzīvot dzīvībai un veselībai drošā vidē.....	270
7.3. Trokšņu novēršanas un pārvaldības kārtība mototrasēs	272
7.4. Par kokzāģētavas darbību un tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē	273
7.5. Par putekļu piesārņojumu	273
8. Tiesības uz pieeju precēm un pakalpojumiem.....	274
8.1. Pozitīvas attieksmes veidošana pret mazu bērnu vecākiem	274
8.2. Diskriminācija rases vai etniskās piederības dēļ ģenes sludinājumā.....	275
8.3. Par licencēto makšķerēšanu Alūksnes ezerā.....	275
IV. Labas pārvaldības principa veicināšana.....	276
1. Iedzīvotāju aptauja “Vai iestādes ievēro labu pārvaldību?”	276
2. Atklātības, informācijas pieejamības un līdzdalības veicināšana.....	278
2.1. Atklātība kā būtisks labas pārvaldības elements.....	278
2.2. Pētījums “Tiesību uz informāciju īstenošana vietējo pašvaldību interneta vietnēs”	279
2.3. Tiesības uz informāciju par vēlēšanu iniciētiem likumprojektiem	279
2.4. Informācijas atklātības ierobežošana Salaspils pašvaldībā	280
2.5. Pienākums sniegt informāciju un izstrādāt iekšējo normatīvo regulējumu.....	281
2.6. Par pietiekamu izskaidrošanu	283
2.7. Par pietiekamu izskaidrošanu un informēšanu saistībā ar RPIVA likvidāciju.....	283
2.8. Par sasniedzamību tiesiskajās attiecībās ar valsti	284
3. Iestādes rīcības tiesiskums	287
3.1. Par Jūrmalas pašvaldības kapsētu darbības un uzturēšanas noteikumiem	287
3.2. Par atbildes sniegšanu pēc būtības	288
4. Iestādes pienākums nepārtraukti uzlabot savu darbību	289
4.1. Par atklātības veicināšanu.....	289
4.2. Par datu aizsardzības uzlabošanu	289
4.3. Par saziņu ar iedzīvotājiem.....	290

5. Labas pārvaldības princips nodokļu un nodevu administrēšanas jomā.....	292
5.1. Par labu pārvaldību Valsts ieņēmumu dienesta darbā.....	292
5.2. Par iedzīvotāju interesēs virzītu likuma grozījumu gaitu	293
5.3. Par apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanu administratīvā pārkāpuma lietā.....	294
5.4. Par papildsoda izpildi administratīvā pārkāpuma lietā.....	295
V. Tiesībsarga biroja informācija	298
1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti.....	298
1.1. Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2017.gadā (eiro).....	298
1.2. Tiesībsarga biroja darbības rezultatīvie rādītāji 2017.gadā	299
2. Personāla sastāvs.....	300
3. Komunikācija ar sabiedrību	301
3.1. Informatīvie pasākumi.....	304
3.2. Konsultācijas un semināri reģionos.....	305
4. Starptautiskā sadarbība	307
5. Tiesībsarga biroja viedokļi Satversmes tiesai.....	310
6. Tiesībsarga biroja pieteikumi Satversmes tiesai.....	313
7. Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2017.gadā	314
Kopsavilkums	319
Bērnu tiesību joma.....	319
Pilsonisko un politisko tiesību joma.....	327
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību joma	339
Labas pārvaldības principa veicināšana	346
Tiesībsarga biroja informācija	351

Tekstā lietotie saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

APL – Administratīvā procesa likums

CPT – Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja

ECPAK – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

ĪAV – Īslaicīgās aizturēšanas vieta

LAPK – Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss

KPL – Kriminālprocesa likums

PMLP – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde

Satversme – Latvijas Republikas Satversme

VARAM – Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

VBTAI – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija

VID – Valsts ieņēmumu dienests

VSAC – Valsts sociālās aprūpes centrs

Tiesībsarga ievadvārdi

Godātais Valsts prezident, deputāti, Latvijas iedzīvotāji!

Mūsdienās, it īpaši 21.gadsimtā, gan cilvēktiesības, gan izpratne un attieksme pret tām ir dinamiski mainījusies. Satversmē un citos tiesību aktos garantētās cilvēktiesības ir laimīga cilvēka un ilgtspējīgas valstis pamats. Ir būtiski saprast, ka visi cilvēktiesību principi ir savstarpēji saistīti, viens otru papildinoši. Tas parāda, ka cilvēktiesības ir universālas un fundamentālas, turklāt tās var uzskatīt par vienām no visdinamiskākajām tiesībām.

Mūsu izcilajā Latvijas Republikas Satversmē 1998.gadā tika nostiprinātas cilvēka pamattiesības. Ar šo papildinājumu Saeima ir pierādījusi, ka Latvijā cilvēktiesības nav apzinātas tikai teorijā, bet tās tiek garantētas mūsu pamatlikumā un caur to īstenotas praksē. Vairākkārt esmu uzsvēris, ka arī tiesībsarga institūcija ir jāiekļauj konstitucionālo institūciju saimē, jāieraksta Satversmē, jo tieši šī institūcija strādā cilvēka pamattiesību aizsardzībai un labas valsts pārvaldības sekmēšanai.

Man bieži jautā cilvēktiesību definīciju, un es saku, ka tas ir tiesību kopums, kas garantē tiesības uz laimi. Cilvēktiesības sākas ar cilvēka piedzimšanas brīdi, beidzas ar nāvi, pat ieskaitot to. Aizvadītajā gadā, strādājot ar tēmu par cilvēka audu un orgānu transplantācijas tiesiskajiem aspektiem, nonācu pie atziņas: paradoksāli, bet fakts – nāve var dot dzīvību. Cilvēktiesības ir attīstījušās tik tālu, ka šī klauzula ir loģiska un pati par sevi saprotama.

Kādam var rasties jautājums, kāpēc tieši tiesības uz laimi? Protams, katram ir savi kritēriji un izpratne par laimi. Manuprāt, tās ir tiesības uz izglītību, tiesības uz pieejamu un kvalitatīvu veselības aprūpi, tiesības uz sociālo drošību, īpašumu un darbu, kā arī vēl daudzas citas. Svarīgākais, ka cilvēki ir informēti par savām tiesībām un vienlaikus arī pienākumiem. Jo tikai ar augstu tiesisko apziņu apveltīta sabiedrība var būt perspektīva un ilgtspējīga.

Jo augstāka sabiedrības tiesiskā apziņa un stabilāka vērtību sistēma, jo sociāli atbildīgāka un tiesiskāka ir valsts. Tas ir demokrātijas pamats vai, kas mūsdienās ļoti pietrūkst globālajā pasaulē, – konsensus demokrātija. Ikvienu tiesības beidzas tur, kur sākas kāda cita tiesības. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā cieņa ir minēta kā viena no cilvēktiesību vērtībām. Jo tikai savstarpējas cieņas rezultātā tiesības tiek realizētas labā ticībā.

Latvijas politikā, it īpaši Saeimā, izpratne par cilvēktiesībām un attieksme pret tām ir progresējusi. Manuprāt, tas pierāda, ka pamattiesību ietveršana Satversmē nav bijuši vien tukši vārdi. Nereti publiski esmu paudis, ka viens vai otrs likums ir labs vai pat izcils. Savukārt likuma ieviešanā vai piemērošanā gan esam ļoti tālu no ideāla, līdz tam vēl tāls ceļš ejams. Atsevišķās situācijās es pat teiktu, ka vēl esam aizvadītā gadsimta 90.gados.

Lai to mainītu, mums ir jāatver savas sirdis, “jāiekāpj” sabiedrības kurpēs. Tas īpaši attiecas uz politikas veidotājiem un lēmumu pieņēmējiem. Ir jāizvairās no nespējnieku doktrīnas, proti, jādzēš no savas leksikas un prātiem tādas frāzes kā “nevaram”, “nav naudas”, “atliksim šo jautājumu uz gadiem pieciem”. Tādējādi nonākam pie vēl viena principa. Savā būtībā ļoti vienkārša, bet tajā pašā laikā ļoti būtiska, lai valsts pārvalde darbotos efektīvi, – valstij ir jāieklausās ikviena indivīda vajadzībās, jānodrošina kopīgais sabiedrības labums. Tas ir izdarāms simbiozē ar valsts varas orgāniem, sadarbojoties ikvienai institūcijai un amatpersonai. Mērķis ir viens – iedziļināties lietā pēc būtības, ātri un efektīvi izdarīt visu, kas konkrētajā situācijā ir iespējams.

Mēs katrs veidojam rītdienu pēc savas sejas un līdzības. Veidosim to kopīgiem spēkiem, domājot un gādājot par laimīgiem cilvēkiem un ilgtspējīgu Latviju.

Patiesā cieņā
tiesībsargs Juris Jansons

I. Bērnu tiesību joma

1. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes

1.1. Statistika

Latvijas Republikas tiesībsargs vienlaikus veic tiesībsarga bērnu tiesību jautājumos funkciju un ir pilntiesīgs Eiropas Bērnu ombudu tīkla (ENOC) biedrs.¹ Tiesībsarga birojā ir izveidota Bērnu tiesību nodaļa, un tās juristi strādā tikai ar bērna tiesību jautājumiem. 2017.gadā Bērnu tiesību nodaļa tika papildināta ar vienu štata vietu, un tajā strādā pieci darbinieki.

2017.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 1043 iesniegumi par bērna tiesību jautājumiem, tai skaitā par iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem. No tiem 228 ir rakstveida (tostarp trīs saņemti no bērniem) un 815 – mutvārdu un elektroniski iesniegumi, kas nav parakstīti ar drošu elektronisko parakstu.

2016.gadā kopējais saņemto iesniegumu skaits bija 1022, no tiem 235 rakstveida iesniegumi (tostarp pieci no bērniem) un 787 – mutvārdu un elektroniskie. Tādējādi, salīdzinot ar 2016.gadu, iesniegumu skaits būtiski nav mainījies.

2017.gadā apstākļu noskaidrošanai ierosinātas 9 pārbaudes lietas, no tām četras pēc tiesībsarga iniciatīvas un piecas pēc privātpersonu iesniegumiem.

Lielākais iesniegumu skaits (139) saņemts par bērna tiesībām īstenot saskarsmes tiesību. Par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību jautājumiem, piemēram, saistībā ar ievietošanu ārpusģimenes aprūpē citā novadā tālu no dzīvesvietas; ievietošanu bērnunamā, nemeklējot radniekus; nepienācīgu palīdzību pēc pilngadības sasniegšanas u.c., saņemti 99 iesniegumi, vēl 89 – par bērnu tiesībām saistībā ar pamatizglītības nodrošināšanu, bet 81 gadījumā personas vērsušās Tiesībsarga birojā par uzturlīdzekļu jautājumiem.

Salīdzinot statistiku ar iepriekšējiem gadiem, būtiski ir pieauguši iesniegumi par saskarsmes tiesības īstenošanu: 72 iesniegumi 2016.gadā, 139 – 2017. Tas saistīts ar grūtībām izpildīt tiesas nolēmumu, ar kuru noteikta saskarsmes kārtība, un saskarsmes ierobežošanu bez tiesiska pamata. Tāpat joprojām aktuāla tēma ir bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības (110 iesniegumi – 2015.gadā, 106 – 2016., 99 – 2017.). Tas skaidrojams ar tiesībsarga aktīvu rīcību, aktualizējot bērnu tiesību pārkāpumus institucionālajā aprūpē, bet, tā kā būtiskas pārmaiņas sistēmā nav notikušas, aktualitāte ir saglabājusies.

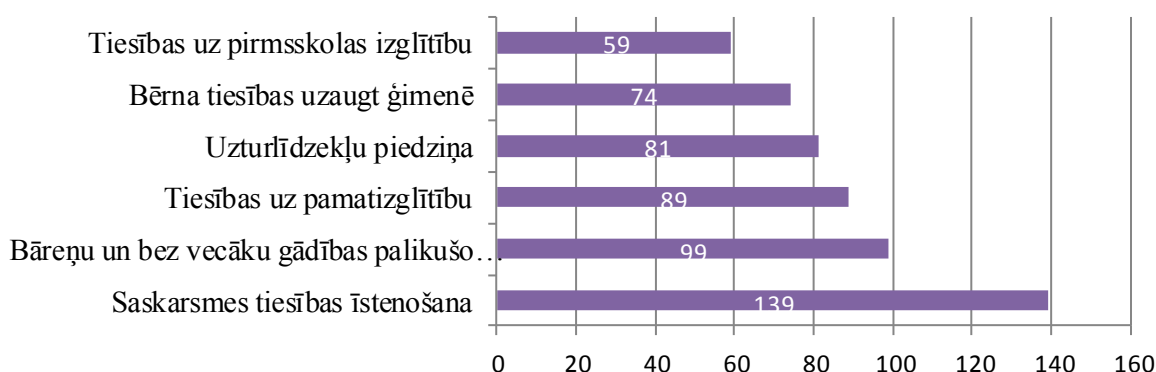
¹ Pieejams: http://enoc.eu/?page_id=210

Attiecībā uz bērna tiesību nodrošināšanu saistībā ar pamatizglītības iegūšanu iesniegumu skaits ir nemainīgs (81 iesniegums 2015.gadā, 87 – 2016. un 89 – 2017.), un tie vairāk saistīti ar izglītības īstenošanas procesu un piekļuvi izglītībai (brīvpusdienas, mājasdarbu apjoms, mācību līdzekļi u.tml.). Daži iesniegumi saņemti saistībā ar transporta nodrošināšanu nokļūšanai izglītības iestādē un atpakaļ dzīvesvietā ārpus pilsētas dzīvojošiem bērniem. Arī uzturlīdzekļu jautājumos iesniegumu skaits ir nemainīgs (82 iesniegumi – 2015.gadā, 81 – 2016. un 81 – 2017.), un bieži vien vecāki vēlas grozīt (palielināt vai samazināt) uzturlīdzekļu apmēru vai noskaidrot ar piedziņu saistītus jautājumus.

Pārskata periodā būtiski ir samazinājies iesniegumu skaits par bērna tiesībām uzaugt ģimenē, piemēram, par tiesībām netikt šķirtam no vecākiem bez pamatota iemesla, aizgādības tiesību atjaunošanu u.tml. (108 iesniegumi – 2015.gadā, 113 – 2016. un 74 – 2017.). Tas skaidrojams ar Bāriņtiesu likuma grozījumu² pakāpenisku nostiprināšanos praksē – ierosinot lietu par aizgādības tiesību pārtraukšanu, vecāki tiek brīdināti par sekām, un viņiem uzdots sadarbībā ar sociālo dienestu noteiktā termiņā novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus. Bāriņtiesa lemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam un šķir bērnu no ģimenes tikai tādā gadījumā, ja vecāki šajā termiņā kavējas novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus.

Samazinājies arī iesniegumu skaits par tiesībām uz pirmsskolas izglītību (63 iesniegumi 2015.gadā, 79 – 2016. un 59 – 2017.). Ja attiecībā uz pirmsskolas izglītību iepriekš iesniegumi bija saistīti ar piekļuvi izglītībai (vietu trūkums pašvaldības un maksa par izglītības iegūvi privātajos bērnudārzos), tad pārskata periodā tie vairāk attiecas tieši uz tiesību nodrošināšanu pirmsskolas izglītības iestādē (droša vide, ēdināšanas maksas aprēķins).

Aktuālākās iesniegumu tēmas 2017.gadā

² Grozījumi, kas izdarīti ar 2015.gada 29.oktobra likumu, kas stājās spēkā 2015.gada 3.decembrī, papildinot 22.pantu ar 1.¹daļu.

1.2. Tiesībsarga rekomendācijas

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65.²panta 3.punktā noteikts, ka Tiesībsarga biroja kompetencē ir sniegt priekšlikumus, kas veicina bērna tiesību ievērošanu. Pārskata periodā tiesībsargs daudzkārt ir izmantojis šīs tiesības.

1.2.1. Rekomendācijas iestādēm

Rekomendācijas Valsts policijai. Tiesībsargs, izskatot iesniegumu par fiziskas personas veiktas fiziskas un emocionālas vardarbības pret bērnu neefektīvu izskatīšanu, konstatēja trūkumus Valsts policijas darbā administratīvā pārkāpuma lietā.

Konkrētajā gadījumā administratīvā pārkāpuma lieta pašvaldības Administratīvajā komisijā tika saņemta gandrīz 12 mēnešus pēc administratīvā pārkāpuma lietvedības uzsākšanas, kad lietā jau bija iestājies noilgums. Lietas sagatavošanu izskatīšanai paildzināja fakts, ka policija pieprasīja informāciju psiholoģei par bērna rehabilitācijas rezultātiem.

Persona par vardarbību pret bērnu saucama pie administratīvās atbildības saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk – LAPK) 172.²pantu (fiziska un emocionāla vardarbība pret bērnu). Vardarbība pret bērnu administratīvi ir sodāma neatkarīgi no seku iestāšanās. Tiesu prakse apstiprina, ka nav nepieciešams psihologa vai citas institūcijas atzinums par vardarbību pret bērnu, jo LAPK 172.²panta pirmajā daļā paredzēto pārkāpumu var konstatēt ar jebkuru no LAPK 243.panta pirmajā daļā minētajiem pierādījumiem, un normatīvie akti neparedz īpašas prasības pierādījumiem šī pārkāpuma konstatēšanai vai nenosaka, ka šo pārkāpumu var pierādīt tikai ar noteiktiem pierādījumiem.³

Saskaņā ar Valsts policijas sniegto informāciju inspektorei par konstatētajiem pārkāpumiem izteikts aizrādījums. Aizrādījums nav disciplinārsods, un to piemēro, ja amatpersona ir izdarījusi disciplinārpārkāpumu, kas ir mazsvarīgs vai nav radījis nelabvēlīgas sekas.⁴ Taču, tiesībsarga ieskatā, administratīvā pārkāpuma lietas par vardarbību pret bērnu novilcināšana, kā rezultātā iespējamo vainīgo personu nevar saukt pie likumā paredzētās atbildības, nav mazsvarīgs pārkāpums, par kuru būtu izsakāms aizrādījums.

Tiesībsarga praksē šis nav vienīgais gadījums, kad administratīvais pārkāpums tiek saistīts ar seku konstatēšanu. Lai turpmāk nepieļautu līdzīgas situācijas, tiesībsargs aicināja Valsts policijas priekšnieku aktualizēt šo jautājumu un pievērst pastiprinātu uzmanību ar bērnu tiesību aizsardzību saistīto lietu izskatīšanai.

³ Administratīvās apgabaltiesas 2013.gada 19.augusta spriedums lietā Nr.142269811.

⁴ Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm disciplināratbildības likuma 13.¹panta pirmā un trešā daļa.

Rekomendācijas izglītības iestādei. Pārskata periodā, izskatot kādu iesniegumu, tiesībsargs konstatēja, ka Ķeguma komercnovirziena vidusskolas 2017.gada 31.augusta Iekšējās kārtības noteikumu Nr. KVS/1-28/17/7 8.2.apakšpunktā ir paredzēts, ka par rupjiem iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem skolēns tiek atskaitīts no izglītības iestādes, par to iepriekš brīdinot viņa vecākus.

Ņemot vērā, ka par pārkāpumiem izglītības iestāde ir tiesīga atskaitīt tikai izglītojamo, kurš apgūst vispārējās vidējās izglītības programmu,⁵ turklāt pārkāpumiem jābūt atkārtotiem, un normatīvie akti neparedz izglītojamā, kurš obligātajā izglītības vecumā apgūst vispārējās izglītības pamatizglītības programmu, atskaitīšanu par pārkāpumiem, tiesībsargs lūdza izdarīt grozījumus Iekšējās kārtības noteikumu 8.2.apakšpunktā, saskaņojot to ar augstāka juridiskā spēka normatīvajā aktā noteikto.

Ķeguma komercnovirziena vidusskola 2017.gada 23.novembrī veica attiecīgus grozījumus Iekšējās kārtības noteikumu 8.2.apakšpunktā.⁶

Rekomendācijas bāriņtiesām. Konstatējot bērna tiesību vai labas pārvaldības principa pārkāpumu, bāriņtiesām tika sniegtas tiesībsarga rekomendācijas. Piemēram, tiesībsargs secināja, ka bāriņtiesa ir iecēlusi personu par sevišķo aizbildni bērnam, nevērtējot viņas attiecības ar bērna māti, kā arī tēva izteiktos iebildumus pret konkrēto kandidatūru un viņas objektivitāti. Tādējādi bāriņtiesa ir pārkāpusi bērna tiesības uz neitrālu pārstāvību administratīvajā tiesvedībā, jo bāriņtiesas izvēlētā sevišķā aizbildne varētu būt ieinteresēta konkrētajā lietā, kas izriet no viņas draudzības ar bērna māti.

Atbilstoši Administratīvā procesa likuma (turpmāk – APL) 21.panta otrajai daļai, ja tiesa uzskata, ka nepilngadīgās personas likumisko pārstāvju vai likumisko pārstāvju un nepilngadīgās personas intereses ir savstarpēji atšķirīgas, tā pēc sava ieskata, izprasot bāriņtiesas viedokli, par nepilngadīgās personas pārstāvi var noteikt citu personu vai lūgt bāriņtiesu iecelt nepilngadīgajai personai sevišķo aizbildni šīs personas tiesību un interešu aizsardzībai konkrētajā lietā. No likuma izriet, ka sevišķais aizbildnis ir nepieciešams, lai bērna intereses administratīvajā tiesvedībā pārstāvētu neitrāla persona, kuras intereses nekādā veidā nevarētu būt saistītas ne ar vienu no bērna likumiskajiem pārstāvjiem. Arī tiesu prakse norāda, ka par sevišķo aizbildni nedrīkst būt persona, kura varētu būt ieinteresēta attiecīgajā lietā, tostarp paši bāriņtiesas pārstāvji.⁷

⁵ Ministru kabineta 2015.gada 13.oktobra noteikumi Nr.591 “Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības iestādēs un speciālajās pirmsskolas izglītības grupās un atskaitīti no tām, kā arī pārceļti uz nākamo klasi”, 53.6.apakšpunkts.

⁶ Pieejams: http://www.kegumaskola.lv/images/pdf/dokumenti/ieksejas_kart_not_2017_ar_grozjumiem.pdf

⁷ Augstākās tiesas Senāta 2009.gada 3.jūlija spriedums lietā Nr. SKA-428/2009. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/>

Tiesībsargs aicināja bāriņtiesu turpmāk, saskaņā ar APL 21.panta otro daļu ieceļot sevišķo aizbildni nepilngadīgajai personai, ievērot neitralitātes principu un izraudzīties personu, kura nebūtu pietuvināta nevienai no strīda pusēm un kura pārzinātu bērnu tiesību aizsardzības principus.

Rekomendācijas Valsts ieņēmumu dienestam (turpmāk – VID). Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumu no kādas audžumamma par VID atšķirīgu attieksmi iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu piešķiršanā par audžuģimenē ievietotu bērnu. Iesniedzēja atkārtoti vērsusies VID klientu apkalpošanas centrā un lūgusi piemērot nodokļa atvieglojumu par audžubērnu. VID darbiniece paskaidrojusi, ka nodokļu atvieglojumi tiek piemēroti tikai par aizbildnībā esošajiem bērniem, jo likumā nav ierakstīts, ka tie pienākas arī par audžuģimenē ievietotajiem bērniem. Tiesa, audžumamma bija noskaidrojusi, ka citos novados dzīvojošām audžuģimenēm tiek piemērots iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojums par tajās ievietotajiem bērniem.

Saskaņā ar likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.panta pirmās daļas 1.punkta “e” apakšpunktu maksātājam pienākas atvieglojumi par mazbērnu vai audzināšanā paņemt bērnu, ja no viņa vecākiem nav iespējams piedzīt uzturādu (alimentus), arī tikmēr, kamēr viņš turpina vispārējās, profesionālās, augstākās vai speciālās izglītības iegūšanu, bet ne ilgāk kā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai.

Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumu Nr.1036 “Audžuģimenes noteikumi” 33.punkts nosaka: *“Audžuģimenes pienākums ir nodrošināt bērnam viņa vecumam un veselības stāvoklim atbilstošus sadzīves apstākļus un aprūpi (veselības aprūpi, audzināšanu un izglītību).”* Savukārt Civillikuma 177.panta ceturtā daļa paredz: *“Bērna aprūpe nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam).”*

Ministru kabineta 2014.gada 18.marta noteikumu Nr.142 “Noteikumi par aprūpes pakalpojumu samaksas kārtību un apmēru” 5.punkts nosaka: *ja bērns ievietots audžuģimenē, samaksu par pakalpojumu no bērna vecākiem pieprasa attiecīgā pašvaldība.*

Tātad audžuģimenei nav tiesiska pamata piedzīt uzturlīdzekļus no bērna vecākiem, jo audžubērna likumiskais pārstāvis ir bāriņtiesa. No audžuģimenē ievietota bērna vecākiem netiek piedzīti uzturlīdzekļi, bet pieprasīta samaksa par pakalpojumu.

No iepriekš minētā secināms, ka audžuģimene ir pieņēmusi audzināšanā bērnu un no bērna vecākiem nav iespējams piedzīt uzturādu. Līdz ar to audžuģimenei ir tiesības uz iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu par audžuģimenē ievietotu bērnu.

Pēc tiesībsarga rīcībā esošās informācijas VID klientu apkalpošanas centros tiek atšķirīgi interpretēts likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.panta pirmās daļas 1.punkta “e” apakšpunktā noteiktais, atsakot iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu piemērošanu audžuģimenēm. Tādēļ tiesībsargs nosūtīja lūgumu VID novērst atšķirīgu attieksmi pret audžuģimenēm un nodrošināt tām nodokļa atvieglojumu piemērošanu atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam.

VID sniedza atbildi, norādot, ka audžuģimenei ir piemērojams likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.panta pirmās daļas 1.punkta “e” apakšpunktā noteiktais iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojums par audzināšanā esošu bērnu, ja no viņa vecākiem nav iespējams piedzīt uzturādu (alimentus).

Saskaņā ar likuma “Par nodokļiem un nodevām” 16.panta 6.punktu nodokļu maksātājiem ir tiesības iesniegt nodokļu administrācijai iesniegumu par nodevu samaksas pārskatīšanu, nodokļu deklarācijas labojumu vai precizējumu triju gadu laikā pēc konkrētajos likumos noteiktā maksāšanas termiņa, ja šajā laikā par konkrētajiem nodokļiem un attiecīgajiem taksācijas periodiem nav uzsākta vai veikta nodokļu revīzija (audits), nav beidzies šā likuma 23.panta 5.¹daļā noteiktais deklarācijas precizējumu iesniegšanas termiņš vai šā likuma 23.panta 5.²daļā noteiktajā gadījumā nav pieņemts lēmums par nodokļu apmēra precizēšanu.

VID norādīja, ka konkrētajā gadījumā audžuģimenei ir piemērojams iedzīvotāja ienākuma nodokļa atvieglojums atbilstoši likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.panta pirmās daļas 1.punkta “e” apakšpunktā noteiktajam no 2013.gada 1.janvāra. Pārmaksāto iedzīvotāja ienākuma nodokli par 2013.–2016.gadu audžumamma var saņemt, iesniedzot gada ienākumu deklarācijas, savukārt par 2017.gadu iedzīvotāju ienākuma nodokļa pārrēķinu var veikt nodokļu maksātāja darba devējs, vai arī pārmaksāto iedzīvotāja ienākuma nodokli var atgūt, iesniedzot gada ienākumu deklarāciju par 2017.gadu.

1.2.2. Rekomendācijas pašvaldībām par trūkumiem normatīvajā regulējumā

Par saistošajos noteikumos ietvertā pabalsta apmēru audžuģimenēm bērna uzturam

Pārskata periodā tiesībsargs konstatēja, ka Salacgrīvas novada domes saistošajos noteikumos⁸ paredzētais pabalsta apmērs – 100 eiro – audžuģimenē ievietota bērna uzturam neatbilst augstāka juridiskā spēka normatīvajos aktos⁹ noteiktajam pabalsta apmēram.

⁸ Salacgrīvas novada domes 2015.gada 17.jūnija saistošie noteikumi Nr.7 “Par sociālās palīdzības pabalstiem Salacgrīvas novadā” (apstiprināti ar Salacgrīvas novada domes 2015.gada 17.jūnija sēdes lēmumu Nr.202, protokols Nr.8; 2.§), 22.punkts.

Tiesībsargs aicināja Salacgrīvas novada domi nekavējoties novērst konstatētos trūkumus saistošajos noteikumos Nr.7 "Par sociālās palīdzības pabalstiem Salacgrīvas novadā", nodrošinot to atbilstību augstāka juridiskā spēka normatīvajiem aktiem; pārrēķināt audžuģimenēm izmaksāto pabalstu tajās ievietota bērna uzturam par laiku no saistošo noteikumu spēkā stāšanās brīža un izmaksāt audžuģimenēm starpību starp saistošajos noteikumos noteikto pabalsta apmēru un valstī noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru.

Atzinīgi vērtējama Salacgrīvas novada domes nekavējošā rīcība, 2017.gada 15.marta domes sēdē pieņemot saistošos noteikumus Nr.1 "Grozījumi Salacgrīvas novada domes 2015.gada 17.jūnija saistošajos noteikumos Nr.7 "Par sociālās palīdzības pabalstiem Salacgrīvas novadā"" apstiprināšanu", un lēmumu piešķirt un izmaksāt neizmaksāto pabalstu bērna uzturam audžuģimenēm par laika posmu no 2015.gada 17.jūnija līdz 2017.gada 31.martam, tādējādi novēršot tiesībsarga konstatētos pārkāpumus.

Vienlaikus tika konstatēts, ka saistošajos noteikumos noteiktais pabalsta apmērs (100 eiro) bija prettiesisks no normas pieņemšanas brīža. Līdz ar to secināms, ka minēto saistošo noteikumu tiesiskums nav izvērtēts saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto. Tiesībsargs par konstatēto informēja Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju (turpmāk – VARAM) un aicināja, izvērtējot pašvaldību pieņemto saistošo noteikumu tiesiskumu, turpmāk nepieļaut to neatbilstību augstāka juridiska spēka normatīvajiem aktiem.

Par daudzbērnu ģimenes definīciju saistošajos noteikumos

Sākot ar 2017.gada 1.janvāri, pašvaldību saistošajos noteikumos ir jāpiemēro tāda daudzbērnu ģimenes definīcija, kāda tā ir noteikta Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 16.punktā: *"Ģimene, kuras aprūpē ir vismaz trīs bērni, to skaitā audžuģimenē ievietoti un aizbildnībā esoši bērni. Par daudzbērnu ģimenes bērnu uzskatāma arī pilngadīga persona, kas nav sasniegusi 24 gadu vecumu, ja tā iegūst vispārējo, profesionālo vai augstāko izglītību."*

2015.gada 26.novembra likuma "Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā", ar kuru daudzbērnu ģimenes definīcija tika izteikta jaunā redakcijā, anotācijā ir noteikts, ka *"piedāvātā daudzbērnu ģimenes definīcija ir uzlūkojama kā minimālās prasības tās piemērotājam. Tomēr valsts un pašvaldību institūcijas (..) atbilstoši savai darbības jomai un iespējām ir aicinātas izvērtēt iespēju noteikt plašāku personu loku, kam būtu sniedzams noteikta veida papildu atbalsts, definīciju pieskaņojot konkrētās jomas īpatnībām un ģimeņu*

⁹ Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumi Nr.1036 "Audžuģimenes noteikumi", 43.1.apakšpunkts: "Pašvaldība nosaka pabalsta apmēru bērna uzturam, ņemot vērā, ka tas mēnesī nedrīkst būt mazāks par Ministru kabineta noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam."

ar bērniem vajadzībām”. Turklāt anotācijā ir norādīts, ka pašvaldību saistošajos noteikumos tiek lietotas ļoti atšķirīgas termina „daudzbērnu ģimene” definīcijas, tāpēc likumprojektā tika noteikts konkrēts laika periods, līdz kuram bija jānodrošina pašvaldību saistošo noteikumu atbilstība jaunajam regulējumam – 2016.gada 31.decembris.¹⁰ Minēto grozījumu mērķis ir sekmēt iespēju daudz bērnu ģimenēm ilgāk saņemt īpaši tām jau esošos un no jauna izveidotos atbalsta pasākumus, tādējādi uzlabojot to mājsaimniecību budžetu un mazinot pakļaušanu augstajam nabadzības riskam.¹¹

Diemžēl pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis iesniegumus par daudz bērnu ģimenes definīcijas neievērošanu Liepājas un Rīgas pašvaldību saistošajos noteikumos.

Proti, Liepājas pilsētas pašvaldībā ir paredzēta sociālā palīdzība tādām daudz bērnu ģimenēm, kuru aprūpē ir vismaz trīs bērni, kuri nav sasnieguši 24 gadu vecumu.¹² Taču palīdzība ģimenēm, kuras atbilst Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktajai definīcijai, ir stipri ierobežota. Liepājas pašvaldībā sociālā palīdzība plašāk ir paredzēta tām daudz bērnu ģimenēm, kuras audzina četrus un vairāk nepilngadīgus bērnus, nepilnām vai maznodrošinātām daudz bērnu ģimenēm.¹³ Turklāt lielākoties Liepājas pašvaldībā sociālā palīdzība tiek sniegta daudz bērnu ģimenes bērnam līdz 16 gadu vecumam, bet, ja bērns turpina mācības vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē, tad līdz dienai, kad persona sasniedz 20 vai 21 gada vecumu vai stājas laulībā.¹⁴

Liepājas pašvaldība tika informēta, ka, sākot ar 2017.gada 1.janvāri, ir piemērojama Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktā termina “daudzbērnu ģimene” definīcija, jo, ja tiek konstatēta pretruna starp dažāda juridiskā spēka tiesību normām, piemēro to normu, kurai ir augstāks juridiskais spēks, kas konkrētajā gadījumā ir Bērnu tiesību aizsardzības likums. Līdz ar to Liepājas pašvaldība tika aicināta pilnveidot saistošos noteikumos, izpildot Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktās minimālās prasības.

2017.gada 3.martā Liepājas pašvaldība tiesībsargam sniedza atbildi, ka 2016.gada 16.septembrī tā ir lūgusi VARAM sniegt viedokli, vai pēc 2016.gada 31.decembra ir pamats pielāgot Liepājas pilsētas domes 2011.gada 27.oktobra saistošo noteikumu Nr.13 “Par izglītojamo ēdināšanas maksas atvieglojumiem Liepājas vispārējās izglītības iestādēs” 6.4., 7.2., 8.4.apakšpunktā un 8.1.punktā minēto subjektu loku daudz bērnu ģimenes definīcijai

¹⁰ Pieejams Saeimas mājaslapā:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/F452779E634C9DDAC2257E120023E724?OpenDocument#b>

¹¹ Turpat.

¹² Piemēram, līdzfinansējuma maksas atvieglojumi sporta skolās, pabalsts skolas piederumu iegādei.

¹³ Piemēram, atlaides pulciņu dalības maksai, Ziemassvētku pabalsts, pabalsts ūdens patēriņa skaitītāju uzstādīšanai/nomainīšanai, Lieldienu pasākuma apmeklējumi, dzīvokļu pabalsts, veselības pabalsts.

¹⁴ Piemēram, ēdināšanas maksas atvieglojumi, nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumi, braukšanas maksas atvieglojumi pilsētas sabiedriskajā transportā.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma izpratnē. Uz to VARAM esot atbildējusi noraidoši. Tādējādi, pamatojoties uz ministrijas atbildi, Liepājas pašvaldība secināja, ka tai ir tiesības autonomi noteikt iedzīvotājiem sociālās palīdzības apjomu savā teritorijā.

Tiesībsargs 2017.gada 19.aprīlī vērsās VARAM ar lūgumu sniegt skaidrojumu par tās atbildi Liepājas pilsētas pašvaldībai, kā arī sniegt informāciju par to, vai, ministrijas ieskatā, šāda prakse ir atbalstāma, un vai tā nav pretrunā Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 16.punkta grozījuma mērķim.

VARAM savā 2017.gada 27.aprīļa atbildes vēstulē norādīja: ja pašvaldības saistošajos noteikumos ir noteikts, ka palīdzība vai pabalsts sniedzams daudzbērnu ģimenei, tad pašvaldībai jāsniedz palīdzība ģimenei, kas atbilst Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktajai daudzbērnu ģimenes definīcijai. Savukārt, ja pašvaldība nosaka, ka palīdzība sniedzama ģimenei ar trīs un vairāk bērniem līdz 18 gadu vecumam, un šī palīdzība nav noteikta ar likumu kā obligāti sniedzama daudzbērnu ģimenei, tad šīs normas atbilst normatīvo aktu prasībām, un ministrijai nav tiesiska pamata dot pašvaldībai norādījumus, kādi pabalsti katrā konkrētajā gadījumā obligāti jāpiešķir. Vienlaikus ministrija informēja, ka ir nosūtījusi Liepājas pilsētas domei vēstuli ar aicinājumu izvērtēt iespēju saistošajos noteikumos paredzēto subjektu loku tuvināt daudzbērnu ģimenes definīcijai, ar mērķi sekmēt iespēju daudzbērnu ģimenēm ilgstošāk saņemt īpaši tām jau esošu un no jauna izveidotus atbalsta pasākumus, tādējādi uzlabojot to mājsaimniecību budžetu un mazinot pakļaušanu augstajam nabadzības riskam.

Līdzīgu atbildi 2017.gada 31.oktobrī tiesībsargs saņēma no Rīgas pašvaldības. Tiesībsargs 2017.gada 16.oktobra vēstulē aicināja pašvaldību novērst nepilnības Rīgas domes 2016.gada 20.decembra lēmumā Nr.4640 “Par izglītojamajiem, kuru ēdināšanas izmaksas sedz Rīgas pilsētas pašvaldība”, paplašinot lēmuma 1.2.2.apakšpunktā noteikto personu loku atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktajām minimālajām prasībām daudzbērnu ģimeņu atbalstam. Rīgas dome norādīja, ka, pamatojoties uz Izglītības likuma 17.panta trešās daļas 11.punktu, izglītojamo ēdināšanas izmaksu segšana ir Rīgas pilsētas pašvaldības brīvprātīga iniciatīva, kuras īstenošanas kārtību nosaka pati pašvaldība. Šobrīd Rīgas dome nepiemēro Bērnu tiesību aizsardzības likumā ietverto daudzbērnu ģimenes definīciju, jo pašvaldībai nav pieejams daudzbērnu ģimeņu reģistrs – tas būs pieejams tikai pēc 2018.gada 1.maija. Atbildes vēstulē Rīgas dome norādīja, ka, tiklīdz darbosies pašvaldības daudzbērnu ģimeņu reģistrs, *“par daudzbērnu ģimenes bērnu būs uzskatāma arī pilngadīga persona, kas nav sasniegusi 24 gadu vecumu, ja tā iegūst vispārējo, profesionālo vai augstāko izglītību”*.

Secināms: lai arī Bērnu tiesību aizsardzības likumā ir paredzēts pārejas periods pašvaldībām, lai tās savos saistošajos noteikumos daudzbērnu ģimenes definīciju pielīdzinātu Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktajai, lielākās Latvijas pašvaldības to nav veikušas likumā noteiktajā termiņā, savu rīcību pamatojot ar to, ka šī daudzbērnu ģimenes definīcija nav saistoša, ja atbalsts ģimenei nav noteikts ar likumu kā obligāti sniedzams daudzbērnu ģimenei. Šim viedokli pievienojas arī VARAM. Taču, tiesībsarga ieskatā, tāda normas interpretācija ir pretrunā Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 16.punktā veikto grozījumu tiesiskajam mērķim, kā arī maldina iedzīvotājus par pašvaldības daudzbērnu ģimeņu atbalsta veidiem. Tiesībsargs ir aicinājis iesniedzējus pārsūdzēt pašvaldību pieņemtos lēmumus administratīvā procesa ietvaros.

Par saistošajos noteikumos ietvertu pabalstu individuālo mācību piederumu iegādei, uzsākot jaunu mācību gadu, bērniem no trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm

Pārskata periodā tiesībsargs konstatēja, ka Inčukalna novada domes saistošajos noteikumos¹⁵ paredzēts pabalsts individuālo mācību piederumu iegādei, uzsākot jaunu mācību gadu, bērniem, kuri mācās Inčukalna novada vispārizglītojošās skolās un citās speciālās mācību iestādēs bērniem ar mācību grūtībām, kuras nodrošina speciālās programmas apguvi. Pabalsts tiek piešķirts: trūcīgām ģimenēm, maznodrošinātām ģimenēm, daudzbērnu ģimenēm, kuru vidējie ienākumi mēnesī nepārsniedz 300 eiro uz katru ģimenes locekli, un ģimenēm, kurās ir bērni ar invaliditāti.

Pašvaldības piešķirto pabalstu, tostarp pabalsta individuālo mācību piederumu iegādei, uzsākot jaunu mācību gadu, mērķis ir sniegt materiālu atbalstu grūtībās nonākušām trūcīgām, maznodrošinātām un mazaizsargātām ģimenēm¹⁶ (daudzbērnu ģimenēm un ģimenēm, kurās ir bērni ar invaliditāti).

Izvērtējot, vai, sniedzot sociālo palīdzību Inčukalna novadā, tiek ievērots vienlīdzīgas attieksmes princips, tiesībsargs secināja, ka pabalsta individuālo mācību piederumu iegādei kritērijs „*mācās Inčukalna novada vispārizglītojošās skolās un citās speciālās mācību iestādēs bērniem ar mācību grūtībām, kuras nodrošina speciālās programmas apguvi*” rada vienlīdzīgas attieksmes principa pārkāpumu, jo visas Inčukalna novadā deklarētās grūtībās nonākušās trūcīgās, maznodrošinātās un mazaizsargātās ģimenes, kuru bērni uzsāk jaunu

¹⁵ Inčukalna novada domes 2015.gada 18.februāra saistošie noteikumi Nr.1/2015 “Sociālā palīdzība Inčukalna novadā”, 18.punkts.

¹⁶Turpat, 1.punkts.

mācību gadu skolā, atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. Visām ģimenēm ir jātagādā saviem bērniem individuālie mācību piederumi.

Tiesību uz pašvaldības sociālo palīdzību, kuras mērķis ir sniegt materiālu atbalstu konkrētām iedzīvotāju grupām, īstenošanas iespēja nedrīkst būt atkarīga no bērna likumiskā pārstāvja izvēlētajā izglītības iestādē.

Ierobežojuma leģitīmo mērķi – skolēnu skaita saglabāšana un palielināšana Inčukalna novada pašvaldības dibinātās izglītības iestādēs, rūpējoties par novada attīstību – ir iespējams sasniegt ar mazāk ierobežojošiem (samērīgākiem) līdzekļiem. Piemēram, piešķirot pabalstu individuālo mācību piederumu iegādei, uzsākot jaunu mācību gadu, visiem bērniem, kuri mācās Inčukalna novada vispārīzglītojošās skolās, neizvērtējot ģimenes ienākumus un materiālo stāvokli.

Savukārt, ja pabalsts tiek piešķirts, izvērtējot ģimenes ienākumus un materiālo stāvokli, tas būtu piešķirams visām grūtībās nonākušām trūcīgām, maznodrošinātām un mazaizsargātām ģimenēm, nenosakot papildu ierobežojošus kritērijus.

Tiesībsargs lūdza izdarīt grozījumus saistošo noteikumu attiecīgajā normā, izslēdzot vārdus “*kuri mācās Inčukalna novada vispārīzglītojošās skolās un citās speciālās mācību iestādēs bērniem ar mācību grūtībām, kuras nodrošina speciālās programmas apguvi*”, tādējādi novēršot vienlīdzīgas attieksmes principa pārkāpumu.

Par bāriņtiesu darbinieku profesionālās ētikas normām

Pārskata periodā, pārbaudes lietā konstatējot, ka Salaspils novada bāriņtiesa nav ievērojusi cilvēktiesību un labas pārvaldības principus, objektivitāti un vienlīdzīgu attieksmi pret abiem vecākiem, tika secināts, ka Salaspils novadā nav noteiktas bāriņtiesas darbinieku profesionālās ētikas normas. Tiesībsargs par konstatēto informēja Salaspils novada domi un aicināja izvērtēt izskatāmajā lietā iesaistīto bāriņtiesas darbinieku atbildību par konstatētajiem pārkāpumiem un veikt darbības, lai Salaspils novadā nekavējoties tiktu noteiktas bāriņtiesu darbinieku profesionālās ētikas normas un publicētas pašvaldības mājaslapā.

Attiecībā uz nepieciešamību noteikt profesionālās ētikas normas Salaspils novada dome vēstulē norādījusi: “*Vēršam Jūsu uzmanību, ka ne Bāriņtiesu likuma 4.panta (3).daļā, ne šī likuma Pārejas noteikumos nav noteikti termiņi, kādos jāizstrādā un jāsaskaņo Bāriņtiesas darbinieku profesionālās ētikas normas, līdz ar to nekādi pārkāpumi šajā jomā ne no Bāriņtiesas, ne pašvaldības puses nav pieļauti.*”

Bāriņtiesu likuma 4.panta trešā daļa nosaka: “*Bāriņtiesas priekšsēdētājs, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieks, bāriņtiesas loceklis un bāriņtiesas darbinieki, pildot amata pienākumus, ievēro bāriņtiesas darbinieku profesionālās ētikas normas. Bāriņtiesas*

darbinieku profesionālās ētikas normas nosaka attiecīgās pašvaldības dome vai attiecīgā bāriņtiesa, saskaņojot tās ar pašvaldības domi.”

Bāriņtiesu likuma 4.panta papildināšanu ar trešo daļu minētajā redakcijā noteic 2015.gada 29.oktobrī pieņemtais likums “Grozījumi Bāriņtiesu likumā”, kas stājās spēkā 2015.gada 3.decembrī. Likumā “Grozījumi Bāriņtiesu likumā” 4.panta trešajai daļai nav noteikts cits spēkā stāšanās termiņš, līdz ar to minētā tiesību norma stājās spēkā vienlaikus ar likumu “Grozījumi Bāriņtiesu likumā”, tas ir, 2015.gada 3.decembrī. Tā ir publicēta Latvijas Republikas oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis”, ir publiski ticama un saistoša.

Nemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs secināja, ka Salaspils novada domei nav izpratnes par tiesību normu spēkā stāšanās laiku un normatīvo aktu piemērošanu. Tas kavē likuma ievērošanu un tiesiskuma nodrošināšanu Salaspils novada domē un tās pakļautībā esošās bāriņtiesas darbībā. Salaspils novada iedzīvotājiem tiek liegta iespēja vērsties novada domē un lūgt izvērtēt bāriņtiesas darbinieku iespējamos pieļautos ētikas pārkāpumus. Tas norāda uz labas pārvaldības principa neievērošanu Salaspils novada domes darbā.

Tiesībsargs atkārtoti aicināja Salaspils novada domi nekavējoties noteikt bāriņtiesas darbinieku profesionālās ētikas normas un tās publicēt pašvaldības mājaslapā. Par konstatēto tiesībsargs informēja Salaspils novada domes deputātus, VARAM, Saeimas Juridisko komisiju un Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisiju.

2017.gada 15.jūnijā Saeima pieņēma likumu “Grozījumi Bāriņtiesu likumā”, 4.panta trešo daļu izsakot šādā redakcijā: *“Bāriņtiesas priekšsēdētājs, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieks, bāriņtiesas loceklis un bāriņtiesas darbinieki, pildot amata pienākumus, ievēro bāriņtiesas darbinieku vispārējos ētikas principus un uzvedības standartus, kurus izstrādā Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija.”*

Grozījumi šā likuma 4.panta trešajā daļā par bāriņtiesas darbinieku vispārējo ētikas principu un uzvedības standartu ievērošanu stājās spēkā 2017.gada 1.septembrī.

Par zvērinātu tiesu izpildītāju speciālajām zināšanām bērnu tiesību jomā

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.¹pants nosaka subjektus, kuriem nepieciešamas speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā. Starp panta pirmajā daļā uzskaitītajiem bērnu tiesību aizsardzības subjektiem zvērināts tiesu izpildītājs nav minēts, taču uzskaitījums nav izsmeļošs. Minētā panta pirmās daļas 20.punkts nosaka, ka speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā ir nepieciešamas *“jebkurai citai personai, ja ar tās pieņemtu pārvaldes lēmumu (it īpaši administratīvo aktu), faktisko rīcību vai cita veida darba vai dienesta pienākumu veikšanu tiek vai var tikt skartas bērna tiesības un tiesiskās intereses”*.

Speciālās zināšanas ikvienam ir būtiskas savu profesionālo pienākumu kvalitatīvai izpildei, kā arī attiecīgo zināšanu esamība ir priekšnoteikums bērna tiesību aizsardzības nodrošināšanas efektivitātei un bērna vislabāko interešu nodrošināšanai.

Tiesībsarga ieskatā, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.¹panta pirmās daļas 20.punkts jāpiemēro iespējami plaši, attiecinot to arī uz zvērinātiem tiesu izpildītājiem, jo ar viņu veiktām amata darbībām var tikt skartas bērna tiesības un tiesiskās intereses, piemēram, izpildot spriedumu lietā, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām.

Ņemot vērā, ka zvērinātu tiesu izpildītāju profesionālās izaugsmes jautājumi ietilpst Latvijas zvērinātu tiesu izpildītāju kolēģijas kompetencē, tiesībsargs 2017.gada 23.februārī vērsās Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomē un aicināja informēt zvērinātus tiesu izpildītājus par speciālo zināšanu nepieciešamību un veicināt to apguvi. Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padome ņēma vērā tiesībsarga rekomendāciju. Attiecīgi 2017.gadā zvērināti tiesu izpildītāji apmeklēja Latvijas Pašvaldību mācību centra organizētos kursus, bet 2018.gadā mācības organizēs Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padome.

2. Būtiski atzinumi 2017.gadā

2.1. Par Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrā ievietoto bērnu tiesību pārkāpumiem

Saskaņā ar Zemgales plānošanas reģiona un biedrības “Bērni bērniem” noslēgto līgumu (Eiropas Sociālā fonda projekta “Atver sirdi Zemgalē” ietvaros) par individuālo vajadzību izvērtēšanu un atbalsta plāna izstrādi ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem, bērniem ar funkcionāliem traucējumiem un pilngadīgām personām ar invaliditāti Zemgales reģionā biedrības psiholoģe un ergoterapeite 2017.gada martā veica bērnu vajadzību izvērtēšanu Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrā. Izvērtēšanas laikā tika konstatēti vairāki bērnu tiesību pārkāpumi, par kuriem tika informēta Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija (turpmāk – VBTAI) un tiesībsargs.

Tiesībsargs pārbaudes lietā konstatēja vairākus bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību pārkāpumus gan Jelgavas pilsētas pašvaldības, gan tās iestāžu – “Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs” un “Jelgavas pilsētas bāriņtiesa” – darbā: bērnu izglītošana un dzīvošana internātskolā tālu no dzīvesvietas, aizbildņu nemeklēšana no citu personu vidus (meklēja tikai starp radniekiem), gadiem ilga bērnu atrašanās institūcijā, vienas ģimenes bērnu izmitināšana dažādās grupās, centra darbinieku emocionālas un fiziskas vardarbības pieļaušana, nepieņemamas bērnu disciplinēšanas metodes, rehabilitācijas nepieciešamības

neizvērtēšana vardarbībā cietušajiem bērniem. Konstatēts, ka pašvaldība akceptē normatīvo aktu neievērošanu bāriņtiesas darbā un bērnu aprūpes pārbaūžu formālu veikšanu.

VBTAI savas kompetences ietvaros ir veikusi pārbaudi Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrā, pret trim aprūpētājām ir uzsākusī administratīvā pārkāpuma lietas, no kurām vienu izbeigusi un divām darbiniecēm piemērojusi administratīvo sodu, kā arī aprūpes centrā konstatēti vairāki citi bērnu tiesību pārkāpumi. Ar visām aprūpes iestādes darbiniecēm, kuras tika administratīvi sodītas par vardarbību pret bērniem vai par kurām bija aizdomas par vardarbību pret bērniem, pašvaldība darba tiesiskās attiecības pārtrauca. Darba attiecības pārtrauca piecas darbinieces un pēc savas iniciatīvas arī direktore M. Neilande. Kopš 2017.gada 1.augusta aprūpes iestādi vada cita direktore.

Saskaņā ar LAPK 236.¹² pantu Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija izskata tikai šā kodeksa 172.² (fiziska vai emocionāla vardarbība pret bērnu, ko izdarījušas institūciju amatpersonas vai darbinieki) un 172.³ (bērna nelikumīga iesaistīšana pasākumos) pantā paredzēto administratīvo pārkāpumu lietas. Inspekcijas kompetencē nav administratīvā pārkāpuma lietas ietvaros vērtēt arī institūcijas vadītājas M. Neilandes kā aizbildnes faktisko rīcību (arī bezdarbību), kas veikta, kaitējot bērnu interesēm (ievietošana internātskolā tālu no bērnu nama, brāļu un māsu šķiršana dažādās grupās, rehabilitācijas nenodrošināšana vardarbībā cietušiem bērniem, darbinieku veiktas vardarbības un nepieņemamu disciplinēšanas metožu pieļaušana).

Tiesībsarga atzinums¹⁷ ar rekomendācijām tika nosūtīts Jelgavas pilsētas pašvaldībai, Jelgavas pilsētas Bāriņtiesai, Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centram, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai un Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamentam, lūdzot izvērtēt, vai nav konstatējams Krimināllikuma 171.pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums – aizbildņa tiesību ļaunprātīga izmantošana.

Pārbaudes lietā konstatēti arī trūkumi tiesiskajā regulējumā – par vardarbību pret bērnu administratīvi sodītām institūciju amatpersonām vai darbiniekiem normatīvajos aktos nav noteikts aizliegums strādāt ar bērniem, bet iestādes vadītājam, darba devējam (par iestādes vadītāju) vai pasākuma organizatoram ir pienākums izvērtēt, vai sodītā persona drīkst strādāt ar bērniem. 2017.gada 16.novembrī Saeima 1.lasījumā pieņēma likumprojektu “Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā” (Nr.1081/Lp12), kas paredz papildināt 72.panta piekto daļu ar 4.punktu, nosakot aizliegumu strādāt iestādēs, kurās uzturas bērni, personām, kuras sodītas ar naudas sodu par administratīvo pārkāpumu, kas noteikts LAPK 172.² pantā, ja no dienas, kad stājies spēkā un kļuvis nepārsūdzams kompetentas institūcijas

¹⁷ Tiesībsarga 2017.gada 30.augusta atzinums pārbaudes lietā Nr.2017 – 17 – 23D.
Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/atzinumi>

pieņemtais lēmums vai tiesas spriedums, nav pagājuši trīs gadi. Tiesībsarga pārstāvis piedalījās Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēdēs un atbalstīja terminētu nodarbinātības ierobežojumu noteikšanu par vardarbību pret bērnu administratīvi sodītām personām.

2.2. Par tehnisko palīgīdzekļu kompensācijas piešķiršanu bērnam

Pārbaudes lieta tika ierosināta, pamatojoties uz iesniegumu, kurā paustas bažas, ka esošā sistēma, kuras ietvaros bērni ar invaliditāti nevar saņemt savai dzīvesvietai tuvus, ērtus pakalpojumus, piemēram, kvalitatīvu nepieciešamo ortožu izgatavošanu, ir diskriminējoša un ir pretrunā ar cilvēka pamattiesību ievērošanu.

Pārbaudes lietā konstatēts,¹⁸ ka valsts noteiktās iepirkuma (bāzes) cenas nav atbilstošas ortožu reālajām tirgus cenām. Bāzes cenas valstī izstrādāja toreizējā valsts aģentūra "Tehnisko palīgīdzekļu centrs", kas likvidēta 2009.gada 1.septembrī. Kopš tā laika bāzes cenas nav mainītas, tātad nav uzskatāmas par objektīvām, jo ir mainījušās ortožu un citu palīgīdzekļu izgatavošanas tehnoloģijas, sadārdzinājušies resursi to izgatavošanā. Ortožu detaļas ir ļoti dažādas un komplicētas, taču iepirkuma procedūrā tās ir reducētas uz vienu vienību visiem diagnožu veidiem.

Normatīvajos aktos nav noteikta kārtība un mehānisms, kā tiek noteikta kompensējamā summa ortozēm, kuru analogi nav iekļauti Ministru kabineta 2009.gada 15.decembra noteikumu Nr.1474 "Tehnisko palīgīdzekļu noteikumi" 2.pielikumā. Tātad šī izvērtēšana tiek pakļauta individuālai izvērtēšanai pēc Vaivaru tehnisko palīgīdzekļu centra ieskatiem.

Secināts, ka administratīvo aktu izdošanas procesā Vaivaru tehnisko palīgīdzekļu centrs neievēro APL un labas pārvaldības principu. Tāpat konstatēts, ka tehnisko palīgīdzekļu piešķiršanas nodalīšana no veselības aprūpes negatīvi ietekmē kvalitatīva un uz bērna īpašām vajadzībām vērsta pakalpojuma nodrošināšanu.

Pārbaudes lieta tika pabeigta, konstatējot labas pārvaldības un cilvēktiesību principa neievērošanu Vaivaru tehnisko palīgīdzekļu centra un VSIA "Nacionālais rehabilitācijas centrs "Vaivari"" darbā, administrējot tehnisko palīgīdzekļu piešķiršanu bērniem. Konstatējami trūkumi normatīvajos aktos un to piemērošanas praksē. Konstatēts, ka kompensāciju piešķiršana tiek aprēķināta pēc neatbilstošām bāzes cenām, kas noteiktas pirms 2009.gada 1.septembra. Secināms, ka tehnisko palīgīdzekļu piešķiršanas kārtība ir

¹⁸ Tiesībsarga 2017.gada 5.jūlija atzinums pārbaudes lietā Nr.2016 – 37 – 24C.
Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/atzinumi/atzinums_lieta_nr_2016_37_24c_1502177838.pdf

sadrumstalota un neskaidra. Ņemot vērā valsts budžeta ierobežotos līdzekļus tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanai, īpaša vērība jāvērs uz šo līdzekļu racionālu un atbilstošu izlietošanu, lai sasniegtu maksimālu uzlabojumu bērnu veselībā un rehabilitācijā.

Nacionālais rehabilitācijas centrs "Vaivari" ir aicināts novērst konstatētos trūkumus, radīt bērnu vecākiem saprotamu un pārskatāmu sistēmu tehnisko palīglīdzekļu saņemšanā, mazinot viņiem administratīvo slogu; veidot sadarbību ar ārstniecības personām, nodrošinot bērnu tiesību ievērošanu, vecākiem izvēloties kvalitatīvu medicīnisko ierīču ražotāju Eiropas Savienībā atbilstoši konkrētā bērna vajadzībām.

Savukārt Labklājības ministrija ir aicināta iespējami drīz virzīt ieviešanai izstrādāto tehnisko palīglīdzekļu pakalpojuma pilnveidošanas modeli, lai novērstu trūkumus esošajā sistēmā. Līdz reformas veikšanai tā ir aicināta veikt darbības, kas mazinātu konstatētos trūkumus pašreizējā sistēmā, nepieļaujot bērnu tiesību pārkāpumus tehnisko palīglīdzekļu un kompensācijas piešķiršanā.

2.3. Par bērna aprūpi valsts sociālās aprūpes centra "Rīga" filiālē "Baldone"

2017.gada maijā tiesībsargs ar atzinumu pabeidza pārbaudes lietu Nr. 2016-22-2AE, kas tika ierosināta pēc iesnieguma par bērna aprūpes kvalitāti valsts sociālās aprūpes centra (turpmāk – VSAC) "Rīga" filiālē "Baldone", tostarp iespējamu medikamentu pārdozēšanas gadījumu.

Tiesībsarga biroja darbinieki 2016.gadā kopā ar biedrības "Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi" pārstāvēm veica pārbaudi filiālē "Baldone". Biedrība "Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi" pārbaudes lietā sniedza atzinumu par dzīves kvalitātes nodrošinājumu personām, kuras saņem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu filiālē "Baldone". Pārbaudes lieta tika pabeigta, konstatējot bērna tiesību saņemt kvalitatīvu sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju ilgstošas aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā pārkāpumu. Tāpat konstatēts, ka valstī radītais tiesību aizsardzības mehānisms veselības aprūpē pieļautu pārkāpumu izmeklēšanai darbojas neefektīvi.

Pamatojoties uz pārbaudes lietā konstatēto, atzinumā tika sniegtas vairākas rekomendācijas:

- **VSAC "Rīga"** – iepazīties ar biedrības "Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi" 2016.gada 24.augusta atzinumu par dzīves kvalitātes nodrošinājumu personām, kuras saņem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu VSAC "Rīga" filiālē "Baldone", veicināt konstatēto pārkāpumu novēršanu, kā arī pārbaudīt, vai līdzīgi pārkāpumi nav konstatējami citās filiālēs.

- **Filiālei “Baldone”** – iepazīties ar biedrības “Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi” 2016.gada 24.augusta atzinumu par dzīves kvalitātes nodrošinājumu personām, kuras saņem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu VSAC “Rīga” filiālē “Baldone”; novērst konstatētos pārkāpumus: nodrošināt mazāku klientu skaitu grupā un pietiekamu darbinieku skaitu; nodrošināt klientiem jēgpilnas aktivitātes, tostarp vasarā; piesaistīt papildu darbiniekus atvaļinājumu laikā; atļaut klientiem uzturēties guļamtelpā arī dienā; guļamtelpā nodrošināt privātumu, izvietojot tajā mazāk klientu un nesabīdot gultas kopā ne ar sāniem, ne galvgaļiem, ne kājgaļiem; veicināt klientu pašaprūpes prasmes; ieviest alternatīvās komunikācijas metodes; dienas režīmu pakārtot klientu, nevis darbinieku vajadzībām.
 - **Veselības inspekcijai** – ievērot LAPK noteikto administratīvo pārkāpumu lietvedības procedūru; atbildīgi izvērtēt informāciju (iesniegumus) par ārstniecības personu iespējamiem pārkāpumiem bērnu veselības aprūpē, tai skaitā attiecībā uz medikamentu lietošanu; nepieļaut pretrunas un neprecizitātes ekspertīžu atzinumos un sniegtajā informācijā, kas rada bažas par to patiesumu.
 - **Veselības ministrijai** – izvērtēt atzinumā konstatēto par Veselības inspekcijas veiktajām darbībām un sniegto informāciju; veicināt Veselības inspekcijas darbu, lai valstī radītais tiesību aizsardzības mehānisms veselības aprūpē pieļautu pārkāpumu izmeklēšanā darbotos efektīvi, nevis formāli; izvērtēt, vai un kā uzlabojams Veselības inspekcijas darbs; pārliecināties, vai spēkā esošais tiesiskais regulējums ir pietiekams un atbilstošs, lai konstatētu un novērstu iespējamus pārkāpumus veselības aprūpē. Pievērst uzmanību zāļu devas noteikšanas regulējumam, jo Zāļu valsts aģentūras apstiprinātajā zāļu aprakstā noteiktā zāļu deva būtiski atšķiras no literatūrā rekomendētās devas, un ārstniecības personas, nosakot reizes un dienas devu, vadās pēc literatūras, nevis zāļu apraksta.
 - **VSIA “Bērnu klīniskā universitātes slimnīca”** – aizdomu par medikamentu pārdozēšanu gadījumā veikt nepieciešamās analīzes, lai aizdomas apstiprinātu vai noliegtu.
- Atzinums tika nosūtīts arī Labklājības ministrijai.

2.4. Par audžuģimenē ievietota bērna sagatavošanu adopcijai

Tiesībsargs pēc kādas audžuģimenes iesnieguma izskatīja pārbaudes lietu par bērna interesēm neatbilstošu nodošanas procesu adoptētājiem – bērns viņiem tika nodots pirmsskolas izglītības iestādē, un, kaut arī tas pretojās, raudāja, tomēr tika satīts segā un

aiznests uz automašīnu. Notiekošo redzēja garāmgājēji, informācija par iespējamu vardarbību pret bērnu tika sniegta reģionālajam laikrakstam.

Pārbaudes lietā tika izzināts process no bērna ievietošanas audžuģimenē, līdz viņa nonākšanai pirmsadopcijas aprūpē. No lietā esošajiem tiesas materiāliem secināts, ka bāriņtiesai bija iespējams savlaicīgāk izlemt vecāku aizgādības tiesību atņemšanas jautājumu, jo sociālais dienests bija konstatējis, ka vecāki nesadarbojas un neizrāda vēlmi audzināt un aprūpēt savu bērnu. Iespējams, ka aizgādības tiesību jautājuma sakārtošanu paildzinājis tas, ka tēvs sākotnēji bija deklarējis citas pašvaldības administratīvajā teritorijā un šīs pašvaldības bāriņtiesa tikai pēc gada konstatēja, ka tēvam nav deklarēta dzīvesvieta pašvaldības administratīvajā teritorijā un viņa faktiskā dzīvesvieta ir citā novadā.

Sarunā ar bāriņtiesu audžuģimene ir sniegusi informāciju, ka sadarbība ar vecākiem nenotiek, tēvs par bērnu nav interesējies. Tas bija pietiekami, lai bāriņtiesa izmantotu Civillikuma 203.panta piektajā daļā noteiktās tiesības lemt par prasības celšanu tiesā pirms viena gada termiņa notecēšanas, tā radot iespēju bērnam pēc iespējas jaunākā vecumā tikt adoptētam. Konstatējams, ka arī rajona tiesa tikai pēc pieciem mēnešiem pieņēmusi spriedumu par bērna tēva aizgādības tiesībām.

Bāriņtiesa nosūtījusi Labklājības ministrijai audžuģimenē ievietota adoptējama bērna uzskaites lapu par bērnu. Līdz ar to bērns iekļauts adoptējamo bērnu sarakstā.

Konstatēts, ka normatīvajos aktos bāriņtiesām nav noteikts pienākums labklājības ministra apstiprinātās veidlapas ar informāciju par adoptējamiem bērniem iesniegt Labklājības ministrijai. Tāpat nav noteikts šo veidlapu iesniegšanas termiņš no brīža, kad bērns kļuvis juridiski brīvs.

Audzumamma vērsās sociālajā dienestā ar lūgumu palīdzēt un nodrošināt psihologa konsultācijas bērnam, lai viņu sagatavotu adopcijai, ņemot vērā, ka bērns uzsācis lietot dzirdes aparātus. Sociālais dienests psiholoģisko palīdzību nav nodrošinājis.

Adoptētāju dzīvesvietas bāriņtiesa sniegusi informāciju, ka bērna audžuģimene nav aicināta uz bāriņtiesas sēdi, kurā tika izskatīta administratīvā lieta par bērna nodošanu pirmsadopcijas aprūpē. Sniegtajā atbildes vēstulē tiesībsargam tiek pausts viedoklis, ka normatīvajos aktos ir saskatāmas pretrunas attiecībā uz audžuģimenes tiesībām kļūt par administratīvā procesa dalībnieku adopcijas procesā bāriņtiesā. Tādēļ bāriņtiesa uzskata, ka bērna intereses un tiesības adopcijas procesā pārstāv bērna dzīvesvietas bāriņtiesa.

Bāriņtiesa informēja, ka audžumāte iebildusi pret adopciju, kā iemeslu minot apstākli, ka bērnam vispirms jāaprod ar dzirdes aparātu. Bāriņtiesa secinājusi, ka audžuģimene nav rīkojusies bērna interesēs, neveicot tiešos pienākumus – sagatavot bērnu adopcijai.

No lēmuma satura konstatējams, ka, izskatot administratīvo lietu, nav noskaidrots audžuģimenes viedoklis par bērna adopciju. Pirms lēmuma par bērna nodošanu pirmsadopcijas aprūpē bērns divas reizes ticis ar adoptētājiem. Lēmuma noraksts nosūtīts bērna dzīvesvietas bāriņtiesai, bet nav nosūtīts audžuģimenei.

Pārbaudes lietā secināts, ka administratīvajā procesā par bērna nodošanu pirmsadopcijas aprūpē un uzraudzībā bāriņtiesa kā administratīvā procesa dalībnieku nav pieaicinājusi bērna audžuģimēni, tā liedzot iespēju realizēt Bāriņtiesu likumā un APL noteiktās tiesības pārsūdzēt tiesā bāriņtiesas lēmumus, kas skar audžuģimenē ievietotā bērna intereses un tiesības.

Bērna nodošana iespējamiem adoptētājiem nenotika bērnam labvēlīgā gaisotnē un draudzīgi. Kritiski vērtējams bērnudārza vadības pieļautais, ka bērna tikšanās ar iespējamo audžuģimēni vai potenciālajiem adoptētājiem un nodošana ģimenei tika organizēta iestādē. Jāņem vērā, ka katrs iestādes darbinieks veic savus darba pienākumus. Lai piedalītos tikšanās laikā, darbiniekam ir jāpārtrauc savi tiešie darba pienākumi vai citam iestādes darbiniekam jānodrošina nodarbības bērniem. Tas var ietekmēt citu bērnu drošību, tiesības uz izglītību u.c. Izglītības iestādes uzdevums ir nodrošināt kvalitatīvu izglītības procesu.

Ievērojot Bāriņtiesu likuma 5.panta pirmajā daļā noteikto VBTAI kompetenci bāriņtiesu darba uzraudzībā un metodiskās palīdzības sniegšanā bērna tiesību un interešu aizsardzībā, VBTAI izvērtēja bāriņtiesas iesūtīto materiālu kopijas bērna lietā un nekonstatēja bērnu tiesību pārkāpumus vai tādu bāriņtiesas rīcību, kura būtu vērtējama kā pretēja bērna interesēm. Vienlaikus bāriņtiesas darbībā konstatētas atsevišķas nepilnības, uz kurām VBTAI vērsusi tās uzmanību telefoniski, sniedzot ieteikumus bāriņtiesas turpmākās darbības uzlabošanai.

VBTAI saņemta Valsts policijas vēstule un atteikuma materiālu kopijas jautājuma izlemšanai, vai bāriņtiesas priekšsēdētājas un locekles rīcībā ir saskatāmas disciplinārā pārkāpuma pazīmes. Atbildot uz vēstuli, VBTAI informējusi policiju par bāriņtiesas darbības izvērtējumu un sniegusi informāciju, ka pašvaldības kompetencē ir izvērtēt savas bāriņtiesas priekšsēdētājas, bāriņtiesas locekļa atbilstību ieņemamajam amatam, profesionalitāti un rīcību konkrētajā situācijā. Ievērojot to, ka dome bija izvērtējusi minēto amatpersonu rīcību ar bērna nodošanu adoptētājiem notikumu kontekstā, VBTAI nepārsūtīja domei policijas nosūtītos dokumentus bāriņtiesas amatpersonu rīcības izvērtēšanai.

LAPK 37.panta otrajā daļā noteikts: *“Ja saņemts atteikums uzsākt kriminālprocesu vai kriminālprocess izbeigts, bet ir konstatējamas administratīvā pārkāpuma pazīmes, lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā var uzsākt ne vēlāk kā mēneša laikā no dienas, kad pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu vai par tā izbeigšanu.”*

Secināms, ka, pieņemot lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, bija jāizvērtē, vai konkrētajā gadījumā ir konstatējamas administratīvā pārkāpuma pazīmes.

LAPK 236.¹²panta pirmajā daļā noteikts: “*Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija izskata šā kodeksa 172.² (par pārkāpumiem, ko izdarījušas institūciju amatpersonas vai darbinieki) un 172.³pantā paredzēto administratīvo pārkāpumu lietas.*” Secināms, ka Valsts policija, pieņemot lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatoti nosūtīja VBTAI atteikuma materiāla kopijas. VBTAI bija jāizvērtē, vai konkrētajā gadījumā ir konstatējamas administratīvā pārkāpuma pazīmes.

LAPK 238.¹panta pirmajā daļā noteikts: “*Saņemot ziņas, kuras norāda uz iespējamu administratīvā pārkāpuma izdarīšanu, šā kodeksa 247.pantā minētās personas triju darba dienu laikā pieņem lēmumu par administratīvā pārkāpuma lietvedības uzsākšanu vai par atteikšanos uzsākt administratīvā pārkāpuma lietvedību (šā kodeksa 238.² un 239.pants), vai par materiālu pārsūtīšanu pēc piekritības. Lēmumu par administratīvā pārkāpuma lietvedības uzsākšanu var pieņemt, arī sastādot administratīvā pārkāpuma protokolu vai fiksējot to rezolūcijas veidā uz dokumenta, kas satur ziņas vai faktus par iespējamu administratīvo pārkāpumu.*”

VBTAI savas kompetences ietvaros saskaņā ar LAPK 37.panta otrajā daļā noteikto neizvērtēja, vai konkrētajā gadījumā ir konstatējamas administratīvā pārkāpuma pazīmes. Lai gan Valsts policijas vēstulē bija norādīts uz jautājuma izlemšanu, vai bāriņtiesas priekšsēdētājas un locekles rīcībā ir saskatāmas disciplinārā pārkāpuma pazīmes, saņemot krimināllietas materiālus, VBTAI bija jāizvērtē, vai nav konstatējamas administratīvā pārkāpuma pazīmes. Krimināllietas materiāliem bija pievienots domes lēmums par amatpersonu rīcības izvērtēšanu.

VBTAI nodrošina audžuģimenēm psiholoģisko palīdzību, informatīvo un metodisko atbalstu, kā arī audžuģimeņu apmācību.

Konstatējams, ka VBTAI konkrētajā situācijā, lai gan saņēma informāciju un izvērtēja bāriņtiesas dokumentus audžuģimenes lietā, tomēr nesniedza audžuģimenei psiholoģisko palīdzību, informatīvo un metodisko atbalstu.

Savukārt dome, izvērtējot bāriņtiesas priekšsēdētājas un locekles faktisko rīcību, nododot bērnu pirmsadopcijas aprūpē un uzraudzībā, ņēmusi vērā tikai bāriņtiesas sniegto informāciju par situācijas apstākļiem, neuzklausot citu iesaistīto personu, tai skaitā audžuģimenes viedokli, bērnudārza darbiniekus, kas bija klāt bērna nodošanā. Dome nav noskaidrojusi, vai bāriņtiesas darbinieki, kuri bija tieši atbildīgi par bērna nodošanu un sagatavošanu pirmsadopcijas aprūpei, ir darījuši maksimāli iespējamo, lai mazinātu bērna emocionālo pārdzīvojumu, dodoties uz jauno ģimeni.

Minētajā lietā aktualizējās arī jautājums par adopcijas noslēpumu. Tiesībsargs atzīst, ka jautājums par adopcijas noslēpuma saglabāšanu nav viennozīmīgs. Konkrētajā lietā iespējamie adoptētāji paši izteikuši vēlmi tikties ar bērnu un bērnudārza speciālistiem iestādē, lai uzzinātu informāciju par bērna vajadzībām. Vēlme ir atbalstāma, bet vienlaikus tādā veidā viņi izpauž adopcijas noslēpumu. Audžuģimene nav tiesīga izpaust adopcijas noslēpumu. Adoptējot bērnu no audžuģimenes, nepastāv iespēja, ka informāciju par iespējamajiem adoptētājiem neuzzinātu audžuģimene un viņiem būtu jāierobežo tiesības to zināt.

Pārbaudes lietā konstatēts, ka bāriņtiesa lietā par bērna tiesību un interešu nodrošināšanu, nododot bērnu no audžuģimenes potenciālajiem adoptētājiem, nav ievērojusi cilvēktiesību, labas pārvaldības principus un objektivitāti. Secināms, ka bāriņtiesa nav izvērtējusi visus apstākļus, lai bērns adoptētājiem tiktu nodots, ievērojot bērna vajadzības, iespējami mazinot emocionālus pārdzīvojumus, mainot ģimeni. Vienlaikus konstatējams, ka bāriņtiesa kā bērna juridiskais pārstāvis neuzņēmas atbildību par viņa vislabāko interešu nodrošināšanu, ņemot vērā bērna vajadzības, atbildību uzliekot audžuģimenei, kurai nav normatīvajos aktos noteikta pienākuma sagatavot bērnu nodošanai adoptētājiem.

Par pārbaudes lietā konstatētajiem pārkāpumiem ir informētas iesaistītās iestādes, un tām sniegtas šādas tiesībsarga rekomendācijas:

1. Bāriņtiesai – turpmāk nodrošināt cilvēktiesību, labas pārvaldības principa un objektivitātes ievērošanu tās darbā, tai skaitā ievērot normatīvajos aktos noteiktos administratīvo lietu izskatīšanas termiņus; turpmāk nodrošināt bērnu vajadzībām atbilstošu nodošanas procesu no audžuģimenēm pirmsadopcijas aprūpē, nepieļaujot iespējamus vardarbības riskus pret bērnu no bāriņtiesas vai citu institūciju darbinieku puses; neatbalstīt un neorganizēt iespējamo audžuģimeņu, adoptētāju un citu personu tikšanos ar bērnu izglītības iestādēs; atbilstoši bērna vislabākajām interesēm un vajadzībām realizēt audžuģimenēs ievietoto bērnu juridiskā pārstāvja tiesības un pienākumus; sadarbībā ar sociālo dienestu nodrošināt atbilstošu speciālistu līdzdalību audžuģimenēs ievietoto bērnu sagatavošanai adopcijai, prioritāri nodrošinot bērnu vajadzības.
2. Domei – turpmāk nodrošināt cilvēktiesību, labas pārvaldības, objektivitātes principu ievērošanu bāriņtiesas darbā un saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 5.panta sestajā daļā noteikto nodrošināt mērķtiecīgi organizētu konsultatīvu, izglītojošu un psiholoģisku atbalstu bāriņtiesas priekšsēdētājam, tā vietniekam un bāriņtiesas locekļiem, lai pilnveidotu viņu profesionālo kompetenci un profesionālās darbības kvalitāti. Izvērtējot bāriņtiesas darbinieku atbildību, ievērot objektivitāti.

3. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai – savas kompetences ietvaros veikt darbības, lai bāriņtiesa turpmāk nodrošina bērnu vajadzībām atbilstošu nodošanas procesu no audžuģimenēm pirmsadopcijas aprūpē. Sniegt metodisku palīdzību bāriņtiesām par tiesībām un pienākumiem kā audžuģimenēs ievietoto bērnu juridiskajiem pārstāvjiem; krīzes situācijās nodrošināt audžuģimenēm psiholoģisko palīdzību, informatīvo un metodisko atbalstu; visos gadījumos, kad tiek saņemta informācija un krimināllietas materiāli par kriminālprocesa izbeigšanu par iespējamu vardarbību pret bērniem, ko izdarījušas institūciju amatpersonas vai darbinieki, izvērtēt, vai nav konstatējamas administratīvā pārkāpuma pazīmes.
4. Adoptētāju dzīvesvietas bāriņtiesai – turpmāk ievērot normatīvajos aktos noteikto par audžuģimenes tiesībām pārsūdzēt bāriņtiesas lēmumus, kas skar audžuģimenē ievietotā bērna intereses un tiesības, arī jautājumos saistībā par bērna adopciju, un, izskatot administratīvās lietas, pieaicināt tajās audžuģimeni, noskaidrot tās viedokli par bērna adopciju.
5. Bērnodārzam – turpmāk neatbalstīt bāriņtiesas vai citu personu vēlmi organizēt tikšanos ar bērnu iespējamām audžuģimenēm, aizbildņiem, adoptētājiem, kā arī citām personām bērnodārza telpās, iesaistot iestādes darbiniekus, jo tas neatbilst normatīvajos aktos noteiktajam; ievērot Izglītības likumā noteikto personu loku, kuriem ir tiesības sadarboties un saņemt informāciju par bērnu no izglītības iestādes, pārliecinoties, vai persona ir iesniegusi iestādē dokumentus, kas apliecina tiesības pārstāvēt bērnu.
6. Labklājības ministrijai – veikt izmaiņas normatīvajos aktos, nosakot bāriņtiesas pienākumu iesniegt Labklājības ministrijai informāciju par adoptējamiem bērniem un paredzot minētās informācijas iesniegšanas termiņu no brīža, kad bērns kļuvis juridiski brīvs.
7. Valsts policijai – turpmāk, pieņemot lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesi un nosūtot krimināllietas materiālus VBTAI, lūgt izvērtēt, vai konkrētajā gadījumā ir konstatējamas administratīvā pārkāpuma pazīmes; domei nedeleģēt policijas pienākumu – izmeklēšanas veikšanu, bet lūgt veikt darbības, ievērojot katras iestādes kompetenci.

3. Starptautiskā sadarbība bērnu tiesību jomā

Starptautiskās sadarbības ietvaros 2017.gada 1.-2.martā tiesībsargs un Bērnu tiesību nodaļas speciālisti rīkoja Baltijas valstu un Polijas bērnu ombudu ikgadējo sanākumi Rīgā.

Pirmajā sesijā dalībnieki tradicionāli iepazīstināja ar katras valsts ikgadējām aktivitātēm un darba aktualitātēm. Otrā sesija bija veltīta cietušo bērnu un bērnu kā liecinieku nopratināšanas metodēm, sarežģījumiem un labās prakses piemēriem (“Bērnu mājas” modelis). Uz otro sesiju bija uzaicināta “Bērnu mājas” modeļa ieviesēja – Islandes “Bērnu mājas” direktore, kura iepazīstināja bērnu ombudu pārstāvjus ar modeļa darba metodiku. Nodibinājuma “Centrs Dardedze” pārstāve iepazīstināja Lietuvas, Igaunijas un Polijas bērnu ombudu pārstāvjus ar plānoto ieceri Latvijā izveidot “Bērnu māju”. Savukārt Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas pārstāve iepazīstināja ar Latvijas situāciju, kura bija izvērtēta tiesībsarga atzinumā par nepilngadīgo cietušo un liecinieku nopratināšanu.

Otrā konferences diena jeb trešā sesija tika veltīta Baltijas un Polijas bērnu ombudu kopīgā pētījuma tēmas izvēlei. Dalībnieki izvērtēja valstu piedāvāto tēmu aktualitāti un nozīmīgumu un rezultātā izvēlējās tēmu par uztur līdzekļu piedziņu. Darbs pie šī pētījuma norisināsies arī 2018.gadā.

Darbu koordinēja un profesionālu pētnieku ievirzi piešķīra Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta pārstāvji Dr. Ieva Kārklīņa un Mārcis Trapencieris.

Savukārt 2017.gada 6.-10.martā Bērnu tiesību nodaļas pārstāve piedalījās Baltijas jūras valstu padomes rīkotajās *Audtrain (system based audit) training of AudTrainers* apmācībās, kas bija trešais apmācību kurss par uz sistēmas balstīto audita metodi. Pirmais apmācības kurss notika Rīgā 2016.gada 10.-13.maijā, bet otrais – 2016.gada 29.-30.novembrī.

Pēc pirmā apmācības kursa Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas pārstāves veica monitoringa vizīti sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”. Tur veicot monitoringu pēc šīs metodes, tika atklāti trūkumi normatīvajā regulējumā, kurus Izglītības un zinātnes ministrija ir apņēmusies novērst. Sīkāk ar monitoringa vizītes rezultātiem var iepazīties 2016.gada tiesībsarga ziņojuma sadaļā par bērnu tiesībām.

Trešais apmācības kurss tika veidots bērnu tiesību nozares speciālistiem, kas iepriekš piedalījās pirmajā un otrajā apmācībā. Trešajā apmācības kursā padziļināti tika apgūta uz sistēmas balstīta audita metode. Turpmāk pēc šīs metodes ir jāveic vēl trīs monitoringa vizītes, un tad tiks izsniegts trenera sertifikāts, kas dos iespēju veikt apmācības par šo metodi.

Apmācības laikā tika iegūtas padziļinātas zināšanas par *Audtrain* modeli: monitoringu, uz sistēmas balstīta audita metodi, uzraudzības sistēmu – iekšējo kontroli iestādēs; kā veikt izraudzītās pārbaudes tēmas izvērtēšanu, konstatēto neatbilstību formulēšanu un ziņojumu rakstīšanu. Savukārt viena diena tika veltīta bērnu intervēšanas tehnikas apguvei. Turklāt 2017.gada aprīlī Tiesībsarga biroja darbinieki tika detalizēti iepazīstināti ar iespēju veikt monitoringa vizītes, izmantojot *AudTrain* modeli.

Bērnu tiesības nodaļas pārstāve 7.-8.jūnijā Viļņā piedalījās noslēguma *AudTrain* konferencē, kurā Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Horvātijas pārstāvji stāstīja par savu pieredzi, izmantojot *AudTrain* modeli.

Secīgi 2017.gada 19.-21.septembrī Tiesībsarga biroja pārstāvji piedalījās Eiropas Bērnu ombudu tīkla ikgadējā 21.konferencē un Ģenerālajā asamblejā, kas notika Helsinkos, Somijā. Konferences tēma bija “Sapratnes attiecības un dzimumaudzināšana: īstenojot bērna tiesības tikt informētam”. Konferencē tika vērsta uzmanība, ka sapratnes veidošana par attiecībām un dzimumaudzināšanu ir neatņemama bērnu tiesību un labklājības attīstības sastāvdaļa. Lai veiksmīgi īstenotu gan bērnu dzimumaudzināšanu, gan veicinātu viņu sapratni par attiecībām ar līdzcilvēkiem, ir jāzina bērna viedoklis, sevišķi tās grūtības, ar kurām bērns vai jauniešs saskaras. Šobrīd ir pieejama plaša, bet pretrunīga informācija par cilvēka seksualitāti, taču bērniem un jauniešiem ir nepieciešama tāda informācija, kas atbilstu viņu brieduma pakāpei, kā arī veicinātu pozitīvu vērtību veidošanos attiecībā uz viņu seksualitāti un reproduktīvo veselību. Informētība šajos jautājumos mazinātu seksuālās vardarbības riskus, kā arī veicinātu izpratni par ģimenes dzīvi, attiecībām, dzimuma lomām, kontracepciju, bērnu piedzimšanu un seksuāli transmisīvajām slimībām.

Pirms konferences Eiropas Bērnu ombudu tīkla biedri bija izstrādājuši kopīgu paziņojumu savām valdībām, Eiropas Komisijai un Eiropas Padomei – “Paziņojums par sapratnes attiecībām un dzimumaudzināšanu: bērna tiesības tikt informētam”, kurā ombudi ieteica veikt pasākumus, kas veicinātu bērnu spējas izteikt gan savas vajadzības, gan arī bailes, ieviest sapratnes attiecību un dzimumaudzināšanu jau pirmsskolas un pamatizglītības izglītības programmās, veicināt veselības aprūpes iestāžu atbilstību bērnu vajadzībām, izveidot datu reģistru, kas uzrādītu kopējo seksuālās un reproduktīvās veselības zināšanu līmeni starp bērniem, kā arī nodrošināt, ka tās saistības, kuras dalībvalstis ir uzņēmušās starptautiskajos līgumos, tiktu ievērotas. Konferences laikā notika pēdējā diskusija par kopīgo paziņojumu. Paziņojuma gala versija tika izplatīta 2017.gada oktobrī.

Savukārt 2017.gada 6.-8.novembrī Bērnu tiesību nodaļas pārstāve piedalījās Eiropas Komisijas rīkotajā 11.Eiropas bērnu tiesību forumā.¹⁹ Foruma tēma bija bērni, kuriem ir atņemta brīvība, un alternatīvie risinājumi, lai nepieļautu bērnu aizturēšanu.

Bērna aizturēšana tika analizēta visplašākajās formās – gan bērnu ievietošana institūcijās, gan patvēruma meklētāju aizturēšana, gan arī aizturēšana, kas pamatota ar bērna likuma pārkāpumiem. Foruma laikā tika nonākts pie svarīga secinājuma – jebkāda veida bērna

¹⁹ European Commission 11th European Forum on the rights of the child: Children deprived of their liberty and alternatives to detention. Pieejams: http://ec.europa.eu/newsroom/just/item-detail.cfm?item_id=128349

aizturēšana tam ir traumatiska un no tās būtu jāizvairās, cik vien iespējams. Bērna aizturēšana tam nepalīdz, bet gan tikai palielina viņa ievainojamību un rada lielus izdevumus valstij.

Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas pārstāve forumā piedalījās sesijā, kas veltīta bērnu, kuri ir nonākuši konfliktā ar likumu, tēmai. Forumā tika iegūti Bērnu tiesību nodaļas darbā noderīgi secinājumi par Eiropas Savienības Direktīvas 2016/800 “Par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turēti vai apsūdzēti kriminālprocesā” piemērošanu, bērnu galvas traumu ietekmi uz bērnu antisociālo uzvedību, kā arī par bērnu ar invaliditāti diskrimināciju attiecībā uz viņu ievietošanu institūcijās invaliditātes dēļ.

Visbeidzot, 2017.gada 18.decembrī Tiesībsarga biroja pārstāvji piedalījās UNHCR rīkotajā seminārā Rīgā, kurā tika apskatīta Latvijas, Lietuvas un Igaunijas pieredze, strādājot ar nepilngadīgajiem patvēruma meklētājiem/migrantiem, kuri ceļo bez pavadības. Darba grupu laikā secinātas galvenās problēmas Latvijas tiesību aizsardzības mehānismā: centrālās institūcijas, kura pārraudzītu bērna lietu no sākuma līdz galam, trūkums; koordinētas sadarbības trūkums starp imigrācijas iestādēm un bērna likumisko interešu aizstāvjiem (bāriņtiesām); juridiskās palīdzības nenodrošināšana no procesa sākuma; tulkiem nav noteikta nepieciešamība apgūt speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā; bērnu apcietināšana; pieeja medicīnai (Latvijā bērniem, kuri nav patvēruma meklētāji vai kuriem nav piešķirts bēgļa vai alternatīvais statuss, likumā nav paredzēta pilnībā apmaksāta medicīniskā palīdzība); alternatīvā statusa ieguvēju sociālās tiesības.

Pamatojoties uz minēto, tiesībsargs 2018.gadā aktualizēs jautājumu par bāriņtiesu darbinieku apmācību darbā ar nepilngadīgajiem ārzemniekiem, kas ceļo bez pavadības.

Jānorāda, ka 2017.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 17 starptautiskie pieprasījumi par bērna tiesību jautājumiem. No tiem 13 bija no Eiropas Bērnu ombudu tīkla biedriem, tai skaitā lūgums sniegt informāciju par ētikas kodeksu esamību brīvprātīgajiem darbiniekiem un organizācijām, kas strādā ar bērniem; diskriminācijas uz tautības pamata gadījumiem tiesu praksē ģimenēs, kurās vecāki ir dažādu valstu pārstāvji; ombuda konsultatīvām padomēm; pabalstu izmaksu un apmēru ģimenēm, kas adoptē bērnu līdz 7 gadu vecumam; viena vecāka ģimenes statusa tiesisko regulējumu; transporta pieejamību personām ar invaliditāti; aizgādības iestāžu darbību; bērnu rotaļlietu drošumu; migrējošiem bērniem; psihologu lomu bērnu tiesību aizsardzībā; izglītības iestāžu politisko un ideoloģisko neitralitāti, kā arī par tiesībsarga darbu bērnu tiesību jomā un tiesībsarga gada ziņojuma iesniegšanas kārtību.

No dažādām Eiropas valstu institūcijām un starptautiskajām organizācijām tika saņemta aptauja par bērnu tiesībām Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) ilgtspējas attīstības mērķu kontekstā un vēl trīs pieprasījumi: par jaunizveidoto Bērnu tiesību

indeksu; par meiteņu ar invaliditāti seksuālo un reproduktīvo veselību un tiesībām, kā arī par tiesībsarga veiktajām aktivitātēm bērnu tiesību jomā.

4. Latvijas valstspiederīgo bērnu tiesību aizsardzība ārvalstīs

Tiesībsargs ir saņēmis vairākus iesniegumus no ārvalstīs dzīvojošajiem Latvijas valstspiederīgajiem saistībā ar viņu bērnu tiesību pārkāpumiem. Vienā gadījumā nepilngadīgais Latvijas valstspiederīgais tika ievietots Lielbritānijas cietumā, bet viņa māte, kura uzturējās Dānijā, nevarēja ar viņu telefoniski sazināties. Iesniedzēja vispirms vērsās Latvijas vēstniecībā Apvienotajā Karalistē, taču nepieciešamo atbalstu nesaņēma. Citā gadījumā ģimene Lielbritānijā lūdza tiesībsargu iesaistīties, lai viņu ārpusģimenes aprūpē nodotā bērna lieta tiktu nodota Latvijas jurisdikcijā.

Skatot ārzemēs dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo bērnu tiesību aizsardzības jautājumus, tika secināts, ka šobrīd nav skaidrs, kuras institūcijas un kad ir jāiesaista, kā arī kādā veidā vajadzētu nodrošināt Latvijas valsts pārstāvniecību tās valstspiederīgo bērnu lietās ārvalstīs.

Viens no Tieslietu ministrijas uzdevumiem ir koordinēt gadījumus, kad no Latvijas valstspiederīgo ģimenēm ārvalstīs tiek izņemti bērni. Šī kompetence ietilpst centrālās iestādes funkciju izpildē vairāku Latvijai saistošo starptautisko līgumu ietvaros bērnu tiesību aizsardzības jomā.

Lai turpmāk efektīvāk risinātu sarežģītas situācijas, kas skar Latvijas bērnu tiesību aizsardzību ārvalstīs, 2017.gada 14.decembrī Tieslietu ministrija, Ārlietu ministrija, Labklājības ministrija, VBTAI, tiesībsargs un biedrība “Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija” noslēdza starpinstitucionālās sadarbības vienošanos par Latvijas valstspiederīgo bērnu tiesību aizsardzību ārvalstīs.²⁰ Vienošanās mērķis ir nodrošināt veiksmīgu sadarbību sekmīgai Latvijas valstspiederīgo bērnu tiesību aizsardzībai ārvalstīs, un tā palīdzēs novērst līdz šim izveidojušos nelabvēlīgo praksi, ka iestādes sniedz personām savstarpēji nekoordinētu palīdzību.

5. Bērnu un bērnu tiesību subjektu informēšana un izglītošana

2017.gada janvārī tiesībsargs rīkoja semināru “Sociālā pedagoga loma bērnu tiesību aizsardzībā”, kurā aktualizēja sociālā pedagoga nozīmību izglītības sistēmā, viņu tiesības, pienākumus un atbildību; februārī – pirmsskolas pedagogiem par bērnu drošību izglītības

²⁰ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsargs-paraksta-starpinstitutionalas-sadarbibas-dokumentu>

iestādē, martā – Limbažu novada 1.-12.klašu audzinātājiem “Klases audzinātāja loma bērnu tiesību aizsardzībā”, kurā tika akcentēta klases audzinātāja un bērnu vecāku sadarbības nozīme pilnvērtīgai bērna attīstībai un izglītības apguvei.

Jānorāda, ka 2017.gadā kopumā aktīvi tika veicināta bērnu informētība par tiesībsargu, viņa darbu un iespēju bērnam vērsties pie tiesībsarga par dažādiem jautājumiem. Pirmajā pusgadā tika organizētas klases stundas bērniem par tiesībsarga darbību, bērnu tiesībām un pienākumiem. 2017.gada 21.februārī Tiesībsarga biroja darbinieki vadīja nodarbību Iecavas pamatskolas 7. un 8.klases skolēniem par bērnu atbildību. Nodarbības laikā tika pārrunātas dažādas situācijas, par ko var iestāties civiltiesiskā, administratīvā un kriminālatbildība. Bērni aktīvi iesaistījās un uzdeva dažādus jautājumus par iespējamiem savu tiesību aizsardzības mehānismiem.

2017.gada septembrī Bērnu tiesību nodaļas pārstāvis piedalījās lekciju kursā jaunajiem vecākiem par viņu tiesībām un pienākumiem mazu bērnu audzināšanā un aprūpē, īpašu vecāku uzmanību vērsot uz pienākumu nodrošināt bērnu drošību. Vecākiem tika sniegta informācija, kur vērsties pēc palīdzības problēmjautājumu risināšanā.

6. Trūkumi normatīvajā regulējumā

6.1. Bērna tiesības uz pilsonību no dzimšanas reģistrācijas brīža

Ikviena bērna tiesības uz pilsonību ir nostiprinātas gan starptautiskajos tiesību aktos, gan arī iestrādātas Latvijas nacionālajos tiesību aktos:

- ANO Bērnu tiesību konvencijas 7.panta 1.punkts nosaka, ka ikvienu bērnu reģistrē tūlīt pēc dzimšanas, viņam kopš piedzimšanas brīža ir tiesības uz vārdu, tiesības iegūt pilsonību, kā arī, ciktāl iespējams, tiesības zināt savus vecākus un būt viņu aizgādībā.
- Arī Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, ko Latvija ir ratificējusi 1992.gadā, 24.panta trešā daļa nosaka, ka katram bērnam ir tiesības uz pilsonības iegūšanu.
- Latvijas tiesību aktos bērna tiesības uz pilsonības iegūšanu nostiprinātas Bērnu tiesību aizsardzības likuma 8.panta pirmajā daļā, kas noteic, ka kopš dzimšanas brīža bērnam ir tiesības uz vārdu, uzvārdu un pilsonības iegūšanu.
- Pilsonības likuma 3.¹panta pirmā daļa noteic, ka bērns, kurš dzimis Latvijā pēc 1991.gada 21.augusta, atzīstams par Latvijas pilsoni vienlaikus ar bērna dzimšanas fakta reģistrāciju, pamatojoties uz viena vecāka pausto gribu, ja vienlaikus pastāv šādi nosacījumi: 1) abi bērna vecāki ir bezvalstnieki vai nepilsoņi; 2) šā vecāka pastāvīgā

dzīvesvieta ir Latvijā, bet, ja vecāks Latvijā ieradies pēc 1992.gada 1.jūlija, viņam ir pastāvīgās uzturēšanās atļauja.

2013.gada 1.oktobra grozījumi pilnveidoja pilsonības piešķiršanas procedūru, jo nepilsoņu un bezvalstnieku bērnus pēc viena vecāka gribas atzīst par Latvijas pilsoņiem vienlaikus ar bērna dzimšanas reģistrāciju.

Likumdevējs tādējādi ir paredzējis, ka šīs tiesības (tiesības uz pilsonību) bērns var iegūt tādā gadījumā, ja viens no vecākiem izsaka savu gribu. Šo likuma grozījumu redakciju savulaik atbalstīja arī tiesībsargs, jo tā atbilst gan ANO Bērnu tiesību konvencijas 5.pantā noteiktajam, ka dalībvalstis respektē vecāku vai aizbildņu, vai citu tiesiski atbildīgo personu atbildību, tiesības un pienākumus nodrošināt ikvienam bērnam viņa attīstības pakāpei atbilstošu palīdzību un padomus šajā konvencijā atzīto tiesību izmantošanā, gan arī konvencijas 7.panta 1.punktā noteiktajām bērna tiesībām būt savu vecāku aizgādībā.

No šīm tiesību normām izriet gan vecāku tiesības, gan arī pienākums izvēlēties bērnam to palīdzību viņa tiesību izmantošanā, kas atbilstu viņa labākajām interesēm. Taču situācija, kurā bērns paliek bez nevienas valsts pilsonības, nevar būt bērna labākajās interesēs. Tāpēc gadījumos, ja vecāki nerīkojas bērna interesēs, valsts pienākums ir iejaukties un aizsargāt bērna tiesības. Līdzīgi kā tas jau šobrīd darbojas citos gadījumos, kad vecāki nerīkojas bērna interesēs.

ANO Bērnu tiesību komiteja savos noslēguma apsvērumos par Latvijas apvienoto trešo līdz piekto periodisko ziņojumu 2016.gadā ir ieteikusi lielāku uzmanību pievērst tam, lai visiem bērniem būtu piekļuve pilsonībai, tostarp pārskatot Pilsonības likumu, lai pilsonība automātiski tiktu piešķirta tiem Latvijā dzimušajiem bērniem, kuri nākuši pasaulē vecākiem ar nepilsoņu statusu vai vecākiem, kuri nevar savu pilsonību nodot bērniem.²¹

Ņemot vērā faktisko situāciju,²² ka vecāki kūtri izmanto likumā paredzētās tiesības, ir atbalstāma tiesiskā regulējuma pilnveidošana, lai ikvienam bērnam, kuram ir tiesības uz Latvijas pilsonību, piedzimstot automātiski tiktu piešķirta Latvijas pilsonība, ja vien bērna vecāki no tās neatsakās, izvēloties citas valsts pilsonību. Nav pieļaujams reģistrēt jaundzimušu bērnu bez pilsonības, jo tas ir bērna tiesību uz pilsonību pārkāpums. Šādu ierosinājumu tiesībsargs izteica, komentējot ANO UPR sniegtās rekomendācijas Latvijai (ANO Vispārējā periodiskā pārskata otrā cikla ietvaros), un 2017.gada 7.septembrī Valsts prezidenta rīkotajā diskusijā "Nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšana Latvijā Republikā".

²¹ ANO Bērnu tiesību komitejas 2016.gada 29.janvāra Noslēguma apsvērumi par Latvijas trešo līdz piekto periodisko ziņojumu, CRC/C/LVA/CO/3-5, 34.un 35.punkts.

²² Latvijā ir 6 107 bērni nepilsoņi.

6.2. Par Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumiem Nr.857

Iepazīstoties ar Balvu novada domes 2015.gada 12.marta saistošajiem noteikumiem Nr.9/2015 "Par Balvu novada pašvaldības sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem un finansiālo atbalstu audžuģimenēm", konstatēts, ka šo saistošo noteikumu 2.1., 2.2. un 2.4.punktos norādīts: *vienreizējs pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai, vienreizējs pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei un dzīvokļa pabalsts tiek piešķirts pilngadību sasniegušajam bāreņim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam pēc ārpusģimenes aprūpes izbeigšanās audžuģimenē, pie aizbildņa vai internātskolā.*

Balvu novada Tilžas internātpamatskolai ir struktūrvienība – ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija „Ābeļzieds”. Tātad nevis Tilžas internātpamatskola, bet tās struktūrvienība “Ābeļzieds” ir ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 7.punktā noteikts, ka ārpusģimenes aprūpe ir aprūpe, kas bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem tiek nodrošināta pie aizbildņa, audžuģimenē, bērnu aprūpes iestādē. Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.panta pirmajā daļā noteikts, ka, izbeidzoties aizbildnībai, beidzoties bērna aprūpei audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, pašvaldība atbilstoši likumam “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” nodrošina bāreņi vai bērnu, kurš bija atstāts bez vecāku gādības, ar dzīvojamo platību un saskaņā ar Ministru kabineta noteiktajām sociālajām garantijām sniedz citu palīdzību arī pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas.

Pārskata periodā tiesībsargs konstatēja, ka Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumos Nr.857 „Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” kā ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējs ir norādīts ne tikai aizbildnis, audžuģimene, ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas, bet arī internātskolas. No šo noteikumu 2.punkta var secināt, ka bērnu var nodot internātskolas direktora aprūpē. Taču jāuzsver, ka internātskola ir izglītības iestāde, kuras uzdevums ir izglītības programmu īstenošana. Internātskolā netiek nodrošināta bērnu ārpusģimenes aprūpe, un tā nav pielīdzināma bērnu aprūpes iestādei.

Tā kā attiecīgo Ministru kabineta noteikumu 2., 3., 5. un 27.punktā noteiktais par internātskolu kā ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēju neatbilst augstāka juridiskā spēka normatīvajiem aktiem, tiesībsargs aicināja Labklājības ministriju sniegt priekšlikumus valdībai par nepieciešamajiem grozījumiem noteikumos Nr.857, novēršot to neatbilstību augstāka juridiskā spēka normatīvajiem aktiem un nepieļaujot iespēju ievietot bāreņus un bez

vecāku gādības palikušus bērnus internātskolās, tās pielīdzinot ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām.

Tiesa, līdz 2017.gada 31.decembrim grozījumi noteikumos Nr.857 nebija izdarīti. Tiesībsargs aicināja Balvu novada domi nekavējoties pārskatīt sociālo garantiju piešķiršanas kārtību pēc pilngadības sasniegšanas bērnu aprūpes iestādē ievietotajiem bērniem un novērst Balvu novada domes saistošo noteikumu 2.1., 2.2. un 2.4.punktu neatbilstību augstāka juridiskā spēka normatīvajiem aktiem.

6.3. Par uzturlīdzekļu izmaksu nepilngadīga vecāka vietā

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma aizbildnes iesniegumu par Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijas direktora lēmumu, ar kuru viņai tika atteikta uzturlīdzekļu izmaksa bērna tēva vietā. Bērna tēvs ir nepilngadīgs un nesniedz nekādu materiālu palīdzību bērna audzināšanai un aprūpei. Fonda administrācijas direktors secinājis, ka bērna tēvam nav rīcībspējas, viņu personiskajās un mantiskajās attiecībās pārstāv viņa likumiskie pārstāvji, un pienākums nodrošināt bērna uzturu līdzīgās daļās gulstas uz bērna vecvecākiem.

Tiesībsargs, iepazīstoties ar fonda administrācijas direktora lēmumu, konstatēja, ka lēmums pieņemts, neievērojot bērna tiesības.

Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 2.pantā noteikts, ka likuma mērķis ir nodrošināt, lai tiktu īstenotas bērna tiesības uz sociālo nodrošinājumu, izveidojot Uzturlīdzekļu garantiju fondu minimālo uzturlīdzekļu izmaksai, ja viens vai abi bērna vecāki nenodrošina viņam uzturlīdzekļus.

Saskaņā ar Civillikuma 252.pantu aizbildņi atvieto saviem aizbilstamajiem vecākus. Savukārt atbilstoši Civillikuma 254.pantam aizbildnim savs aizbilstamais visādi jāatbalsta un jāaizstāv. Saskaņā ar minētajām normām aizbildņa pienākums ir vērsties fonda administrācijā ar iesniegumu par uzturlīdzekļu piedziņu no bērna tēva, rīkojoties aizbilstamā interesēs.

Attiecībā pret bērnu viņa tēvs ir vecāks. Saskaņā ar Civillikuma 179.panta piekto daļu minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kuru bērnam nodrošināt ir pienākums katram no vecākiem neatkarīgi no viņa spējām uzturēt bērnu un mantas stāvokļa, nosaka Ministru kabinets, ņemot vērā valstī noteikto minimālo mēnešalgu un bērna vecumu. Saskaņā ar Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 1.panta 2.punktu uzturlīdzekļi no Uzturlīdzekļu garantiju fonda tiek izmaksāti vecāka vietā sakarā ar to, ka viņš nenodrošina bērnam tādu minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kādu, pamatojoties uz Civillikuma 179.panta piekto daļu, noteicis Ministru kabinets.

No minētā secināms, ka aizbildnībā esošajam bērnam ir tiesības tēva vietā saņemt uzturlīdzekļus no fonda administrācijas.

Normatīvajos aktos, kas regulē uzturlīdzekļu piešķiršanas un izmaksas kārtību, nav paredzēti nekādi izņēmuma gadījumi, kuros vecāks ir tiesīgs nenodrošināt vai nemaksāt uzturlīdzekļus bērna uzturam. Šāds iemesls nav ne vecāku veselības stāvoklis, ne viņu ierobežotā rīcībspēja, ne kādi citi argumenti, kad uztura došanu bērnam ierobežo vecāka faktiskie apstākļi neatkarīgi no vecāku spējām un gribas. Tāpat normatīvajos aktos nav noteikts, ka fonda administrācija uzturlīdzekļus nepiešķir gadījumos, ja bērna vecāki ir nepilngadīgi. Civillikuma 179.panta ceturtajā daļā noteikts, ja vecāku nav vai viņi nespēj uzturēt bērnu, šis pienākums līdzīgās daļās gulstas uz vecvecākiem. Lai gan ir spēkā šāda tiesību norma, tomēr tā netiek piemērota, jo vecāku vietā, ja viņi paši nenodrošina uzturlīdzekļus bērna uzturam, tos izmaksā no valsts budžeta līdzekļiem fonda administrācija. Minētajā tiesību normā vai citā normatīvajā aktā nav noteikts, ka Civillikuma 179.panta ceturajā daļā būtu piemērojama tikai attiecībā uz nepilngadīgajiem vecākiem.

Tiesībsargs atzīst, ka fonda administrācijas izmaksāto uzturlīdzekļu atgūšana no bērna nepilngadīga vecāka nav viennozīmīgi vērtējama.

Lai novērstu bērna tiesību uz sociālo nodrošinājumu pārkāpumu, tiesībsargs aicināja:

- atcelt Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijas direktora lēmumu un izdot labvēlīgu lēmumu par uzturlīdzekļu izmaksu bērna tēva vietā no iesnieguma iesniegšanas dienas;
- turpmāk nepieļaut nevienlīdzīgu attieksmi pret bērniem, kuru vecāki ir nepilngadīgi, atsakot uzturlīdzekļu izmaksu viņu vietā;
- izvērtēt spēkā esošo tiesisko regulējumu par fonda administrācijas izmaksāto uzturlīdzekļu atgūšanu no bērna nepilngadīga vecāka, nepieciešamības gadījumā rosināt kompetento iestāžu diskusiju par minēto jautājumu vai izstrādāt grozījumus normatīvajos aktos.

Tieslietu ministrija sniegusi informāciju, ka apstrīdētais lēmums ir atcelts un fonda administrācijai uzdots atkārtoti izskatīt aizbildnes iesniegumu par uzturlīdzekļu izmaksu bērna uzturam.

7. Bērna tiesību nodrošināšana izglītības jomā

7.1. Vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšana ēdināšanas maksas aprēķinā pirmsskolas izglītības iestādēs

2017.gadā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu, kas tika ierosināta, pamatojoties uz Saldus novada iedzīvotāju iesniegumiem par ēdināšanas pakalpojumu maksu Saldus novada

pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs. Iesniegumos bija norādīts, ka Saldus novadā ir salīdzinoši augstas bērnu ēdināšanas pakalpojuma izmaksas, proti, pirmsskolas izglītības iestādēs “Sienāzītis” un “Īkstīte” vecākiem par to ir jāmaksā 2,85 eiro dienā. Minētā cena saistīta ar to, ka pašvaldība ēdināšanas maksā iekļāvusi tādas izmaksu pozīcijas kā, piemēram, pavāru algas, elektrības izmaksas u.c.

Saskaņā ar Saldus novada pašvaldības sniegto informāciju Saldus novada pašvaldības pilsētas administratīvajā teritorijā atbilstoši domes lēmumam pašvaldības izpilddirektors ar rīkojumu nosaka visām pirmsskolas izglītības iestādēm vienotu ēdināšanas pakalpojumu maksu, bet pagasta pārvaldēs iepriekš minēto maksu nosaka pārvalžu vadītāji. Katrā Saldus novada pašvaldības teritoriālajā vienībā ir noteikta atšķirīga maksa atbilstoši izstrādātajai izmaksu tāmei. Tajā ir iekļautas šādas pozīcijas: alga, sociālais nodoklis, ēdināšanas bloka komunālie maksājumi (elektrība, ūdens, kanalizācija, siltums), saimniecības preces, pārtika u.c. Pamatojoties uz izmaksu tāmi, vecāki apmaksā visus ar ēdināšanas pakalpojumu saistītos izdevumus.

Saskaņā ar Izglītības likuma 17.panta trešās daļas 11.punktu pašvaldībai ir pienākums noteikt tos izglītojamos, kuru ēdināšanas izmaksas sedz pašvaldība. Ņemot vērā iepriekš minēto, Saldus novada pašvaldība sedz šādas izmaksas:

- 1) 20% apmērā no ēdināšanas maksas katram bērnam, ja no vienas ģimenes pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē divi un vairāk bērnu;
- 2) eiro apmērā dienā 5 un 6 gadus veciem pirmsskolas izglītības iestādes audzēkņiem, kuri apgūst obligāto izglītību.

Bērnu, kuri neietilpst minētajās grupās, ēdināšanas izmaksas pilnā apmērā sedz vecāki.

Lai objektīvi izvērtētu pārbaudes lietā esošo informāciju, tiesībsargs izlases kārtā lūdza 16 pašvaldībām sniegt informāciju par praksi ēdināšanas izmaksu aprēķinā. Pārbaudes lietas ietvaros tika aptaujātas šādas pašvaldības: Rīga, Liepāja, Jelgava, Valmiera, Jēkabpils, Ķekavas novads, Siguldas novads, Ādažu novads, Bauskas novads, Babītes novads, Mārupes novads, Brocēnu novads, Preiļu novads, Smiltenes novads, Rūjienas novads un Alūksnes novads.

Izvērtējot sniegtās atbildes, tika secināts, ka pašvaldībās pastāv dažāda ēdināšanas pakalpojuma nodrošināšanas prakse bērniem pirmsskolas izglītības iestādēs. Daļa pašvaldību ēdināšanas pakalpojumu nodrošina par saviem resursiem (pavāru atalgojums, saimnieciskie izdevumi u.c.), un vecākiem jāapmaksā tikai pārtikas produktu izmaksas. Daļa pašvaldību iestādes virtuves bloka izmaksas iekļauj ēdināšanas maksas kopējās izmaksās, un vecāki tās apmaksā. Vēl ir pašvaldības, kas ēdināšanas pakalpojumu iepērk ārvalsts pakalpojuma veidā, un vecāki apmaksā faktiskās izmaksas.

Piemēram, Ādažu novada dome norādīja, ka ēdināšanas pakalpojumus izglītības iestādēs, tai skaitā pirmsskolā, iepērk ārpalpojuma veidā saskaņā ar Publisko iepirkumu likumu, iznomājot telpas ēdināšanas pakalpojuma sniedzējiem. Ēdināšanas maksa Ādažu pirmsskolas izglītības iestādē ir 2,04 eiro bez PVN dienā, savukārt Kadagas pirmsskolas izglītības iestādē – 1,80 eiro bez PVN dienā. Ēdināšanas izmaksās ir iekļauti visi izdevumi, kas pakalpojuma sniedzējiem rodas, sniedzot pakalpojumu. Maksu par ēdināšanu sedz bērnu vecāki, izņemot, ja piešķirts trūcīgās vai maznodrošinātās ģimenes statuss. Šajā gadījumā pašvaldība saskaņā ar saistošajiem noteikumiem par sociālās palīdzības piešķiršanas kārtību Ādažu novadā pakalpojuma sniedzējiem sedz izmaksas 1,49 eiro dienā, bet pārējo piemaksā vecāki.

Valmieras pilsētas pašvaldības ēdināšanas maksas aprēķinā ietilpst šādas izmaksu pozīcijas: pārtikas produkti, atalgojums, komunālie pakalpojumi, materiāli tehniskais nodrošinājums un pārējās izmaksas (personāla apmācība, ūdens un produktu analīzes, transporta izmaksas, dezinfekcijas un saimniecības līdzekļi, iekārtu remonts u.c.). Vecāki sedz faktiskās izmaksas par ēdināšanas pakalpojumu. Maksa par ēdināšanas pakalpojumu 1–3 gadus veciem izglītojamiem ir 1,85 eiro, bet 4–6 gadus veciem izglītojamiem – 2,13 eiro dienā, kas ir noteikta iepirkuma rezultātā. Ja izglītojamais iestādē uzturas nepilnu dienu un izmanto brokastu un pusdienu ēdienreizi, tad maksa tiek noteikta 75% apmērā no minētās maksas, savukārt, ja izglītojamais izmanto tikai pusdienu ēdienreizi, tad maksa tiek noteikta 50% apmērā.

Saskaņā ar Mārupes novada pašvaldības sniegto atbildi pirmsskolas izglītības iestādēs par vienu dienu bērnu vecāki maksā:

- 1) pirmsskolas vecuma bērniem vecumā 1-2 gadi – 2,20 eiro;
- 2) pirmsskolas vecuma bērniem vecumā 3-6 gadi – 2,84 eiro.

Ēdināšanas maksas aprēķinā ietilpst: produktu iegādes un piegādes izmaksas, darba samaksa – darbiniekam regulāri izmaksājamā atlīdzība par darbu, kura ietver darba algu, piemaksas, prēmijas un jebkuru cita veida ar darbu saistītu atlīdzību, kā arī valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas un nodokļi, ēdināšanas pakalpojuma nodrošināšanai nepieciešamās iekārtu un inventāra izmaksas, kā arī nepieciešamie saimniecības (uzkopšanas un dezinfekcijas) līdzekļi, administratīvie izdevumi, virtuves telpu, palīgtelpu, iekārtu un inventāra noma, nomas maksa par ēkai (būvei) piesaistītās zemes lietošanu proporcionāli iznomātajai telpu platībai, kā arī nekustamā īpašuma nodoklis par iznomātajām telpām, telpu apdrošināšanas izdevumi, elektroenerģijas izdevumi, siltumenerģijas izdevumi, ūdens apgādes un kanalizācijas izdevumi, atkritumu apsaimniekošanas izdevumi, neplānotie izdevumi.

Ēdināšanas izmaksas vidēji veido 54% – produktu izmaksas un 45% – ražošanas izmaksas. Mārupes novada pirmsskolas iestādēs bērnu vecāki sedz ēdināšanas pakalpojuma faktiskās izmaksas.

Pretēja situācija, piemēram, ir Rīgā, Smiltēnē, Jēkabpilī un Alūksnē, kur vecākiem ir jāmaksā tikai par pārtikas produktiem, bet saimnieciskos izdevumus sedz pašvaldība.

Saskaņā ar Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta sniegto informāciju pirmsskolas izglītības iestādes nodrošina ēdināšanas pakalpojumu vispārējās izmaksas no saviem resursiem (iestādes telpas; aprīkojums; inventārs; elektroenerģijas, siltumenerģijas, ūdens apgādes, kanalizācijas un atkritumu apsaimniekošanas izdevumi; izdevumi par saimniecības (uzkopšanas un dezinfekcijas) līdzekļiem; iekārtu remonta un uzturēšanas izdevumi; darba samaksa – darbiniekam regulāri izmaksājamā atlīdzība par darbu, kura ietver darba algu, piemaksas, prēmijas un jebkuru cita veida ar darbu saistīto atlīdzību, kā arī valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas). Vecākiem par ēdināšanas pakalpojumu (brokastis, pusdienas un launags) jāmaksā 1,99 eiro dienā, un aprēķinā ņemtas vērā tikai pārtikas produktu faktiskās izmaksas, kuras nosaka iepirkumu rezultātā noslēgtie pārtikas preču piegādes līgumi.

Līdzīga prakse ir Alūksnes novada pašvaldībā. Bērnu vecākiem par ēdināšanas pakalpojumiem pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs jāmaksā vidēji 1,27 eiro dienā. Ēdināšanas maksas aprēķinā, ko sedz bērnu vecāki, ietilpst pārtikas produktu izmaksas. Ēdiena pagatavošanas un citi saimnieciskie izdevumi tiek apmaksāti no pašvaldības budžeta.

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka pašvaldību prakse pirmsskolas izglītības iestāžu audzēkņu ēdināšanas pakalpojuma nodrošināšanā ir atšķirīga. Pašvaldības dažādi arī izprot pienākumu noteikt tos izglītojamos, kuru ēdināšanas izmaksas sedz pašvaldība. Daļa pašvaldību šādas izglītojamo grupas ir noteikušas, daļa nav noteikušas vispār vai ir noteiktas izglītojamo grupas, kuru ēdināšanas izmaksas pašvaldība sedz daļēji. No minētā izriet, ka valstī nav vienotas sistēmas bērnu ēdināšanas pakalpojumu finansēšanā, un rēķinā iekļautās izmaksu pozīcijas ievērojami atšķiras atkarībā no ģimenes dzīvesvietas. Tādējādi ir konstatējams vienlīdzīgas attieksmes principa pārkāpums.

Likuma “Par pašvaldībām” 15.panta pirmās daļas 4.punkts nosaka, ka pašvaldībām viena no autonomajām funkcijām ir pirmsskolas un skolas vecuma bērnu nodrošināšana ar vietām mācību un audzināšanas iestādēs. Savukārt saskaņā ar Ministru kabineta 2013.gada 17.septembra noteikumu Nr.890 “Higiēnas prasības bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzējiem un izglītības iestādēm, kas īsteno pirmsskolas izglītības programmu” 37.punktu pirmsskolas izglītības iestāde nodrošina bērnu ēdināšanu atbilstoši normatīvajiem aktiem par

pārtikas aprītes uzraudzību un uztura normām izglītības iestāžu izglītojamiem, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientiem un ārstniecības iestāžu pacientiem.

Secīgi Izglītības likuma 17.panta trešās daļas 11.punktā ir ietverta pašvaldības kompetence noteikt tos izglītojamos, kuru ēdināšanas izmaksas sedz pašvaldība. No minētā netieši izriet, ka pārējo izglītojamo ēdināšanas izmaksas sedz vecāki vai valsts.

Saskaņā ar Izglītības likuma 60.panta pirmās daļas 2.apakšpunktu izglītības iestāžu dibinātāji nodrošina šo iestāžu finansējumu, ievērojot izglītības iestāžu uzturēšanas un saimnieciskos izdevumus, tai skaitā saimnieciskā personāla darba algas.

Pamatojoties uz Izglītības likuma 17.panta trešās daļas 7. un 10.punktu, pašvaldības pienākums ir uzturēt tās padotībā esošās izglītības iestādes un nodrošināt to saimniecisko, tehnisko un medicīnas darbinieku darba samaksu.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2012.gada 31.jūlija noteikumu Nr.533 "Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām" 1.pielikuma "Vispārējās pirmsskolas izglītības programmas paraugs" 27.punktu saimnieciskā, tehniskā un medicīniskā personāla darba samaksu nodrošina no dibinātāja finanšu līdzekļiem.

Budžetu izdevumu klasifikāciju atbilstoši ekonomiskajām kategorijām nosaka Ministru kabineta 2005.gada 27.decembra noteikumi Nr.1031 "Noteikumi par budžetu izdevumu klasifikāciju atbilstoši ekonomiskajām kategorijām". Atbilstoši šo noteikumu pielikumam EKK 2363 uzskaita ēdināšanas izdevumus, savukārt EKK 2220 uzskaita izdevumus par komunālajiem pakalpojumiem. Tātad, aprēķinot pašvaldības izmaksas, atsevišķi ir jāizdala izdevumi par ēdināšanu un komunālajiem pakalpojumiem.

Ņemot vērā, ka ēdināšanas bloks ir izglītības iestādes sastāvā un nav loģiska pamata tā izmaksas izdalīt no iestādes kopējām izmaksām, pašvaldībai ir pienākums apmaksāt visus iestādes saimnieciskos izdevumus, tai skaitā darbinieku algas, no sava budžeta. Tomēr saskaņā ar pašvaldību sniegtajām atbildēm ēdināšanas maksas aprēķinā ietilpst tādas izmaksu pozīcijas kā pavāru atalgojums (ēdinātāja uzņēmuma darbinieki), administrācijas izmaksas (piemēram, par rēķinu sagatavošanu), inventāra iegāde, komunālie pakalpojumi, neparedzētie izdevumi (medicīnas komisijas izmaksas pavāriem, aptieciņas) u.tml.

Šāda situācija skaidrojama ar to, ka neviens normatīvais akts šobrīd skaidri nenosaka, kādiem izmaksu komponentiem būtu jāietilpst ēdināšanas pakalpojuma maksā. Ņemot vērā, ka pašvaldībām nav vienotas metodikas, pēc kā vadīties, ēdināšanas pakalpojuma izmaksu pozīcijas, kas jāapmaksā vecākiem, ievērojami atšķiras. Vienlaikus secināms, ka neviens normatīvais akts arī nenosaka tiešu vecāka pienākumu segt sava bērna ēdināšanas izmaksas pirmsskolas izglītības iestādēs.

Ņemot vērā, ka pirmsskolas izglītības apguves process ir nesaraujami saistīts arī ar bērnu ēdināšanu iestādē, tiesībsarga ieskatā, ir nepieciešams noteikt vienotu metodiku ēdināšanas pakalpojuma izmaksu aprēķinam un skaidri paredzēt, kādas izmaksas sedzamas no pašvaldības budžeta, bet kādas jāsedz bērnu vecākiem (pēc analogijas ar mācību līdzekļiem). Tiesībsarga ieskatā, nav pieļaujama situācija, ka vecāki, apmaksājot bērna ēdināšanas pakalpojumu, sedz izmaksas par zemes nodokli, pavāru algām u.c. Saimnieciskās izmaksas ir jāsedz no pašvaldības budžeta.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, tiesībsargs aicināja Saldus novada domi pārskatīt ēdināšanas pakalpojuma izmaksu tāmē iekļautās pozīcijas un apmaksāt iestādes saimnieciskos izdevumus no pašvaldības budžeta, kā arī noteikt tos izglītojamos, kuru ēdināšanas izmaksas pilnā apmērā (nevis daļēji) sedz pašvaldība, kā to paredz Izglītības likuma 17.panta trešās daļas 11.punkts.

Lai novērstu pašvaldību nevienlīdzīgo praksi ēdināšanas pakalpojuma izmaksu segšanā, tiesībsargs aicināja Izglītības un zinātnes ministriju izstrādāt grozījumus Izglītības likumā, precizējot pašvaldības un bērnu vecāku pienākumus ēdināšanas pakalpojuma nodrošināšanā (apmaksā), kā arī izstrādāt vienotu metodiku ēdināšanas pakalpojuma aprēķinam. Diemžēl Izglītības un zinātnes ministrija līdz šī pārskata ziņojuma sagatavošanas brīdim nav sniegusi atbildes uz vairākkārtējiem tiesībsarga pieprasījumiem sniegt informāciju par veiktajiem pasākumiem nevienlīdzīgās attieksmes novēršanai un skaidru kritēriju ēdināšanas maksas aprēķinam noteikšanai.

Vienlaikus pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka vairākas pašvaldības pretēji Izglītības likuma 17.panta trešās daļas 11.punktam nebija noteikušas tos izglītojamos, kuru ēdināšanas izmaksas sedz pašvaldība. Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 11.panta 4.punktu viena no tiesībsarga funkcijām ir atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu. Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs vērsās pie attiecīgajām pašvaldībām ar aicinājumu novērst konstatētos trūkumus saistošajos noteikumos.

7.2. Ēdināšanas maksa speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs

Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja iesniegumu par Rēzeknes pilsētas domes 2016.gada 22.decembra lēmuma Nr.1872 “Par ēdināšanas izmaksu noteikšanu Rēzeknes pilsētas izglītības iestādēs un uzcenojumu apstiprināšanu” tiesiskumu, lēmuma 1.3.apakšpunktā paredzot vecāku maksu par bērna ēdināšanu speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs.

Saskaņā ar Izglītības likuma 59.panta trešo daļu speciālās izglītības iestādes, speciālās izglītības klases un grupas vispārējās izglītības iestādēs, kā arī internātskolas finansē no valsts budžeta Ministru kabineta noteiktajā kārtībā.

Saskaņā ar Izglītības likuma 14.panta 17.punktu Ministru kabinets nosaka finansēšanas kārtību speciālās izglītības iestādēs un vispārējās izglītības iestāžu speciālās izglītības klasēs un grupās, un internātskolās.

Izglītības likuma 17.panta trešās daļas 13.punkts punkts noteic, ka *“republikas pilsētas pašvaldība un novada pašvaldība nodrošina ēdināšanu tās padotībā esošajās speciālās izglītības iestādēs, pirmsskolas izglītības grupās bērniem ar speciālām vajadzībām, speciālās izglītības klasēs un internātskolās Ministru kabineta noteiktajā kārtībā un apmērā”*.

Tāpat saskaņā ar Izglītības likumu Ministru kabinetam ir deleģēts pienākums noteikt speciālo izglītības iestāžu finansēšanas kārtību, savukārt pašvaldībai ir deleģēts pienākums nodrošināt speciālo izglītības iestāžu izglītojamo ēdināšanu Ministru kabineta noteiktajā kārtībā un apmērā.

Speciālo izglītības iestāžu finansēšanas kārtību nosaka Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumi Nr.477 *“Speciālās izglītības iestāžu, internātskolu un vispārējās izglītības iestāžu speciālās izglītības klašu (grupu) finansēšanas kārtība”*. Šie noteikumi īstenojami no pašvaldību budžeta un no likumā par valsts budžetu kārtējam gadam šim mērķim paredzētajiem finanšu līdzekļiem.²³

Speciālo izglītības iestāžu izglītojamo ēdināšanas izdevumi ietilpst izglītības iestādes uzturēšanas izdevumos, jo regulējums attiecībā uz izglītojamo ēdināšanu ietverts noteikumu Nr.477 nodaļā *“Kārtība, kādā finansē izglītības iestāžu uzturēšanas izdevumus”*. Proti, 7.punkts noteic: *“Pašvaldība nodrošina izglītojamo ēdināšanu tās padotībā esošajās speciālās izglītības iestādēs, pirmsskolas izglītības grupās bērniem ar speciālām vajadzībām, speciālās izglītības klasēs un internātskolās, ievērojot veselīga uztura pamatprincipus.”*

Saskaņā ar noteikumu 2.2.apakšpunktu no valsts budžeta mērķdotācijas finansē pašvaldību padotībā esošo internātskolu, speciālās pirmsskolas izglītības iestāžu, speciālo skolu, vispārējās izglītības iestāžu speciālās izglītības klašu un speciālās izglītības pirmsskolas grupu pedagogu darba samaksu un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.

Savukārt noteikumu 6.punkts noteic: *“Izglītības iestādes uzturēšanas izdevumus šo noteikumu 2.2.apakšpunktā minētajām izglītības iestādēm sedz no pašvaldību budžeta finanšu līdzekļiem,”* bet 20.punkts paredz, ka uzturēšanas izdevumus pašvaldību speciālajām

²³ Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumi Nr.477 *“Speciālās izglītības iestāžu, internātskolu un vispārējās izglītības iestāžu speciālās izglītības klašu (grupu) finansēšanas kārtība”*, 3.¹punkts.

pirmsskolas izglītības iestādēm no 2017.gada 1.janvāra līdz 2017.gada 31.decembrim no valsts budžeta finanšu līdzekļiem sedz 30 procentu apmērā.

Tātad pašvaldību padotībā esošo speciālo pirmsskolas izglītības iestāžu uzturēšanas, tostarp izglītojamo ēdināšanas, izdevumi 2017.gadā ir jāsedz no pašvaldības budžeta un valsts budžeta finanšu līdzekļiem, un pašvaldībai nav tiesiska pamata noteikt vecāku pienākumu maksāt par sava bērna ēdināšanu speciālajā pirmsskolas izglītības iestādē.

Rēzeknes pilsētas dome 2016.gada 22.decembra lēmumu Nr.1872, ar kuru vecākiem uzliek par pienākumu maksāt par sava bērna ēdināšanu speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs, pamato ar likuma "Par pašvaldībām" 15.panta pirmās daļas 4.punktu un Ministru kabineta 2010.gada 28.decembra noteikumu Nr.1206 "Kārtība, kādā aprēķina, piešķir un izlieto valsts budžetā paredzētos līdzekļus pašvaldībām pamatizglītības iestādes skolēnu ēdināšanai" 3. un 7.punktu.

Atbilstoši likuma "Par pašvaldībām" 15.panta pirmās daļas 4.punktam viena no pašvaldības autonomajām funkcijām ir gādāt par iedzīvotāju izglītību. Saskaņā ar tā paša likuma 7.pantu pašvaldība šo funkciju pilda likumos un Ministru kabineta noteikumos paredzētajā kārtībā, un šo funkciju izpilde tiek finansēta no attiecīgās pašvaldības budžeta, ja likumā nav noteikts citādi. Pašvaldības tiesību un pienākumu apjoms autonomo funkciju izpildē ir noteikts likumos un detalizēts Ministru kabineta noteikumos. Konkrētajā gadījumā Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumos Nr.477, kuri noteic ēdināšanas izmaksu segšanu speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs no pašvaldības budžeta un valsts budžeta finanšu līdzekļiem.

Ministru kabineta 2010.gada 28.decembra noteikumi Nr.1206 "Kārtība, kādā aprēķina, piešķir un izlieto valsts budžetā paredzētos līdzekļus pašvaldībām pamatizglītības iestādes skolēnu ēdināšanai" nav attiecināmi uz izglītojamo ēdināšanu speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs, jo tie šo jomu neregulē, tie attiecas uz citu izglītības pakāpi – pamatskolu.

Izvērtējot lēmumā Nr.1872 norādīto pilnvarojošo normu saturu, secināms, ka tās nav attiecināmas uz pieņemto lēmumu un nedod tiesības pašvaldībai uzlikt par pienākumu vecākiem segt sava bērna ēdināšanas izmaksas speciālajā pirmsskolas izglītības iestādē.

Tiesībsargs aicināja Rēzeknes pilsētas domi atcelt 2016.gada 22.decembra lēmumu Nr.1872 "Par ēdināšanas izmaksu noteikšanu Rēzeknes pilsētas izglītības iestādēs un uzcenojumu apstiprināšanu" daļā, kas attiecas uz speciālajām pirmsskolas izglītības iestādēm, un atlīdzināt no pašvaldības budžeta speciālo pirmsskolas izglītības iestāžu izglītojamo likumiskajiem pārstāvjiem zaudējumus, kas radušies prettiesiskā lēmuma rezultātā (sākot no 2017.gada 1.februāra veiktos maksājumus par bērna ēdināšanu speciālajās pirmsskolas

izglītības iestādēs). Rēzeknes pilsētas dome atbildēja, ka tās vērtējumā 2016.gada 22.decembra lēmums Nr.1872 ir tiesisks.

Pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 13.panta 11.punktā noteiktajām tiesībsarga tiesībām un savā rīcībā esošajiem materiāliem, tiesībsargs aicināja VARAM atbilstoši kompetencei piemērot kādu no likumā "Par pašvaldībām" noteiktajiem pašvaldības pārraudzības instrumentiem.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs Kaspars Gerhards 2017.gada 26.septembrī izdeva rīkojumu Nr.1-2/7346 "Par Rēzeknes pilsētas domes 2016.gada 22.decembra lēmuma Nr.1872 "Par ēdināšanas izmaksu noteikšanu Rēzeknes pilsētas izglītības iestādēs un uzcenojuma apstiprināšanu" (protokols Nr.103, 13.punkts) 1.3.apakšpunkta daļā par ēdināšanas izmaksu (vecāku maksas) noteikšanu speciālajās pirmskolas izglītības iestādēs un 7.punkta darbības apturēšanu".

Rēzeknes pilsētas dome uzskata, ka ministrs nebija tiesīgs izdot šādu rīkojumu, jo lieta pēc būtības tiek skatīta administratīvajā tiesā, un lēmuma pārbaude šajā gadījumā ir pakļauta tikai tiesas kontrolei.²⁴ Savukārt Administratīvā rajona tiesa, taisot spriedumu administratīvajā lietā, kas ierosināta pēc vecāku pieteikuma par Rēzeknes pilsētas domes 2016.gada 22.decembra lēmuma Nr.1872 atcelšanu daļā un kaitējuma atlīdzinājumu, 2017.gada 7.novembrī pieņēma lēmumu administratīvajā lietā Nr.420186817 apturēt tiesvedību līdz brīdim, kad stāsies spēkā galīgais nolēmums par ministra 2017.gada 26.septembra rīkojumu Nr.1-2/7346.

Jāpiebilst, ka 2017.gada 27.decembrī Satversmes tiesā ir reģistrēts Rēzeknes pilsētas domes pieteikums par vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra K.Gerharda 2017.gada 26.septembra rīkojuma Nr.1-2/7346 atbilstību likuma "Par pašvaldībām" 49.pantam.

Kamēr lietas izskatīšana turpinās, vecāki par ēdināšanu nemaksā saskaņā ar likuma "Par pašvaldībām" 49.pantā noteikto: *"Ja dome nepieņem lēmumu par attiecīgo saistošo noteikumu vai cita normatīvā akta vai to atsevišķu punktu atcelšanu, tai triju mēnešu laikā pēc vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra rīkojuma saņemšanas jāiesniedz Satversmes tiesā pieteikums par ministra rīkojuma atcelšanu. Šajā gadījumā vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra rīkojums par domes saistošo noteikumu vai cita normatīvā akta vai to atsevišķu punktu darbības apturēšanu saglabā savu spēku līdz Satversmes tiesas sprieduma pasludināšanai."*

²⁴ Pieejams: http://www.rezekne.lv/rezeknes-zinas/zina/_/rezeknes-zinas/-/rezeknes-pilsetas-dome-pieprasis-skaidrojumu-par-kgerharda-rikojumu/

7.3. Vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšana pamatizglītības ieguves uzsākšanā

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma vairākus iesniegumus saistībā ar Rīgas domes 2017.gada 24.janvāra grozījumiem 2015.gada 27.janvāra saistošajos noteikumos Nr.137 "Par kārtību, kādā reģistrējami iesniegumi par bērna uzņemšanu 1.klasē Rīgas pilsētas pašvaldības izglītības iestādēs", kas paredz, ka Rīgas pilsētas pašvaldības izglītības iestādes veido 1.klases pretendentu sarakstu no bērniem, kuriem attiecīgajā kalendārajā gadā aprit 7 gadi, bet gadījumā, ja 1.klases pretendentu sarakstā ir brīvas vietas, tajā var iekļaut bērnus, kuriem līdz attiecīgā gada 1.septembrim ir apritējuši 6 gadi.

Tiesībsarga ieskatā, Rīgas domes 2017.gada 24.janvāra grozījumi saistošajos noteikumos Nr.137 (18. un 18.¹punkts) paredz atšķirīgu attieksmi pret bērniem, pamatojoties uz viņu vecumu, jo priekšroka tiek dota bērniem, kuriem attiecīgajā kalendārajā gadā aprit 7 gadi, savukārt bērniem, kuriem paliek 6 gadi un kuriem saskaņā ar likumu arī ir tiesības uzsākt pamatizglītības ieguvi, šāda iespēja tiek dota tikai gadījumā, ja izglītības iestādē ir brīvas vietas. Vairākos gadījumos tas nozīmē, ka bērnam tiek liegta iespēja uzsākt pamatizglītības ieguvi 6 gadu vecumā, jo izglītības iestādē brīvās vietas aizņem bērni, kuriem kalendārajā gadā aprit 7 gadi. Šie noteikumi pašreizējā redakcijā rada bērnu tiesību aizskārumu, jo ir tieši diskriminējoši attiecībā uz bērnu vecumu un netieši diskriminējoši attiecībā uz bērna veselības stāvokli, jo, ja ģimenes ārsts vai psihologs ir sniedzis atzinumu, ka bērna veselības stāvoklis ļauj uzsākt pamatizglītības ieguvi 6 gadu vecumā, viņam šāda iespēja tiek liegta.

Šāda atšķirīga attieksme ir pretrunā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3.pantā noteikto vienlīdzības principu, jo izglītojamaais saskaņā ar Vispārējās izglītības likuma 32.panta trešo daļu atkarībā no veselības stāvokļa un psiholoģiskās sagatavotības var sākt pamatizglītības ieguvi vienu gadu agrāk vai vēlāk saskaņā ar vecāku vēlmēm un ģimenes ārsta vai psihologa atzinumu. Iegūstot šādu atzinumu, 6 gadus veca bērna sagatavotība pamatizglītības uzsākšanai faktiski tiek pielīdzināta 7 gadus veca bērna sagatavotībai. Līdz ar to nav pieļaujams liegt uzsākt pamatizglītības apguvi bērnam no 6 gadu vecuma. Bērnu tiesību aizskārumu šajā jautājumā ir konstatējis arī Izglītības kvalitātes valsts dienests.

Tiesībsargs vērsās Rīgas domē un VARAM ar aicinājumu novērst pastāvošo nevienlīdzību, taču ne pašvaldība, ne ministrija pārkāpumus nesaskata, savu viedokli pamatojot ar to, ka obligātais pamatizglītības uzsākšanas vecums ir 7 gadi. Tiesībsargs aicināja iesniedzējus pārsūdzēt Rīgas domes lēmumu Administratīvajā rajona tiesā.

7.4. Vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšana stipendiju apmēra noteikšanā

Pārskata periodā tiesībsargs izvērtēja pārbaudes lietu par stipendiju apmēra noteikšanu dažādās profesionālās pamatizglītības, arodizglītības un profesionālās vidējās izglītības iestādēs.

Iesniegumā tika norādīts, ka stipendiju apmērs izglītības iestādēs, kas īsteno profesionālās pamatizglītības, arodizglītības un profesionālās vidējās izglītības programmas, ir ļoti atšķirīgs. Piemēram, Jāņa Rozentāla mākslas skolā stipendijas apmērs ir 10-50 eiro mēnesī, Rīgas Dizaina un mākslas vidusskolā – 10-51 eiro mēnesī, bet Rīgas Tūrisma un radošās industrijas tehnikumā – 10-140 un Rīgas mākslas un mediju tehnikumā – 10-150 eiro mēnesī. Iesniedzēja uzskatīja, ka atšķirīgs stipendijas apmērs ir diskriminējošs, jo minēto izglītības iestāžu izglītojamie vienlīdzīgi iegūst vidējo un profesionālo izglītību.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka iesniegumā minētās izglītības iestādes atrodas dažādu ministriju padotībā. Izglītojamie, kas iegūst izglītību Kultūras ministrijas padotībā esošajā profesionālajā izglītības iestādē, atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar tiem izglītojamiem, kas iegūst izglītību Izglītības un zinātnes ministrijas padotībā esošajā profesionālās izglītības iestādē, jo izglītojamie valsts dibinātās izglītības iestādēs vienlīdzīgi apgūst profesionālās izglītības programmas pēc valsts apstiprinātiem standartiem, kā arī ārējos normatīvajos aktos tiem ir paredzētas vienlīdzīgas iespējas saņemt stipendiju, tostarp maksimālā apmērā. Tika secināts, ka spēkā esošajā normatīvajā regulējumā nepastāv objektīvs un saprātīgs pamats atšķirīgajai attieksmei pret izglītojamajiem, kas apgūst profesionālās izglītības programmas valsts dibinātās izglītības iestādēs.

Pārbaudes lietā²⁵ izteiktās rekomendācijas:

1) Kultūras ministrija tika aicināta rast iespēju nodrošināt paaugstināto stipendiju maksimālā apmērā savā padotībā esošo profesionālo izglītības iestāžu izglītojamiem, lemjot par piešķirtā finansējuma sadalījumu pa apakšnozarēm. Turklāt tiesībsargs atzinīgi novērtēja Kultūras ministrijas plānoto ieceri stipendiju paaugstināšanu iekļaut savu prioritāšu sarakstā, sagatavojot politikas iniciatīvu pieprasījumu 2018. un turpmākajiem gadiem.

2) Izglītības un zinātnes ministrija tika aicināta līdz 2017.gada 3.aprīlim sniegt priekšlikumus Ministru kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumu Nr.740 "Noteikumi par stipendijām" pilnveidei, nosakot vienotu pieeju paaugstinātas stipendijas noteikšanā izglītības iestādēs, kas īsteno profesionālās izglītības programmas.

2017.gada 13.septembrī tiesībsargs saņēma Kultūras ministrijas vēstuli, kurā norādīts, ka tās prioritāro pasākumu pieprasījums par stipendiju fonda paaugstināšanu tika atbalstīts

²⁵ Tiesībsarga 2017.gada 7.februāra atzinums pārbaudes lietā Nr.2016 – 52 – 26K.
Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/atzinumi/atzinums_lieta_nr_2016_52_26k_1486628234.pdf

2017.gada 8.septembrī Ministru kabineta ārkārtas sēdē. Tas paredz stipendiju izlīdzināšanu ar Izglītības un zinātnes ministrijas padotībā esošajām izglītības iestādēm. Finansējums ir piešķirts no 2018.gada 1.janvāra. Vēstulē Kultūras ministrija arī izteica pateicību tiesībsargam par Kultūras ministrijas padotībā esošo profesionālās izglītības iestāžu izglītojamo stipendiju apmēra aktualizēšanu, jo tiesībsarga atzinums šajā jautājumā būtiski palīdzēja argumentēt finansējuma nepieciešamību.

7.5. Pārāk agri mācību sākuma laika ietekme uz bērna attīstību

Aizvadītajā gadā tiesībsargs saņēma iesniegumu par bērnu tiesību pārkāpumu, kas saistās ar pārāk agri mācību sākumu skolā. Iesniedzēja norāda, ka viņas meitai, kura ir pusaudžu vecumā un mācās 7.klasē, pirmā mācību stunda sākas plkst. 8.20, turklāt reizi nedēļā ir noteikta arī 0.stunda, kura sākas plkst. 7.30. Iesniedzēja uzskata, ka tādējādi tiek pārkāptas viņas bērna tiesības uz pilnvērtīgu miegu un veselību.

Šobrīd spēkā esošie ārējie normatīvie akti mācību stundu sākuma laiku izglītības iestādēm nenosaka. Skolai ir rīcības brīvība iekšējo normatīvo aktu izstrādē, līdz ar to skolai ir rīcības brīvība mācību sākuma laika noteikšanā.

Tiesībsargs veica dažādu pieejamo pētījumu par pusaudžu miegu analīzi un secināja, ka pārāk agrs izglītības iestāžu darba sākums ievērojumi palielina dažādus veselības riskus. Pasaules Veselības organizācijas rīkotajā 2004.gada Miega un veselības tehniskās sapulces ziņojumā norādīts, ka bērniem vecumā no 5 līdz 18 gadiem vidēji ir nepieciešamas 10 miega stundas. Lai arī pusaudžu vecumā (11-18 gadi) bērni nereti zaudē iespēju pilnvērtīgi izgulēties, bioloģiski viņiem saglabājas nepieciešamība gulēt tikpat ilgi kā jaunākā skolas vecuma bērniem.²⁶ Ziņojumā apkopoti vairāki klīniskie pētījumi un novērojumi, kuri apliecina, ka nepietiekams miegs bērnam izraisa nogurumu, grūtības koncentrēties, aizkaitināmību, kā arī grūtības kontrolēt impulsus un emocijas. Dažkārt šāda veida simptomi var atgādināt uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindromu. Apkopotie pētījumu piemēri norāda arī uz likumsakarībām starp bērna miega paradumiem un mācību rezultātiem.²⁷ Bērni, kuriem ir nepietiekams gulēšanas laiks, uzrāda sliktākus mācību rezultātus nekā bērni, kuriem nav miega traucējumu. Tā, piemēram, skolas vecuma bērniem, kuriem tika samazināts gulēšanas laiks par vienu stundu, pazeminājās koncentrēšanās spējas un ievērojami pazeminājās centrālās nervu sistēmas darbība.²⁸

²⁶ WHO technical meeting on sleep and health. Bonn Germany, 22-24 January 2004, p.44-45.

Pieejams: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/114101/E84683.pdf

²⁷ Turpat, p.48-49.

²⁸ Turpat, p.50.

Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvencijas 24.panta 1.punktu valsts atzīst ikviena bērna tiesības uz visaugstvērtīgāko pieejamo veselības standartu. ANO Bērnu tiesību komiteja savos konvencijas komentāros norāda, ka bērnu tiesības uz veselību ietver ne tikai laikus veiktus un atbilstošus profilaktiskus un veselību veicinošus pasākumus, bet arī tiesības augt un attīstīties tā, lai sasniegtu savu spēju maksimumu, un dzīvot apstākļos, kuri nodrošina visaugstvērtīgākos veselības standartus, kas tiek īstenoti, ieviešot programmas, kurās galvenā uzmanība pievērsta veselību noteicošajiem faktoriem. Visaptveroša pieeja veselībai nozīmē, ka bērnu tiesības uz veselību tiek īstenotas plašākā to pienākumu kontekstā, kas attiecas uz starptautisko cilvēktiesību ievērošanu.²⁹

Bērnu tiesību konvencijas 29.panta 1.punktā ir teikts, ka izglītībai jābūt virzītai tā, lai palīdzētu *“attīstīt bērna personību, pilnībā izkopt viņa talantus, kā arī garīgās un fiziskās spējas”*. ANO Bērnu tiesību komiteja norāda, ka bērnu veselību un attīstību ļoti lielā mērā nosaka vide, kurā viņi dzīvo, tāpēc, lai radītu drošu un atbalstošu vidi, ir jārisina jautājumi, kuri saistīti ar attieksmi un darbībām, kas izpaužas gan pusaudža tiešajā apkārtnē – ģimenē, vienaudžu starpā, skolā un piedāvātajos pakalpojumos, gan arī plašākā vidē, ko cita starpā izveidojusi sabiedrība, valsts un vietējā mēroga politika, un likumdošana.³⁰

Valsts līmenī neregulējot izglītības iestāžu darba laiku, bērnu veselībai tiek nodarīts kaitējums, jo izglītības iestādes var noteikt nesamērīgi agru laiku, kurā bērniem ir jāuzsāk mācības. Iesniedzējas gadījumā viņas bērnam, lai laicīgi paspētu uz izglītības iestādes noteikto 0.stundas sākumu, ir jāceļas plkst. 6, bet, lai paspētu uz pirmo stundu, – 6.40. Nepieciešamība tik agri celties nenodrošina bērnam iespēju pienācīgi izgulēties, kas savukārt nopietni kaitē viņa veselībai un attīstībai, un tādēļ ir uzskatāms par bērna tiesību pārkāpumu.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, tiesībsargs aicināja Veselības ministriju un Izglītības un zinātnes ministriju vērtēt iespējas noteikt pamatskolu un vidusskolu audzēkņiem vienotu mācību stundu sākuma pieļaujamo agrāko laiku.

8. Saskarsmes tiesības īstenošanas problemātika

Visvairāk iesniegumu bērnu tiesību jomā 2017.gadā saņemts par saskarsmes tiesības īstenošanu.

Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību ir garantētas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECPAK) 8.pantā. Eiropas

²⁹ ANO Bērnu tiesību komiteja. Vispārējais komentārs Nr.15 (2013) – par bērna tiesībām uz visaugstvērtīgāko pieejamo veselības standartu, 2.punkts.

³⁰ ANO Bērnu tiesību komiteja. Vispārējais komentārs Nr.4 (2003) – pusaudžu veselība un attīstība Bērnu tiesību konvencijas kontekstā, 14.punkts.

Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) atzinusi: lai arī 8.panta būtība pamatā ir aizsargāt indivīdu pret patvaļīgu valsts iejaukšanos, tas valstij uzliek par pienākumu ne tikai atturēties no tādas iejaukšanās, bet arī papildus šim aizliegumam valstij ir pozitīvs pienākums, kas izriet no cieņas pret privāto un ģimenes dzīvi. Šis pienākums var paredzēt arī īstenot tādas pasākumus, kas veikti, lai aizsargātu pat indivīdu savstarpējo attiecību sfērā esošās tiesības.³¹

Saskarsmes tiesība kā ECPAK 8.pantā garantēto tiesību uz privāto un ģimenes dzīvi sastāvdaļa ir aplūkota ECT judikatūrā. Piemēram, ECT atzinusi, ka vecāku un bērnu savstarpējās klātbūtnes baudījums ir būtisks ģimenes dzīves elements.³²

Likums tieši nenosaka, ka bērna vislabākās intereses vispārīgi tiek interpretētas kā regulārs kontakts ar abiem vecākiem (saskarsmes tiesība). Tas izriet no ANO Bērnu tiesību konvencijas 18.pantā nostiprinātā principa, ka *“abi vecāki ir vienādi atbildīgi par bērna audzināšanu un attīstību”*. Proti, abiem vecākiem arī tad, ja viņi nedzīvo kopā, ir aktīva loma sava bērna audzināšanā, bērnam ir vajadzība pēc abiem vecākiem, kas iesaistās viņa audzināšanā, un šīs tiesības ir aplūkojamas arī kopā ar konvencijas 7.pantu – tiesībām zināt savus vecākus un tiesībām būt viņu aizgādībā.

Nemot vērā, ka augšana viena vecāka ģimenē var atstāt tiešu ietekmi uz bērna attīstību, jāprezumē: ja vien nav pierādīts pretējais, nepārtraukta abu vecāku iesaistīšanās bērna dzīvē ir viņa labākajās interesēs.

Prakse rāda, ka pārāk bieži bērni zaudē iespēju saglabāt kontaktu ar to no vecākiem, ar kuru nedzīvo kopā, piemēram, lielā attāluma (faktiski šķēršļi) vai visbiežāk vecāku naidīgo attiecību dēļ.

Tiesībsargs konstatējis,³³ ka valstī ir izveidots mehānisms bērna tiesību aizsardzībai, ja otrs vecāks nepilda tiesas nolēmumu par saskarsmes tiesības izmantošanas kārtību, bet tas nav efektīvs, kā arī nav vienotas bērnu tiesību speciālistu izpratnes un prakses, piemērojot saskarsmes aizliegumu vecākiem vai citām tuvām personām ar bērniem, kas šķirti no ģimenes.

Bērna tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar vecākiem ir nostiprinātas gan starptautiskajos līgumos, gan nacionālajās tiesībās. ANO Bērnu tiesību konvencijas 9.panta trešā daļa noteic valsts pienākumu respektēt no viena vai abiem vecākiem šķirta bērna tiesības pastāvīgi uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas ir pretrunā bērna interesēm.

³¹ ECT 2008.gada 25.novembra spriedumu lietā *Biriuk v. Lithuania*, No.23373/03, para.35.

³² ECT 1996.gada spriedums lietā *Johansen v. Norway*, No.17383/90, para.52. ECT 2002.gada spriedums lietā *Kutzner v. Germany*, No.46544/99, para.58.

³³ Tiesībsarga birojs. Saskarsmes tiesības īstenošanas problemātika. Jurista Vārds, 06.06.2017., Nr.24, 16.-19.lpp.

Saskarsmes tiesību institūts regulēts Civillikuma 181.pantā, kurā noteikts, ka bērnam ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar jebkuru no vecākiem. Savukārt katram vecākam ir pienākums un tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu.

Saskarsmes tiesība ir to tiesību kopums, kas piemīt tam vecākam, kurš nerealizē bērna ikdienas aizgādību un vecāku šķirtas dzīves gadījumā nedzīvo ikdienā kopā ar bērnu. Saskarsmes tiesības realizēšanas kārtību – laiku, vietu, ilgumu – nosaka vecāki, savstarpēji vienojoties, vai tiesa, ja vecāki par to nevar vienoties.³⁴

Vecākiem, kuri nav vienojušies par saskarsmes tiesību realizācijas kārtību, vietas un laika noteikšana spriedumā ir būtisks priekšnoteikums vecāku pienākumu sadalē saskarsmes tiesību realizēšanai. No tā ir atkarīgs viena vecāka pienākums ierasties noteiktā vietā un laikā saskarsmes tiesību realizācijai, bet otram, kurš īsteno aizgādību ikdienā, ir pienākums tajā pašā vietā un laikā nodrošināt bērna klātbūtni.³⁵

Jāņem vērā, ka vecāka saskarsmes tiesība ir tiesību uz ģimenes dzīvi sastāvdaļa. Lēmumu par saskarsmes ierobežošanu var pieņemt tiesa vai atsevišķos likumā noteiktos gadījumos bāriņtiesa, vai iestāde, nevis kāds no bērna vecākiem.

Tiesa saskarsmes tiesību var ierobežot, turklāt, ja nepieciešams, var noteikt, ka ar bērnu drīkst tikties tikai trešās personas klātbūtnē vai noteiktā vietā, ciktāl tas atbilst bērna interesēm. Tiesa var uz laiku atņemt saskarsmes tiesību, ja saskarsme kaitē bērna interesēm un kaitējums citādi nav novēršams.

Diemžēl praksē samērā bieži jāsaskaras ar gadījumiem, kad pretēji normatīvajam regulējumam saskarsmi ierobežo tieši kāds no bērna vecākiem, tādējādi pārkāpjot ne tikai otra vecāka, bet arī bērna tiesības. Turklāt nereti saskarsme tiek liegta arī pēc tam, kad spēkā ir stājies tiesas nolēmums par saskarsmes kārtības noteikšanu, neraugoties uz likuma bardzību, kas šādos gadījumos var tikt piemērota par tiesas nolēmuma nepildīšanu.

Ja kāds no bērna vecākiem labprātīgi nepilda tiesas nolēmumu, tā izpilde ir nodrošināma piespiedu kārtā. Tiesnesis pēc akta par nolēmuma nepildīšanu saņemšanas var uzlikt naudas sodu līdz pat 1500 eiro. Savukārt saskaņā ar Krimināllikuma 168.pantu vecāku ir iespējams saukt pie kriminālatbildības par tiesas nolēmuma, kas izriet no aizgādības, aprūpes vai saskarsmes tiesībām ar bērnu, nepildīšanu.

³⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta "Vispārīgais noteikums par tiesu praksi strīdu izskatīšanā par aizgādības (kopīgas, atsevišķas, ikdienas) un saskarsmes tiesībām un uzturēšanas līdzekļiem bērnam", 2012.

³⁵ Pieejams: http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/hronologiska-seciba_1/2015/ [11.1]

Jāuzsver, ka jautājuma risināšana, izmantojot Civilprocesa likumā noteikto tiesas nolēmuma izpildes mehānismu, neizslēdz kriminālatbildības piemērošanu. Abi tiesību aizsardzības mehānismi var tikt izmantoti vienlaikus.

Papildus tam bāriņtiesai, ja kāds no bērna vecākiem nepilda tiesas nolēmumu, ir pamats izvērtēt konkrētā vecāka tiesību ļaunprātīgu izmantošanu un lemt par aizgādības tiesību pārtraukšanu saskaņā ar Civillikuma 203.panta trešo daļu, kas nosaka, ka aizgādības tiesības vecākam var tikt pārtrauktas arī gadījumos, kad tas ļaunprātīgi izmanto savas tiesības, nepildot tiesas nolēmumu lietā, kas izriet no aizgādības vai saskarsmes tiesībām, ja tas nodara būtisku kaitējumu bērnam un ja nepastāv otram vecākam šķēršļi īstenot bērna aprūpi. Tātad kā galējais līdzeklis, ko bāriņtiesa var piemērot vecāka tiesību ļaunprātīgas izmantošanas gadījumā, kas izpaužas kā tiesas nolēmuma par saskarsmi ar otru vecāku nepildīšana, ir aizgādības tiesību pārtraukšana. Tomēr normas piemērošana praksē ir sarežģīta, jo nepieciešams vienlaikus konstatēt divu apstākļu iestāšanos: otram vecākam nav šķēršļu īstenot bērna aprūpi un saskarsmes liegšana radījusi bērnam būtisku kaitējumu.

Piemēram, bērnam jaunākajā skolas vecumā tiek pilnībā liegta saskarsme ar tēvu. Māte bērnam nodrošina nepieciešamos sadzīves apstākļus pilnvērtīgai attīstībai: bērns ir aprūpēts, apmeklē interešu izglītības nodarbības. Bērnam nodarītu būtisku kaitējumu konstatēt būs visnotaļ sarežģīti vai pat neiespējami. Tomēr šādā situācijā tiek pārkāptas bērna tiesības būt abu savu vecāku aizgādībā.

Praksē nereti ir situācijas, kurās otrs vecāks jūtas bezspēcīgs, jo pat tiesas nolēmums nespēj nodrošināt viņa un bērna tiesību ievērošanu. Turklāt praksē ir bijuši gadījumi, kad bāriņtiesa atsakās iesaistīties šādā situācijā, pamatojot to ar bērna viedokļa respektēšanu (piemēram, tas nevēloties tikt ar vecāku). Bērna viedoklim ir būtiska nozīme, taču šādos gadījumos jāvērtē situācija kopumā un jāņem vērā informācija par iespējamu bērna viedokļa ietekmēšanu un bērna iebiedēšanu, kas nereti ir norisinājusies vairāku gadu garumā. Līdz ar to attiecību atjaunošanai šādos gadījumos ir jānotiek pakāpeniski, saudzīgi un nepārtraukti.

Ja bērna vecākam ir nepieciešams saņemt palīdzību emocionālās saiknes atjaunošanai ar bērnu, tad valsts pienākums ir šādu atbalstu sniegt, ievērojot bērnu tiesību prioritātes principu. Saskarsmes liegšanu nevar attaisnot ar argumentu, ka bērns nevēlas tikt ar vecāku, bet gan jāveic viss nepieciešamais, lai palīdzētu bērnam ar vecāku atkal satuvināties.

Saskarsmes tiesības ierobežošana un saskarsmes tiesības izmantošanas kārtības noteikšana ir atšķirīgi jēdzieni, un to risināšanai likumdevējs ir noteicis atšķirīgu kārtību, norādot, kādi gadījumi atbilst bāriņtiesas kompetencei un kādi – piekritīgi tiesai.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.panta pirmajā daļā noteikts, ka bērnam, kas nodots aizbildnībā vai audžuģimenē vai ievietots bērnu aprūpes iestādē, ir tiesības uzturēt

personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar vecākiem, kā arī ar brāļiem, māsām, vecvecākiem un personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā. Saskaņā ar panta trešajā daļā noteikto bāriņtiesa var pieņemt lēmumu par personisku attiecību un tiešu kontaktu uzturēšanas tiesību ierobežošanu. Civillikuma 182.panta piektā daļa noteic: *“Ja bērns ir šķirts no ģimenes, saskarsmes tiesību var ierobežot bāriņtiesa.”*

Saskarsmes tiesību realizēšana ar bērnu aktualizējas arī gadījumos, kad bērns tiek ievietots krīzes centrā – sociālās rehabilitācijas iestādē.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 44.panta pirmo daļu pašvaldības un iesaistīto iestāžu darbībām un sniegtajai palīdzībai vecākiem jābūt vērstai uz to, lai sekmētu bērnu atgriešanos ģimenē. Tāad iestādēm būtu jāsekmē un jāuzlabo vecāku spējas bērna audzināšanā un aprūpē, nevis nepamatoti jāierobežo viņu personiskās attiecības. Protams, jāņem vērā tie gadījumi, kad bērna interesēs ir netikties ar vecākiem kā iespējamām vardarbības veicējiem, tā nodrošinot bērna drošību. Tādos gadījumos lēmumu par aizliegumu tuvoties bērnam ir tiesīgs pieņemt procesa virzītājs kriminālprocesa ietvaros.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta 4.¹daļā noteikts: ja bērns no ģimenes tiek šķirts sakarā ar šā panta pirmās daļas 1.punktā minētajiem apstākļiem un vēl nav pieņemts lēmums par viņa ārpusģimenes aprūpi, bērnu aprūpes iestāde, izglītības iestāde, ārstniecības iestāde vai sociālās rehabilitācijas iestāde var aizliegt bērna vecākiem, kā arī brāļiem, māsām, vecvecākiem un personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā, satikties ar bērnu, ja tikšanās ar konkrēto personu:

- 1) kaitē bērna veselībai, attīstībai un drošībai;
- 2) rada draudus bērnam vai citiem šajā daļā minētajās iestādēs esošajiem bērniem.

Praksē ir konstatēti gadījumi, kad bērnu aprūpes vai sociālās rehabilitācijas iestāde nekonstatē likumā noteiktos apstākļus, kas ļauj pieņemt lēmumu par satikšanās ar bērnu aizliegumu, taču saskarsmi liedz.

Piemēram, jau nākamajā dienā pēc ievietošanas krīzes centrā tiek pieņemts lēmums liegt bērna saskarsmi ar vecākiem, lai viņš atrastos drošā un neitrālā vidē un izslēgtu ietekmēšanas iespējamību, kā arī lai speciālisti varētu veikt sociālo rehabilitāciju. Lēmums nav pamatots ar normatīvo aktu, kurš pieļauj šādu iestādes rīcību. Turklāt vecākiem lēmums tiek paziņots tikai mutiski, neiepazīstinot ar tā saturu un pamatojumu, nevis noformēts un nosūtīts atbilstoši APL, norādot pārsūdzības kārtību. Lēmumā nav norādīts, kā vecāki ar savu rīcību, bērnam atrodoties krīzes centrā, būtu apdraudējuši viņa drošību, atrašanos neitrālā vidē vai kaut kādā veidā ietekmētu. Ja krīzes centra speciālisti konstatē, ka nepieciešams ierobežot vecāku saskarsmi ar bērnu, tad būtu jāvērtē arī tas, vai rezultātu nav iespējams sasniegt mazāk ierobežojošā veidā, piemēram, tikšanās organizējot speciālista klātbūtnē.

Konkrētajā situācijā laikā, kad bērns tika ievietots krīzes centrā, bāriņtiesa bija pieņēmusi lēmumu par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un bērna ievietošanu aprūpes iestādē, līdz ar to krīzes centrs nebija tiesīgs lēmumu pieņemt saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta 4.¹daļu, un lēmums par saskarsmes liegšanu bija jāpieņem bāriņtiesai. Normatīvajos aktos nav paredzēti citi gadījumi, kad sociālās rehabilitācijas iestāde var aizliegt vecāku un bērna saskarsmi.

Tiesībsargs 2018.gadā pievērsīs uzmanību krīzes centros ievietoto bērnu saskarsmes problemātikai un veicinās trūkumu novēršanu tiesību normu piemērošanā.

9. Labas pārvaldības principa ievērošanas problēmas bāriņtiesu darbā

Bāriņtiesa ir novada vai republikas pilsētas pašvaldības izveidota aizbildnības un aizgādības iestāde.³⁶ Bāriņtiesu faktiskā rīcība un lēmumi ir pārsūdzami tiesā APL noteiktajā kārtībā.³⁷ 2017.gadā bāriņtiesu darbinieki aktualizēja jautājumu, kā vērtējama tiesībsarga rīcība, izskatot lietu par bāriņtiesas darbu, ja vienlaikus lieta tiek izskatīta tiesā.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2007.gada 14.decembra lēmumā lietā Nr.SKA-679/2007³⁸ ir vērtējis tiesībsarga kā valsts varas īstenošanas uzrauga funkcijas un to būtību un secinājis, ka abi šie tiesību aizsardzības mehānismi – tiesībsargs un tiesa – nevis izslēdz, bet papildina viens otru, jo vērtēšanās tiesā nav šķērslis vaicāt viedokli tiesībsargam, un otrādi.

Tāpat tiesībsargs pārskata periodā ir konstatējis gadījumus, kad bāriņtiesās darba laikā netiek nodrošināta iedzīvotāju pieņemšana, bāriņtiesu darbinieku pieejamība un Bāriņtiesu likumā noteikto pienākumu un notariālo funkciju izpilde darbinieku ilgstošas prombūtnes dēļ (atvaļinājums, slimības dēļ u.c.). Iedzīvotājiem nav iespējams saņemt dokumentus, konsultācijas, netiek atbildēts uz telefona zvaniem, tai skaitā, ja sniedz informāciju par iespējamiem bērnu tiesību pārkāpumiem, vardarbības gadījumiem. Būtiski, ka arī bērniem un personām ar ierobežotu rīcībspēju nav iespējams darba laikā vērsties bāriņtiesā gadījumos, kad nepieciešama palīdzība, pret viņiem ir vērsta vardarbība, tiek aizskartas viņu tiesības. Arī Tiesībsarga biroja darbiniekiem, veicot savus darba pienākumus, atsevišķos gadījumos darba laikā ilgstoši nav izdevies sazināties ar bāriņtiesu darbiniekiem, jo viņi ir atvaļinājumā. Atzīstams, ka tas neatbilst labas pārvaldības principam.

³⁶ Bāriņtiesu likuma 2.panta pirmā daļa.

³⁷ Izņemot lēmumus, kas pieņemti saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 22.panta ceturto daļu, 29.panta ceturto daļu, 50., 51. un 52.pantu, kā arī lēmumi, ar kuriem tiek izšķirtas aizgādībā esošas personas un aizgādņa domstarpības (Bāriņtiesu likuma 49.panta trešā daļa).

³⁸ Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2007-hronologiska-seciba/>

Vairākos tiesību aktos, piemēram, Civillikumā,³⁹ Bērnu tiesību aizsardzības likumā,⁴⁰ Ministru kabineta 2006.gada 12.decembra noteikumos Nr.1036 „Audžuģimenes noteikumi”,⁴¹ ir noteikts pienākums nekavējoties ziņot bāriņtiesai par noteiktām situācijām vai darbībām, kas būtiski ietekmē vai var ietekmēt bērna tiesību nodrošināšanu, drošību, kurās noteikta nekavējoša bāriņtiesas rīcība un vilcināšanās nav pieļaujama.

Situācijas, kad bāriņtiesas darbinieki ilgstoši nav sasniedzami, var radīt nenovēršamas sekas bērnu tiesību nodrošināšanā. Pēc vairākiem neseniem notikumiem, kad bojā gājuši vai vardarbībā smagi cietuši bērni, būtiski ir pieaugusi sabiedrības aktivitāte, sniedzot informāciju par bērnu tiesību nenodrošināšanu. To atzīst arī Labklājības ministrijas⁴² un VBTAI speciālisti. Tāpēc ir svarīgi, lai katras pilsētas un novada iedzīvotājiem būtu pieejama informācija par rīcību neatliekamās situācijās, kad nekavējoties ir jāsniedz informācija bāriņtiesai, arī ārpus tās darba laika.

Tiesībsargs ir konstatējis, ka pašvaldībās ir dažāda pieredze šādos gadījumos. Ir novadi, kuros ir noteikts (sastādīts grafiks) bāriņtiesas darbinieks, pie kura atrodas bāriņtiesas mobilais telefons, un darbinieks neatliekamajos gadījumos ir sasniedzams ārpus darba laika gan iedzīvotājiem, gan valsts un pašvaldības iestāžu darbiniekiem (piemēram, Valsts policijai). Ir novadi, kuros neatliekamajos gadījumos, ja bāriņtiesas palīdzība nepieciešama ārpus darba laika, iedzīvotājiem ir jāvērsas pašvaldības policijā. Savukārt iestāžu starpā ir noteikta rīcība pēc informācijas saņemšanas un izvērtēšanas. Tomēr ir pašvaldības, kurās ne iesaistītie darbinieki, ne iedzīvotāji nav informēti par rīcību šādos neatliekamajos gadījumos ārpus bāriņtiesas darba laika.

Tiesībsargs ir aicinājis VARAM un Latvijas Pašvaldību savienību informēt pašvaldības par nepieciešamību nodrošināt bāriņtiesu darbības nepārtrauktību darbinieku ilgstošas prombūtnes laikā (nodrošināt darbinieku aizvietošanu atvaļinājumu, slimības laikā u.c. gadījumos) un pievērst pašvaldību uzmanību nepieciešamībai pašvaldībā starp

³⁹ 222.pants: “Bez vecāku aizgādības palikušam bērnam iecelams aizbildnis. Tiklīdz kādai personai ir informācija par gadījumu, kad nepilngadīgajam iecelams aizbildnis, tā paziņo par to attiecīgajai bāriņtiesai”; 330.pants: “Bāriņtiesas pienākums ir nekavējoties, negaidot radnieku vai citu piederīgo lūgumu, iecelt nepilngadīgajam aizbildni.”

⁴⁰ 73.panta pirmā daļa: “Katra iedzīvotāja pienākums ir sargāt savu un citu bērnu drošību, ne vēlāk kā tajā pašā dienā ziņot policijai, bāriņtiesai vai citai bērna tiesību aizsardzības institūcijai par jebkādu vardarbību un noziedzīgu nodarījumu vai administratīvu pārkāpumu pret bērnu, par viņa tiesību pārkāpumu vai citādu apdraudējumu, kā arī tad, ja personai ir aizdomas, ka bērnam ir priekšmeti, vielas vai materiāli, kas var apdraudēt paša bērna vai citu personu dzīvību vai veselību.”

⁴¹ 36.punkts: “Audžuģimenes pienākums ir nekavējoties ziņot bāriņtiesai un pašvaldībai, ja: bērnu bez bāriņtiesas piekrišanas aizveduši viņa vecāki vai radnieki; bērns ir cietis nelaimes gadījumā; bērnam strauji pasliktinājusies veselība; bērns ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu; bērns ir aizbēdzis; izveidojusies konfliktsituācija starp bērnu un audžuģimeni; bērns ir miris; tās rīcībā ir nonākusi cita informācija, kas var būtiski ietekmēt bērna turpmāko aprūpi.”

⁴² Pieejams: <http://apollo.tvnet.lv/zinas/lm-sabiedriba-kluvusi-redzigaka-pret-bernu-tiesibu-parkapumiem/802789>

iesaistītajām institūcijām vienoties par rīcību neatliekamās situācijās ārpus bāriņtiesu darbinieku darba laika, un informēt par to iedzīvotājus, publiskojot informāciju, lai tā ir viegli pieejama (pašvaldības mājaslapā, bāriņtiesas mājaslapā, preses izdevumos u.c.). Sabiedrības informētībai katrā pašvaldībā ir būtiska nozīme bērnu drošības veicināšanā. Tāpat tiesībsargs aicināja sniegt pašvaldībām nepieciešamo metodisko atbalstu minētā jautājuma sakārtošanā.

9.1. Aizgādības tiesību pārtraukšana vecāku slimības dēļ

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 23.panta ceturtajā daļā noteikts: *“Dalībvalstis nodrošina, ka bērns netiek nošķirts no vecākiem pret viņu gribu, izņemot tad, ja kompetentas iestādes, kas pakļautas tiesas kontrolei, saskaņā ar piemērojamajiem tiesību aktiem un procedūrām nosaka, ka šāda nošķiršana ir nepieciešamam bērna vislabākajām interesēm. Nekādā gadījumā bērnu nedrīkst nošķirt no vecākiem vai nu paša bērna, vai viena, vai abu vecāku invaliditātes dēļ.”* Savukārt Civillikuma 203.panta pirmās daļas 1.punktā noteikts: *“Aizgādības tiesības vecākam tiek pārtrauktas, ja bāriņtiesa atzīst, ka ir faktiski šķēršļi, kas liedz vecākam iespēju aprūpēt bērnu.”*

APL 15.panta trešā daļa paredz: *“Starptautisko tiesību normas neatkarīgi no to avota piemēro atbilstoši to vietai ārējo normatīvo aktu juridiskā spēka hierarhijā. Ja konstatē pretrunu starp starptautisko tiesību normu un tāda paša juridiskā spēka Latvijas tiesību normu, piemēro starptautisko tiesību normu.”*

Pārskata periodā, izvērtējot kādas bāriņtiesas pieņemto lēmumu, tika konstatēts, ka tā nolēmusi pārtraukt bērna mātei aizgādības tiesības, jo viņa veselības stāvokļa dēļ bez sociālā dienesta ģimenes asistenta klātbūtnes nespēja nodrošināt bērniem pilnvērtīgu aprūpi, viņai trūcis prasmes un iemaņas aprūpēt bērnus. Tātad bāriņtiesa nav ņēmusi vērā un izvērtējusi lietas apstākļus saskaņā ar ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām noteikto, ka bērnu nedrīkst nošķirt no vecākiem paša bērna vai viena, vai abu vecāku invaliditātes dēļ, kopsakarā ar to, ka bērnam jānodrošina droši un pienācīgi apstākļi viņu pamatvajadzību un attīstības nodrošināšanai. Šādos gadījumos bāriņtiesai sadarbībā ar sociālo dienestu ir jāizvērtē visi iespējamie risinājumi, lai sniegtu ģimenei atbilstošu palīdzību un pakalpojumus, lai bērni varētu uzaugt ģimenē.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 29.panta pirmajā daļā noteikts, ka pašvaldības sociālais dienests sadarbībā ar bāriņtiesu nodrošina bērnam aprūpi pie ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēja pēc vecāku lūguma, ja viņi veselības stāvokļa dēļ nespēj bērnu aprūpēt. Tātad vecākiem ir tiesības lūgt nodrošināt bērniem ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu, ja slimības dēļ viņi nespēj bērnus aprūpēt. Sociālajam dienestam un bāriņtiesai

ir pienākums izskaidrot vecākiem tiesības lūgt šāda veida palīdzību. Administratīvajā lietā netika konstatēts, ka šīs tiesības bērnu mātei būtu izskaidrotas un zināmas. Iepazīstoties ar lietas materiāliem, secināts, ka bērnu māte atzīst un ir paudusi sociālā dienesta darbiniekiem, ka viņai ir grūtības veselības stāvokļa dēļ nodrošināt visu bērnu uzraudzību un aprūpi, viņai nepieciešams atbalsts un palīdzība.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.panta pirmā daļā noteikts: *“Ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide, un katram bērnam ir neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē. Valsts un pašvaldība atbalsta ģimeni, it īpaši daudzbērnu ģimeni, un sniedz tai palīdzību,”* bet šā panta trešā daļa nosaka, ka *“atkarībā no bērna vecuma pašvaldība palīdz ģimenei, it īpaši trūcīgai ģimenei, bērna audzināšanā un izglītošanā, arodapmācībā, darba un dzīvokļa meklējumos”*. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9.panta pirmajā daļā noteikts: *“Pašvaldībai, kuras teritorijā persona reģistrējusi savu pamata dzīvesvietu, ir pienākums nodrošināt personai iespēju saņemt tās vajadzībām atbilstošus sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību.”*

Diemžēl, iepazīstoties ar tiesas spriedumu, bija jāsecina, ka arī tiesa nav vērtējusi bērnu mātes ierobežotās spējas veselības stāvokļa dēļ aprūpēt un audzināt bērnus saskaņā ar ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām noteikto.

9.2. Atšķirīga attieksme reliģiskās piederības dēļ

Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja iesniegumu, kurā bija norādīts, ka iesniedzējs un viņa laulātā vērsušies bāriņtiesā ar iesniegumu, lūdzot iecelt viņus par kaimiņu ģimenes bērnu aizbildņiem. Bāriņtiesa uzsākusi izvērtēt ģimenes atbilstību aizbildņa statusa piešķiršanai, savukārt bērni tika ievietoti audžuģimenē. Bērniem un iesniedzēja ģimenei bijis ciešs emocionālais kontakts, un bērni vairākkārt bija izteikuši vēlmi dzīvot tieši iesniedzēja ģimenē, tomēr bāriņtiesa liegusi pat iespēju uzturēt saskarsmi ar bērniem. Iesniedzēja ieskatā, bāriņtiesas attieksmi pret viņa ģimeni ietekmējusi aizspriedumainā attieksme pret ģimenes piederību Jehovas liecinieku draudzei. Iesniedzējs norādīja, ka vairākkārt iztaujāts par reliģisko piederību, kā arī bāriņtiesa un sociālais dienests norādījuši uz ģimenes piederību “sektai”.

Reliģisko brīvību reglamentē Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 99.pants: *“Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts.”* Reliģijas brīvība ir indivīda ticības brīvība un sabiedrības locekļu būt netraucētiem apvienojums.⁴³ Minētā brīvība garantē ikvienai personai tikt aizsargātai tās

⁴³ Balodis R. Baznīcu tiesība. SIA “Apgāds Mantojums”, 2002., 108.lpp.

uzskatu un reliģiskās pārliecības dēļ no vajāšanas, diskriminācijas kā no valsts, tā arī no citu indivīdu puses.

Saskaņā ar Reliģisko organizāciju likuma 4.panta pirmo daļu tieša vai netieša iedzīvotāju tiesību ierobežošana vai priekšrocību radīšana iedzīvotājiem, kā arī jūtu aizskaršana vai naida celšana sakarā ar viņu attieksmi pret reliģiju ir aizliegta. Par šā noteikuma pārkāpšanu vainīgās personas saucas pie atbildības likumos noteiktajā kārtībā.

Savukārt minētā panta ceturtā daļa nosaka, ka valsts un pašvaldību institūcijām aizliegts no saviem darbiniekiem un citām personām prasīt ziņas par viņu attieksmi pret reliģiju vai par konfesionālo piederību.

Nenoliedzami, bāriņtiesai pirms aizbildnības nodibināšanas ir jāpārlicinās par visiem apstākļiem, kas varētu radīt draudus bērnu drošībai vai ierobežot viņu pilnvērtīgu attīstību, tomēr jāuzsver, ka reliģisko organizāciju reģistrāciju Latvijā veic Uzņēmumu reģistrs. Pirms reģistrēšanas reģistra iestāde lūdz Tieslietu ministrijas atzinumu par reliģiskās organizācijas vai tās iestādes statūtos (satversmē, nolikumā) norādīto darbības mērķu un uzdevumu atbilstību normatīvajiem aktiem, kā arī par to, vai reliģiskās organizācijas darbība (mācība) nevar apdraudēt cilvēka tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.⁴⁴ Tātad, ja reliģiskā organizācija ir oficiāli reģistrēta Uzņēmumu reģistrā, valsts jau ir izvērtējusi, ka šī organizācija nerada apdraudējumu demokrātiskai valsts iekārtai, sabiedrības drošībai, labklājībai un tikumībai. Līdz ar to bāriņtiesai šādos gadījumos, kad trūkst zināšanu un izpratnes par kādas reliģiskās organizācijas darbību, ir pienākums pārlicināties, vai šīs organizācijas darbība Latvijā ir reģistrēta normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā. Tālāka vērtēšana un reliģisko rituālu analizēšana nav pieļaujama.

Turklāt saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24.panta piekto daļu vecāku (tai skaitā aizbildņu) gribas izpausmēm attiecībā uz bērnu var noteikt ierobežojumus neatkarīgi no viņu uzskatiem un reliģiskās pārliecības, ja ir konstatēts, ka tās fiziski vai garīgi varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai.

Līdz ar to situācijā, ja bāriņtiesa konstatētu tiešu apdraudējumu bērniem ģimenes reliģisko apsvērumu dēļ, tai būtu tiesības nekavējoties iejaukties, kas ievērojami samazina iespējamās apdraudējuma riskus.

Ņemot vērā iepriekš minēto, bāriņtiesas un sociālā dienesta rīcībā, iztaujājot iesniedzēja ģimeni par reliģisko piederību un liekot skaidrot dažādus ticības jautājumus, kā arī oficiālā sarakstē norādot uz ģimenes piederību “sektai”, var saskatīt nepamatotu iejaukšanos personas pamattiesībās, kā arī labas pārvaldības principa pārkāpumu. Tiesībsargs aicināja

⁴⁴ Reliģisko organizāciju likuma 8.pants.

bāriņtiesu rakstveidā atvainoties iesniedzēja ģimenei par nepamatotu iejaukšanos tās reliģiskajā brīvībā un nodrošināt labas pārvaldības principa ievērošanu bāriņtiesas darbā.

9.3. Vecāku neinformēšana

Saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 22.panta 1.¹ daļu bāriņtiesa, ierosinot lietu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, veic riska novērtēšanu (vecāka līdzatkarība, problēmas neatzišana u.tml.), informē vecāku par sekām un uzdod viņam sadarbībā ar sociālo dienestu noteiktā termiņā novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus. Ja vecāks šajā termiņā kavējas novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus un bērna palikšana ģimenē var radīt draudus viņa dzīvībai un veselībai, bāriņtiesa lemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam un bērna šķiršanu no ģimenes.

Vairākos gadījumos tiesībsargs ir secinājis, ka bāriņtiesa pretēji likumā noteiktajam nav vecākiem uzdevusi sadarbībā ar sociālo dienestu noteiktā termiņā novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus. Pat pēc vecāka iesnieguma saņemšanas, kurā iesniedzēja lūdza viņai ieteikt tālāko rīcību bērna atgriešanai viņas aprūpē, bāriņtiesa nebija uzdevusi konkrētā termiņā veikt konkrētus uzdevumus. Tikai pēc tiesībsarga informācijas pieprasījuma saņemšanas un vairāk nekā pusgadu pēc administratīvās lietas par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu ierosināšanas bāriņtiesa nosūtīja mātei un sociālajam dienestam vēstuli, kurā uzdeva iesniedzējai sadarbībā ar sociālo dienestu noteiktā termiņā novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus.

9.4. Aizbildņu nepilnīga informēšana par viņu pienākumiem un tiesībām

Izskatot iesniegumu par bērnu tiesību nodrošināšanu ārpusģimenes aprūpē (aizbildnībā), tika konstatēts, ka bāriņtiesas sagatavotā informācija aizbildnim ir nepilnīga un neprecīza. Sadaļā "Aizbildņa pienākumi" nav norādīts aizbildņa pienākums nodrošināt, ka bērns saņem uzturlīdzekļus no abiem saviem vecākiem;⁴⁵ nav norādīts aizbildņa pienākums informēt vecākus par bērna attīstību un veicināt ģimenes saišu atjaunošanos;⁴⁶ nav norādīts aizbildņa pienākums atturēties no tādām darbībām, kas varētu negatīvi iespaidot bērna

⁴⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 35.panta ceturrtā daļa: "Ja vecāki uzturlīdzekļus nemaksā, aizbildnim ir pienākums nodrošināt, ka bērns saņem uzturlīdzekļus no saviem vecākiem. Lai to nodrošinātu, aizbildnim ir tiesības vērsties tiesā."

⁴⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 44.panta otrā daļa: "Audžuģimene, aizbildnis un bērnu aprūpes iestāde informē vecākus par bērna attīstību un veicina ģimenes saišu atjaunošanos." Bāriņtiesu likuma 39.panta otrā daļa: "Bāriņtiesa seko, lai aizbildnis, audžuģimene vai ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija veicinātu bērna un vecāka saskarsmi."

attiecības ar kādu no vecākiem;⁴⁷ nav norādīts aizbildņa pienākums nodrošināt, lai bērns var īstenot tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar vecākiem, kā arī brāļiem, māsām, vecvecākiem un personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā, izņemot gadījumus, kad tas kaitē bērna veselībai, attīstībai un drošībai vai rada draudus aizbildnim. Konstatējot minētos gadījumus, aizbildnim ir pienākums vērsties bāriņtiesā, lai tā vērtē nepieciešamību pieņemt lēmumu par personisku attiecību un tiešu kontaktu uzturēšanas tiesību ierobežošanu.⁴⁸

Savukārt sadaļā “Aizbildņa tiesības” nav norādītas aizbildņa tiesības atļaut bērnam uzturēties pie vecākiem, kuriem ir pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības, vai pie brāļiem, māsām, vecvecākiem un personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā, ja bāriņtiesa pieņēmusi par to lēmumu.⁴⁹

Pamatojoties uz iepriekš minēto, bāriņtiesa tika aicināta pilnveidot aizbildņiem sniedzamo informāciju, kā arī nekavējoties dot aizbildņiem norādījumus uzturlīdzekļu jautājumā un uzraudzīt, kā viņi tos īsteno.

9.5. Bērna tiesības tikt uzklausītam

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 13.panta pirmajā daļā noteikts, ka bērnam ir tiesības brīvi izteikt savas domas, šajā nolūkā saņemt un sniegt jebkāda veida informāciju, tiesības tikt uzklausītam.

Pārskata periodā praksē konstatēts, ka bāriņtiesā administratīvajā lietā ir saņemti bērnu – brāļa un māsas – vienāda satura iesniegumi (ar vienādām gramatiskām kļūdām) ar lūgumu pārskaitīt ģimenes valsts pabalstu tēvam. Pilnīgi identiski iesniegumi uz bāriņtiesas sagatavotas veidlapas liecina, ka, iespējams, iesnieguma teksts bērniem ir nodiktēts vai uzrakstīts priekšā, kas liek apšaubīt, vai tā ir bērnu patiesā griba, un vai viņi izprot izskatāmā jautājuma būtību un nozīmi.

Iepazīstoties ar bāriņtiesas pieņemtā lēmuma saturu, secināms, ka tā ir atsaukusies uz ANO Bērnu tiesību konvencijas 12.panta pirmo daļu,⁵⁰ norādot uz bērnu viedokļu noskaidrošanas nozīmīgumu. Tomēr jāsecina, ka bāriņtiesa izskatāmajā lietā nav noskaidrojusi bērnu viedokļus, līdz ar to nav ievērojusi normatīvajos aktos noteikto. Bērnu

⁴⁷ Civillikuma 181.panta ceturtais daļa: “Jebkurai personai ir pienākums atturēties no tādām darbībām, kas varētu negatīvi iespaidot bērna attiecības ar kādu no vecākiem.”

⁴⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likums, 33.panta pirmā un otrā daļa.

⁴⁹ Turpat, 33.panta ceturtais daļa.

⁵⁰ Dalībvalstis nodrošina, lai ikvienam bērnam, kas ir spējīgs formulēt savu viedokli, būtu tiesības brīvi to paust visos jautājumos, kas viņu skar, turklāt bērna viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei.

iesniegumi nav uzskatāmi par viņu viedokļiem. Ar tiem nav realizētas bērna tiesības tikt uzklautam ANO Bērnu tiesību konvencijas izpratnē.

Bāriņtiesas veiktajās sarunās ar bērniem nav runāts par izskatāmo jautājumu, bet par bērnu dzīvesvietu vēl mēnesi pirms administratīvās lietas uzsākšanas. Lietas materiālos nebija bāriņtiesas sniegtās atbildes uz bērnu iesniegumiem. Secināms, ka bāriņtiesa, nesniedzot atbildes uz bērnu iesniegumiem, nav ievērojusi Iesniegumu likumā noteikto par iesniegumu izskatīšanu un atbilžu sniegšanu.

Citā lietā, noskaidrojot bērnu (pusaudžu) viedokļus, bāriņtiesas darbiniece sarunas protokolus sagatavojusi datorrakstā, un uz tiem nav bērnu parakstu par iepazīšanos ar saturu, bet ir norāde, ka bērnu teiktais viņiem nolasīts. Līdz ar to rodas šaubas, vai bērniem nolasītais sarunas protokola saturs atbilst vēlāk noformētajam dokumentam. Turklāt bērni ir pusaudžu vecumā un spēj paši iepazīties un izlasīt bāriņtiesas darbinieka uzrakstīto, parakstīties par iepazīšanos ar sarunas protokolā fiksēto.

Gan pārbaudes lietās, gan izskatot personu iesniegumus, konstatēts, ka, bāriņtiesas lietās, pieņemot lēmumus:

- nenoskaidro un neanalizē bērna viedokli;
- lēmumā nepamato, kāpēc lemts pretēji bērna viedoklim;
- lēmumā neiekļauj bērna viedokli;
- nenorāda pamatojumu, kāpēc bērna viedokli nav iespējams noskaidrot.

9.6. Audžuģimenes neaicināšana uz bāriņtiesas sēdi

Pārbaudes lietā adoptētāju dzīvesvietas bāriņtiesa sniegusi informāciju, ka bērna audžuģimene nav aicināta uz bāriņtiesas sēdi, kurā tika izskatīta administratīvā lieta par bērna nodošanu pirmsadopcijas aprūpē. Sniegtajā atbildes vēstulē tiesībsargam tika pausts viedoklis, ka normatīvajos aktos ir saskatāmas pretrunas attiecībā uz audžuģimenes tiesībām kļūt par administratīvā procesa dalībnieku adopcijas procesā bāriņtiesā. Tādēļ bāriņtiesa uzskata, ka bērna intereses un tiesības adopcijas procesā pārstāv bērna dzīvesvietas bāriņtiesa.

Bērna dzīvesvietas bāriņtiesa sniedza informāciju, ka audžumāte iebildusi pret šo adopciju, kā iemeslu minot apstākli, ka bērnam vispirms jāaprod ar dzirdes aparātu. No lēmuma satura konstatējams, ka, izskatot administratīvo lietu, nav noskaidrots audžuģimenes viedoklis par bērna adopciju. Pieņemot lēmumu par bērna nodošanu pirmsadopcijas aprūpē, bērns divas reizes ticis ar adoptētājiem. Lēmuma noraksts nosūtīts bērna dzīvesvietas bāriņtiesai, bet nav nosūtīts audžuģimenei.

Pārbaudes lietā secināts, ka administratīvajā procesā par bērna nodošanu pirmsadopcijas aprūpē un uzraudzībā bāriņtiesa kā administratīvā procesa dalībnieku nav pieaicinājusi bērna audžuģimeni, tā liedzot iespēju realizēt Bāriņtiesu likumā un APL noteiktās tiesības pārsūdzēt tiesā bāriņtiesas lēmumus, kas skar audžuģimenē ievietotā bērna intereses un tiesības.

9.7. Apliecības sociālo garantiju saņemšanai savlaicīga neizsniegšana

Bāriņtiesu likuma 38.panta pirmā daļa nosaka: *“Bāriņtiesa bārenim vai bez vecāku gādības palikušam bērnam izsniedz apliecību sociālo garantiju saņemšanai.”* Konkrētā gadījumā secināts, ka bērni bez vecāku gādības bijuši jau kopš 2016.gada augusta, taču līdz pat 2017.gada 26.janvārim bāriņtiesa tiem nebija izsniegusi apliecības sociālo garantiju saņemšanai, tādējādi ierobežojot bērnu tiesības saņemt sociālās garantijas. Tiesībsargs lūdza nekavējoties veikt nepieciešamās darbības, lai visi bērni saņemtu apliecības.

10. Jaunākā vecuma (0-2) bērnu tiesības uzaugt ģimenē

ANO Starptautiskajā ziņojumā par vardarbību pret bērniem (2006) ir atzīmēts, ka institucionālā aprūpe atstāj nopietnu ietekmi uz bērniem, kas nereti ir saistīta ar potenciāli neatgriezeniskām sekām. Pētījumi pierāda, ka no katriem trim institucionālā aprūpē pavadītajiem mēnešiem mazs bērns savā attīstībā zaudē vienu mēnesi.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta 3.¹ daļa nosaka: *“Ārpusģimenes aprūpi bērnu aprūpes iestādē nodrošina, ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētam bērnam. Bērnu aprūpes iestādē bērns atrodas līdz brīdim, kad viņam tiek nodrošināta piemērota aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē.”*

2016.gada otrajā pusē tiesībsargs veica pārbaudes VSAC “Rīga” filiālēs un pieprasīja informāciju un bāriņtiesas lēmumus no VSAC “Latgale” filiāles “Kalkūni” un VSAC “Kurzeme” filiāles “Liepāja”.

Pēc sniegtajām ziņām, 2016.gada 1.novembrī VSAC bija ievietoti 80 bērni vecumā no 0 līdz 2 gadiem, kas izņemti no savām bioloģiskajām ģimenēm (20 no viņiem bija juridiski brīvi, 10 bija nodoti pirmsadopcijas aprūpē). Lēmumus par bērnu ievietošanu institūcijās bija pieņēmušas 25 bāriņtiesas. Vienlaikus tika konstatēts, ka bāriņtiesas neizvērtē iespējas un nenodrošina bērnu tiesības augt ģimeniskā vidē.⁵¹

⁵¹ Plašāk skat. Tiesībsarga 2016.gada ziņojumu.

2016.gada 11.novembrī tiesībsargs rīkoja preses konferenci un informēja par konkrētiem uzdevumiem situācijas uzlabošanai:

- izveidot audžuģimeņu un aizbildņu reģistrus, kuros ir aktuālā informācija un kuriem bāriņtiesām ir pieeja tiešsaistē;
- veicināt bāriņtiesu izpratni, ka par aizbildni var kļūt ikviena persona, kura atbilst aizbildņa pienākumu pildīšanai;
- veicināt audžuģimeņu un aizbildņu kustību;
- nepieņemt lēmumu par bērna ievietošanu VSAC, ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē ir tam piemērota, bet meklēt aizbildni vai audžuģimeni.

Pēc gada, 2017.gada nogalē, tiesībsargs atkārtoti pārbaudīja situāciju: veica pārbaudes VSAC "Rīga" filiālēs "Rīga" un "Pļavnieki" un pieprasīja informāciju un bāriņtiesas lēmumus no VSAC "Latgale" filiāles "Kalkūni" un VSAC "Kurzeme" filiāles "Liepāja". Tādējādi tika konstatēts, ka 2017.gada 16.novembrī VSAC bija ievietoti 46 bērni vecumā no 0 līdz 2 gadiem (6 no viņiem bija nodoti pirmsadopcijas aprūpē). Lēmumus par bērnu ievietošanu institūcijā bija pieņēmušas 15 bāriņtiesas.

Salīdzinot situāciju ar 2016.gadu, konstatēts, ka VSAC ievietoto jaunāka vecuma bērnu skaits ir samazinājies aptuveni uz pusi, uzlabojusies arī atsevišķu bāriņtiesu pieņemto lēmumu kvalitāte, kas liecina par pakāpenisku attieksmes maiņu pret bērna ievietošanu institūcijā. Lēmumos atspoguļotas darbības, ko bāriņtiesa veikusi, apzinot bērna radniekus, kas varētu kļūt par aizbildni, un meklējot audžuģimenes. Tomēr joprojām ir bāriņtiesas, kas apzina tikai vienu vai dažus tuvākos bērna radniekus, bet audžuģimeni nemeklē un bērna ievietošanu institūcijā savos lēmumos pamato ar bērna interesēm: *"Bāriņtiesas ieskatā šajā situācijā M.K. interesēs ir turpināt atrasties drošos apstākļos VSAC, kur par viņu atbilstoši rūpējas, jo aprūpes iestādē strādā speciālisti, t.sk. mediķi, ar atbilstošām prasmēm un iemaņām, kuri prot un spēj bērnam nodrošināt atbilstošu aprūpi un uzraudzību."*

11. Adoptētājiem izmaksājamā uzturņauda

Pārskata periodā tiesībsargs konstatēja adoptētājam izmaksājamās uzturņas atšķirīgu apmēru atkarībā no tā, vai bērns pirmsadopcijas aprūpē nodots no institūcijas, vai bijis ģimeniskā vidē (aizbildnībā vai audžuģimenē).

Adoptētājam izmaksā audzināšanas iestādei, aizbildnim vai audžuģimenei piešķirto bērna uzturņaudu vai pabalstu uzturam atbilstoši laikposmam, kurā bērns atrodas adoptētāja aprūpē.⁵² Aizbildnībā un audžuģimenē esošam bērnam pabalsts uzturam nedrīkst būt mazāks

⁵² Ministru kabineta 2003.gada 11.marta noteikumi Nr.111 "Adopcijas kārtība", 28.punkts.

par Ministru kabineta noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam.⁵³ Ministru kabineta 2013.gada 15.janvāra noteikumos Nr.37 “Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam” paredzēts, ka minimālie uzturlīdzekļi bērnam līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai ir 25%, bet no 7 līdz 18 gadu vecumam – 30% apmērā no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas. 2017.gadā valstī noteiktā minimālā mēneša alga bija 380 eiro, attiecīgi minimālais uzturlīdzekļu apmērs bērnam līdz 7 gadu vecumam bija 95 eiro mēnesī, bet no 7 gadu vecuma – 114.

Tātad pabalsts bērna uzturam audžuģimenē ievietotam bērnam un pabalsts aizbildnim par bērna uzturēšanu tiek pielīdzināts valstī noteiktajam minimālo uzturlīdzekļu apmēram.

Uzturlīdzekļi ir bērna uzturēšanas izdevumi, tas ir, ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanai, bērna kopšanai un izglītošanai, audzināšanai (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšanai, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam).⁵⁴ Bērna uzturēšanas izdevumi nav tikai ēdināšanas izdevumi.

Adoptētājam par pirmsadopcijas aprūpē nodotu bērnu tiek izmaksāts pabalsts, kādu saņem aizbildnis vai audžuģimene. Pašvaldību noteiktie pabalsti bērna uzturam audžuģimenē ir atšķirīgi, atsevišķos gadījumos pat teju 300 eiro mēnesī. Ja bērns pirmsadopcijas aprūpē tiek nodots no iestādes, adoptētājam izmaksā audzināšanas iestādei piešķirto bērna uzturādu.

Tiesībsargs VSAC pieprasīja informāciju par uzturādas apmēru, ko izmaksā adoptētājam, ja bērns tiek nodots pirmsadopcijas aprūpē no VSAC.

Tādējādi tika noskaidrots, ka, piemēram, VSAC “Rīga” ar bērna uzturu saistītie izdevumi adoptētāju ģimenei tiek segti saskaņā ar direktores 2017.gada 13.janvāra rīkojumu Nr.1-3/2 “Par ēdināšanas izmaksām VSAC “Rīga””, kur noteiktas bērnu vidējās vienas dienas ēdināšanas kalkulācijas:

- 0-3 mēneši – 1,20 eiro (36 eiro mēnesī);
- 4-9 mēneši – 2,25 eiro (67,50);
- 10-12 mēneši – 2,65 eiro (79,50);
- 1 līdz 6 gadi – 2,80 eiro (84);
- 7 līdz 18 gadi – 2,50 eiro (75).

VSAC “Kurzeme” katru gadu veic klienta uzturādas pārrēķinu, un direktors izdod rīkojumu par uzturādas noteikšanu. Ar 2017.gada 3.janvāra rīkojumu Nr.1.7/4 ir noteikti

⁵³ Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumi Nr.1643 “Kārtība, kādā piešķir un izmaksā pabalstu aizbildnim par bērna uzturēšanu”, 2.punkts. Ministru kabineta 2006.gada 12.decembra noteikumi Nr.1036 “Audžuģimenes noteikumi”, 43.1.apakšpunkts.

⁵⁴ Civillikums, 177.panta ceturtdaļa.

viena klienta ēdināšanas dienas izdevumi – 1,95 eiro. Tātad adoptētājam bērna uzturam tiek izmaksāta uzturnauda 58,50 eiro mēnesī.

VSAC “Latgale” ar direktores 2016.gada 23.novembra rīkojumu Nr.1.1.-11/296 noteiktais uzturnaudas apmērs ir 1,64 eiro dienā, tātad 49,20 eiro mēnesī.

Secināms, ka VSAC, nosakot uzturnaudas apmēru bērnam, to aprēķina, ņemot vērā prognozējamās ēdināšanas izmaksas vienā dienā. Aprēķinā netiek iekļautas bērna citas vajadzības, piemēram, apģērbs, apavi, higiēnas preces u.c. Turklāt VSAC izmaksātās uzturnaudas apmērs būtiski atšķiras starp iestādēm (no 36 līdz 84 eiro mēnesī) un ir ievērojami mazāks par valstī noteiktajiem minimālajiem uzturlīdzekļiem.

Pēc Labklājības ministrijas sniegtās informācijas 2016.gadā vidējās faktiskās izmaksas (ar kapitālieguldījumiem) uz vienu bērnu VSAC ir 1 130,28 eiro mēnesī.

VSAC noteiktās ēdināšanas izmaksas dienā ir nesamērīgi zemas, ņemot vērā, ka bērniem, īpaši zīdaiņiem, iestādē ir jānodrošina ēdināšana četras un vairāk reizes dienā, bieži vien nepieciešams specializētais uzturs. Zemās izmaksas rada bažas par to, vai bērniem tiek nodrošināta pilnvērtīga un sabalansēta pārtika.

Iepazīstoties ar līgumu saturu, kurus noslēdz VSAC direktori ar adoptētājiem, konstatējams, ka katrā VSAC līgumu saturs un nosacījumi ir atšķirīgi, nosakot savstarpējo sadarbību, atbildību, pienākumus starp ģimeni un VSAC. Piemēram, VSAC “Rīga” slēdz līgumu par bērna ņemšanu pirmsadopcijas aprūpē un uzraudzībā. VSAC “Kurzeme” slēdz atbildības līgumu par bērna uzturnaudas izmaksu, bet VSAC “Latgale” slēdz vienošanos par uzturnaudas izmaksu. Visi VSAC līgumos paredz, ka adoptētāju ģimenēm ir pienākums atbildēt par bērna veselību, dzīvību un labklājību, sagādāt viņam uzturu, pajumti, apģērbu, kopt un audzināt viņu, veikt nepieciešamos pasākumus, kādus saskaņā ar Civillikumu veic bērna vecāki.

Uz visiem VSAC, kuros ievietoti bērni, un adoptētājiem ir attiecināms vienots normatīvais regulējums, kas nosaka VSAC un ģimenes savstarpējos pienākumus un tiesības bērna pirmsadopcijas aprūpes laikā. Līdz ar to nosacījumiem nevajadzētu atšķirties katra VSAC ietvaros.

Secināms, ka bērniem, kurus no VSAC nodod adoptētāju ģimenēm pirmsadopcijas aprūpē, uzturnauda ir atšķirīga un ievērojami mazāka par pabalstu, kas tiek izmaksāts bērniem, kurus pirmsadopcijas aprūpē nodod no aizbildnības vai audžuģimenes, kā arī ievērojami mazāka par valstī noteiktajiem minimālajiem uzturlīdzekļiem. Tas neveicina ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu adopciju Latvijā un viņu iespējas nonākt ģimenē.

Ņemot vērā, ka VSAC “Rīga”, “Kurzeme” un “Latgale” ir labklājības ministra pakļautībā esošas tiešās pārvaldes iestādes, tiesībsargs aicināja ministru iespējami īsākā laikā

novērst esošo praksi uzturnaudas aprēķināšanā un paredzēt uzturnaudu ne mazāku par valstī noteiktajiem minimālajiem uzturlīdzekļiem, kā arī veidot vienotu praksi un nosacījumus VSAC ievietoto bērnu nodošanai un aprūpes uzraudzībai adoptētāju ģimenēs pirmsadopcijas laikā.

Labklājības ministrs nekavējoties reaģēja uz minēto aicinājumu un izdeva rīkojumu VSAC vadītājiem noteikt un izmaksāt pirmsadopcijas aprūpē nodoto bērnu uzturam uzturnaudu ne mazāku par valstī noteiktajiem minimālajiem uzturlīdzekļiem.

12. Bērnu uzvedības sociālā korekcija – situācija pašvaldībās

Likums skaidri noteic, ka likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem veic pašvaldība sadarbībā ar bērnu vecākiem, izglītības iestādēm, Valsts policiju, sabiedriskajām organizācijām un citām iestādēm. To noteic Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants: *pašvaldība uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmu izstrādā katram bērnam, kurš izdarījis Krimināllikumā paredzētās prettiesiskās darbības, vairāk nekā divas reizes izdarījis Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā paredzētās prettiesiskās darbības vai veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības.*

Regulējums dod pašvaldībai rīcības brīvību, kurai institūcijai deleģēt šo pienākumu, un rīcības brīvību sadarbības partneru izvēlē. Tas atbilst 1985.gada 15.oktobrī Strasbūrā parakstītajā Eiropas vietējo pašvaldību hartā noteiktajam, ka gadījumos, kad centrālā vai reģionālā vara deleģē savas pilnvaras vietējām varām, tām, cik iespējams, jāļauj šo pilnvaru realizēšanu brīvi pielāgot vietējiem apstākļiem.

Pārlicinoši lielākajā daļā pašvaldību (111 no 119) uzvedības korekcijas programmas izstrādā pašvaldības sociālais dienests.

Ja uzvedības traucējumi ir konstatējami, bērnam nepieciešama speciāla, tieši viņa vajadzībām atbilstoša programma – uzvedības sociālās korekcijas programma – jo bērnam ir vajadzīgs psiholoģisks un sociāls atbalsts.

Ir divi ceļi, kā bērnu ar uzvedības traucējumiem iesaistīt pašvaldības īstenotā uzvedības korekcijas programmā: atzīt, ka bērnam ir uzvedības traucējumi, un savlaicīgi lūgt pašvaldībai viņam izstrādāt korekcijas programmu bērnam, kas veic darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības, vai virzīt pārkāpuma izskatīšanu pašvaldības administratīvajā komisijā, kas var lemt par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu un noteikt uzvedības ierobežojumus – uzlikt par pienākumu piedalīties uzvedības korekcijas programmā.

Mērķim jābūt nevis bērna sodīšanai, bet uzvedības korekcijai, jo bērna antisociāla uzvedība ir sekas viņa tiesību uz pilnvērtīgu attīstību pārkāpšanai agrākā bērnībā. Piemērot

administratīvo sodu un likt pašam pārvērtēt savu uzvedību ir vienkāršākais risinājums, taču tas nedod rezultātu – sods nepalīdz mainīt uzvedību.

Izglītības iestādes nereti noklusē par vienaudžu vardarbības gadījumiem un nepieprasa pašvaldībai izstrādāt uzvedības korekcijas programmas, iespējams, baidoties no neslavas skolai, kā arī pašvaldības neizpratnes un pedagogu audzināšanas spēju apšaubīšanas. Normatīvais regulējums nosaka izglītības iestādes vadītāja pienākumu informāciju nosūtīt attiecīgajai pašvaldībai, ja izglītojamā uzvedībā nav uzlabojumu un vecāki nevēlas sadarboties ar izglītības iestādi, bet situācijas risināšanā vēlas iesaistīt citus speciālistus.⁵⁵

2015.gadā 69 pašvaldības bija norādījušas, ka par nepieciešamību izstrādāt uzvedības korekcijas programmu informē izglītības iestāde. Turpretim 2017.gada aptaujā šādu pašvaldību skaits sarucis līdz 47. Tas nozīmē, ka 2015.gadā 50 pašvaldībās no kopskaita izglītības iestādes neziņoja pašvaldībai par nepieciešamību izstrādāt bērnam uzvedības korekcijas programmu, bet 2017.gadā – jau 72 pašvaldībās izglītības iestādes nesniedz šādu informāciju.

Savukārt sociālie dienesti norāda, ka ļoti bieži viņu redzeslokā nonāk ģimenes, kuru bērniem uzvedības problēmas ir bijušas jau agrā bērnībā, bet informācija tiek saņemta vien tad, kad bērns pusaudža vecumā jau ir izdarījis likumpārkāpumu: *“Diemžēl mūsu redzeslokā nonāk pusaudzis ap 14 gadu vecumu ar ļoti ielaistām uzvedības problēmām.”*

Faktu, ka informācija sociālo dienestu redzeslokā nonāk novēloti, apliecina arī aptaujas dati – 35 pašvaldībās uzvedības korekcijas programmas tiek izstrādātas tikai pēc Valsts policijas iniciatīvas, tātad tad, kad bērns ir nonācis policijas redzeslokā. Taču policijas darbinieki noteikti nebija pirmais cilvēks, kurš pamanīja, ka bērnam ir uzvedības traucējumi.

Jau 2011.gadā tiesībsargs izvirzīja preventīvo darbu ar bērniem kā vienu no prioritātēm bērnu tiesību jomā.⁵⁶ Monitoringa vizīšu laikā pašvaldību vadītāji tika aicināti uzlabot preventīvā darba veikšanu, bērnu tiesību aizsardzības subjekti tika izglītoti par preventīvā darba nozīmīgumu.

2013., 2015. un 2017.gada nogalē tika veikta situācijas atkārtota izpēte, kuras rezultāti tika prezentēti tiesībsarga ikgadējā konferencē.⁵⁷ Tiesībsargs ir konstatējis, ka lielākā daļa pašvaldību ilgstošā laika periodā pienācīgi nepilda šo likumā noteikto pienākumu – savlaicīgi

⁵⁵ Ministru kabineta 2009.gada 24.novembra noteikumi Nr.1338 “Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos”, 5.²punkts (spēkā no 2013.gada 24.maija).

⁵⁶ Tiesībsarga 2011.gada ziņojums bērnu tiesību jomā, 42.lpp. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20Bernu%20tiesibu%20jomas%20gada%20zinojums_2011.pdf

⁵⁷ Tiesībsarga 2013.gada konferences materiāli pieejami: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsarga-2013.gada-konferences-materiali>

Tiesībsarga 2017.gada konferences materiāli pieejami: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsarga-2017-gada-konferences-materiali-un-video>

neizstrādā uzvedības korekcijas programmas bērniem ar antisociālu uzvedību. Savlaicīgi – tas ir tad, kad parādās pirmās pazīmes, un parasti tas notiek jau pirmsskolā.

Saskaņā ar 2013.gadā veiktās visu 119 pašvaldību aptaujas rezultātiem četrās pašvaldībās nebija noteikta par preventīvo darbu atbildīgā institūcija, līdz ar to preventīvais darbs netika veikts vispār. Salīdzinot ar 2011.gadu, kad par šo darbu atbildīgais nebija noteikts septiņās pašvaldībās, situācija ir nedaudz uzlabojusies. 2015. un 2017.gada aptauja rāda, ka divās pašvaldībās nav noteikta atbildīgā institūcija. Taču atbildīgās institūcijas noteikšana vien nenozīmē, ka darbs tiek veikts. 30 pašvaldības, kurās ir noteikta atbildīgā institūcija, 2017.gadā nebija izstrādājušas uzvedības korekcijas programmu nevienam bērnam, 51 pašvaldība bija izstrādājusi vienam līdz pieciem bērniem, 20 pašvaldības – sešiem līdz 10 bērniem. Tātad kopā 101 no 119 pašvaldībām 2017.gada laikā izstrādāja programmas līdz 10 bērniem, kaut gan pētījumi liecina, ka bērni ar uzvedības traucējumiem ir katrā klasē.

Republikas pilsēta	Bērnu skaits⁵⁸
Daugavpils	12
Jēkabpils	22
Jelgava	52
Jūrmala	42
Liepāja	63
Rēzekne	24
Rīga	89
Valmiera	11
Ventspils	16

Pašreizējais regulējums ir pārāk vispārīgs, tas dod pašvaldībām lielu rīcības brīvību darīt, ja tā izprot šī darba nozīmi, un lielu rīcības brīvību nedarīt, ja neizprot, kāpēc tas nepieciešams. Tādēļ pozitīvi vērtējama Tieslietu ministrijas iniciatīva izstrādāt Bērnu antisociālas uzvedības likumprojektu. Tas paredz lielāku konkrētību preventīvā darba organizēšanā un, kas īpaši būtiski, arī valsts finansējumu noteiktu pakalpojumu apmaksai. Līdz šim finansējums uzvedības sociālās korekcijas programmu īstenošanai bija tikai pašvaldības ziņā, un nepienācīgu preventīvo darbu varēja pamatot ar resursu trūkumu.

⁵⁸ Bērnu skaits, kuriem uzvedības sociālās korekcijas programma izstrādāta 2017.gadā (dati uz 1.oktobri).

13. Nepilngadīgo ārzemnieku tiesību nodrošināšanas uzraudzība

13.1. Bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības pēc pilngadības sasniegšanas

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumu par Ropažu novada pašvaldības Sociālā dienesta lēmumu aizturēt piešķirto pabalstu ikmēneša izdevumiem pilngadīgajam bez vecāku gādības palikušajam ārzemniekam, kuram ir izsniegta termiņuzturēšanās atļauja uz laiku, kamēr tiks saņemts VARAM, Iekšlietu ministrijas un Finanšu ministrijas skaidrojums par to, kādā veidā tiek sniegta sociālā palīdzība personām, kurām ir patvēruma meklētāja statuss un izsniegta uzturēšanās atļauja Latvijā.

Ar Ropažu novada bāriņtiesas 2016.gada 23.novembra lēmumu nepilngadīgajam ārzemniekam, kurš Latvijā atradās bez likumisko pārstāvju pavadības, tika iecelts aizbildnis. Aizbildnība ilga līdz 2017.gada 20.martam, kad ārzemniekam iestājās pilngadība. Konkrētajā laikā iesniedzējs nebija ne patvēruma meklētājs, ne arī viņam bija piešķirts bēgļa vai alternatīvais statuss, bet viņš ir ārzemnieks, kuram uz mācību laiku ir izsniegta termiņuzturēšanās atļauja.

Ropažu novada pašvaldības Sociālais dienests secināja, ka iesniedzējam ir beigusies ārpusģimenes aprūpe, viņš ir sasniedzis pilngadību, bet nav sasniedzis 24 gadu vecumu un mācās Rīgas vidusskolā. Sēdē tika lemts piešķirt iesniedzējam pabalstu ikmēneša izdevumu segšanai, pamatojoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 12.panta trešo un ceturto daļu, un 43.panta otro daļu.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 12.panta ceturtnā daļa nosaka, ka katram bārenim un bez vecāku gādības palikušam bērnam valsts un pašvaldība nodrošina Ministru kabineta noteiktās sociālās garantijas. Tā paša likuma 43.pants nosaka, ka, izbeidzoties aizbildnībai, beidzoties bērna aprūpei audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, pašvaldība saskaņā ar Ministru kabineta noteiktajām sociālajām garantijām sniedz palīdzību arī pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, bet ne ilgāk kā līdz 24 gadu vecumam. Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 12.panta ceturto daļu un 43.panta pirmo daļu Ministru kabinets 2005.gada 15.novembrī ir izdevis noteikumus Nr.857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās", kuru 27., 28., 29. un 30.punkts nosaka, ka pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, pēc ārpusģimenes aprūpes izbeigšanās pilngadību sasniegušajam bērnam izmaksā naudas līdzekļus patstāvīgas dzīves uzsākšanai, piešķir vienreizēju pabalstu sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei un sniedz palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā, bet līdz dzīvojamās telpas piešķiršanai sedz ar dzīvojamās telpas īri saistītos ikmēneša izdevumus. Attiecīgo Ministru kabineta noteikumu

31.punkts papildus noteic: *ja pilngadību sasniegušais bērns turpina mācības vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē un sekmīgi apgūst izglītības programmu, pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, viņam izmaksā pabalstu ikmēneša izdevumiem, kas nav mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru.*

No minētajiem tiesību aktiem secināms, ka vienīgie nosacījumi, lai persona pretendētu uz sociālajām garantijām atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 12., 43.pantam un Ministru kabineta noteikumiem Nr.857, ir atrašanās bāreņa vai bez vecāku gādības palikušā bērna statusā līdz pilngadības sasniegšanai, un šajā gadījumā apstākļi, kas regulē personas uzturēšanās tiesības Latvijā, nav būtiski. Šie nosacījumi bija attiecināmi uz iesniedzēju, jo līdz savas pilngadības sasniegšanai viņš ar Ropažu bāriņtiesas lēmumu atradās aizbildnībā. Tādējādi Ropažu novada pašvaldībai saskaņā ar Ministru kabineta noteikumu Nr.857 27., 28., 29., 30. un 31.punktu ir pienākums nodrošināt iesniedzējam tās sociālās garantijas, kas viņam pienākas saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu neatkarīgi no tā, kādus skaidrojumus sniegs Ropažu novada pašvaldības uzrunātās ministrijas.

Tiesībsargs aicināja Ropažu novada pašvaldību ievērot iesniedzēja Bērnu tiesību aizsardzības likumā garantētās tiesības un atsākt pabalsta izmaksu ikmēneša izdevumiem, kā arī gadījumā, ja iesniedzējs vērsīsies Ropažu novada pašvaldības Sociālajā dienestā pēc palīdzības, nodrošināt viņam tās sociālās garantijas, kas pienākas saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem Nr.857.

Pamatojoties uz tiesībsarga izteikto aicinājumu, Ropažu novada pašvaldība atsāka pabalstu izmaksu iesniedzējam.

13.2. Ārzemnieku, kuriem ir piešķirts alternatīvais statuss, tiesības uz ģimenes pabalstiem

Aizvadītajā gadā tiesībsargs saņēma arī iesniegumu par iespējamu diskrimināciju, nepiešķirot ģimenes valsts pabalstu ģimenei, kurai ir piešķirts alternatīvais statuss.

Saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likuma 4.panta otro daļu tiesību uz valsts sociālajiem pabalstiem nav personām, kuras Latvijā saņēmušas termiņuzturēšanās atļauju. Saskaņā ar Patvēruma likuma 52.panta otro daļu alternatīvo statusu ieguvušai personai izsniedz termiņuzturēšanās atļauju uz vienu gadu. Tādējādi personas, kuras ir saņēmušas alternatīvo statusu, šos vecākiem paredzētos valsts sociālos pabalstus saņemt nav tiesīgas.

Tiesībsarga ieskatā, šāds kritērijs ir diskriminējošs attiecībā uz personām, kurām ir piešķirts alternatīvais statuss, jo personas, kurām ir piešķirta termiņuzturēšanās atļauja un kuras nav personas ar alternatīvo statusu, nav vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem

salīdzināmos apstākļos ar personām, kurām tāds statuss ir piešķirts. Ņemot vērā Eiropas Parlamenta un Padomes 2011.gada 13.decembra Direktīvas 2011/95/ES “Par standartiem, lai trešo valstu valstspiederīgos vai bezvalstniekus kvalificētu kā starptautiskās aizsardzības saņēmējus, par bēgļu vai personu, kas tiesīgas saņemt alternatīvo aizsardzību, vienotu statusu, un par piešķirtās aizsardzības saturu” preambulas 45.paragrāfā un 29.pantā noteikto, personas, kurām ir alternatīvais statuss, sociālās labklājības nodrošināšanā ir vienādos un salīdzināmos apstākļos ar personām, kurām ir piešķirts bēgļa statuss, tiktāl, cik tas skar vismaz minimālo ienākumu atbalstu, palīdzību slimības vai grūtniecības gadījumā un palīdzību vecākiem, ja minētie pabalsti tiek piešķirti valstspiederīgajiem saskaņā ar valsts tiesību aktiem. Tādējādi, ja valsts ir paredzējusi valsts sociālo pabalstu personām, kurām ir piešķirts bēgļa statuss, tad tiktāl, cik tie skar pabalstus vecākiem, tie būtu vienlīdzīgā apmērā jāpiešķir arī personām, kurām ir piešķirts alternatīvais statuss.

Šobrīd spēkā esošais regulējums, kas liedz personām, kurām ir piešķirts alternatīvais statuss, saņemt valstī noteiktos pamata vecāku sociālos pabalstus, rada īpaši nelabvēlīgas sekas šo ģimeņu bērniem un ir pretrunā ar ANO Bērnu tiesību konvencijas 2.panta 1.punktu (diskriminācijas aizliegums) un 3.panta 2.punktu (tiesības uz labklājību), Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3.panta otro daļu (vienlīdzības princips), Satversmes 91. un 110.pantu.

Tiesībsargs vērsās Labklājības ministrijā ar lūgumu veikt grozījumus Valsts sociālo pabalstu likumā, nosakot, ka valsts pabalstus vecāku atbalstam personām ar alternatīvo statusu piešķir tādā pašā apmērā kā pārējiem Latvijas valstspiederīgajiem. Labklājības ministrija savā atbildes vēstulē norādīja, ka jautājums par atšķirīgo sociālā atbalsta apjomu bēgļiem un personām ar alternatīvo statusu ministrijā ir identificēts kā problēmjautājums un tiek izvērtēts Labklājības ministrijas Patvēruma meklētāju, bēgļu un personu ar alternatīvo statusu sociālekonomiskās iekļaušanas darba grupā, kurā līdz 2018.gada 30.martam plānots izvērtēt situāciju un piedāvāt iespējamus risinājumus.

14. Monitoringa vizīte Skangaļu muižā “Mājas ģimenes atbalstam”

2017.gadā tiesībsargs veica monitoringu Skangaļu muižā “Mājas ģimenes atbalstam” (turpmāk – iestāde). Monitoringa mērķis bija veikt izvērtējumu par vardarbības gadījumiem iestādē un to novēršanu.

Pirmajā vizītē tika pārbaudītas bērnu personu lietas, lai iegūtu informāciju par viņu ievietošanas iemesliem un atrašanās ilgumu iestādē. Pēc iepazīšanās ar personu lietām tika veiktas intervijas ar audzēkņiem.

Otrajā vizītē tika apsekotas telpas (meiteņu un puīšu dzīvojamās istabas un vannas istabas), veiktas intervijas ar sociālo darbinieci, audzinātājām, psiholoģi un pārrunas ar iestādes direktoru.

14.1. Saskarsmes tiesība

Iepazīstoties ar bērnu lietām, kā arī pārrunājot situāciju ar iestādes darbiniekiem, tika konstatēts, ka iestāde pēc savas iniciatīvas neveic nekādas darbības, lai veicinātu bērnu saskarsmes tiesību īstenošanu ar vecākiem, brāļiem/māsām un citiem tuviniekiem. Turklāt iestādes Iekšējās kārtības noteikumu 2.14.punktā ir noteikts, ka bērnam ir tiesības ciemoties pie radniekiem, ja šīm personām ir piešķirts viesģimenes statuss. Savukārt Iekšējās kārtības noteikumu 7.3.punkts nosaka, ka tikšanās un ciemošanās iestādē var notikt, ja personai ir viesģimenes statuss vai tā ir audzēkņu vecāks.

Šāda kārtība ir pretrunā Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.pantā noteiktajam, jo likumā nav izvirzītas prasības radniekiem saņemt viesģimenes statusu. Viesģimene ir laulātie vai persona, kas uz laiku uzņem savā dzīvesvietā aprūpes iestādē ievietotu bērnu vai kontaktējas ar aprūpes iestādē ievietotu bērnu.⁵⁹ Tāad viesģimenes statuss ir nepieciešams personai vai ģimenei, lai uzņemtu savā dzīvesvietā ārpusģimenes aprūpē esošu bērnu bez radnieciskām saitēm ar viesģimeni. Savukārt attiecībā uz radniekiem nepieciešams bāriņtiesas lēmums par atļauju bērnam ciemoties.

Tāpat nepamatots ir ierobežojums tuviniekiem apmeklēt bērnu iestādē. Iekšējās kārtības noteikumu 7.3.punkts izslēdz iespēju bērnu apciemot brāļiem, māsām, vecvecākiem, krustvecākiem u.c. tuviniekiem, un šāds ierobežojums ir pretrunā ar augstāka juridiskā spēka normatīvo aktu, proti, Bērnu tiesību aizsardzības likumu.

Iestādes vadītājam kā bērnu aizbildnim ir jāveic darbības, kas veicinātu bērna atgriešanos bioloģiskajā ģimenē. Regulāra saskarsme ar vecākiem vai tuviniekiem ir viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem ģimenes atkalapvienošanai, turklāt saskarsmes veicināšana ir viens no iestādes vadītāja pamatpienākumiem, kas ir paredzēts normatīvajos aktos.

Vairums no lietām, kuras izskatījusi ECT par tiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību, ir saistītas tieši ar vecāku un bērnu tiesībām, tostarp attiecībā uz tikšanās tiesību noteikšanu vecākiem ar bērniem un gadījumiem, kad bērni pret vecāku gribu tiek nodoti valsts apgādībā.

ECT ir norādījusi, ka ECPAK 8.pants sevī ietver valsts pienākumu veikt darbības, kas veicinātu ģimenes apvienošanu. Parasti bērna ievietošanai ārpusģimenes aprūpē ir jābūt ar

⁵⁹ Bērnu tiesību aizsardzības likums, 1.panta 15.punkts.

pagaidu raksturu. Kad to pieļauj apstākļi, bērns ir jāatgriež bioloģiskajiem vecākiem. Kamēr bērns ir ievietots ārpusģimenes aprūpē, ir jāspēr visi soļi, kas veicina ģimenes atkalapvienošanos. Primāri ir jāņem vērā bērna vislabākās intereses.⁶⁰

Tiesībsargs aicināja iestādes vadītāju aktīvi iesaistīties iestādē ievietoto bērnu saskarsmes ar vecākiem un citiem tuviniekiem veicināšanā, nepieciešamības gadījumā vēršoties bāriņtiesā un lūdzot izvērtēt konkrēta bērna lietu, un, ja tam nav šķēršļu, pieņemt attiecīgu lēmumu par atļauju bērnam ciemoties, kā arī aicināja veikt grozījumus Iekšējās kārtības noteikumos un paredzēt iespēju bērnu apciemot ikvienam tuviniekam, kurš to vēlas un kurš ir pieteicis savu ciemošanos.

14.2. Bērnu uzvedības korekcija

Iepazīstoties ar bērnu personas lietu materiāliem, kā arī veicot pārrunas ar iestādes vadītāju, tika noskaidrots, ka vairāki iestādē ievietotie bērni smēķē. Bērnu smēķēšana tiek risināta, sastādot par to aktu. Ja smēķēšana atkārtojas, informācija par konkrētu bērnu tiek nosūtīta Valsts policijai.

Iekšējās kārtības noteikumos paredzēts, ka soda naudu, kas uzlikta līdz 11 gadu vecumu sasniegušam klientam (bērnam), var ieturēt no bērna personīgajiem līdzekļiem (kabatas naudas).⁶¹ Savukārt soda naudu, kas uzlikta bērnam no 11 gadu vecuma, var ieturēt no viņa personīgajiem līdzekļiem (kabatas naudas) vai segt no bērna uzkrājumiem, ja tādi ir.⁶²

Ņemot vērā, ka iestādes vadītājs pilda aizbildņa pienākumus un bērna aizbildnis saskaņā ar Civillikumu atvieto saviem aizbilstamajiem vecākus,⁶³ iestādes vadītāja pienākumi pret ikvienu bērnu, kurš ir ievietots bērnu aprūpes iestādē, ir tādi paši kā apzinīgiem vecākiem pret saviem bērniem. Iestādes vadītājs pienākumu un atbildības ziņā kļūst par bērna vecāku uz laiku, kamēr bērns atrodas iestādē. Līdz ar to ir nepieciešams aplūkot iestādē esošo bērnu tiesību nodrošināšanu caur apzinīga vecāka prizmu, respektīvi, kā līdzīgās situācijās rīkotos apzinīgs vecāks.

Ja bērniem ir antisociāla uzvedība un atkarības problēmas, aizbildņa pienākums ir palīdzēt to labot. Neļaujot smēķēt un lietot alkoholu, aizliegumu nosakot iekšējās kārtības noteikumos un sastādot aktus par smēķēšanu, problēma netiek risināta. Minēto apliecina fakts, ka, Tiesībsarga biroja darbiniekiem apmeklējot bērnu istabiņas, vienā no tām atkritumu grozā redzamā vietā bija izmestas vairākas tukšas cigarešu paciņas. Tas norāda, ka bērni ne tikai

⁶⁰ ECT spriedums lietā *Johansen v. Norway*. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58059>

⁶¹ Iekšējās kārtības noteikumi, 9.2.punkts.

⁶² Turpat, 9.3.punkts.

⁶³ Civillikums, 252.pants.

neбайдās no administratīvā soda par smēķēšanu, bet arī šāda sodīšana nerasniedz vēlamo mērķi – bērni turpina smēķēt, nodarot kaitējumu savai veselībai un attīstībai. Tieši tādēļ likumdevējs ir radījis speciālu mehānismu, kā šiem bērniem palīdzēt mainīt uzvedību. Viens no veidiem, kā gādāt par sava aizbilstamā audzināšanu un pilnvērtīgu attīstību, ir rūpēties par to, lai bērns saņemtu nepieciešamo uzvedības korekciju un speciālistu palīdzību.

Izlasses veidā pārbaudot bērnu personas lietas, tiesībsargs secināja, ka vairākiem bērniem, kas ievietoti iestādē, ir uzvedības traucējumi, kas liecina par bērnu tiesību uz pilnvērtīgu attīstību pārkāpumu, bet tikai vienam no šiem bērniem bija izstrādāta sociālās uzvedības korekcijas programma. Līdz ar to secināms, ka pārējiem bērniem nepieciešamā palīdzība netika sniegta un viņu tiesību uz attīstību pārkāpums turpinās.

Aizbildnim ir jā rūpējas par bērna regulārām veselības pārbaudēm, tai skaitā par bērna atkarības problēmu risināšanu, kas nozīmē, ka pēc informācijas saņemšanas par to, ka bērns lieto veselībai kaitīgas vielas, ir attiecīgi jā rīkojas, lai tam sniegtu palīdzību un motivētu mainīt kaitīgos ieradumus, un pasargātu no apdraudējuma viņa veselībai un drošībai.

Jāņem vērā, ka smēķēšana ir atkarība, un tās ārstēšanai bērnam ir nepieciešams saņemt narkoloģisko palīdzību – ambulatori vai stacionāri, kā arī medicīnisku un sociālu rehabilitāciju. Ierobežojot smēķēšanu tikai ar naudas sodiem no bērnu kabatas naudas, nozīmē atbildību par bērna atkarību problēmu risināšanu pilnībā novirzīt pašiem bērniem, nesniedzot tiem tik ļoti nepieciešamo atbalstu un palīdzību.

14.3. Bērnu darbs iestādē

Bērnu nodarbināšana pastāvīgā vai sezonas rakstura darbā pieļaujama tikai Darba likumā noteiktajā kārtībā. Tādējādi turpmāk vārds „darbs” tiks lietots nevis darba tiesisko attiecību kontekstā, bet lai apzīmētu bērnu īslaicīgu iesaistīšanu dažādos iestādes vides labiekārtošanas pasākumos, kuri notiek audzināšanas procesa ietvaros.

Iestādes iekšējās kārtības noteikumi paredz divu veidu darbus, kuros tiek iesaistīti bērni – muižas teritorijas labiekārtošanā, apkārtnes uzkopšanā, istabiņas un kopējo telpu uzkopšanā⁶⁴ un darbs kā sods par Iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem.⁶⁵

Nemot vērā normatīvo regulējumu, bērnus ir iespējams iesaistīt iestādes vides, it īpaši paša bērna istabiņas, sakopšanā, un tas ir nepieciešams audzināšanas procesa ietvaros, lai nostiprinātu atbilstošas vērtību sistēmas bērnam, kā arī prasmes un iemaņas patstāvīgai dzīvei.

⁶⁴ Iekšējās kārtības noteikumi, 3.9.punkts.

⁶⁵ Turpat, 3.16. un 6.8.punkts.

Šāda iesaistīšana palīdz bērnam saprast un uzņemties atbildību par sevi un savu rīcību iestādē, kā arī apzināties savu līdz ieguldījumu apkārtējās vides uzlabošanā.

Tomēr jāņem vērā, ka bērnu iesaistīšanas darbā mērķis ir audzināšanas procesa īstenošana, nevis nodarbināšana vai iestādes tehniskās darbības nodrošināšana. Tādējādi ar bērnu darbu nedrīkst aizstāt tos pienākumus, kas jāveic algotam darbiniekam (piemēram, kurinātājs, apkopēja, dežurants, virtuves bloka darbinieki utt.). Sistemātisku nodarbināšanu šādos darbos var vērtēt kā bērna ekonomisko ekspluatāciju Bērnu tiesību aizsardzības likuma 15.panta pirmās daļas izpratnē.⁶⁶

Pārrunās ar iestādes darbiniekiem un arī bērniem tika noskaidrots, ka bērniem papildus obligātajam pienākumam piedalīties iestādes vides labiekārtošanas darbos ir iespēja veikt darbu (strādāt vairāk stundu par obligātajām) par samaksu – 1 eiro par stundu. Tādējādi bērniem tiek piedāvāta iespēja nopelnīt papildu naudu pie ikmēneša kabatas naudas. Bērni pēc savas izvēles var strādāt tik stundu, cik vēlas, attiecīgi par to saņemot samaksu. Kā biežākie darbi, ko bērni par maksu var veikt, tika minēti darbi iestādes saimniecībā – dārzā, kā arī darbs Skangaļu muižas viesu mājā (istabiņu uzkopšana, darbs virtuvē u.c.).

Papildu kabatas naudas nopelnīšanas iespējas var tikt vērtētas kā motivējošas iesaistīties iestādes teritorijas labiekārtošanā un citos saimnieciskos darbos, tomēr ir būtiski, lai bērns iestādē netiktu nodarbināts Darba likuma izpratnē. Lai arī bērnu darbs saskaņā ar Iekšējās kārtības noteikumiem netiek vērtēts kā bērnu nodarbināšana Darba likuma izpratnē, tomēr, izvērtējot pienākumus, ko var uzdot veikt bērniem, jāņem vērā arī normatīvajos aktos noteiktie ierobežojumi, tai skaitā:

1) Ministru kabineta 2002.gada 28.maija noteikumi Nr.206 “Noteikumi par darbiem, kuros aizliegts nodarbināt pusaudžus, un izņēmumi, kad nodarbināšana šajos darbos ir atļauta saistībā ar pusaudža profesionālo apmācību”;

2) Ministru kabineta 2002.gada 8.janvāra noteikumi Nr.10 “Noteikumi par darbiem, kuros atļauts nodarbināt bērnus vecumā no 13 gadiem”.

Kaut gan minētie normatīvie akti regulē darba tiesiskās attiecības, tomēr tie var sniegt ieskatu par minimālajām prasībām bērnu drošībai (piemēram, smaguma pārvietošanas ierobežojumi, darbs, kuru veicot iespējama krišana no augstuma, utt.).

Būtiski nošķirt bērnu brīvprātīgo darbu kā papildu kabatas naudas nopelnīšanas iespējas, bērnu darbu kā sodu par Iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem un bērnu darbu, piemēram, Skangaļu muižas viesu namā, kura darbība ir vērsta uz peļņas gūšanu. Vienlaikus jānorāda, ka ar 15 gadu vecumu sasniegušu bērnu, kurš neturpina iegūt pamatizglītību, saskaņā ar Darba likuma 37.pantu iespējams dibināt darba tiesiskās attiecības, noslēdzot

⁶⁶ Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/ieksejas_kartibas_realizesana_iestade/?doc=529

attiecīgu darba līgumu. Līdz ar to viesu namam ir iespēja nodarbināt bērnu atbilstoši Darba likuma prasībām, ja bērns to vēlas un ir tāda nepieciešamība.

Kritiski ir vērtējams darbs kā sods par Iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem, jo saskaņā ar normatīvo regulējumu piespiedu darbu drīkst piemērot tikai tiesa. Turklāt, sodot ar darbu, netiek sasniegts Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktais mērķis – bērna orientācija uz darbu kā vienīgo morāli atbalstāmo eksistences līdzekļu iegūšanas un labklājības avotu, bet gan tiek radīta nepatika pret darbu.

14.4. Kabatas nauda

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 12.panta ceturtajā daļā noteikts, ka katram bārenim un bez vecāku gādības palikušam bērnam valsts un pašvaldība nodrošina Ministru kabineta noteiktās sociālās garantijas. Attiecīgi Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās”⁶⁷ 3.punkts nosaka, ka bērnam, kurš ir ievietots internātskolā un kuram nav iecelts aizbildnis, pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, katru mēnesi izmaksā finanšu līdzekļus personiskiem izdevumiem. Izmaksāto līdzekļu apmērs nav mazāks par 15 procentiem no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra.

Savukārt Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 29.panta otrajā daļā ir noteikts, ka ilgstošas sociālās aprūpes institūcijā dzīvojošai personai ir tiesības uz noteiktu naudas summu personiskiem izdevumiem. Minētā likuma 29.panta otrās daļas 3.punkts paredz, ka bērnam no septiņu gadu vecuma naudas summa, kas izmaksājama no ilgstošas sociālās aprūpes institūcijas budžeta, ir 15 procenti no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra. Par labām un teicamām sekmēm un aktivitāti sabiedriskajā dzīvē izglītības iestādes vai ilgstošas sociālās aprūpes institūcijas var piešķirt arī lielāku naudas summu.

Minētais regulējums stāsies spēkā no 2020.gada 1.janvāra, tādēļ līdz 2019.gada 31.decembrim bērnam ir izmaksājami 10% no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1605 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” 2.1.punktu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 64,03 eiro mēnesī. Attiecīgi 10 procenti no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra ir 6,40, bet 15 procenti – 9,60 eiro.

⁶⁷ Izdoti saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 12.panta ceturto daļu un 43.panta pirmo daļu.

Ārējie normatīvie akti nosaka klientu grupas un minimālo naudas summu personiskajiem izdevumiem, bet nenosaka kārtību, kādā tā tiek izmaksāta. Gadījumos, kad konkrēts tiesiskais regulējums nav noteikts, iestādes iekšējie normatīvie akti ir instruments, ar kura palīdzību iestādē var noteikt šo kārtību un pamatprincipus. Iestādes Iekšējās kārtības noteikumu 10.1.punkts nosaka, ka kabatas nauda ir 10 procenti no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra, un tie ir jau minētie 6,40 eiro.

Saskaņā ar normatīvo regulējumu bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam ir paredzētas divas dažādas kabatas naudas summas – 9,60 un 6,40 eiro katru mēnesi. Ņemot vērā, ka normatīvais regulējums attiecībā uz kabatas naudas apmēru atšķiras un uz likuma pamata izdotie Ministru kabineta noteikumi paredz lielāku kabatas naudu tiem bērniem, kuri mācās internātskolā un kuriem nav iecelts aizbildnis (iestādes vadītājs netiek iecelts bērnam par aizbildni ar lēmumu), secināms, ka bērniem, kuri mācās internātskolā, izmaksājama kabatas nauda Ministru kabineta noteiktajā apmērā, tas ir, 9,60 eiro.

Vienlaikus nav viennozīmīgi izprotams, vai Ministru kabineta noteikumi un Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums atšķirīgi regulē vienu tiesisko situāciju, vai ir veidots kā paralēls mehānisms, un bērniem, kuri mācās internātskolā, izmaksājama kabatas nauda abu normatīvo aktu noteiktajā apmērā, kas savukārt nostādītu nevienlīdzīgā situācijā tos ārpusģimenes aprūpes iestādē dzīvojošos bērnus, kuri mācās vispārējās izglītības iestādē, nevis internātskolā. Lai izprastu likumdevēja gribu, tiesībsargs ir vērsies Labklājības ministrijā un lūdzis abu normu skaidrojumu atbilstoši to mērķim.

Neviens no spēkā esošajiem tiesību aktiem, izņemot Civillikuma 1779.pantu par zaudējumu atlīdzināšanas pienākumu, nenosaka gadījumus, kādos bērnam izmaksājamā naudas summa varētu tikt samazināta, ieturēta, aizturēta uz noteiktu laiku, kā arī nenosaka citu minimālo bērna rīcībā saglabājamo kabatas naudas apmēru.

Kabatas naudas izmaksas un ieturēšanas kārtība iestādē noteikta Iekšējās kārtības noteikumu 10.punktā. Saskaņā ar šo noteikumu 10.3.apakšpunktu klientam, kurš pārkāpis Iekšējās kārtības noteikumus, kabatas nauda var tikt ieturēta uz laiku vai pārskaitīta uz bankas kontu:

10.3.1. par neattaisnotiem mācību stundu kavējumiem (2 stundas un vairāk), nesekmību izglītības iestādē (to apliecina dokuments no izglītības iestādes vai ieraksts e-klases žurnālā, ņemot vērā katra bērna individuālās spējas);

10.3.2. atrašanos neatļautā prombūtnē;

10.3.3. sistemātiskiem citiem iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem (necieņas izrādīšana darbiniekiem, citiem klientiem);

10.3.4. smēķēšanu Skangaļu muižas “Mājas ģimenes atbalstam” teritorijā;

10.3.5. alkohola, narkotisko, psihotropo vai citu apreibinošo vielu lietošanu vai to ienešanu teritorijā;

10.3.6. par bērnu sociālās aprūpes centra inventāra, mācību līdzekļu un materiālo vērtību nesaudzēšanu (mēbeles, sadzīves tehnika u.c., Bērnu tiesību aizsardzības likuma 39.pants ceturtā daļa).⁶⁸

Saskaņā ar Iekšējās kārtības noteikumu 10.4.apakšpunktu kabatas nauda var tikt ieturēta uz laiku, kamēr klients pārkāpumus novērš, vai pārskaitīta uz bankas kontu, ja šis pārkāpums turpinās vai netiek novērsts mēneša laikā. Soda – kabatas naudas ieturēšana uz laiku vai pārskaitīšana uz bankas kontu – var piemērot sociālā darba vadītājs, pamatojoties uz iesniegtajiem pamatotiem ziņojumiem par pārkāpumiem.

Normatīvajos aktos noteiktais par bērnam izmaksājamo naudas summu ir uzskatāms par minimālo ienākumu bērna personisko vajadzību apmierināšanai, kas vienlaikus no bērna 16 gadu vecuma ir uzskatāma par viņa brīvo mantu, ko tas pārvalda patstāvīgi. Līdz ar to iestādes īstenotā prakse kabatas naudu ilgstoši aizturēt, uzglabājot to sākotnēji iestādes, vēlāk audzēkņa pilngadības kontā, tādējādi liedzot bērnam lietot šo naudu savu personisko vajadzību realizēšanai, ir uzskatāma par prettiesisku. Par konstatētajiem bērnu tiesību pārkāpumiem tiesībsargs informēja iestādes direktoru un aicināja tos nekavējoties novērst, kā arī pilnveidot iestādes Iekšējās kārtības noteikumus.

⁶⁸ Iekšējās kārtības noteikumi, 10.3.punkts.

II. Pilsonisko un politisko tiesību joma

1. Tiesības uz taisnīgu tiesu

Tiesības uz taisnīgu tiesu ir cilvēktiesību joma, kurā nemainīgi tiek saņemts vislielākais skaits iesniegumu. Kopumā 2017.gadā saņemti 347 privātpersonu iesniegumi, kas ir lielākais iesniegumu skaits pēdējo trīs gadu laikā (2016.gadā – 293 iesniegumi).

Salīdzinot ar 2016.gadu, pieaudzis iesniegumu skaits, kuros personas paukušas sūdzības par tiesību uz aizstāvību īstenošanu un advokāta rīcību, kā arī sūdzības par pieeju tiesai. Tāpat iesniegumu skaits būtiski pieaudzis jautājumos par spriedumu izpildi un zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību, par ko 2017.gadā saņemti 56 iesniegumi (2016.gadā – 33). Tiesas spriedumu izpilde arī ir bijis biežs temats Tiesībsarga biroja darbinieku sniegtajās klātienēs un telefona konsultācijās.

Joprojām bieži personas pie tiesībsarga vēršas ar iesniegumiem, kuros apšaubā pieņemtā tiesas sprieduma pareizību, taču šādus iesniegumus, ievērojot likuma “Par tiesu varu” 11.pantā noteikto tiesu varas neatkarības principu, tiesībsargs nevar izvērtēt pēc būtības. Personas bieži norāda, ka institūciju lēmumos netiek izvērtēti, personu ieskatā, būtiski lietas apstākļi, liecības vai citi pierādījumi. Diemžēl šie argumenti bieži vien tiek pausti, kad iesniedzēji jau ir nokavējuši rīcības un lēmumu apstrīdēšanas un pārsūdzības termiņus. Tiesībsargs, izskatot personu iesniegumus, informē par pieejamajiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, norādot arī uz iespējamajiem gadījumiem, kad tiesas process jau ir noslēdzies. Piemēram, tiek sniegta informācija par iespēju vērsties prokuratūrā saistībā ar kriminālprocesa uzsākšanu jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai vai arī norādīts skaidrojums par civilprocesā ieviesto protesta institūtu, lai novērstu būtiskas tiesu pieļautās kļūdas un nodrošinātu taisnīgumu.

Lai gan tiesībsargs nevar vērtēt tiesas pieņemto spriedumu pareizību, daudzi no iesniegumiem administratīvo tiesību jomā atklāj situācijas, kuru pamatā esošais strīds, iespējams, būtu ticis novērsts, ja personas laicīgāk būtu bijušas informētas par savām tiesībām un pienākumiem attiecībā ar valsts un pašvaldību iestādēm, kas ir cieši saistāms ar labas pārvaldības ievērošanu iestāžu darbā.

Tiesībsargs savā 2016.gada ziņojumā jau uzsvēra, ka pēdējos gados ir veikta virkne pasākumu, lai uzlabotu un efektīvizētu tiesu sistēmu kopumā, tomēr šīs reformas nav būtiski veicinājušas sabiedrības uzticamību tiesu darbam kopumā. Tāpat, ņemot vērā to, ka viens no tiesu sistēmas kvalitātes rādītājiem ir tieši tiesas pieejamība, tiesībsargs jau vairākus gadus norāda uz to, ka mazaizsargāto personu pieejamība tiesai ir ierobežota un valsts nodrošināta

juridiskā palīdzība nav pietiekama. Tomēr šiem aspektiem nav pievērsta pietiekama uzmanība. Ievērojot minēto, tiesībsargs 2018.gadā īpašu uzmanību pievērsīs tieši jautājumam par mazaizsargāto personu tiesībām uz efektīvu un kvalitatīvu juridisko palīdzību, kuras nepieejamība var ierobežot arī personas tiesības uz taisnīgu tiesu.

Būtiski uzsvērt, ka līdzīgi secinājumi izriet arī no Valsts kontroles 2017.gada revīzijas ziņojuma “Vai tiesu iekārtas attīstības pasākumi ir veicinājuši tiesu darba efektivitāti?”. Turklāt, tiesībsarga ieskatā, satraucoši ir arī citi revīzijas ziņojumā izdarītie secinājumi, piemēram, attiecībā uz lietu izskatīšanas termiņiem, kas Latvijā ir ilgstoša problēma. Tiesībsargu satrauc situācija, ka tiesnešu skaits ir palielinājies, tomēr tas nav atstājis pozitīvu ietekmi uz tiesu darbības produktivitāti. Turklāt pirmās tiesu instancēs lietu izskatīšanas termiņi gan civillietās, gan krimināllietās ir pat palielinājušies.

1.1. Pieeja tiesai administratīvo pārkāpumu lietās

Pārskata periodā tiesībsargs pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu Nr.2017-20-4C, lai izvērtētu 2016.gada 9.jūnija grozījumu LAPK 289.¹⁷ un 289.²⁰pantā atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam. Ar minētajām normām tiek sašaurinātas privātpersonu iespējas pārsūdzēt apelācijas instancē administratīvo pārkāpumu lietās pieņemtos spriedumus, kā arī tiesai tiek piešķirtas tiesības atteikt ierosināt apelācijas tiesvedību ar lēmumu rezolūcijas veidā.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs pieprasīja informāciju no Tieslietu ministrijas, Latvijas Zvērinātu advokātu padomes un Latvijas pārstāvja starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās. Tāpat tiesībsargs piedalījās Saeimas Juridiskās komisijas Tiesu politikas apakškomisijas sēdē saistībā ar Saeimas Juridiskā biroja iniciēto diskusiju par iespējamem grozījumiem LAPK.

Nemot vērā Satversmes tiesā ierosināto lietu Nr.2017-16-01 “Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 289.²⁰panta septītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”, tiesībsargs tika uzaicināts sniegt savu viedokli par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam. Tiesībsargs savā viedoklī sniedza juridisko pamatojumu attiecībā uz diviem konstitucionālajā sūdzībā norādītajiem aspektiem, proti, tiesībām uz tiesas nolēmuma pārsūdzību un tiesībām uz motivētu tiesas nolēmumu.

Attiecībā uz tiesībām uz pārsūdzību tiesībsargs sākotnēji secināja, ka lietas dalībniekiem pārsūdzības tiesības apelācijas instances tiesā kā tādas pēc būtības nav atņemtas, bet tā vietā ir noteikti pārsūdzības ierobežojumi, proti, LAPK 289.¹⁷panta trešajā daļā

paredzētie apelācijas tiesvedības ierosināšanas pamati, kas lietas dalībniekam ir jānorāda, sastādot savu apelācijas sūdzību. Vērtējot šo ierobežojumu leģitīmo mērķi, tiesībsargs secināja, ka par leģitīmo mērķi apstrīdētās normas sakarā varētu atzīt tiesu darbības efektivizāciju, kas atbilstu Satversmes 116.pantā paredzētajam leģitīmajam mērķim – citu cilvēku tiesību aizsardzība, lai gan, tiesībsarga ieskatā, likumdevēja sniegtais pamatojums minēto grozījumu izstrādē ir vērtējams kritiski. Tāpat tiesībsargs konstatēja, ka ar minētajiem pārsūdzības ierobežojumiem nav ticis pārkāpts samērīguma princips, turklāt apelācijas instances tiesa pie izvērtēšanas par apelācijas tiesvedības ierosināšanu jau faktiski veic arī lietas tiesisko un faktisko apstākļu izvērtējumu pēc būtības. Ņemot vērā iepriekš minēto, LAPK 289.²⁰panta septītā daļa tiktāl, ciktāl tā attiecas uz tiesas nolēmuma pārsūdzību apelācijas instances tiesā, ir atbilstoša Satversmes 92.panta pirmajam teikumam.

Daļā par tiesībām uz motivētu tiesas nolēmumu tiesībsargs sākotnēji norādīja, ka, ņemot vērā Tiesībsarga birojā saņemto sūdzību raksturu, ir acīmredzams, ka šīs normas piemērošana praksē norāda uz to, ka tiesas nepaplašina sev piešķirtās tiesības, bet gan formāli izpilda likumā noteiktās prasības, proti, sastāda lēmumus par atteikšanos ierosināt apelācijas tiesvedību rezolūcijas veidā. Tāpat tiesībsargs, ņemot vērā ECT praksi lietās par tiesībām uz motivētu tiesas nolēmumu, secināja, ka nebūtu pieļaujams, ka tik nozīmīga jautājuma skatīšana tiktu atstāta tiesnešu rīcības brīvībā, ko tie pēc saviem ieskatiem varētu izvēlēties, kā piemērot. Līdz ar to tiesībsargs sniedza viedokli, ka LAPK 289.²⁰panta septītā daļa tiktāl, ciktāl tā attiecas uz lēmuma sastādīšanu rezolūcijas veidā, neatbilst Satversmes 92.panta pirmajam teikumam.

2017.gada ziņojuma sagatavošanas brīdī lietas sagatavošana Satversmes tiesā ir pabeigta, un Satversmes tiesas spriedums ir gaidāms 2018.gadā.

Papildus jānorāda, ka Satversmes tiesā tika ierosināta arī cita lieta Nr.2017-24-01 “Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 213.panta un 289.²⁰panta septītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”, kurā tiesībsargs sniedza savu viedokli.

Pieteicējs bija paudis uzskatu, ka personas tiesības uz taisnīgu tiesu tiek pārkāptas, jo atbilstoši apstrīdētajai normai administratīvā pārkāpuma lieta pirmās instances tiesā tiek izskatīta tādā procedūrā, kas atbilst lietas izskatīšanai iestādē. Analizējot LAPK 213.panta atbilstību Satversmes 92.pantam, tiesībsargs pauda viedokli, ka kārtība, kādā administratīvā pārkāpuma lieta tiek izskatīta pirmās instances tiesā, atbilst Satversmes 92.pantam.

1.2. Personu ar invaliditāti pieeja tiesai

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 13.pants uzliek valstij pienākumu nodrošināt efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem, tostarp nodrošinot procesuālus un vecumam atbilstošus pielāgojumus, lai atvieglotu viņu lomu visās tiesvedības stadijās, tostarp izmeklēšanas un citās pirmstiesas stadijās.

2017.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemta informācija no personas ar redzes invaliditāti, kura uz tiesu tika aicināta kā liecinieks, bet personai bez attiecīgas palīdzības ierašanās tiesā no savas dzīvesvietas bija apgrūtināta. Persona informēja tiesu par iespējamām šķēršļiem un lūdza nodrošināt asistentu nokļūšanai uz tiesu. Personai tika sniegta informācija par to, ka personām ar invaliditāti asistenta pakalpojumu nodrošina pašvaldība (konkrētajā gadījumā Rīgas pašvaldība). Persona vērsās pašvaldībā, tomēr pakalpojumu bija iespējams saņemt tikai tādā gadījumā, ja persona norādīs sevis izvēlēto pakalpojuma sniedzēju. Persona sniedza informācija, ka viņai šāda kandidāta nav. Tādējādi izveidojās situācija, ka persona, nesaņemot atbilstošu palīdzību, proti, asistenta pakalpojumu, uz nozīmētajām tiesas sēdēm neieradās. Tiesa personai piemēroja procesuālās sankcijas – tika pieņemti divi lēmumi par naudas soda uzlikšanu (150 eiro apmērā), jo tiesa secināja, ka persona nav ieradusies uz tiesas sēdi bez attaisnojoša iemesla.

Tiesībsargs, analizējot Rīgas Sociālā dienesta rīcību, puda viedokli, ka saskaņā ar Invaliditātes likuma 12.panta pirmās daļas 3.punktu un Ministru kabineta 2012.gada 8.decembra noteikumiem Nr.942 “Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā” gadījumos, ja asistenta pakalpojuma pieprasītājs nav norādījis vēlamo asistentu, nodrošināt asistentu personai ar invaliditāti ir pašvaldību sociālā dienesta pienākums.

Ievērojot to, ka konkrētajā situācijā tika skartas personas ar invaliditāti tiesības uz tiesas pieejamību, tiesībsargs uzskatīja par nepieciešamu informēt par savu viedokli gan Rīgas Sociālo dienestu, gan Labklājības ministriju, gan Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu namu. Pozitīvi vērtējams fakts, ka konkrētā situācija tikusi pārrunāta tiesnešu starpā ar mērķi, lai nākotnē līdzīgām situācijām pievērstu lielāku uzmanību, un tādējādi tiktu veicināta personu ar invaliditāti tiesību ievērošana. Savukārt Rīgas Sociālais dienests tiesībsargam sniedza informāciju par pasākumiem, kas tiek veikti, lai kopumā risinātu jautājumu par trūkstošajiem asistentiem. Tostarp norādīts, ka, balstoties uz Valsts kontroles 2016.gada 1.marta revīzijas ziņojumā “Vai personām ar invaliditāti paredzētais asistenta pakalpojums nodrošina tā izveidošanas mērķu sasniegšanu” izdarītajiem secinājumiem, ka pakalpojums būtu jānodrošina ar profesionālu dienestu iesaisti, izteicis savus priekšlikumus asistenta pakalpojuma nodrošināšanas uzlabošanai.

1.3. Tiesības uz pieeju tiesai saistībā ar speciālajām atļaujām

Kopš 2016.gada Tiesībsarga birojā vairākkārt ir vērsušās personas, kuras ir norādījušas uz trūkumiem speciālo pielaižu valsts noslēpumam izsniegšanas un anulēšanas procesā. Šāda rakstura iesniegums tika saņemts arī 2017.gada sākumā, personai norādot uz nesamērīgu tās tiesību ierobežojumu, liedzot pēc pielaišanas anulēšanas atkārtoti pretendēt uz amatiem, kam šāda pielaišana ir nepieciešama. Arī tiesībsargs 2016.gada nogalē paustajā viedoklī Satversmes tiesas lietā Nr.2016-06-01 līdzīgi norādīja uz nesamērīgu Satversmes 106.pantā noteikto tiesību ierobežojumu. Tāpat tiesībsargs pauda bažas par pielaišanas anulēšanas procesa neatbilstību uzklaušanās principam, radot personas tiesību uz taisnīgu tiesu aizskārumu.

Pateicoties Satversmes tiesas 2017.gada 10.februāra spriedumam lietā Nr.2016-06-01, kurā atzīta atsevišķu normu, kas noteic speciālās atļaujas pieejai valsts noslēpumam anulēšanas kārtību, neatbilstība Satversmei, šobrīd likumdevējam ir uzdots pienākums risināt vairākus konstatētos trūkumus. Nākotnē pielaišanas anulēšanas procesu ir paredzēts pakļaut tiesas kontrolei, tādējādi veicinot šī procesa caurskatāmību privātpersonai, kā arī novēršot dažādas neskaidrības par normatīvā regulējuma interpretāciju praksē.

Vienlaikus šis Satversmes tiesas spriedums ir aktualizējis arī citus aspektus saistībā ar drošības iestāžu piešķirtajām atļaujām, un 2017.gada augustā Satversmes tiesā ir ierosināta jauna lieta Nr.2017-20-0103 "Par likuma "Par valsts noslēpumu" 7.panta piektās daļas sestā un astotā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam un Ministru kabineta 2006.gada 23.maija noteikumu Nr.412 "Industriālās drošības sertifikāta pieprasīšanas, izsniegšanas, uzskaites, izmantošanas, kategoriju maiņas vai anulēšanas kārtība" 12.punkta otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam".

Savā viedoklī tiesībsargs pauda līdzīgus apsvērumus kā iepriekš izskatītajā tiesvedībā, norādot, ka valstij ir pienākums nodrošināt personas uzklauššanu pirms lēmuma pieņemšanas, viņa ir informējama par apstākļiem, kas ir pamatā lēmumam par speciālās atļaujas anulēšanu, kā arī jāpastāv iespējai apstrīdēt pieņemto lēmumu tiesā. Minēto prasību nenodrošināšana uzskatāma par Satversmes 92.pantā garantēto pamattiesību pārkāpumu. Tiesībsarga ieskatā, likuma "Par valsts noslēpumu" 7.panta piektās daļas sestais un astotais teikums, ciktāl tas neparedz informēt juridisku personu par industriālās drošības sertifikāta izsniegšanas atteikuma vai anulēšanas iemesliem, kā arī liedz iespēju apstrīdēt ģenerālprokurora lēmumu tiesā, neatbilst Satversmes 92.pantam.

Tāpat tiesībsargs secināja, ka Ministru kabineta 2006.gada 23.maija noteikumu Nr.412 "Industriālās drošības sertifikāta pieprasīšanas, izsniegšanas, uzskaites, izmantošanas, kategoriju maiņas vai anulēšanas kārtība" 12.punkta nosacījumi, ciktāl tie liedz nacionālās

drošības iestādei individuāli izvērtēt komersanta darbību un noteikt mazāku termiņu par pieciem gadiem atkārtota pieteikuma iesniegšanai industriālā drošības sertifikāta saņemšanai, nesamērīgi ierobežo komersanta iespējas pretendēt uz dalību konkursos par pasūtījumiem, kuri saistīti ar valsts noslēpuma objektu.

Gada ziņojuma sagatavošanas brīdī lietas sagatavošana Satversmes tiesā ir pabeigta, un Satversmes tiesas spriedums ir gaidāms 2018.gadā.

1.4. Personas tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā

Tiesībsargs ik gadu konstatē problemātiku attiecībā uz lietu izskatīšanas termiņiem, un, tāpat kā iepriekšējos gados, arī 2017.gadā, saņemot šādu informāciju, sākotnēji aicina lietas dalībniekus izmantot iespēju vērsties pie konkrēto tiesu priekšsēdētājiem, kuriem saskaņā ar likuma “Par tiesu varu” 33.panta ceturtajā daļā un 40.panta trešajā daļā noteikto kompetenci ir pienākums veikt uzraudzību pār lietu izskatīšanas termiņiem. Lai gan šāda satura iesniegumu skaits nav būtiski pieaudzis, tomēr arī 2017.gadā atsevišķās situācijās tiesībsargs ir izvēlējies vērsties pie tiesu priekšsēdētājiem ar lūgumu izvērtēt konkrētu tiesnešu darbu, konstatējot iespējamo vilcināšanos lietas izskatīšanā.

Izvērtējot saņemto informāciju, šāds aicinājums tika nosūtīts Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas priekšsēdētājai I.Krēvicai, jo tika konstatēts, ka 2009.gadā uzsāktais kriminālprocess tiesā bija nodots 2012.gadā, tomēr vēl arvien 2017.gada pavasarī nebija pabeigta tā izskatīšana pēc būtības. Turklāt ar iesniegumu pie tiesībsarga bija vērsusies cietusī, nevis apsūdzētā persona, kā tas līdz šim ir noticis vairumā gadījumu.

Neapšaubāmi, ka tas, vai attiecīgā lieta ir izskatīta saprātīgā termiņā, tiek noteikts, vispusīgi novērtējot visus lietas īpašos apstākļus katrā konkrētā lietā individuāli, turklāt, ņemot vērā gan kopējo lietas izskatīšanas laiku, gan izvērtējot ECT izstrādātos kritērijus – lietas sarežģītību, lietas dalībnieku rīcību, atbildīgo valsts institūciju rīcību. Tomēr konkrētajā lietā bija būtiski uzsvērt, ka par patstāvīgu tiesību uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā pārkāpumu var tikt atzīta arī pārmērīgi ilgstoša izskatīšana vienā tiesu instancē. Tika konstatēts, ka tiesas sēdes lietā bija nozīmētas regulāri, tomēr ar samērā ilgiem laika intervāliem (viens līdz desmit mēnešu nogaides periods), un tiesas sēžu atlikšanas iemesli nebija saistīti ar pašas cietušās personas rīcību. Tāpat konkrētajā lietā tika uzsvērts, ka tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā attiecas ne tikai uz apsūdzēto personu, bet arī uz cietušo, kuram, ciešot no smaga nozieguma, ir vitāli svarīgi panākt taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulējumu.

Pamatojoties uz tiesībsarga norādītajiem apstākļiem, tiesu priekšsēdētāja veica pārrunas ar tiesnesi, kā arī tika dots rīkojums veikt pasākumus, lai veicinātu konkrētā kriminālprocesa izskatīšanu saprātīgā termiņā. Jānorāda, ka konkrētajā lietā pirmās instances tiesas nolēmums tika pieņemts, tomēr no tiesībsarga rīcībā esošās informācijas izriet, ka tiesvedība turpinās apelācijas instances tiesā, jo gan cietusī persona, gan apsūdzētais tiesas nolēmumu ir pārsūdzējuši. Ievērojot minēto, personas tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošana vēl arvien ir aktuāla.

Savukārt citā situācijā tiesībsargs uzskatīja par nepieciešamu vērsties pie Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētājas D.Vilsones, jo, pārbaudot saņemto informāciju, tika konstatēts, ka krimināllietai, kurā cietusī persona bija nepilngadīgs bērns, nonākot apelācijas instancē, tās izskatīšana ieilgusi. Turklāt no publiski pieejamiem statistikas datiem tika konstatēts, ka konkrētās lietas izskatīšanas ilgums pārsniedz Rīgas apgabaltiesā vidējo lietu izskatīšanas ilgumu, kādā tiek izskatītas krimināllietas, kurās ir iesaistīts nepilngadīgais. Tādējādi tiesībsargs izteica bažas par to, ka lietas izskatīšanā nav pietiekami pievērsta uzmanība Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.pantā nostiprinātajam bērnu tiesību un interešu prioritātes principam, un aicināja pārbaudīt konkrēto situāciju, tādējādi veicinot nepilngadīgā bērna tiesības uz taisnīgu tiesu. Papildus tika izteikts lūgums aktualizēt minēto jautājumu tiesnešu vidū ar mērķi šādas situācijas nepieļaut nākotnē.

Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja D.Vilsones, veicot pārbaudi, pārkāpumus lietas izskatīšanas organizēšanā nekonstatēja, norādot, ka lietas iztiesāšana notiek atbilstoši tiesnešu noslodzei. Tika sniegta informācija par objektīviem apstākļiem, kas bija par pamatu lietas izskatīšanas ieilgšanai, tostarp norādīts uz citu lietu izskatīšanas prioritātes principu, ko paredz Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 14.panta ceturtnās daļas nosacījumi. Proti, kriminālprocesam par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību, kurā cietušais ir nepilngadīgs, saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar līdzīgiem procesiem, kuros cietušie ir nepilngadīgas personas. Konkrētajā gadījumā tika konstatēts, ka tiesneses lietvedībā ir bijusi ne tikai konkrētā krimināllietā, kurā nepilngadīgais cietis noziedzīgā nodarījumā, kas izdarīts aiz neuzmanības (ceļu satiksmes negadījums), bet arī citas krimināllietas, kurās par cietušajiem atzītas nepilngadīgas personas, kas cietušas no dzimumnoziegumiem, kā arī vardarbības, ko izdarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais bijis atkarīgs.

Pozitīvi vērtējams fakts, ka tiesībsarga sniegtā informācija un bērnu tiesību ievērošana 2017.gada 24.novembrī pārrunāta Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas tiesnešu

sapulcē, kā arī tas, ka Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja D.Vilsona 2017.gada zvērinātu advokātu kopsapulcē ir vērsusi uzmanību uz to, ka zvērināti advokāti ir līdzatbildīgi par lietu izskatīšanas saprātīgiem termiņiem, par ko advokātiem ir jādomā, uzņemoties aizstāvību un, to plānojot, jāizvērtē, vai ar esošo slodzi varēs nodrošināt aizstāvību tiesas noteiktajās sēdēs.

1.5. Nevainīguma prezumpcija

Tiesībsargs, pamatojoties uz apcietinātās personas iesniegumu, 2017.gadā izskatīja pārbaudes lietu par iespējamu nevainīguma prezumpcijas pārkāpumu. Iesniegumā tiesībsargam iesniedzēja aizstāvis izteica sūdzības par tiesneša izteikumiem, kas esot liecinājuši par iesniedzēja saistību ar izmeklējamo noziedzīgo nodarījumu. Piemēram, izmeklēšanas tiesneša lēmumos apgalvojuma formā tika ietvertas šādas frāzes: *“noziegums tika izdarīts ilgstoši”* un *“aizdomās turētais ar narkotisko vielu nelegālu apriti ir nodarbojies organizētā grupā ar viņam labi pazīstamiem cilvēkiem”*.

Tiesībsargs, vērtējot minētos apstākļus, atzina, ka, lai gan atsevišķi izteikumi varētu radīt iespaidu par to, ka tiesnese ir paudusi savu vērtējumu par iesniedzēja lomu un vainu izmeklējamā noziedzīgā nodarījumā, tomēr, ievērojot to, ka lēmumus pieņēmis izmeklēšanas tiesnesis, nevis tiesnesis, kurš izskata konkrēto lietu pēc būtības, šādam apgalvojumam nevajadzētu ietekmēt lietas izskatīšanas gaitu.

Vienlaikus arī attiecībā uz šādu, visticamāk, pārrakstīšanos ir uzsverams, ka ECT izvirza ļoti augstus standartus attiecībā uz tiesas rīcību un tiesnešu izteikumiem, un arī šķietami nejauši apgalvojumi noteiktos apstākļos varētu tikt uzskatīti par skaidras nostājas ieņemšanu par labu personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, vainas konstatācijai, tādējādi pārkāpjot ECPAK 6.panta 2.punktu.

1.6. Civillietu izskatīšana bez personas klātbūtnes

Tiesībsargs 2017.gadā saņēma personas iesniegumu, kurā bija iekļauta sūdzība par tiesas rīcību, paredzot procesuālās sankcijas par neierašanos uz tiesas sēdi. Persona puda viedokli, ka tiesa nerespektē personu izvēli nepiedalīties lietas izskatīšanā tiesas sēdē, jo personas laicīgi bija lūgušas izskatīt lietu bez to klātbūtnes.

Sniegtajā atbildē tiesībsargs puda viedokli, ka no tiesību uz taisnīgu tiesu tvēruma neizriet absolūtas personas tiesības uz lietas izskatīšanu bez tās klātbūtnes. Katras lietas izskatīšanā tiesā ir jāievēro noteikta procesuālā kārtība. Tā garantē procesa dalībnieku iespējas pilnvērtīgi piedalīties efektīvā tiesas procesā. Civilprocesa likumā ir noteiktas pamatprasības

civilstrīda izskatīšanai tiesā, un attiecībā uz lietas dalībnieku piedalīšanos tiesas sēdē likumā ir ietvertas vairākas tiesību normas. Piemēram, pusēm ir pienākums ierasties pēc tiesas aicinājuma tiesā vai savlaicīgi rakstveidā paziņot par iemesliem, kuru dēļ nevar ierasties uz tiesas sēdi, iesniedzot par to pierādījumus. Civilprocesa likums ir regulējis tiesas rīcību situācijā, kad uz tiesas sēdi nav ieradies kāds no lietas dalībniekiem, tiesas pienākumu un tiesības atlikt lietas izskatīšanu un tiesas tiesības atstāt prasību bez izskatīšanas. Tāpat arī tiesa vērtē, vai ir iespējama lietas izskatīšana bez noteiktā procesa dalībnieka klātbūtnes, kam dalība sēdē ir obligāta.

Katrā individuālajā gadījumā tiesai ir pienākums izvērtēt, vai personas neierašanās ir atzīstama par attaisnojamu, vai nē. Līdz ar to jebkurā individuālā gadījumā ir jāpastāv neierašanos attaisnojošiem apstākļiem, un no minētā tiesību akta neizriet personas vispārīgas tiesības uz civillietas izskatīšanu bez tās klātbūtnes. Turklāt gadījumā, kad prasītāji nevēlējas paši piedalīties tiesas sēdē, viņu tiesības un tiesiskās intereses konkrētajā lietā varēja vest to izvēlēts pārstāvis. Tādēļ arī nevar uzskatīt, ka ar šādu procesuālo kārtību tiek liegtas personas tiesības uz pieeju tiesai.

1.7. Pārstāvība noteiktu kategoriju civillietās

Tiesībsargs 2017.gadā saņēma divus privātpersonu iesniegumus, kuros tika norādīts uz dažādo praksi Jelgavas pilsētas tiesā attiecībā uz pārstāvības tiesību apjomu noteiktu kategoriju civillietās. Vienā iesniegumā persona sūdzējās par situāciju, ka lietas, kas izriet no saskarsmes tiesībām, izskatīšanā no slēgtas tiesas sēdes ir ticis izraidīts personas pārstāvis. Savukārt citā iesniegumā izteikta sūdzība, ka Jelgavas tiesā slēgtā tiesas sēdē izskatītā laulības šķiršanas lietā personas pārstāvim ir ticis liegts izteikties līdz ar pārstāvamo personu.

Minētie iesniegumi izgaismoja problēmu, ka minētās tiesību normas lietās, kas izriet no aizgādības vai saskarsmes tiesībām, kā arī laulības šķiršanas lietās (speciālais pilnvarojums lietas vešanai), var tikt interpretētas divējādi: vai nu pieļaujot jebkura pārstāvja dalību tiesas sēdē, tostarp viedokļa paušanu, vai arī pieļaujot tikai Civilprocesa likuma 82.panta ceturtajā daļā noteikto izņēmumu – advokāta klātbūtni juridiskās palīdzības sniegšanai.

Tiesībsargs atzina, ka šādas atšķirīgas prakses esamība dažādās Latvijas tiesās vai pat vienas tiesas ietvaros nav pieļaujama un var pārkāpt personas Satversmes 92.pantā noteiktās tiesības uz taisnīgu tiesu. Ievērojot minēto, tiesībsargs vērsās pie Augstākās tiesas priekšsēdētāja, aicinot to izmantot pieejamos līdzekļus, lai nodrošinātu vienveidīgu praksi Latvijas tiesās, kā arī sniegt skaidrojumu par pareizu Civilprocesa likuma 82.panta pirmās

daļas, 244.⁴panta pirmās daļas un 236.panta interpretāciju tiesvedībā pirmās instances un apelācijas instances tiesā.

Atsaucoties uz tiesībsarga iesniegumu, Augstākās tiesas Civillietu departamenta tiesnešu kopsapulce 2018.gada 9.janvārī sniedza skaidrojumu par puses pilnvarotā pārstāvja tiesībām piedalīties un izteikties slēgtā tiesas sēdē kopā ar pārstāvamo. Departamenta tiesneši atzina, ka gadījumā, kad pārstāvis sniedz pārstāvamajam juridisko palīdzību, viņš darbojas kopā ar pārstāvamo, nevis to atvieto. Līdz ar to Civilprocesa likuma 82.panta pirmajā daļā ietvertā alternatīvā izvēle attiecināma uz pārstāvības pamata funkcijas īstenošanu, bet ne juridiskās palīdzības sniegšanu.

Civillietu departamenta tiesneši norādīja, ka lietās par laulības neesamību vai šķiršanu un lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, pusei ir ierobežotas Civilprocesa likuma 82.panta pirmajā daļā paredzētās tiesības pilnvarot pārstāvi aizstāt sevi, lai piedalītos tiesas sēdē. Šādās tiesu sēdēs paskaidrojumus par lietas faktiskajiem apstākļiem nepastarpināti sniedz pati puse, bet pārstāvis pārstāvamā vārdā šādus paskaidrojumus nevar sniegt. Turpretim juridisko palīdzību puses pilnvarotais pārstāvis nav ierobežots sniegt, tostarp pārstāvis var puses vārdā tiesas sēdē izteikt juridiski pamatotus apsvērumus par lietas apstākļiem. Attiecīgi nav ierobežojama arī pārstāvja piedalīšanās tiesas sēdē.

1.8. Tiesības uz pamatotu tiesas nolēmumu

Tiesībsargs 2017.gadā ir izskatījis divas pārbaudes lietas, kurās cita starpā vērtēti Satversmes 92.pantā noteikto tiesību uz pamatotu tiesas spriedumu pārkāpumi.

Vienā no pārbaudes lietām pamatojuma princips tika vērtēts saistībā ar administratīvā pārkāpuma lietas tiesvedību par ceļu satiksmes negadījumu, persona tika sodīta, un iestādes ietvaros pieņemtais lēmums atstāts negrozīts. Savukārt Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa, konstatējot, ka pastāv nepilnības un pretrunas starp administratīvā pārkāpuma lietā esošajiem pierādījumiem, nolēma atcelt Valsts policijas lēmumu un izbeigt lietvedību. Valsts policija lēmumu pārsūdzēja, un Rīgas apgabaltiesa atcēla Latgales priekšpilsētas tiesas spriedumu, atstājot negrozītu Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes lēmumu.

Iepazīstoties ar apgabaltiesas pieņemto spriedumu, tiesībsargs konstatēja, ka tajā nebija informācijas un vērtējuma par Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas nolēmumā konstatētajiem trūkumiem administratīvā pārkāpuma lietā. Vērtējot pamatojuma principa ievērošanu, tiesībsargs uzsvēra, ka, no cilvēktiesību viedokļa raugoties, personai ir tiesības zināt tiesas sprieduma motīvus neatkarīgi no nolēmuma veida. Apelācijas instances tiesas nolēmumiem ir būtiska nozīme, jo tā tiek veidota judikatūra administratīvo pārkāpumu lietās.

Attiecīgi apelācijas instances tiesas sprieduma motivācijai ir būtiska nozīme ne vien privātpersonām, vērsoties tiesā, bet arī rajona (pilsētas) tiesām, skatot administratīvo pārkāpumu lietas. Attiecīgi apgabaltiesas rīcība, spriedumā nenorādot uz konstatētajām kļūdām Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedumā, vērtējama kritiski.

Savukārt otrā pārbaudes lietā iesniedzēja bija norādījusi, ka Augstākās tiesas spriedumā neatbilstoši atspoguļoti faktiskie apstākļi, tiesa bija atsaukusies tikai uz atbildētāja norādītajiem argumentiem, un sūdzība netika izskatīta pēc būtības. Atzinumā tiesībsargs norādīja, ka tā kompetence konkrētajā gadījumā aprobežojas tikai ar pamatojuma principa ievērošanas pārbaudi, un cilvēktiesību uzraudzības ietvars konkrētajā situācijā nepiešķir tiesības tiesībsargam vērtēt to, cik pareizi tiesa ir izspriedusi civilstrīdu starp divām personām – pārvērtēt tiesas spriedumu pēc būtības. Attiecīgi tiesībsargs arī nevarēja pārvērtēt tiesas sniegto faktisko un tiesisko apstākļu novērtējumu, ko persona uzskatīja par apvainojošu. Tiesībsargs uzsvēra, ka pušu tiesības uz taisnīgu tiesu ietver tiesības tikt uzklautam, tomēr tās nedod tiesības prasīt, lai tiesa piekristu prasības pieteikumā norādītajiem argumentiem vai tiesību normu interpretācijai. Iepazīstoties ar spriedumu, tomēr bija redzams, ka Augstākās tiesas Civillietu departaments bija pamatojis pieņemto spriedumu, tai skaitā detalizēti izskatot un sniedzot vērtējumu par kasācijas sūdzībā norādītajiem apstākļiem.

Pārbaudes lietā izskatītajā gadījumā Augstākā tiesa bija noraidījusi kasācijas sūdzību, to izvērtējot pēc būtības. Tomēr bieži vien personu sūdzības gan Augstākajā tiesā, gan arī apelācijas instancē noteiktu kategoriju lietās tiek atteikts pieņemt izskatīšanai rezolūcijas formā, pēc būtības atteikumu pamatojot tikai ar norādi uz piemērotu tiesību normu.

Tiesībsargs 2017.gadā ir saņēmis vairākas sūdzības par Civilprocesa likuma 440.⁸panta septītās daļas kārtībā pieņemtiem lēmumiem, norādot, ka tajos trūkst jebkāda pamatojuma tiesas vērtējumam. Lai gan tiesībsargs privātpersonām norāda, ka, ievērojot ECT un Satversmes tiesas līdzšinējo praksi un valstij atvēlēto rīcības brīvību šajā jomā, atteikuma ierosināt apelācijas tiesvedību ietveršana ļoti lakoniskā rezolūcijas formā pati par sevi nav prettiesiska. Tomēr šāda prakse – lēmumā nenorādot nekādu tā motivāciju, neatbilst augstākam cilvēktiesību standartam, ko Civilprocesa likuma 440.⁸panta septītā, astotā daļa pieļauj. Tiesībsarga ieskatā, ir saprotams, ka rīcības sēdes lēmumam nav jābūt ļoti izvērstam, tomēr tam vajadzētu saturēt kaut nelielu pieņemtā lēmuma motivāciju. Pretējā gadījumā arī sabiedrībā tiek vairota neuzticība tiesas pieņemtajiem lēmumiem.

Ievērojot minēto, tiesībsargs ir vērsies ar vēstuli pie Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājas, aicinot pārrunāt ar tiesnešiem iespēju pilnveidot praksi Civilprocesa likuma 440.⁸panta astotās daļas piemērošanā. Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja

2017.gada 10.oktobra vēstulē tiesībsargam informēja, ka jautājums tiks izskatīts ar citiem Latvijas apgabaltiesu tiesnešiem rīkotajās apgabaltiesu tiesnešu videokonferences sanāksmēs.

1.9. Tiesnešu ētika

2017.gadā tiesībsargs ir saņēmis iesniegumu par iespējamiem tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumiem pirmstiesas un tiesas procesa laikā, pārmetot pirmās un apelācijas instances tiesas tiesnešiem neobjektivitāti un rupju izturēšanos tiesas sēžu laikā.

Tiesībsargs personai paskaidroja, ka demokrātiskā un tiesiskā valstī cilvēka cieņa ir viena no augstākajām vērtībām. Taisnīgs tiesas process nozīmē arī cieņpilnu attieksmi pret personu, kura atrodas tiesas zālē. Profesionāls tiesnesis ne tikai pārzina piemērojamās tiesību normas, bet arī nodrošina, ka cilvēks tiesā nejūtas pazemots. Ja cilvēkam tomēr šāda sajūta rodas, tas neizbēgami viņā rada secinājumu par neobjektīvu un netaisnīgu tiesu, kā arī tiesu, kura ir ļaunprātīgi izmantojusi tai piemītošo varu.

Ņemot vērā, ka pašlaik tiesas sēžu laikā lielākoties tiek veikts audioieraksts, personas norādītos apstākļus ir iespējams pārbaudīt, noklausoties audioierakstu. Par tiesnešu nekorektu rīcību un iespējamiem tiesnešu ētikas normu pārkāpumiem persona ir tiesīga iesniegt sūdzību Tiesnešu ētikas komisijā, kas ir tiesnešu pašpārvaldes institūcija, kas sniedz atzinumus par ētikas normu interpretāciju un pārkāpumiem, kā arī skaidro tiesnešu ētikas normas. Vēršoties iepriekš minētajās iestādēs, iesniegumam pievienojama tiesas sēdes audioieraksta kopija.

1.10. Tiesu eksperta profesionālās ētikas ievērošana tiesvedības laikā

Tiesībsarga birojā jau 2016.gadā tika saņemts personas iesniegums, kurā tā norādīja uz iespējamiem pārkāpumiem tiesu ekspertes rīcībā, sniedzot nepamatotus atzinumus konkrētas civilietas ietvaros, kā arī par neētisku un likuma normām neatbilstošu ekspertes rīcību tiesas sēdes laikā. Tiesībsargs, izvērtējot saņemto informāciju, ierosināja pārbaudes lietu Nr.2017-34-4F, kuras ietvaros vērtēja iespējamus tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumus, kā arī, ņemot vērā to, ka persona savu tiesību aizsardzībai bija vērsusies arī Tiesu ekspertu padomē, vērtēja, vai personas iesnieguma izskatīšanai ir bijis pieejams efektīvs tiesību aizsardzības mehānisms. Jānorāda, ka iepriekš tiesībsargs nebija saņēmis personu iesniegumus ar sūdzībām par iespējamiem tiesu ekspertu pārkāpumiem, tostarp par ētikas normu pārkāpumiem.

Pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka 2016.gada 1.martā stājās spēkā Tiesu ekspertu likums, kura mērķis ir reglamentēt tiesu ekspertu profesionālo darbību, lai valstī nodrošinātu objektīvu, tiesisku un zinātniski pamatotu tiesu ekspertīzi. Tiesu ekspertu

padomei likumā tika noteiktas jaunas papildu funkcijas, paredzot, ka tā pieņem lēmumu par disciplinārlietas ierosināšanu, disciplinārsoda piemērošanu vai disciplinārlietas izbeigšanu, ir tiesīga pieprasīt eksperta atzinuma kopijas uzraudzības un kontroles funkcijas nodrošināšanai, kā arī reģistrē ekspertīzes veikšanai izmantojamās metodes un izstrādā tiesu ekspertu ētikas kodeksu.⁶⁹ Savukārt kārtību, kādā notiek tiesu ekspertu disciplinārlietu ierosināšana un izskatīšana, nosaka Ministru kabinets.

Konkrētajā situācijā tika konstatēts, ka Tiesu ekspertu padome 2016.gada 1.novembrī, pamatojoties uz personas 2016.gada 23.augusta iesniegumu, pieņēma lēmumu par disciplinārlietas izskatīšanas komisiju, savukārt, pamatojoties uz to, ka ar 2016.gada 1.augustu spēku bija zaudējuši normatīvie akti, kas noteica tiesu ekspertīžu sarakstu un disciplinārlietu izskatīšanas kārtību, bet jaunie noteikumi vēl nebija pieņemti, atlika lēmuma pieņemšanu. 2016.gada 20.decembrī stājās spēkā Ministru kabineta noteikumi Nr.835 “Tiesu ekspertu disciplinārlietu ierosināšanas un izskatīšanas kārtība”, kā rezultātā Tiesu ekspertu padome pēc vairāk nekā sešiem mēnešiem pēc personas iesnieguma saņemšanas, tas ir, 2017.gada 23.februārī, pieņēma lēmumu par disciplinārlietas ierosināšanu.

Disciplinārlieta tika izskatīta nepilnu trīs mēnešu laikā, un 2017.gada 11.maijā pieņemts lēmums par tās izbeigšanu, nekonstatējot pārkāpumus tiesu ekspertes rīcībā. Lēmumā tika norādīts, ka iesniedzēja ir nokavējusi likumā noteikto termiņu sūdzības iesniegšanai (no pārkāpuma izdarīšanas pagājuši trīs gadi), kā arī netika konstatēti pārkāpumi ekspertīzes atzinumu sastādīšanā atbilstoši metodei.

Tiesībsargs, vērtējot iesniedzējas sūdzības izskatīšanas mehānisma efektivitāti Tiesu ekspertu padomē, secināja, ka iespējamais noilgums ir iestājies nevis personas novēlotas rīcības rezultātā, bet gan nepilnīga normatīvā regulējuma un Tiesu ekspertu padomes pieņemto lēmumu dēļ. Turklāt tiesībsargs vērsa Tiesu ekspertu padomes uzmanību uz to, ka tiesiskas valsts princips izvirza juridiskās obstrukcijas aizliegumu, kas nepieļauj tiesību piemērotājiem atteikties izspriest lietu tikai tādēļ, ka tiesību sistēmā nav atrodama atbilstoša norma.⁷⁰ Turklāt, lai gan persona bija norādījusi uz iespējamiem tiesu eksperta ētikas normu pārkāpumiem, tie pēc būtības netika vērtēti vispār. Tiesībsargs konstatēja: lai gan likumā ir noteikts Tiesu ekspertu padomes pienākums izstrādāt tiesu ekspertu ētikas kodeksu, tomēr kopš likuma stāšanās spēkā 2016.gada 1.martā līdz atzinuma sastādīšanai 2017.gada 10.oktobrī tiesu ekspertu ētikas kodekss nebija izstrādāts.

⁶⁹ Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/70B2D555D6C59164C2257D9C003F3273?OpenDocument>

⁷⁰ J.Neimanis. “Tiesību tālākveidošana”, Latvijas Vēstneša bibliotēka, 2006., 83.lpp.

Apkopojot pārbaudes lietā esošos faktus, tiesībsargs secināja, ka personas tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu attiecībā uz sūdzību izskatīšanu par iespējamiem tiesu eksperta pārkāpumiem, veicot savus profesionālos pienākumus, tostarp iespējami pārkāpjot ētikas normas, bijušas nepamatoti ierobežotas. Tiesu ekspertu padomei tika sniegta rekomendācija par nepieciešamību nekavējoties izstrādāt tiesu ekspertu ētikas kodeksu.

Atzinumā papildus tika uzsvērtā tiesu ekspertu ļoti nozīmīgā loma objektīvu, tiesisku un zinātniski pamatotu tiesu ekspertīžu sniegšanā, kas sevī ietver arī eksperta pienākumu piedalīties tiesas sēdēs un uzdot lietas dalībniekiem un lieciniekiem jautājumus. Tādējādi ir ļoti būtiski raudzīties, lai eksperta rīcība atbilstu normatīvos aktos noteiktajām prasībām un nepārkāptu ētikas normas. Papildus tika norādīts, ka arī Tiesnešu ētikas komisija savā praksē ir vērtējusi personu iesniegumus par iespējamiem ētikas pārkāpumiem tiesnešu darbā saistībā ar neētisku rīcību tiesas zālē, kā piemēru norādot Tiesnešu ētikas komisijas 2016.gada 26.februāra skaidrojumā minēto, ka *“demokrātiskā un tiesiskā valstī cilvēka cieņa ir viena no augstākajām vērtībām. (...) Taisnīgs tiesas process nozīmē cieņpilnu attieksmi pret personu, kura atrodas tiesas zālē”*. Tiesībsarga ieskatā, cieņpilna attieksme lietas dalībniekam ir jāsaņem arī no tiesu eksperta, kurš tiesas procesā tiek pieaicināts kā neatkarīgs eksperts konkrētā jomā. Eksperts, realizējot savas tiesības, nav tiesīgs pārkāpt pilnvaras, necienīgi izturēties pret lietas dalībniekiem vai likt viņiem justies pazemotiem. Tādējādi personai var rasties šaubas arī par ekspertīzes atzinumā izdarītajiem secinājumiem, kā arī netaisnīgu tiesas procesu kopumā. Ievērojot minēto, ir būtiski, lai Tiesu ekspertu padome atbilstoši savai kompetencei objektīvi izvērtētu ikvienu sūdzību, kas saņemta par tiesu eksperta iespējamiem pārkāpumiem, tādējādi rūpējoties par tiesu ekspertu prestižu kopumā.

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā tika saņemta informācija, ka Tiesu ekspertu padome saskaņā ar Tiesu ekspertu likuma 18.panta pirmās daļas 7.punktu ir izstrādājusi un 2017.gada 12.oktobra sēdē apstiprinājusi Tiesu ekspertu ētikas kodeksu, kas publiski ir pieejams arī Tiesu administrācijas mājaslapā.⁷¹

Savukārt, vērtējot, personas ieskatā, pieļautos tiesības uz taisnīgu tiesu pārkāpumus konkrētās civillietas izskatīšanā, tiesībsargs pārkāpumus nekonstatēja. Personai lietas izskatīšanā tika nodrošinātas tiesības gan piedalīties tiesas sēdēs, gan iesniegt pierādījumus, gan izteikt iebildumus, tostarp par tiesu eksperta atzinumiem, u.c. procesuālās tiesības, tajā skaitā arī pārsūdzēt pieņemtos nolēmumus likumā paredzētajā kārtībā. Personai tika sniegta informācija par iespējamo tiesību aizsardzības mehānismu situācijā, ja Tiesu ekspertu padome attiecībā uz eksperta atzinuma pamatotību būtu konstatējusi neatbilstību metodei.

⁷¹ Pieejams: https://www.ta.gov.lv/LV/tiesu_ekspertu_padome_1536/tiesu_ekspertu_padome_1481

1.11. Tiesības uz taisnīgu tiesu kriminālprocesā par noziedzīgi iegūtu mantu

Satversmes tiesā 2017.gadā tika izskatītas divas lietas par personas tiesībām uz taisnīgu tiesu procesā par noziedzīgi iegūtu mantu, kurās arī tiesībsargs sniedza viedokli par tiesību normu atbilstību Satversmei.

Viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2016-13-01 "Par Kriminālprocesa likuma 629.panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam" tiesībsargs sniedza 2016.gadā,⁷² un Satversmes tiesa 2017.gada 23.maija spriedumā pievienojās vērtējumam, atzīstot, ka apstrīdētā norma, ciktāl tiesa nevar pārvērtēt procesa virzītāja lēmuma par personas tiesībām iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem tiesiskumu un pamatotību, neatbilst Satversmes 92.panta pirmajam teikumam.

Savukārt lietā Nr.2017-10-01 „Par Kriminālprocesa likuma 629.panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam un Kriminālprocesa likuma 631.panta trešās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam” tiesībsargs daļēji atsaucās uz iepriekš pausto viedokli lietā Nr.2016-13-01. Attiecībā uz otru apstrīdēto tiesību normu bija vērtējums tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpums situācijā, kad procesā par noziedzīgi iegūtu mantu mantiskie jautājumi ar mantu saistītajai personai (aizskartās mantas īpašniekam) tiek risināti divās instancēs, bet tad, ja šāds process netiek izdalīts no kriminālprocesa, – trīs instancēs. Tiesībsargs pauda viedokli, ka konkrētajā situācijā ir konstatējama atšķirīga attieksme, jo vienu un to pašu personu grupu tiesības var tikt skartas, gan izlemjot mantiskos jautājumus pamata kriminālprocesā, gan izdalot tos atsevišķā kriminālprocesā par noziedzīgi iegūtu mantu. Tiesībsargs atzina, ka atšķirīgai attieksmei ir leģitīms mērķis, jo, izskatot lietu sevišķā kriminālprocesā par noziedzīgi iegūtu mantu, kas palielina tiesas procesa efektivitāti un veicina cietušo tiesību aizsardzību. Tiesībsargs arī pauda viedokli, ka leģitīmo mērķi nevar sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, taču secināja, ka ar apstrīdēto regulējumu netiek panākts samērīgs līdzsvars starp atšķirīgajām interesēm kriminālprocesā. Savu viedokli tiesībsargs pamatoja ar apstākli, ka speciālajā procesā par noziedzīgi iegūtu mantu tiesā ir ierobežots izskatāmo jautājumu apjoms, ko noteic KPL 630.panta pirmā daļa, turklāt personai ir ierobežota iespēja iebilst pret procesa virzītāja rīcību izdalīt no krimināllietas materiālus par noziedzīgi iegūtu mantu un uzsākt procesu, vai nē.

Satversmes tiesa 2017.gada 11.oktobra spriedumā nepiekrīta tiesībsarga paustajam viedoklim un atzina KPL 631.panta trešās daļas otro teikumu par atbilstošu Satversmes

⁷² Skat. Tiesībsarga 2016.gada ziņojumu, 79.-80.lpp.

Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/lapas/tiesibsarga_2016_gada_zinojums_1489647331.pdf.

91.panta pirmajam teikumam. Satversmes tiesa atzina, ka, lai arī personas mantiskie jautājumi var tikt risināti gan procesā par noziedzīgi iegūtu mantu, gan pamata kriminālprocesā, ņemot vērā procesa par noziedzīgi iegūtu mantu atšķirīgo būtību un mērķi, nav pamata abus šos procesus salīdzināt. Attiecīgi Satversmes tiesa secināja, ka, aplūkojot KPL 631.panta trešās daļas otro teikumu kopsakarā ar KPL regulējumu, personas atrodas atšķirīgos un savstarpēji nesalīdzināmos apstākļos.

1.12. Administratīvās tiesas tiesības grozīt Konkurences padomes lēmumus

Tiesībsargs 2017.gadā sniedza viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2017-08-01 „Par Administratīvā procesa likuma 253.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”.

APL 253.panta trešā daļa noteic, ka likumā paredzētajos gadījumos tiesa var grozīt administratīvo aktu un noteikt konkrētu tā saturu. Pieteikuma iesniedzēja – Administratīvā apgabaltiesa – apšaubīja, vai konkrētā tiesību norma nodrošina tiesību uz taisnīgu tiesu garantijas administratīvajās lietās, kurās tiek vērtēti Konkurences padomes pieņemtie lēmumi.

Tiesībsargs lietā pauda viedokli, ka valsts rīcības brīvībā ietilpst izvēle, kāda procesa ietvaros tiek izskatītas konkurences lietas, tomēr tiesas kontroles apmēram ir jābūt tādām, kas nodrošina noteiktas kriminālprocesam raksturīgās garantijas. Tiesībsarga ieskatā, konkurences tiesību normas ir salīdzināmas ar nodokļu tiesību jomu to sodošajā aspektā, un esošās kontroles robežas ir noteiktas līdzīgi kā krimināltiesiska rakstura sodiem nodokļu tiesībās.

Ierosinātajā lietā Saeima bija norādījusi uz piemēriem no administratīvo tiesu judikatūras, kas apliecināja, ka tiesa atbilstoši savai kompetencei izvērtē soda samērīgumu. Kopumā bija secināms, ka tiesai ir mandāts izvērtēt iestādes pieņemtā lēmuma pamatā esošos faktiskos apstākļus, gan arī tiesiskos aspektus. Administratīvo tiesu jurisdikciju ierobežo apstākļi, ka tiesa pēc būtības nevar pilnībā ieņemt iestādes vietu un noteikt sodu. Tomēr tiesu prakse norāda, ka kļūdas, kādas lietderības apsvērumu piemērošanā ir identificējušas administratīvās tiesas, ir ļoti dažādas, aptverot visnotaļ plašu apsvērumu klāstu. Ja, tiesas ieskatā, iestādes lēmumā nav ietverts pietiekams pamatojums, kas ļautu konstatēt konkurences tiesību pārkāpumu, tiesas spriedums, atceļot iestādes lēmumu, var arī noslēgt administratīvo procesu. Savukārt, piemērojot APL 253.panta sesto daļu, tiesa, uzdodot pieņemt jaunu administratīvo aktu, var ļoti konkrēti ierobežot iestādes rīcības brīvības apmēru, tostarp attiecībā uz soda noteikšanu.

Ievērojot minēto, tiesībsargs puda viedokli, ka apstrīdētā APL norma tādā veidā, kādā tā ir formulēta, neliedz tiesai nodrošināt personas tiesības uz taisnīgu tiesu un atbilst Satversmes 92.pantam.

Arī Satversmes tiesa 2017.gada 22.decembra spriedumā atzina apstrīdēto normu par atbilstošu Satversmes 92.panta pirmajam teikumam, secinot, ka administratīvā procesa būtībai atbilstošāks ir regulējums, saskaņā ar kuru tiesa atceļ vai atzīst par spēkā neesošu administratīvo aktu, nevis pati iestādes vietā izdod citu personai nelabvēlīgu aktu. Tāpat tiesības uz taisnīgu tiesu neprasa, lai tiesa, pārbaudot personai nelabvēlīga administratīvā akta tiesiskumu, vienmēr pati izdarītu lietderības apsvērumus un uz to pamata noteiktu jaunu administratīvā akta saturu.

1.13. Tiesības uz aizstāvību

Pārskata periodā savās atbildēs uz vairākiem iesniegumiem tiesībsargs ir atzinis, ka tiesības uz aizstāvību var tikt pakļautas noteiktiem ierobežojumiem, kā arī aicinājis privātpersonas savas tiesības izmantot godprātīgi.

Tā, piemēram, atbildot uz privātpersonas iesniegumu, tiesībsargs ir norādījis: lai gan KPL 79.panta ceturtās daļas pirmajā teikumā ir iekļauta prasība par nepieciešamību nodrošināt nepārtrauktu aizstāvību, tomēr vienlaikus jāatzīst, ka aizstāvības nepārtrauktība kā cilvēktiesību elements nav absolūts. Tādi objektīvi kritēriji kā tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tiesu un advokātu noslogotība, iestāžu atrašanās dažādās pilsētās var ierobežot tiesības izvēlēties sev vēlamu valsts nodrošinātu aizstāvi.

Savukārt atbildē citai privātpersonai, kura vairākkārt bija pieprasījusi valsts nodrošināto aizstāvju nomaiņu, tika paskaidrots, ka tiesības prasīt valsts nodrošinātā aizstāvja nomaiņu ir iespējamās tikai atsevišķos izņēmuma gadījumos, kurus personai ir pienākums atbilstoši pamatot. Arī no ECT 2016.gada 10.oktobra sprieduma lietā *Jemeljanovs pret Latviju* izriet secinājums: pats apstāklis, ka personai nav neierobežotu tiesību prasīt valsts nodrošinātā juridiskās palīdzības sniedzēja – aizstāvja nomaiņu, nav pretrunā ar tiesībām uz taisnīgu tiesu.

Tiesībsargs arī izskatījis apcietinājumā esošas personas iesniegumu, kur tika izteiktas sūdzības, ka iesniedzējam ir jāsedz izmaksas par telefonsarunām ar savu aizstāvi, valstij nenodrošinot šo izdevumu apmaksu. Atbildot uz iesniegumu, tika norādīts, ka, ņemot vērā Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma regulējumu un Latvijai saistošās starptautiskās rekomendācijas, kā arī to, ka apcietināto personu sarakste un tikšanās ar aizstāvi ir konfidenciāla, bez skaita ierobežojuma, turklāt sarakste ar aizstāvi tiek nosūtīta par izmeklēšanas cietuma līdzekļiem, tiesībsarga ieskatā, nepastāv objektīvs pamats tam, lai arī

telefonsarunu izmaksas tiktu segtas no izmeklēšanas cietuma līdzekļiem. Turklāt izdevumus par telefonsarunām var segt ne tikai pats ieslodzītais, bet arī zvana adresāts.

1.14. Juridiskās palīdzības pieejamība un kvalitāte

Tiesībsargs regulāri konsultē personas par Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā iekļautajiem priekšnosacījumiem un gadījumiem, kādos personai var piešķirt valsts nodrošināto juridisko palīdzību. Tāpat ik gadu tiek saņemts liels skaits iesniegumu, kuros pausta kritika par personām nodrošinātās juridiskās palīdzības kvalitāti. 2017.gadā šāda satura iesniegumu skaits, lai arī nedaudz, tomēr ir pieaudzis, turklāt šāda satura sūdzības tiek saņemtas, sniedzot arī mutvārdu konsultācijas. Galvenokārt personas sūdzas par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības kvalitāti, ko nodrošina zvērināti advokāti.

Piemēram, tiesībsargs ir saņēmis personu iesniegumus saistībā ar zvērināta advokāta rīcību, atsakoties sastādīt kasācijas sūdzību tiesai. Šādās situācijās tiesībsargs personām sniedz informāciju par viņu tiesībām vērsties Latvijas Zvērinātu advokātu padomē, kuras kompetencē ir izskatīt šāda satura sūdzības, vai arī jau sākotnēji pārsūta personas iesniegumu izskatīšanai pēc būtības atbildīgajai institūcijai. Ievērojot pastāvošo tendenci, tiesībsarga ieskatā, ir būtiski parūpēties par to, lai uzlabotu ne tikai valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sistēmu kopumā, bet arī veiktu konkrētus pasākumus šo pakalpojumu efektīvai nodrošināšanai.

Pēc grozījumiem APL un Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā personām ir paredzēta ir iespēja saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību administratīvajās lietās. Tiesībsargs ir saņēmis iesniegumus, kuros personas un iestādes (tiesas) vērtējums par konkrēto administratīvo lietu sarežģītības pakāpi ir atšķirīgs. Tomēr tiesībsargs uzskata, ka valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršana administratīvajās lietās ir solis pareizajā virzienā, un nākamā joma, kas būtu pārskatāma, ir juridiskās palīdzības saņemšana Satversmes tiesas procesā.

Tiesībsarga ieskatā, valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nesniegšana trūcīgām un maznodrošinātām personām, vērstoties Satversmes tiesā, nesamērīgi ierobežo Satversmes 92.pantā garantētās tiesības. Tādēļ tiesībsargs 2017.gadā ir vērsies ar vēstuli Saeimas Juridiskajā komisijā, aicinot to iesniegt priekšlikumus grozījumiem Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā, paredzot iespēju personām ar zemu ienākumu līmeni saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību prasības iesniegšanai un tiesvedībai Satversmes tiesā.

1.15. Juridiskā palīdzība, lai vērstos Eiropas Cilvēktiesību tiesā

Tiesībsarga birojā regulāri vēršas personas, kuras vēlas saņemt konsultācijas par vēršanos ECT. Latvijas normatīvie tiesību akti neparedz valsts apmaksātu juridisko palīdzību sūdzības iesniegšanai un tiesvedībai ECT. Tikai gadījumā, ja personas iesniegtā sūdzība tiek pieņemta izskatīšanai ECT un turpmākajai tiesvedībai ir nepieciešama kvalificēta juridiskā palīdzība, tās nodrošināšana praksē tiek risināta ar Latvijas Zvērinātu advokātu padomes palīdzību.

Tiesībsarga likuma 11.panta 5.punkts noteic, ka viena no tiesībsarga funkcijām ir sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un par tiesībsarga darbu. Ievērojot minēto mandātu, tiesībsargs savas kompetences ietvaros sniedz informāciju par pieejamajiem tiesību aizsardzības līdzekļiem. Tiesībsargs ir skaidrojis personām ECT kompetenci, izskatot personu sūdzības, kā arī skaidrojis ECPAK ietvertos noteikumus par sūdzību pieņemamību.

Daudzas personas lūdz tiesībsarga konsultāciju, uzdodot konkrētus jautājumus par sūdzības veidlapu aizpildīšanu – dokumentu, pārstāvības noformēšanu, sūdzībai pievienojamajiem dokumentiem. Savas kompetences ietvaros tiesībsargs cenšas sniegt personām palīdzību, kā arī norāda uz pieejamajiem informatīvajiem materiāliem gan ECT mājaslapā, gan citās interneta vietnēs.

Tomēr Tiesībsarga likums neparedz tiesībsargam tiesības pārstāvēt privātpersonu ECT vai sniegt juridisko palīdzību sūdzības sagatavošanai, kas ir visbiežākais lūgums no privātpersonām, kas atrodas ieslodzījuma vietā. Jāatzīmē, ka personām ieslodzījuma vietās ir ierobežotas iespējas izmantot interneta resursus un tām pamatā tiek nodrošināta piekļuve tikai ECT mājaslapai, portālam *www.likumi.lv* un Latvijas tiesu mājaslapām. Turklāt arī 2017.gadā ir saglabājusies 2016.gadā identificētā problēma, ka virkne noderīgu informatīvo materiālu ECT mājaslapā nav pieejami latviešu valodā, kas apgrūtina sūdzības sagatavošanu.

Saņemto iesniegumu par vēršanos ECT skaits 2017.gadā ir pieaudzis, un personas vēlas izmantot savas tiesības. Tomēr jāatzīst, ka joprojām pastāv daudz neskaidrību par sūdzību aizpildīšanu, kuras būtu risināmas, veicinot plašāku informācijas pieejamību.

1.16. Tiesības uz atlīdzinājumu

Saeimā 2017.gadā turpinājās darbs pie likumprojekta “Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums”, ar kuru paredzēts aizstāt novecojušo likumu “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”, kas paredz salīdzinoši

ierobežotu gadījumu skaitu, kad persona var pretendēt uz atlīdzinājumu. Lai gan personām saglabājas tiesības vērsties ar prasību vispārējās jurisdikcijas tiesā, tieši atsaucoties uz Satversmes 92.panta pirmo teikumu, civilprocesuālā tiesvedība nebūtu atzīstama par piemērotāko procesa veidu, izskatot sūdzības par valsts institūciju un amatpersonu publisko tiesību jomā veiktām darbībām.

Tiesībsargs piedalījās Saeimas Juridiskās komisijas darbā un likumprojekta izstrādes gaitā iesniedza priekšlikumu, aicinot paplašināt personu loku, kas var pretendēt uz kaitējuma atlīdzinājumu. Tiesībsarga priekšlikums paredzēja, ka iespēja prasīt atlīdzinājumu būtu par jebkuru pamattiesību pārkāpumu kriminālprocesā neatkarīgi no personas statusa tajā. Saeimas Juridiskā komisija daļēji atbalstīja tiesībsarga priekšlikumu, paredzot personai tiesības prasīt kaitējuma atlīdzināšanu arī likumā neminētajos gadījumos. Saeima minēto likumu pieņēma 2017.gada 30.novembrī, un tas ir spēkā no 2018.gada 1.marta.

Jāuzsver, ka tiesībsargs 2017.gadā arī saņēma iesniegumu no personas aizstāvja kriminālprocesā, kurā tika pausts viedoklis par nepietiekamiem personas tiesību aizsardzības mehānismiem situācijā, kad personai nepamatoti un nesamērīgi ilgi tiek piemērots drošības līdzeklis – nodošana policijas uzraudzībā. Jaunais Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums piešķirs personām tiesības lūgt atlīdzību arī par pārkāpumiem, kas pieļauti policijas uzraudzības piemērošanā un norisē.

Tāpat tiesībsargs saņēma iesniegumu no personas, kura lūdza sniegt informāciju par iespējām vienoties ar atbildīgo ministriju par morālā kaitējuma atlīdzināšanu saistībā ar kriminālprocesa izbeigšanu rehabilitējošu apstākļu dēļ. Likums „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” paredz personas tiesības celt prasību civilprocesuālā kārtībā par tāda morālā kaitējuma atlīdzināšanu, kas radies izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā, tostarp gadījumā, ja krimināllieta izbeigta personu rehabilitējošu apstākļu dēļ.

Jāuzsver, ka Augstākā tiesa vairākos nolēmumos ir norādījusi, ka gadījumā, ja prasība celta par tāda morālā kaitējuma atlīdzināšanu, kas radies izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā, cietušajam morālā kaitējuma esamība nav jāpierāda. Tomēr normatīvie akti tieši nenoteic mierizlīguma procedūru jautājumos par morālā kaitējuma atlīdzināšanu. Vienlaikus tiesībsargs pauda viedokli, ka noteiktos gadījumos šādu mierizlīgumu īstenošana ilgtermiņā varētu ļaut ietaupīt valsts resursus, atslogotu tiesu sistēmu un nodrošinātu privātpersonai ātrāku procedūru atlīdzinājuma saņemšanai.

Ievērojot minēto, persona tika aicināta jautājuma risināšanai rakstiski vērsties Tieslietu ministrijā, un jebkurā gadījumā tas nebūs šķērslis vēlākai prasības celšanai vispārējās

jurisdikcijas tiesā likumā “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” noteiktajā kārtībā.

1.17. Tiesības uz efektīvu aizstāvību un pārstāvību, izmantojot videokonferenci

Tiesībsargs jau 2015.gadā publicēja savu ziņojumu “Tiesības uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu tiesas sēdēs, izmantojot videokonferenci”. Savukārt 2017.gada sākumā Tiesībsarga birojā starp profesionāļiem tika rīkota apaļā galda diskusija ar mērķi aktualizēt jautājumu par to, kā personas uzklaušana ar videokonferences starpniecību var ietekmēt tiesības saņemt efektīvu aizstāvību vai pārstāvību. Pirms diskusijas tika iegūta informācija no zvērinātiem advokātiem (jo īpaši no tiem, kuri nodrošina valsts apmaksāto juridisko palīdzību gan krimināllietās, gan civillietās) par to, vai savā darbā viņi ir konstatējuši šķēršļus, kas liedz vai ierobežo advokāta iespējas sniegt efektīvu juridisko palīdzību, pārstāvot klientu, kurš tiesas sēdē piedalās videokonferences režīmā.

Uz diskusiju tika aicināti pārstāvji no Latvijas Zvērinātu advokātu padomes, Augstākās tiesas, Rīgas apgabaltiesas, Tiesu administrācijas, Tieslietu ministrijas un Juridiskās palīdzības administrācijas.

Diskusijas laikā tika pārrunāta virkne jautājumu, kas attiecas uz videokonferences rīkošanas aspektiem lietas izskatīšanā. Tiesu pārstāvji dalījās pieredzē, kādos gadījumos lietas izskatīšanā tiek rīkotas videokonferences, vai tiek ņemti vērā lietas dalībnieku lūgumi u.c., kā arī sniedza apstiprinājumu tam, ka videokonferences režīms lietas izskatīšanā tiek piemērots aizvien biežāk, tādējādi nodrošinot efektīvāku un ātrāku tiesas procesu. Tiesu pārstāvji bija vienprātis par to, ka ikvienā lietā, nozīmējot lietas izskatīšanu videokonferences režīmā, ir jāņem vērā lietas dalībnieku tiesības un intereses. Turklāt tiesu pārstāvji pauda viedokli, ka lietu dalībniekiem, kuru civillietas no Rīgas ātrākai lietu izskatīšanai ir nosūtītas uz reģionu tiesām, būtu jānodrošina videokonferences režīms, ja dalībnieks savlaicīgi izteicis šādu lūgumu un tehniski to ir iespējams izdarīt.

Vēl tika diskutēts arī par to, vai lietas izskatīšana, izmantojot videokonferences režīmu, visā tiesvedības procesā, proti, visās trīs tiesu instancēs, nepārkāpj personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Tika saņemta informācija, ka tikai individuālos gadījumos lietas dalībnieki savās kasācijas sūdzībās bija norādījuši uz iespējamiem pārkāpumiem, kas saistīti ar personas uzklaušanu videokonferences režīmā. Augstākā tiesa šajos gadījumos attiecībā uz civillietu izskatīšanu tos vērtēja un pārkāpumus nekonstatēja. Savukārt attiecībā uz krimināllietu iztiesāšanu tika norādīts uz Augstākās tiesas lēmuma lietā Nr.SKK-276/2016 izteiktajām atziņām (minētā lieta tika norādīta kā vienīgā, kurā vērtēts iespējamais pārkāpums saistībā ar

videokonferences režīma izmantošanu personas uzklaušanai). Tiesa, norādot uz KPL 140.panta pirmo daļu un 382.panta otro daļu, savā lēmumā secināja, ka no minētajām tiesību normām izriet: noteicošais, lemjot par iespējamo procesuālo darbību veikšanu, izmantojot tehniskos līdzekļus, ir nevis attiecīgā kriminālprocesa stadijā veicamo procesuālo darbību daudzums, bet kriminālprocesa intereses.

Klātesošie tiesu pārstāvji viennozīmīgi uzsvēra, ka ikviens iespējamais pārkāpums būtu jāvērtē, ņemot vērā ECT spriedumā *Marčello Viola pret Itāliju* paustās atziņas, ka apsūdzētā piedalīšanās tiesas procesā ar videokonferences starpniecību nav pretēja ECPAK prasībām, tomēr tiesai katrā gadījumā jāpārlicinās, ka šādu pasākumu veikšana ir attaisnojama ar leģitīmu mērķi un pierādījumu sniegšanas nosacījumi ir saskaņojami ar ECPAK 6.panta prasībām.

Savukārt, pārrunājot jautājumus, kas attiecas uz personas tiesībām saņemt kvalitatīvu un efektīvu aizstāvību, tika aktualizēti tādi aspekti, kā lietas izskatīšanā videokonferences režīmā nodrošināt konfidenciālu saziņu starp personu, kura atrodas ārpus tiesas zāles, un aizstāvi, kurš atrodas tiesas zālē, vai persona, kurai aizstāvību nodrošina valsts nozīmētais aizstāvis, pirms lietas izskatīšanas ar to ir komunicējusi u.c. Diskusijas dalībnieki norādīja uz to, ka valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniedzējiem tiek segti izdevumi, kas saistīti ar personas apmeklējumu un konsultācijām ieslodzījuma vietā. Tāpat tika norādīts uz pozitīvu tendenci, ka aizstāvji, nodrošinot aizstāvību, iepazīstas ar lietas materiāliem, lai sagatavotos tiesas sēdēm. Lai gan diskusijas laikā klātesošie norādīja, ka praksē aizstāvis ar personu, kura tiek uzklaušīta lietā videokonferences režīmā, kopā atrodas reti, pozitīvi vērtējams, ka praktiski visi diskusijā klātesošie pauda viedokli, ka efektīva un kvalitatīva aizstāvība un pārstāvība (jo īpaši, ja persona videokonferences režīmā piedalās no ieslodzījuma vietas), ir iespējama, aizstāvim esot klāt personai, nevis atrodoties atsevišķi tiesas zālē. Tādējādi būtu nepieciešams turpināt diskusiju tieši pašu zvērinātu advokātu starpā, lai veicinātu gan vienotu izpratni, gan praksi attiecībā uz efektīvu aizstāvību un pārstāvību videokonferences režīmā.

1.18. Nolēmumu izpildes nepilnības

2017.gadā joprojām liels skaits sūdzību tika saņemts par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību vai bezdarbību nolēmumu izpildes procesā. Kopumā 2017.gadā tiesībsargs saņēma 15 iesniegumus, kas attiecās uz sūdzībām par nolēmumu izpildi kā tādu, savukārt 41 iesniegums tika adresēts tieši saistībā ar sūdzībām par zvērinātu tiesu izpildītāju darbībām vai pieņemtajiem lēmumiem nolēmumu izpildes laikā. Tāpat samērā daudz tika saņemti

elektroniskā pasta iesniegumi, kā arī sniegtas aptuveni 90 mutiskas konsultācijas (gan klātienē, gan telefoniski), kas saistītas ar nolēmumu izpildes jautājumiem.

Līdzīgi kā iepriekš, arī 2017.gadā sūdzībās pārsvarā norādīts uz tādu tiesu izpildītāju iespējami nepamatotu rīcību kā piedziņas vēršanu uz parādnieka darba samaksu, tai pielīdzinātajiem maksājumiem un citām naudas summām, nesaglabājot likumā noteiktos naudas līdzekļus vai vēršot piedziņu uz tādām naudas summām, uz kurām likums aizliedz vērst piedziņu.

Ievērojot to, ka tiesībsargs nav tiesīgs atcelt zvērinātu tiesu izpildītāju lēmumus vai rīcību, iesniedzēji tika aicināti risināt radušās problēmas, vēršoties sākotnēji pie zvērināta tiesu izpildītāja ar lūgumu atgriezt nepamatoti veiktos ieturējumus. Ja zvērināts tiesu izpildītājs atteiktos tos atmaksāt, iesniedzēji tika informēti par savām tiesībām iesniegt sūdzību tiesā par tiesu izpildītāja darbībām sprieduma izpildīšanā vai viņa atteikumu izpildīt šādas darbības, vai atkarībā no strīdus jautājuma vērsties Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomē, vai pie tieslietu ministra.

Vienlaikus salīdzinoši ar iepriekšējiem gadiem 2017.gada griezumā tika konstatēts pieaugošs sūdzību skaits, kas saņemts saistībā ar tiesu izpildītāju rīcību, vēršot piedziņu uz parādnieku naudas līdzekļiem, jo īpaši uz Civilprocesa likuma 596.pantā minētajiem sociālās palīdzības pabalstiem un valsts sociālajiem pabalstiem. Minētā iemesla dēļ tiesībsargs 2017.gadā uzsāka pētījumu par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību, vēršot piedziņu uz parādnieka darba samaksu, tai pielīdzinātajiem maksājumiem un citām naudas summām, nesaglabājot Civilprocesa likuma 594.panta pirmajā vai otrajā daļā un 1.pielikuma 3.punktā noteiktos naudas līdzekļus, vai vēršot piedziņu uz Civilprocesa likuma 596.pantā paredzētajām summām, uz kurām nevar tikt vērsta piedziņa.

Pārskata periodā tika pētīts, vai ECT ir skatītas sūdzības par tiesu nolēmumu izpildi, kas tiek aplūkots tiesību uz taisnīgu tiesu tvērumā, konkrētāk – par nolēmumu ātru un efektīvu izpildi, kā arī pieprasīta informācija no Tieslietu ministrijas, Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomes, Finanšu un kapitāla tirgus komisijas, Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas, VAS “Latvijas Pasts”, Latvijas Darba devēju konfederācijas un Latvijā lielākajām kredītiestādēm. Jautājuma izpēte turpināsies ar tiesībsarga 2018.gadā organizētu starpinstitucionālu diskusiju, kuras ietvaros tiks apspriesta identificētā problemātika.

Tāpat pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis vairākas parādnieku sūdzības par pārmērīgi augstajām tarifu maksām, ko kredītiestādes vai citi maksājumu pakalpojumu sniedzēji piemēro par zvērinātu tiesu izpildītāju rīkojumu par naudas līdzekļu apķīlāšanu pieņemšanu izpildei un pārskaitījumu veikšanu zvērināta tiesu izpildītāja depozīta kontā. Ņemot vērā, ka kredītiestādes vai citi maksājumu pakalpojumu sniedzēji ir privāttiesību

subjekti, kas tiesu izpildītāju sūtīto rīkojumu izpildei patērē savus resursus, ir saprotama to vēlme noteikt savu pakalpojumu maksu par lietā veicamajām darbībām. Vienlaikus, kā tika konstatēts izpētes ietvaros, šādas pakalpojumu maksas atsevišķās kredītiestādes ir noteiktas pat vairāku desmitu eiro apmērā, tāpēc gadījumā, kad pret parādnieku ir uzsāktas vairākas izpildu lietas, kopējā tarifu maksa var pārsniegt pat 100 eiro. Līdz ar to arī šis ir viens no jautājumiem, kas sīkāk tiks pārrunāts tiesībsarga sasauktajā diskusijā.

Tāpat tiesībsargs 2017.gadā saņēma personas iesniegumu, kurā tika izteiktas sūdzības, ka zvērināts tiesu izpildītājs joprojām pieprasa uzturlīdzekļu samaksu no iesniedzēja par labu bērna aizbildnei, neskatoties uz to, ka minētā persona ir tikusi atlaista no aizbildņa pienākumu pildīšanas. Izskatot iesniegumu, tiesībsargs vērsa iesniedzēja uzmanību, ka, lai gan lietas faktiskie apstākļi ir būtiski mainījušies salīdzinājumā ar sprieduma taisīšanas brīdi, tomēr, ņemot vērā Civilprocesa likuma 203.panta piektajā daļā nostiprināto principu, ka spriedumam, kas stāties likumīgā spēkā, ir likuma spēks, tas ir obligāts un izpildāms visā valsts teritorijā, konkrētajā lietā zvērinātam tiesu izpildītājam ir saistošs un ir jāpilda lietā taisītais spriedums par uzturlīdzekļu piedziņu. Vienlaikus iesniedzējs tika informēts, ka, ņemot vērā lietā mainījušos prasības pamatu, tas ir, apstākļus, ar kuriem sākotnēji tika pamatots prasītājas prasījums, iesniedzējam pastāv tiesības vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasību pret bijušo bērna aizbildni par uzturlīdzekļu piedziņas izbeigšanu un izdotā izpildu raksta par uzturlīdzekļu piedziņu atsaukšanu.

Savukārt kādā citā gadījumā persona izteica sūdzības, ka zvērināts tiesu izpildītājs ir vērsis piedziņu uz iesniedzēja ienākumiem, kas tiek saņemti par asistenta pakalpojumu sniegšanu. Atbildot uz iesniegumu, tika konstatēts, ka saskaņā ar Ministru kabineta 2012.gada 18.decembra noteikumu Nr.942 “Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā” 22.punktu un, ievērojot pušu starpā noslēgto uzņēmuma līgumu, persona (asistents) par paveikto darbu – sniegto pakalpojumu – saņem līgumā noteikto samaksu. Tiesībsargs norādīja: lai gan samaksa par asistenta pienākumu pildīšanu ir noteikta saskaņā ar uzņēmuma līguma noteikumiem, tomēr tā būtu uzskatāma par darba algu, tādējādi uz to attiecinot Civilprocesa likuma 594.panta nosacījumus.

Kādā citā iesniegumā tika izteiktas sūdzības, ka tiesu izpildītājs, pirms izpildu darbību uzsākšanas, pieprasa piedzinējam iemaksāt noteiktu naudas summu par sprieduma izpildes izdevumiem, kas nepieciešami piespiedu izpildes uzsākšanai. Iesniedzēja tika informēta, ka atbilstoši vispārējam principam nolēmuma izpilde notiek uz parādnieka rēķina, tomēr gan pirms sprieduma izpildes uzsākšanas, gan arī sprieduma izpildes laikā piedzinējam pēc tiesu izpildītāja norādījumiem ir jāiemaksā nepieciešamie sprieduma izpildes izdevumi. Tas ir pamatojams ar apstākli, ka praksē pirms sprieduma izpildes izdevumus iespējams piedzīt no

parādnieka tiesu izpildītājam jāveic lielāks vai mazāks izpildu darbību kopums, kas attiecīgi rada noteiktus sprieduma izpildes izdevumus.⁷³

Savukārt vēl kādā citā iesniegumā persona izteica sūdzības par zvērināta tiesu izpildītāja rīcību, ietverot rīkojumā par ieturējumu izdarīšanu no parādnieka darba algas informāciju, kas aizskar viņa tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Iesniedzējs norādīja, ka darba devējam sūtītajā rīkojumā par piedziņas vēršanu uz iesniedzēja darba algu un tai pielīdzinātajiem maksājumiem tika norādīts krimināllietas numurs, uz kā pamata ir ticis izdots izpildu raksts, tādējādi radot nepatīkamus jautājumus no darba vietas vadības un kolēģiem. Turklāt neilgi pēc darba vietai nosūtītā paziņojuma darba devējs pārtrauca darba attiecības ar iesniedzēju, jo uzskatīja sodāmību par šķērslī turpmāko darba attiecību turpināšanai.

Atbildes vēstulē iesniedzējam tika paskaidrots, ka nevienā normatīvajā aktā, kas skar lietvedības formēšanu izpildu lietā, kā arī Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomes izstrādātajos metodiskajos noteikumos nav tiešas norādes, kādam jābūt zvērināta tiesu izpildītāja rīkojuma saturam. No minētā secināms, ka likums neprasa obligātu krimināllietas numura norādīšanu, pamatojoties uz kuru ir uzsākta izpildu lieta, kā arī neprasa detalizētāku aprakstu pamata lietai, kurā izdots izpildu raksts. Izanalizējot faktisko situāciju, tiesībsargs secināja, ka nav saskatāms leģitīms mērķis tik detalizētas informācijas ietveršanai darba devējam adresētajā rīkojumā, kā arī nav ievērots samērīgums datu apstrādē. Samērīgi būtu un piespiedu izpildes mērķis tiktu sasniegts arī gadījumos, ja līdzās zvērināta tiesu izpildītāja rekvizītiem, kur jāieskaita veiktie ieturējumi, zvērināti tiesu izpildītāji rīkojumos norādītu tikai izpildu lietas numuru un apmēru, kādā veicami ieturējumi. Tiesībsargs aicināja Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomi pilnveidot praksi rīkojumu sastādīšanā un aicināja zvērinātus tiesu izpildītājus rīkojumos darba vietām norādīt tikai izpildu lietas numuru, nevis pamatlīetas numuru, kurā izpildu raksts izsniegts.

Tāpat pārskata periodā, neskatoties uz 2012. un 2013.gadā aktīvu tiesībsarga iesaisti, joprojām tika saņemtas iedzīvotāju sūdzības par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību ieviešanas nekustamā īpašuma valdījumā procesa laikā attiecībā uz īrnieku tiesībām turpināt netraucēti lietot dzīvojamās telpas.

Piemēram, pie tiesībsarga ar iesniegumu vērsās kāda persona, norādot, ka zvērināts tiesu izpildītājs ar savām darbībām ir liedzis viņas turpmāku dzīvokļa lietošanu (īrēšanu), jo, pārkāpjot likumā noteikto kārtību, nekustamā īpašuma valdījumā ir ticis ievests jaunais īpašnieks, savukārt iesniedzēja ir tikusi izlikta no sava īrētā dzīvokļa. Turklāt tiesu izpildītājs, nepārlicinoties par mantu piederību, ir atsavinājis un izmetis iesniedzējai piederošās mantas.

⁷³ Civilprocesa likuma komentāri. III daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K.Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014., 330.lpp.

Atbildot uz minēto iesniegumu, tiesībsargs sākotnēji sniedza skaidrojumu attiecībā par normatīvo regulējumu un īrnieku tiesību aizsardzību jaunā īpašnieka ieviešanas nekustamā īpašuma valdījumā procesā. Tiesībsargs, ņemot vērā normatīvo regulējumu, kā arī tiesu praksē paustās atziņas, informēja iesniedzēju, ka, ievēdot valdījumā jauno īpašnieku, nedrīkst tikt aizskarti un izlikti mājoklī dzīvojošie īrnieki. Ieviešana valdījumā nenozīmē, ka īrniekiem zūd tiesiskais pamats uzturēties šajā mājoklī un to lietot. Pastāvot strīdus situācijai starp nekustamā īpašuma īrnieku un jauno īpašnieku, tiesiski korektākais ceļš ir abu pušu vienošanās par labticīgu savu tiesību un interešu īstenošanu, slēdzot dzīvojamās telpas īres līgumu vai vienojoties par citu abpusēji pieņemamu risinājumu. Gadījumā, ja vienoties neizdodas, no dzīvojamās telpas īres attiecībām izrietošie strīdi tiek izskatīti tiesā, pamatojoties uz likuma „Par dzīvojamo telpu īri” 50.pantu.

Turpretim attiecībā uz iesniedzējai piederošo mantu izmešanu izgāztuvē tika norādīts, ka, aprakstot parādnieka mantu, tiesu izpildītājam pēc iespējas ir jāpārlicinās par tās piederību parādniekam, taču tas nevar tikt uzlikts arī kā nesamērīgs slogs, ka katras mantas piederība būtu atsevišķi jānoskaidro. Ja iesniedzēja uzskata, ka šāda tiesu izpildītāja rīcība ir bijusi prettiesiska, viņai pastāv tiesības vērsties ar attiecīgu prasību vispārējās jurisdikcijas tiesā.

2. Problemātiskie aspekti pirmstiesas kriminālprocesā

Tiesībsargs 2017.gadā regulāri saņēma dažāda rakstura sūdzības, kurās personas norāda uz tiesībsargājošo institūciju prettiesiskajiem lēmumiem vai rīcību dienesta pienākumu izpildes laikā. Kā izriet no saņemtajiem iesniegumiem, visbiežāk šādas sūdzības tiek izteiktas attiecībā uz Valsts policijas pieņemtajiem lēmumiem par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu vai administratīvā pārkāpuma lietvedību, kā arī par amatpersonu rīcību un lēmumiem minēto procesu ietvaros (izmeklēšanas darbību veikšana, pierādījumu iegūšana, procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošana u.c.). Iesniedzēji norāda, ka lēmumos netiek izvērtēti, viņu ieskatā, būtiski lietas apstākļi, liecības vai citi pierādījumi. Diemžēl bieži jākonstatē, ka tiesībsargam minētos argumentus iesniedzēji nav izmantojuši, apstrīdot pieņemto lēmumu, vai arī minējuši tos pēc apstrīdēšanas termiņa beigām.

Vērtējot personu iesniegtās sūdzības par pirmstiesas kriminālprocesu, redzams, ka tās izteic gan noziedzīgā nodarījumā cietušās personas, gan personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Cietušās personas vērs tiesībsarga uzmanību uz, viņuprāt, nepamatota lēmuma par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu vai lēmuma par kriminālprocesa izbeigšanu pieņemšanu, kas pēc būtības paredzot, ka vainīgā persona netiks sodīta, un tādējādi cietušajam tiks liegtas

jebkādas tiesības uz nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu. Savukārt personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, visbiežāk norāda uz, viņuprāt, nepamatotu kriminālprocesa uzsākšanu, nepareizu nodarījumu kvalifikāciju, pirmstiesas izmeklēšanas novilcināšanu, iejaukšanos privātajā dzīvē, interešu konfliktu, kā arī citiem procesa virzītāja rīcības aspektiem.

Ņemot vērā, ka tiesībsargam nav tiesību izvērtēt konkrētas lietas apstākļus, lai konstatētu, vai ir saskatāmas noziedzīga nodarījuma pazīmes, kā arī nav tiesību iejaukties kriminālprocesa izskatīšanā un izteikt savu viedokli par tajā veiktajām procesuālajām darbībām, tostarp izvērtēt tiesībsargājošo institūciju amatpersonu darbību tiesiskumu, iesniedzējiem tiek norādīts uz KPL 24.nodaļā paredzēto tiesību aizsardzības mehānismu. Tomēr atsevišķos gadījumos, kad, tiesībsarga ieskatā, personas tiesību aizskārums ir būtisks, kavēšanās var negatīvi ietekmēt veiktās pārbaudes rezultātus vai ir konstatējami šķēršļi personai pašai veikt darbības tiesību aizsardzībai, tiesībsargs pats vēršas attiecīgajās institūcijās.

Piemēram, tiesībsargs saņēma personas iesniegumu par to, ka apsūdzības uzturētājs tiesai nododamiem krimināllietas materiāliem esot pievienojis fotogrāfijas, kurās iesniedzējs redzams neapģērbtā veidā. Ņemot vērā, ka iesniedzējam tika uzrādīta apsūdzība par zādzību un mantas tīšu bojāšanu, bija grūti iedomāties veidu, kādā minētās fotogrāfijas var tikt vai tiks izmantotas minēto noziedzīgo nodarījumu pierādīšanā. Tādējādi tiesībsargs aicināja amatā augstākus prokurorus izvērtēt apsūdzības uzturētāja rīcību tiesību uz privātās dzīves ierobežojuma samērīguma kontekstā.

Savukārt atsevišķos gadījumos ir ticis konstatēts, ka Valsts policijas darbinieki nepilda kriminālprocesa uzraugošā prokurora norādījumus un vilcina pirmstiesas izmeklēšanu (vilcināšanu konstatē prokuratūra). Gadījumā, ja šādas situācijas tiks konstatētas atkārtoti, būs pamats apšaubīt prokuratūras kā tiesību aizsardzības mehānisma kriminālprocesā efektivitāti ECPAK 13.panta kontekstā.

Savukārt kādā citā gadījumā iesniedzējs sūdzējās par Valsts policijas rīcību administratīvā pārkāpuma lietā, liedzot tam kā personai, kuru sauc pie administratīvās atbildības, iepazīties ar administratīvās pārkāpuma lietas materiāliem. Tiesībsargs, atbildot uz sūdzību, norādīja, ka tiesības iepazīties ar administratīvā pārkāpuma lietas materiāliem izriet no Satversmes 92.panta. Gadījumā, ja tās tiek nepamatoti ierobežotas, rodas Satversmes 92.pantā garantēto tiesību uz taisnīgu tiesu aizskārums. Tomēr, kā atzīts tiesu praksē, lai konstatētu šo pārkāpumu, lietā ir jāpastāv pierādījumiem, kas uz to norāda. Piemēram, lietas materiālos atrodams iesniegums, kurā persona ir izteikusi lūgumu par iepazīšanos ar lietas materiāliem. Pretējā gadījumā tiesai nav iespējams pārliecināties par šādu pārkāpumu.

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis arī vairākus personu iesniegumus saistībā ar lūgumu skaidrot aizdomās turētās personas statusa piemērošanas termiņu kriminālprocesā, kā arī pirmstiesas kriminālprocesā pieļaujamo ilgumu. Tiesībsargs, atbildot uz personu iesniegumiem, ir norādījis, ka likumdevējs nav skaidri noteicis konkrētu termiņu, cik ilgi personai var piemērot aizdomās turētās personas statusu kriminālprocesā, tomēr jāatzīmē, ka KPL 14.pantā ir nostiprināts viens no kriminālprocesa pamatprincipiem – tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgos termiņos. Vienlaikus tiesībsargs informēja iesniedzēju par KPL 68.pantā paredzēto kārtību, kādā persona zaudē aizdomās turētās personas statusu kriminālprocesā. Tāpat atbilstoši KPL 389.panta pirmajā daļā noteiktajam tiesībsargs sniedza informāciju par personas tiesību ierobežošanas termiņiem pirmstiesas kriminālprocesā attiecībā uz drošības līdzekļu un tiesību ierobežojumu, kas piemēroti mantai, atcelšanu.

Tāpat pie tiesībsarga vairākkārt ir vērsušās trešās personas, kuru tiesības uz īpašumu ir tikušas ierobežotas sakarā ar kriminālprocesā pieņemto lēmumu par aresta uzlikšanu mantai, lai gan tām nav noteikts procesuālais statuss uzsāktajā kriminālprocesā. Tiesībsargs ir ierosinājis pārbaudes lietu, lai vērtētu, vai nav saskatāmi trūkumi normatīvajos aktos, vai to piemērošanā gadījumos, kad personu tiesību ierobežojošus lēmumus ir pieņēmušas Latvijas tiesībsargājošās institūcijas KPL noteiktajā kārtībā, savukārt vēlāk kriminālprocess nodots ārvalsts kompetentajām institūcijām. Personas ir izteikušas iebildumus par to, ka kriminālprocesa nodošanas gadījumā trešajām valstīm (kas nav Eiropas Savienības dalībvalstis) netiek uzraudzīts noteiktā ierobežojuma piemērošanas ilgums un izpildes samērīgums ilgākā laika posmā, norādot, ka Latvijas normatīvajā regulējumā šāda uzraudzība tomēr ir paredzēta. Līdz šim tiesībsargs līdzīga satura iesniegumus nebija saņēmis, tādējādi pārbaudes lietas ietvaros būtiski saņemt ne tikai prokuratūras, bet arī citu, jo īpaši krimināltiesību zinātnes ekspertu, viedokļus, lai jau 2018.gada sākumā pārbaudes lietā sniegtu atzinumu.

2017.gada ietvaros tiesībsargs saņēma arī liecinieka statusā esošas personas iesniegumu, kurā tika izteiktas sūdzības par izmeklētāja rīcību, piespiežot iesniedzējam liecināt pret sevi, tādējādi pārkāpjot KPL 110.panta trešās daļas 2.punktā noteikto. Turklāt par atteikšanos sniegt pieprasītās liecības iesniedzējam ar izmeklēšanas tiesneša lēmumiem tika piemērota piespiedu nauda, kā arī pret viņu tika uzsākts kriminālprocess.

Atbildot uz minēto iesniegumu, tiesībsargs norādīja, ka lieciniekam, lai gan pastāv tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem, atbildot uz uzdotajiem jautājumiem, ir jāsniedz tikai patiesas ziņas un liecības par visu, kas zināms par konkrēto noziedzīgo nodarījumu, ieskaitot, ja ziņām ir vai var būt nozīme lietā, arī par visiem citiem apstākļiem un par jebkuru kriminālprocesā iesaistītu personu. Vienlaikus personai, formāli pastāvot

liecinieka statusā, tomēr reāli tai esot saistītai ar konkrētā noziedzīgā nodarījuma iespējamu izdarīšanu, rodas tiesības sevi neapsūdzēt, kas kā vispārēji atzīts starptautisks princips izriet no tiesību uz taisnīgu tiesu satura.

Ņemot par pamatu ECT judikatūrā paustās atziņas, tika secināts, ka izšķiroša nozīme ir nevis personas formālai atbilstībai liecinieka statusam, bet gan personas faktiskajai saistībai ar noziedzīgo nodarījumu, par ko liecina kompetento iestāžu rīcība, būtiski ietekmējot personas stāvokli. Ņemot vērā minēto, iesniedzējs tika aicināts kriminālprocesa iztiesāšanās stadijā vērst tiesas uzmanību uz lietā pastāvošajiem apstākļiem, kas, viņaprāt, norāda jau par sākotnēju turēšanu aizdomās noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā, tādējādi tiesai sniedzot savu vērtējumu arī par lietā, tostarp pratināšanas laikā, iegūto ziņu pieļaujamību pierādīšanā. Savukārt pašlaik iesniedzējs tika aicināts izmantot KPL 336.pantā paredzēto tiesību aizsardzības mehānismu.

3. Tiesības uz brīvību un drošību

Tiesībsargs 2017.gadā ir saņēmis 34 personu iesniegumus, kuros norādītie apstākļi ir aplūkojami ECPAK 5.pantā noteikto tiesību uz brīvību un drošību ietvarā – drošības līdzekļu piemērošana un personu aizturēšana.

Vērtējot 2017.gadā saņemtos iesniegumus šīs tēmas kontekstā, secināms, ka liela daļa no tiem ir bijusi par apcietinājuma periodiskās kontroles veikšanas tiesiskumu. Atbildot uz iesniegumiem, tiesībsargs informē apcietinātās personas, ka atbilstoši KPL 281.panta noteikumiem apcietinātajai personai, tās pārstāvim vai aizstāvim pastāv tiesības jebkurā laikā vērsties ar atkārtotu pieteikumu pie izmeklēšanas tiesneša vai pēc iztiesāšanas uzsākšanas – pirmās instances tiesā, lai tiktu izvērtēts jautājums par apcietinājuma turpmākas piemērošanas nepieciešamību. Un tikai gadījumā, ja iestāsies KPL 281.panta trešajā daļā minētie nosacījumi, pieteikums var tikt noraidīts bez tā izskatīšanas mutvārdu procesā. Turklāt KPL 281.panta ceturrtā daļa paredz nosacījumu, saskaņā ar kuru jautājumu par turpmāku apcietinājuma nepieciešamības izvērtēšanu, iestājoties noteiktiem apstākļiem, veic izmeklēšanas tiesnesis vai pirmās instances tiesa pēc savas iniciatīvas.

Piemēram, kādā iesniegumā tika izteiktas sūdzības, ka pirmās instances tiesa, atliekot lietas izskatīšanu ilgāk par diviem mēnešiem, nav veikusi apcietinājuma turpmākas piemērošanas nepieciešamības izvērtēšanu. Tiesībsargs, atbildot uz personas aizstāvja iesniegumu, secināja, ka pirmās instances tiesa nav ievērojusi KPL 281.panta ceturrtajā daļā paredzēto kārtību par apcietinājuma turpmākas piemērošanas nepieciešamības izvērtēšanu, tādējādi pārkāpjot iesniedzēja tiesības uz brīvību, kas noteiktas ECPAK 5.panta 1.c. un

4.punktā. Vienlaikus tika secināts, ka iesniedzēja aizstāvis pēc pirmās instances tiesas kļūdas konstatēšanas ir izmantojis savas KPL 281.panta otrajā daļā paredzētās tiesības un iesniedzis tiesā pieteikumu par apcietinājuma turpmākas piemērošanas nepieciešamības izvērtēšanu, uz kā pamata tiesa pieņēma lēmumu par drošības līdzekļa – apcietinājuma turpināšanu. Tādējādi iesniedzēja aizstāvis izmantoja likumā paredzētās tiesības, un jautājumu par iesniedzēja turpmāku atrašanos apcietinājumā tiesa izlēma.

Savukārt kādā citā lietā tiesībsargs, pamatojoties uz personas aizstāvja iesniegumu, ierosināja pārbaudes lietu Nr.2017-3-3D par iespējamu tiesību uz brīvību pārkāpumu attiecībā par apcietinājuma sākotnējo piemērošanu un veiktā apcietinājuma periodisko kontroli. Daļā par apcietinājuma sākotnējo piemērošanu tiesībsargs secināja, ka apcietinājums ir piemērots ar likumīgu un motivētu tiesas nolēmumu, tāpēc nav konstatējams iesniedzēja tiesību uz brīvību neattaisnots ierobežojums ECPAK 5.panta 1.punkta kontekstā.

Savukārt daļā par apcietinājuma periodiskās kontroles veikšanu tiesībsargs secināja: lai gan lēmumos ietvertais pamatojums par iesniedzēja paturēšanu apcietinājumā saistībā ar nepieciešamību nodrošināt, ka persona neizdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu, varētu tikt atzīts par pamatotu, tomēr pārējā tiesnešu sniegtā argumentācija nedod pārliecību, ka apcietinājuma periodiskajā kontrolē būtu ievērots ECT praksē nostiprinātais nosacījums par tikpat rūpīgu apstākļu izvērtēšanu kā sākotnējā lēmumā par apcietinājuma piemērošanu. Līdz ar to tika secināts, ka iesniedzēja apcietinājuma periodiskās kontroles veikšanā ir saskatāmas pazīmes iespējamam ECPAK 5.panta 4.punkta noteikto tiesību uz brīvību (efektīva apcietinājuma periodiskā kontrole) pārkāpumam. Iesniedzējs savu interešu aizsardzībai tika aicināts izmantot KPL 281.pantā paredzēto mehānismu.

Tāpat tiesībsargs izskatīja arī pārbaudes lietu Nr.2017-16-3E, kurā tika vērtēti jautājumi par apcietinājuma pamatojumu, kas ir ticis piemērots ar pirmās instances tiesas spriedumu, kā arī apcietinājuma pārsūdzības iespējām. Daļā par apcietinājuma pārsūdzības iespējām tika konstatēts: ja personai tiek atņemta brīvība saskaņā ar kompetentas tiesas notiesājošu spriedumu ECPAK 5.panta 1.punkta a) apakšpunkta nozīmē, tad ir atzīstams, ka ECPAK 5.panta 4.punktā noteiktā uzraudzība jau ir iekļauta tiesas nolēmumā, un tāpēc nav nepieciešama turpmāka pārskatīšana.⁷⁴ Turklāt KPL 281.panta 5.-5.²daļa paredz atsevišķos gadījumos veikt apcietinājuma turpmākas piemērošanas nepieciešamības izvērtēšanu jau pēc pirmās instances tiesas sprieduma. Tādējādi šajā daļā netika konstatēts iesniedzēja tiesību uz brīvību pārkāpums ECPAK 5.panta 4.punkta kontekstā.

⁷⁴ ECT 1971.gada 18.jūnija spriedums lietā *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*, iesniegumu Nr.2832/66; 2835/66; 2899/66, 76.punkts.

Savukārt daļā par pirmās instances tiesas piemērotā apcietinājuma pamatojumu tiesībsargs konstatēja, ka apcietinājums šajā lietā tika pamatots tikai ar vispārīgu frāzi, ka atbilstoši KPL 272.panta ceturtajai daļai ir nepieciešams nodrošināt pirmās instances tiesas sprieduma izpildi, neietverot nekādu pamatojumu par apstākļiem, kāpēc šī sprieduma izpilde varētu tikt kavēta vai apgrūtināta. Turklāt jāņem vērā apstākļi, uz ko savos iesniegumos arī norādīja iesniedzējs, ka visu iepriekšējā drošības līdzekļa – uzturēšanās noteiktā vietā – laiku iesniedzējs nepārkāpa tā noteikumus un ievēroja to pilnībā. Turklāt arī pirmstiesas procesā un visu iztiesāšanas laiku pirmās instances tiesā iesniedzējam netika piemērots apcietinājums. Ņemot vērā minēto, secināms, ka šādā situācijā, lai ar tiesas spriedumu tiktu piemērots apcietinājums, nepietiek tikai ar vispārīgām frāzēm un atsaucēm uz tiesību normām. Tiesai savā nolēmumā ir jāpamato, kāpēc konkrētajā gadījumā ir piemērojams apcietinājums, nevis saglabājams vai nosakāms kāds cits personas tiesības mazāk ierobežojošs drošības līdzeklis. Tādējādi tika konstatēts iesniedzēja ECPAK 5.panta 1.punktā noteikto tiesību uz brīvību pārkāpums.

Pārskata periodā tika saņemtas arī vairākas apcietināto personu sūdzības par iespējamiem apcietinājuma piemērošanas termiņu pārkāpumiem. Piemēram, vienā iesniegumā tika uzdots jautājums par apcietinājuma termiņu skaitīšanu, ja pret personu ir uzsākti divi atsevišķi kriminālprocesi. Atbildot uz uzdoto jautājumu, tiesībsargs informēja iesniedzēju, ka gadījumā, ja persona atrodas apcietinājumā un pret to tiek izskatīti divi kriminālprocesi, tad arī apcietinājuma termiņi ir skaitāmi par katru kriminālprocesu atsevišķi. Piemēram, ja persona vienā kriminālprocesā apcietinājumā atrodas piecus mēnešus, tad šie mēneši automātiski netiek skaitīti klāt arī otra kriminālprocesa apcietinājuma termiņam. Līdz ar to persona nevar paļauties uz to, ka, ja vienā kriminālprocesā ir sasniegts apcietinājuma maksimālais termiņš, tad otrā kriminālprocesā tai nevarēs tikt piemērots apcietinājums.

Savukārt vēl kādā citā iesniegumā persona izteica sūdzības par to, ka viņa sev saprotamā valodā nav tikusi iepazīstināta ar tiesas iesniegumu par apcietinājuma termiņa pagarināšanu. Iesniedzējam tika norādīts, ka atbilstoši KPL regulējumam tiesai nav uzlikts par pienākumu iepazīstināt apcietināto personu un nepieciešamības gadījumā arī nodrošināt tulkojumu iesniegumam par apcietinājuma termiņa pagarināšanu. Saskaņā ar KPL 277.panta astoto daļu apcietinātā persona, viņas aizstāvis un pārstāvis savas tiesības var izmantot, paužot viedokli tiesas sēdē.

Tāpat pārskata periodā tiesībsargs sniedza skaidrojošu atbildi attiecībā uz ārzemnieku tiesībām pieprasīt termiņuzturēšanās atļauju laikā, kad tie atrodas apcietinājumā. Tiesībsargs pēc sazināšanās ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi (turpmāk – PMLP) noskaidroja, ka saskaņā ar Imigrācijas likuma 23.panta pirmās daļas 21.punktu, ja, tiesas ieskatā, pastāv

apstākļi, kuru dēļ ir nepieciešama ārzemnieka uzturēšanās Latvijas Republikā līdz krimināllietas izmeklēšanas pabeigšanai vai izskatīšanai tiesā, tā vēršas ar attiecīgu lūgumu PMLP, lai tā savas kompetences ietvaros tālāk lemtu par termiņuzturēšanās atļaujas izsniegšanu. Šādi gadījumi būtu, piemēram, ja apcietinājums tiktu grozīts uz ar brīvības atņemšanu nesaistītu drošības līdzekli vai ja kriminālprocesā tuvotos maksimāli pieļaujama apcietinājuma termiņš, un lietā līdz tam nebūtu pieņemts nolēmums par personas atzīšanu par vainīgu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Pretējā gadījumā ārzemnieks, kuram nav tiesiska pamata uzturēties Latvijas Republikā, varētu tikt izraidīts, kā rezultātā netiktu nodrošināta kriminālprocesa izskatīšana Latvijas Republikā. Savukārt situācijā, kad ārzemnieks atrodas apcietinājumā brīvības atņemšanas iestādē, termiņuzturēšanās atļauja par atrašanos ieslodzījuma vietā nav nepieciešama.

Pārskata perioda ietvaros tiesībsargs joprojām saņēma arī atsevišķus iesniegumus par apcietināto personu nesamērīgi ilgu turēšanu Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietā (turpmāk – ĪAV) pēc lēmuma par apcietinājuma piemērošanu pieņemšanas. Apcietināto personu turēšana Valsts policijas ĪAV nereti ir saistīta ar nepieciešamo izmeklēšanas darbību veikšanu kriminālprocesā un pārsniedz vienu nedēļu. Tiesībsargs jau 2016.gadā Saeimai⁷⁵ rekomendēja veikt atbilstošus grozījumus Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā, lai ierobežotu apcietināto personu turēšanas ilgumu ĪAV uz laiku ne ilgāku par vienu nedēļu, tomēr šis priekšlikums netika atbalstīts.

Attiecībā uz personas aizturēšanas iespējamiem tiesību uz brīvību pārkāpumiem tiesībsargs, atbildot uz personas iesniegumu, sniedza skaidrojumu attiecībā uz brīdi, no kura persona kriminālprocesa ietvaros veiktas kratīšanas laikā būtu atzīstama par aizturēto. Atbildē tika norādīts, ka, ņemot par pamatu ECT lietā *Mikelsons pret Latviju* izteiktās atziņas, lai atzītu, ka personas brīvība faktiski ir tikusi atņemta jau kratīšanas izdarīšanas laikā, ir svarīgi konstatēt vairākus svarīgus aspektus. Pirmkārt, vai pati aizturētā persona uz apstākļiem par viņas brīvības atņemšanu ir vērsusi procesa virzītāja uzmanību, izdarot piezīmes kratīšanas un aizturēšanas protokolā, un, otrkārt, vai aizturēto personu kratīšanas laikā policija ir fiziski apsargājusi. Pretējā gadījumā personas brīvības atņemšana ir vērtējama kritiski.

4. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības

Tiesībsargs pilsonisko un politisko tiesību jomā ik gadu pievērš uzmanību personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšanas jautājumiem. Tiesībsargs jau 2016.gadā puda viedokli par to, ka tikai pēdējos gados var novērot personu ar garīga rakstura

⁷⁵ Tiesībsarga 2016.gada 3.marta vēstule Latvijas Republikas Saeimai Nr.1-8/7.

traucējumiem vai viņu tuvinieku aktīvāku rīcību, meklējot veidus un iespējas, kā aizsargāt personu tiesības un intereses un jau atsevišķos gadījumos panākt kompensāciju iespējamā pārkāpuma gadījumā. Arī pārskata periodā minētā tendence saglabājusies.

Ievērojot minēto, lai gan Tiesībsarga birojā saņemto iesniegumu skaits no personām ar garīga rakstura traucējumiem par iespējami pieļautajiem pārkāpumiem nav būtiski palielinājies, tomēr saņemto telefonzvanu no psihoneiroloģiskajām slimnīcām un sociālās aprūpes centriem, kā arī klātienē sniegto konsultāciju skaits ir pieaudzis. Personas interesējas gan par savām tiesībām, atrodoties institūcijās, gan par rīcībspējas ierobežojuma tiesiskajām sekām, noteikto ierobežojumu pārskatīšanu, ieceltā aizgādņa tiesībām un pienākumiem, par tiesībām uz brīvību, uz privāto dzīvi, vārda brīvību un citiem viņiem būtiskiem tiesību un interešu ievērošanas aspektiem. Ievērojot minēto, tiesībsargs pārskatā periodā ir sniedzis personām gan skaidrojumus par cilvēktiesību aspektiem, gan vērtējis iespējami pieļautos pārkāpumus un sniedzis rekomendācijas institūcijām to novēršanai, atsevišķos gadījumos lūdzis veikt pārbaudes gan Labklājības ministrijai, gan Veselības inspekcijai, kā arī veicis pārbaudes atsevišķās institūcijās, kurās uzturas personas ar garīga rakstura traucējumiem.

4.1. Informatīvo materiālu pieejamība psihoneiroloģiskajās ārstniecības iestādēs

Tiesībsargs jau 2016.gada pārskatā norādīja uz veiktajiem pasākumiem tiesību normu pilnveidošanā, kas attiecas uz ierobežojošo līdzekļu piemērošanu personām, kuru brīvība uz tiesas nolēmuma pamata ir ierobežota psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Lai veicinātu tieši šo visneaizsargātāko personu tiesību aizsardzību, 2016.gadā tika sagatavoti informatīvie bukleti tām personām, kuras ievietotas psihoneiroloģiskajās slimnīcās pret savu gribu (gan personām, kurām, pamatojoties uz KPL paredzēto kārtību, piemērots medicīniska rakstura līdzeklis, gan personām, kuru brīvība ierobežota, pamatojoties uz Ārstniecības likuma 68.pantu, tiesai konstatējot šo personu apdraudējumu sev vai citiem) par viņu tiesībām un pienākumiem, kā arī pieejamo tiesību aizsardzības mehānismu iespējamā pārkāpuma gadījumā.

Pārskata periodā Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja visas sešas Latvijas psihoneiroloģiskās ārstniecības iestādes, lai tajās nogādātu informatīvos bukletus, kā arī pārrunātu aktualitātes, kas attiecas uz cilvēktiesību ievērošanu.

4.2. Ierobežojošo līdzekļu piemērošana psihoneiroloģiskajās ārstniecības iestādēs

ECPAK 3.pants paredz, ka nevienam cilvēkam nedrīkst pakļaut spīdzināšanai, cietsirdīgi vai pazemojoši ar viņu apieties, vai sodīt. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti

tiesībām 15.pants paredz tiesības netikt pakļautam spīdzināšanas vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai sodīšanas veidiem. Dalībvalstu pienākums ir veikt visus efektīvos normatīvos, administratīvos, tiesas vai citus pasākumus, lai vienlīdzīgi ar citiem nepieļautu personu ar invaliditāti pakļaušanu spīdzināšanai vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai sodīšanas veidiem.

ANO Cilvēktiesību padomes īpašais ziņotājs H.E.Mendess (*Juan E.Mendez*) savā ziņojumā par spīdzināšanu un citu nežēlīgu, nehumānu vai pazemojošu izturēšanos vai sodīšanu ir uzsvēris, ka valsts pienākums novērst spīdzināšanu attiecas ne tikai uz valsts amatpersonām, bet arī uz ārstiem, veselības aprūpes speciālistiem un sociālajiem darbiniekiem.⁷⁶ Turklāt ziņojumā atkārtoti apstiprināts, ka ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām nodrošina personām ar invaliditāti vispilnīgāko tiesību klāstu, *inter alia* veselības aprūpē, kur personu izvēle bieži tiek ignorēta, to pamatojot ar pieņēmumiem par šo personu “interesēm”, un kur būtiski pārkāpumi pret personām ar invaliditāti un viņu diskriminācija notiek veselības aizsardzības “labo nodomu aizsegā.”⁷⁷

Savukārt ECT ir konstatējusi, ka Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 3.panta pārkāpums var notikt arī tad, ja valsts darbības vai bezdarbības mērķis vai nolūks nav bijis upuri pazemot vai sodīt, tomēr iznākums ir bijis tieši tāds.⁷⁸

Kā jau iepriekš norādīts, attiecībā uz ierobežojošo līdzekļu piemērošanu tika pilnveidots normatīvais regulējums. 2014.gadā Ārstniecības likums tika papildināts ar 69.¹pantu, un 2016.gadā tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr.453 “Noteikumi par kārtību, kādā ierobežojami pacienti, un priekšmetiem, kurus aizliegts turēt psihiatriskajā ārstniecības iestādē”.

Ievērojot minēto, tiesībsargs organizēja vizītes uz divām psihoneiroloģiskajām ārstniecības iestādēm, īpašu uzmanību pievēršot tieši ierobežojošo līdzekļu piemērošanai pacientiem, kuriem ierobežota brīvība. Tiesībsarga ieskatā, tikai tādējādi bija iespēja iegūt objektīvu informāciju par to, vai normatīvā regulējuma pilnveidošana ir veicinājusi personu ar garīga rakstura traucējumiem cilvēktiesību ievērošanu praksē. Savukārt pirms galīgo rekomendāciju sagatavošanas tiesībsargs organizēja apaļā galda diskusiju, kurā piedalījās gan abu apmeklēto psihoneiroloģisko ārstniecības iestāžu, gan Veselības ministrijas, gan Latvijas Psihiatru asociācijas pārstāvji, kā arī tiesībsarga pieaicinātā eksperte.

⁷⁶ ANO Ģenerālās asamblejas 2013.gada 1.februāra Cilvēktiesību padomes īpašā ziņotāja H.E.Mendesas ziņojums par spīdzināšanu un citu nežēlīgu, nehumānu vai pazemojošu izturēšanos vai sodīšanu, 24.punkts. Pieejams:

http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session22/A.HRC.22.53_English.pdf

⁷⁷ Turpat.

⁷⁸ ECT 2001.gada 19.aprīļa spriedums lietā *Peers v. Grees*, pieteikums Nr.28524/95, 68., 74.punkts. ECT 2009.gada 7.jūlija spriedums lietā *Grori v. Albania*, pieteikums Nr.25336/04, 125.punkts.

Diskusijas laikā tika pārrunāti jautājumi par normatīvā regulējumā iekļauto ierobežojošo līdzekļu piemērošanu praksē, to atspoguļojumu un pamatojumu medicīniskajos dokumentos, personāla izpratnes un attieksmes jautājumi u.c. Tiesībsarga ieskatā, tikai dialogs ar nozares ekspertiem ļauj objektīvi un rūpīgi novērtēt pastāvošo stāvokli, kā arī palīdz kopīgi meklēt efektīvus veidus, kā uzlabot cilvēktiesību aizsardzību tieši mazaizsargāto grupu pārstāvjiem. Savukārt, ņemot vērā to, ka darbs šajā nozarē ir grūts uzdevums visām iesaistītajām personāla kategorijām, tiesībsargs uzskata, ka ikvienam psihiatriskās ārstniecības iestādes darbiniekam, kurš ir iesaistīts pacienta ārstēšanā un aprūpē, ir būtiski izprast cilvēktiesību standartus, lai pēc iespējas mazinātu sliktas apiešanās riskus.

Pilnveidotajā normatīvajā regulējumā psihiatriskajās ārstniecības iestādēs ir tiesības izmantot četrus ierobežojošus līdzekļus:

- 1) fizisku ierobežošanu, izmantojot fizisku spēku pacienta kustību ierobežošanai;
- 2) mehānisku ierobežošanu, pielietojot ierobežojošas saites vai siksnas;
- 3) medikamentu ievadīšanu pacientam pret viņa gribu;
- 4) ievietošanu novērošanas palātā.

Apkopojot iegūto informāciju, secināts, ka pēc normatīvā regulējuma pilnveides situācija praksē nav būtiski mainījusies, lai gan tiesību akti paredz precīzu kārtību, kādā iepriekš minētie ierobežojumi var tikt piemēroti, turklāt tiem ir jābūt attiecīgi reģistrētiem.

Tika secināts, ka praksē no ierobežojošiem līdzekļiem tiek piemēroti trīs. Apmeklētajās psihoneiroloģiskajās ārstniecības iestādēs ierobežojošais līdzeklis – ievietošana novērošanas palātā – netiek praktizēts, jo šādas palātas vienkārši nav. Diskusijas laikā papildus tika secināts, ka normatīvajā regulējumā nav ietvertas novērošanas palātas prasības, kādām tai ir jāatbilst. Savukārt abās apmeklētajās psihoneiroloģiskajās ārstniecības iestādēs pacienti (gan tie, kuri ārstējas brīvprātīgi, gan tie, kuri ārstējas bez piekrišanas, pamatojoties uz Ārstniecības likuma 68.panta kārtībā pieņemtu lēmumu vai ārstniecība piemērota kā medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis kriminālprocesā) atbilstoši savam veselības stāvoklim tiek ievietoti pēc būtības slēgtās palātās (pašnodrošinājuma aprūpes palātās vai izolatoros u.c.). Tajās pacienti savā rīcības brīvībā tiek ierobežoti krietni vairāk nekā pārējie nodaļā esošie pacienti (piemēram, pacientiem nav iespējas brīvi pārvietoties pa nodaļu, tās gaitenīem), turklāt šajās palātās pacientiem var tikt piemēroti ierobežojošie līdzekļi. Šajās palātās tiek nodrošināta pacientu pastiprināta uzraudzība un nepārtraukta novērošana, kas ir nepieciešama un atbilstoša viņu veselības stāvoklim. Tomēr informācija par pacientu ievietošanu šādās palātās nav iekļauta Pacientu ierobežošanas gadījumu reģistrācijas žurnālā, kā arī netiek citādi reģistrēta.

Norādot uz Eiropas Padomes spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai komitejas (turpmāk – CPT) Latvijai sniegtajām rekomendācijām par to, ka arī tos gadījumus, kad personas tiek ievietotas slēgtās palātās, nepieciešams reģistrēt attiecīgā žurnālā,⁷⁹ kā arī vēršot uzmanību uz tādiem aspektiem kā maksimālais pieļaujamais nošķiršanas laiks, regulāri laikposmi šādas nošķiršanas pārskatīšanai un pienācīga saskarsme starp darbiniekiem un nošķirtajiem pacientiem,⁸⁰ tiesībsargs aicināja Veselības ministriju diskutēt ar profesionāļiem par nepieciešamību pilnveidot normatīvo regulējumu gan attiecībā uz novērošanas palātas standartu noteikšanu, gan sniegt viedokli par dažādo palātu izmantošanas kārtību atbilstoši pacientu tiesībām un interesēm, lai veicinātu vienotu izpratni un vienveidīgu praksi attiecībā uz ierobežojošo līdzekļu normatīvā regulējuma piemērošanu.

Uzsverot CPT vizītēs Latvijā jau konstatēto par ķīmiskās ierobežošanas gadījumiem (tas ir, ātras iedarbības trankvilizatoru ievadīšana pret pacienta gribu), proti, ka tie netiek reģistrēti kā ierobežošanas līdzekļi, arī tiesībsargs savās vizītēs pozitīvas pārmaiņas praksē nesaskatīja. Normatīvā regulējuma pilnveidošanas procesā bija uzsvērts, ka *“medikamentu lietošanas nepieciešamība ārstniecības personai ir jāapsver tikpat rūpīgi kā mehāniskā ierobežošana,”*⁸¹ jo situācijās, kad pacientam kā ierobežojošais līdzeklis tiek pielietota medikamentu ievadīšana pret viņa gribu, ārstējošajam ārstam vai dežūrārstam ir jāpārskata pacientam iepriekš nozīmētā medikamentozā terapija, lai nepieciešamības gadījumā tajā veiktu korekcijas. Praksē tika konstatēts, ka ķīmiskās ierobežošanas gadījumi netiek reģistrēti Pacientu ierobežošanas gadījumu reģistrācijas žurnālā. Ievērojot to, ka diskusijas laikā profesionāļi nesaskatīja objektīvus šķēršļus, kas varētu kavēt informācijas iekļaušanu attiecīgajā žurnālā, tiesībsargs aicināja pilnveidot psihoneiroloģisko ārstniecības iestāžu praksi tā, lai tiktu iekļauta informācija arī par ierobežojošā līdzekļa – medikamentu ievadīšana pret pacienta gribu – piemērošanas gadījumiem.

Normatīvais regulējums nosaka, ka ierobežojošos līdzekļus ir tiesības piemērot tikai tiem pacientiem, kuri psihoneiroloģiskajā ārstniecības iestādē ievietoti bez piekrišanas, pamatojoties uz Ārstniecības likuma 68.pantu, un tiem pacientiem, kuriem ārstēšanās noteikta kā medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis kriminālprocesā. Tomēr praksē tika konstatēts, ka

⁷⁹ Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas Padomes Eiropas Komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības, vai soda novēršanai vizīti Latvijā 2016.gada 12.-22.aprīlī, 117.punkts.
Pieejams: <https://rm.coe.int/pdf/168072ce52>

⁸⁰ Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas Padomes Eiropas Komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības, vai soda novēršanai vizīti Latvijā 2011.gada 5.-15.septembrī, 130.punkts.
Pieejams: <https://rm.coe.int/1680697314>

⁸¹ Ministru kabineta noteikumu projekta “Kārtība, kādā veicama pacientu ierobežošana, izmantojot ierobežojošos līdzekļus, un priekšmetu saraksts, kurus aizliegts turēt psihiatriskajā ārstniecības iestādē un saņemt ar sūtijumiem (pienesumiem)” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/283493-noteikumi-par-kartibu-kada-ierobejojami-pacienti-un-prieksmeti-kurus-aizliegts-turet-psihiatriskaja-arstniecibas-iestade>

ierobežojošos līdzekļus piemēro arī pacientiem, kuri ārstējas brīvprātīgi, un pēc ierobežojošo līdzekļu piemērošanas ne vienmēr ar pacientu tiek pārrunāts jautājums par turpmākās ārstēšanas piekrišanu un netiek izvērtēta pacienta tiesiskā statusa iespējamā maiņa.

CPT ir izteikusi nopietnas bažas par to, ka šāda prakse ietver kļaju pastāvošās likumdošanas pārkāpumu, proti, Ārstniecības likuma neievērošanu. CPT ir norādījusi, ka brīvprātīgie pacienti ierobežojami tikai ar viņu piekrišanu. Savukārt, ja brīvprātīgajam pacientam rīcības ierobežošana izrādās nepieciešama un pacients tai nepiekrīt, tādā gadījumā ir jāpārskata pacienta juridiskais statuss.⁸² Šādas rekomendācijas ir iekļautas visos CPT ziņojumos attiecībā uz Latvijā apmeklētajām psihiatriskajām iestādēm.

Vizīšu laikā iegūtā informācija liecina par nevienveidīgu praksi situācijās, kad ierobežojošie līdzekļi tiek piemēroti brīvprātīgajiem pacientiem. Proti, atsevišķos gadījumos tika konstatēts, ka pēc ierobežojošo līdzekļu piemērošanas ar pacientu situācija tika pārrunāta (minētā informācija tika atspoguļota medicīniskajā dokumentācijā), saņemta pacienta piekrišana turpmākai ārstēšanai, jo tas izpratis ierobežojošo līdzekļu piemērošanas nepieciešamību, atsevišķos gadījumos sasaukts ārstu konsilijs situācijas izvērtēšanai, tomēr citās situācijās no medicīniskās dokumentācijas neizrietēja informācija par to, ka ar pacientu pārrunāta situācija, kādi lēmumi tikuši pieņemti, un vai ticis vērtēts jautājums par pacienta juridisko statusu.

CPT ir uzsvērusi, ka, tiklīdz pārtraukta pacienta rīcības ierobežošana, ir būtiski ar viņu apspriesties. Ārstam tā ir iespēja pamatot šīs metodes izmantošanu, tādējādi samazinot pacientam šīs pieredzes psiholoģisko traumu, kā arī atjaunot ārsta un pacienta attiecības. Pacientam šāda apspriešanās dod iespēju paskaidrot viņa emocijas, kādas bija pārņēmušas pirms rīcības ierobežošanas, tas pašam pacientam un personālam var palīdzēt izprast savas uzvedības motīvus. Tādējādi pacients un darbinieki kopīgiem spēkiem var mēģināt atrast alternatīvas metodes, kā pacientam saglabāt paškontroli un nākotnē, iespējams, novērst vardarbības izvirdumu un tam sekojošu rīcības ierobežojumu.⁸³

Ievērojot minēto, tiesībsargs aicināja ikvienā situācijā, kad rodas objektīva pamatotība ierobežojošo līdzekļu piemērošanai pacientiem, kuri ārstējas brīvprātīgi, rūpīgi izvērtēt nepieciešamību rosināt pārskatīt pacienta juridisko statusu vai pārliecināties par viņa turpmāku piekrišanu ārstēšanai, un minēto informāciju atspoguļot medicīniskajā dokumentācijā.

⁸² Izvilkums no CPT 16.vispārējā ziņojuma "Rīcības ierobežošanas līdzekļi psihiatriskajās ārstniecības iestādēs pieaugušajiem", 2006., 43.p.

⁸³ Turpat, 46.punkts.

Tāpat tiesībsargs aicināja izvērtēt nepieciešamību veikt centralizētu informācijas apkopošanu par ierobežojošo līdzekļu piemērošanas biežumu un ilgumu, jo pieredze liecina, ka rīcības ierobežošanas gadījumu detalizēta un precīza uzskaitē var palīdzēt pamatot pasākumus, lai samazinātu šīs metodes izmantošanu, kur tas iespējams. Turklāt ierobežošanas gadījumu samazināšana kopumā var veicināt cilvēktiesību ievērošanu un labvēlīgākas vides personu ar garīga rakstura traucējumu ārstēšanā nodrošināšanu.

Ievērojot to, ka vizīšu laikā tika iegūta informācija, ka nereti personas ar garīga rakstura traucējumiem, kuras apdraud sevi vai citus, psihiatriskajā ārstniecības iestādē tiek nogādātas policijas darbinieku pavadībā, bet nereti policijas darbinieki atbilstoši Ārstniecības likuma 69.panta otrajai daļai neiesniedz psihiatram rakstveida ziņojumu par slimnieka uzvedības pretsabiedrisko raksturu, tiesībsargs par to informēja Valsts policijas priekšnieku I.Ķuzi ar lūgumu veikt konkrētus pasākumus, lai veicinātu policijas darbiniekus ievērot likumu, jo minētā informācija var būt nozīmīga, lemjot par iespējamo personas tiesību uz brīvības ierobežojumu. Ņemot vērā izteiktās rekomendācijas, tiesībsargs sekos šo rekomendāciju izpildei.

4.3. Tiesības uz brīvību un taisnīgu tiesu

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā vērsās vairākas personas, kurām KPL ietvaros ir pieņemts lēmums par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa – ievietošana psihoneiroloģiskajā slimnīcā – piemērošanu. Personas gan mutvārdos, gan savos iesniegumos ir izteikušas iebildumus par to, ka, pārskatot tām piemēroto medicīniska rakstura līdzekli, tiek ierobežotas viņu tiesības piedalīties tiesas sēdē, kā arī izteikušas iebildumus par to, ka medicīniska rakstura līdzeklis tiek piemērots nesamērīgi ilgi (norādītajos gadījumos personas ar garīga rakstura traucējumiem izdarītais noziedzīgais nodarījums nav bijis smags).

Atsevišķos gadījumos tiesībsargs ir vērsis tiesas uzmanību uz ECT praksē izteiktajām atziņām, kā arī ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ietvertajām garantijām, kas attiecas uz personas tiesību uz taisnīgu tiesu un tiesību uz brīvību nodrošināšanas aspektiem. Neapšaubot tiesas kompetenci lemt jautājumu par personas piedalīšanos tiesas sēdē atbilstoši KPL 608.pantam, tiesībsargs tomēr aicinājis ikvienā gadījumā izvērtēt ECT norādītos aspektus, tostarp īpašu uzmanību veltot tam, vai personai nodrošinātā pārstāvība un aizstāvība ir uzskatāma par efektīvu, ja pati persona nepiedalās lietas izskatīšanā tiesas sēdē. Tāpat tiesībsargs ir norādījis un aicinājis ņemt vērā Augstākās tiesas 2015.gada 22.janvāra lēmumā lietā Nr.11092046311 norādīto, ka *“Augstākās tiesas ieskatā, lai nodrošinātu Satversmes 94.pantā noteiktās tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību, Eiropas*

*Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5.pantā noteiktās cilvēka tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību, Kriminālprocesa likumā 12.pantā noteiktā cilvēktiesību garantēšanas principa ievērošanu, tiesai, izskatot jautājumu par personai piemērotā medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa atcelšanu vai grozīšanu, Krimināllikuma 69.pantā un Kriminālprocesa likuma 607.pantā paredzētais regulējums jāinterpretē plašāk un personas sabiedriskā bīstamība jāizvērtē ne tikai atkarībā no viņa veselības stāvokļa izmaiņām, bet arī saistībā ar noziedzīgā nodarījuma raksturu un bīstamību, piemērotā medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa ilgumu, samērojot to ar brīvības atņemšanas soda laiku, kādu var noteikt par attiecīgā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu, un citiem būtiskiem uz konkrēto personu attiecināmiem apstākļiem. Minētais attiecas uz tādiem medicīniska rakstura piespiedu līdzekļiem, kuri pēc sava rakstura pielīdzināmi brīvības atņemšanai vai tās ierobežošanai, t. i., ārstēšana vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā), ārstēšanu specializētajā psihiatriskajā (nodaļā) ar apsardzi. Augstākās tiesas ieskatā, tiesai, kas lemj par piespiedu medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa atcelšanu vai grozīšanu, ir saistošs Kriminālprocesa likuma 12.pantā noteiktais kriminālprocesa pamatprincips. Minētā panta pirmā daļa noteic, ka kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītas cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē. Kriminālprocesa likuma 12.panta otrā daļa noteic, ka cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi un tikai šajā likumā noteiktā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai”.*⁸⁴

4.4. Veselības inspekcijas loma personu ar garīga rakstura traucējumiem sūdzību izskatīšanā

Atsevišķos gadījumos, saņemot informāciju par iespējamiem pārkāpumiem ārstniecībā, kas pieļauti attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem, tiesībsargs lūdzis Veselības inspekcijai veikt pārbaudi. Savukārt, analizējot sūdzību izskatīšanas gaitu, tika secināts, ka sūdzību izskatīšanai un ekspertīzes atzinuma sastādīšanai ir nepieciešams samērā ilgs laiks, atsevišķos gadījumos administratīvās lietas izskatīšana notiek ilgāk nekā sešus mēnešus. Rezultātā situācijās, kurās Veselības inspekcija ir konstatējusi veselības aprūpes pārkāpumus, par kuriem atbildība paredzēta LAPK 45.¹pantā, nav bijis iespējams uzsākt administratīvā pārkāpuma lietu, jo atbilstoši LAPK 37.pantam ir iestājies noilgums. Tādējādi vainīgās persona netiek sauktas pie likumā paredzētās atbildības.

⁸⁴ Augstākās tiesas 2015.gada 22.janvāra lēmums lietā Nr.11092046311, nav publicēts.

Tiesībsarga ieskatā, administratīvā atbildība ir būtisks izpildvaras instruments, kas nodrošina tiesību normu saistošo spēku un veicina to efektivitāti,⁸⁵ tādēļ būtiski raudzīties, vai šādām situācijām nepiemīt sistēmisks raksturs, kā rezultātā var netikt sasniegts administratīvās atbildības mērķis – atturēt ārstniecības personas no jaunu pārkāpumu izdarīšanas, kā arī šādās situācijās var rasties šķēršļi privātpersonām panākt savu tiesību aizsardzību un kompensācijas saņemšanu. Ievērojot minēto, tika lūgts skaidrojums no Veselības inspekcijas.

Veselības inspekcija tiesībsargam ir norādījusi, ka lietu izskatīšanas termiņi ir saistāmi gan ar Veselības inspekcijas kapacitāti, gan apstākli, ka Ministru kabineta 2008.gada 5.februāra noteikumu “Veselības inspekcijas nolikums” 4.1.apakšpunktā minēto ekspertīžu veikšana ir laikietilpīgs un komplicēts process. Turklāt Veselības inspekcija norādījusi, ka veic ekspertīzes ne tikai saistībā ar saņemtajiem pacientu vai iestāžu iesniegumiem par pacientiem sniegto veselības aprūpi, bet arī izskata no Nacionālā veselības dienesta pārsūtītos iesniegumus par dzīvībai vai veselībai nodarītā kaitējuma atlīdzību Ārstniecības riska fonda administratīvajās lietās atbilstoši Ministru kabineta 2013.gada 5.novembra noteikumu Nr.1268 “Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi” 2.1. apakšpunktā noteiktajai kompetencei.

Savukārt viennozīmīgi pozitīvi vērtējama Veselības inspekcijas minētā preventīvā rīcība, ka gadījumos, kad ir konstatēti veselības aprūpes pārkāpumi ārstniecības personas darbībā (neatkarīgi no tā, vai ir pagājis termiņš lietvedības uzsākšanai administratīvo pārkāpumu lietās), inspekcija sniedz rakstveida informāciju par konstatētajiem veselības aprūpes pārkāpumiem ārstniecības iestādei (stacionārajām ārstniecības iestādēm), kurā ir tikusi nodrošināta pacienta veselības aprūpe. Inspekcija ir sniegusi ieteikumus, kā arī lūgusi ārstniecības iestādes pievērst uzmanību vai aktualizēt ar pacienta veselības aprūpi saistītu kārtību/procedūras un sniegt informāciju par minētā uzdevuma izpildi. Tāpat pozitīvi vērtējama Veselības inspekcijas rīcība, ziņojot par objektīviem apsvērumiem, kas ir pamatā iesniegumu izskatīšanas ilgajiem termiņiem, atbildīgajai, tas ir, Veselības ministrijai.

4.5. Par ārzemnieces ilgstošu ārstēšanu un statusa piešķiršanu Latvijā

2017.gada 18.septembrī tiesībsargs saņēma VSIA “Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs” lūgumu tam palīdzēt risināt jautājumu ar ilgstoši tajā ievietotu ārzemnieci, kura bija dzimusi un līdz deviņdesmito gadu sākumam dzīvojusi Krievijas Federācijas teritorijā, tomēr

⁸⁵ Autoru kolektīvs S.Ašņevicas - Slokenbergas zinātniskajā redakcijā. “Medicīnas tiesības”. Tiesu namu aģentūra, 2015., 682.lpp.

viņu rīcībā nav informācijas par personas statusu un personu apliecinošiem dokumentiem. Iesniegumā tiesībsargam centrs norādīja, ka ārzemiece atrodas stacionārā jau pusotru gadu, un, lai gan viņas veselības stāvoklis ir uzlabojies un uzturēšanās stacionārā vairs nebūtu nepieciešama, personas apliecinoša dokumenta trūkums neļauj centram kārtot viņas ievietošanu sociālās aprūpes iestādē, kas personas stāvoklim būtu atbilstošs un nepieciešams pakalpojums.

2017.gada 5.oktobrī tiesībsargs nosūtīja Valsts robežsardzei pieprasījumu steidzami sniegt informāciju par to, vai Valsts robežsardzes Rīgas pārvaldes Atgriešanas un patvēruma meklētāju dienests ir vērtējis iespēju steidzami pārvest ārzemnieci no ārstniecības iestādes uz kādu citu vietu. Valsts robežsardze, atbildot uz minēto jautājumu, paskaidroja, ka attiecībā uz ārzemnieci nav piemērojams Imigrācijas likumā noteiktais regulējums, jo šobrīd PMLP veic pārbaudi par tiesiskā statusa noteikšanu ārzemniecei Latvijas Republikā.

Lai paātrinātu jautājuma risināšanu, 2017.gada 5.decembrī tiesībsargs sasauca starpinstitucionālo sanākumi ar mērķi noskaidrot situācijas apstākļus un iespējamus risinājumus. Sanāksmē piedalījās Valsts robežsardzes Atgriešanas un patvēruma meklētāju lietu nodaļas pārvaldes pārstāvji, Iekšlietu ministrijas PMLP Personas statusa kontroles nodaļas, Rīgas Narkoloģijas centra, Labklājības ministrijas Sociālo pakalpojumu departamenta, Starptautiskās Migrācijas organizācijas pārstāvji.

Narkoloģijas centra pārstāve diskusijā norādīja, ka ārzemnieces atrašanās centrā tam rada lielus zaudējumus, jo personai ārstēšana vairs nav nepieciešama, tomēr viņas nodošana tuvinieku aprūpē (informācijas par tādiem nav) vai pakalpojuma saņemšana citā institūcijā nav iespējama. Tādējādi arī personas izrakstīšana no centra nav iespējama, jo atbilstoši veselības stāvoklim tai ir nepieciešama turpmāka aprūpe.

Diskusijas laikā tika konstatēts, ka Krievijas Federācija neidentificē minēto ārzemnieci kā savas valsts pilsoni, kas liedz Latvijas Republikas atbildīgajām instancēm viņu atgriezt Krievijā. Tādēļ diskusijas rezultātā dalībnieki nonāca pie risinājuma, kas ievērotu humānos apsvērumus attiecībā pret minēto ārzemnieci. Proti, PMLP apstiprināja, ka tiks paātrināts izvērtēšanas process par bezvalstnieka statusa piešķiršanu ārzemniecei, kas ļaus centram ātrāk sazināties ar Rīgas pašvaldību, lai risinātu jautājumu par pakalpojuma piešķiršanu sociālās aprūpes institūcijā. 2017.gada 15.decembrī PMLP tika pieņemts lēmums par ārzemnieces atzīšanu par Latvijas bezvalstnieci, kas ļauj uzsākt personu apliecinoša dokumenta noformēšanu un pārvietošanu no Narkoloģijas centra uz citu aprūpes iestādi.

Sarunas laikā ar iesaistītajām institūcijām tika noskaidrots, ka neidentificētu personu, tostarp ārzemnieku, identificēšana un izcelsmes valsts noskaidrošana var būt apgrūtināta un laikietilpīga. Ne vienmēr Valsts robežsardzei izdodas ātri saņemt atbildes no atsevišķām

valstīm, kas paldzina identificēšanas procesu. Identificēšanas procesā sākotnēji var būt iesaistīta arī Valsts policija, un starpinstitucionālajai saziņai jābūt efektīvākai. Turklāt šo procesu vēl vairāk apgrūtina situācija, ja tajā ir iesaistīta persona ar garīga rakstura traucējumiem, kura objektīvi sava veselība stāvokļa dēļ nevar sniegt nepieciešamo informāciju.

5. Privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramība

5.1. Likumdošanas iniciatīva

5.1.1. E-veselības sistēma

2017.gadā tika pabeigta tiesībsarga pārbaudes lieta par e-veselības sistēmu, kura ierosināta 2016.gadā par Ministru kabineta noteikumos Nr.134 „Noteikumi par vienoto veselības nozares elektronisko informācijas sistēmu” paredzētajām prasībām par personas veselības datu nodošanu Valsts darba inspekcijai, Nacionālajam veselības dienestam, Veselības inspekcijai un Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai, kā arī par diagnožu un darbnespējas cēloņu atspoguļošanu darbnespējas lapās. Gada garumā Tiesībsarga biroja pārstāve piedalījās Veselības ministrijas darba grupā par e-veselību, kā arī atsevišķi tikās ar Nacionālā veselības dienesta un Veselības inspekcijas pārstāvjiem. 2017.gada nogalē, noslēdzot pārbaudes lietu, tika konstatēts, ka:

- 1) tiesību aktos ir novērsti trūkumi, raugoties no personas datu aizsardzības viedokļa, un daudzas ārstniecības iestādes un personas ir sākušas lietot e-veselības sistēmu;
- 2) e-veselības sistēmā tiek apkopoti visi pacienta veselības dati, kas ir būtisks priekšnoteikums ārstniecības procesa uzsākšanai un veiksmīgai norisei;
- 3) pacients e-veselības sistēmā var noslēgt gan visus, gan atsevišķus savus datus (izņemot e-recepti un e-darbnespējas lapu);
- 4) iespējamu personas datu pārkāpumu gadījumā jāvēršas Datu valsts inspekcijā.

Vienlaikus tika konstatēts, ka Ministru kabineta 2014.gada 11.marta noteikumos Nr.134 "Noteikumi par vienoto veselības nozares elektronisko informācijas sistēmu" nav pietiekami detalizēti atrunātas Veselības inspekcijas tiesības savu funkciju veikšanai iepazīties ar veselības informācijas sistēmā iekļauto informāciju, tai skaitā pacientu veselības datiem.

Tādēļ tika sniegtas sekojošas tiesībsarga rekomendācijas:

1. Aicinājums ģimenes ārstiem apgūt un lietot e-veselības sistēmu, jo tas ir pacienta interesēs.

2. Lietotājiem, atklājot trūkumus un nepilnības e-veselības sistēmā, par tiem nekavējoties ziņot atbildīgajām iestādēm.
3. Nacionālajam veselības dienestam jāuztur ciešs kontakts ar visiem sistēmas lietotājiem un īpaši e-veselības sistēmas ieviešanas sākuma stadijā jānodrošina labi funkcionējoša atbalsta vienība, kas spētu sniegt atbildes uz neskaidrajiem jautājumiem, kā arī savlaicīgi novērstu tehniskās nepilnības.
4. Veselības ministrijai jāpilnveido Ministru kabineta 2014.gada 11.marta noteikumi Nr.134 "Noteikumi par vienoto veselības nozares elektronisko informācijas sistēmu", lai precizētu Veselības inspekcijas tiesības funkciju veikšanai iepazīties ar veselības informācijas sistēmā iekļauto informāciju, tai skaitā pacienta veselības datiem.

5.1.2. Videonovērošana īslaicīgās aizturēšanas vietās

Tiesībsargs 2016.gadā sniedza atzinumu par Ministru kabineta noteikumu projektu "Kārtība, kādā policija veic novērošanu, izmantojot tehniskos līdzekļus, kā arī šādas novērošanas rezultātā iegūto datu apstrādi". Minētie noteikumi reglamentē kārtību, kādā veicama policijas iestāžu ēku, telpu un teritorijas, publisku vietu un tajās esošo personu un policijas apsargājamo objektu novērošana, izmantojot tehniskos līdzekļus, kā arī šādas novērošanas rezultātā iegūto datu apstrādes noteikumus.

Atzinumā tika konstatēts, ka ĪAV ievietoto personu videonovērošana ir pieļaujama tikai tad, ja katrā konkrētā gadījumā tiek veikts individuāls izvērtējums un pamatojums, kādēļ konkrētai personai ir nepieciešama videokontrole jeb uzraudzība, kā arī kārtībai, kādā būtu jāīsteno personas datu apstrāde un aizsardzība, ir jābūt skaidri un precīzi atrunātai ārējos normatīvos aktos, nevis atstājot to katras policijas iestādes rīcības brīvībā.

Šīs lietas ietvaros 2016.gada 2.decembrī Tiesībsarga biroja darbinieki piedalījās starpministriju (starpinstitūciju) sanāsmē, kur tika izskatīti institūciju, tostarp tiesībsarga, izteiktie iebildumi. Noteikumu izstrādātājs pēc tiesībsarga un citu institūciju iebildumu izteikšanas vairākkārt precizēja noteikumus, un rezultātā tiesībsarga izteiktie iebildumi tika ņemti vērā, tos ietverot noteikumu projektā. Minētie noteikumi (Nr.153) stājās spēkā 2017.gada 21.martā.

5.1.3. Informācija par parādniekiem elektronisko izsoļu vietnēs

Pēc tiesībsarga iniciatīvas 2016.gadā tika ierosināta pārbaudes lieta par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību, ieviejojot elektronisko izsoļu vietnē www.izsoles.ta.gov.lv sludinājumus par parādniekiem piederošo nekustamo īpašumu izsolēm un vienlaikus arī publicējot visai pārējai

sabiedrībai redzamu parādnieka raksturojošu informāciju, tostarp nekustamo īpašumu novērtējumus ar cilvēku personas kodiem.

2017.gadā aprīlī tiesībsargs sniedza savu atzinumu šajā lietā, minot, ka normatīvie akti neparedz sludinājumā par nekustamā īpašuma piespiedu izsoli norādīt izolāmā nekustamā īpašuma īpašnieka ekonomisko stāvokli un personas kodu. Tiesībsargs secināja, ka zvērinātu tiesu izpildītāju prakse par parādnieka raksturojošas informācijas ievietošanu elektronisko izsoļu vietnē *www.izsoles.ta.gov.lv* pārkāpj normatīvajos aktos noteiktās prasības un nav nepieciešama nekustamā īpašuma piespiedu izsoles publiskas izziņošanas mērķa sasniegšanai. Līdz ar to tā ir atzīstama par neatbilstošu Satversmes 96. un ECPAK 8.pantam.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs vairākkārt vērsās pie atbildīgajām institūcijām ar nolūku panākt šādas prettiesiskas zvērinātu tiesu izpildītāju rīcības pārtraukšanu, tomēr pat pēc atkārtotas institūciju iesaistes tiesu izpildītāju rīcība nebija tikusi pilnībā novērsta. Līdz ar to tiesībsargs aicināja Datu valsts inspekciju un Tieslietu ministriju līdz 2017.gada 20.jūlijam veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai zvērinātu tiesu izpildītāju rīcība, ieviejojot tīmeklī nekustamo īpašumu novērtējumus ar tur redzamiem parādnieku personas kodiem, tiktu pārtraukta un vairs neatkārtotos.

Datu valsts inspekcija informēja tiesībsargu, ka tā 2017.gada 6.jūlijā ir izdevusi administratīvo aktu visiem zvērinātiem tiesu izpildītājiem ar patstāvīgu aizliegumu piespiedu izsoles gadījumā ievietot informāciju par datu subjektiem (personas kodu un ziņas par personas darījumu pagātni un kredītsaistību apjomu) elektronisko izsoļu vietnē *www.izsoles.ta.gov.lv*, pretējā gadījumā tiesu izpildītāji tiks saukti pie administratīvās atbildības.

5.2. Viedokļi institūcijām

5.2.1. Viedoklis Satversmes tiesai lietā par Valsts valodas likuma atbilstību Satversmei
2017.gada maijā tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2017-01-01 “Par Valsts valodas likuma 18.panta pirmās daļas un 21.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam”.

Pieteicēja pieteikumā Satversmes tiesai norādīja, ka 2015.gada 2.jūnijā viņa tika sodīta par Liepājas pilsētas domes saistošo noteikumu Nr.2 3.98.punkta neievērošanu – pieteicēja pie ēkas Liepājā, Rucavas ielā, numurzīmi bija izvietojusi trijās valodās – latviešu, krievu un angļu. Valsts valodas likuma 21.panta pirmā daļa vispārējās jurisdikcijas tiesas spriedumos minēta kā soda uzlikšanas pamats. Savukārt par otro pamatu, no pieteicējas teiktā, kļuvusi

atsauce uz Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likuma 15.pantu, kur ir atsauce uz Valsts valodas likuma noteikumiem par vietu nosaukumu veidošanu un lietošanu.

Pieteikumā Satversmes tiesai pieteicēja norādīja, ka ir ierobežotas viņai Satversmes 96.pantā, kā arī ECPAK 8.pantā garantētās tiesības uz privātās dzīves aizsardzību. Pēc pieteicējas domām, šī garantija neaprobežojas tikai ar mājokļa neaizskaramību, tas ietver arī citas iejaukšanās formas. Mājokļa robežas ietver arī tam piegulošās teritorijas un mājas ārējo sienu kopā ar visiem priekšmetiem, kurus īpašnieks šeit izvieto. Pieteicēja uzskatīja, ka viņas vēlmi informēt savas mazākumtautības kopienas locekļus un ārzemniekus viņai saprotamā valodā par savu dzīvesvietu, izmantojot pie savas mājas ārējās sienas piestiprināto numurzīmi, aizstāv gan Satversmes 96.pantā ietvertā tiesība uz mājokļa neaizskaramību, gan arī tiesības dibināt un attīstīt attiecības ar citiem cilvēkiem. Pieteicēja norādīja, ka viņas tiesības ierobežo Valsts valodas likuma 18.panta pirmajā daļā iekļautais aizliegums lietot ielas nosaukumu jebkurā citā valodā, izņemot valsts valodu.

Tiesībsargs sniedza atzinumu, norādot, ka Valsts valodas likuma 18.panta pirmā daļa un 21.panta pirmā daļa neaizskar pieteicējai Satversmes 96.pantā garantētās tiesības. Proti, pieteicējas apstrīdētās normas – Valsts valodas likuma 18.panta pirmā daļa un 21.panta pirmā daļa – attiecīgi nosaka, ka *“Latvijas Republikā vietu nosaukumi veidojami un lietojami valsts valodā”* un *“valsts un pašvaldību iestāžu, tiesu un tiesu sistēmai piederīgo iestāžu, valsts un pašvaldību uzņēmumu, kā arī uzņēmēj sabiedrību, kurās lielākā kapitāla daļa pieder valstij vai pašvaldībai, sabiedrības informēšanai paredzētā informācija sniedzama tikai valsts valodā, izņemot šā panta piektajā daļā noteiktos gadījumus. Šis noteikums attiecināms arī uz privātām iestādēm, organizācijām, uzņēmumiem (uzņēmēj sabiedrībām), kā arī pašnodarbinātajām personām, kuras, pamatojoties uz likumu vai citu normatīvo aktu, veic noteiktas publiskas funkcijas, ja informācijas sniegšana saistīta ar attiecīgo funkciju izpildi”*.

Pienākums iesniedzējai iekļaut ēkas numurzīmē ielas nosaukumu tikai valsts valodā izriet no Valsts valodas likuma 18.panta pirmās daļas, bet ne no 21.panta pirmās daļas. Likuma 21.panta pirmā daļa attiecas uz pantā minētajām institūcijām, kurām, pildot tām deleģēto publisko funkciju, ir jāsniedz sabiedrībai informācija valsts valodā. Pantā minētais nav attiecināms uz pieteicēju kā fizisku personu. Tiesībsargs uzskatīja, ka tiesvedība minētajā pieteicējas sūdzības daļā būtu izbeidzama.

Vērtējot pieteicējas sūdzību par Valsts valodas likuma 18.panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 96.pantam, tiesībsargs norādīja, ka fiziskas personas tiesības sniegt sabiedrībai informāciju, tai skaitā izvietojojot uz ēkas zīmi svešvalodā, būtu aplūkojams Satversmes 100., nevis 96.panta tvērumā.

Turpretim pieteicēja uzskatīja, ka Satversmes 96.pantā garantētā privātās dzīves aizsardzība neaprobežojas tikai ar mājokļa neaizskaramību, tā ietver arī citas neiejaukšanās formas, piemēram, tiesības uz mājas ārējās sienas izvietot ielu nosaukumu mazākumtautību valodās.

Satversmes 96.pants aizsargā privātās dzīves elementus, kurus veido personas datu, personas vārda, attēla un informācijas par personu aizsardzība, ģimenes dzīves un dzimumuzvedības aizsardzība, u.c. privātās autonomijas aspektus. Tāpat Satversmes 96.pants garantē mājokļa neaizskaramību, kas liedz valstij aizskart mājokli (pārmeklēt to, pastāvīgi novērot, iznīcināt, liegt personai izmantot mājokli privātās dzīves vajadzībām) un uzliek pienākumu nodrošināt pienācīgu aizsardzību pret citām personām, kas varētu apdraudēt personas mājokli.

Arī no ECPAK un ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām neizriet, ka ierobežojums lietot mazākumtautību valodu administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu nosaukumos būtu sasaistāms ar indivīdam garantēto mājokļa neaizskaramību.

Administratīvo teritoriju un to teritoriālo iedalījuma vienību nosaukumu apzīmēšana un ielu nosaukuma izvietojums valsts valodā uz mājas ārējās sienas neaizskar mājokli un neierobežo tā lietojumu, tādēļ tiesībsargs nepiekrīta pieteicējas apgalvojumam, ka tas ierobežo viņai Satversmes 96.pantā garantētās tiesības.

Lai arī tiesībsargs nesaskatīja, ka Valsts valodas likuma 18.panta pirmā daļa būtu aplūkojama privātās dzīves un mājokļa neaizskaramības tvērumā, tomēr norādīja, ka gadījumā, ja Satversmes tiesa vērtētu apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 96.pantam, būtu ņemami vērā turpmāk minētie apsvērumi.

Satversmes ievadā ir norādīts, ka 1918.gada 18.novembrī proklamētā Latvijas valsts ir izveidota, lai garantētu latviešu nācijas, tās valodas un kultūras pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem, nodrošinātu Latvijas tautas un ikviena brīvību un sekmētu labklājību. Turpat ievadā nostiprināts, ka Latvijas identitātes neatņemama sastāvdaļa ir latviešu valoda, kas kā vienīgā valsts valoda ir saliedētas sabiedrības pamats. Valsts valodas konstitucionālais statuss juridiski nostiprina Latvijas iedzīvotāju tiesības un arī pienākumu lietot latviešu valodu kā mutvārdu, tā arī rakstveida saziņā.

Līdztekus Satversmes 4.pantam, kur latviešu valodai Latvijas Republikā ir nostiprināts vienīgās valsts valoda statuss, latviešu valodas pastāvēšanu un attīstību garantē 1999.gada 9.decembrī pieņemtais Valsts valodas likums.

Valsts valodas likuma mērķis ir nodrošināt:

- 1) latviešu valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību;
- 2) latviešu tautas kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu;

- 3) tiesības brīvi lietot latviešu valodu jebkurā dzīves jomā visā Latvijas teritorijā;
- 4) mazākumtautību pārstāvju iekļaušanos Latvijas sabiedrībā, ievērojot viņu tiesības lietot dzimto valodu vai citas valodas;
- 5) latviešu valodas ietekmes palielināšanu Latvijas kultūrvīdē, veicinot ātrāku sabiedrības integrāciju.

Latvijas Republika ir ratificējusi un parakstījusi Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību, paziņojot, ka konvencijas 11.panta trešo daļu tā uzskata par saistošu, ciktāl tā nav pretrunā ar Satversmi un citiem Latvijas Republikā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, kas nosaka valsts valodas lietojumu.

Valsts valodas likuma 2.panta trešajā daļā noteikts, ka likums neattiecas uz valodu lietošanu Latvijas iedzīvotāju neoficiālajā saziņā, nacionālo un etnisko grupu iekšējā saziņā, kā arī reliģisko organizāciju dievkalpojumos, ceremonijās, rituālos un cita veida reliģiskajā darbībā. Tādējādi valstī pastāvošais normatīvais regulējums neliek šķēršļus nacionālajām minoritātēm izmantot dzimto valodu neoficiālajā un iekšējā saziņā.

Nosaukumus administratīvajām teritorijām un to teritoriālā iedalījuma vienībām, kā arī ielām, laukumiem, viensētām un apbūvei paredzētajām zemes vienībām piešķir, maina vai apstiprina saskaņā ar Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likuma 15.pantu, ievērojot Valsts valodas likuma noteikumus par vietu nosaukumu veidošanu un lietošanu, ģeogrāfiskos, vēsturiskos, sadzīves un citus apstākļus.

Administratīvās teritorijas, to teritoriālā iedalījuma vienības un apdzīvotās vietas ir adresācijas sistēmas pamats. Adresācijas sistēmas pamatprincipus, adrešu piešķiršanas, adrešu reģistra uzturēšanas kārtību, kā arī informācijas reģistrācijas un aprites kārtību nosaka Ministru kabineta noteikumi Nr.698 "Adresācijas noteikumi".

Nosaukumu piešķiršana administratīvajām teritorijām un to teritoriālo iedalījumu vienībām saistīta ar saziņas publisko aspektu.

Latviešu valoda kā valsts valoda ir neatņemama Latvijas valsts konstitucionālās identitātes sastāvdaļa. Valsts valodas galvenā funkcija ir kalpot par kopējo savstarpējās saziņas un saprašanās līdzekli visiem valsts iedzīvotājiem neatkarīgi no viņu tautības, dzimtās valodas, reliģijas un citām pazīmēm. Viena no šīs funkcijas konkrētajām izpausmēm ir arī tas, ka valsts valoda kā vienīgā tiek lietota, lai veidotu un apzīmētu vietu nosaukumus.

Ierobežojums lietot vietu nosaukumos Latvijas Republikā svešvalodas noteikts ar Valsts valodas likuma 18.panta pirmo daļu. Ierobežojuma mērķis ir leģitīms, proti, nostiprināt valsts valodas lietošanu un nodrošināt, ka visaptverošs valsts valodas lietojums publiskajā telpā, tostarp vietu apzīmējumos, ir saliedētas sabiedrības pamats.

Satversmes 116.pants nosaka, ka konstitūcijā, tai skaitā Satversmes 96.pantā, garantētās tiesības var ierobežot, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.

Ja publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp sabiedrības un indivīda interesēm. Lai konstatētu, vai samērīguma princips ir ievērots, jānoskaidro, vai likumdevēja izraudzītais līdzeklis ir piemērots leģitīmā mērķa sasniegšanai, vai nav saudzējošāku līdzekļu mērķa sasniegšanai, un vai likumdevēja rīcība ir samērīga.

Gan ECT, gan arī Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Latvijas valsts, ievērojot cilvēka pamattiesības, var reglamentēt valsts valodas lietošanu. Piemēram, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka nepieciešamība aizsargāt valsts valodu un nostiprināt tās lietošanu ir cieši saistīta ar Latvijas valsts demokrātisko iekārtu: *“Globalizācijas apstākļos Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var tikt garantēta latviešu valodas un līdz ar to arī pamatnācijas pastāvēšana un attīstība, latviešu valodas kā valsts valodas lietošanas jomas sašaurinājums valsts teritorijā uzskatāms arī par valsts demokrātiskās iekārtas apdraudējumu.”*

ECT ir atzinusi, ka *„lielākā daļa no līguma slēdzējvalstīm ir izvēlējušās vienai vai vairākām valodām piešķirt valsts valodas statusu un iekļāvušas šīs valodas kā tādas savās konstitūcijās. Ņemot to vērā, tiesa atzīst, ka šīm valstīm valsts valoda ir viena no konstitucionālajām pamatvērtībām, tāpat kā valsts teritorija, valsts iekārta vai valsts karogs. Taču valoda nav abstrakta vērtība; valodu nevar nodalīt no tā, kā to lieto tajā runājošie. Tādējādi valsts, nosakot valodu par valsts valodu, principā apņemas garantēt pilsoņiem tiesības lietot šo valodu bez ierobežojumiem ne tikai privātajā dzīvē, bet arī attiecībās ar valsts iestādēm, sūtot un saņemot informāciju šajā valodā. Tiesa uzskata, ka tieši šajā aspektā jāizvērtē pasākumi, kuru mērķis ir aizsargāt attiecīgo valodu. Citiem vārdiem, valsts valodas esamība nozīmē, ka tās lietotājiem pieder zināmas subjektīvas tiesības”.*

Turklāt valsts varas institūciju lēmumi valstij būtisku vērtību, piemēram, valodas, pilsonības vai arī kultūras mantojuma, aizsargāšanai ir uzskatāmi par politiskiem lēmumiem. Arī Eiropas Kopienu tiesa atzinusi, ka Eiropas Savienības dalībvalstis var pieņemt politiskus lēmumus attiecīgās dalībvalsts valsts valodas aizsardzībai. Taču valsts valodas sekmēšanas politikai jābūt proporcionālai un nediskriminējošai.

Attiecīgi tiesībsargs uzskatīja, ka likumdevēja Valsts valodas likuma 18.pantā noteiktais ierobežojums ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā leģitīmā mērķa sasniegšanai.

5.2.2. Par raidījumu "Caur ērkšķiem uz..."

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā tika saņemts centra "Marta" iesniegums, kurā tas norādīja uz ētikas un tiesību normu pārkāpumiem kanāla STV sociālajā raidījumā "Caur ērkšķiem uz...". "Marta" uzsvēra, ka rodas pamatotas bažas par raidījuma dalībnieču goda un cieņas aizskaršanu, cilvēktiesību pārkāpumiem un bērnu tiesību apdraudējumu.

Noskatoties un izvērtējot raidījuma pirmās septiņas epizodes, atbilstoši kompetencei tika sniegta sekojoša tiesībsarga atbilde.

Satversmes 100.pants norāda, ka ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību. *"Vārda brīvība publiskajā aspektā ietver arī preses brīvību. Tātad Satversmes 100.pantā lietotais termins "vārda brīvība" ietver arī jēdzienu "preses brīvība".⁸⁶ Tomēr tiesības uz vārda brīvību nav absolūtas, un tās nenozīmē visatļautību."*⁸⁷ Kā noteikts Satversmes 116.pantā, vārda brīvībai pastāv ierobežojumi, tostarp, lai aizsargātu citas personas godu un cieņu. Personas goda un cieņas aizsardzības garantija ietverta Satversmes 95.pantā.

Saskaņā ar likumu "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" tiem aizliegts publicēt informāciju, kura aizskar fizisko personu godu un cieņu un ceļ neslavu.

ECPAK 10.pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un tiesības netraucēti saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez iejaukšanās no sabiedrisko institūciju puses un neatkarīgi no valstu robežām. Šī panta otrā daļa paredz, ka vārda brīvības īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, un tā var tikt pakļauta tādām formalitātēm, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai morāli, citu cilvēku reputāciju vai tiesības, nepieļautu konfidenciālas informācijas izpaušanu vai saglabātu tiesas autoritāti un objektivitāti.

ECT judikatūrā norādīts, ka tiesības uz reputācijas aizsardzību ir nostiprinātas ECPAK 8.pantā kā daļa no tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. Lai konvencijas 8.pants tiktu piemērots, personas reputācijas apdraudējumam ir jāsasniedz zināms nopietnības līmenis un jāizpaužas veidā, kas rada aizskārumu privātās dzīves neaizskaramībai.⁸⁸ ECT savos spriedumos vairākkārt norādījusi, ka vārda brīvībai ir ļoti plašas robežas un tā aizsargā arī tādas idejas, kas šokē un aizskar sabiedrību vai tās daļu. ECT ir uzsvērusi, ka ECPAK 10.pants „aizsargā ne tikai informāciju, kas tiek labvēlīgi uztverta un uzskatīta kā neuzbrūkoša, jo ir vienaldzīga, bet arī tāda, kas aizskar, uzbrūk vai satrauc; tādas ir

⁸⁶ Satversmes tiesas 2003.gada 29.oktobra spriedums lietā Nr.2003-05-01.

⁸⁷ Turpat.

⁸⁸ ECT 2016.gada 29.marta spriedums lietā *Bedat pret Šveici*, pieteikuma Nr.56925/08, 72.punkts.

*plurālisma, tolerances un dažādu uzskatu prasības, bez kurām nav iedomājama demokrātiska sabiedrība”.*⁸⁹

Vienlaikus jāņem vērā, ka pieļaujamās vārda brīvības robežas attiecībā uz privātpersonām ir krietni šaurākas, nekā tās ir, piemēram, runājot par politiķiem, valdības locekļiem, amatpersonām, ierēdņiem. Goda un cieņas, privātās dzīves neaizskaramība, kā arī vārda brīvība ir konstitucionāli aizsargājamas cilvēka pamattiesības, kuras ir nepieciešamas demokrātiskā sabiedrībā. Abas šīs tiesības ir vienlīdz būtiskas, un neviena no tām nav absolūta. Preses un elektronisko mediju galvenais uzdevums ir izplatīt informāciju un idejas, tomēr tā nedrīkst pārkāpt noteiktas robežas, tai skaitā, lai aizsargātu citu personu godu un cieņu.

Elektronisko plašsaziņas līdzekļu 24.pants nosaka, ka elektroniskie plašsaziņas līdzekļi ir brīvi un neatkarīgi programmu un raidījumu veidošanā un izplatīšanā, kā arī savā redakcionālajā darbībā, ciktāl tos neierobežo Satversme, šis likums un citi likumi, valsts tehniskie standarti un Latvijai saistoši starptautiskie līgumi. Šis pants atsaucas uz tiesībām un principiem, kas elektroniskajiem plašsaziņas līdzekļiem programmu veidošanā ir jāievēro, ieskaitot Satversmi, cilvēktiesības, ētikas principus.

Noskatoties pirmās septiņas raidījuma “Caur ērkšķiem uz...” sērijas, tika secināts, ka raidījums ir veidots kā sociālais raidījums, kurā vairākas sievietes ar neapskauzamu bērnību un vardarbības, atkarību un sociālajām problēmām dzīvē mēneša garumā, dzīvojot kopā kādā privātmājā, apgūst sadzīvošanas un komunikācijas izaicinājumus, piedalās dažādos izglītojošos treniņos un apmācībās, kas palīdzētu viņām mainīties. Dažādi speciālisti, piemēram, psihologs, personības attīstības konsultants, horeogrāfs strādā ar sievietēm, gan iesaistot dažādās nodarbībās un spēlēs, gan arī privāti viņas konsultējot. Lai arī necenzētie vārdi raidījumā netiek atskaņoti, nereti tajā izskan banāli joki un pieklājības normu pārkāpumi starp dalībniecēm. Atsevišķas epizodes tiek filmētas ar slēpto kameru. Raidījumā atklājas dalībnieču privātās dzīves detaļas. Sievietes runā par piedzīvoto emocionālo un fizisko vardarbību gan bērnībā, gan tagad.

Kā skaidroja raidījuma producente, raidījuma mērķis ir mēneša laikā sniegt sievietēm, kuras sistēma ne pārāk atbalsta un "ceļ", atbalsta programmu, ekspertu konsultācijas, nodarbības, aktivitātes utt., lai tas kalpotu kā grūdiens vēlamo pārmaiņu virzienā. Producente uzsvēra, ka sievietes savā dzīvē ir daudz paveikušas un darījušas, lai spertu visus tos mazos un lielos soļus, kas nu kurai pa spēkam, lai par viņām nespriestu no pirmā acu uzmetiena (vai pirmās sērijas).

⁸⁹ ECT 2010.gada spriedums lietā *Fatullayev v. Azerbaijan*, pieteikuma Nr.40984/07.

Informācija par vardarbību, atkarībām un sociālajām problēmām, par kurām stāsta dalībnieces, nav glaimojoši fakti viņu dzīvē, un tas varētu vadināt uz domām par iejaukšanos viņu privātajā dzīvē, goda un cieņas aizskaršanu. Juridiskajā doktrīnā pamatots, ka nepamatota iejaukšanās citas personas privātajā dzīvē ir notikusi, ja tiek atklāta apkaunojoša informācija par citas personas privāto dzīvi, apkaunojoša privātās dzīves faktu publikācija, bijusi personas parādīšana “nepareizā gaismā” sabiedrības acīs. Latvijas judikatūrā tiek norādīts, ka gods un cieņa ir ētikas un morāles kategorijas, un katram cilvēkam izpratne par tām var atšķirties. Ar godu saprot personas sabiedrisko novērtējumu, kas ir izveidojies personas darbības rezultātā, bet ar cieņu – personas sabiedriskā vērtējuma atspoguļošanu viņas pašas apziņā, tas ir, personas pašnovērtējumu.⁹⁰ Patiesu faktu (patiesības) publicēšana parasti netiek atzīta par aizskarošu, lai gan tas aizskar personas reputāciju (labo vārdu). Vairāku valstu tiesības atzīst, ka personai ir jāsamierinās ar tādu personas vērtību mazinošu paziņojumu, ja tas satur patiesus faktus.⁹¹

Ļoti svarīgi ir respektēt paša cilvēka gribu un rīcības brīvību. Kā svarīgs aspekts ir pašu raidījuma dalībnieču nosūtītā atklātā vēstule “Martai” (kā arī pārējiem “Martas” vēstules adresātiem), kurā viņas pauž savu vēlmi piedalīties raidījumā. Savā atklātajā vēstulē raidījuma dalībnieces norādījušas: *“Lai gan mēs piederam pie tā dēvētās “riskā grupas”, mēs esam pilntiesīgas gan vēlēšanās, gan citos valsts pilsoņu oficiālos pasākumos, kā arī sociālajos raidījumos. Un esam tiesīgas brīvi paust savu viedokli, tai skaitā par vidi, kurā dzīvo tā saucamās “riskā grupas” sievietes, un tās ētiskajām normām, lai cik tās krasī atšķirtos no elitārā slāņa ierastajām normām”... Visa raidījuma laikā radīto un ēterā redzamo materiālu esam veidojušas apzināti un atbalstām tā publiskošanu.”*

Kā izskanēja vairākos raidījumos, kritērijs sieviešu dalībai radījumā bija pārmaiņas. Daudzveidīgā programma raidījumā radīja iespaidu par vēlmi viņām palīdzēt izkļūt no dzīves grūtībām, atkarībām un vardarbības. Noskatoties minētās raidījuma sērijas, netika saskatīta raidījuma veidotāju apzināta vēlme pazemot vai aizskart raidījuma dalībnieču godu un cieņu. Kā pavēstīja producete, pēc raidījuma notikušas pozitīvas izmaiņas atsevišķu dalībnieču dzīvē.

Vārda brīvība neaizsargā vērtējumus, kas ir saistīti ar kādas personas rīcību vai izteikumiem, bet gan ar tās fizisko eksistenci vai īpašībām; piemēram, šeit var minēt rasistiska rakstura izteicienus, kuri var būt gan pamats rasu naida un neiecietības kurināšanai, gan arī aizskart kādas personas vai personu grupas godu un cieņu.⁹² Raidījumā piedalās arī dalībniece

⁹⁰ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. 207.lpp.

⁹¹ Turpat, 228.lpp.

⁹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma un tiesu prakses vispārīnāšanas daļa. Tiesu prakse lietās par personas goda un cieņas civiltiesisko aizsardzību. 2003/2004.

ar netradicionālu seksuālu orientāciju, kā arī transseksuālis. No cilvēktiesību aspekta pozitīvi vērtējams, ka šīs dalībnieces ir parādītas gaisotnē, kas veicina pieņemošu attieksmi no sabiedrības puses, tādējādi cīnoties ar pastāvošajiem stereotipiem.

Turpretim kritiski vērtējamas ir epizodes, kurās raidījuma dalībnieces stāsta par vardarbības gadījumiem savā dzīvē vai atšķirtību no bērniem. Liekot sievietēm stāstīt par šiem sāpīgajiem notikumiem, iespējama viņu atkārtota viktimizācija. Šādas epizodes raidījumā nebūtu iekļaujamas. Raidījuma veidotājiem tika arī norādīts, ka atsevišķās raidījuma epizodēs piedalījās raidījuma dalībnieču bērni un dažkārt viņu sejas nebija aizklātas. Bērnu identifikācija publikācijās un raidījumos, kurās tiek runāts par sociālām problēmām, atkarībām un vardarbību, nav pieļaujama. Tādējādi tika sniegts ierosinājums raidījuma veidotājiem, turpmāk izstrādājot līdzīga satura raidījumus, pievērst uzmanību minētajām rekomendācijām.

Gada nogalē tika saņemta atbilde no raidījuma veidotājiem, kurā viņi norāda, ka turpmāk tiks ņemtas vērā tiesībsarga sniegtās rekomendācijas.

5.2.3. Viedoklis par Veselības ministrijas vadlīnijām par pacientu fiksāciju somatiskajās ārstniecības iestādēs

Pārskata periodā tiesībsargs ir sniedzis viedokli par Veselības ministrijas izstrādāto vadlīniju projektu “Pacientu piespiedu ierobežošanas metodika, izmantojot mehānisku ierobežošanu”, kā arī tā pielikumu “Pacienta kustību mehāniskas ierobežošanas protokols”. Jānorāda, ka jau iepriekšējā pārskata periodā tiesībsargs aktualizēja jautājumu par pacientu fiksāciju somatiskajās ārstniecības iestādēs, izstrādājot pētījumu.⁹³

Viens no būtiskākajiem pētījuma secinājumiem bija nepieciešamība izstrādāt medicīniskās vadlīnijas par kārtību, kādā veicama personu fiksācija somatiskajās ārstniecības iestādēs. Iepazīstoties ar Veselības ministrijas izstrādāto vadlīniju un protokola projekta saturu, tiesībsargs konstatēja, ka vadlīniju projektu ir nepieciešams pilnveidot, konsultējoties ar ārstniecības personām un Veselības inspekciju par ieteikumiem dokumentu satura papildināšanā, kā arī mehāniskās fiksācijas metodikas noteikšanā. Tiesībsarga ieskatā, vadlīnijas ir nepieciešams papildināt ar alternatīvām iespējām pacienta ierobežošanai, nepilngadīgo personu fiksācijas aspektiem, kā arī ar pacienta tiesību aizsardzības mehānismu, iesniedzot sūdzību par fiksācijas veikšanu vai apstākļiem.

⁹³ Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/Pacientu%20fiksacija_somatiskajas_arstniecibas_iestades_Ilze_Ambrasa_2016.pdf

Ņemot vērā, ka pacienta mehāniskā ierobežošana ir pieļaujama vienīgi galējās nepieciešamības situācijā, kādā pacients var apdraudēt savu un citu personu drošību, vadlīnijās ir jāiekļauj norāde, ka tiklīdz vairs nepastāv apstākļi, kādēļ persona tika fiksēta, tā ir jāatbrīvo. Medicīniskajai dokumentācijai par pacienta mehānisko ierobežošanu jābūt pēc iespējas detalizētākai.

Papildus vadlīnijās ir jāvērs ārstniecības personu uzmanība uz alternatīvām iespējām pacienta veselības stāvokļa uzlabošanai, piemēram, veidojot dialogu ar pacientu, nomierinot, nodrošinot ģimenes locekļu un tuvinieku klātbūtni, kā arī veicot medikamentu ievadīšanu.

No vadlīniju satura nebija iespējams secināt, vai Veselības ministrija ir apsvērusi iespēju ieviest personu mehānisko fiksāciju žurnālu, kas palīdzētu detalizētāk veikt medicīniskos ierakstus par pacientam piemēroto mehānisko fiksāciju, kā arī atvieglotu medicīniskās dokumentācijas pārbaudi kompetentajām iestādēm, izskatot sūdzības. Savukārt par vienu no nozīmīgākajiem vadlīniju elementiem ir uzskatāma personu tiesību aizsardzības mehānisma ietveršana dokumenta noslēgumā. Tādējādi tiesībsargs aicināja Veselības ministriju vadlīnijās iekļaut arī personu vai to ģimenes locekļu tiesību aizsardzības aspektus, kā arī sūdzību izskatīšanas kārtību.

5.2.4. Par aizliegumu Valsts policijas un Ceļu policijas darbiniekiem dienesta laikā glabāt naudas līdzekļus

Pārskata periodā tiesībsargs sniedza viedokli arodbiedrībai, kura to lūdza par iestādes vadītāja aizliegumu Valsts policijas un Ceļu policijas darbiniekiem dienesta pienākumu izpildes laikā glabāt naudas līdzekļus, kuri pārsniedz noteiktu daudzumu. Tiesībsargs konstatēja, ka amatpersonas tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību aizsardzības līmenis dienesta pienākumu izpildes laikā nav līdzvērtīgs privātpersonas tiesību aizsardzības līmenim. Turklāt minētais aizliegums ir saistošs vienīgi dienesta pienākumu izpildes laikā, un tas neparedz pilnīgu aizliegumu glabāt privātos naudas līdzekļus, kas atsevišķās situācijās varētu liegt darbiniekam primāras vajadzības, piemēram, pusdienas. Turklāt pavēle neliedz darbiniekam tiesības uz bezskaidras naudas norēķina iespējām, tas ir, izmantot maksājuma kartes.

Ņemot vērā iepriekš minēto, kā arī augsto korupcijas risku, tiesībsargs atzina, ka aizliegums nav uzskatāms par acīmredzami nesamērīgu darbinieku pamattiesību ierobežojumu.

5.2.5. Ziņas par vēlētājiem

Tiesībsargam tika lūgts viedoklis par Centrālās vēlēšanu komisijas rīcības, iekļaujot vēlētāju sarakstā vēlētāju personas kodus un dzīvesvietas adresi, atbilstību Satversmes 116.pantam un citām Satversmē noteiktajām cilvēka pamattiesībām.

Tiesībsargs konstatēja, ka vēlētāja identifikācija ir būtiska, lai attiecīgās pašvaldības vēlēšanās piedalītos vienīgi personas, kurām ir šādas tiesības. Uzrādot personas apliecināšu dokumentu ar personas kodu, vēlētāja identifikācijai papildus nav nepieciešamas ziņas par viņa dzīvesvietu. Vēlētājam iespēja balsot ir vienīgi vēlēšanu iecirknī, kura sarakstā viņš iekļauts, un dzīvesvietas adrese nav nepieciešama viņa identifikācijai, nav saskatāms leģitīms mērķis tās (adreses) iekļaušanai vēlētāju sarakstā. Vienlaikus tika konstatēts, ka Centrālā vēlēšanu komisija veic pasākumus, lai aizsargātu tās rīcībā esošo informāciju par vēlētāja privāto dzīvi.

5.2.6. Par interneta vietni www.krapnieki.org

Tiesībsarga biroja darbinieki piedalījās Datu valsts inspekcijas diskusijā par interneta vietnes www.krapnieki.org bloķēšanu. Minētā diskusija tika rīkota, jo Datu valsts inspekcija konstatēja, ka šajā vietnē tiek publiskoti personu dati, pārkāpjot Fizisko personu datu aizsardzības likuma prasības, bet vietnes īpašnieki ar inspekciju nekontaktējās, un pakalpojumu sniedzēji atteicās izpildīt inspekcijas lūgumu bloķēt pieeju minētajai vietnei.

Tiesībsarga pārstāvis norādīja, ka interneta vietņu vai pieeju tām slēgšana tajās publicētās informācijas dēļ var tikt vērtēts kā tiesību uz vārda brīvību pārkāpums. Tomēr minētās tiesības nav absolūtas, un, ja inspekcija konstatē vietnē prettiesisku personas datu apstrādi, iestādei sākotnēji būtu jāvēršas pie portāla ar aicinājumu pārtraukt šo darbību. Vienīgi, ja vietnes īpašnieks atsakās izpildīt inspekcijas tiesiskās prasības vai nekomunicē, tā varētu lemt par vietnes darbības apturēšanu vai pieejas slēgšanu tieši nesadarbošanās dēļ.

Datu valsts inspekcijas vadītāja informēja, ka tiks veiktas pārrunas ar Tieslietu ministriju par nepieciešamā normatīvā regulējuma pilnveidošanu.

5.2.7. Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību. Personas datu aizsardzība

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs organizēja diskusiju kopā ar Datu valsts inspekcijas, Tieslietu ministrijas, VARAM, VAS “Latvijas Valsts radio un televīzijas centra” un Daugavpils pašvaldības policijas pārstāvjiem par personas kodu uzrādīšanu situācijā, kad iestādes darbinieki, veicot profesionālos pienākumus, parakstās ar elektronisko parakstu.

Pārbaudes lieta tika ierosināta, pamatojoties uz iestādes iesniegumu, kurā norādīts, ka situācijā, kādā privātpersona saņem elektroniski parakstītu dokumentu un var brīvi piekļūt dokumenta parakstītāja personas kodam, izmantojot interneta vietni *www.eparaksts.lv*, pastāv nesamērīga iejaukšanās dokumenta parakstītāja tiesībās uz privātās dzīves neaizskaramību un personas datu aizsardzību. Jāatzīmē, ka 2018.gadā tiesībsargs paziņos šīs pārbaudes lietas izskatīšanas rezultātus.

5.3. Medijiem sniegtā informācija

5.3.1. Viedoklis presei par personas sociālajos tīklos publicētā viedokļa izmantošanu žurnālistikas vajadzībām

Tiesībsargs uzskata, ka, vērtējot jautājumu no cilvēktiesību viedokļa, ir nepieciešams līdzsvarot medija tiesības uz vārda brīvību, sabiedrības tiesības uz informācijas pieejamību un indivīda tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Ja personas paustais viedoklis sociālajos tīklos ir publiski pieejams ikvienam portāla lietotājam, tad medijs nav ierobežots attiecībā uz personas viedokļa publicēšanu žurnālistikas vajadzībām. Tāpat, ņemot vērā, ka mediju uzdevums ir veicināt politiskas diskusijas un nodrošināt sabiedrības informētību par aktuāliem un nozīmīgiem jautājumiem, politiķu un valsts amatpersonu paustais viedoklis pat ierobežotam personu lokam sociālajos tīklos var tikt pakļauts publicēšanai. Savukārt, ja privātpersonas paustais viedoklis ir pieejams ierobežotam personu lokam, piemēram, personas draugiem vai sekotājiem sociālajos tīklos, tad medijam būtu jālūdz personas atļauja viedokļa pārpublicēšanai.

Tiesībsarga ieskatā, sabiedrībai ir jāapzinās interneta vides publiskais raksturs, kā arī rūpīgi jāizvērtē publicētās informācijas saturs un iespējamās sekas.

5.3.2. Viedoklis presei par personas tiesībām uz attēlu un sociālajiem tīkliem

Konkrētajā gadījumā tiesībsargs norādīja, ka personas tiesības uz savu attēlu nav abstraktas un tās ir atvasinātas no tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību.

Izvērtējot iespējamu personas tiesību uz savu attēlu pārkāpumu, sākotnēji jānoskaidro, kādā veidā attēls ir iegūts. Jāatceras: ja personas attēls ir publiski pieejams ikvienam sociālā tīkla lietotājam, personai ir jāapzinās, ka attiecīgi attēlu var brīvi iegūt ikviens persona. Tāpat ir jāvērs uzmanība uz to, vai iegūtais un publicētais attēls ir publiskas, vai privātas personas attēls. ECT praksē ir nostiprināta atziņa, ka publiskas personas, piemēram, politiķu vai valsts amatpersonu, tiesības uz attēlu var tikt ierobežotas lielākā apmērā nekā privātpersonas.

Ievērojot minēto, privātām personām ir daudz augstāks privātuma un tiesību uz attēlu aizsardzības līmenis, kas nosaka nepieciešamību saņemt atļauju no personas par attēla lejupielādi un publicēšanu.

Attiecībā uz iespējamu prettiesisku attēlu izmantošanu, tiesībsargs uzsvēra, ka nevienai personai nav tiesības aizskart citas personas godu un cieņu, publicējot pārveidotu, kariķētu vai izķēmotu attēlu bez atļaujas. Konstatējot personas tiesību uz attēlu pārkāpumu, personai ir tiesības vērsties tiesā civiltiesiskā kārtībā par goda un cieņas aizskārums, pieprasot morālā kaitējuma atlīdzināšanu.

5.4. Privātpersonu iesniegumu izskatīšana

5.4.1. Informētā piekrišana ārstniecības iestādē

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumu par vīrieša ar invaliditāti nāvi slimnīcā. Vīrietim veica bronhoskopiju, un šīs medicīniskās manipulācijas laikā viņam apstājās sirdsdarbība. Pilnvarotais pārstāvis norādīja, ka izmeklējums tika veikts bez medicīniskā pamatojuma un pacients nesaņēma informāciju par manipulācijas iespējamām komplikācijām un alternatīvām ārstēšanas metodēm. Turklāt tieši pirms izmeklējuma vīrietis bija paēdis, lai arī tas bija aizliegts. Tiesībsargam tika uzdots jautājums, vai, parakstot līgumu ar ārstniecības iestādi, būtu pamats uzskatīt, ka persona nodod sevi pilnīgā ārstniecības iestādes rīcībā un tai lūgt informēto piekrišanu par katru invazīvu un potenciāli bīstamu procedūru vairs nav nepieciešams.

Iepazīstoties ar iesniegumā minēto un pievienotajiem pielikumiem, tika sniegta sekojoša atbilde.

Informētā piekrišana ir brīvprātīgs un pietiekami informēts lēmums, kas aizsargā pacienta tiesības piedalīties lēmuma pieņemšanas procesā un uzliek pienākumu ārstniecības personām skaidrot medicīnisko manipulāciju un procedūru nepieciešamību, norisi, sekas, alternatīvas. Informētā piekrišana ārstniecībai izriet no pacienta autonomijas, pašnoteikšanās un ķermeņa neaizskaramības principa.

ECT savā praksē nav tieši analizējusi informētās piekrišanas jēdzienu. Tomēr informēto piekrišanu ECT izpratnē var atklāt, skatot to kopsakarā ar tiesībām uz pašnoteikšanos un autonomiju, kas ir informētās piekrišanas pamatā. Eiropas Savienības Pamattiesību harta atšķirībā no ECPAK tieši pieprasa personas informētu piekrišanu medicīniskām darbībām. Biomedicīnas konvencijas⁹⁴ 5.pants paredz, ka jebkādu ar veselību

⁹⁴ Konvencija par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā - Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu, Oviedo, 4.IV.1997. Latvijā spēkā no 2009.gada 31.decembra.

saistītu darbību drīkst veikt tikai ar attiecīgās personas brīvprātīgu un apzinātu piekrišanu. Pants tālāk paredz, ka personai iepriekš jāsaņem adekvāta informācija par šīs darbības mērķi un būtību, kā arī par tās sekām un risku. Turklāt attiecīgā persona var jebkurā laikā brīvi atsaukt piekrišanu. Līdzīgi izteikumi atrodami arī citos pacientu tiesību instrumentos.⁹⁵

Arī Latvijas normatīvajā regulējumā ir definēta informētā piekrišana. Saskaņā ar Pacientu tiesību likumu informētā piekrišana ir pacienta piekrišana ārstniecībai, kuru viņš dod mutvārdos, rakstveidā vai ar tādām darbībām, kas nepārprotami apliecina piekrišanu, turklāt dod to brīvi, pamatojoties uz ārstniecības personas savlaicīgi sniegto informāciju par ārstniecības mērķi, risku, sekām un izmantojamām metodēm.

Pacienta tiesības saņemt informāciju ir noteiktas Pacientu tiesību likuma 4.pantā, kur trešajā daļā norādīts: *“Pacientam ir tiesības saņemt no ārstējošā ārsta informāciju par savu veselības stāvokli, tajā skaitā par slimības diagnozi, ārstēšanas, izmeklēšanas un rehabilitācijas plānu, prognozi un sekām, arī slimības radītajiem funkcionēšanas ierobežojumiem, profilakses iespējām, kā arī tiesības pēc ārstniecības ietvaros veiktas izmeklēšanas un ķirurģiskās vai cita veida invazīvās iejaukšanās saņemt informāciju par ārstniecības rezultātiem, par iepriekš neparedzētu iznākumu un tā iemesliem.”* No šī panta izriet, ka informācija sniedzama pacientam saprotamā formā, izskaidrojot medicīniskos terminus un ņemot vērā pacienta vecumu, briedumu un pieredzi.

Pacienta piekrišana ir informēta (apzināta), ja pacients to devis, pamatojoties uz ārsta iepriekš sniegtu informāciju.⁹⁶ No iesniegumam pievienotā medicīnas iestādes ārstniecības līguma ar pacientu stacionārā/dienas stacionārā varēja secināt, ka pacientam tika izsniegta standarta veidlapa, kāda ir jāparaksta ikvienam pacientam, iestājoties konkrētajā slimnīcā. Šajā līgumā ļoti vispārīgi tiek atrunāta pacienta piekrišana ārstniecībai, tāpēc tas nebūtu uzskatāms par pacienta piekrišanas došanu ikvienai medicīniskai manipulācijai, kas tiks veikta, uzturoties slimnīcā. Turklāt, jo sarežģītāka un riskantāka medicīniskā manipulācija tiek plānota, jo rūpīgākam jābūt ārsta skaidrojumam.

Iesniedzējam tika norādīts, ka informācijas sniegšanas pienākuma apjoms ir jāvērtē katrā konkrētajā situācijā atsevišķi. Tomēr pat gadījumā, ja pacients šo informāciju neprasa, ārstam tik un tā ir pienākums to sniegt pacientam saprotamā valodā. Ja nav bijusi sapratne par medicīniskās manipulācijas būtību, tad zūd jēga informācijas sniegšanas pienākumam.

Tiesībsargs izskatīja arī citu personu iesniegumus saistībā ar informētās piekrišanas aspektiem ārstniecības procesā, konkrētāk, informētās piekrišanas noformulēšanu rakstveidā.

⁹⁵ M.Birģelis. Informēta piekrišana ārstniecībai un tās elementi. Jurista Vārds, 2014.gada 22.aprīlis. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/264264-informeta-piekrisana-arstniecibai-un-tas-elementi/>

⁹⁶ R.Rožkalns. Informētā piekrišana ārstniecībā – pacienta tiesības un ārsta pienākumi. LV portāls. 2013.gada 11.martā.

Tiesībsargs personai paskaidroja, ka Pacientu tiesību aizsardzības likuma 6.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka ārstniecība ir pieļaujama, ja pacients devis tai informēto piekrišanu. Ievērojot minēto, pacienta piekrišana ir apzināta, ja pacients to devis, pamatojoties uz ārsta iepriekš sniegtu informāciju. Pacients var sniegt informēto piekrišanu gan rakstveidā, gan mutvārdos, gan arī ar tādām darbībām, kas nepārprotami apliecina piekrišanu. Tāpat Pacientu tiesību likuma 6.panta otrajā daļā ir nostiprināts, ka informēto piekrišanu noformē rakstveidā, ja to pieprasa pacients vai ārstējošais ārsts. Tādējādi situācijā, kādā, pacienta ieskatā, nav saņemta tā informētā piekrišana medicīniskās manipulācijas veikšanai, pacientam ir tiesības sākotnēji vērsties pie ārstniecības personas vai ārstniecības iestādes vadības ar lūgumu sniegt paskaidrojumu. Tajā pašā laikā nav ierobežotas pacienta tiesības vērsties Veselības inspekcijā ar lūgumu sniegt skaidrojumu, vai konkrētā situācijā ir konstatējams viņa tiesību pārkāpums.

5.4.2. Vecuma norāde loterijas biļetēs

Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums, kurā iesniedzējs rakstīja, ka izstādēs tiek izplatītas loterijas anketas, kurā lūgts norādīt personas vecumu. Iesniedzējs uzskatīja šo datu pieprasīšanu par cilvēktiesību pārkāpumu. Kā veiksmīgs piemērs tika minēta atsevišķas loterijas anketa, kurā ietverta norāde, ka loterijā atļauts piedalīties personām no 18 gadu vecuma.

Starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ir iekļauts vecuma diskriminācijas aizliegums (tieši vai arī tas saprotams zem kritērija “cits stāvoklis”). Arī ECPAK 14.pants nosaka diskriminācijas aizliegumu. “Šajā Konvencijā minēto tiesību un brīvību īstenošana tiek nodrošināta bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģijas, politiskajiem vai citiem uzskatiem, nacionālās vai sociālās izcelsmes, piederības kādai mazākumtautībai, mantiskā stāvokļa, kārtas, vai cita stāvokļa.” Arī Satversmes 91.pants paredz, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.

Diskriminācijas aizlieguma mērķis ir nepieļaut nevienlīdzīgu attieksmi, ja tā balstās uz kādu aizliegtu kritēriju. “(..) pants nosaka cilvēktiesības uz vienlīdzību. Tās ir vienas no pašām fundamentālākajām cilvēktiesībām. Tās izriet tieši no vispārējā taisnīguma principa, kas Rietumu kultūrā ir viens no galvenajiem tiesību idejas avotiem.”⁹⁷

Diskriminācijas aizliegums vecuma dēļ balstās uz mūsdienu tiesībfilozofisko atziņu, ka cilvēka mūža visi posmi principā ir vienvērtīgi. Tādējādi, lai izslēgtu bažas par iespējamu

⁹⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga, 2011., 75.lpp.

laimējušo personu atlasi pēc vecuma kritērija, tika rekomendēts izslēgt prasību norādīt personas vecumu loterijas anketās.

5.4.3. Par valsts amatpersonu rīcību

Tiesībsargs saņem arī dažādus personu iesniegumus par valsts amatpersonu darbībām, kuras ierobežo vai pat, iesniedzēju ieskatā, pārkāpj Satversmes 96.pantā garantētās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Piemēram, televīzijā sniedz nepatiesu informāciju par privāto dzīvi, darba devējs pārbaudījis un ieguvis darbinieka e-pastus un tajos esošo informāciju. Vairumā gadījumu persona nebija izmantojusi valstī izveidoto tiesību aizsardzības mehānismu iespējas vērsties Datu valsts inspekcijā vai celt civilprasību pret privātpersonu, kuras rīcības rezultātā privāta rakstura informācija nonāca trešo personu rīcībā. Tomēr vienlaikus tika konstatēts, ka Datu valsts inspekcija nav uzskatāma par efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu gadījumos, kad privāta rakstura informācija tiek publicēta ārvalstīs reģistrētos interneta portālos un to īpašnieki nav zināmi vai nevēlas sadarboties ar Latvijas iestādēm.

5.4.4. Par personas datu aizsardzību tiesā

Tiesībsarga birojā 2017.gadā ir saņemti vairāki iesniegumi par datu aizsardzību tiesā, galvenokārt par informācijas apstrādi Tiesu informācijas sistēmā. Vienā no iesniegumiem persona pauda viedokli, ka tiesu iestādes neievēro Fizisko personu datu aizsardzības likuma prasības, neregistrējot Datu valsts inspekcijā datu aizsardzības speciālistu personas sensitīvo datu apstrādei.

Atbildot uz iesniegumu, tika pausts viedoklis, ka vispārīgi datu apstrāde lietu izskatīšanas mērķiem tiesā nav jāreģistrē Datu valsts inspekcijā, pat ja atsevišķās lietās var tikt izpausti arī privātpersonu sensitīvie dati, jo reģistrācijas pienākums attiecas uz primāro apstrādes mērķi. Tomēr pēc būtības atšķirīga varētu būt situācija, ja sensitīvie personas dati tiesā tiktu apstrādāti citiem mērķiem, kas nav saistīti ar konkrēto tiesas spriešanas un lietu vešanas funkciju. Gadījumā, ja konkrētas lietas izskatīšanas laikā rastos aizdomas, ka personas sensitīvo datu apstrāde tiek veikta, pārsniedzot likumā "Par tiesu varu" un citos tiesu darbību regulējošajos normatīvajos aktos noteikto mērķi, iesniedzēji tika aicināti vērsties ar sūdzību Datu valsts inspekcijā, kuras kompetencē saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likuma 29.panta trešās daļas 2.punktu ir pieņemt lēmumus un izskatīt sūdzības, kas saistītas ar personas datu aizsardzību.

Aicinājumu izmantot nacionālo tiesību aizsardzības mehānismu tiesībsargs pauda, arī atbildot uz privātpersonas iesniegumu, kurā tā uzsvēra, ka pilnu (neanonimizētu) tiesas nolēmumu, kas ietver personas vārdu, uzvārdu, personas kodu un personas datu, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem un sodāmību krimināllietā, glabāšana tiesu informācijas sistēmā ir atzīstama par datu aizsardzības pārkāpumu.

Saņemtie iesniegumi apliecina, ka datu aizsardzības jautājumi tiesu darbā skar plašu personu loku, un nenoliedzami Tiesu informatīvajā sistēmā tiek glabāts ļoti liels personas datu apjoms, tādējādi radot augstus datu aizsardzības pārkāpumu riskus. Jebkura sistēma var tikt pilnveidota, lai pēc iespējas mazinātu iespējamo tiesību uz privāto dzīvi aizskārumu privātpersonām. Turklāt no 2018.gada 25.maija tiks piemērota Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2016/679 (2016.gada 27.aprīlis) par fizisko personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula), kas nenoliedzami radīs jaunus izaicinājumus tiesību uz datu aizsardzību ievērošanā. Ievērojot minēto, 2018.gada sākumā tiesībsargs plāno plašāk pievērsties cilvēktiesību jautājumiem, kas saistīti ar personas datu aizsardzību tiesās, aicināt uz diskusiju atbildīgās institūcijas par datu aizsardzības prasību ievērošanu un datu apstrādi tiesu darba vajadzībām.

Tiesībsargs ir saņēmis arī citu personu iesniegumus saistībā ar iespējamiem tiesību uz datu aizsardzību pārkāpumiem, kā arī personas datu izpaušanu trešajām personām. Šajā saistībā jānorāda, ka Satversmes 96.pantā ir nostiprinātas ikvienas personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, kas iekļauj arī tiesības uz datu aizsardzību. Datu aizsardzības kontekstā ir svarīgi, ka ikvienai personai ir tiesības nepieļaut, lai bez tās atļaujas vai bez likumā noteiktas skaidras atļaujas datu apstrādei tiktu vākti, glabāti vai izpausti personas dati.

Ievērojot minēto, kā arī tiesībsarga kompetenci jautājuma risināšanā, tiesībsargs aicina personas vērsties Datu valsts inspekcijā, kas saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likuma 29.panta pirmo daļu un trešo daļu veic personas datu aizsardzības uzraudzību. Tiesībsargs skaidro personām, ka tieši Datu valsts inspekcijas kompetencē ir izvērtēt personas datu apstrādes atbilstību likuma prasībām, kā arī pieņemt lēmumus un izskatīt sūdzības, kas saistītas ar personas datu aizsardzību.

5.4.5. Par procesa virzītāja rīcību

Konkrētajā gadījumā iesniedzējs sūdzējās, ka LNT raidījumā “Degpunktā” tika publiskota viņa fotogrāfija, kā arī sniegta patiesībai neatbilstoša viņa godu un cieņu aizskaroša

informācija. Raidījuma veidotāji un intervējamā amatpersona esot snieguši subjektīvu un nepilnīgu notikumu izklāstu.

Iesniedzējam atbildē tika norādīts, ka Valsts policija nedrīkstēja publiskot fotogrāfiju bez personas piekrišanas, kā arī tas tika informēts par tiesībām apstrīdēt amatpersonu rīcību un iespēju iesniegt civilprasību pret LNT.

5.4.6. Personas dzimuma maiņa

Tiesībsargs ir saņēmis personas iesniegumu, kurā tā izteikusi viedokli par tiesiskā regulējuma neskaidrību un sarežģītību attiecībā uz personas tiesībām veikt dzimuma maiņu.

Tiesībsargs, sniedzot atbildi uz iesniegumu, norādīja, ka dzimuma maiņa ir viena no personas privātās autonomijas izpausmēm, kas izriet no Satversmes 96.panta. Medicīnas attīstība, jo sevišķi dzimuma maiņas ķirurģija, mūsdienās sniedz iespēju veikt ķermeņa korekcijas, saskaņojot fizisko un psiholoģisko dzimumu, tādējādi piešķirot personai dzimuma identitāti, kas ir izšķiroša personības pazīme. Ņemot vērā, ka bioloģisko dzimumpazīmju faktiskai izmaiņai nepieciešams veikt vairākkārtējas un nopietnas medicīniskas manipulācijas, kas rada būtiskas fiziskas, tai skaitā neatgriezeniskas, izmaiņas, valsts var noteikt ierobežojumus medicīniskajām manipulācijām, ievērojot Satversmes 116.pantā noteikto.

Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 14.janvāra spriedumā lietā SKA-5/2008 ir nostiprināts, ka valstij ir pienākums atzīt personas dzimuma maiņu atbilstoši dzimumu raksturojošo pazīmju (bioloģisko kritēriju, izskata, ārējās ķermeņa uzbūves, psiholoģijas un sociālās uzvedības) kopumam, lai tiktu novērsta situācijas, ka personai rodas atšķirība starp tās faktisko dzimumu (tostarp tā uztveri sabiedrībā) un juridisko statusu. Tomēr jānorāda, ka personas dzimuma maiņa ir nepieciešamība, kas ļauj personai pilnvērtīgāk dzīvot sabiedrībā un realizēt tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, nevis vieglprātīga vai patvaļīga izvēle. Lai nodrošinātu augstāk minēto prasību ievērošanu, valstī var būt noteikts vairāku pasākumu kopums, kas personai būtu jāveic, lai varētu veikt dzimuma maiņas operāciju.

5.4.7. Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību. Personas goda un cieņas aizsardzība

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis vairākus personu iesniegumus saistībā ar iespējamo goda un cieņas aizsardzību masu medijos, kā arī interneta vidē. Jānorāda, ka, ņemot vērā interneta nozīmi un izplatību mūsdienās, arvien biežāk ir identificējamās

situācijas, kādās personas gods un cieņa vai neslavu ceļošas ziņas tiek izplatītas interneta vietnēs.

Sniedzot atbildi uz personas iesniegumu, tiesībsargs aicināja personu sākotnēji vērsties pie portāla administrācijas ar lūgumu dzēst šāda veida informāciju. Savukārt situācijās, kad portāls atsakās dzēst šādu informāciju, tiesībsargs norāda, ka par goda un cieņas iespējamo aizskārumu personai ir tiesības vērsties tiesā civiltiesiskā kārtībā atbilstoši Civillikuma 2352.¹ pantam, pieprasot informācijas atsaukšanu.

Tāpat tiesībsargs arvien biežāk aicina personas izmantot savas tiesības tikt aizmirstam interneta meklētājprogrammas *www.google.lv* rezultātos. Minētās tiesības paredz, ka no meklētājprogrammām ir iespējams noņemt konkrētus rezultātus, kuros ir iekļauta informācija par personu.

Lai realizētu tiesības tikt aizmirstam, personai ir jāvēršas pie meklētājprogrammas *Google* administrācijas ar noteikta pieteikuma formu par meklēšanas rezultātu izņemšanu.

6. Tiesiskā regulējuma par miruša cilvēka audu un orgānu izņemšanu izmantošanai medicīnā atbilstība cilvēktiesību standartiem

Cilvēka audu un šūnu transplantācijai ir nozīmīga loma neārstējamu slimību ārstēšanā,⁹⁸ tomēr tiek atzīmēts, ka pacientu vajadzības pēc orgānu transplantācijas globālā līmenī netiek nodrošinātas. Lai gan valstis tiek mudinātas veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai palielinātu orgānu transplantu skaitu,⁹⁹ ir svarīgi nodrošināt, ka šie pasākumi ir ne tikai efektīvi, bet arī nodrošina personu cilvēktiesības un pamatbrīvības.¹⁰⁰ Jautājumi par cilvēka audu un orgānu transplantāciju ir cieši saistīti ar cilvēka cieņas, identitātes un integritātes aizsardzību, kā arī cilvēku tirdzniecības jautājumiem.¹⁰¹ Šo jautājumu aktualitāti demonstrē ECT tiesvedībā esošās lietas,¹⁰² ziņojumi ANO Cilvēktiesību padomē,¹⁰³ izskatītās nacionālo tiesu lietas,¹⁰⁴ kā arī virkne dažādu tiesību dokumentu.¹⁰⁵

⁹⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 31.marta Direktīvas 2004/23/EK par kvalitātes un drošības standartu noteikšanu cilvēka audu un šūnu ziedošanai, ieguvei, testēšanai, apstrādei, konservācijai, uzglabāšanai un izplatīšanai. Oficiālais Vēstnesis L 294, 25/10/2006 lpp. 0032–0050 Preambulas 1.punkts. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:02004L0023-20090807&from=LV>

⁹⁹ The Declaration of Istanbul on Organ Trafficking and Transplant Tourism, Participants in the International Summit on Transplant Tourism and Organ Trafficking convened by The Transplantation Society and International Society of Nephrology in Istanbul, Turkey, April 30–May 2, 2008. Pieejams: [at:http://multivu.prnewswire.com/mnr/transplantationociety/33914/docs/33914-Declaration_of_Istanbul-Lancet.pdf](http://multivu.prnewswire.com/mnr/transplantationociety/33914/docs/33914-Declaration_of_Istanbul-Lancet.pdf)

¹⁰⁰ Cita starpā skatīt secinājumus no jomas ekspertu konferences: Conference on Human Rights and Biomedicine. Ethical and Legal Aspects of Organ Donation. Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/bioethics/-/conference-on-ethical-and-legal-aspects-of-organ-donati-3?desktop=true>

¹⁰¹ Valsts cilvēktiesību birojs. Cilvēktiesību problēmu apskats Latvijā: 2004.gada 2.ceturksnis.

¹⁰² ECT lietas: *Sablina and Others v. Russia*, No.4460/16.; *Galina Petrovna Valyushchenko v. Russia*, No.51283/14; *Polat v. Austria*, No.12886/16.

Latvijai minētā tēma ir aktuāla, jo ECT judikatūra šajā jautājumā pamatā balstās uz lietām pret Latviju, kur ECT atzina cilvēktiesību pārkāpumus. Valsts mērogā joprojām ir svarīgi sniegt atbildi uz jautājumu, vai Latvijā pēc ECT zaudētajām lietām ir izveidotas un pastāv efektīvas procesuālās tiesību aizsardzības garantijas, lai nodrošinātu personu tiesību aizsardzību pret patvaļu audu un orgānu izņemšanā un izmantošanā.

6.1. Pētījums “Latvijas Republikas tiesiskā regulējuma par miruša cilvēka audu un orgānu izņemšanu izmantošanai medicīnā atbilstība cilvēktiesību standartiem”

Lai rastu atbildes uz iepriekš minētajiem jautājumiem, tiesībsargs 2017.gadā veica pētījumu, kura mērķis bija noskaidrot audu un orgānu izņemšanai nepieciešamos priekšnoteikumus Latvijā attiecībā uz miruša donora iepriekš sniegto atļauju vai aizliegumu un izvērtēt to atbilstību cilvēktiesību standartiem.

Minētā pētījuma mērķis nebija analizēt tiesisko regulējumu attiecībā uz dzīviem orgānu donoriem, kā arī apskatīt tiesiskos priekšnoteikumus personas nāves fakta konstatācijai.

Pētījumā īpaši tika aplūkota Latvijā pastāvošā prezumpcija¹⁰⁶ par personu piekrišanu izņemt un izmantot to orgānus pēc nāves, ja persona to dzīves laikā nav aizliegusi. Darbs tika izstrādāts, balstoties uz ECT praksi, ārvalstu un pašmāju literatūru un pētījumiem,¹⁰⁷ kā arī Latvijas iestāžu sniegtajām atbildēm.

Lai sasniegtu darba mērķi, autors izmantoja vairākas pētnieciskās metodes. Vēsturisko metodi – analizējot Latvijas tiesiskā regulējuma vēsturisko attīstību. Salīdzinošo metodi – salīdzinot dažādu valstu orgānu sistēmas un to regulējumus. Analītisko metodi – analizējot ECT tiesu praksi, starptautiskos tiesību aktus, nepieciešamās tiesību aizsardzības garantijas. Induktīvo un deduktīvo metodi – izdarot secinājumus par Latvijas tiesiskā regulējuma atbilstību cilvēktiesību standartam un izvērtējot ECT nostāju pētījumā aplūkotajos jautājumos.

Pētījumā tika norādīts, ka pasaulē izšķir divas piekrišanas sistēmas: izteiktās jeb nepārprotamās piekrišanas sistēma (*opting-in*) un prezumētās piekrišanas sistēma (*opting out*).

¹⁰³ International Human Rights Clinic & SROO Sutyajnik, NGO Joint Parallel Report on the Russian Federation, Submission to the United Nations Universal Periodic Review for consideration in the formulation of the List of Issues during the 30th Session of the UPR Working Group Human Rights Council May 2018, submitted by online portal and electronic mail on October 5, 2017. Pieejams: <http://sutyajnik.ru/documents/5067.pdf>

¹⁰⁴ Rolf Himmelberger v. the Council of the Canton of Geneva / g) Arrêts du Tribunal fédéral (Official Digest), 123 I 112; Krievijas Konstitucionālās tiesas 2003.gada 4.decembra spriedums Nr.459.

¹⁰⁵ Skat. šī pētījuma nodaļu “Tiesiskais ietvars piekrišanas sniegšanai audu un orgānu transplantācijai pēc nāves”.

¹⁰⁶ Valsts cilvēktiesību birojs. Cilvēktiesību problēmu apskats Latvijā: 2004. gada 2.ceturksnis, 16.lpp., norādot, ka Latvijā nostiprināta “prezumētās piekrišanas” sistēma.

¹⁰⁷ Sevišķi jānorāda uz tiesībzinātnieces, asociētās profesores Dr.iur. Solvitas Olsenas promocijas darbu “Mirusā cilvēka aizsardzība un audu izmantošana medicīnā”, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte (2010), kur daudzas paustās atziņas attiecībā uz Latvijas tiesisko regulējumu arvien nav zaudējušas savu aktualitāti.

Pirmajā sistēmā personai pašai tieši sava griba ir jāizsaka, reģistrējot atļauju izmantot savus audus un orgānus pēc nāves. Savukārt otrā sistēma (prezumētās piekrišanas sistēma) paredz, ka personai pašai tieši sava griba nav obligāti jāizsaka, lai orgānus varētu izmantot. Pietiek ar to, ka persona savu aizliegumu savas dzīves laikā nav reģistrējusi. Lielākā daļa Eiropas valstu ir ieviesušas prezumētās piekrišanas sistēmu. Piekrišanas sistēmas sīkāk var iedalīt kategorijās – “stiprās” un “vājās”.

Pētījumā tika norādīts uz fundamentāliem principiem, kas pastāv audu un orgānu ziedošanas pamatā, un tie ir:

- personas piekrišana, turklāt šādai piekrišanai ir jābūt informētai, brīvprātīgai un bez maksas;
- valstij ir jāaizsargā personas cieņa un integritāte, audu un orgānu izņemšanas laikā pret cilvēka ķermeni jāizturas ar cieņu.

Valsts ir atbildīga par kārtības noteikšanu, kādā tiek iegūta un reģistrēta piekrišana audu un orgānu ziedošanai. Tiesiskajam regulējumam ir jāpasargā personas no ļaunprātības un valsts iestāžu patvaļas. Valstij jānodrošina veselības nozares profesionāļu izglītošana un apmācība, kā arī jānosaka personu atbildība un pienākumi attiecībā uz valsts orgānu ziedošanas un transplantācijas sistēmu.

Katra valsts savos nacionālajos tiesību aktos nosaka miruša cilvēka audu un orgānu iegūšanas tiesiskos priekšnoteikumus, tajā skaitā paredz kārtību, kādā tiek iegūta atļauja audu izņemšanai. Tas, vai piekrišana orgānu un audu iegūšanai no personas ir „tieša”, vai „prezumēta”, ir atkarīgs no katras valsts sabiedriskajām, medicīnas un kultūras tradīcijām. Cilvēktiesību standarts pieļauj abu sistēmu pastāvēšanu.

Abu sistēmu gadījumā jebkura pamatota norāde par personu iebildumiem pret audu un orgānu izņemšanu pēc nāves aizliedz šādu darbību veikšanu. Izņemšanu nedrīkst veikt, ja mirušais cilvēks pret to iepriekš ir iebildis.

Valstij ir jānodrošina, ka cilvēki ir pilnībā informēti par pastāvošo sistēmu un tiem tiek paredzēta iespēja bez šķēršļiem izteikt savu gribu, un tā tiek reģistrēta. Īpaša rūpība jāpievērš informēšanas kampaņu nodrošināšanai personām, kuras nepārvalda valsts valodu, un personām bez pastāvīgas dzīves vietas, kas reti tiek sasniegtas ar tradicionālajām metodēm. Sabiedrības informēšanas pasākumi būtu jāveic caur dažādiem mediju kanāliem, lai nodrošinātu, ka visi sabiedrības locekļi spēj izdarīt informētu lēmumu. Sabiedrības informēšana ir ļoti nozīmīga gan pirms noteiktas sistēmas ieviešanas, gan arī tad, kad sistēma jau ir ieviesta valstī.

Personas iesniegums saistībā ar audu un orgānu izņemšanu pēc nāves ir jāapstrādā nekavējoties, un reģistram, kurā tiek fiksēta personu griba, ir jābūt pieejamam ārstniecības

personām 24 stundas diennaktī. Personai ir jānodrošina tiesības savu gribu atsaukt un mainīt jebkurā brīdī un bez papildu šķēršļiem. Šāda reģistra pārbaudei ir jābūt obligātai pirms mirušā orgānu izņemšanas.

Tāpat reģistra informācijas aplūkošanu nevar uzskatīt par vienīgo veidu, kā noskaidrot mirušās personas gribu, ja vien tās reģistrācija nav bijusi obligāta. Ja mirušā griba nav skaidri noteikta, par orgānu izņemšanu atbildīgajiem medicīnas darbiniekiem neatkarīgi no sistēmas vispirms jācenšas iegūt liecības no mirušā tuviniekiem. Šādai atļaujai nevajadzētu balstīties tikai uz pašu tuvinieku atbalstu orgānu un audu ziedošanai vai iebildumiem pret to. Tuviniekiem jājautā tikai par mirušās personas izteikto vai prezumēto gribu. Tieši potenciālā donora izteiktai gribai ir izšķiroša nozīme tajā, vai atļauts izņemt orgānus, vai audus. Ja nav zināma mirušā cilvēka nepārprotama vai netieši izteikta griba, tad izņemšanu var veikt. No personām, kuras nav iespējams identificēt, audus un orgānus izņemt ir aizliegts.

Ieteicams, ka papildus elektroniskam izvēles reģistram persona varētu savu gribu paust arī citos veidos, piemēram, saņemot vai mainot transportlīdzekļa vadītāja apliecību, piesakoties valsts nodrošinātiem pabalstiem, apmeklējot ģimenes ārstu, u.c. Ir iespējams noteikt personām pienākumu paust savu gribu, taču šāda pienākuma neizpildei nevajadzētu paredzēt negatīvas sekas. Tā arī būtu jāparedz iespēja norādīt pilnvaroto personu, kas gribu var paust pilnvarotāja nāves gadījumā. Ieteicams personas informēt par šādu lēmuma izdarīšanas pienākumu, pirms personai šāds lēmums ir jāizdara, lai tā jau iepriekš var to pārdomāt, pārrunāt ar tuviniekiem un noskaidrot sev interesējošos jautājumus.

Lai uzskatītu, ka prezumētā piekrišana ir atbilstoša cilvēka gribai, jāpārlicinās, ka izpildās sekojoši priekšnoteikumi:

- 1) persona ir informēta par valstī pastāvošo sistēmu un par savas darbības vai bezdarbības sekām;
- 2) personai ir bijis saprātīgs laika brīdis, lai savu piekrišanu vai aizliegumu izteiktu;
- 3) personas iespēja izteikt vai mainīt savu gribu nav pārlieku apgrūtināta.

Kamēr persona pieņem informētu lēmumu un tai ir nodrošināta adekvāta iespēja paust savu viedokli, prezumētā piekrišana ir tikpat leģitīma kā citi piekrišanas veidi. Tomēr prezumētas piekrišanas sistēma pati par sevi nespēj nodrošināt nepieciešamo donoru skaitu. Efektīvas sabiedrības izglītošanas kampaņas, labas prakses piemēru ievērošana un slimnīcas organizatoriskajai procedūrai ir būtiska loma orgānu donoru skaita palielināšanai. Tā arī prezumētās piekrišanas sistēmas gadījumā ir jānodrošina attiecīgi resursi un kapacitāte transplantācijas centriem veikt šādas orgānu transplantācijas un pēcooperāciju aprūpi.

Prezumētās piekrišanas sistēma, kas sevī ietver pietiekamas tiesību garantijas pret valsts patvaļu, ir saderīga ar ECPAK nostiprinātajām tiesībām un brīvībām. Valstij ir pienākums nodrošināt šādas tiesību garantijas:

1. Valstij ir pienākums nodrošināt efektīvu veidu, kā persona savu gribu attiecībā uz rīcību ar saviem orgāniem pēc nāves var paust, kā arī nodrošināt, ka šāds process ievēro personas aizsargātās intereses. Informācijai attiecībā uz personas gribu ir jābūt pieejamai personām, kas ir saistītas ar šīs gribas izpildi. Vienota reģistra uzturēšana ir atbilstošs veids, kā nodrošināt šī pienākuma izpildi.
2. Valstij ir pienākums noteikt kārtību, kādā mirušā tuvākie piederīgie var īstenot sev paredzētās tiesības.
3. Valstij ir pienākums paredzēt skaidru regulējumu un kārtību attiecībā uz to, kā sabiedrība tiek informēta par orgānu ziedošanu un attiecīgajiem tiesību aktiem.
4. Valstij ir jāsniedz pilnīga informācija tuvākajiem piederīgajiem par to, kas un kādā apjomā tiks vai ticis darīts ar mirušā ķermeni.
5. Valstij ir pienākums novērst apstākļus, kas var kavēt informētas piekrišanas sniegšanu audu un orgānu izmantošanai. Piekrišanas fakts ir jāspēj pierādīt, piemēram, pieprasot personas piekrišanu rakstveidā vai citādi dokumentējot.

Sevišķa vērība tiesiskajā regulējumā ir jāpievērš bērnu tiesību aspektiem, pieaugušajiem ar ierobežotu rīcībspēju, tuvinieku iesaistei saistībā ar mirušā vēlmju noskaidrošanu un personām, kuru identitāte nav noskaidrojama.

Atbilstoši ECPAK 8. un 9.pantam personai ir tiesības lemt par atļauju vai aizliegumu izmantot savus orgānus pēc nāves. Savukārt šo vēlmju neievērošana var potenciāli radīt mirušā tuvinieku ECPAK. 3., 8. un 9.pantā aizsargāto tiesību pārkāpumus, kad tie spēs demonstrēt, ka konkrētais nodarījums tos tieši skāris. Pastāv iespēja aizskart arī ECPAK 13.pantu, taču šī brīža ECT prakse liecina, ka tiesa šo tiesību aspektus apskata citu pantu tvērumā, atsevišķi neizvērtējot pārkāpuma esamību ECPAK 13.panta kontekstā. Mirušā tiesību aizsardzībai sūdzību ECT mirušā tuvinieki iesniegt nevar.

6.2. Tiesībsarga rekomendācijas

Pētījuma noslēgumā tika sniegtas vairākas rekomendācijas.

1. Likums "Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā" (turpmāk tekstā – Orgānu likums) šobrīd satur pretrunīgas tiesību normas, kas rada šaubas par valstī pastāvošo piekrišanas sistēmu un rīcību gadījumos, kad mirušās personas griba nav zināma. Lai novērsu šaubas par Orgānu likuma normu savstarpējo mijiedarbību, tā vispārējā daļā būtu iekļaujama tieša norāde uz to, ka gadījumā, kad personas griba nav zināma un nav noskaidrojama, iestājas prezumpcija, ka persona ir atļāvusi izmantot savus audus un orgānus pēc nāves.

2. Šobrīd pastāvošā prezumpcija par personas vēlmi kļūt par donoru, ja tam pretējs ieraksts nav izdarīts Iedzīvotāju reģistrā, ir balstīta uz abstraktu pieņēmumu sabiedrības vēlmēm, nevis konkrētiem datiem. Ņemot vērā, ka nepastāv tiesiski nostiprināts pienākums informēt sabiedrību par orgānu ziedošanu un nav pamats uzskatīt, ka personas būtu informētas par orgānu ziedošanas procesu un savām tiesībām, jāsecina, ka valsts šobrīd nav nodrošinājusi efektīvas tiesību aizsardzības garantijas pret patvaļu. Tādēļ Orgānu likumā ir jānostiprina Veselības ministrijas pienākums veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai informētu sabiedrību par audu un orgānu transplantāciju, kā arī aicinātu personas pārrunāt orgānu ziedošanu ar saviem tuviniekiem.

3. Veids, kā nodrošināt personas gribas ievērošanu un potenciāli palielināt donoru skaitu, ir, visām personām pieprasot izteikt savu piekrišanu vai aizliegumu orgānu izņemšanai, piemēram, brīdī, kad tās apmeklē ģimenes ārstu, vēlas izņemt autovadītāja apliecību vai kādu citu oficiālu dokumentu. Attiecīgi šādu savas gribas reģistrēšanas iespēju, saņemot valsts izsniegtus dokumentus, būtu ieteicams nodrošināt, taču ne kā obligātu priekšnoteikumu dokumentu saņemšanai, bet kā papildu veidu, kā persona var tikt informēta un paust savu gribu. Tā arī būtu jāparedz iespēja norādīt pilnvaroto personu, kas gribu var paust pilnvarotāja nāves gadījumā. Ieteicams personas informēt par šādu lēmuma izdarīšanas pienākumu, pirms personai šāds lēmums ir jāpieņem, lai jau iepriekš var to pārdomāt, pārrunāt ar tuviniekiem un noskaidrot sev interesējošos jautājumus.

4. Šobrīd tiesību normas pārlieku ierobežo personas gribas paušanu tās satura ziņā, paredzot vispārēju atļauju vai vispārīgu aizliegumu izmantot ķermeni, audus un orgānus pēc nāves. Nepieciešams paredzēt iespēju personām norādīt konkrētus audus un orgānus, kurus atļauts izmantot pēc nāves, kā arī paredzēt iespēju norādīt konkrētus likumā paredzētos mērķus, kuru sasniegšanai orgānu un audu izņemšana ir atļauta. Paredzot šādu iespēju cilvēkiem izvēlēties, būtu arī jānosaka, ka iesniegumi jāreģistrē hronoloģiskā secībā, un gadījumā, ja būtu jānoskaidro mirušā dzīves laikā izteiktā griba, vērā būtu ņemams jaunākais iesniegums jeb pēdējie reģistrētie dati.

5. Gribas paušana saistībā ar audu un orgānu izmantošanu pēc nāves personām, kuru dzīvesvietas tuvumā nav PMLP teritoriālās nodaļas, vai personām, kurām ir ierobežotas pārvietošanās spējas, vai personām, kuras jebkādu citu iemeslu dēļ nevar (atrodas ieslodzījumā) vai nevēlas doties uz iestādi, ir pārlietu sarežģīta. Tādēļ iesnieguma iesniegšanas kārtība ir jāatvieglo, paredzot, ka to var iesniegt APL noteiktajā kārtībā. Ir jāparedz tiesības iesniegumu nosūtīt pa pastu bez notariāli apstiprināta paraksta. Gadījumā, ja iestādei rodas šaubas par iesniegumā norādītās gribas īstumu vai nepieciešams papildus pārbaudīt faktus, ir iespējams noteikt, ka iestāde sazinās ar iesniedzēju atkārtoti. Papildus, ņemot vērā minēto ziņu sensitivitāti un šo ziņu pēc iespējas ātrāku sniegšanas nepieciešamību tieši mediķiem, ir jāapsver iespēja attiecīgās ziņas iekļaut Vienotās veselības nozares elektroniskās informācijas sistēmā (e-veselība). PMLP sadarbībā ar ieslodzījuma vietu administrāciju būtu jāizstrādā speciāla kārtība, lai atvieglotu ieslodzījumā esošo personu gribas paušanu attiecībā uz audu un orgānu izmantošanu pēc nāves. Arī jāatvieglo personu gribas reģistrēšana tiešsaistē, paredzot iespēju autentificēties arī ar kredītiestāžu izsniegtiem internetbankas autentifikācijas līdzekļiem.

6. Izņemot personas orgānus, neveicot saprātīgas darbības, lai informētu tuviniekus un noskaidrotu mirušās personas dzīves laikā izteikto gribu, gadījumā, kad Iedzīvotāju reģistrā nav iekļautas ziņas par mirušās personas piekrišanu, tiktu pārkāptas tuvāko piederīgo tiesības uz privāto dzīvi. Attiecīgi ir jāparedz atbildīgo medicīnas darbinieku pienākums tuvākos piederīgos informēt par viņu tiesībām un aktīvi pieprasīt sniegt ziņas, kas ir viņu rīcība saistībā ar mirušā cilvēka vēlmēm. Jānorāda, ka šāda pienākuma paredzēšana ir veicama, nodrošinot skaidru regulējumu par to, kā šāds pienākums praksē ir izpildāms. Tuvākajiem piederīgajiem jānodrošina iespēja paust mirušās personas gribu attiecībā uz konkrētiem orgāniem un konkrētiem Orgānu likumā paredzētajiem mērķiem.

7. Šobrīd neviens normatīvs akts nenosaka ārsta rīcību situācijās, kad mirušās personas tuvākie piederīgie nav vienprātis par mirušā gribu attiecībā uz audu un orgānu ziedošanu pēc nāves. Šādos gadījumos medicīnas darbinieki tiek atstāti neapskaužamas izvēles priekšā. Lai izvairītos no šādām situācijām, tiesību aktos ir jānorāda, kā šāda konfliktsituācija ir risināma. Jānosaka hierarhija starp tuvākajiem piederīgajiem, paredzot tiesības paust mirušā gribu šādā secībā – laulātais vai dzīvesbiedrs, vecāki vai bērni, māsa vai brāļi, citi.

8. Jāatvieglo process, kādā tiek saņemtas ziņas no piederīgajiem par mirušā dzīves laikā izteikto gribu. Ņemot vērā ierobežoto laiku vēlmju nodošanai ārstniecības iestādei un emocionālo pārdzīvojumu par tuvinieka nāvi, būtu jāparedz iespēja tuvākajiem piederīgajiem

informēt ārstniecības iestādi par mirušā gribu gan rakstveidā, kā to šobrīd paredz Orgānu likuma 4.pants, gan arī mutvārdos, ko medicīnas darbinieks noformē rakstveidā.

9. Lai gan jau šobrīd Latvijā ir izstrādātas vairākas procedūras, kas saistītas ar orgānu transplantāciju, konkrētas procedūras saistībā ar tuvāko piederīgo iesaisti procesā nepastāv. Tādēļ arī šādu vadlīniju izstrāde ir ieteicama, lai nodrošinātu efektīvu tuvinieku tiesību realizāciju.

10. Orgānu likuma 4.pantā ietvertais tuvinieku uzskaitījums ir izsmeļošs un pārlietu ierobežots, tādēļ praksē ne vienmēr nodrošina likuma mērķa sasniegšanu. Ir nepieciešams Orgānu likumā paredzēt plašāku personu loku, kas var izteikt mirušā dzīves laika pausto gribu, nosakot šādas tiesības arī mirušā dzīvesbiedram, kas nav mirušā laulātais, kā arī pilnvarniekam.

11. Orgānu likums šobrīd nepamatoti ierobežo bērnu tiesības lemt par sava ķermeņa izmantošanu pēc nāves, tādēļ ir nepieciešams veikt grozījumus, paredzot bērna tiesības atļaut vai aizliegt izmantot savu ķermeni pēc nāves. Ņemot vērā Latvijas tiesisko regulējumu, piemērots vecums, no kura bērniem tiek paredzētas tiesības paust savu gribu saistībā ar rīcību ar savu ķermeni pēc nāves, varētu būt 14 vai 15 gadi. Jāparedz iespēja vecākiem reģistrēt atļauju vai aizliegumu izmantot sava bērna audus un orgānus pēc nāves.

12. Šobrīd nav saskatāms tiesisks pamats Orgānu likuma 11.pantā paredzēt audu un orgānu izņemšanu no miruša bērna ķermeņa transplantācijai, ja to rakstveidā ir atļāvis viens no vecākiem. Ir jānosaka, ka atļauju vai aizliegumu izmantot bērna audus dod abi vecāki kopā, bet gadījumos, ja tam ir objektīvi iemesli, piemēram, viens no vecākiem ir ilgstošā prombūtnē, to drīkst darīt tas no vecākiem, kas aizgādību īsteno ikdienā.

13. Orgānu likums šobrīd nenodrošina personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesības lemt par sava ķermeņa, audu un orgānu izmantošanu pēc nāves, tādēļ attiecīgi atsauce uz “rīcībspējīgu personu” Orgānu likumā ir jāizslēdz un jāparedz tiesības lemt par savu ķermeni ikvienai noteiktu vecumu sasniegušai personai.

6.3. Tiesībsarga līdzdalība

6.3.1. Līdzdalība darba grupā nacionālā regulējuma atbilstības izvērtējumam

2017.gada 30.martā Latvijas Republika parakstīja Eiropas Padomes Konvenciju par cīņu pret cilvēku orgānu tirdzniecību. Minētā konvencija ir viens no Eiropas Padomes jaunākajiem krimināltiesību instrumentiem un paredz kriminalizēt tādus noziedzīgus nodarījumus kā cilvēka nelikumīga orgānu izņemšana, nelikumīgi izņemtu orgānu izmantošana implantācijai vai citiem mērķiem, vervēšana orgānu tirdzniecībai, sagatavošanās

orgānu tirdzniecībai, nelikumīgi izņemtu orgānu saglabāšana, glabāšana, transportēšana, saņemšana, imports un eksports, kā arī paredz atbildību par minēto noziedzīgo nodarījumu atbalstīšanu, kūdīšanu un mēģinājumu, jurisdikcijas noteikumus, juridisko personu atbildību un piemērojamās sankcijas.

Papildus konvencijā iekļauti arī noteikumi izmeklēšanai un kriminālvajāšanai, starptautiskajai sadarbībai, cietušo un liecinieku aizsardzībai u.c.

Lai nodrošinātu konvencijas normu efektīvu piemērošanu, Tieslietu ministrijā tika izveidota darba grupa Latvijas normatīvā regulējuma atbilstības izvērtējumam, kurā darbojās arī Tiesībsarga biroja pārstāvji. Darba grupā noritēja intensīva apspriede un darbs pie Orgānu likuma 2., 3., 4., 11., 17., 18.pantu pilnveides, jo spēkā esošais regulējums ir pārāk neskaidrs un faktiski ir formulēts tā, ka apgrūtina Valsts policijas darbu Krimināllikuma 139.panta sastāva konstatēšanai, jo nav skaidrs mehānisms, kā personām tiek paziņots par Orgānu likumā noteiktajām tiesībām, kas var apgrūtināt to izmantošanu.

Izstrādātajos grozījumos ir nostiprināta prezumētās piekrišanas sistēma un skaidrāk definēts pienākums ārstniecības iestādēm iegūt informāciju no tuvākajiem piederīgajiem par mirušā dzīves laikā izteikto gribu. Darba grupa turpinās darbu arī 2018.gadā.

6.3.2. Līdzdalība diskusijā par donoru piekrišanu orgānu ziedošanai

Tiesībsargs piedalījās Latvijas Cistiskās fibrozes biedrības organizētajā apaļā galda diskusijā par iniciatīvu “Par donoru piekrišanu”, kas norisinājās 2017.gada 4.novembrī VSIA “Bērnu klīniskās universitātes slimnīca” telpās. Diskusijā piedalījās Veselības ministrijas pārstāvji, Bērnu klīniskās universitātes slimnīcas ārsti, Latvijas Cistiskās fibrozes biedrības pārstāvji, Latvijas Transplantācijas centra ārsti – transplantologi, Saeimas deputāti, PMLP un Ceļu satiksmes un drošības direkcijas pārstāvji, Tartu Universitātes klīnikas ārste, kā arī Igaunijas transplantoloģijas centra vadītāja.

Diskusijas ietvaros tiesībsargs uzsvēra, ka, vērtējot jautājumu no cilvēktiesību viedokļa, kā arī atsaucoties uz atziņām ECT lietās *Petrova pret Latviju*¹⁰⁸ un *Elberte pret Latviju*,¹⁰⁹ tiesiskajam regulējumam par miruša cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā ir jābūt pietiekami skaidram, lai neveidotos atšķirīga izpratne starp institūcijām, ārstniecības personām, pacientiem un viņu tuviniekiem par likuma piemērošanu un skaidrojumu. Orgānu likumā ir jābūt iekļautam skaidram personas tiesību aizsardzības mehānismam, kādā veidā notiek saziņa ar mirušās personas tuviniekiem attiecībā uz mirušā dzīves laikā paustās gribas noskaidrošanu.

¹⁰⁸ ECT 2014.gada 24.jūnija spriedums lietā *Petrova pret Latviju*, pieteikuma Nr.4605/05.

¹⁰⁹ ECT 2015.gada 13.janvāra spriedums lietā *Elberte pret Latviju*, pieteikuma Nr.61234/08.

Tāpat tiesībsargs diskusijas ietvaros aktualizēja jautājumu par nepieciešamību veikt sabiedrības informēšanas pasākumus par miruša cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošanu medicīnā pēc nāves. Sabiedrības informēšanas pasākumu ietvaros ir nepieciešams skaidrot par donoru piekrišanas orgānu ziedošanai nepieciešamību un nozīmi.

6.3.3. Sabiedrības aptauja par cilvēka ķermeņa, orgānu un audu izmantošanu medicīnā

Viena no tiesībsarga funkcijām ir sekmēt sabiedrības izpratni par cilvēktiesībām un cilvēktiesību aizsardzības mehānismiem. Sabiedrības informēšanas pasākumu ietvaros tiesībsargs izstrādāja sabiedrības aptauju par miruša cilvēka ķermeņa audu un orgānu izmantošanu medicīnā. Aptaujas mērķis bija noskaidrot Latvijas pilngadīgo valstspiederīgo zināšanas par cilvēka ķermeņa, audu un orgānu ziedošanu medicīnas vajadzībām (cilvēku ārstēšanai, pētniecībai vai mācību mērķiem) pēc cilvēka nāves.

Aptauja bija pieejama interneta vietnē “Visidati.lv” un norisinājās laika posmā no 2017.gada 17.oktobra līdz 30.novembrim.

Tiesībsarga aptauja bija anonīma, un tajā tika iekļauti 14 slēgta tipa jautājumi, ietverot jautājumus par respondentu informāciju par sevi līdz jautājumiem par respondentu pašvērtējumu par zināšanām un informētību par konkrēto nozari. Jānorāda, ka aptauja tika izplatīta tiesībsarga mājaslapā, Tiesībsarga biroja *Twitter* kontā un nosūtīta plašam adresātu lokam (visām 119 pašvaldībām, valsts iestādēm, Latvijas pārstāvniecībām ārvalstīs, slimnīcām, augstskolām, uzņēmumiem, jauniešu un senioru organizācijām, biedrībām utt.). Tiesībsargs aicināja ļoti plašu sabiedrības daļu aizpildīt aptauju, uzrunājot ne tikai Latvijas iedzīvotājus, bet arī Latvijas valstspiederīgos, kas pašlaik dzīvo ārvalstīs. Kopumā aptaujas anketu aizpildīja 2623 respondenti, no kuriem 84,5% bija ar augstāko izglītību.

Aptaujas rezultāti tika prezentēti Tiesībsarga ikgadējās konferences paneldiskusijas¹¹⁰ “Mirusa cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošana medicīnā. Sabiedrības informētība un tiesiskā regulējuma atbilstība cilvēktiesību standartiem” ietvaros 2017.gada 15.decembrī.

Apkopojot aptaujas rezultātus, tiesībsargs secināja:

- 1) aptaujas respondentu informētība un zināšanas par miruša cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošanu medicīnā ir ļoti zemas (70,6%).¹¹¹ Tāpat lielākā daļa aptaujas respondentu nav informēti par viņu tiesībām (61,6%) un veidu (68,2%), kādā ir

¹¹⁰ Konferenču materiāli ir pieejami tiesībsarga mājaslapā: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsarga-2017-gada-konferences-materiali-un-video>

¹¹¹ Šeit un turpmāk norādītie procenti atspoguļo procentuālo respondentu atbilžu skaitu, kuri snieguši atbildes uz jautājumiem ar atbilžu variantiem – drīzāk slikti, ļoti slikti vai nav zināšanu.

- iespējams reģistrēt savu piekrišanu vai atteikšanos izmantot savu ķermeni, audus vai orgānus pēc nāves medicīnai;
- 2) aptaujas rezultāti parāda, ka apmēram trešdaļa jeb 34% no visiem respondentiem ir norādījuši, ka savu izvēli ir iespējams veikt tikai PMLP;
 - 3) lielākā daļa aptaujas respondentu jeb 61,1% uzskata, ka pašlaik Latvijā ārstniecības personas nedrīkst izņemt personas audus vai orgānus pēc nāves, ja Iedzīvotāju reģistrā nav ziņas par personas izvēli. Tāpat trīs ceturtdaļas jeb 76,6% aptaujas respondentu uzskata, ka šādu tiesisko kārtību atbalstītu Latvijas Republikā. Ievērojot minēto, iespējams secināt, ka aptaujas respondenti nav informēti par pašlaik spēkā esošo tiesisko regulējumu, kas nosaka prezumētās piekrišanas sistēmu;
 - 4) aptaujas respondentu viedoklis bija ļoti atšķirīgs jautājumos par mērķi, kādam persona vēlētos ziedot savu ķermeni, audus vai orgānus pēc nāves. Tiesībsargs secināja, ka lielākā daļa respondentu jeb 58,1% atbalstītu savu audu vai orgānu izņemšanu transplantācijai, kamēr jautājumā par ķermeņa, audu vai orgānu izmantošanu medicīnas studijām augstskolās 59,8% neziedotu sevi šādam mērķim. Tādējādi ir secināms, ka sabiedrība atbalstītu dalīto reģistru, kurā personai būtu tiesības atzīmēt, kādam mērķim tā vēlas ziedot savu ķermeni, audus vai orgānus pēc nāves;
 - 5) tiesībsargu satrauc, ka trīs ceturtdaļas no visiem aptaujas respondentiem jeb 76,2% respondentu nav informēti par savu tuvinieku vēlmi ziedot audus vai orgānus medicīnai pēc nāves. Tiesībsarga ieskatā, jautājums par izdarāmo personīgo izvēli sākas ģimenē kā sabiedrības pamatsūnā. Tāpat viens no būtiskākajiem jautājumiem saistībā ar miruša cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošanu medicīnā ir tuvinieku tiesību aizsardzība, kas ir nesaraujami cieši saistīta arī ar mirušās personas tiesībām.

6.3.4. Tiesībsarga ikgadējās konferences paneļdiskusija

2017.gada 15.decembrī tiesībsarga ikgadējās konferences ietvaros norisinājās paneļdiskusija “Miruša cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošana medicīnā. Sabiedrības informētība un tiesiskā regulējuma atbilstība cilvēktiesību standartiem”. Tajā piedalījās Veselības ministrijas Veselības aprūpes departamenta direktors Ēriks Miķītis, PMLP priekšnieka vietnieks Uldis Apsītis, Tieslietu ministrijas Krimināltiesību departamenta direktore Indra Gratkovska, Saeimas deputāts, Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas loceklis Mārtiņš Šics, Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes asociētā profesore, zvērināta advokāte Dr.iur. Solvita Olsena, Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes docents sistemātiskajā un praktiskajā teoloģijā, Rīgas Reformātu-Brāļu ev.lut. draudzes mācītājs,

Dr.theol. Juris Cālītis, P.Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcas Latvijas Transplantācijas centra vadītājs Dr.med. Jānis Jušinskis, P.Stradiņa klīniskās universitātes slimnīcas Latvijas Transplantācijas centra Nieru transplantācijas nodaļas vadītājs, sertificēts transplantologs Dr. Jānis Bicāns, Bērnu klīniskās universitātes slimnīcas virsārsts, sertificēts anesteziologs – reanimatologs Dr. Vilnis Grīnbergs, kā arī Tiesībsarga biroja Pilsonisko un politisko tiesību nodaļas juridiskā padomniece Santa Tivaņenkova un juriste Ilze Ambrasa.

Paneldiskusijā tika prezentēti tiesībsarga īstenotās sabiedrības aptaujas rezultāti par cilvēka ķermeņa, orgānu un audu izmantošanu medicīnā un tiesībsarga pētījums “Latvijas Republikas tiesiskā regulējuma par miruša cilvēka audu un orgānu izņemšanu izmantošanai medicīnā atbilstību cilvēktiesību standartiem”.

Paneldiskusijas ietvaros tika pārrunāti un aktualizēti vairāki jautājumi:

- pašreizējā situācija miruša cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošanā medicīnā (statistikas dati par transplantācijas operāciju skaitu valstī, pacientu rindu orgānu transplantācijai, valsts piešķirtais finansējums orgānu transplantācijai un citi aspekti);
- Iedzīvotāju reģistrā iekļauto ziņu statistikas dati par personas piekrišanu vai atteikumu izmantot savu ķermeni, orgānus vai audus pēc nāves;
- pašreizējā tiesiskā regulējuma – Orgānu likuma pilnveidošanas nepieciešamība un veiktie pasākumi;
- ārstniecības personu redzējums par transplantācijas nozīmi medicīnā un transplantāciju kā cilvēku dzīvības glābšanas veidu;
- dalītā reģistra nepieciešamība attiecībā uz mērķi, kādam persona ziedotu savu ķermeni, audus vai orgānus pēc nāves;
- valsts pozitīvais pienākums attiecībā uz sabiedrības informēšanu par miruša cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošanu medicīnā;
- miruša cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošanas medicīnā ētiskie aspekti.

Paneldiskusijas dalībnieki pievienojās tiesībsarga aptaujā un pētījumā paustajam secinājumam attiecībā uz nepieciešamību aktīvāk veikt sabiedrības informēšanas pasākumus par kārtību, kādā ir iespējams reģistrēt savu piekrišanu vai atteikšanos izmantot savu ķermeni, audus vai orgānus pēc nāves. Tāpat diskusijas dalībnieku viedoklis bija vienots par nepieciešamību pilnveidot pašreizējo tiesisko regulējumu, paredzot skaidrāku mehānismu, kādā veidā norisinās saziņa ar mirušās personas tuviniekiem un medicīnas iestādi.

7. Tiesības uz vārda brīvību

7.1. Likumdošanas iniciatīva

7.1.1. Dalība darba grupā jauna mediju vides tiesiskā regulējuma izstrādei

2017.gada martā darbu sāka Kultūras ministrijas darba grupa, kuras uzdevums ir izstrādāt priekšlikumus jauniem mediju vidi regulējošiem normatīvajiem aktiem, kas ar laiku aizstātu likumu “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” un Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumu.

Tiesībsargs aktīvi piedalījās darba grupas sanāksmēs, sniedzot priekšlikumus jeb sākotnējo atzinumu par mediju politikas darba grupas darba materiālu “Žurnālistu tiesiskā aizsardzība, žurnālistu avotu aizsardzība un žurnālistu atbildība”. Atzinumā tiesībsargs minēja, ka Latvijas Republikas tiesiskajā regulējumā ir iestrādāta nepilnīga “žurnālista” definīcija. Proti, likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 23.pantā iekļautā žurnālista definīcija ir uzskatāma par novecojušu, kā arī neatbilstošu ECT praksē plaši nostiprinātajai funkcionālajai žurnālista definīcijai.¹¹² Tiesībsarga ieskatā, personas profesionālais statuss kā žurnālistam nav izšķirošs no personas dalības profesionālā apvienībā vai līguma noslēgšanas ar masu informācijas līdzekli, vai no personas popularitātes. Darba grupai tika uzsvērts, ka nepieciešams izveidot un nostiprināt jaunu žurnālista definīciju, kas nebūtu uzskatāma par pārāk šauru un būtu atbilstoša mūsdienu apstākļiem.

Tiesībsargs darba grupai norādīja, ka atbalstāma ir ideja par vienota ētikas kodeksa izstrādāšanu žurnālistiem. Atsevišķi žurnālistu ētikas kodeksi, kas pašlaik ir spēkā, netraucē izstrādāt vienu “jumta” kodeksu, kurā būtu iekļauti uz visiem žurnālistiem attiecināmi ētikas pamatprincipi.

Sākotnējā atzinumā tiesībsargs arī pieminēja, ka būtu atbalstāms, ja privātpersonu reputācijas aizskārums gadījumos žurnālistiem būtu piemērojama civiltiesiskā atbildība. Tādējādi tiesībsargs atkārtoti aktualizēja jautājumu par nepieciešamību saglabāt kriminālatbildību (tai skaitā žurnālistiem) par neslavas celšanu.

Darba grupas uzmanība tika vērsta uz nepieciešamību tiesiskajā regulējumā iekļaut stingrākus noteikumus attiecībā uz žurnālistu avotu aizsardzības privilēģiju. Tiesībsarga ieskatā, nav pieļaujama situācija, kādā kriminālprocesa ietvaros, procesa virzītājs, nepievēršot uzmanību žurnālista profesionālās nodarbošanās raksturam, ierosina vai veic darbības, kas apdraud žurnālistu avotu aizsardzību. Tāpat normatīvajā regulējumā, iespējams, nepieciešams

¹¹² Piemēram, ECT 2004.gada 27.maija spriedums lietā *Vides aizsardzības klubs v. Latvia*, Nr.57829/00; ECT 2005.gada 15.februāra spriedums lietā *Steel and Morris v. The United Kingdom*, Nr.68416/01.

iestrādāt arī situācijas, kādās ir pieļaujama speciālo izmeklēšanas darbību veikšana pret žurnālistu.¹¹³

Attiecībā uz kriminālprocesa gaitas atspoguļošanu presē tiesībsargs pauda viedokli, ka nepieciešams samērīgi līdzsvarot žurnālistu tiesības uz vārda brīvību un sabiedrības tiesībām saņemt informāciju pret personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību un datu aizsardzību. Nav pieļaujama situācija, kādā žurnālists par personu atklātu nesamērīgi daudz informācijas salīdzinājumā ar izvirzīto mērķi.

Tāpat tiesībsargs sniedza sākotnējo atzinumu par darba grupā prezentēto darba materiālu “Mediju un to iekšējās un ārējās organizācijas tiesiskā regulējuma pilnveides iespējas Latvijā”. Būtiskākie atzinuma secinājumi paredz, ka:

- tiesībsarga ieskatā, par atbalstāmu ir uzskatāma vienota mediju nozares ētikas kodeksa izstrāde, kas būtu saistošs visiem medijiem;
- nepieciešams stiprināt mediju atbildību saistībā ar naidu kurinošas runas un aicinājumu uz vardarbību saturošas informācijas pieejamību. Nav pieļaujama situācija, ka medijs apzināti veido publikāciju, paredzot, ka personas pēc iepazīšanās ar tās saturu paudīs naidu kurinošus komentārus;
- tiesiskajā regulējumā ir nepieciešams iekļaut atsevišķas atbildības veidus pašam medijam un žurnālistiem, izdalot, kādos gadījumos iestājas tieši žurnālista, bet kādos – mediju atbildība;
- normatīvajā regulējumā ir nepieciešams risināt problemātiku saistībā ar viltus ziņu izplatību interneta vidē;
- atzinīgi vērtējama ideja par mediju ombuda izveidi, kas vispusīgi pārzina mediju nozari, tās īpatnības un kam vienlaikus ir autoritāte mediju nozares ekspertu vidū.

7.1.2. Dalība Saeimas Juridiskās komisijas sēdē par likumprojektu “Grozījumi Krimināllikumā”

Tiesībsargs piedalījās Saeimas Juridiskās komisijas sēdē, kurā tika skatīts likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.984/Lp12). Minētais likumprojekts paredzēja noteikt kriminālatbildību par dažādām ar terorismu saistītām darbībām (terorisma atbalstīšanu, finansēšanu, ceļošanu terorisma nolūkā, kā arī terorisma slavināšanu, noliegšanu).

Tiesībsargs komisijas sēdē norādīja, ka terorisms nekādā veidā nav atbalstāms, tomēr likumprojektā ietvertā Krimināllikuma 79.⁶ panta redakcija paredzēja ļoti plašas iespējas sodīt

¹¹³ Eiropas Padomes 2000.gada 8.marta Rekomendācijā Nr.R (2000) 73.principā ir iekļautas izņēmuma situācijas, kādās pieļaujama žurnālista avotu identificējošas informācijas izpaušana.

personas arī par citāda viedokļa paušanu (konkrētāk, terorisma noliegšanu). Tādējādi pēc komisijas deputātu priekšlikuma no likumprojekta panta redakcijas tika izslēgts vārds “noliegšana”.

7.2. Viedokļi institūcijām

7.2.1. Aizliegums žurnālistiem filmēt, fotografēt vai jebkādā citā veidā dokumentēt kritiskās infrastruktūras objektus

Tiesībsargs sniedza viedokli Latvijas preses izdevēju asociācijai par 2017.gada 6.jūnija grozījumiem Ministru kabineta 2010.gada 1.jūnija noteikumos Nr.496 “Kritiskās infrastruktūras, tajā skaitā Eiropas kritiskās infrastruktūras, apzināšanas un drošības pasākumu plānošanas un īstenošanas kārtība”, kas liedz iespēju žurnālistiem fotografēt, filmēt vai citā veidā dokumentēt kritiskās infrastruktūras objektus. Iesniedzēja ieskatā, noteikumi Nr.496 nedrīkst ierobežot pamattiesības un liegt iespēju žurnālistiem veikt sabiedrības informēšanas funkciju Satversmes 100.panta kontekstā.

Tiesībsargs norādīja, ka minēto noteikumu 37.¹punktā tika noteikts aizliegums filmēt, fotografēt vai jebkādā citā veidā dokumentēt kritiskās infrastruktūras vai Eiropas kritiskās infrastruktūras objektus bez saskaņošanas ar objekta īpašnieku vai valdītāju, ja pie attiecīgā objekta novietota informatīva norāde – “Bez saskaņošanas fotografēt, filmēt aizliegts”. Vispusīgi izvērtējot minēto situāciju, tiesībsargs secināja, ka konkrētais pamattiesību ierobežojums nav absolūts un pamatotas sabiedrības intereses gadījumā var tikt atcelts. Savukārt, ievērojot kritiskās infrastruktūras objektu nozīmi valstij un sabiedrībai kopumā, leģitīmā mērķa sasniegšana nav iespējama ar personas tiesību mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Līdz ar to tiesībsargs secināja, ka minētais pamattiesību ierobežojums nav uzskatāms par acīmredzami nesamērīgu, jo tas nodrošina saprātīgu līdzsvaru ar sabiedrības interesēm kopumā.

7.2.2. Pašvaldības domes deputātu saziņa ar sabiedrību sociālajos tīklos

Pārskata periodā tiesībsargs ir sniedzis viedokli plašsaziņas līdzekļos saistībā ar deputātu komunikāciju ar sabiedrību sociālajos tīklos darba laikā, konkrētāk, domes sēžu norises laikā. Tiesībsarga ieskatā, ir būtiski uzsvērt, ka mūsdienās sociālie tīkli ieņem nozīmīgu lomu komunikācijā ar sabiedrību. Nereti tieši ar sociālo tīklu starpniecību ir iespējams visātrāk un ērtāk nodot nozīmīgu informāciju iedzīvotājiem. Tādējādi valsts pārvaldei būtu jāklūst modernākai, pieļaujot iespēju informēt sabiedrību dažādos veidos. Ja

deputāti izmanto sociālos tīklus, lai sazinātos ar iedzīvotājiem par aktuāliem domes dienaskārtības jautājumiem, tad šāda saziņa ir atbalstāma. Deputātiem ir pat pienākums atbildēt iedzīvotājiem un sniegt skaidrojumu par domes sēdēs izskatītajiem jautājumiem.

Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.pants nosaka, ka valsts pārvaldes pienākums ir informēt sabiedrību par savu darbību. Tas attiecas it īpaši uz to sabiedrības daļu un tām privātpersonām, kuru tiesības vai tiesiskās intereses īstenotā vai plānotā darbība skar vai var skart. Tiesībsarga ieskatā, iedzīvotāju iesaiste un viņu viedokļu noskaidrošana aktuālu pašvaldības tēmu risināšanā ir ļoti nepieciešama un demokrātijas principiem atbilstoša. Tomēr, ja deputāts domes sēdes laikā izmanto sociālos tīklus izklaidei, šāda rīcība nav uzskatāma par darbību iedzīvotāju interesēs un nebūs atbalstāma.

7.3. Privātpersonu iesniegumu raksturojums

Tiesības uz vārda brīvību ir demokrātiskas sabiedrības pamatvērtība, minēto tiesību aizsardzība ir viena no tiesībsarga darba prioritātēm. Ņemot vērā, ka tiesības uz vārda brīvību aptver gan tiesības uz uzskatu brīvību, gan tiesības saņemt un izplatīt informāciju, tiesībsargs ne tikai izskata privātpersonu iesniegumus, bet arī pēc savas iniciatīvas aktīvi iesaistās minēto tiesību aizsardzībā.

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis un izskatījis 14 privātpersonu iesniegumus, kas ir vairāk nekā iepriekšējā gadā. Iesniegumu skaits ir ievērojami palielinājies saistībā ar personas tiesībām brīvi paust uzskatus, sasniedzot lielāko skaitu pēdējo trīs gadu laikā. Jāatzīmē, ka kopumā samazinājies iesniegumu skaits saistībā ar preses brīvības aizsardzību, savukārt iesniegumu skaits par personas tiesībām brīvi saņemt un izplatīt informāciju ir nemainīgs salīdzinājumā ar iepriekšējo pārskata periodu.

7.3.1. Pašvaldības informatīvo izdevumu saturs. Pašvaldības domes opozīcijas deputātu tiesības paust viedokli pašvaldību izdevumos

Tiesībsargs ir secinājis, ka arvien aktuālāks sabiedrībā ir kļuvis jautājums par pašvaldību informatīvo izdevumu juridisko statusu un saturu. Jāatzīmē, ka Tiesībsarga birojā ar iesniegumu pārsvarā vēršas tieši domes deputāti saistībā ar tiesībām paust savus uzskatus, nevis pašvaldības iedzīvotāji par tiesībām saņemt informāciju.

Pārskata periodā tiesībsargs ir izskatījis pārbaudes lietu par pašvaldības domes opozīcijas deputātu tiesībām paust viedokli pašvaldības informatīvajā izdevumā. Pārbaudes lieta tika ierosināta uz domes deputātu iesnieguma pamata, kurā tika norādīts, ka dome ir pieņēmusi lēmumu par grozījumiem pašvaldības izdevuma nolikumā. Grozījumi paredzēja

svītrot no pašvaldības izdevuma nolikuma punktu par domes deputātu tiesībām atsevišķā rubrikā “Deputāta viedoklis” izteikt savu viedokli par domes lēmumiem, domes un tās struktūrvienību darbu, novada saimnieciskās un sabiedriskās dzīves aktuālajiem jautājumiem.

Lai gan pārbaudes lietas ietvaros netika konstatēts Satversmes 100.panta pārkāpums, tiesībsargs sniedza savu atzinumu par:

- 1) pašvaldību informatīvo līdzekļu statusu un funkcijām;
- 2) pašvaldību informatīvā līdzekļa saturu;
- 3) iespējam nodrošināt viedokļu dažādību pašvaldības informatīvajā līdzeklī.

Izvērtējot pašvaldību informatīvo līdzekļu statusu, tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldību informatīvie izdevumi veic sabiedrisko attiecību, nevis žurnālistikas funkciju. Tiem nepiemīt redakcionālā neatkarība likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” izpratnē. Tādējādi pašvaldību informatīvo izdevumu galvenais mērķis ir nodrošināt sabiedrības informētību, atspoguļojot politiski neitrālu saturu.

Analizējot pašvaldību informatīvo līdzekļu saturu, tiesībsargs konstatēja, ka saskaņā ar Latvijas mediju politikas pamatnostādņu 2016.–2020.gadam īstenošanas plānu Kultūras ministrija plānoja 2017.gada otrajā pusē izstrādāt “Labās prakses vadlīnijas pašvaldību izdevumu veidošanai”. Tādējādi pārbaudes lietas izskatīšanas brīdī nepastāvēja konkrēti kritēriji, kādam saturam ir jābūt atspoguļotam pašvaldību informatīvajā līdzeklī. Ievērojot minēto, pārbaudes lietas izskatīšanas laikā bija plaša pašvaldības rīcības brīvība noteikt informatīvā līdzekļa saturu.

Attiecībā uz nepieciešamību nodrošināt viedokļu dažādību informatīvajā izdevumā tiesībsargs konstatēja, ka, raugoties no cilvēktiesību aizsardzības viedokļa, pašvaldību informatīvajā izdevumā ir nepieciešams nodrošināt informācijas dažādību, kas būtu pieejama sabiedrībai, tomēr veids, kādā tas tiek nodrošināts, ietilpst ekskluzīvā pašvaldības kompetencē. Konkrētajā situācijā dome, pieņemot minēto lēmumu un neparedzot domes deputātiem iespēju paust savu viedokli pašvaldības izdevuma atsevišķā rubrikā “Deputāta viedoklis”, nav pārkāpusi savas rīcības brīvības robežas, un šāda rīcība ir savienojama ar Kultūras ministrijas Gala ziņojumā rekomendācijās ietverto.

Tāpat pie tiesībsarga vērsās kādas pašvaldības deputāte, norādot, ka domes priekšsēdētājs vienpersoniski cenzē publikācijas pašvaldības informatīvajiem izdevumiem. Iesniegumā deputāte minēja vairākus gadījumus, kad pašvaldības izdevumā netika publicētas iedzīvotāju vēstules.

Atbildes vēstulē deputātei tiesībsargs uzsvēra, ka attiecīgās pašvaldības teritorijas iedzīvotājiem ir jābūt informētiem gan par pašvaldības funkciju saturisko daļu, gan arī par mehānismiem un metodēm šo funkciju realizēšanai. Šos uzdevumus lieliski var pildīt

pašvaldības informatīvais izdevums, kas nebūtu uzskatāms tikai par attiecīgās domes priekšsēdētāja informatīvo platformu. Vārda brīvības un plurālisma princips pieprasa nodrošināt iespēju informatīvajā izdevumā publicēt gan pozīcijas, gan opozīcijas viedokli. Tāpat iespēju robežās jāļauj izdevumā izteikties iedzīvotājiem par viņiem būtiskiem jautājumiem. Regulāra šo principu neievērošana bez pamatota mērķa var novest pie vārda brīvības pārkāpuma.

7.3.2. Drukāto mediju eksemplāru pieejamība pašvaldības bibliotēkās un iestādēs

Tiesībsargs saņēma personas iesniegumu, kurā vērsta uzmanība, ka kādas pašvaldības dome esot ierobežojusi opozīcijas deputātu veidotā laikraksta drukāto eksemplāru pieejamību bibliotēkās un pašvaldības iestādēs. Izvērtējot saņemto informāciju, kā arī domes priekšsēdētāja sniegto atbildi uz tiesībsarga informācijas pieprasījumu, tiesībsargs rekomendēja pašvaldības domei sekmēt drukāto mediju daudzveidības pieejamību pašvaldības iestādēs un bibliotēkās.

Pastāvot dažādiem politiski pretrunīgiem jautājumiem, sabiedrībai ir tiesības iepazīties arī ar politiskās opozīcijas viedokli. Tādējādi pašvaldības teritorijas ietvaros informācijas pieejamībai ir jābūt vienlīdzīgi nodrošinātai – gan pašvaldības informatīvajos līdzekļos, gan arī reģionālajos un citos medijos. Mediju daudzveidība veicina viedokļu plurālismu demokrātiskā sabiedrībā, kā arī aicina sabiedrību uz daudzpusīgu diskusiju.

7.3.3. Personu tiesības iepazīties ar administratīvā pārkāpuma lietas materiāliem

Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti, izskatot iesniegumus par policijas darbinieku rīcību, tas ir, liedzot personai iepazīties ar administratīvā pārkāpuma lietas materiāliem. Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs vērtēja ne tikai Satversmes 92.pantā paredzēto tiesību ierobežojumu, bet arī Satversmes 100.pantā paredzēto tiesību uz informācijas pieejamību ierobežojumu.

Tiesībsargs secināja, ka efektīva tiesību aizsardzība (tai skaitā, iestādes lēmumu apstrīdēšana) pēc būtības nav iespējama, personai neesot informētai par apstākļiem, uz kuriem iestāde pamatojas, pieņemot lēmumu. Vēršoties iestādē ar informācijas pieprasījumu, piemēram, lūgumu iepazīties ar institūcijas rīcībā esošo informāciju, persona realizē Satversmes 100.pantā un ECPAK 10.pantā garantētās tiesības. Attiecīgi, atstājot bez izskatīšanas personas iesniegumu par iepazīšanos ar administratīvā pārkāpuma lietas materiāliem, tiek ierobežotas personas tiesības iegūt informāciju.

Pārbaudes lietas atzinumā tiesībsargs norādīja, ka Informācijas atklātības likums nosaka vienotu kārtību, kādā privātpersonas ir tiesīgas iegūt informāciju iestādē. Atbilstoši minētā likuma 2.panta trešajai daļai informācija ir pieejama sabiedrībai visos gadījumos, kad likumā nav noteikts citādi. Tiesībsargs norādīja, ka LAPK nav noteikts aizliegums personām, kuru tiesiskās intereses ir aizskartas, iegūt iestādes rīcībā esošos materiālus vai informāciju, uz kuru pamata tika pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt administratīvo lietvedību.

Par personas tiesisko interesi administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanā liecināja apstākļi, ka iesniedzēja bija iesaistīta negadījumā, uz kura pamata bija ierosināta administratīvā pārkāpuma lieta. Valsts policija, sākotnēji pieņemot lēmumu par kriminālprocesa ierosināšanu, atzina personu par cietušo kriminālprocesā. Savukārt vēlāk Valsts policija, pieņemot lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, nosūtīja lietas materiālus citai Valsts policijas struktūrvienībai lēmuma pieņemšanai administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanā. Ņemot vērā, ka iesniedzēja bija iesaistīta negadījumā, uz kura pamata tika ierosināta administratīvā pārkāpuma lieta, tiesībsargs norādīja, ka personas tiesiskās intereses ir aizskartas.

Pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka personas iesniegums par lūgumu iepazīties ar administratīvā pārkāpuma lietas materiāliem tika atstāts bez izskatīšanas. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka LAPK neparedz iestādes tiesības atstāt bez izskatīšanas personas iesniegumu. Savukārt Iesniegumu likuma 7.panta pirmajā daļā sniegts izsmeļošs gadījumu uzskaitījums, kad iestāde ir tiesīga atstāt bez izskatīšanas personas iesniegumu. Apstākļi, ka persona nav administratīvās lietas dalībnieks, nav iekļauts minētajā uzskaitījumā.

Informācijas atklātības likuma 12.panta pirmā daļa paredz: *ja iestāde atsaka sniegt rakstveidā pieprasīto informāciju, tā savā rakstveida atteikumā norāda, uz kāda pamata pieprasījums pilnīgi vai daļēji atteikts, kur un kādā termiņā šo atteikumu var apstrīdēt vai pārsūdzēt.* Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs secināja, ka šāda informācija personai netika norādīta. Ievērojot minēto, tiesībsargs konstatēja, ka personas tiesības uz informācijas pieejamību tika ierobežotas, neievērojot likumā noteikto kārtību un izraisot Satversmes 100.pantā garantēto tiesību pārkāpumu.

7.3.4. Televīzijas kanālu pieejamība ieslodzījuma vietā

Tiesībsargs saņēma personas iesniegumu, kurā tika izteiktas sūdzības par cietuma administrācijas rīcību, nenodrošinot iesniedzēju ar televīzijas kanāliem personai vēlamā daudzumā. No cilvēktiesību viedokļa ir būtiski, lai ieslodzītajām personām būtu iespēja iegūt informāciju par sabiedrībā notiekošajiem procesiem. Ņemot vērā, ka iesniedzējam tiek

nodrošināta pieeja pieciem televīzijas kanāliem, kas atbilstoši Nacionālās elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes lēmumam Nr.220 un Nr.178 ir noteikts kā bez maksas izplatāmo televīzijas programmu saraksts, tiesībsargs konstatēja – nav pamata uzskatīt, ka ir liegta pieeja informācijai, kā to garantē Satversmes 100.pants.

7.4. Žurnālista tiesības uz informācijas avotu neaizskaramību kriminālprocesā

Tiesībsargs, pamatojoties uz personas iesniegumu, ierosināja pārbaudes lietu par žurnālista tiesību uz vārda brīvību un tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību iespējamiem pārkāpumiem kriminālprocesā.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs secināja, ka par žurnālistes veiktajām darbībām, veidojot pētnieciskās žurnālistikas raidījumu, tika ierosināts kriminālprocess. Tā ietvaros procesa virzītājs vērsās ar ierosinājumu pie izmeklēšanas tiesneša par speciālo izmeklēšanas darbību – sakaru līdzekļu kontroles veikšanu 30 dienas un speciālā izmeklēšanas eksperimenta veikšanu. Pieprasījumā izmeklēšanas tiesnesim procesa virzītājs bija iekļāvis informāciju, kas norādīja, ka personas darba vieta ir žurnālistikas nozarē, kā arī persona iepriekš ir saņēmusi dažādus apbalvojumus žurnālistikā. Izmeklēšanas tiesnesis nolēma atļaut veikt minētās speciālās izmeklēšanas darbības. Vēlāk kriminālprocesa pirmstiesas izmeklēšanas laikā procesa virzītājs konstatēja, ka žurnālistes darbībās nav saskatāmas noziedzīga nodarījuma pazīmes, tādējādi tika pieņemts lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu. Žurnāliste, iepazīstoties ar izbeigtā kriminālprocesa materiāliem, uzzināja, ka ir veiktas speciālās izmeklēšanas darbības – sakaru līdzekļu kontrole un izmeklēšanas eksperiments. Pēc vairākiem mēnešiem žurnāliste vērsās pie tiesas priekšsēdētāja ar sūdzību par izmeklēšanas tiesneša rīcību kriminālprocesā, taču tiesas priekšsēdētājs norādīja, ka pārkāpumi izmeklēšanas tiesneša lēmumā neesot saskatāmi.

Žurnālistes iesniegumā tiesībsargam tika norādīts, ka, lemjot un veicot speciālās izmeklēšanas darbības, netika ņemts vērā apstākļi par viņas profesionālo darbību žurnālistikā. Turklāt sakaru līdzekļu kontroles laikā, iespējams, tika iegūta informācija par žurnālistes informācijas avotiem, pārkāpjot žurnālista tiesības uz vārda brīvību un informācijas avotu neaizskaramību.

Jāatzīmē, ka būtiskākais jautājums pārbaudes lietas ietvaros bija izvērtēt speciālās izmeklēšanas darbības – sakaru līdzekļu kontroles veikšanas pieļaujamību gan Satversmes 96.panta – tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību tvērumā, gan Satversmes 100.pantā ietvertu tiesību uz vārda brīvību un žurnālista informācijas avotu aizsardzību kontekstā.

Vērtējot jautājumu par žurnālistiem piešķirto profesionālo privilēģiju attiecībā uz žurnālista avotu aizsardzību, tiesībsargs atzina, ka žurnālista statuss personai netiek iegūts vienīgi ar reģistrāciju profesionālā apvienībā, bet gan vērtējot žurnālista darbības un statusa esamību no ECT praksē¹¹⁴ plaši piemērotās funkcionālās žurnālista definīcijas.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs norādīja, ka tiesībsargājošo iestāžu interese par pētniecisko žurnālistu un citu personu, kuras, iespējams, ir žurnālista informācijas avots, attiecību raksturu un sarunu saturu var negatīvi ietekmēt preses kā sabiedrības sargsuņa lomu sabiedrības informētības nodrošināšanā un vārda brīvības nozīmi demokrātiskā sabiedrībā. Pastāvot žurnālistu, it sevišķi pētniecisko žurnālistu darbības apdraudējumam, žurnālists, satraucoties par savu drošību, var pieņemt lēmumu par savas profesionālās darbības pārtraukšanu. Tāpat tiesībsargs secināja, ka šādās situācijās pastāv arī apdraudējums attiecībā uz žurnālista avotu sadarbību ar žurnālistu, sniedzot informāciju par sabiedrībā nozīmīgiem jautājumiem. Ievērojot minēto, pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs speciālo izmeklēšanas darbību veikšanu pret žurnālisti, kuru rezultātā tika iegūta informācija par personām, kuras kontaktējās ar iesniedzēju un, iespējams, ir žurnālista informācijas avoti, kriminālprocesa ietvaros vērtēja tiesību uz vārda brīvību ierobežojuma kontekstā.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs uzsvēra ECT praksē pausto atziņu,¹¹⁵ ka, atzīstot preses nozīmīgo lomu demokrātiskā sabiedrībā, žurnālistiem nepiemīt imunitāte attiecībā uz krimināltiesiskiem ierobežojumiem tikai tādēļ, ka rīkojas žurnālistisku mērķu vārdā. Tādējādi neatkarīgi no žurnālistes nodarbošanās rakstura lēmums par kriminālprocesa uzsākšanu, ciktāl netiek pieņemti citi lēmumi, nav uzskatāms par pamattiesību ierobežojumu. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka atsevišķu darbību pieļaujamība jāvērtē, ievērojot ne tikai kriminālprocesa tiesību normas, bet arī citus normatīvos aktus.¹¹⁶

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs secināja, ka lēmumā par speciālās izmeklēšanas darbības – sakaru līdzekļu kontroles veikšanu – tiesa nav norādījusi iemeslus, kuru dēļ, tiesas ieskatā, žurnālistes darbībās ir konstatējams izmeklējamā noziedzīgā nodarījuma sastāvs. Turklāt tiesībsargs norādīja, ka tiesa nav izvērtējusi personas tiesību uz privātās dzīves ierobežojuma samērīgumu, veicot sakaru līdzekļu kontroli, un objektīvo nepieciešamību izmeklējamā (mazāk smaga) noziedzīgā nodarījuma kontekstā. Ievērojot minēto, tiesībsargs konstatēja Satversmes 96.pantā garantēto tiesību pārkāpumu.

Tāpat tiesībsargs pārbaudes lietas ietvaros vērsa uzmanību, ka gan procesa virzītāja, gan tiesas rīcībā bija informācija, kas var norādīt uz personas darbību žurnālistikā vai

¹¹⁴ Piemēram, ECT 2004.gada 27.maija spriedums lietā *Vides aizsardzības klubs v. Latvia*, Nr.57829/00; ECT 2005.gada 15.februāra spriedums lietā *Steel and Morris v. The United Kingdom*, Nr.68416/01.

¹¹⁵ ECT Lielās palātas 2015.gada 20.oktobra spriedums lietā *Pentikäinen v. Finland*, Nr.11882/10.

¹¹⁶ Atzinums pārbaudes lietā Nr.118-10B/4A par kratīšanas veikšanu žurnālistes Ilzes Naglas dzīvesvietā.

žurnālista statusa esamību. No pārbaudes lietas materiāliem tika secināts, ka tiesa nav izvērtējusi un pievērsusi uzmanību minētajam apsvērumam. Tiesībsarga ieskatā, izmeklēšanas tiesneša lēmumā bija jāizvērtē personas iespējamā darbība žurnālistikas jomā, pārbaudot iegūtās ziņas kriminālprocesa ietvaros, kā arī lemjot par sakaru līdzekļu kontroles veikšanas nepieciešamību un ilgumu, ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma raksturu, kā arī to, vai pastāv kāds no izņēmuma gadījumiem, kādā žurnālistes sakaru līdzekļu kontroles veikšana būtu pieļaujama.

Jānorāda, ka neatkarīgi no tā, vai žurnālistes avotu identitāte tika atklāta speciālās izmeklēšanas darbības laikā, fakts paliek nemainīgs, ka sakaru līdzekļu kontroles laikā bija iespējams iegūt informāciju, ar kuras palīdzību bija iespējams identificēt arī citus žurnālistes avotus. Pastāvot apdraudējumam identificēt žurnālistes informācijas avotus, izmeklēšanas tiesneša pienākums kā cilvēktiesību ievērošanas kontrolētājam kriminālprocesā ir izvērtēt informāciju par personas profesionālo statusu un pamatot nepieciešamību piemērot speciālās izmeklēšanas darbību – sakaru līdzekļu kontroli.

Ievērojot minēto, tiesībsargs secināja, ka, neizvērtējot jautājumu par žurnālista statusa esamību, kā arī žurnālista informācijas avotu aizsardzības nodrošināšanu speciālo izmeklēšanas darbību laikā, pieļauts Satversmes 100.pantā garantēto tiesību pārkāpums.

7.5. Diskusija par elektronisko plašsaziņas līdzekļu telpu

2017.gada 7.martā tiesībsargs rīkoja diskusiju par Latvijas elektronisko plašsaziņas līdzekļu telpu. Diskusijas mērķis bija noskaidrot, kādēļ Latvijas iedzīvotājiem ir tik nelielas izvēles iespējas skatīties TV programmas Eiropas Savienības valstu valodās un par Eiropas Savienību raksturojošām tēmām. Uz diskusiju bija uzaicināti pārstāvji no Kultūras ministrijas, Nacionālo elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes, Latvijas Elektronisko sakaru komersantu asociācijas, elektronisko sakaru komersanti no *Baltcom*, *Lattelecom* un biedrības "Par legālu saturu".

Tiesībsarga biroja pārstāvji diskusijā uzsvēra Satversmes 100.pantā garantētās vārda brīvības nozīmīgumu demokrātiskā valstī. Satversme, kas nostiprina demokrātisko plurālismu, nosaka, ka ikvienam ir jābūt pieejamai dažādai un daudzpusīgai informācijai. No šādas Satversmes 100.panta izpratnes izriet valsts pozitīvais pienākums veidot tādu mediju politiku, kas nodrošina Latvijas iedzīvotājiem iespēju iegūt dažādu informāciju. Ņemot vērā, ka Latvijas Republika ir Eiropas Savienības dalībvalsts, primārajām ir jābūt iespējām iegūt informāciju par savu valsti un Eiropu raksturojošām tēmām. Šāds kopējais piedāvājums Latvijas informatīvajā telpā rada jautājumus par šīs situācijas atbilstību Satversmei. Latvijas

elektronisko plašsaziņas līdzekļu telpa sniedz samērā vienveidīgu piedāvājumu, kas lielākoties balstīts uz Krievijas kanāliem. Diskusijā Tiesībsarga biroja pārstāve pauda pārliecību, ka demokrātiskai valstij ir jāaizsargā pašai savi pamati. Valstij ir tiesības un pat konstitucionāls pienākums veicināt tādu pasaules skatījumu, kas ir savienojams ar demokrātisko valsts iekārtu.

Komersanti diskusijā pauda pārliecību, ka visu nosaka tirgus pieprasījums. Eiropas Savienības kanāli ir dārgi, tādēļ to iepirkšana salīdzinoši nelielam skatītāju skaitam nebūtu finansiāli izdevīga un sadārdzinātu pieejamo pakalpojumu cenu.

Kultūras ministrija un Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome norādīja tieši uz valsts pienākumu veidot tādu mediju saturu, kas nodrošinātu Latvijas iedzīvotājiem iespēju iegūt pēc iespējas daudzveidīgāku informāciju. Šo mērķi varētu sasniegt, attīstot un pilnveidojot “vietējo saturu”, tas ir, sabiedriskos medijus un komerciālos medijus, kas pieejami latviešu valodā. Dažādu fondu ietvaros komerciālie mediji var pieteikties papildu finansējumam. Turklāt jādiskutē par atbalstu komerciāliem medijiem, īstenojot Mediju politikas pamatnostādnes 2016.-2020.gadam.

Biedrības “Par legālu saturu” pārstāve iezīmēja problēmas, kas saistītas ar nelegālo elektronisko plašsaziņas līdzekļu satura izplatītājiem.

7.6. Naidu kurinoša runa

7.6.1. Tiesībsarga aktivitātes naidu kurinošas runas izplatības novēršanā, identificēšanā un efektīvas izmeklēšanas nodrošināšanā

Visupirms jānorāda, ka personu aktivitāte, ziņojot par naidu kurinošu runu, ir ievērojami palielinājusies pēc tiesībsarga pētījuma “Naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas problēmaspekti Latvijas Republikā”¹¹⁷ publicēšanas un prezentēšanas tiesībsarga ikgadējās konferences ietvaros 2016.gadā. Pētījumā tiesībsargs ir aicinājis sabiedrībai kļūt aktīvākai, ziņojot par šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem. Tādējādi ar pētījuma palīdzību tiesībsargam ir izdevies izglītēt sabiedrību par nepieciešamību ziņot par šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem.

Ņemot vērā ievērojamo kaitējumu, ko var izraisīt naidu kurinošas runas izplatība sabiedrībā, tiesībsargs, atbildot uz personu iesniegumiem par iespējamās naidu kurinošas runas identificēšanu, uz savas iniciatīvas pamata vēršas Ģenerālprokuratūrā, Drošības policijā

¹¹⁷ Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/publikacijas/naida_noziegumu_un_naida_runas_izmeklesana_lv_2016_1496214733.pdf

vai Valsts policijā ar lūgumu uzsākt kriminālprocesu par Krimināllikuma 78. vai 150.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm.

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis personas iesniegumu, kurā pievērsta uzmanība naidu kurinošas runas saturam anonīmajos komentāros, kas pievienoti ziņu portāla rakstam. Tiesībsargs nekavējoties vērsās pie ziņu portāla administrācijas, norādot, ka, ievērojot iespējamo naidu kurinošo anonīmo komentāru skaitu un saturu, portālam nepieciešams veikt anonīmo komentāru monitoringu, dzēšot visus naidu kurinošos, kā arī aicinājumu uz vardarbību saturošos komentārus, vai slēgt iespēju paust anonīmos komentārus zem konkrētā raksta. Atsaucoties uz tiesībsarga aicinājumu, ziņu portālā pieejamie komentāri konkrētajam rakstam tika dzēsti un slēgta iespēja paust komentārus zem šī raksta. Tāpat, izvērtējot anonīmo komentāru saturu, tiesībsargs pieņēma lēmumu vērsties Drošības policijā ar lūgumu ierosināt kriminālprocesu par iespējamo Krimināllikuma 78.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu.

Jānorāda, ka tiesībsargs seko noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas virzībai. Iesaistīšanās mērķis ir nodrošināt ātrāku lietas izskatīšanas gaitu, kā arī izglītēt sabiedrību par kaitējumu, ko var izraisīt naida noziegumi vai naidu kurinoša runa. Piemēram, tiesībsargs, saskatot iespējamus pārkāpumus izmeklētāja rīcībā pirmstiesas kriminālprocesa norises laikā, atbilstoši Kriminālprocesa likuma 337.pantā noteiktajai kārtībai izteica sūdzību izmeklēšanu uzraugošajam prokuroram. Savukārt situācijā, kad Drošības policija atteicās ierosināt kriminālprocesu, tiesībsargs vērsās pie Latvijas Republikas ģenerālprokurora, norādot uz nepieciešamību sabiedrības interesēs rūpīgi un pēc būtības izvērtēt ikvienu situāciju, kas saistīta ar iespējamo naidu kurinošas runas satura esamību interneta vidē. Ievērojot minēto, Ģenerālprokuratūra atcēla Drošības policijas lēmumu par atteikšanos ierosināt kriminālprocesu un uzdeva Drošības policijai par pienākumu veikt resorisko pārbaudi par tiesībsarga iesniegumā norādītajām ziņām.

Tiesībsargs ir izskatījis personas iesniegumu, kurā tika norādīts uz iespējamu naidu kurinošas runas paušanu radio tiešajā ēterā. Persona vēlējās noskaidrot, vai radio vadība ir veikusi visas nepieciešamās darbības, lai novērstu sekas, kas radušās pēc tās paušanas. Tiesībsargs vērsās pie radio valdes priekšsēdētājas, lūdzot informēt, vai radio vadība ir veikusi konkrētus pasākumus, vai pieņēmusi lēmumus attiecībā uz minēto situāciju. Radio valdes priekšsēdētāja informēja tiesībsargu, ka, reaģējot uz konkrēto situāciju, sasaukta *ad hoc* komisija, kas izvērtēja par raidījuma atbildīgo personu rīcību, piemērojot tām disciplinārsodu.

Tiesībsarga birojā ir vērsusies arī persona, par kuras darbībām ir uzsākts kriminālprocess par iespējamu naidu kurinošas runas paušanu. Sniedzot atbildi personai,

tiesībsargs skaidroja naidu kurinošas runas paušanas sekas, kā arī aicināja personu sadarboties ar procesa virzītāju iespējamā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas norisē.

7.6.2. Sadarbība ar citām institūcijām

Pārskata periodā tiesībsargs atbildēja uz vairākiem informācijas pieprasījumiem saistībā ar tiesībsarga aktivitāti naidu kurinošas runas novēršanā, iesniegumu izskatīšanā un noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanas efektivitātes pilnveidošanā. Informācija tika sagatavota Latvijas Republikas Ārlietu ministrijai, kas tālāk sniedza informāciju Eiropas Komisijai pret rasismu un neiecietību plānotajai vizītei Latvijā piektā monitoringa cikla ietvaros, Latvijas Republikas Kultūras ministrijai saistībā ar informācijas sniegšanu Eiropas Drošības un sadarbības organizācijai, kā arī Latvijas Cilvēktiesību centram saistībā ar informācijas sniegšanu Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras ziņojumam par situāciju pamattiesību jomā 2017.gadā.

Pārskata periodā tiesībsargs piedalījās Latvijas Cilvēktiesību centra sadarbībā ar Valsts policijas koledžu rīkotajā seminārā “Naida motivēti noziegumi/runa – izaicinājumi Latvijai”. Semināra ietvaros Tiesībsarga biroja pārstāvji aktīvi piedalījās paneldiskusijā par Latvijas praksi un izaicinājumiem naida motivētu noziegumu identificēšanā un izmeklēšanā. Atbilstoši tiesībsarga kompetencei diskusijas ietvaros tika norādīts uz tiesībsarga aktivitātēm naidu kurinošas runas identificēšanā, novēršanā un prevencijā, kā arī pievērsta uzmanība problemātikai saistībā ar naidu kurinošas runas izplatību interneta vidē.

Tiesībsargs arī turpmāk turpinās aktīvi iesaistīties naidu kurinošas runas izplatības ierobežošanai interneta vidē, tam pievēršot portāla administrācijas un tiesībsargājošo iestāžu uzmanību. Tāpat 2018.gadā tiesībsargs turpinās izglītot sabiedrību ar mērķi veicināt iedzīvotāju atsaucību un iniciatīvu, ziņojot par naidu kurinošas runas vai naida noziegumu esamību. Vienīgi sadarbojoties un ziņojot par šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem, ir iespējams veicināt sabiedrības iecietības līmeņa paaugstināšanos.

7.7. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2017-03-01

Tiesībsargs tika atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2017-03-01 „Par Izglītības likuma 30.panta ceturtās un sestās daļas, 48.panta piektās un sestās daļas, 50.panta 5.punkta un 51.panta pirmās daļas 2.¹punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100.panta pirmajam teikumam un 106.panta pirmajam teikumam”. Tiesībsargs tika aicināts savā viedoklī īpaši paust nostāju par pieteikumā ietvertajiem apsvērumiem saistībā ar iespējamo

vārda brīvības ierobežojumu izglītības iestādes vadītāju un pedagogu profesionālajā darbībā, kā arī izteikt viedokli par lojalitātes jēdziena saturu demokrātiskā valstī.

2015.gada likumprojekta “Grozījumi Izglītības likumā” (kas sākotnēji bija vērsti uz valstiskās audzināšanas vadlīnijām, bet 3.lasījumā iekļāva arī pedagogu lojalitātes prasības) anotācijā¹¹⁸ uzsvērts, ka valstiskās audzināšanas vadlīnijas sekmēs izglītojamo piederības sajūtu Latvijas valstij un tās pamatvērtībām, veicinot izpratni par demokrātiju un pilsoniskās līdzdalības iespējām, attīstot atbildības sajūtu pret sabiedrību un apkārtējo vidi un stiprinot iedzīvotāju nacionālo pašapziņu. 2016.gada likuma normu anotācijā¹¹⁹ norādīts, ka likumprojekts izstrādāts, lai pēc iespējas novērstu riskus valsts un sabiedriskajām interesēm, demokrātijai, drošībai un attīstībai, kas varētu rasties izglītības iestādes vadītāja vai pedagoga prettiesiskas darbības dēļ.

Viedoklī tiesībsargs norādīja, ka šādi mērķi uzskatāmi par leģitīmiem, jo demokrātijai nepieciešams sevi aizstāvēt. Vairāk nekā divdesmit piecu gadu laikā kopš neatkarības atjaunošanas Latvija ir izgājusi strauju transformācijas ceļu pretim atklātai un demokrātiskai sabiedrībai. Tomēr, ņemot vērā Latvijas negatīvo un sāpīgo vēsturisko pieredzi saistībā ar padomju okupāciju 1940.gadā, valstij arī pēc neatkarības atgūšanas ikdienā nepārtraukti jārūpējas par demokrātijas aizstāvēšanu un nostiprināšanu. Pie pedagogu lojalitātes prasību leģitīmajām interesēm noteikti ir jāpieskaita arī izglītojamo tiesības uz kvalitatīvu un demokrātisku mācību saturu.

Jāatzīmē, ka arī 2016.gada normu anotācijā norādīts uz izglītojamo tiesībām un interesēm. Mācību procesā skolotājam tiek piešķirta milzīga loma. Skolotājs skolēnam savā ziņā ir paraugs, kurš sniedz ne tikai zināšanas, bet arī ar savu dzīves pieredzi un ikdienas rīcību nodod jaunajai paaudzei izpratni par demokrātiskas valsts pamatiem un demokrātiskas sabiedrības vērtībām. Skolotājam ir īpašs pienākums fundamentālo demokrātijas vērtību nodošanā. Skolēniem ir tiesības iegūt tādu izglītību skolu sistēmā, kas ir brīva no aizspriedumiem un netolerances. Turklāt skolotājs savas profesionālās darbības laikā nodod zināšanas ne tikai dažiem, bet gan vairākiem simtiem skolēnu. Skolēni skolas laikā veidojas par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem, un skolotāja viedoklis un piemērs bieži vien ir izšķirošs viņu turpmākās dzīves gaitas un karjeras veidošanā.

Vienlaikus viedoklī tika uzsvērts, ka skolotājam savā profesijā ir jābūt brīvam diskutēt par dažādiem sabiedrībā aktuāliem jautājumiem. Lai arī skolotāja profesija uzliek zināmus ētikas standartus, toleranci un iecietību, un diezin vai, realizējot tiesības uz vārda brīvību,

¹¹⁸ Likumprojekta “Grozījumi Izglītības likumā” anotācija. Pieejama:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/115FDF95D71F2EEC2257D960046DC00?OpenDocument>

¹¹⁹ Turpat.

skolotājs var paust tikpat šokējošus izteicienus kā žurnālists, tomēr skolotājs nedrīkst būt arī pārāk ierobežots. Dinamiskā, nepārtrauktā sabiedrības attīstība izvirza uzdevumu izglītībai adekvāti reaģēt uz sociālajām un kultūras novitātēm. Pastiprināta uzmanība tiek pievērsta autonomas, brīvas, ar kritisku pašapziņu apveltītas personības veidošanās problemātikai. Vārda un izteiksmes brīvība ir īpaši nozīmīga vēstures, sociālo zinību priekšmetos, kad pedagogam nepieciešams veicināt diskusijas par pretrunīgiem jautājumiem. Prasības pēc notikumu analīzes, to kopsakarību meklēšanas ietvertas izglītības mācību priekšmetu standartos. Sociālo zinību vai vēstures priekšmetos skolotājs var diskutēt par dažādiem Eiropas Savienības jautājumiem, par šīs starptautiskās organizācijas plusiem un mīnusiem, par izstāšanos no tās. Varbūt kāds skolotājs var uzskatīt, ka Latvijai vajadzēja izvēlēties citu attīstības ceļu, nevis dalību Eiropas Savienībā, un savu viedokli pamatot. Skolā diskutējamie vēstures jautājumi dažkārt var būt ļoti pretrunīgi un sarežģīti. Lojalitātes prasības pedagogiem var, iespējams, radīt bailes diskutēt par tiem. Tomēr šādu tematu izvirzīšana ietilpst vārda brīvības tvērumā un nepārkāpj lojalitātes prasības.

Tiesībsargs secināja, ka pedagogu pamattiesību ierobežojumiem ir leģitīmi mērķi – novērst riskus valsts un sabiedriskajām interesēm, demokrātijai, drošībai un attīstībai, kas varētu rasties izglītības iestādes vadītāja vai pedagoga prettiesiskas darbības dēļ, kā arī izglītojamo tiesības uz kvalitatīvu un demokrātisku mācību saturu. Likumdevēja izraudzītais līdzeklis ir piemērots leģitīmo mērķu sasniegšanai, mērķi nav iespējams sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, kā arī labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīdu tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu. Vienlaikus īpaša atbildība par lojalitātes normu īstenošanu gulstas uz šo normu piemērotājiem, kuriem katrs gadījums būs jāvērtē individuāli un ar īpašu rūpību.

Tiesībsargs secināja, ka vārda brīvības ierobežojums pedagogiem būt lojāliem pret Latvijas Republiku un Satversmi atbilst Satversmes 100.pantam, bet tas jāinterpretē šauri, attiecinot to uz Satversmes kodolu.

Jāpiebilst, ka 2017.gada 21.decembrī Satversmes tiesa nolēma atzīt Izglītības likuma 30.panta ceturto un sesto daļu, 48.panta piekto un sesto daļu, 50.panta 5.punktu un 51.panta pirmās daļas 2.¹punktu par atbilstošu Satversmes 100.panta pirmajam teikumam un 106.panta pirmajam teikumam.

8. Ieslodzīto personu tiesību nodrošināšana

Līdzīgi kā 2016.gadā, Tiesībsarga biroja darbinieki arī 2017.gadā turpināja piedalīties Tieslietu ministrijas darba grupas jauna Kriminālsodu izpildes likuma izstrādei un Kriminālsodu izpildes politikas pastāvīgās darba grupas sanāksmēs.

2017.gadā aktīvi notika darbs pie tiesībsarga 2015.gada ziņojumā aktualizētā jautājuma par ieslodzīto (turpmāk arī – apcietinātais, notiesātais) korespondences ierobežojumiem. Tiesībsarga biroja darbinieki un tiesībsargs piedalījās gan Tieslietu ministrijas pastāvīgās kriminālsodu izpildes darba grupas sanāksmēs, gan darba grupas jauna Kriminālsodu izpildes likuma izstrādei sanāksmē, kā arī Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas sēdēs. Tā rezultātā tika veikti grozījumi Latvijas Sodu izpildes kodeksā, kas stājās spēkā 2017.gada 21.decembrī, un Apcietinājumā turēšanas kārtības likumā, kas stājās spēkā 2018.gada 3.janvārī un daļēji novērsa tiesībsarga atzinumā norādīto.

Tāpat 2017.gadā aktīvi notika darbs Tieslietu ministrijas pastāvīgās Kriminālsodu izpildes darba grupas sanāksmēs pie normatīvā regulējuma pilnveides saistībā ar brīvības atņemšanas iestādes izvērtēšanas komisijas lēmuma pārsūdzēšanu tiesā, pamatojoties uz Satversmes tiesas 2017.gada 18.maija spriedumā lietā Nr.2016-12-01¹²⁰ “Par Latvijas sodu izpildes kodeksa 50.²¹panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam” norādīto. Rezultātā tika veikti grozījumi Sodu izpildes kodeksa 50.²¹pantā, kas stājās spēkā 2017.gada 21.decembrī.

Pamatojoties uz personu saņemtajiem iesniegumiem, 2017.gadā tika veiktas četras vizītes ieslodzījuma vietās. Vienlaikus, lai apzinātu vispārīgo situāciju Latvijas cietumos, Tiesībsarga biroja darbinieki 2017.gadā apmeklēja piecus cietumus – Liepājas, Jelgavas, Valmieras, Jēkabpils un Rīgas Centrālcietumu, kuru laikā veica pārrunas ar cietuma vadības un administrācijas pārstāvjiem, kā arī darbiniekiem par plašu ar apcietinājuma un soda izpildi saistīto jautājuma loku. Šīs vizītes bija iepriekš pieteiktas. Vizītēs tika apzinātas pēdējo gadu laikā veiktās pārmaiņas cietuma darbībā un metodikā, strādājot ar ieslodzītajiem, kā arī apzināti nākotnes plāni un vīzija, un veicamie uzlabojumi. Cietuma vadība sniedza redzējumu par, viņuprāt, būtiskākajām problēmām, kurām vajadzētu pievērsties, lai uzlabotu kopējo penitenciāro situāciju valstī vai arī kādu konkrētu aspektu attiecīgajā cietumā.

Tāpat 2017.gadā ir notikušas Tiesībsarga biroja darbinieku tikšanās ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes vadību, lai pārrunātu dažāda rakstura aktuālos jautājumus un turpmākās sadarbības iespējas. Tika izrunāti vairāki problēmu aspekti, kuri izriet no tiesībsargam

¹²⁰ Kopsavilkums par tiesībsarga viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2016-12-01 ir sniegts tiesībsarga 2016.gada ziņojumā.

adresētajiem iesniegumiem un izteiktajām sūdzībām, uzklauts ieslodzījuma vietu pārvaldes kā uzraugošās iestādes redzējums par dažādu aktuālo, kā arī ilgstošo problēmu risināšanas modeļiem, kas saistīti ar ieslodzīto sadzīves apstākļu uzlabošanu, resocializācijas pasākumu organizēšanu ar individuālu pieeju katras personas vajadzībām, vēlmēm un iespējām. Tiesībsarga ieskatā, šāda tieša komunikācija ar valsts iestādēm un kopīgas uz sadarbību vērsta vīzijas izstrāde ir efektīvs veids, kā risināt dažādus jautājumus.

Pārskata periodā tiesībsargs sniedza viedokli un komentārus Latvijas pārstāvei starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās par ANO Spīdzināšanas novēršanas komitejas 2016.gada 13.janvārī sagatavotajiem jautājumiem Latvijai pirms sestā periodiskā ziņojuma iesniegšanas par situāciju Latvijā CPT jautājumos minētajās jomās par laika periodā no 2014. līdz 2016.gadam notikušajām izmaiņām, kā arī atkārtoti tiesībsargs sniedza viedokli un komentārus (atsaucoties uz iepriekš sniegtajiem komentāriem) par izstrādāto Latvijas Republikas kārtējo ziņojumu par ANO 1984.gada Konvencijas pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu izturēšanos vai sodīšanu izpildi par laika posmu no 2014.gada 1.janvāra līdz 2016.gada 31.decembrim projektu.

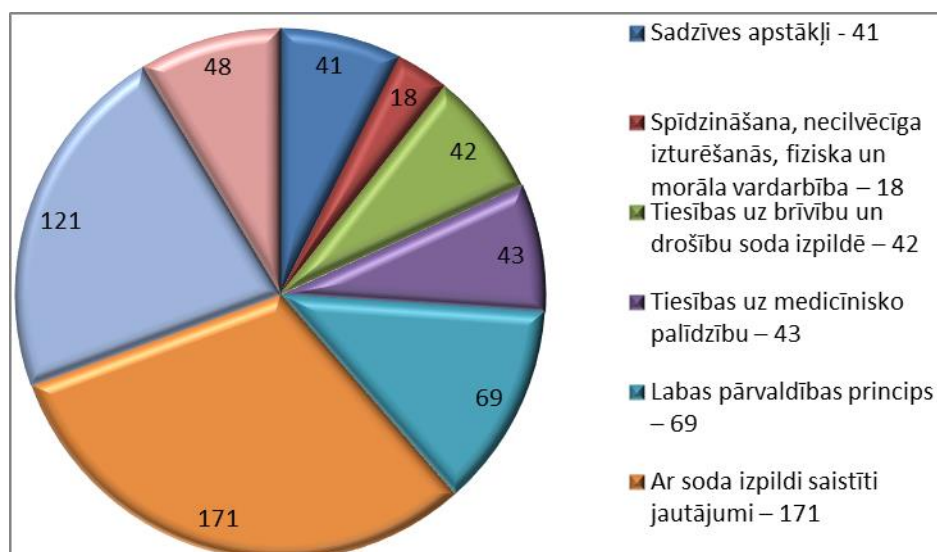
8.1. Vispārīgs iesniegumu raksturojums

Nemainīgi kā katru gadu tiesībsargs joprojām saņem iesniegumus, kuros ieslodzītie izsaka lūgumu apmeklēt viņus ieslodzījuma vietā, lai izrunātu aktuālās problēmas un jautājumus. Izvērtējot lietderīgāko un racionālāko iesnieguma izskatīšanas vai problēmas risināšanas metodi, Tiesībsarga biroja darbinieki rūpīgi izvērtē šāda veida lūgumus un individuāla rakstura vizītes uz cietumiem veic tikai īpašos gadījumos.

Kopumā 2017.gadā no ieslodzījuma vietām saņemti vairāk nekā 600 iesniegumu (no tiem 610 iesniegumi ar pirmreizēju prasījumu). Salīdzinoši ar 2016.gadu kopējais iesniegumu daudzums no ieslodzījuma vietām ir samazinājies par aptuveni 100. Nemainīgi lielākā daļa sūdzību tiek saņemtas par dažāda rakstura jautājumiem, kas saistīti ar apcietinājuma vai soda izpildes praktisko nodrošinājumu. Tās sevī ietver ieslodzīto dažādu tiesību un pienākumu realizēšanu Latvijas cietumos, piemēram, ikdienas vajadzību praktisko nodrošināšanu, tiesību uz saziņas realizāciju ar radniekiem, dažādu apsērumpu dēļ pārvietošanu uz citu cietumu vai citu kameru viena cietuma ietvaros, izglītības un nodarbinātības jautājumi u.tml.

Nemainīgā apjomā tiesībsargs turpina saņemt ieslodzīto iesniegumus, kuros personas lūdz sniegt dažāda rakstura informāciju par to, ko tieši ieslodzītie cietumā drīkst pieprasīt par valsts līdzekļiem, kā izpaužas vienas vai otras tiesības realizēšana ieslodzījuma vietā u.tml.

Vienlaikus saņemtas sūdzības arī par citiem labas pārvaldības principa pārkāpumiem – netiek sniegtas atbildes uz personu iesniegumiem vai arī tās nav pietiekoši motivētas.

Saņemto sūdzību skaits no ieslodzījuma vietām 2017.gadā

Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, samazinājies sūdzību skaits par cietuma darbinieku fiziskā spēka pielietošanu vai savstarpējo vardarbību kameras biedru vidū, kā arī aspektā par hierarhiskās sistēmas dominēšanu cietumā. Sūdzību skaita samazināšanos par cietuma darbinieku pretlikumīgām rīcībām iespējams skaidrot ar 2015.gada 1.novembrī izveidoto Iekšējās drošības biroju. Līdz ar to lielākā daļa sūdzību par cietuma darbinieku iespējamiem likumpārkāpumiem tiek adresēta šai izmeklēšanas iestādei.

Tomēr tiesībsargs turpina saņemt sūdzības par cietuma darbinieku nelaipno attieksmi, ieslodzītā iebiedēšanu, morālu ietekmēšanu kā draudu veidā, tā arī piedāvājot dažāda veida labumus un privilēģijas, šādos gadījumos iesakot ieslodzītajam izmantot valstī izstrādāto tiesību aizsardzības mehānismu un vērsties pie cietuma priekšnieka vai Ieslodzījuma vietu pārvaldē. Tiesībsargs ir saņēmis arī signālus, ka vispārīgi cietuma administrācija un Ieslodzījuma vietu pārvalde nav efektīvs sūdzību izskatīšanas mehānisms, līdz ar to ir plānots pievērst uzmanību šim jautājumam.

8.2. Jēdzienu “advokāts” un “aizstāvis” tvērums

Pārskata periodā tiesībsargs aktualizēja jautājumu par jēdzienu “advokāts” un “aizstāvis” interpretēšanu un piemērošanu praksē attiecībā uz notiesāto tiesībām saņemt juridiska rakstura palīdzību. Proti, atbilstoši Sodū izpildes kodeksa regulējumam notiesāto tiesības uz tikšanos, saraksti un telefonsarunu izmantošanu ar aizstāvi/advokātu ir īpaši

izdalītas, tādējādi nosakot šo tiesību fundamentālo raksturu. Tomēr vienlaikus no Sodū izpildes kodeksa normām nav nosakāms, kāds ir šo jēdzienu juridiskais tvērums. Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs vērsās pie Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieces ar lūgumu sniegt informāciju par to, kādā veidā praksē tiek interpretēti Sodū izpildes kodeksā noteiktie jēdzieni “aizstāvis” un “advokāts”, un vai tie tiek attiecināti tikai uz Latvijas Republikas Advokatūras likumā paredzētajiem subjektiem, vai arī uz plašāku juristu tiesību loku.

Ieslodzījuma vietu pārvalde savā atbildes vēstulē norādīja, ka jēdziens “aizstāvis” Sodū izpildes kodeksā ir tulkojams sašaurināti, ar to saprotot tikai aizstāvi kriminālprocesa ietvaros. Proti, jēdzienu “aizstāvis” nevar attiecināt uz jebkuru notiesātā brīvi izvēlētu pārstāvi, un tādējādi notiesātajam nav jānodrošina iespēja ar pārstāvi tikties un veikt telefonsarunas tādā kārtībā, kāda noteikta Sodū izpildes kodeksa 46. un 49.panta sestajā daļā (izņemot gadījumus, kad advokāts ir arī notiesātā pilnvarotais pārstāvis). Savukārt Sodū izpildes kodeksa 49.panta sestajā daļā paredzētās telefonsarunas ar advokātu tiek nodrošinātas, ja notiesātais vēlas zvanīt jebkuram advokātam. Galvenais nosacījums, lai persona, kam notiesātais vēlas zvanīt, ir Advokatūras likumā noteiktais subjekts.

Ieslodzījuma vietu pārvalde norāda, ka, attiecinot minētos jēdzienus uz jebkuru personu, kura jebkurā procesā vai citā gadījumā vēlas būt par pārstāvi, faktiski notiesātajiem tiktu dotas tiesības tikties ar jebkuru personu pēc viņa paša izvēles bez jebkāda veida kontroles un tikšanos skaita ierobežojumiem, kas, savukārt, ir pretrunā ar kriminālsoda – brīvības atņemšana – izpildes nosacījumiem.

Ņemot vērā šā jautājuma iespējamo problemātiku, tiesībsargs 2018.gadā kā vienu no pētāmajiem jautājumiem ir izvirzījis – “Prakses, kādā ieslodzījuma vietas interpretē un praksē piemēro jēdzienu “advokāts” un “aizstāvis” lietojuma problemātika attiecībā pret notiesāto personu tiesībām saņemt juridisko palīdzību”. Šā jautājuma ietvaros tiks izvērtēts un analizēts nacionālais regulējums, kā arī to normu piemērošanas prakse, pārbaudot šādas prakses atbilstību cilvēktiesību prasībām.

8.3. Apcietinātā telefona zvanu skaits savam aizstāvim

Tiesībsargs, pamatojoties uz personas iesniegumu, kurā tika norādīts uz cietuma administrācijas rīcību, liedzot iesniedzējam zvanīt savam zvērīnātam advokātam, kurš attiecīgajā kriminālprocesā īsteno viņa aizstāvību, vienlaikus konstatēja, ka normatīvajā regulējumā attiecībā uz apcietināto tiesībām zvanīt savam aizstāvim pastāv zināma problemātika. Proti, no Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 13.panta pirmās daļas 5.punkta izriet, ka apcietinātajam ir tiesības ne retāk kā reizi nedēļā izmantot izmeklēšanas

cietuma tālruni un sazināties telefoniski ar sevis izvēlētu adresātu, tostarp aizstāvi. Tādējādi ir noteikti vienādi nosacījumi attiecībā uz visiem adresātiem, kas atsevišķās situācijās varētu radīt apcietināto tiesību uz aizstāvību ierobežojumu, kas, tiesībsarga ieskatā, nebūtu pieļaujams. Tomēr pirms tālāku secinājumu izdarīšanas tiesībsargs vērsās pie Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieces ar lūgumu sniegt informāciju par to, kāda ir izmeklēšanas cietumu administrāciju prakse apcietināto telefona zvanu nodrošināšanā saviem aizstāvjiem.

Ieslodzījuma vietu pārvalde savā atbildes vēstulē norādīja, ka saskaņā ar tās rīcībā esošo informāciju ieslodzījuma vietās apcietinātajiem tiek nodrošināta iespēja zvanīt saviem aizstāvjiem bez ierobežojuma, ievērojot noteikto dienas kārtību izmeklēšanas cietumā.

8.4. Prasības transportlīdzekļiem ieslodzīto konvojēšanai

Tiesībsargs vairākkārt saņēma iesniegumus par apstākļiem Valsts policijas transportlīdzekļos, kas paredzēti ieslodzīto pārvadāšanai (konvojēšanai). Iesniedzēji norādīja uz dažādiem apstākļiem, kuri, veicot personas konvojēšanu ar transportlīdzekli, sagādājot viņiem ciešanas. Piemēram, tika minēts, ka minētajos transportlīdzekļos neesot ventilācijas vai apgaismojuma. Turklāt arī konvojējamām personām paredzētās sēdvietas neesot ierīkotas atbilstoši ceļu satiksmes drošības prasībām.

2016.gada 6.aprīlī tika pieņemts Ministru kabineta rīkojums Nr.248 "Par Valsts policijas attīstības koncepciju". Atbilstoši minētā rīkojuma 4.punktam pašlaik ieslodzīto konvojēšana ir Iekšlietu ministrijas (Valsts policijas) pārziņā, bet līdz 2021.gadam tā tiks pilnībā nodota Tieslietu ministrijai (Ieslodzījuma vietu pārvaldei). Attiecīgi vienotas prasības transportlīdzekļiem ieslodzīto konvojēšanai ir vienlīdz svarīgas abām institūcijām. Tomēr Tieslietu ministrijai, Iekšlietu ministrijai un Satiksmes ministrijai nav vienota viedokļa par noteiktu prasību nepieciešamību transportlīdzekļu telpām ieslodzīto pārvadāšanai. Proti, pašlaik ieslodzītajiem telpu aprīkojums konvojēšanai paredzētajos transportlīdzekļos netiek vērtēts no ceļu satiksmes drošības viedokļa.

2018.gadā tiesībsargs turpinās darbu pie nepieciešamā normatīvā regulējuma izstrādes.

8.5. Miesas bojājumu fiksēšana

Tiesībsargs saņēma informāciju no notiesātā, ka iepriekšējā dienā kratīšanas laikā uzraugi pret viņu pielietoja fizisku spēku. Nodarītie miesas bojājumi netika fiksēti, lai gan viņu ir apskatījusi medmāsa, un ir vairākkārt izteicis lūgumu aizvest uz Medicīnas daļu, lai piefiksētu miesas bojājumus, kā arī sliktās pašsajūtas dēļ. Pēc šīs informācijas saņemšanas

Tiesībsarga biroja darbinieki nekavējoties sazinājās ar cietumā atbildīgo personu drošības jautājumos, informējot par saņemtajām ziņām un vienlaikus norādot uz to, cik svarīgi ir piefiksēt miesas bojājumus, lai izvērtētu pielietotā spēka samērīgumu.

Sarunas laikā Tiesībsarga birojs tika informēts, ka pret konkrēto notiesāto tika pielietots fizisks spēks, bet par pieeju ārstniecības personai konkrētai amatpersonai nebija informācijas. Vēlāk tiesībsargam papildus tika sniegta informācija (gan mutiski, gan rakstiski) par to, ka konkrētajam notiesātajam tika veikta medicīniskā apskate un tajā konstatētie miesas bojājumi ir fiksēti pacienta medicīniskajā kartē.

8.6. Notiesāto sarakste ar ģimeni, atrodoties soda izolatorā

Tiesībsargs saņēma notiesātā iesniegumu, kurā persona norādīja uz iespējamo pretrunu normatīvajā regulējumā attiecībā uz tiesībām veikt saraksti ar ģimeni, izciešot disciplinārsodu soda izolatorā. Sodu izpildes kodeksa 74.panta otrajā daļā atrunātas notiesāto, kurus tur disciplinārajos izolatoros, tiesības uz saraksti ar ģimeni. Tomēr Sodu izpildes kodeksa 74.panta pirmajā daļā atrunāts, ka notiesātajiem, kurus tur soda vai disciplinārajos izolatoros, nav tiesību satīties, saņemt sūtījumus, pienesumus un bandroles, iegādāties pārtikas produktus, nosūtīt vēstules privātpersonām.

Kā Satversmes 96.pantā, tā arī starptautiskajos normatīvajos aktos – ECPAK 8.pantā ir atrunātas ikvienas personas tiesības uz privātās dzīves aizsardzību. Kā viens no privātās dzīves realizācijas elementiem, jo īpaši personām, kas atrodas ieslodzījuma vietā, ir sarakste ar tuviniekiem un ģimeni. Sarakste ietver kā iespēju saņemt korespondenci, tā arī nosūtīt vēstules privātpersonām un ģimenes locekļiem.

Valsts institūcijas nedrīkst nevienam traucēt baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumos, kas paredzēti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts drošības, sabiedriskās kārtības vai valsts labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai morāli vai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.

Ieslodzītais vēstulē lūdza izskaidrot pretrunu, ka notiesātais soda izolatorā nevar realizēt tiesības uz saraksti ar ģimeni, jo atrašanās soda izolatorā rada aizliegumu nosūtīt vēstules radniekiem. Turklāt, Tiesībsarga birojam apzinot praksi dažādās ieslodzījuma vietās, tika konstatēts, ka dažos cietumos soda izolatorā ievietotajiem notiesātajiem tiek nodotas privātpersonu sūtītās vēstules, tomēr nav atļauts uz tām atbildēt līdz brīdim, kamēr netiek izciests piemērotais disciplinārsods un ieslodzītais atbrīvots no soda izolatora. Savukārt citos cietumos privātpersonu sūtītās vēstules tiek izsniegtas pēc atgriešanās kamerā. Atbildēšana uz

vēstulēm nav atļauta. Tādējādi bija iespējams vērot nevienlīdzīgu praksi un tiesību normu interpretāciju Latvijas ieslodzījuma vietās.

Tiesībsargs lūdza Ieslodzījuma vietu pārvaldi sniegt viedokli par notiesāto, kuri disciplinārsoda izpildes laikā ievietoti soda izolatorā, tiesībām veikt saraksti ar ģimeni un Sodū izpildes kodeksa 74.panta pirmajā un otrajā daļā iekļauto normu interpretāciju un piemērošanu ieslodzījuma vietās.

Atbildē Ieslodzījuma vietu pārvalde norādīja uz diferencēto terminu lietojumu Sodū izpildes kodeksā, kas likuma 70.panta pirmās daļas 6. un 7.punktos paredz, ka notiesātos, kuri izcieš sodu cietumos, var ievietot soda izolatoros, savukārt nepilngadīgās personas audzināšanas iestādēs par režīma pārkāpumiem var ievietot disciplinārajā izolatorā. Atļauja veikt saraksti ar ģimeni attiecas uz tiem ieslodzītajiem, kurus tur disciplinārajos izolatoros. Tādējādi tiesiskais regulējums paredz tiesības pilnīgi visā soda izciešanas laikā saņemt un nosūtīt vēstules ģimenei vienīgi nepilngadīgajiem notiesātajiem. Pilngadīgajām personām šādas tiesības, atrodoties soda izolatorā, tiek ierobežotas. Aizliegums disciplinārsoda izciešanas laikā nosūtīt vēstules pārējām privātpersonām, kas nav notiesātā ģimenes locekļi, attiecas uz visiem notiesātajiem vienlīdzīgā apmērā.

Vienlaikus Ieslodzījuma vietu pārvalde veica šī jautājuma apzināšanu visos cietumos, kuras laikā secināja, ka ieslodzījuma vietās pastāv atšķirīga prakse saistībā ar privātpersonas sūtītās korespondences saņemšanu gadījumā, ja notiesātais atrodas soda izolatorā. Proti, dažos cietumos notiesātajiem šādā situācija tiek izsniegtas saņemtās vēstules, dažos cietumos vēstules netiek izsniegtas adresātam vai arī notiesātais tiek tikai informēts par to, ka saņemta vēstule, ar kuru varēs iepazīties pēc iziešanas no soda izolatora.

Lai nodrošinātu vienādu praksi, Ieslodzījuma vietu pārvalde visiem Latvijas cietumiem nosūtīja vēstuli, sniedzot normatīvā regulējuma skaidrojumu un lūdzot turpmāk izsniegt notiesātajam adresēto korespondenci ne vēlāk kā triju dienu laikā no vēstules saņemšanas dienas, pamatojoties uz Sodū izpildes kodeksa 49.panta otro daļu.

8.7. Notiesātā ar īpašām vajadzībām saziņas nodrošināšana

Tiesībsargs saņēma iesniegumu no notiesātā ar īpašām vajadzībām (nedzirdīga persona) par viņam liegto iespēju sazināties ar brīvībā esošām personām (ģimenes locekļiem) atbilstoši Sodū izpildes kodeksā noteiktajām tiesībām uz telefonsarunām. Jo, lai realizētu Sodū izpildes kodeksā minētās tiesības, ir nepieciešamas speciālas saziņas iekārtas, kuras cietuma administrācija nenodrošina, kā arī neatļauj nodot caur pienesumiem un sūtījumiem. Pārbaudot minēto informāciju, tiesībsargs konstatēja, ka šo iekārtu glabāšana brīvības

atņemšanas vietā ir liegta. Nekavējoties reaģējot un vēršoties Ieslodzījuma vietu pārvaldē un Tieslietu ministrijā, tika panākts, ka Ieslodzījumu vietu pārvalde iesaistījās pilotprojektā, kura ietvaros notiesātajiem un apcietinātajiem, kuriem saziņai ar ārpusauli, tai skaitā ģimeni, ir nepieciešamas speciālas iekārtas, būs iespēja šīs tiesības realizēt, izmantojot videozvana iespējas.

8.8. Nosacīti notiesātā pienākums reģistrēties Valsts probācijas dienestā

Tiesībsargs saņēma personas iesniegumu, kurā tika izteiktas sūdzības par normatīvo regulējumu, kas neparedz nosacītas notiesāšanas gadījumā vienlaikus ar tiesas spriedumu nosacīti notiesāto personu informēt arī par pienākumu ierasties Valsts probācijas dienestā.

Sniedzot atbildi uz minēto iesniegumu, tiesībsargs konstatēja, ka soda izpildes stadijā nosacīti notiesātā tiesības un pienākumi ir noteikti Sodū izpildes kodeksa 30.nodaļā, neparedzot to atsevišķu izskaidrošanu pēc tiesas sprieduma taisīšanas. Tiesībsarga ieskatā, notiesātajiem jau primāri pašiem, izciešot tādus sodus kā piespiedu darbs un probācijas uzraudzība, kā arī nosacītas notiesāšanas gadījumā ir jāveic visas no sevis atkarīgās darbības, lai tiesas spriedums tiktu pildīts un ievēroti spēkā esošie normatīvie akti. Vienlaikus tika atzīmēts, ka, skatoties caur Satversmes 90.panta prizmu, kā arī ievērojot labas pārvaldības principu, personas informēšana iepriekš minētajos gadījumos vismaz par tās pienākumu ierasties Valsts probācijas dienestā būtu apsverama.

Līdz ar to tiesībsargs, lai veiktu plašāku minētās situācijas izvērtējumu, vēršīsies pie kompetentajām valsts institūcijām.

8.9. Notiesātā informēšana par pārvietošanu uz izmeklēšanas cietumu

Tiesībsargs kā vienu no 2017.gada pētāmajiem jautājumiem izvirzīja “Prakses, kādā notiesātie tiek pārvietoti uz izmeklēšanas cietumiem, problemātika un tās izzināšana”. Šā jautājuma ietvaros tiesībsargs vērtēja praksē, iespējams, pastāvošo problemātiku attiecībā uz kārtību, kādā notiesātajiem tiek paziņots par viņu pārvietošanu uz izmeklēšanas cietumu, kā arī saistībā ar viņiem piešķiramo procesuālo statusu un no tā izrietošajām tiesībām.

Šā jautājuma ietvaros tiesībsargs vērsās Ģenerālprokuratūrā ar lūgumu sniegt tās viedokli par notiesāto iepazīstināšanu ar Sodū izpildes kodeksa 20.panta pirmās daļas 2.punkta kārtībā pieņemto lēmumu, informāciju par pašreizējo prokuroru praksi minētās normas piemērošanā, kā arī nepieciešamības gadījumā – iespējamās tālākos risinājumus šī jautājuma risināšanā.

Sodu izpildes kodeksa 20.panta pirmās daļas 2.punktā ir noteikts, ka *“notiesātā pārvietošana no brīvības atņemšanas iestādēm uz izmeklēšanas cietumu pieļaujama sakarā ar izmeklēšanas darbībām lietā par noziedzīgu nodarījumu, ko izdarījis notiesātais vai cita persona, — ar rajona, pilsētas vai tiesu apgabala prokurora lēmumu — uz laiku līdz trim mēnešiem, bet ar Latvijas Republikas ģenerālprokurora lēmumu — līdz sešiem mēnešiem”*.

Ģenerālprokuratūra savā atbildes vēstulē norādīja, ka brīvības atņemšanas iestādes administrācijai, saņemot prokurora vai arī ģenerālprokurora lēmumu par notiesātā pārvietošanu uz izmeklēšanas cietumu, būtu jāparedz pienākums, piemēram, Ministru kabineta 2006.gada 30.maija noteikumos Nr.423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” noteiktajā kārtībā un termiņā iepazīstināt notiesāto ar šo lēmumu, jo tas viņu skar tiešā veidā.

Sekojoši, lai tiktu noskaidrots otras jautājumā iesaistītās puses viedoklis, tiesībsargs vērsās pie Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieces.

Ieslodzījuma vietu pārvalde savā atbildes vēstulē norādīja, ka, tās ieskatā, nav nepieciešams izdarīt grozījumus Ministru kabineta noteikumos Nr.423. Ievērojot KPL ietvertu regulējumu, Ieslodzījuma vietu pārvalde atbalsta esošās prakses maiņu, prokuroram vai ģenerālprokuroram nosūtot notiesātajam Sodu izpildes kodeksa 20.panta pirmās daļas 2.punkta kārtībā pieņemtā lēmuma otro eksemplāru (vai informatīvo paziņojumu) slēgtā aploksnē ar pavadvēstuli, kas adresēta brīvības atņemšanas iestādes administrācijai ar lūgumu izsniegt minēto aploksnī notiesātajam, kā to šobrīd praktizē tiesas.

Ņemot vērā iepriekš minēto, kā arī Ieslodzījuma vietu pārvaldes sniegto priekšlikumu situācijas noregulējumam, tiesībsargs vērsās pie ģenerālprokurora ar lūgumu lemt par turpmākās prakses maiņu, lai notiesātie pirms viņu pārvietošanas uz izmeklēšanas cietumu tiktu savlaicīgi iepazīstināti ar Sodu izpildes kodeksa 20.panta pirmās daļas 2.punkta kārtībā pieņemto lēmumu. Pēc atkārtotas vēršanās Ģenerālprokuratūrā tiesībsargs tika informēts, ka prokuroriem tiks nosūtīta informatīvā vēstule, vērsot uzmanību, ka par Sodu izpildes kodeksa 20.panta pirmās daļas 2.punkta kārtībā pieņemtajiem lēmumiem savlaicīgi jāinformē arī notiesātais, par kuru lēmums pieņemts.

8.10. Ārzemnieku tiesību ievērošana brīvības atņemšanas iestādē

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis iesniegumu no ārzemnieka, kurš atrodas apcietinājumā Latvijas ieslodzījuma vietā. Konkrētajā gadījumā apcietinātais izteica sūdzību, ka cietumā netiek izsniegti dokumenti viņam saprotamā – angļu valodā.

Personai tika paskaidrots, ka ieslodzījuma vietai ir pienākums iepazīstināt personai saprotamā valodā ar tiem dokumentiem, kuri attiecas uz viņas kā apcietinātā statusu, pienākumiem un tiesībām, nevis veikt jebkura dokumenta tulkojumu pēc personas izvēles. Arī starptautiskie standarti neparedz tiesības pieprasīt jebkuru dokumentu tulkojumus personai saprotamā valodā pēc viņas izvēles. Turklāt iestādēm ir Valsts valodas likumā noteikts pienākums sniegt atbildi valsts valodā.

8.11. ANO Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokols

Tiesībsargs jau iepriekšējos gada ziņojumos ir norādījis, ka vairākkārt ir aktualizējis ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem papildprotokola (turpmāk – Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokols) ratifikācijas nepieciešamību Latvijā, kas paredz izveidot neatkarīgu mehānismu, kura pienākums būtu veikt regulāras vizītes uz iestādēm, kurās personām ir vai varētu tikt ierobežota brīvība, lai novērstu spīdzināšanu un nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu apiešanos.

Tiesībsarga 2016.gada ziņojumā tika norādīts, ka Ministru prezidents 2016.gada 26.oktobrī izdeva rīkojumu Nr.626 „Par darba grupu informatīvā ziņojuma izstrādei par Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem (Spīdzināšanas konvencijas) Papildprotokola ieviešanas variantiem”, ar kuru tieslietu ministram tika uzdots līdz 2017.gada 1.maijam Ministru kabinetā iesniegt informatīvo ziņojumu. Tā izstrādes gaitā darba grupā tika uzklauts arī Tiesībsarga biroja darbinieku viedoklis par līdzšinējo pieredzi pārbaužu vizīšu veikšanā un iespējamo kompetenci Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokolā iekļauto tiesību aizsardzības jomā.

Tieslietu ministrija informatīvajā ziņojumā atzina par lietderīgu ratificēt Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokolu un ratifikācijas gadījumā par piemērotāko un optimālāko variantu Latvijai atzina nacionālā preventīvā mehānisma (regulāru pārbaužu vizīšu sistēmas) funkciju uzticēt Tiesībsarga birojam. 2017.gada 9.maijā Latvijas valdība nolēma pēc likumprojekta "Par valsts budžetu 2018.gadam" un likumprojekta "Par vidēja termiņa budžeta ietvaru 2018., 2019. un 2020.gadam" apstiprināšanas valdībā lemt par pievienošanos Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokolam. Tieslietu ministrija informatīvajā ziņojumā iekļāva arī Tiesībsarga biroja veikto aprēķinu par nepieciešamajiem papildu finanšu resursiem nacionālā preventīvā mehānisma funkcijas veikšanai, izveidojot jaunu struktūrvienību ar pieciem darbiniekiem.

Tika aprēķināts: lai veiktu nacionālo preventīvo funkciju, nepieciešamais papildu finansējums 2018.gadam ir 145 149 eiro, 2019. – 150 221 eiro un 2020. – 144 776 eiro apmērā, kas sastāda aptuveni 10% no Tiesībsarga biroja pamatbudžeta. Turklāt Tieslietu ministrija informatīvajā ziņojumā norādīja, ka saskaņā ar Tiesībsarga likuma 13.panta 3.punktu tiesībsargam un Tiesībsarga biroja darbiniekiem ir tiesības jebkurā laikā bez speciālas atļaujas apmeklēt slēgta tipa iestādes, brīvi pārvietoties iestādes teritorijā, apmeklēt visas telpas un vienatnē satikties ar personām, kuras tiek turētas slēgta tipa iestādēs. Papildu finansējuma piešķiršana ļautu celt tiesībsarga darbības efektivitāti un stiprināt iekšējo mehānismu, to pietuvinot Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokolā paredzētajam līmenim. Tieslietu ministrija ierosināja Tiesībsarga biroja kapacitāti stiprināt jau tā esošās kompetences ietvaros, kas būtu kā solis pirms Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokola ratifikācijas, kas liecinātu par vēlmi nodrošināt efektīvu iekšējo preventīvo mehānismu un sagatavot tiesībsarga institūciju jaunās funkcijas izpildei. Bez Tiesībsarga biroja kapacitātes stiprināšanas tas nacionālā preventīvā mehānisma funkcijas pienācīgā līmenī pildīt nespēs.

Saeima, lemjot par 2018.gada budžetu, atbalstīja papildu finansējuma piešķiršanu tiesībsargam, kas ļauj stiprināt Tiesībsarga biroja kapacitāti preventīvu vizīšu veikšanā iestādēs, kurās personām ir vai varētu tikt ierobežota brīvība, lai novērstu spīdzināšanu un nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu apiešanos. Līdz ar to tiesībsargs 2018.gadā regulāri veiks vizītes uz iestādēm, kurās personām ir vai varētu tikt ierobežota brīvība.

Vienlaikus tiesībsargs 2017.gadā vērsās arī pie ANO Augstā Cilvēktiesību komisāra *Zeid Ra`ad Al Husein*, Eiropas Padomes Cilvēktiesību komisāra Nila Muižnieka un Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa, informējot par Latvijas valdības spertajiem soļiem tuvāk Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokola ratificēšanai, vienlaikus norādot, ka nav pieļaujama vilcināšanās attiecībā uz nacionālā preventīvā mehānisma izveidi Latvijā, kā arī aicinot sniegt atbalstu Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokola ratificēšanas nepieciešamībai, kas nākotnē novērstu cilvēktiesību pārkāpumus iestādēs, kurās atrodas mazaizsargātie cilvēki.

Šobrīd vēl aizvien tikai divas no Eiropas Savienības dalībvalstīm, no kurām viena ir Latvija, bet otra Slovākija, nav ne parakstījušas, ne ratificējušas Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokolu.¹²¹ Tas gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī rada nepareizus priekšstatus par valsts apņemšanos novērst iespējamus spīdzināšanas un/vai sliktas apiešanās vai sodīšanas riskus. 2017.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki ar Slovākijas Ombuda institūcijas darbiniekiem apmainījās ar aktuālo informāciju saistībā ar Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokola ratificēšanas gaitu katrā valstī.

¹²¹ Status of Ratification Interactive Dashboard. Pieejams: <http://indicators.ohchr.org/>

8.12. CPT ziņojums Latvijas valdībai par 2016.gada vizīti

Vizītes laikā 2016.gadā, lai iegūtu informāciju sev interesējošā jomā, CPT delegācija tikās arī ar Tiesībsarga biroja darbiniekiem. Savukārt Spīdzināšanas novēršanas komiteja 2017.gadā publicēja ziņojumu Latvijas valdībai par tās vizīti Latvijā no 2016.gada 12. līdz 22.aprīlim ar secinājumiem un sniegtajiem ieteikumiem, un rekomendācijām pēc policijas iestāžu (Aizkraukles policijas iecirknis, Cēsu policijas iecirknis, Daugavpils policijas iecirknis, Gulbenes policijas iecirknis, Gulbenes Pašvaldības policijas iecirknis, Limbažu policijas iecirknis, Valmieras policijas iecirknis), cietumu (Cēsu Audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem, Daugavgrīvas cietums, Jelgavas cietums, Rīgas Centrālcietums, Olaines cietumu slimnīca (psihiatrijas nodaļa)) un psihiatriskās/sociālās aprūpes iestāžu (Strenču psihiatriskā slimnīca, Litenes Sociālās aprūpes iestāde) apmeklējuma.

Sīkāk ar Spīdzināšanas novēršanas komitejas ziņojumu, tā kopsavilkumu un Latvijas valdības atbildi latviešu valodā var iepazīties komitejas mājaslapā.¹²²

8.13. Viedoklis Satversmes tiesas lietā Nr.2017-19-01

Tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2017-19-01 “Par Latvijas Sodu izpildes kodeksa 50.²¹panta piektās daļas, ciktāl tā attiecas uz lēmumu, ar kuru atteikta brīvības atņemšanas soda izciešanas režīma mīkstināšana, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”.

Apstrīdētajā normā – Sodu izpildes kodeksa 50.²¹panta piektajā daļā – bija noteikts, ka *“Ieslodzījuma vietu pārvaldes lēmums nav pārsūdzams.”*¹²³ Savukārt Satversmes 92.panta pirmajā teikumā ir noteikts, ka *ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.*

¹²² Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-publishes-new-report-on-latvia>

¹²³ Ar 2017.gada 7.decembra grozījumiem Latvijas Sodu izpildes kodeksā, kas stājās spēkā 2017.gada 21.decembrī, 50.²¹pants tika izteikts šādā redakcijā: “50.²¹ pants. Izvērtēšanas komisijas lēmumu apstrīdēšana un pārsūdzēšana

Notiesātais izvērtēšanas komisijas lēmumu var apstrīdēt Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniekam Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Sūdzības iesniegšana neaptur izvērtēšanas komisijas lēmuma darbību.

Ja Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieks izvērtēšanas komisijas lēmumu ir atcēlis, lietu atkārtoti izskata nākamajā izvērtēšanas komisijas sēdē.

Notiesātais var pārsūdzēt Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmumu Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmuma pārsūdzēšana neaptur tā darbību. Ja pieteicējs ir lūdzis un tiesa uzskata, ka lietu ir lietderīgāk izskatīt tiesas sēdē, tā var noteikt šīs lietas izskatīšanu mutvārdu procesā. Ja Administratīvā rajona tiesa Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmumu atceļ, lietu atkārtoti izskata nākamajā izvērtēšanas komisijas sēdē.

Administratīvās rajona tiesas lēmumu var pārsūdzēt, iesniedzot kasācijas sūdzību Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentam.” Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=90218>

Lieta ierosināta pēc Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta pieteikumiem. Proti, Augstākā tiesa divās administratīvajās lietās pieņēma lēmumu iesniegt pieteikumu Satversmes tiesā un līdz Satversmes tiesas nolēmuma spēkā stāšanās dienai apturēt tiesvedību lietās. Vienas lietas pamatā ir uz mūžu notiesātā neapmierinātība par cietuma priekšnieka rīcību – atteikumu virzīt iesniegumu par brīvības atņemšanas soda izciešanas režīma mīkstināšanu izskatīšanai izvērtēšanas komisijā. Savukārt otras lietas pamatā ir izvērtēšanas komisijas atteikums notiesātajam mīkstināt soda izciešanas režīmu. Augstākā tiesa uzskata, ka situācijā, kad notiesātajam tiek atteikta soda izciešanas režīma mīkstināšana, apstrīdētā norma, kas liedz šādu lēmumu pārsūdzēt tiesā, neatbilst Satversmes 92.panta pirmajam teikumam.

Tiesībsargs norādīja, ka lietā ir būtiski nošķirt izvērtēšanas komisijas pieņemtos lēmumus, izskatot Sodū izpildes kodeksa 50.¹⁶panta pirmajā daļā minētos notiesāto iesniegumus par noteiktā soda izciešanas režīma mīkstināšanu (tajā skaitā izvērtēšanas komisijas atteikumu par soda izciešanas režīma mīkstināšanu), no brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīcības, nevirzot notiesātā iesniegumu izskatīšanai izvērtēšanas komisijā, ja viņš konstatējis tā neatbilstību Sodū izpildes kodeksa 50.¹⁹pantā minētajiem priekšnosacījumiem.

Likumdevējs Sodū izpildes kodeksa 50.¹⁹pantā ir skaidri noteicis formālus priekšnoteikumus, lai notiesātajam rastos tiesības lūgt soda izciešanas režīma mīkstināšanu. Kamēr tie nav izpildīti, tikmēr brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks nav tiesīgs virzīt notiesātā iesniegumu par noteiktā soda izciešanas režīma mīkstināšanu izskatīšanai izvērtēšanas komisijas sēdē. Brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks nevērtē šos iesniegumus pēc būtības. Ja cietuma priekšnieks konstatē neatbilstību kaut vienam no Sodū izpildes kodeksa 50.¹⁹pantā minētajiem kritērijiem, notiesātā iesniegumu atgriež atpakaļ, informējot par nevirzīšanas iemesliem un laiku, kad notiesātajam radīsies tiesības uz soda izciešanas režīma mīkstināšanu.¹²⁴ Līdz ar to pirmajā gadījumā tiesību aizsardzības mehānisms ir noteikts Sodū izpildes kodeksa 50.²¹panta piektajā daļā (par kuras atbilstību Satversmei ir ierosināta lieta Nr.2017-19-01), bet otrajā gadījumā – Sodū izpildes kodeksa 50.panta otrajā daļā.

Sniedzot viedokli par Sodū izpildes kodeksa 50.²¹panta piektajā daļā noteikto tiesību aizsardzības mehānismu, tiesībsargs norādīja, ka, lai secinātu, vai ar apstrīdēto normu var tikt būtiski skartas notiesāto cilvēktiesības, ir jāizvērtē izvērtēšanas komisijas pieņemto lēmumu tiesiskās sekas attiecībā uz notiesātajiem, kā arī šo tiesisko seku – ar lēmumiem ierobežoto jeb nepiešķirto tiesību – būtiskums no cilvēktiesību viedokļa.

¹²⁴ Latvijas Sodū izpildes kodeksa 50.¹⁹pants (likuma redakcijā, kas stājas spēkā 2015.gada 14.jūlijā).

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka izvērtēšanas komisija ir uzskatāma par speciāli veidotu, iekšēju, soda progresīvo izpildi regulējošu instrumentu, kura mērķis un būtība ir izvērtēt katra notiesātā individuālo soda izpildes norisi, piemērotos sodus par soda izciešanas režīma pārkāpumiem un pamudinājumus. Ar šī instrumenta palīdzību, balstoties uz ieslodzījuma vietas darbinieku sniegto vērtējumu, uzklusot notiesāto viedokļus, katrā individuālā gadījumā ir iespējams lemt par notiesātajam piemērotāko soda izciešanas režīmu atbilstoši viņa uzvedībai un sasniegtajam resocializācijas līmenim. Vienlaikus no izvērtēšanas komisijas spējas ātri un efektīvi darboties un pieņemt lēmumus ir atkarīga soda progresīvas izpildes efektivitāte, proti, spēja nekavējoties reaģēt uz izmaiņām notiesātā uzvedībā un personībā kopumā. Tādējādi izvērtēšanas komisijas lēmumi būtu uzskatāmi par specifiskiem iekšējiem lēmumiem, kas regulē notiesāto virzību no vieglāka soda izciešanas režīma uz stingrāku, un otrādi, atbilstoši notiesātā uzvedībai ieslodzījuma vietā. Turklāt tie ir pakļauti Ieslodzījuma vietu pārvaldes kontrolei.

Tomēr tiesībsargs atzina, ka tiesību apjoms notiesātajiem dažāda veida cietumos un soda izciešanas režīmos ir atšķirīgs. It īpaši katrā soda izciešanas režīmā atšķirīgs ir tiesību apjoms, kas saistīts ar notiesāto saskarsmi ar ārpusauli, tuviniekiem. Tiesībsarga ieskatā, ieslodzīto tiesību uz privāto dzīvi realizācijai kā neatņemamai un vitāli svarīgai resocializācijas sastāvdaļai ir būtiska nozīme penitenciārajā tiesību sistēmā. Regulāri ģimenes locekļu apmeklējumi nav privilēģija, ko var atņemt, bet gan ECPAK 8.pantā noteiktas ieslodzīto un viņu ģimenes locekļu tiesības, kas piešķirtas, lai palīdzētu uzturēt ģimenes attiecības. Apmeklējumu politika būtiski ietekmē ieslodzīto un viņu ģimenes locekļu dzīvi.¹²⁵ Tādēļ tiesībsargs secināja, ka izvērtēšanas komisiju pieņemtie lēmumi par atteikšanos mīkstināt soda izciešanas režīmu skar ieslodzīto tiesību uz privāto dzīvi īstenošanu tikpat lielā mērā, cik lēmumi par soda izciešanas režīma pastiprināšanu.

ECT, lai noteiktu, vai iestāde ir uzskatāma par “neatkarīgu”, ņem vērā sekojošus kritērijus: 1) veids, kādā personas tiek ieceltas amatā; 2) pilnvaru termiņš; 3) garantijas pret ietekmi no ārpuses; 4) iestādes neatkarības garantijas.¹²⁶

Eiropas cietumu noteikumu 70.3.punktā ir noteikts: *“Ja lūgumu vai sūdzību noraida, ieslodzītajam dara zināmus iemeslus, turklāt tādā gadījumā šis ieslodzītais ir tiesīgs iesniegt apelācijas sūdzību neatkarīgai iestādei.”* Ņemot vērā, ka izvērtēšanas komisiju sastāvā ir

¹²⁵ Tiesībsarga 2016.gada 25.novembra viedoklis Nr.1-6/15 Satversmes tiesai lietā Nr.2016-12-01 “Par Latvijas Sodu izpildes kodeksa 50.²¹panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”.

¹²⁶ Sīkāk skat. Criteria for assessing independence. In: Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb), p.16. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf, 08.12.2017.

iekļautas personas no ieslodzījuma vietas un Ieslodzījuma vietu pārvaldes,¹²⁷ turklāt komisijas priekšsēdētājs ir Ieslodzījuma vietu pārvaldes centrālā aparāta amatpersona, tad Ieslodzījuma vietu pārvaldi nevar uzskatīt par neatkarīgu iestādi ECPAK un Eiropas cietumu noteikumu 70.3.punkta izpratnē. Kā jau iepriekš tika konstatēts, izvērtēšanas komisijas lēmums būtiski skar notiesātā cilvēktiesības, līdz ar to notiesātajiem tiek liegtas tiesības uz taisnīgu tiesu gadījumos, kad pastāv būtisks cilvēktiesību aizskārums.

Tiesībsarga ieskatā, nav saskatāms būtisks sabiedrības ieguvums, ierobežojot notiesāto tiesības uz taisnīgu tiesu gadījumos, kad pārskatāms nolēmums par atteikšanos mīkstināt brīvības atņemšanas soda režīmu, kas, kā iepriekš konstatēts tiesībsarga 2016.gada 25.novembra viedoklī Satversmes tiesai Nr.1-6/15, būtiski skar ieslodzīto tiesības uz privāto dzīvi.¹²⁸ Tiesībsargs uzskata, ka Sodu izpildes kodeksa 50.²¹panta piektā daļa, ciktāl tā attiecas uz lēmumu par atteikšanos mīkstināt soda izciešanas režīmu notiesātajam, ir neatbilstoša Satversmes 92.panta pirmajam teikumam. Ir nepieciešams, lai izvērtēšanas komisijas lēmumu par atteikšanos mīkstināt soda izpildes režīmu, tiesiskuma pārbaude tiktu veikta neatkarīgā institūcijā – tiesā.

Papildus tiesībsargs vērsa uzmanību uz to, ka pēc tam, kad Satversmes tiesa lietā Nr.2016-12-01 „Par Latvijas Sodu izpildes kodeksa 50.²¹panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam” atzina Sodu izpildes kodeksa 50.²¹panta piekto daļu, ciktāl tā attiecas uz lēmumu par soda izciešanas režīma pastiprināšanu notiesātajam, par neatbilstošu Satversmes 92.panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2018.gada 1.janvāra, Tieslietu ministrija ir izstrādājusi risinājumu sprieduma izpildei. Viedokļa sniegšanas brīdī Saeimā izskatīšanā ir likumprojekts Nr.1005/Lp12 „Grozījumi Latvijas Sodu izpildes kodeksā”,¹²⁹ kurā ir ietverts tieslietu ministra priekšlikums grozīt Sodu izpildes kodeksa 50.²¹pantu, kurā ir noteikta izvērtēšanas komisijas lēmumu apstrīdēšanas un pārsūdzēšanas kārtība.

¹²⁷ Ministru kabineta 2015.gada 30.jūnija noteikumi Nr.345 “Noteikumi par brīvības atņemšanas iestādes izvērtēšanas komisijas sastāvu, darbības kārtību un lēmumu pieņemšanas kritērijiem”, 2.punkts: “Ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka rīkojumu izveidotās komisijas sastāvā ietver šādus balsstiesīgus locekļus:

- 2.1. komisijas priekšsēdētājs – Ieslodzījuma vietu pārvaldes centrālā aparāta amatpersona;
- 2.2. komisijas priekšsēdētāja vietnieks – brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks;
- 2.3. komisijas locekļi – par notiesāto resocializāciju, uzraudzību un drošību atbildīgo brīvības atņemšanas iestādes struktūrvienību priekšnieki.”

¹²⁸ Tiesībsarga 2016.gada 25.novembra viedokļa Satversmes tiesai lietā Nr.2016-12-01 punktā [9] ir secināts, ka sabiedrības ieguvums attiecībā uz liegšanu notiesātajām personām pārsūdzēt izvērtēšanas komisiju lēmumus par soda izpildes režīma pastiprināšanu – taisnīgas tiesas nodrošināšana citām personām – ir minimāls.

¹²⁹ Likumprojekts Nr.1005/Lp12 „Grozījumi Latvijas Sodu izpildes kodeksā”. Pieejams:

[http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webAll?SearchView&Query=\(\[NumberTxt\]=1005/Lp12\)&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webAll?SearchView&Query=([NumberTxt]=1005/Lp12)&SearchMax=0&SearchOrder=4), aplūkots 01.12.2017.

Atšķirībā no šobrīd spēkā esošās panta redakcijas priekšlikums paredz, ka notiesātajam būs tiesības APL noteiktajā kārtībā vērsties administratīvajā rajona tiesā par izvērtēšanas komisijas lēmumu par soda izciešanas režīma pastiprināšanu vai mīkstināšanu. Savukārt par administratīvās rajona tiesas pieņemto lēmumu notiesātajam būs tiesības iesniegt kasācijas sūdzību Augstākajā tiesā. Līdz ar to tiesībsargs secināja, ka pēc grozījumu Sodu izpildes kodeksa 50.²¹pantā pieņemšanas Saeimā notiesātajiem būs tiesības iesniegt sūdzību tiesā par izvērtēšanas komisijas lēmumu, kas ir pieņemts, izskatot notiesātā iesniegumu saskaņā ar Sodu izpildes kodeksa 50.¹⁶panta pirmo daļu par noteiktā soda izciešanas režīma mīkstināšanu vai brīvības atņemšanas iestādes administrācijas priekšlikumu par notiesātajam noteiktā soda izciešanas režīma pastiprināšanu. Turklāt šāda lēmuma tiesiskuma kontrole būs nodrošināta divās tiesu instancēs, kas ir vērtējams pozitīvi.

8.14. Apstākļi īslaicīgās aizturēšanas vietās

Tiesībsargs saņem dažāda rakstura iesniegumus no personām, kuras atrodas brīvības atņemšanas iestādēs. Visbiežāk personas norāda uz sliktiem sadzīves apstākļiem (Tukuma, Jelgavas, Valmieras īslaicīgās aizturēšanas vietās, atskurbtuvēs) ieslodzījumā. Ņemot vērā minēto, Tiesībsarga biroja darbinieki bez iepriekšēja brīdinājuma apmeklēja Talsu un Tukuma ĪAV. Minēto vizīšu laikā tika apsekotas ĪAV telpas, kā arī veiktas pārrunas ar iecirkņa darbiniekiem un aizturētajiem, kā arī apzināti apstākļi kādos personas atrodas.

Vizītes laikā Talsos tika konstatēts, ka kameras nav aprīkotas atbilstoši Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 2. un 7.pantā noteiktajām prasībām, netiek nodrošinātas Ministru kabineta 2016.gada 16.novembrī noteikumos Nr.726 "Higiēnas prasības īslaicīgās aizturēšanas vietā" definētās prasības ĪAV telpu uzkopšanai, kā arī netiek nodrošināta iespēja nosūtīt vēstules slēgtā veidā un ieturēt maltīti pienācīgos apstākļos. Vienlaikus tika konstatēts, ka administratīvā pārkāpuma lietās pieņemtais lēmums par aresta uzlikšanu netiek izpildīts savlaicīgi un par vairākiem administratīviem pārkāpumiem sodītās personas atrodas ĪAV ilgāk par LAPK noteikto termiņu.

Tiesībsargs 2017.gada 10.aprīlī sniedza savu atzinumu par konstatēto Talsu ĪAV. Savā atzinumā tiesībsargs kopumā sniedza četras rekomendācijas: 1) par nepieciešamību nodrošināt ĪAV telpu un kameru atbilstību Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 2. un 7.pantā noteiktajām prasībām; 2) par nepieciešamību ievērot Ministru kabineta 2016.gada 16.novembra noteikumos Nr.726 "Higiēnas prasības īslaicīgās aizturēšanas vietā" noteiktās prasības īslaicīgās aizturēšanas vietas telpu uzkopšanai; 3) nodrošināt konfidencialu korespondences nosūtīšanu normatīvajos aktos paredzētajām institūcijām, kā arī ieturēt maltīti

pienācīgos apstākļos; 4) veikt nepieciešamos pasākumus, lai administratīvā pārkāpuma lietās pieņemtais lēmums par aresta uzlikšanu tiktu izpildīts savlaicīgi un administratīvi sodītās personas neatrastos ĪAV ilgāk par LAPK noteikto termiņu.

Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldes Kārtības policijas biroja priekšnieka vietniece 2017.gada 22.jūnija vēstulē informēja tiesībsargu, ka telpas tiks pārveidotas un biometrijas datus neievāks koridorā. Attiecībā uz higiēnas prasību ievērošanu Nodrošinājumu valsts aģentūra nav sniegusi apstiprinājumu par trūkumu novēršanu. ĪAV aizturēto personu korespondenci nosūta Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 15.panta trešās daļas noteiktajā kārtībā, vēršot uzmanību, ka nav normatīvā regulējuma, kas uzliktu par pienākumu nosūtīt apcietināto vēstules par iestādes līdzekļiem (tas ir jādara izmeklēšanas cietumiem). Par nepieciešamību nodrošināt savlaicīgu administratīvo sodu izpildi darbinieki tiek regulāri informēti.

Arī pēc vizītes Tukuma ĪAV savā atzinumā tiesībsargs sniedza vairākas rekomendācijas, un galvenās no tām: 1) nepieciešamība ievērot noteiktās higiēnas prasības; 2) nodrošināt ĪAV ievietoto personu uzturēšanos kamerā atbilstoši normatīvo aktu un starptautisko tiesību aktu prasībām; 3) nodrošināt konfidencialu korespondences nosūtīšanu normatīvajos aktos paredzētajām institūcijām, 4) kā arī iekārtot ĪAV atsevišķas telpas aizturēto personu apskatei un personām, kuras veic ĪAV diennakts apsardzību.

Valsts policijas Zemgales reģiona pārvaldes Kārtības policijas biroja priekšnieks 2017.gada 2.maija vēstulē informēja tiesībsargu, ka lielākā daļa no sniegtajām rekomendācijām ir tikušas ņemtas vērā un konstatētie pārkāpumi vai nepilnības ir novērstas. Savukārt daļā par rekomendēto telpu ierīkošanu un visu metāla drošības žālūziju demontāžu tika norādīts, ka drošības un resursu trūkumu dēļ tiesībsarga sniegtās rekomendācijas pagaidām nav iespējams izpildīt.

Tāpat tiesībsargs 2017.gadā no Latvijas vēstniecības Somijā saņēma pārsūtītu sūdzību no Latvijas pilsoņa, kura cilvēktiesības ir pārkāptas, atrodies Somijas policijas izolatorā: tam liegtas ikdienas pastaigas, lasāmviela angļu un krievu valodā, novēloti izsniegta zobu pasta, liegti zvani radniekiem, lai informētu par savu atrašanos vietu, nepieciešamības gadījumā netika savlaicīgi izsniegti medikamenti, liegta komunikācija ar radniekiem, advokātu Latvijā, kā arī Latvijas un Somijas tiesībsargājošajām iestādēm, un cilvēktiesību aizsardzības institūcijām abās valstīs. Tiesībsargs informēja Somijas parlamentāro ombudu par saņemto informāciju un lūdza izskatīt Latvijas pilsoņa sūdzību.

9. Nepilsoņi Latvijā

9.1. Tikšanās ar žurnālistiem un atbalsts Valsts prezidenta iniciatīvai

Visa aizvadītā gada ietvaros tiesībsargs vairākkārt aktualizēja nepilsoņu tematiku. Tika skaidrotas Latvijas nepilsoņa un bezvalstnieka statusa atšķirības Latvijas un ārvalstu žurnālistiem.

Tāpat tiesībsargs atbalstīja Valsts prezidenta iniciatīvu piešķirt ikvienam Latvijā dzimušam nepilsoņa bērnam Latvijas pilsonību. Valsts prezidenta rīkotajā diskusijā Rīgas pilī “Nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšana Latvijas Republikā” 2017.gada 7.septembrī tiesībsargs uzstājās ar priekšlasījumu “Ikvienu bērna tiesības uz pilsonību: bērnu tiesību un cilvēktiesību aspekti”. Tajā tiesībsargs atsaucās starptautiskajiem tiesību avotiem, kas garantē bērna tiesības uz pilsonību. Tiesībsargs pieminēja 2013.gada grozījumus Pilsonības likumā, saskaņā ar kuriem bērns atzīstams par Latvijas pilsoni, pamatojoties uz viena vecāka pausto gribu. Tomēr, tā kā vecāki kūtri izmanto likumā paredzētās tiesības, ir atbalstāma tiesiskā regulējuma pilnveidošana, lai ikvienam bērnam piedzimstot automātiski tiktu piešķirta Latvijas pilsonība, ja vien bērna vecāki no tās neatsakās.

Savā uzrunā tiesībsargs arī uzsvēra, ka vienlaikus būtu nepieciešams uzsākt diskusiju par līdzšinējā termina “nepilsonis” maiņu, jo tas ir maldinošs un rada negatīvu pieskaņu. Kā izriet no pētījumiem, daļa nepilsoņu uzsver, ka šis statuss cilvēkam rada subjektīvu diskriminācijas sajūtu, kas netiek saistīts ar kādiem ekonomiskiem vai politiskiem ierobežojumiem, bet gan ar pašu statusu, tā piešķiršanu un nepieciešamību kārtot naturalizācijas eksāmenus, tai skaitā apgūt latviešu valodu.¹³⁰

9.2. Ierosinājumi Saeimas priekšsēdētājam un Ministru prezidentam

2017.gada oktobrī tiesībsargs vērsās pie Saeimas priekšsēdētājas I.Mūrnieces un Ministru prezidenta M. Kučinska, sniedzot konkrētus priekšlikumus nepilsoņu problemātikas risināšanai. Tiesībsargs uzsvēra, ka nepilsoņa statuss savulaik tika veidots kā pagaidu statuss, nevis Latvijas pilsonības paveids. Tādējādi tiesībsargs aicināja, ka Latvijas nepilsoņiem jādod sekojošas iespējas: iegūt pilsonību, naturalizējoties var arī izvēlēties citu valsti, ar kuru veidot tiesisku saikni.

Tiesībsargs uzsvēra: lai arī Saeima ir noraidījusi Valsts prezidenta iniciatīvu “Par nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšanu bērniem”, šī diskusija noteikti ir jāturpina. Ja izdotos panākt, ka nepilsoņa statuss bērniem vairs netiek piešķirts, tas pieliktu punktu šāda statusa piešķiršanai kā tādai un apturētu nepilsoņu skaita palielināšanos. Tiesībsargs uzsvēra,

¹³⁰ Baltijas sociālo zinātņu institūts. Latvijas nepilsoņu integrācijas procesa analīze. 2014.

ka Valsts prezidenta iniciatīvai savā ziņā ir simboliska nozīme, jo tā būtu devusi iespēju novilkt robežšķirtni, labojot nepilsoņa statusa bezterminēto pastāvēšanu.

Savā vēstulē tiesībsargs aicināja:

- nozaru atbildīgajām Latvijas amatpersonām skaidrot Latvijas nepilsoņa un bezvalstnieka statusa un tiesību apjoma atšķirības;
- turpināt naturalizāciju daudz straujākiem tempiem;
- izvērtēt iespēju noteikt termiņu nepilsoņu statusa izbeigšanai;
- atgriezties pie Valsts prezidenta iniciatīvas padziļinātas izvērtēšanas un iekļaut minēto jautājumu likumdevēja dienas kārtībā;
- iniciēt diskusiju par nepilsoņa statusa izbeigšanas iespējām.

10. Cilvēku tirdzniecība

Normatīvie akti un politikas plānošanas iniciatīvas tiek izstrādātas valstiskā līmenī, sadarbojoties vairāku ministriju, valsts un tiesībsargājošo iestāžu pārstāvjiem, taču daudz mazāka loma politikas plānošanā tiek pievērsta pašvaldībām. Tomēr tieši vietējās pašvaldības un to darbinieki ir tie speciālisti, kuri visvairāk zina par vietējiem iedzīvotājiem, to problēmām un vajadzībām. Tāpat pie pašvaldību speciālistiem vēršas gan potenciālie cilvēku tirdzniecības upuri, gan cilvēki, kas cilvēku tirdzniecībai jau tikuši pakļauti. No šo speciālistu kompetences un resursiem var būt arī atkarīgs, vai persona saņem nepieciešamo atbalstu, ko Latvija ir apņēmusies sniegt, ieviešot Eiropas Parlamenta un Padomes 2011.gada 5.aprīļa Direktīvu Nr.2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu, un cietušo aizsardzību.

Tiesībsargs 2017.gadā turpināja iesaistīties valsts politikas cilvēku tirdzniecības apkarošanā novērtēšanā, un 2017.gada martā tika prezentēts pētījums “Latvijas pašvaldības sociālo dienestu, bāriņtiesu un Nodarbinātības valsts aģentūras filiāļu izpratne par savu lomu cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanas procesā”.¹³¹

Pētījumā apkopota statistika par atpazītajiem cilvēku tirdzniecības gadījumiem pašvaldībās un institūciju līdzšinējo rīcību. Pētījumā apkopoti pašvaldību darbinieku viedokļi par cilvēku tirdzniecības cēloņiem un novēršanas veidiem, kā arī apmācību nepieciešamību. Pētījuma ietvaros tiesībsargs ir paudis vērtējumu par institūciju izpratni par cilvēku tirdzniecību un savas lomas apzināšanos starpinstitūciju sadarbībā. Pētījuma ietvaros tiesībsargs arī ir sniedzis rekomendācijas gan pašvaldībām, gan arī valsts institūcijām

¹³¹ Tiesībsarga pētījums “Latvijas pašvaldību sociālo dienestu, bāriņtiesu un Nodarbinātības valsts aģentūras filiāļu loma cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanas procesā”. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/valsts-un-pasvaldibu-institucijas-vaja-izpratne-par-cilveku-tirdzniecibu>

starpinstitūciju sadarbības uzlabošanai un nepieciešamā atbalsta nodrošināšanai pašvaldību iestāžu darbiniekiem.

Pētījumā konstatēts, ka liels skaits institūciju pamatā redz savu lomu tikai kā informatori, kuri ziņo policijai noziedzīga nodarījuma izmeklēšanai. Šādi uztverot savu lomu, tiek piemirsts sociālās palīdzības aspekts, kam atbilstoši konkrēto aptaujāto institūciju kompetencei būtu visneatliekamākā loma. Šis apstāklis līdz ar sniegto informāciju par iestāžu rīcības modeļiem apliecina, ka ne visas institūcijas izprot sociālās rehabilitācijas pakalpojuma cilvēku tirdzniecības upuriem piešķiršanas sistēmu Latvijā. Kā norādīts pētījumā, institūciju darbinieku apmācībai ir pievēršama sevišķa nozīme, ļaujot sekmīgāk atpazīt potenciālos cilvēku tirdzniecības upurus, to vajadzības un atbalsta sniegšanas iespējas.

Cilvēku tirdzniecība nav aplūkojama atrauti no kopējām sociālajām problēmām Latvijas pašvaldībās un bez mērķtiecīgām programmām nabadzības risku mazināšanai un ekonomikas stimulēšanai cilvēku tirdzniecības riski saglabāsies ļoti augsti. Tomēr pētījumā apzināti arī vairāki labās prakses piemēri Latvijas pašvaldību iestāžu darbā, un tiesībsargs cer, ka tie rosinās arī pārējās pašvaldības aktīvāk iesaistīties cilvēku tirdzniecības risku mazināšanā savā administratīvajā teritorijā, kā arī atbalsta sniegšanā jau identificētajiem cilvēku tirdzniecības upuriem.

Jāpiebilst, ka tiesībsargs atkārtoti ir nominēts Amerikas Savienoto Valstu 2017.gada ziņojuma par cilvēku tirdzniecības apkarošanu Varoņa balvai (*Latvia's 2017 Trafficking in Persons Report Hero*). Šī nominācija atspoguļo Tiesībsarga biroja ieguldīto darbu cilvēku tirdzniecības novēršanas jomā, un tiesībsargs arī 2018.gadā cer turpināt iesāktās pētniecības aktivitātes.

11. Tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību

Tiesības uz reliģijas brīvību tiesībsargs 2017.gadā galvenokārt aplūkoja, vērtējot likumdošanas ieceres un esošā normatīvā regulējuma – Reliģisko organizāciju likuma – atbilstību augstāka spēka juridiskajām normām.

Jau kopš 2015.gada rudens sabiedrībā ir norisinājušās plašas diskusijas par Tieslietu ministrijas pausto ieceri ieviest aizliegumu sabiedriskās vietās nēsāt seju aizsedzošu apģērbu. Tiesībsargs jau 2016.gada februārī puda viedokli par Tieslietu ministrijas izstrādāto likumprojektu “Sejas aizsegšanas ierobežojuma likums”, kurā uzsvēra bažas gan par likumprojekta nepieciešamību, gan arī izvēlēta līdzekļa piemērotību izvirzītā leģitīmā mērķa “nodrošināt vienotas un harmoniskas sabiedrības pastāvēšanu, atvērtu savstarpējo sabiedrības locekļu saziņu un kopā dzīvošanu” sasniegšanai. Arī pēc viedokļa sniegšanas gan

2016., gan 2017.gadā tiesībsargs vairākkārt medijos ir paudis iebildumus pret izstrādāto likumprojektu un tā nepieciešamību Latvijā.

Par spīti plašajai kritikai 2017.gada augustā Ministru kabinets atbalstīja Tieslietu ministrijas izstrādāto likumprojektu un nodeva to Saeimai izlemšanai par tālāko virzību. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija 2017.gada novembrī atlika likumprojekta izskatīšanu, taču tas vēl nav noraidīts. Tiesībsargs turpinās sekot likumprojekta virzībai un aicinās tā tālāko virzību neatbalstīt.

Pateicoties Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta aktivitātei, 2017.gadā aktualitāti ieguva arī reliģisko organizāciju reģistrācijas jautājumi. Satversmes tiesa 2017.gadā ierosināja tiesvedību lietā Nr.2017-18-01 „Par Reliģisko organizāciju likuma 7.panta otrās daļas un 8.panta ceturtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 99. un 102.pantam un par Reliģisko organizāciju likuma 7.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 99. un 102.pantam”.

Apstrīdētās tiesību normas noteic vairākas prasības baznīcas tiesiskā statusa iegūšanai atbilstoši Latvijas normatīvajiem aktiem: baznīcu var izveidot ne mazāk kā desmit vienas konfesijas draudzes, un katrai no šīm draudzēm, ja tās nepieder jau pie valstī reģistrētas baznīcas, vismaz desmit gadus jābūt pārreģistrētām reģistra iestādē. Turklāt Reliģisko organizāciju likuma 7.panta trešā daļa noteic, ka vienas konfesijas draudzes valstī var izveidot tikai vienu baznīcu.

Vērtējot tiesību normu atbilstību Satversmei, tiesībsargs viedoklī plaši vērtēja tiesību normu attīstību laikā kopš Latvijas Republikas neatkarības atgūšanas. Apzinot normatīvā regulējuma izmaiņas, tiesībsargs ņēma vērā apstākli, ka tikai 2009.gadā Reliģisko organizāciju likumā tika grozīta norma, kas iepriekš liedza tiesības nodibināt autonomas draudzes to konfesiju pārstāvjiem, kuru konfesijas kanoniskie noteikumi nepieļauj autonomu draudžu darbību. Reliģiskajām organizācijām, kurām līdz 2009.gadam tika liegts dibināt autonomas draudzes, tika likti papildu šķēršļi pārreģistrācijas perioda uzsākšanai. Šie šķēršļi joprojām ietekmē minēto organizāciju tiesības pretendēt uz baznīcas statusa iegūšanu saprātīgā termiņā. Tādēļ tiesībsargs pauda viedokli, ka esošais normatīvais regulējums nav pietiekami elastīgs, lai novērstu situācijas, kad faktiskais termiņš līdz reliģisko organizāciju savienība var iegūt baznīcas statusu neatbilst prasībai par saprātīga termiņa noteikšanu. Ievērojot minēto, tiesībsargs pauda viedokli, ka Reliģisko organizāciju likuma 7.panta otrā daļa un 8.panta ceturtā daļa nesamērīgi ierobežo reliģisko organizāciju Satversmes 99. un 102.pantā noteiktās tiesības.

Savukārt, vērtējot Reliģisko organizāciju likuma 7.panta trešajā daļā ietvertā ierobežojuma atbilstību Satversmes 91., 99. un 102.pantam, tiesībsargs pievienojās

pieteikuma iesniedzēja viedoklim par apstrīdēto normu neatbilstību Satversmei, atsaucoties uz ECT atziņām lietā *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova* par valsts pienākumu respektēt dažādu novirzienu pareizticīgo baznīcu līdzpastāvēšanu. Saeima sniegtajā atbildes rakstā bija norādījusi, ka apstrīdētā tiesību norma nav interpretējama tādā veidā, kas liegtu dibināt baznīcu desmit autonomām pareizticīgo draudzēm. Tomēr tiesībsargs lielāku ievērību piešķīra pieteikuma iesniedzēja – Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta – pieteikumā norādītajam, ka apstrīdētā tiesību norma varētu būt pamats atteikumam reģistrēt baznīcu izskatāmajā administratīvajā lietā.

Gada ziņojuma sagatavošanas brīdī lietas sagatavošana Satversmes tiesā ir pabeigta, un Satversmes tiesas spriedums ir gaidāms 2018.gadā.

12. Vēlēšanu tiesības

Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums, kurā iesniedzēja norādīja, ka viņai bija liegts piedalīties pašvaldību vēlēšanās 2017.gada 3.jūnijā, jo cita persona bija parakstījusies iepretim viņas uzvārdam vēlētajū sarakstā. Iesniedzēja lūdza veikt pārbaudi par vēlēšanu rezultātiem Rīgas pašvaldībā, uzsākt kriminālprocesu par pašvaldību vēlēšanu dokumentu viltošanu un atlīdzināt nodarīto kaitējumu. Tiesībsargs, izskatot iesniegumu, konstatēja, ka minētajā gadījumā nav pamats pārbaudes lietas ierosināšanai, jo iesniegumā pausto lūgumu izpilde neietilpst tiesībsarga funkcijās un uzdevumos.

Atbildes vēstulē iesniedzējai tiesībsargs norādīja, ka Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likuma 28.pants nosaka, ka balsošana vēlēšanās ir aizklāta. Vēlētājs, uzrādot Latvijas Republikā derīgu personu apliecināšu dokumentu, balso tajā vēlēšanu iecirknī, kura vēlētajū sarakstā viņš ir reģistrēts. Vēlēšanu telpās vēlēšanu iecirkņa komisijas loceklis, iepriekš pārliecinājies, ka ziņas par personu ir iekļautas vēlētajū sarakstā un tajā jau nav izdarīta atzīme par šīs personas piedalīšanos attiecīgajās vēlēšanās, izdara vēlētajū sarakstā atzīmi par vēlētajā piedalīšanos vēlēšanās. Vēlētājs parakstās vēlētajū sarakstā.

Centrālās vēlēšanu komisijas 2017.gada 27.janvāra lēmuma Nr.3 “Vēlēšanu iecirkņa komisijas darbības instrukcija republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanās” 39. – 41.punkts nosaka, ka iecirkņa komisijas loceklis pirms vēlēšanu materiālu izsniegšanas pārliecinās, ka ziņas par personu iekļautas vēlētajū sarakstā un paraksta ailē nav: 1) atzīmes par šīs personas piedalīšanos attiecīgajās vēlēšanās – attiecīgā vēlētajā paraksts vai viņa uzticības personas paraksts, vēlēšanu komisijas locekļa paraksts par notikušu balsošanu vēlētajā atrašanās vietā, 2) atzīmes „izslēgts”, 3) atzīmes „mainīts iecirknis”, 4) atzīmes par balsošanas organizēšanas pieteikšanu vēlētajā atrašanās vietā.

Ja minēto atzīmju vēlētāju sarakstā nav, iecirkņa komisijas loceklis ailē, kas paredzēta atzīmei par balsošanu iecirknī, izdara atzīmi par vēlētāja piedalīšanos attiecīgajās vēlēšanās. Vēlētājs parakstās vēlētāju sarakstā par vēlēšanu aploksnes un visu kandidātu sarakstu vēlēšanu zīmju saņemšanu. Ja vēlētāju sarakstā ir iepriekš minētās atzīmes, attiecīgā persona balsot nevar.

Ievērojot instrukciju un konstatējot, ka pretī iesniedzējas vārdam sarakstā ir izdarīta atzīme par nobalsošanu, iecirkņa komisijas darbinieki drīkstēja nepieļaut iesniedzēju balsošanai. Tomēr tas nenozīmē, ka netika aizskartas iesniedzējai garantētās tiesības piedalīties vēlēšanās, ja komisijas locekļi pieļāva neuzmanību, ļaujot citai personai parakstīties iepretim iesniedzējas uzvārdam. Konstatējot šādu pārkāpumu, proti, ka cita persona ir parakstījusies vēlētāja atzīmes ailē, iesniedzējai bija nekavējoties jāvērsas ar iesniegumu komisijā, lūdzot fiksēt pārkāpumu protokolā. Ņemot vērā, ka sūdzības par vēlēšanu komisiju darbā pieļautajiem pārkāpumiem, tostarp pieļautās neuzmanības kļūdas, izskata Centrālā vēlēšanu komisija, iesniedzēja tika aicināta vērsties komisijā, kurai kļūdas konstatēšanas gadījumā būtu jāatvainojas par iesniedzējas tiesību ierobežošanu.

13. Ārvalstnieku tiesības, patvēruma meklētāju un starptautisko aizsardzību saņēmušo personu statuss un tiesības

Pēdējo četru gadu laikā Tiesībsarga birojā nenozīmīgi, tomēr pieaug iesniegumu skaits no ārzemniekiem. Kopumā pērn birojā no citu valstu pilsoņiem saņemti 11 iesniegumi par iespējamiem tiesību ierobežojumiem, statusa piešķiršanu vai atņemšanu, no tiem lielāko daļu veidoja ārzemnieku jautājumi birojā par viņu tiesību apjomu un aizsardzību Latvijas Republikas teritorijā.

Salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem būtiski samazinājies sūdzību skaits no patvēruma meklētājiem, kas izmitināti Patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā "Mucenieki" (turpmāk tekstā – PMIC "Mucenieki"). 2017.gadā ir saņemta tikai viena sūdzība no patvēruma meklētājas, kura sūdzējās par nekvalitatīvi sniegto medicīnisko palīdzību PMIC "Mucenieki". Šo sūdzību birojs pārsūtīja Veselības inspekcijai izvērtēšanai un atzinuma sniegšanai.

No personām, kuras saņēmušas starptautisko aizsardzību, tika saņemta viena sūdzība, kurā iesniedzējs lūdza izvērtēt, vai liegumā starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām saņemt ģimenes valsts pabalstu ir saskatāmas atšķirīgas attieksmes pazīmes.

Visvairāk birojā 2017.gadā sūdzības tika saņemtas no ārzemniekiem par viņiem garantēto tiesību nenodrošināšanu Latvijas Republikas teritorijā.

Izvērtējot iesniegumus, kurus saņem no valstī dzīvojošajiem ārzemniekiem un starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām, tiesībsargs uzsver, ka valsts mērogā būtu jāpievērš uzmanība ilgtermiņa integrācijas stratēģijas izstrādei (izstrādātiem, valsts finansētiem, praksē funkcionējošiem konkrētiem pasākumiem).

13.1. Patvēruma meklētāju, bēgļu un alternatīvo statusu saņēmušo personu tiesības

13.1.1. Par dalību likumprojekta “Grozījumi Patvēruma likumā” apspriedē Saeimā

2017.gada sākumā, laikā no februāra līdz aprīlim, Tiesībsarga biroja pārstāvis piedalījās Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēdēs, kur tika apspriests likumprojekts “Grozījumi Patvēruma likumā”, konkrēti – grozījumi Patvēruma likuma 9., 53. un 70.pantā. Minētajos grozījumos viens no svarīgākajiem apspriežamajiem jautājumiem skāra pabalsta apmēra un samaksas kārtību starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām.

Minētā jautājuma sakarā tiesībsargs jau agrāk ir paudis savu pozīciju, ka pabalsta apmēri neatbilst starptautisko aizsardzību saņēmušo personu primāro vajadzību apmierināšanai un šādu pozīciju uztur joprojām.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos. Tiesībsarga ieskatā, starptautisko aizsardzību saņēmušās personas nav uzskatāmas par tādām, kas atrodas vienādos salīdzināmos apstākļos ar ikvienu Latvijas iedzīvotāju, tādējādi arī attieksme attiecībā pret šīm personām var būt atšķirīga.

Komentējot grozījumus Patvēruma likumā, tiesībsargs ir uzsvēris, ka jau 2012.gadā birojā tika veikts pētījums “Par personu, kam ir piešķirts alternatīvais statuss, pieeju sociālajai palīdzībai un sociālajiem pakalpojumiem”, kurā tika konstatēta izteikta nestabilitāte un nedrošība alternatīvo statusu ieguvušo personu lokā attiecībā uz ienākumiem, mājokļa un nodarbinātības jautājumu.

Ārvalstniekiem, kas saņēmuši starptautisko aizsardzību Latvijā, bija un joprojām ir problēmas atrast dzīvesvietu un apmaksāt īri, komunālos pakalpojumus. Minēto grupu raksturo ļoti zemi un nestabili ienākumi, kurus veido vienreizējais finansiālais atbalsts un pabalsti uzturēšanās izmaksu segšanai. Krīzes situācijā palīdzību šai grupai mēdz sniegt nevalstiskās organizācijas, individuālā kārtā fiziskās personas, kā arī neregulāru palīdzību pēc novērojumiem mēdz sniegt arī ārvalstīs dzīvojošie radnieki vai draugi.

Gan intervētās personas, kam Latvijā piešķirts alternatīvais statuss, gan NVO pārstāvji pirms 5 gadiem tiesībsargam uzsvēra, ka starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām

zemie ienākumi un nespēja nodrošināt pamatvajadzības ir bijusi nopietna problēma valsts pabalsta saņemšanas laikā un jo īpaši pēc tā izmaksas pārtraukšanas.

Regulējot atbalsta sniegšanas sistēmu starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām, Latvija vadās pēc:

I. 1951.gada 28.jūlija Konvencijas par bēgļa statusu un tās 1967.gada 31.janvāra Protokola par bēgļa statusu. Šīs konvencijas 23.pantā "Sociālā palīdzība" ir noteikts: *dalībvalstis nodrošina bēgļiem, kas likumīgi uzturas to teritorijā, tādus pašus atvieglojumus un palīdzību kā saviem pilsoņiem.*

II. Eiropas Parlamenta un Padomes 2011.gada 13.decembra Direktīvas 2011/95/ES par standartiem, lai trešo valstu valstspiederīgos vai bezvalstniekus kvalificētu kā starptautiskās aizsardzības saņēmējus, par bēgļu vai personu, kas tiesīgas saņemt alternatīvo aizsardzību, vienotu statusu, un par piešķirtās aizsardzības saturu. Minētās direktīvas 29.panta "Sociālā labklājība" redakcija ir šāda:

"1. Dalībvalstis nodrošina, ka starptautiskās aizsardzības saņēmēji dalībvalstī, kas šo aizsardzību piešķirusi, saņem nepieciešamo sociālo palīdzību, kāda tiek nodrošināta minētās dalībvalsts valstspiederīgajiem.

2. Atkāpjoties no 1.punktā izklāstītā vispārīgā noteikuma, dalībvalstis var ierobežot tās sociālās palīdzības apjomu, ko piešķir alternatīvās aizsardzības statusa saņēmējiem, piešķirot tikai pamata pabalstus, ko tad nodrošina tādā pašā līmenī un saskaņā ar tādiem pašiem atbilstības nosacījumiem kā dalībvalsts valstspiederīgajiem."

Spēkā esošā sistēma, kas balstās Patvēruma likuma 53.panta regulējumā un Ministru kabineta noteikumos Nr.302 "Noteikumi par vienreizējo finansiālo atbalstu un pabalstu uzturēšanās izmaksu segšanai bēglim un alternatīvo statusu ieguvušai personai", nosaka, ka bēglim un alternatīvo statusu saņēmušajai personai piešķir pabalstu, ar ko jāsedz visas uzturēšanās izmaksas Latvijas Republikā. Pabalsta apmērs šobrīd pilngadīgai personai ir 139 eiro, savukārt, ja personai ir ģimenes loceklis Patvēruma likuma izpratnē, tad vienai personai – 139 eiro un katram nākamajam ģimenes loceklim – 97, bet nepilngadīgai personai – 97 eiro. Ar šo pabalstu bēglim un personai, kurai piešķirts alternatīvais statuss, jāspēj segt visus izdevumus pirmās nepieciešamības preču un pārtikas iegādei, transportam, jāapmaksā īres un komunālo pakalpojumu rēķini, un citas vajadzības.

Bēglim ir tiesības saņemt pabalstu uzturēšanās izmaksu segšanai 10 mēnešus 12 mēnešu periodā no bēgļa statusa iegūšanas dienas. Alternatīvo statusu ieguvušai personai ir tiesības saņemt pabalstu 7 mēnešus 12 mēnešu periodā no alternatīvā statusa iegūšanas dienas. Ja bēglis vai alternatīvo statusu ieguvusī persona strādā, pabalstu maksā ne ilgāk par trim mēnešiem no dienas kopš darba ņēmēja vai pašnodarbinātā statusa iegūšanas.

Tiesībsargs, komentējot 2017.gadā pieņemtos grozījumus Patvēruma likumā, norādīja, ka starptautiskie līgumi (konvencijas, direktīvas, regulas) nenosaka ne konstantu termiņu, ne pabalstu apmēru, kas būtu maksājams personām, kurām piešķirta starptautiskā aizsardzība, tādēļ nevar apgalvot, ka 2017.gadā pieņemtie grozījumi Patvēruma likumā pārkāptu konvenciju vai direktīvu. Ņemot vērā, ka Eiropas Savienība nav noteikusi standarta summu iztikai, kas izmaksājama aizsardzību saņēmušajām personām, bet atrunājusi tikai aizsardzības apmēru līdz pamata pabalstu apmēriem, valstis brīvi nosaka atbalsta apmēru atbilstoši nacionālajā līmenī noteiktajam. Samazinot pabalsta izmaksas termiņu Latvijā bēgļiem uz 10 mēnešiem, bet alternatīvo statusu saņēmušajām personām – uz 7 mēnešiem, kopējais valsts piešķirums minētajām grupām nemainīsies, jo notiks finansiālā atbalsta pārdale divos atšķirīgos pabalstos, kas fundamentāli nemaina starptautisko aizsardzību saņēmušo personu stāvokli valstī.

Tiesībsargs atkārtoti vēlas uzsvērt, ka valsts atbalsts starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām ir nepietiekams.

13.1.2. Dalība Labklājības ministrijas izveidotajā darba grupā

2017.gada 14.novembrī Ministru kabinets pieņēma Iekšlietu ministrijas informatīvo ziņojumu par rīcības plāna personu, kurām nepieciešama starptautiskā aizsardzība, pārvietošanai un uzņemšanai Latvijā, izpildi. Pēc ziņojumu ir tapis Ministru kabineta protokollēmums,¹³² un tajā iekļauti risināmie problēmjaucājumi, tostarp saistībā ar mājokļa pieejamību un atbalsta sniegšanu bēgļiem, kas atgriežas Latvijā. Galvenās informatīvajā ziņojumā identificētās problēmas bija:

- 1) “*secondary movement*” – izceļošana pēc statusa saņemšanas uz citu valsti,
- 2) mājokļa problemātika,
- 3) vienas koordinējošās iestādes par integrāciju neesamība,
- 4) atgriezeniskā saikne par sociāli ekonomisko iekļaušanos,
- 5) vienas pieturas aģentūras princips,
- 6) problēmjaucājumi veselības jomā.

Labklājības ministrijai saskaņā ar protokolu līdz 2018.gada 1.aprīlim jāsniedz Ministru kabinetā risinājumu piedāvājums par izceļošanas uz trešajām valstīm un mājokļa problemātiku, kā arī par atgriezenisko saiti, kā notiek minētās grupas sociāli ekonomiskā iekļaušanās sabiedrībā.

¹³² Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40440003&mode=mk&date=2017-11-14>

Tiesībsarga birojā mutiski saņemtā informācija liecina, ka Latvijas iedzīvotāji personām, kas iegūst bēgļa vai alternatīvo statusu, nelabprāt izīrē dzīvojamo platību izcelsmes dēļ (aizspriedumi pret citas rases, tautības cilvēkiem). Minētā jautājuma aktualitāte joprojām iezīmējās arī Labklājības ministrijā izveidotās darba grupas diskusijās, kurās piedalījās Tiesībsarga biroja pārstāvji.

Darba grupā tika prezentēts SIF pilotprojekts “Mājokļa atbalsts personām ar bēgļa un alternatīvo statusu”, kura ietvaros trim ģimenēm uz četriem mēnešiem tika piešķirta palīdzība dzīvokļa jautājumā. No projekta vadības grupas izskanējušie secinājumi norāda uz to, ka:

- 1) pašvaldības nav gatavas apzināties situāciju un saistīties ar fokusa grupas uzņemšanu, lai gan pašvaldību atbalsts ir ļoti svarīgs,
- 2) fokusa grupai ir jābūt motivācijai palikt Latvijā, sadarbībai/koordinācijai ar pašvaldību, regulāram situācijas monitoringam un deleģētai vienai personai (mentoram) uz ģimeni.

Tāpat darba grupā izskanēja pašvaldību viedoklis, kuras nesaskata risinājumu problēmai pašvaldību ietvaros, jo tām nav brīva dzīvojamā fonda un finansējuma, kā arī Ekonomikas ministrijas pārstāvju skatījums uz problēmu, proti, ka šajā jautājumā nav vienprātības starp iesaistītajām institūcijām, lai minētais jautājums valstiskā mērogā tiktu atrisināts. Ekonomikas ministrijas ieskatā, jābūt pieņemtam politiskam lēmumam, kurā tiktu akceptēts atbalsts dzīvokļa jautājumā minētajai grupai, tiktu definēts termiņš, uz kādu atbalsts tiek sniegts, un saņemts pašvaldību atbalsts.

Tiesībsargs vēlas uzsvērt, ka ar īstermiņa pilotprojektu palīdzību netiek novērsta ilgstoši valstī konstatētā problēma bēgļu un alternatīvo statusu saņēmušo personu vidū – dzīvesvietas jautājums.

Darba grupā tāpat tika identificēta problēma, kā sabalansēt valsts vēlmi ātrāk motivēt aizsardzību saņēmušās personas iekļauties darba tirgū ar otru minētajai grupai izvirzīto mērķi – ātrāka integrācija sabiedrībā un valsts valodas apguve. Nodarbinātības valsts aģentūras novērojumi liecina, ka šobrīd atvēlēto stundu skaits valsts valodas apguvei nav pietiekams, un tas ierobežo pieeju darba tirgum.

Par mentoru pilotprojekta realizāciju, projekta gaitā gūtajiem secinājumiem darba grupā plašāk netika diskutēts, tomēr tiesībsargs vēlas atzīmēt, ka joprojām dienas kārtībā aktuāls ir jautājums – vienas integrāciju koordinējošās iestādes neesamība. Mentoru piesaiste starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām nav nostiprināta ar likumu, tādēļ koordinācija, informācijas apmaiņa un situācijas kontrole grupas ietvaros ir sadrumstalota starp vairākām atbildīgajām institūcijām.

13.2. Piespiedu izraidīšanas novērošana

13.2.1. Par Imigrācijas likuma 50.⁷panta izpildi

2017.gadā tiesībsargs turpināja Imigrācijas likuma 50.⁷pantā noteiktās funkcijas – piespiedu izraidīšanas novērošana – izpildi. Aptaujas tika veiktas 2017.gada 4.janvārī, 13.martā, 13.jūlijā, 22.septembrī, 23.novembrī un 8.decembrī. Kopumā tika aptaujāti 60 ārzemnieki, tai skaitā trīs nepilngadīgas personas bez pavadības. Tiesībsargs vēlas atzīmēt, ka arī 2017.gadā joprojām tika novērota nepilngadīgo ārzemnieku bez pavadības nelikumīga ieceļošana valstī ar tam sekojošu piespiedu izraidīšanu no valsts.

Pamatā aptauju laikā netika saņemtas sūdzības, ka izraidāmie ārzemnieki nebūtu saņēmuši lēmumus par piespiedu izraidīšanu un viņiem būtu liegts minētos lēmumus pārsūdzēt un saņemt juridisko palīdzību izraidīšanas lēmumu pārsūdzēšanai. Aptauju laikā no piespiedu kārtā izraidāmajiem ārzemniekiem netika arī saņemtas sūdzības par neapmierinošiem sadzīves apstākļiem AĀIC “Daugavpils” (turpmāk tekstā – “Centrs”), tostarp par sadzīves apstākļiem aizturēšanas telpās, ēdināšanu, pirmās nepieciešamības lietu nodrošināšanu, par saziņas liegumu un ierobežojumiem izmantot saziņas līdzekļus tuvinieku informēšanai par atrašanās vietu un atgriešanās laiku dzimtenē.

Aptauju laikā tika konstatēts, ka Centrā aizturētajām personām tiek nodrošināta medicīniskā aprūpe, regulāras pastaigas svaigā gaisā, tomēr tika rekomendēts dažādot brīvā laika pavadīšanas iespējas (piemēram, bibliotēkas un sporta zāles pieejamība), kā arī nodrošināt atbilstošu apģērbu pastaigām aukstajā laikā tiem aizturētajiem ārzemniekiem, kuriem tāda nav. Tāpat vizītes laikā Centrā Tiesībsarga biroja darbinieki pārliecinājās, ka Centra koplietošanas telpās iekšējās kārtības noteikumi aizturētajām personām ir pieejami. Tomēr, lai izvairītos, ka aizturētie saņem nepilnīgu, kļūdainu vai maldinošu informāciju, Centra darbinieki tika aicināti viņus informēt arī mutiski.

No 2017.gadā izraidāmo ārzemnieku aptaujās konstatētajiem faktiem un rekomendācijām tiesībsargs vēlas izcelt sekojošus aspektus.

1. 2017.gada 4.janvārī aptaujas laikā viena no izraidāmajām personām biroja darbiniekiem norādīja, ka ir aizturēta kopā ar savu vīru, bet Centrs nav nodrošinājis iespēju izmitināt laulātos kopā. Aptaujātā persona atzīmēja, ka viņa un vīrs tiek izmitināti šķirti un aizturēšanas laikā (aptaujas veikšanas brīdī – 12 dienas) laulātajiem bija ļauts satikties tikai vienu reizi. Persona nevarēja sniegt informāciju, vai tiks izraidīta no Latvijas kopā ar savu vīru, vai atsevišķi, jo intervijas brīdī viņa nebija par to informēta.

Tiesībsargs rekomendēja Valsts robežsardzei ievērot Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2008/115/EK 17.panta 2.punktu, kas nosaka, ka ģimenēm, kas tiek turētas

apsardzībā, gaidot izraidīšanu, nodrošina uzturēšanos atsevišķās telpās, garantējot pietiekamu privātās dzīves aizsardzību. Minētais ir nostiprināts arī Imigrācijas likuma 59.¹panta ceturtajā daļā – pēc aizturēto lūguma, lai saglabātu ģimenes vienotību, ģimenes locekļus var izmitināt kopā. Centra administrācijai tika rekomendēts nodrošināt ģimenes vienotību aizturēšanas vietā vai regulāras tikšanās/saziņas iespējas starp ģimenes locekļiem, ja kopīgu izmitināšanu nav iespējams nodrošināt. Tāpat Valsts robežsardzes uzmanība tika vērsta uz to, ka ģimenes locekļiem izraidīšanas procesā ir jānodrošina kopīga izceļošana un informācija par kopīgās izceļošanas laiku.

2. 2017.gada 4.janvāra aptaujas laikā Tiesībsarga biroja darbiniekiem viena no aptaujātajām personām sniedza paskaidrojumus, kas, biroja darbinieku ieskatā, saturēja cilvēktirdzniecības pazīmes. Proti, saskaņā ar Imigrācijas likuma 47.pantu ārzemnieku neizraida, ja izraidīšana ir pretrunā ar Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām. Tā kā Latvijas Republika ir ratificējusi Eiropas Padomes konvenciju par cīņu pret cilvēktirdzniecību, tiesībsarga pienākums bija vērst uzmanību uz iespējamo cilvēktirdzniecības upura aizsardzību. Pēc sarunas ar izraidāmo ārzemnieku Tiesībsarga biroja pārstāvji ziņoja par saņemto informāciju Valsts robežsardzes Rīgas pārvaldes Atgriešanas un patvēruma meklētāju dienesta vadītājam un nevalstiskajai organizācijai, kas sniedz valsts nodrošinātos sociālās rehabilitācijas pakalpojumus cilvēktirdzniecības upuriem.

KPL 369.panta otrās daļas 2.punktā ir norādīts, ka ziņas, kas norāda uz iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, var iesniegt kontrolējošās un uzraugošās iestādes normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā. Tiesībsargs lūdza Valsts robežsardzi veikt pārbaudi par sarunā izklāstītajiem faktiem par iespējamo noziedzīgo nodarījumu, kā arī nodrošināt iespējamā cilvēktirdzniecības upura tiesību aizsardzību. Pēc aptaujas pabeigšanas Valsts robežsardzei tika rekomendēts sākotnējo aptauju laikā pēc aizturēšanas vai gadījumos, kad ārzemnieks tiek pārņemts no citas valsts, pārlicināties, vai persona varētu būt iespējama cilvēktirdzniecības upuris. Situācijā, ja pastāv aizdomas, ka persona ir iespējama cilvēktirdzniecības upuris, Valsts robežsardzei ir jānodod minētā informācija policijai un pakalpojumu sniedzējam, kas sniedz palīdzību un rehabilitāciju cilvēktirdzniecības upuriem.

3. 2017.gada 13.martā, veicot piespiedu kārtā izraidāmo ārzemnieku aptauju, tika saņemta sūdzība no viena aizturētā ārzemnieka, ka viņš bija nošķirts no ģimenes locekļiem – sievas un diviem bērniem. Izvērtējot visus apstākļus, tika konstatēts, ka izraidāmā ārzemnieka sieva un bērni tika nošķirti un ievietoti Ropažu novada “Ģimenes krīzes centrā”, jo PMIC “Mucinieki” darbiniekiem radās aizdomas par ārzemnieka iespējamo vardarbību pret nepilngadīgajiem. Aptaujātā ārzemnieka sieva informēja, ka krīzes centrā viņai un bērniem tika nodrošināts viss nepieciešamais un ar viņu un bērniem pārrunas veica psihologs. Aptaujā

tika konstatēts, ka saziņai starp laulātajiem nošķiršanas brīdī netika likti šķēršļi. Pēc pārbaudes veikšanas ģimene apvienojās Centrā.

Tiesībsargs, atsaucoties uz Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2008/115/EK 17.panta 2.punktu un Imigrācijas likuma 59.¹panta ceturtajā daļā noteikto, uzsvēra, ka izraidāmajiem ārzemniekiem garantētās tiesības uz ģimenes vienotību var ierobežot, ja rodas pamatotas aizdomas par vardarbību ģimenē vai bērna tiesību pārkāpumu. Tomēr nošķirtajām personām ir tiesības zināt par šādas darbības iemesliem, iespējamo ilgumu un sekām. Tādēļ tiesībsargs aicināja pievērst lielāku uzmanību nošķirto personu informēšanai par veiktās darbības iemesliem, kā arī informēt nošķirtos ģimenes locekļus par turpmāko rīcību izraidīšanas procesā.

4. 2017.gada 13.jūlijā tika veikta aptauja nepilngadīgajam bez pavadības, kurš tajā norādīja uz ierobežotajām brīvā laika pavadīšanas iespējām. Aptaujātais norādīja, ka ik dienas var iziet pastaigās uz vienu stundu, skatīties TV, ko nesaprot, citas alternatīvas brīvā laika pavadīšanai netika piedāvātas. Aptaujātais nepilngadīgais bez pavadības norādīja, ka, ilgstoši dzīvojot tādā režīmā, viņam ir radušies emocionālie traucējumi, tādēļ pat bija nepieciešama psihiatra palīdzība. Nepilngadīgais norādīja, ka par iespēju brīvajā laikā mācīties, iet skolā netika informēts. Tiesībsargs ir rekomendējis Valsts robežsardzei aizturētajām personām dažādot brīvā laika pavadīšanas iespējas.

5. 2017.gada 22.septembrī aptaujas laikā nepilngadīgais ārzemnieks bez pavadības Tiesībsarga biroja darbiniekiem norādīja uz faktiem, kas var liecināt, ka viņš varētu būt cilvēktirdzniecības upuris. Tiesībsargs ziņoja Valsts robežsardzei, ka ir nepieciešams veikt padziļināto pārbaudi, vai minētā nepilngadīgā persona varētu būt cilvēktirdzniecības upuris. 2017.gada 17.novembrī biedrība "Patvērums "Drošā māja"" informēja tiesībsargu, ka izvērtēt valsts apmaksāta rehabilitācijas pakalpojumu cilvēktirdzniecības upuriem sniegšanas nepieciešamību izraidāmajam nav iespējams, jo personas ir pametušas PMIC "Mucenieki".

6. 2017.gada 22.septembra vizītes ietvaros, pamatojoties uz Tiesībsarga likumā noteikto mandātu, tiesībsargs tikās ar citiem piespiedu kārtā izraidāmajiem ārzemniekiem, kuri bija izcietuši sodu Jēkabpils cietumā un pārvietoti pēc soda izciešanas uz Centru. Šie izraidāmie ārzemnieki aptaujas laikā minēja par iespējamiem pārkāpumiem Jēkabpils cietumā un apgrūtināto tikšanu mājās pēc atgriešanas izcelsmes valstī.

Tiesībsargs rekomendēja Valsts robežsardzei savlaicīgi noskaidrot izraidāmo vajadzības par nepieciešamajiem līdzekļiem aizceļošanai uz mājām, ne tikai izcelsmes valsti, kā arī nodrošināt par valsts līdzekļiem iespēju izraidāmajiem nepieciešamības gadījumā, piemēram, ja tam nav telefona un naudas, informēt tuviniekus par atgriešanos dzimtenē.

Pēc minētā ziņojuma tika organizēta vizīte uz Jēkabpils cietumu un sastādīts ziņojums Ieslodzījuma vietu pārvaldei, kurā tika norādīts, ka jau 2008.gadā Tiesībsarga birojs vizītes laikā Jēkabpils cietumā konstatēja spēcīgu ieslodzīto hierarhiju un pašpārvaldi, kas ir negatīva parādība brīvības atņemšanas iestādēs. Ņemot vērā, ka Tiesībsarga biroja darbiniekiem izraidāmo sniegtā informācija norādīja uz to, ka situācija Jēkabpils cietumā nav mainījies, Ieslodzījuma vietu pārvalde tika lūgta izvērtēt minētos apstākļus un veikt nepieciešamos pasākumus, lai nepieļautu šādas situāciju rašanos iestādes turpmākajā darbībā.

2017.gada 18.oktobrī Tiesībsarga birojā tika saņemta atbilde, ka pēc izvērtējuma par vēstulē norādītajiem faktiem tika veikta pārbaude un konstatēts, ka aptaujāto sniegtā informācija par Jēkabpils cietumu ir vērtējama kritiski un neatbilst patiesībai.

Tāpat 2017.gada oktobrī tika saņemts Valsts robežsardzes skaidrojums, kurā norādīts, ka ārzemnieka, kurš ir notiesāts Latvijas Republikā, un viņam ir piespriests papildsods – izraidīšana no Latvijas Republikas piespiedu izraidīšanu veic Imigrācijas likuma noteiktajā kārtībā. Imigrācijas likumam pakārtoto Ministru kabineta 2011.gada 21.jūnija noteikumu Nr.454 „Noteikumi par ārzemnieka piespiedu izraidīšanu, izceļošanas dokumentu un tā izsniegšanu” 11.punkts nosaka, ka ārzemnieka piespiedu izraidīšanu var īstenot, konvojējot ārzemnieku līdz:

- Latvijas Republikas robežšķērsošanas vietai;
- izraidīšanas maršruta tranzīta valsts robežšķērsošanas vietai;
- galamērķa valsts robežšķērsošanas vietai;
- ārzemnieka dzīvesvietai vai specializētai iestādei galamērķa valstī (tikai mazāk aizsargātās personas).

Ievērojot tiesisko regulējumu, ir secināts, ka Valsts robežsardze var apmaksāt izraidāmajam ārzemniekam biļeti no galamērķa valsts robežšķērsošanas vietas līdz dzīvesvietai tikai tad, ja ārzemnieks ir mazāk aizsargātā persona. Pretējā gadījumā viņam jāiegādājas biļete tikai līdz galamērķa valsts robežšķērsošanas vietai. Tāpat Valsts robežsardze paskaidroja, ka aizturētajam ārzemniekam saskaņā ar Ministru kabineta noteikumu Nr.454 14.punktu izmaksā ēdināšanai un transporta izdevumu segšanai paredzētu naudas summu 30 eiro apmērā, ko atlīdzina no Eiropas Savienības politikas instrumentu programmām. Minētā summa ir paredzēta tieši transporta izdevumu galamērķa valstī segšanai, lai nokļūtu no lidostas līdz mājām.

Attiecībā uz saziņu ar tuviniekiem un brīdināšanu gadījumā, ja piespiedu kārtā izraidāmajam ārzemniekam nav naudas un sakaru līdzekļu, Valsts robežsardze paskaidroja, ka saskaņā ar Ministru kabineta 2017.gada 16.maija noteikumu Nr.254 „Aizturēto ārzemnieku un patvēruma meklētāju izmitināšanas telpu iekšējās kārtības noteikumi” 19.punktu, ja

aizturētajam nav iespējas informēt ģimenes locekļus, radniekus vai citas personas par savu atrašanās vietu (piemēram, aizturētajam nav personīgo sakaru līdzekļu), izmitināšanas telpu priekšnieks ar rakstisku atļauju, izvērtējot iespēju un individuālos lietas apstākļus, var nodrošināt aizturētajam iespēju vienu reizi (ne ilgāk par piecām minūtēm) izmantot Valsts robežsardzes sakaru līdzekļus.

7. Līdzīgi 2016.gadā konstatētajai problēmai, arī 2017.gada septembrī tiesībsargs informēja Valsts robežsardzi, ka informācija par plānotajām izraidīšanām birojā tiek saņemta novēloti vai nesavlaicīgi, kas apgrūrina novērošanas funkciju. Tiesībsargs lūdza Valsts robežsardzi informēt savlaicīgi par plānotajām izraidīšanām, kā arī lūdza izraidīšanas procesā ņemt vērā ārzemniekiem garantētās tiesības savlaicīgi tikt informētiem par izraidīšanas lēmumiem, kas nepieciešamības gadījumā ļautu viņiem efektīvi izmantot garantētās tiesības uz aizstāvību un izraidīšanas lēmuma pārsūdzēšanu.

8. Direktīvas 2008/115/EK 8.panta sestajā daļā ir noteikts, ka “*dalībvalstis nodrošina efektīvu piespiedu atgriešanas uzraudzības sistēmu*”. Latvijā piespiedu atgriešanas uzraudzību veic tiesībsargs, pamatojoties uz Imigrācijas likumā noteikto. Sadarbības gaitā ar Valsts robežsardzes amatpersonām tika konstatēts, ka, ieviešot Direktīvu 2008/115/EK, Latvija ir pieņēmusi lēmumu nepiemērot šo direktīvu attiecībā uz trešo valstu valstspiederīgajiem, kuriem saskaņā ar Krimināllikumu tiesa ir piespiedusi papildsodu – izraidīšanu no Latvijas Republikas. Līdz ar to, sākot no 2017.gada, pamatojoties uz Imigrācijas likumā noteikto funkciju, tiesībsargs novēro piespiedu izraidīšanas procesus, kuros no Latvijas izraida personas, par kurām lēmums par piespiedu izraidīšanu ir pieņemts saskaņā ar Imigrācijas likumu.

2017.gadā saskaņā ar Imigrācijas likuma 50.⁷panta otrās daļas 3.punktu¹³³ Tiesībsarga biroja pārstāvis piedalījās vienā faktiskās izraidīšanas operācijā, kurā tika novērota transportēšana no aizturēto personu izmitināšanas centra līdz izceļošanas punktam, bagāžas nodošana un reģistrēšana. Konkrētajā gadījumā no Latvijas tika izraidīti septiņi Vjetnamas Sociālistiskās Republikas pilsoņi.

¹³³ Imigrācijas likuma 50.⁷panta otrās daļas 3.punkts: “Piespiedu izraidīšanas procesa novērošanā ietilpst aizturēšanas brīdī izņemto aizturētās personas personīgo mantu atdošanas, transportēšanas no aizturēto personu izmitināšanas centra līdz izceļošanas punktam, bagāžas nodošanas un reģistrēšanas novērošana, kā arī dalība piespiedu izraidīšanas procesa faktiskajā īstenošanā, lai novērtētu izraidāmā ārzemnieka cilvēktiesību ievērošanu.”

	Vīrieši	Sievietes
Pilngadīgi	6	1
< 18 gadi (pavadīti)	-	-
< 18 gadi (bez pavadības)	-	-
< 5 gadi	-	-
> 60 gadi	-	-
Kopējais skaits	6	1

Tabulā izraidāmo ārzemnieku sadalījums pa vecuma grupām

Vjetnamas Sociālistiskās Republikas pilsoņi tika konvojēti līdz Maskavas starptautiskajai lidostai. Tālāk izraidāmie ārzemnieki tika nodoti Krievijas Federācijas imigrācijas dienesta pārstāvim, kurš pēc tam nodrošināja Vjetnamas Sociālistiskās Republikas pilsoņu iekāpšanu lidmašīnā (komerc利多jums) uz Vjetnamu. Izraidāmie ārzemnieki visas faktiskās izraidīšanas laikā bija mierīgi, neizrādīja fizisku pretošanos, kā arī neiesniedza sūdzības. Lidojums bija mierīgs, bez starpgadījumiem.

Piespiedu izraidīšanas operācijas laikā netika konstatēti izraidāmo ārzemnieku cilvēktiesību pārkāpumi. Valsts robežsardzei tika nosūtīts ziņojums par piespiedu izraidīšanas procesa novērošanu.

13.2.2. Dalība projektā “Forced-return Monitoring II”

Kopš 2016.gada 1.septembra¹³⁴ Latvija ir viena no partnervalstīm projektā “Forced-Return Monitoring II” (FReM II).¹³⁵ Projektu īsteno Starptautiskais migrācijas politikas attīstīšanas centrs¹³⁶ sadarbībā ar 15 partnervalstīm,¹³⁷ Eiropas Robežu un krasta apsardzes aģentūru¹³⁸ (Frontex) un Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūru¹³⁹ (FRA).

FReM II vispārējais mērķis ir veicināt Eiropas Savienības atgriešanas sistēmas darbību saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2008.gada 16.decembra Direktīvu 2008/115/EK

¹³⁴ FReM II ilgst līdz 2018.gada 31.augustam (24 mēneši).

¹³⁵ HOME/2015/AMIF/AG/FRTM/8890.

¹³⁶ International Centre for Migration Policy Development (ICMPD). Sīkāk skat.: <https://www.icmpd.org/about-us/organisation/>

¹³⁷ FReM II 15 partnervalstis: Austrija, Bulgārija, Čehija, Somija, Vācija, Grieķija, Ungārija, Latvija, Luksemburga, Malta, Nīderlande, Portugāle, Rumānija, Zviedrija un Šveice.

¹³⁸ European Border and Coast Guard Agency.

¹³⁹ European Union Agency for Fundamental Rights.

par kopīgiem standartiem un procedūrām dalībvalstīs attiecībā uz to trešo valstu valstspiederīgo atgriešanu, kas dalībvalstī uzturas nelikumīgi, aizsargājot personu, kuras tiek atgrieztas, pamattiesības ar neatkarīgu un pārskatāmu piespiedu atgriešanas uzraudzības sistēmu (*monitoring system*), pamatojoties uz kopīgu Eiropas pieeju un saskaņotām procedūrām. Savukārt projekta apakšmērķi ir paplašināt un institucionalizēt Eiropas piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezervi, nodrošinot visas dalībvalstis un *Frontex* ar pieeju kvalificētiem un apmācītiem neatkarīgiem piespiedu atgriešanas novērotājiem, un veicināt turpmāku noteikumu harmonizēšanu Eiropas Savienības līmenī, un atbalstīt dalībvalstis to nacionālo piespiedu atgriešanas uzraudzības sistēmu uzlabošanā.

Saskaņā ar 2016.gada 14.septembra Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (ES) 2016/1624 par Eiropas Robežu un krasta apsardzi un ar ko groza Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (ES) 2016/399, un ar ko atceļ Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr.863/2007, Padomes Regulu (EK) Nr.2007/2004 un Padomes lēmumu 2005/267/EK (Regula 2016/1624), 29.pantu dalībvalstis ir atbildīgas par piespiedu atgriešanas novērotāju rezerves papildināšanu no kompetentām institūcijām, kas veic piespiedu atgriešanas uzraudzību saskaņā ar Direktīvas 2008/115/EK 8.panta 6.punktu, izvirzot noteiktajai specializācijai atbilstošus piespiedu atgriešanas novērotājus.

Līdz ar to *FReM II* ietvaros tiek īstenotas dažādas aktivitātes, lai *Frontex* savā struktūrā izveidotu Eiropas piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezervi, kas efektīvi funkcionētu, lai nepieciešamības gadījumā dalībvalstis tiktu nodrošinātas ar profesionāli apmācītiem atgriešanas novērotājiem.

Proti:

- ar dalībvalstu izvirzītu piespiedu atgriešanas novērotāja visaptverošām apmācībām par visiem novērošanas aspektiem *FReM II* palīdz *Frontex* un dalībvalstīm īstenot Regulas 2016/1624 29.pantu un 36.pantu,
- *FReM II* atbalsta *Frontex* piespiedu atgriešanas novērotāju rezerves izveidi tās struktūrā – nodrošinot pieeju (ne tikai *Frontex*, bet arī dalībvalstīm) kvalificētam un apmācītam neatkarīgajam piespiedu atgriešanas novērotājam,
- lai atbalstītu dalībvalstis viņu nacionālās piespiedu atgriešanas uzraudzības sistēmas stiprināšanā, *FReM II* palīdz īstenot Direktīvas 2008/115/EC 8.panta 6.punktu, saskaņā ar kuru Eiropas Savienības dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt efektīvu piespiedu atgriešanas uzraudzības sistēmu.

Tiesībsarga biroja darbinieki 2017.gadā ir piedalījušies vairākās *FReM II* aktivitātēs:

1. Divās *FReM II* vadības grupas tikšanās, kuru ietvaros diskutēja par projekta īstenošanu un kurās tika saņemta informācija par plānotajiem/provizoriskiem un sasniegtajiem rezultātiem.
2. Divās piespiedu atgriešanas novērotāju apmācībās (5 dienas), kuru galvenais mērķis bija sniegt visaptverošu informāciju un pārskatu par: 1) atgriešanas un piespiedu atgriešanas operācijām (procesa norisi); 2) piespiedu atgriešanas uzraudzību un uz to attiecināmo pamattiesību prasībām; 3) konvoja un konvoja līdera lomu, mandātu un pienākumiem; 4) novērotāja lomu, mandātu un pienākumiem; 5) piespiedu atgriešanas novērotāja ziņošanas un komunikācijas pienākumu.
3. Apmācību koncepta/rokasgrāmatas "*Training pathway for forced-return monitors*" izstrādē, kas paredzēta ne tikai novērotāju apmācībām gan Eiropas piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezervei, gan rezerves esošajiem novērotājiem profesionālās kvalifikācijas celšanai, bet arī Eiropas piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezerves novērotājiem, kuri kļūs par treneriem, lai nepieciešamības gadījumā apmācītu visas atgriešanas operācijās iesaistītās puses.
4. Vienās *Frontex* konvoja līderu apmācībās¹⁴⁰ (5 dienas), kurās Latvijas novērotāja no Eiropas piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezerves gan papildināja savas profesionālās zināšanas par konvoja līdera lomu atgriešanas operācijās, gan apmācību dalībniekiem sniedza informāciju par uzraudzības sistēmas lomu un būtību.
5. Diskusijā par Eiropas piespiedu atgriešanas novērotāju rezerves, kas izveidota, pamatojoties uz Regulas 2016/1624 29.pantu, funkcionēšanu un sadarbību tajā.
6. Diskusijā par mazaizsargātajām grupām – identifikāciju un apiešanos, cik svarīgi nodrošināt mazaizsargāto personu vajadzības atgriešanas operācijās.
7. Valstu faktu lapas, kas domātas piespiedu atgriešanas novērotājiem, izstrādē, kurām jānodrošina Eiropas piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezerves novērotājus ar informāciju par citu dalībvalstu piespiedu izraidīšanas sistēmu; ar skaidru, koncentrētu un atjaunotu/aktuālu informāciju par nacionālajām īpatnībām, kas attiecas uz izraidīšanas operācijām, piemērojamo regulējumu attiecībā uz spēka un atļauto speciālo līdzekļu piemērošanu; un novērošanas un sūdzības mehānismu.
8. Darba grupā, kuras ietvaros izstrādāja novērotāju ziņojuma veidlapu, nodrošināja praktiskus treniņus jau izstrādātās ziņojuma veidlapas parauga aizpildīšanā un

¹⁴⁰ Apmācībās piedalījās 15 dalībnieki no Eiropas Savienības un Šengenas bezrobežu zonas valstu policijas un robežsargu institūcijām, kuras īsteno piespiedu izraidīšanu. Apmācībās tika pārstāvētas šādas 12 valstis: Beļģija, Čehija, Igaunija, Somija, Vācija, Grieķija, Latvija, Luksemburga, Nīderlande, Rumānija, Slovēnija un Šveice.

diskutēja praktiskos novērojumu pierakstīšanas aspektus (pierakstu veikšanu, saglabāšanu un ziņojuma rakstīšanu).

13.2.3. *Frontex piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu (novērotāju) rezerve*

Lai spētu efektīvi pildīt savus uzdevumus, *Frontex* balstās uz sadarbību ar dalībvalstīm. Saskaņā ar Regulu 2016/1624 viens no *Frontex* galvenajiem uzdevumiem ir organizēt, koordinēt un veikt atgriešanas un nodrošināšanas operācijas. Tas nozīmē, ka *Frontex* sniedz palīdzību dalībvalstīm trešo valstu valstspiederīgo atgriešanā, ievērojot Eiropas Savienības politiku atgriešanas jomā un saskaņā ar Direktīvu 2008/115/EK. Jo īpaši, koordinējot un organizējot atgriešanas operācijas no vienas vai vairākām dalībvalstīm, lai stiprinātu to dalībvalstu atgriešanas sistēmu, kurām nepieciešama pastiprināta tehniskā un operatīvā palīdzība, pildot to saistības veikt trešo valstu valstspiederīgo atgriešanu saskaņā ar iepriekš minēto direktīvu. Līdz ar to *Frontex*, pilnībā ievērojot pamattiesības, jāsniedz vajadzīgā palīdzība dalībvalstīm, organizējot atgriežamo personu atgriešanas operācijas. Lai to izdarītu, *Frontex* jāizveido vairākas speciālistu rezerves – piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezerve, piespiedu atgriešanas pavadīšanas speciālistu rezerve un atgriešanas speciālistu rezerve.

Ar Eiropas piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezerves izveidi tiek sekmēta augstu standartu ieviešana, lai garantētu cienīgu atgriešanu, tāpat arī palielina atgriešanas operāciju skaitu, kas ir *Frontex* koordinētas, ka ir efektīvi uzraudzītas. Šī rezerve sastāv no dalībvalstu neatkarīgiem piespiedu atgriešanas novērotājiem, un tā ir funkcionējoša jau no 2017.gada 7.janvāra. Piemēram, 2017.gadā līdz 12.oktobrim *Frontex* koordinēja 121 kopīgās atgriešanas operāciju, no kurām 83% piedalījās novērotāji; 119 nacionālās izraidīšanas, no kurām 14% tika novērotas, 27 savākšanas atgriešanas operācijas, kuras 100% tika novērotas. Kopumā 53% no *Frontex* koordinētajām operācijām piedalījās novērotāji, 26% tika segti no rezerves. Dalībvalstis 85 gadījumos pieprasīja novērotājus no rezerves.

Ņemot vērā, ka saskaņā ar Direktīvas 2008/115/EK 8.panta sesto daļu Latvijā tiesībsargs novēro piespiedu izraidīšanas procesu, šobrīd no Tiesībsarga biroja ir nominēta un apstiprināta viena novērotāja Eiropas piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezervei.

2017.gadā Tiesībsarga biroja novērotāja no Eiropas piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezerves piedalījās divās kopīgās izraidīšanas operācijās, kuras organizēja Vācija uz Balkānu valstīm – Kosovu un Albāniju. Vienā no piespiedu atgriešanas operācijām pievienojās izraidāmās personas konvoja pavadībā no Islandes un Somijas. Šajā kopīgās atgriešanas operācijā bija arī novērotāji no Somijas un Islandes, kuri novēroja savas valsts

izraidāmās personas. Savukārt vienā no kopīgās atgriešanas operācijām bija klāt *Frontex* pārstāvis. Abas kopīgās atgriešanas operācijas bija klasificētas kā “zema riska”, pamatojoties uz iepriekš veikto izraidāmo personu individuālo riska izvērtējumu. Izraidāmo personu vidū bija arī personas no mazaizsargātajām grupām: persona ratiņkrēslā, grūtniece, ģimenes ar bērniem (jaunākajam 9 nedēļas) un seniori.

Vienā kopīgās izraidīšanas operācijā tika izraidīti 89 ārzemnieki no Eiropas Savienības un Šengenas bezrobežu zonas, kurus pavadīja 72 konvoja darbinieki, savukārt otrajā – 78 ārzemnieki, kurus pavadīja 23 konvoja darbinieki.

Abās kopīgās izraidīšanas operācijās tika novēroti trīs posmi: pirms atgriešanās/aizbraukšanas (*pre-departure*), lidojuma (*in-flight*) un ierašanās (*arrival*).

Vienā no kopīgās izraidīšanas operācijām tika konstatēts, ka veiktā izraidāmā ārzemnieka pārmeklēšana (ar izģērbšanos) lidostā nebija savienojama ar cilvēka cieņu. Pārmeklēšanu veica seši konvoja darbinieki, turklāt viena bija sieviete, un tulka redzamības zonā. Tāpat arī vienā no kopīgās izraidīšanas operācijām īsi pirms transportēšanas uz lidmašīnu konvoja līderis saņēma informāciju par vienu ģimeni, kuras izraidīšanas lēmums tika atcelts. Šī ģimene nekavējoties tika atbrīvota lidostā, izsniedzot arī lidojumam nodoto (reģistrēto) bagāžu.

Par abām novērotajām kopīgās izraidīšanas operācijām tika sniegts ziņojums ar rekomendācijām un ieteikumiem gan *Frontex* (tai skaitā kopīgās atgriešanas operācijās iesaistītajām valstīm), gan tiesībsargam.

14. Tiesībsarga tiesas procesa izspēle cilvēktiesībās 2017

2017.gadā tiesībsargs jau otro gadu pēc kārtas aicināja Latvijas tiesībzinātņu studentus pieteikties tiesas procesa izspēlei cilvēktiesībās. Izspēles kāzusā bija risināmi jautājumi par tiesībām uz vārda brīvību un žurnālista avotu aizsardzību ECPAK 8. un 10.panta izpratnē. Studentiem papildus bija arī jāizvērtē kriminālprocesa ietvaros veiktās noklausīšanās tiesiskums ECPAK 8.panta ietvaros.

Tiesas procesa mutiskajā daļā 2017.gada 29.aprīlī piedalījās 10 komandas. Piecas komandas bija no Latvijas Universitātes, divas no Rīgas Stradiņa universitātes un pa vienai no Daugavpils Universitātes, Biznesa augstskolas “Turība” un Valsts policijas koledžas. Izspēles fināls norisinājās Satversmes tiesā, kuru tiesāja Satversmes tiesas tiesnesis Artūrs Kučs, tiesībsargs Juris Jansons, Latvijas pārstāve starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās Kristīne Līcis, Administratīvās apgabaltiesas tiesnese, Augstākās tiesas tiesneša pienākumu izpildītāja Anita Kovaļevska, biedrības “*Baltic Human Rights Society*” valdes locekle Arina Melse,

Publisko tiesību institūta direktors Arvīds Dravnieks, kā arī Satversmes tiesas tiesneša palīgs Andrejs Stupins.

Izspēles uzvaras laurus plūca komanda “*Carpe diem - carpe noctem*” (dalībnieki Agnese Kapeniece un Kristers Losāns), bet otro vietu ieguva komanda “*Verba docent, exempla trahunt*” (Monta Krone, Kristiāna Bernāne un Emīls Jonins). Savukārt izspēles pusfinālā iekļuva komanda “Trīs gudrie cilvēki” (Ramona Karīna Hmeļņicka, Gabriela Šantare un Ivo Korņejevs) un “Ja ir iespēja – tā ir jāizmanto” (Agrita Vindača, Laura Stoļarova un Marina Skorodihina).

Pirmās vietas ieguvēji tika apbalvoti ar iespēju piedalīties ELSA Vasaras skolā cilvēktiesībās Portugālē, Koimbras universitātē. Savukārt fināla un pusfināla dalībnieki balvās ieguva vērtīgas grāmatas, ko sarūpēja VSIA “Latvijas Vēstnesis” un Tiesu namu aģentūra. Savukārt Tiesībsarga birojs ikvienam dalībniekam bija sarūpējis piemiņas balvas. Turklāt vairāki izspēles dalībnieki saņēma arī citu izspēles sadarbības partneru simpātiju balvas.

Nominācijā “Labākā rakstiskā daļa” uzvarēja komanda “*Verba docent, exempla trahunt*”, kuras pārstāve Monta Krone jau otro gadu pēc kārtas ieguva arī balvu nominācijā “Labākais orators”. Par tiesu izspēles labāko citātu tika atzīts komandas “Ja ir iespēja – tā ir jāizmanto” dalībnieces Lauras Stoļarovas citāts: “*Es uz šo jautājumu nevarēšu atbildēt, jo es neesmu uz to tik ļoti ieciklējusies kā jūs, tiesa.*”

Arī izspēles fināla dalībnieki izvēlējās savu nomināciju – “Labākais tiesnesis”, ko saņēma Latvijas pārstāve starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās Kristīne Līcis.

Tiesu procesa izspēli cilvēktiesībās Tiesībsarga birojs organizēja jau otro reizi un plāno arī turpmāk piesaistīt ne vien uzņēmīgus un talantīgus studentus, bet arī turpināt sadarbību ar labākajiem ekspertiem. Izspēles mērķis ir sekmēt zināšanas par cilvēktiesībām un veicināt topošo profesionāļu interesi par šo tiesību jomu cerībā, ka daļa no jauniešiem par savu profesionālo specializāciju izvēlēsies cilvēktiesības. Jāpiebilst, ka tiesībsargs jau ir izsludinājis pieteikšanos arī 2018.gada izspēlei!

III. Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomas aktualitātes un problēmjautājumi

1. Tiesības uz sociālo drošību

Saskaņā ar Tiesībsarga stratēģijā 2017.-2021.gadam noteikto pārskata periodā arvien aktuāla bijusi tēma par nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanu. Tiesībsargs jau iepriekš norādīja, ka Latvijā izveidotā sociālās drošības sistēma un sociālā atbalsta minimālie apmēri ir zem minimuma, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi. Pabalstu apmēri nav aprēķinos balstīti, turklāt tie lielākoties nav pārskatīti vairāku gadu garumā, piemēram, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir palicis 2005.gada, bet trūcīguma sliekšnis – 2011.gada līmenī. Pārskata periodā būtiski uzlabojumi nav ieviesti.

1.1. Par garantētā minimālā ienākuma līmeni

Aizvadītajā gadā tiesībsargs norādīja, ka Latvijas Pašvaldību savienības piedāvātā garantētā minimālā ienākuma līmeņa (GMI) izmaiņa no 49,80 uz 53 eiro vienai personai mēnesī, sākot ar 2018.gadu, jeb palielinājums par 3,20 eiro ir nepietiekams un neatbilstošs sociāli ekonomiskajai situācijai, kā arī starptautiskajam cilvēktiesību standartam. Šāds GMI līmenis nenodrošina cilvēka cienīgus dzīves apstākļus un nav uzskatāms par pietiekamu, lai apmierinātu pat personas pamatvajadzības.

Laikā no 2004.gada līdz 2009.gada oktobrim GMI sasaistē ar minimālo algu stabili palielinājās. Savukārt 2013.gadā, kad tika pārtraukts valsts līdzfinansējums GMI izmaksām, tas tika samazināts līdz pašreizējam līmenim, neskatoties uz to, ka minimālā darba alga valstī kopš 2009.gada ir dubultojusies. Pārtraucot valsts līdzfinansējumu, valdība norādīja, ka pašvaldības tikai ar valsts finansējumu ir gatavas iedzīvotājiem ieviest sociālās palīdzības sistēmu, tāpēc pastāv risks, ka pašvaldību palīdzība iedzīvotājiem ievērojami samazināsies, ja netiks nodrošināts valsts finansējums.¹⁴¹

Tas nozīmē, ka jau 2011.gadā valdība bija apzinājusi risku, ka 2013.gadā sociālās palīdzības apjoms iedzīvotājiem var samazināties, tomēr būtiskus pasākumus situācijas uzlabošanai piecu gadu laikā šai jomā nav īstenojusi. Ņemot vērā Pasaules Bankas noteikto

¹⁴¹ Likumprojekta "Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Likumprojekts pieņemts 2011.gada 15.decembrī. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/6BE7C18C44BFB99DC225795A0051720E?OpenDocument>

absolūto nabadzības līmeni – 2,15 ASV dolāru apmērā dienā,¹⁴² secināms, ka no 2014. līdz 2017.gadam valdības noteiktais GMI līmenis faktiski garantē Latvijas iedzīvotājiem absolūtu nabadzību.

Tiesībsargs uzsver, ka jau iepriekš ir vērsis uzmanību uz to, ka minimālie ienākuma līmeņu un sociālo pabalstu aprēķini nav pamatoti ar noteiktiem indikatoriem, izmantojot konkrētu metodoloģiju, kā arī atkārtoti norāda: nav pieļaujams, ka GMI līmenis tiek noteikts politiskas vienošanās rezultātā un tā apmēra aprēķins nav saistīts ar sociālekonomiskās situācijas raksturojošiem rādītājiem.

1.2. Par pārskatītās Eiropas Sociālās hartas īstenošanu

Pārskata periodā tiesībsargs sniedza alternatīvo ziņojumu Eiropas Padomes Eiropas Sociālo tiesību komitejai par Latvijas Republikas valdības trešo nacionālo ziņojumu par Eiropas Sociālās hartas 3., 11., 12., 13., 14. un 30.panta īstenošanu periodā no 2012.gada 1.janvāra līdz 2015.gada 31.decembrim. Tiesībsargs norādīja uz virkni problēmu sociālās drošības jomā – augstais nabadzības risks mazaizsargāto personu grupām – sociālās palīdzības kritēriji, valsts sociālo pabalstu apmēri, minimālo pensiju apmēri nav mainījušies gadiem ilgi.

Tiesībsargs ziņojumā norādīja, ka jau gandrīz 20 gadus valdība apņemas mazināt nabadzību, taču joprojām apmēram 30% Latvijas iedzīvotāju ir pakļauti tās riskam. Paredzētie atbalsta pasākumi nespēj segt iedzīvotāju pamatvajadzību pieaugošās izmaksas.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka sabiedrības uzticēšanās Latvijas sociālās apdrošināšanas sistēmai ir zema. Kā viens no galvenajiem iemesliem tam ir liels personu skaits, kas iemaksas veic samazinātā apmērā vai neveic vispār (speciālajos nodokļu režīmos nodarbinātie – mikrouzņēmumos nodarbinātie, pašnodarbinātas personas, patentmaksas maksātāji u.c.). Tas minētajām personām rada potenciālu nabadzības risku nākotnē. Tāpat minimālie valsts pensiju un sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēri ir ļoti zemi un nav pārskatīti jau ilgu laiku.

Eiropas Komisija savā dienestu darba ziņojumā par Latviju 2016.gadā ir norādījusi: *"Latvijā izdevumi sociālās aizsardzības pabalstiem (14% no IKP 2013.gadā) ir viszemākie ES, un sociālajiem pārvedumiem ir samērā maza ietekme uz nabadzības mazināšanu. (...) Latvijas ieguldījums sociālās atstumtības novēršanas pabalstos (tostarp GMI jeb garantētais minimālais ienākums) ir tikai 0,1% no IKP, turpretī ES vidējais rādītājs ir 0,5%. Sociālās palīdzības finansējums ir pilnībā decentralizēts, un tas var vēl vairāk saasināt reģionālo*

¹⁴² European Commission. *The Measurement of Extreme Poverty in the European Union*, 2011. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=756&langId=en&moreDocuments=yes>; aplūkots 13.10.2017.

nevienlīdzību. Turklāt sociālās palīdzības sistēma nenodrošina pietiekamu atbalstu pabalstu saņēmējiem, lai palīdzētu viņiem atgriezties darba tirgū."

Ziņojumā tiesībsargs uzsvēra, ka kopš 2011.gada nav mainījies to ienākumu apmērs, kas tiek ņemts vērā, lai personu (ģimeni) atzītu par trūcīgu, proti, persona (ģimene) atzīstama par trūcīgu, ja tās ienākumi nepārsniedz 128,06 eiro mēnesī. GMI līmenis personai ir 49,80 eiro mēnesī. Tas nav mainījies kopš 2013.gada un nav balstīts ne uz kādiem aprēķiniem. Savukārt dzīvokļa pabalsta piešķiršanu valsts pilnībā ir atstājusi pašvaldību ziņā. Lielākā daļa pašvaldību dzīvokļa pabalstu ir noteikusi simboliski kā vienreizēju pabalstu kurināmā iegādei, kas nesedz faktiskos izdevumus.

Labklājības ministrijas izstrādātā koncepcija "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu" viesa cerības, ka situācija sociālās aizsardzības jomā uzlabosies. Taču 2017.gadā tā joprojām nav ieviesta, un gadu no gada tās ieviešana tiek atlikta.

Tāpat tiesībsargs vērsa uzmanību arī uz minimālās darba algas nepietiekamību. Pozitīvi vērtējams tas, ka nodokļu reformas rezultātā 2018.gadā minimālā mēnešalga ir palielināta līdz 430 eiro un pazemināta iedzīvotāju ienākuma nodokļa likme no 23% uz 20%, kā arī paaugstināts neapliekamais minimums tieši zemo ienākumu saņēmējiem. Vienlaikus tika paustas bažas, ka plānotās reformas rezultātā vismazākais ieguvums ir sagaidāms ģimenēm ar bērniem.

Tiesībsargs jau 2012.gadā aicināja ratificēt Eiropas Sociālo hartu pilnībā, tādējādi uzņemoties konkrētas saistības, kas uzlabotu iedzīvotāju sociālo un ekonomisko tiesību nodrošināšanu. Tiesībsargs uzskata, ka aktualizējams ir jautājums par atlikušo hartas pantu ratificēšanu. Latvija nav ratificējusi tādas būtiskas hartas normas kā, piemēram, 4.panta pirmā daļa, kas paredz, ka dalībvalsts apņemas atzīt strādājošo tiesības uz tādu atalgojumu, kas nodrošinātu tiem un ģimenēm pienācīgus dzīves apstākļus; 12.panta trešā daļa, kas uzliek pienākumu progresīvi paaugstināt sociālās sistēmas nodrošināšanu līdz augstākam līmenim.

1.3. Par slimības naudu, esot rezerves karavīru apmācībās

Pārskata periodā tiesībsargs tika informēts par gadījumu, ka Aizsardzības ministrija atteikusi izmaksāt slimības naudu personai kā rezerves karavīram, kurai mācību laikā iestājās darbnespēja. Atteikums tika pamatots ar to, ka normatīvie akti neparedz slimības naudas aprēķināšanu un izmaksāšanu rezerves karavīriem saistībā ar militāro mācību laikā radušos darbnespēju un nesaņemto kompensāciju.

Tiesībsargs atzinumā konstatēja, ka šāda rīcība neatbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam, 109.pantam un labas pārvaldības principam, jo rezerves karavīri, kas

iesaukti mācībās, atrodas salīdzināmā situācijā ar karavīriem pastāvīgajā dienestā. Nav identificējams leģitīms mērķis, kas pamatoti liegtu rezerves karavīram sociālo nodrošinājumu to darbnespējas gadījumā mācību laikā. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka papildu slogs valsts budžetam nevar būt pamats atšķirīgas attieksmes pieļaušanai salīdzināmās situācijās.

Tiesībsargs norādīja, ka saskaņā ar APL 15.panta divpadsmito daļu iestāde un tiesa nedrīkst atteikties izlemt jautājumu, pamatojoties uz to, ka šis jautājums nav noregulēts ar likumu vai citu ārējo normatīvo aktu (iestāžu un tiesu juridiskās obstrukcijas aizliegums).

Tiesībsargs konstatēja, ka likumdevējs ir pieļāvis atklātu, neapzinātu likuma robu, jo *“likumā attiecībā uz noteiktu dzīves gadījumu grupu nav ietverts pozitīvs tiesiskais regulējums, kaut arī šādam regulējumam, ņemot vērā attiecīgā likuma „plānu” un „mērķi”, bija jābūt tajā ietvertam” un „likumdevējs, pieņemot likumu, „nav pamanījis” noregulēt kādu tiesiski nozīmīgu gadījumu grupu vai arī to maldīgi uzskatījis jau par noregulētu likumā”.*

Iepazīstoties gan ar Militārā dienesta likuma, gan Atlīdzības likuma, gan likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” anotācijām nevarēja secināt, ka likumdevējs ir apzināti izslēdzis rezerves karavīrus no to personu loka, kas ir tiesīgas saņemt slimības naudu.

Konkrētajā gadījumā, neizpildot likuma robu, tika pieļauta nevienlīdzīga attieksme attiecībā uz iesniedzēju, un ir pieļaujama likuma roba aizpildīšana, lai panāktu taisnīgu mērķi.

Attiecīgi tiesībsargs rekomendēja pārtraukt Aizsardzības ministrijas praksi (ja iesniedzējas gadījumam līdzīgās situācijās personām tiek atteikta slimības naudas izmaksa) un rīkoties atbilstoši Satversmes 91.panta pirmajam teikumam, 109.pantam un labas pārvaldības principam. Tiesībsargs arī rekomendēja pārskatīt Aizsardzības ministrijas lēmuma tiesisko pamatojumu un lemt par iespēju atcelt lēmumu.

Tiesībsargs saņēma Aizsardzības ministrijas atbildes vēstuli, kurā norādīts, ka, ministrijas ieskatā, ir jāveic grozījumi normatīvajos aktos, lai šādas situācijas neatkārtotos. Iesniedzējas gadījumā Aizsardzības ministrija nolēmusi skatīt tās iesniegumu kā par zaudējumu atlīdzību. Kopumā tiesībsargs secināja, ka individuālā gadījuma tiesību uz vienlīdzību un sociālo nodrošinājumu pārkāpums ir novērsts, taču konkrētais jautājums ir jāsakārto tādā veidā, lai pārpratumi vairs nerastos.

1.4. Par vecāku pabalstu, ja darba devējs savlaicīgi nav sniedzis ziņas iestādei

Persona norādīja, ka darba devēja nolaidīgas rīcības dēļ nesaņem vecāku pabalstu pilnā apmērā, jo darba devējs VID nav sniedzis ziņas par piešķirto bērna kopšanas atvaļinājumu. Šādos apstākļos ne VID, ne Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra personai

nevarot palīdzēt. Tiesībsargs norādīja, ka Latvija saskaņā ar Eiropas Savienības Pamattiesību hartu ir uzņēmusies aizsargāt indivīdu kā vislielāko vērtību, papildus paredzot aizsardzību diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma gadījumā, kā arī ievērojot vīriešu un sieviešu līdztiesību.¹⁴³ Vienlaikus Latvija ir atzinusi jauno vecāku īpašu atbalstu un aizsardzību saskaņā ar Eiropas Savienības normatīvo regulējumu, piemēram, Padomes Direktīvu 92/85/EEK (1992.gada 19.oktobris) par pasākumu ieviešanu, lai veicinātu drošības un veselības aizsardzības darbā uzlabošanu strādājošām grūtniecēm, sievietēm, kas strādā pēcdzemdību periodā, vai strādājošām sievietēm, kas baro bērnu ar krūti.

Lai īstenotu minēto, Latvija ir paredzējusi pasākumu kopumu maternitātes (arī paternitātes) gadījumos (likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 3.pants), savukārt Ministru kabineta 2010.gada 7.septembra noteikumi Nr.827 “Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veicēju reģistrāciju un ziņojumiem par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un iedzīvotāju nodokli”, kas ir izstrādāti, pamatojoties uz iepriekš minēto likumu, noteic pienākumu darba devējam un kārtību, kādā tam ir jāsniedz nepieciešamā informācija, lai persona varētu saņemt tai pienākošos pabalstu.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka darba ņēmējs pats neietekmē vai neuzrauga tās darbības, ko darba devējs veic, lai īstenotu likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu” noteikto. Līdz ar to darba ņēmējs ir vājākā puse, ja darba devējs rīkojas prettiesiski. Tādējādi atbildīgajām institūcijām ir jāizveido tāds mehānisms, kura ietvaros darba ņēmējs var ērti un efektīvi īstenot savas tiesības darba tiesisko attiecību un likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” kontekstā neatkarīgi no darba devēja prettiesiskas rīcības.

Analoģisku viedokli ir paudusi Satversmes tiesa 2001.gada 13.marta spriedumā lietā Nr.2000-08-0109, norādot, ka *„apdrošināmās personas, kuras nevar ietekmēt ne darba devēja, ne tās institūcijas darbību, kas īsteno un/vai uzrauga sociālo apdrošināšanu, nedrīkst ciest tādēļ, ka citas personas nepilda vai nepienācīgi pilda savus likumā noteiktos pienākumus. Citādi mehānisms, kas radīts konstitucionālo tiesību realizācijai, neatbilstu savam mērķim”*.

Tiesībsargs jau iepriekš līdzīgu lietas apstākļu ietvaros bija ierosinājis pārbaudes lietu par darba devēja prettiesisku rīcību, nesniedzot ziņas VID par izmaiņām darba ņēmēja statusā (darbinieka atjaunošanu darbā, bērna kopšanas atvaļinājuma piešķiršanu darba ņēmējam utt.). Pārbaudes lietas izskatīšanas rezultātā tiesībsargs rekomendēja Labklājības ministrijai sadarbībā ar Finanšu ministriju veikt nepieciešamos grozījumus normatīvajos aktos atbilstoši

¹⁴³ Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21. un 23.pants. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. 2012.gada 26.oktobris, C326/391.

Pieejams: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>>

labas pārvaldības principam, lai darba ņēmēji darba devēja prettiesiskas rīcības gadījumā varētu vērsties ar iesniegumu VID, tādējādi realizējot savas tiesības uz valsts noteiktajām sociālajām garantijām. Labklājības ministrija apliecināja, ka ir plānots izstrādāt grozījumus likumā „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”.

1.5. Par cilvēktiesību nodrošināšanu ilgstošas sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijās

Tiesībsargs regulāri saņem iedzīvotāju sūdzības par ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās¹⁴⁴ sniegto pakalpojumu kvalitāti un iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem.

Tādējādi par vienu no prioritātēm pārskata periodā tika izvirzīta institūcijās dzīvojošu klientu tiesību ievērošana. Tiesībsarga biroja darbinieki gada laikā veica pārbaudes piecās institūcijās saistībā ar cilvēktiesību ievērošanas aspektiem: Engures novada domes pensionātā “Rauda” (janvārī, jūnijā un augustā); Talsu novada pašvaldības iestādē “Pansionāts “Lauciene”” (janvārī); biedrības “Latvijas Sarkanais Krusts” sociālās aprūpes centrā “Stūrīši” (martā); biedrības “Dzintarkrasta serviss” sociālās aprūpes centrā – pensionātā “Liepa” (augustā) un Rēzeknes novada veco ļaužu pensionātā Strūžānos (oktobrī).

Apmeklējot institūcijas, vizīšu laikā īpaša uzmanība tika veltīta vispārējiem sadzīves apstākļiem, klientu tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību ievērošanai un klientiem sniegto ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu kvalitātei.

Norādāms, ka vizīšu laikā visās institūcijās tika konstatēti vairāki identiski normatīvajiem aktiem un cilvēktiesību standartam neatbilstoši apstākļi:

- Netiek ievērotas normatīvajos aktos¹⁴⁵ noteiktās prasības, ka institūcijā jānodrošina atbilstošs darbinieku skaits, lai klientiem būtu iespēja saņemt savām vajadzībām atbilstošu pilnvērtīgu, kvalitatīvu sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju.
- Netiek ievērota prasība,¹⁴⁶ ka institūcijās darbs organizējams tā, lai tās vidi tuvinātu ģimeniskai videi. Klientiem netiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts savu dzīvojamo istabu individualizēšanai, tādējādi veidojot tīkamu mikrovidi institūcijā.
- Netiek nodrošināta klientiem nepieciešamo higiēnas preču (tualetes papīra, dvieļu un ziepju) pieejamība sanitārajās telpās.

¹⁴⁴ Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1.pantā noteiktajiem terminiem ar ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju saprot sociālo institūciju, kas nodrošina personai, kura vecuma vai veselības stāvokļa dēļ nespēj sevi aprūpēt, kā arī bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem mājokli, pilnu aprūpi un sociālo rehabilitāciju.

¹⁴⁵ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums un Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumi Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”.

¹⁴⁶ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, 4.panta 6.punkts.

- Netiek nodrošināta valdības noteikumos¹⁴⁷ ietvertā prasība, ka pilngadīgo aprūpes institūcija nodrošina klientiem apstākļus saturīgai laika pavadīšanai, kā arī nodarbības un aktivitātes, ņemot vērā klientu individuālās vajadzības un veikto izvērtējumu.
- Klientiem netiek nodrošinātas regulāras pastaigas svaigā gaisā.
- Netiek ievērotas prasības¹⁴⁸ attiecībā uz klientu individuālo sociālās aprūpes vai sociālās rehabilitācijas plānu dokumentēšanu.

Atzīmējams, ka pārskata periodā tiesībsargs veica vairākkārtējas pārbaudes Engures novada domes pansionātā “Rauda”, papildus iepriekš uzskaitītajam konstatējot cilvēka cieņu pazemojošu attieksmi pret klientiem no institūcijas darbinieku puses, kas tādējādi pārkāpj ne tikai virkni nacionālo tiesību aktu, bet arī Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas rekomendācijas dalībvalstīm.

Otrs būtisks pārkāpums konstatēts biedrības “Dzintarkrasta serviss” sociālās aprūpes centrā – pansionātā “Liepa”, institūcijas vadībai pieļaujot, ka daļa klientu vairāk nekā divus gadus uzturas ēkā, kas nav pieņemta ekspluatācijā atbilstoši normatīvo aktu prasībām. Rīgas pilsētas būvvalde apliecināja tiesībsargam, ka būvobjekts līdz vēstules sagatavošanas brīdim nav pieņemts un drošs ekspluatācijā.

Abos gadījumos tiesībsargs iesniedza ziņojumu Labklājības ministrijai ar lūgumu izvērtēt, vai atbildīgās amatpersonas nav saucamas pie administratīvās atbildības par sociālo pakalpojumu sniegšanu regulējošo normatīvo aktu neievērošanu, un vai institūcija var turpināt darbību kā sociālo pakalpojumu sniedzējs. Labklājības ministrija abos gadījumos uzsāka administratīvo lietvedību, kā rezultātā pieņemti lēmumi par atbildīgo amatpersonu saukšanu pie administratīvās atbildības.

1.6. Viedoklis Satversmes tiesai par vecāku pabalstu, vienlaikus gūstot ienākumus kā pašnodarbinātai personai

Tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2017-09-01 “Par likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.⁴panta pirmās daļas 3.punkta (redakcijā, kas bija spēkā no 2012.gada 1.janvāra līdz 2013. gada 31.decembrim) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110.pantam”. Pieteikuma iesniedzēja uzskatīja, ka apstrīdētā norma liedz viņai kā pašnodarbinātai personai, kura gūst ienākumus no saimnieciskās darbības laikā, kad kopj bērnu līdz viena gada vecumam, saņemt vecāku pabalstu.

¹⁴⁷ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumi Nr.338 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”, 57.punkts.

¹⁴⁸ Turpat, 5.4.punkts.

Tiesībsargs secināja, ka attiecībā uz pieteikuma iesniedzēju likumdevējs no Satversmes 110.panta izrietošo pozitīvo pienākumu nav izpildījis pienācīgi. Pieteikuma iesniedzējas gadījumā valsts nav paredzējusi atbalstu papildu izdevumu kompensēšanā, kuri personai radušies sakarā ar bērna kopšanu līdz viena gada vecumam.

Tiesībsarga ieskatā, likumdevējs, paredzot iespēju saņemt vecāku pabalstu arī personai, kura bērna kopšanas laikā ir nodarbināta vai gūst ienākumus kā pašnodarbinātā, ir noteicis to līmeni, kādā valsts nodrošina īpašo atbalsta sistēmu ģimenēm ar bērniem. Liedzot personām, kuras ir nodarbinātas vai gūst ienākumus bērna kopšanas laikā, tiesības saņemt vecāku pabalstu, valsts ir samazinājusi iepriekš garantētā sociālā nodrošinājuma līmeni.

Tiesībsargs secināja, ka šāds ierobežojums nav samērīgs. Proti, ar apstrīdēto normu nevar sasniegt likumdevēja izvirzīto mērķi – nodrošināt sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti ilgtermiņā, kā arī nodrošināt bērnu tiesību aizsardzību. Taču to var sasniegt ar citiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Tādējādi tiesībsargs uzskata, ka apstrīdētā norma – likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.⁴panta pirmās daļas 3.punkts neatbilst Satversmes 110.pantam.

Jāpiebilst, ka 2018.gada 15.februārī Satversmes tiesa nosprieda atzīt apstrīdēto normu par atbilstošu Satversmes 110.pantam.

2. Personu ar invaliditāti tiesības

2.1. Monitorings par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu (2010.-2016.)

2010.gada 1.martā Saeima ratificēja ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, kura stājās spēkā 2010.gada 31.martā. Likuma „Par Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām” 2. pantā noteikts, ka „*Konvencijā paredzēto saistību izpildi koordinē Labklājības ministrija. Konvencijas 33.panta 2.punktā minēto pārraudzību nodrošina Latvijas Republikas tiesībsargs*”.

Tiesībsargs, realizējot minētās ANO konvencijas 33.panta 2.punktā noteikto pienākumu, ir izskatījis gan pārbaudes lietas jautājumos, kas skar personas ar invaliditāti, gan veicis pētījumus un monitoringus par personu ar invaliditāti tiesību īstenošanu praksē, gan arī īstenojis informatīvās kampaņas un citas aktivitātes.

2017.gada sākumā tiesībsargs iesniedza Saeimai ziņojumu par tiesībsarga aktivitātēm laika posmā no 2010.gada līdz 2016.gada beigām, monitorējot attiecīgās ANO Konvencijas

ieviešanu. Minētais ziņojums elektroniski pieejams arī tiesībsarga interneta vietnē www.tiesibsargs.lv.

2.2. Informatīvais materiāls “Pielāgota darba vide darbiniekiem ar invaliditāti”

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 27.pants un Darba likuma 7. un 29.pants uzliek pienākumu nodrošināt, ka darba vietās personām ar invaliditāti tiek veikti saprātīgi pielāgojumi, lai veicinātu personu ar invaliditāti tiesības brīvi izvēlēties darba vietu un pelnīt iztikas līdzekļus tādā darba vidē, kas ir atklāta, veicina integrāciju un ir pieejama personām ar invaliditāti.

Tiesībsarga veiktās sabiedrības aptaujā par personām ar invaliditāti 2014.gadā tika konstatēts, ka sabiedrības izpratne un attieksme ir atšķirīga pret cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti, piemēram, mazāka distance ir vērojama pret cilvēkiem ar kustību traucējumiem, distance palielinās saskarsmē ar cilvēkiem ar redzes un dzirdes traucējumiem. Savukārt sabiedrība ir ļoti atturīga komunikācijā ar cilvēkiem ar psihiskiem vai intelektuālās attīstības traucējumiem.

Aptaujā tika uzdots jautājums par iemesliem, kas liktu izjust diskomfortu, strādājot kopā ar kolēģi ar invaliditāti. Kā galvenie iemesli tika minēti: personas ar invaliditāti var uzvesties neadekvāti (59%), personas ar invaliditāti var apdraudēt sevi (51%), darba vide nav piemērota personām ar invaliditāti (43%), nepieciešams veikt darba vides pielāgojumus (34%), man vai citiem kolēģiem būtu vairāk jāstrādā (19%).

Papildus tika konstatēts, ka, palielinoties personiskās saskarsmes pieredzei ar cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti, barjeru un aizspriedumu loks kļūst mazāks. Tādējādi varēja secināt, ka ir nepieciešams sniegt pēc iespējas praktiskāku informāciju sabiedrībai, tai skaitā darba devējiem, kas varētu palīdzēt mazināt stereotipus par personām ar dažāda veida invaliditāti, veicināt to iekļaušanu sabiedrībā, kā arī darba tirgū.

Līdz ar to, izstrādājot informatīvo materiālu darba devējiem, tajā tika iekļauta informācija par saskarsmes kultūru ar darbiniekiem ar dažāda veida invaliditāti, lai veicinātu pozitīvu komunikāciju starp darbiniekiem ar un bez invaliditātes. Tāpat informatīvajā materiālā ir sniegta praktiska informācija par veidiem, kā viegli un ērti pielāgot dažādu darba vidi un darba procesu darbiniekiem ar dažāda veida invaliditāti.

Informatīvā materiāla izstrādē piedalījās savas jomas speciālisti: Invalīdu un viņu draugu apvienība “Apeirons”, Rīgas vājredzīgo un neredzīgo biedrība “Redzi mani”, Sabiedrības integrācijas fonds, Latvijas Nedzirdīgo savienība, biedrība “Latvijas Vājdzirdīgo atbalsta asociācija “Sadzirdi.lv”” un Latvijas Autisma apvienība.

Informatīvais materiāls tika izplatīts publiskā un privātā sektora darba devējiem, kā arī elektroniskā formātā tas ir pieejams tiesībsarga interneta vietnē www.tiesibsargs.lv.

2.3. Konference “Darba tirgus pieejamība personām ar invaliditāti”

Jau trešo gadu tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeironi” un Latvijas Nacionālo bibliotēku organizēja konferenci, kas veltīta Starptautiskajai personu ar invaliditāti dienai. 2017.gada konferences tēma bija “Darba tirgus pieejamība personām ar invaliditāti”.

2017.gada konference ietvēra trīs tematiskās sesijas. Pirmajā sesijā cilvēki ar dažāda veida invaliditāti dalījās savos pieredzes stāstos par nodarbinātību, kā arī tika prezentēts darba devēju viedoklis par to, kas kavē vai veicina cilvēku ar invaliditāti nodarbinātību. Pozitīvi, ka divas trešdaļas darba devēju uzskata, ka cilvēki ar invaliditāti ir tādi paši darbinieki kā citi, pat vēl vairāk – atzīst, ka tie ir labi un profesionāli darbinieki un labprāt darbā pieņemtu šādus ļaudis arī turpmāk. Attiecībā uz kavēkliem personu ar invaliditāti nodarbinātībā 60% darba devēju norāda uz valsts politiku (par maz atbalsta darba vietas pielāgošanā, motivācijas trūkums, smagnējas tiesību normas).

Otrajā sesijā Labklājības ministrija un Nodarbinātības valsts aģentūra iepazīstināja ar esošajiem un plānotajiem atbalsta pasākumiem, lai personas ar invaliditāti iekļautos darba tirgū. Diskusijā piedalījās Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas priekšsēdētāja A.Barča, Ārvalstu investoru padomes Latvijā Darba tiesību grupas pārstāve I.Kostina un Latvijas Darba devēju konfederācijas darba tiesību eksperts A.Alksnis.

Uzklausot atbildīgās valsts institūcijas, secināms, ka iezīmējas daudzi jauni virzieni, kas līdz šim sociālajā politikā ir maz attīstīti, piemēram: motivācijas programmas, mentorings, sabalansēta kvotu sistēma, prevencijas pasākumi, lai cilvēki “neizkristu” no darba tirgus; un, visbeidzot, ideja parādīt valsts pārvaldi kā paraugu cilvēku ar invaliditāti nodarbināšanā. Tāpat redzams, ka jau šobrīd ir daudz dažādu pasākumu, kas palīdz cilvēkiem ar invaliditāti iekļauties darba tirgū.

Tomēr tiesībsargs aicināja Nodarbinātības valsts aģentūru kopā ar Labklājības ministriju strādāt pie tā, lai daudz mērķtiecīgāk informētu cilvēkus un darba devējus par valsts piedāvātajām iespējām, kā arī vairāk informētu sabiedrību kopumā par veiksmīgiem rezultātiem. Citādi viedoklis par sistēmas efektivitāti vairāk rodas no neveiksmīgajiem piemēriem un reizēm var būt nepelnīti nepareizs.

Tiesībsargs uzsvēra: ir svarīgi apzināties, ka katrs cilvēks ir individuāls, un šajā jomā bez individuālas pieejas neiztikt. Lai piedāvājumu klāsts sasniegtu mērķi, atbildīgo institūciju

vadītāji tika aicināti daudz vairāk domāt, kā izglītot savus darbiniekus, kā lūkoties uz katru cilvēku kā klientu ar individuālu pieeju un patiesu vēlmi palīdzēt tam atrast darbu un veiksmīgi iekļauties darba tirgū.

Trešajā sesijā tika prezentēts tiesībsarga un sadarbības partneru izstrādātais informatīvais materiāls darba devējiem “Pielāgota darba vide darbiniekiem ar invaliditāti”, kas sniedz skaidrojumu, kā praktiski pielāgot darba vietas personām ar dažāda veida invaliditāti.

Minētās konferences videoieraksts ar subtitriem un materiāli ir pieejami tiesībsarga interneta vietnē www.tiesibsargs.lv.

2.4. Konkurss “Gada balva personu ar invaliditāti atbalstam 2017”

2017.gada 29.novembrī svinīgā ceremonijā Latvijas Nacionālajā bibliotēkā tika godinātas un apbalvotas tās nevalstiskās organizācijas, kas iestājas par cilvēku ar invaliditāti tiesībām dzīvot pilnvērtīgu dzīvi un aizstāv viņu intereses. Jau trešo gadu pēc kārtas tiesībsargs sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku un Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” rīkoja konkursu “Gada balva personu ar invaliditāti atbalstam”. Konkursa mērķis ir pamanīt un novērtēt cilvēku ar invaliditāti intereses pārstāvošo nevalstisko organizāciju nesavtīgo darbu.

2017.gada nominācijā “Skaļākā balss” galveno balvu saņēma biedrība ģenētiski pārmantoto slimību pacientiem un līdzcilvēkiem “Saknes”, kas ar savu darbošanos ir panākusi to, ka samilzušās problēmas un grūtības, ar ko nākas saskarties ģenētiski pārmantoto un reto slimību pacientiem, tiek risinātas jau valstiskā līmenī.

Nominācijas “Nodarbinātības veicinātājs” galvenās balvas ieguvējs ir insultu pārcietušo cilvēku un viņu radnieku psiholoģiskā atbalsta biedrība “Vigor”. Biedrība katru darba dienu nodrošina dažādas aktivitātes, lai cilvēki ar invaliditāti pēc pārciestas slimības varētu atjaunot zaudētās funkcijas, celt pašapziņu un noticēt saviem spēkiem. Šajā nominācijā piešķirta atzinība biedrībai “Invalīdu atbalsta centrs “Saulesstars”” par cilvēku ar invaliditāti nodarbinātību, apgūstot jaunas iemaņas un sniedzot iespēju strādāt mājās, un, realizējot savus darbus, papildināt ģimenes budžetu.

Ir svarīgi, lai cilvēkiem ar invaliditāti pieejamie pakalpojumi ir daudzveidīgi un nodrošināti arī reģionos. Konkursa žūrija lēma, ka nominācijas “Pakalpojumu nodrošinātājs” galvenā balva pienākas biedrībai “Cerību spārni”, kas nodrošina sociālos pakalpojumus pieaugušajiem un bērniem ar funkcionāliem traucējumiem. Biedrībā ietilpst arī sporta klubs “Spārni”, sociālais uzņēmums “Pogotava”, sociālais atbalsta centrs “Cerību māja” un ģimenes

asistenta pakalpojumi. Atzinības raksts tika pasniegts biedrībai “Autisma atbalsta punkts Rēzeknē” par dažādām izglītojošām un attīstošām nodarbībām bērniem.

Ikvienam bērnam un jauniešiem ir tiesības uz iekļaujošu un viņa spējām un vajadzībām piemērotu izglītību. Baltijas Bērnu fonds saņēma galveno balvu nominācijā “Izglītības attīstītājs”. Fonds īstenojis vairākus izglītojošus pasākumus – izdevuši grāmatas un DVD nedzirdīgiem bērniem, finansiāli atbalstījuši datorapmācības kursus un neformālo izglītību jauniešiem.

Lai cilvēki ar invaliditāti veiksmīgi iekļautos sabiedrībā un ikviens līdzpilvēks apzinātos par viņu vajadzībām, ir organizācijas, kas īsteno dažādas kampaņas. 2017.gada konkursā nominācijā “Sociālā kampaņa” galvenā balva tika piešķirta servisa suņu biedrībai “Teodors”, kas apmāca suņus-pavadoņus un rīko tematiskas lekcijas par to, cik svarīgi ir suņi-asistenti cilvēkiem ar redzes grūtībām. Atzinības raksti tika organizācijai “Jaunatne ar misiju – Rīga”, iniciatīva cilvēkiem ar kustību traucējumiem “*Wings for Wheels*” un biedrībai “Iniciatīvu centrs cilvēkiem ar īpašām vajadzībām”.

Nominācijā “Bērnu ar invaliditāti aizstāvis” žūrijai bija jāizvēlas no divpadsmit pieteikumiem. Galveno balvu ieguva biedrība “Latvijas bērniem ar kustību traucējumiem”, kuri paši par savām aktivitātēm saka: “Mēs darām, un mums izdodas!” Savukārt atzinības raksts tika pasniegts Ģimeņu un bērnu attīstības centram “Brīnumiņš”.

2017.gada konkursā tika saņemti 57 pieteikumi sešās nominācijās: “Skaļākā bals”, “Nodarbinātības veicinātājs”, “Pakalpojumu nodrošinātājs”, “Izglītības attīstītājs”, “Sociālā kampaņa”, “Bērnu ar invaliditāti aizstāvis”, no kuriem 55 nodoti konkursa žūrijas vērtēšanai. Žūrijas sastāvā bija tiesībsargs Juris Jansons, Latvijas Nacionālas bibliotēkas direktora vietniece Anda Lamaša, Invalīdu un viņu draugu apvienības “Apeironi” valdes priekšsēdētājs Ivars Balodis, Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas vadītāja Aija Barča, Latvijas Pašvaldību savienības pārstāve Ilze Rudzīte, Latvijas Radio žurnālists Aidis Tomsons un operdziedātāja Evita Zālīte.

Atsevišķas pateicības tiesībsargs 2017.gadā pasniedza organizācijām, kas pārstāvēja Latvijas cilvēku ar invaliditāti intereses visaugstākajā iespējamajā līmenī – ANO: Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijai “Sustento”, biedrībai “Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi”, Resursu centram cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “Zelda”, Latvijas Nedzirdīgo savienībai un biedrībai “Rīgas pilsētas Rūpju bērns”.

Svinīgā pasākuma ietvaros arī labklājības ministrs Jānis Reirs izteica pateicību tiem cilvēkiem, kas pašizliedzīgi atbalstījuši un aizstāvējuši cilvēku ar īpašām vajadzībām intereses: Anetei Bendikai, mammai, kas raksta blogu par īpašiem bērniem, Pelču speciālās internātskolas direktorei Ināra Oļenai, Diānai Zālamanei-Leitei par asistenta projektu

nedzirdīgām jaunajām māmiņām un Latvijas Nacionālā teātra izrādes “Savādais atgadījums ar suni naktī” veidotājiem.

2.5. Personu ar invaliditāti tiesību attīstības veicināšana

Pašlaik gan Eiropas Savienībā, gan pasaulē personu ar invaliditāti tiesību attīstība un aizsardzība tiek detalizēti pētīta. Personu ar invaliditāti tiesības ir samērā jauna tiesību joma, kas ļauj zinātniekiem būt inovatīviem un sniegt atbalstu valsts politikas veidotājiem, kā arī mazināt sabiedrībā esošos stereotipus par personām ar invaliditāti.

Tiesībsarga rīcībā nav informācijas, vai Latvijas Republikas augstskolās minētā joma tiek pētīta no tiesību aspekta, pieņemot, ka personas ar invaliditāti ir pilntiesīgi un līdzvērtīgi tiesību subjekti, nevis žēlsirdības objekti. Tiesībsarga ieskatā, ir nepieciešams veikt papildu aktivitātes, lai veicinātu pētījumus par personām ar invaliditāti no tiesību aspekta. Tādējādi tiesībsargs vairākām Latvijas augstākās izglītības iestādēm, kuras īsteno tiesību zinātņu mācību programmas, nosūtīja ierosinājumus pētnieciskajiem darbiem, kas skar personu ar invaliditāti tiesību jautājumus.

2.5.1. Cilvēku ar invaliditāti tiesības notariāla akta sastādīšanā

Tiesībsargs, izskatot pārbaudes lietu Nr.2014-105-24B par nepareizu normu piemērošanu, papildus konstatēja nepieciešamību pārskatīt Notariāta likuma normas saistībā ar personu ar invaliditāti tiesībām būt par liecinieku un pusi notariālā aktā ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām tvērumā.

Likums nosaka, ka par notariāla akta lieciniekiem nevar būt *“rakstīt un lasīt nepratēji, nepilngadīgie un tie, kas miesīgu vai garīgu trūkumu dēļ nespēj pareizi un pilnīgi saprast un apliecināt aktu, proti, personas ar garīga rakstura traucējumiem, kurlie, mēmie un aklie”*.¹⁴⁹ Pantā, kas nosaka cilvēku ar invaliditāti tiesības būt par pusēm notariālā aktā, noteikts, ka *“taisot aktus, kuros piedalās kurlī, mēmi vai aklī, nepieciešama vismaz divu liecinieku klātbūtne”*.¹⁵⁰

Likumā detalizēti noteikta kārtība, kādā cilvēki ar dzirdes traucējumiem var būt par pusi notariālā aktā: *“Lasīt pratējam kurlajam pašam jāizlasa akts un jāpasaka, vai tas izteic viņa gribu. Tas jānorāda arī aktā. Taisot aktu, rakstīt un lasīt nepratējam kurlajam līdztekus parastajiem lieciniekiem jāpieaicina vēl persona, kurai viņš uzticas un kura prot ar viņu*

¹⁴⁹ Notariāta likums, 86.pants. Stājās spēkā 1993.gada 1.septembrī.
Pieejams: <<https://likumi.lv/doc.php?id=59982>>

¹⁵⁰ Turpat, 94.pants.

izskaidroties. Zvērinātam notāram jāpārlicinās, vai rakstīt un lasīt nepratējs kurlais saprot viņam rādāmās zīmes. Rakstīt un lasīt pratējam mēmajam vai kurlmēmajam akts pašam jāizlasa un pašrocīgi jāuzraksta, ka viņš to lasījis un ka tas izteic viņa gribu. Taisot aktu rakstīt un lasīt nepratējam mēmajam vai kurlmēmajam, līdztekus personai, kas prot ar viņu izskaidroties zīmēm, jāpieaicina vēl otra persona, kurai šīs zīmes ir saprotamas (tulks).”¹⁵¹

Uzklausot Latvijas Zvērinātu notāru padomes, Latvijas Nedzirdīgo savienības, Latvijas Neredzīgo biedrības, Resursu centra personām ar garīgiem traucējumiem “Zelda” viedokli, kā arī saņemot no starptautiskajiem sadarbības partneriem informāciju par tiesisko regulējumu citās Eiropas valstīs, tiesībsargs konstatēja trīs iespējamus problēmjautājumus, kurus būtu nepieciešams risināt:

- 1) likumā lietotā terminoloģija, uz kuru kā aizskarošu ir norādījušas personu ar invaliditāti pārstāvošās nevalstiskās organizācijas;
- 2) likumā nesamērīgi ierobežotas personu ar maņu invaliditāti tiesības būt par pusi notariālajā aktā;
- 3) noteikts liegums personām ar dažāda veida invaliditāti būt par liecinieku notariālā aktā.

Tiesībsargs vērsa Tieslietu ministrijas kā atbildīgās institūcijas uzmanību uz iepriekš minēto, vienlaikus uzsverot nepieciešamību ievērot Satversmes 91.pantā un ANO konvencijā ietvertos principus. Proti, Satversmes 91.pants noteic, ka *“visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas”*. Satversmes 91.pants ietver divus principus: vienlīdzības principu tā pirmajā teikumā un diskriminācijas aizlieguma principu tā otrajā teikumā. *“Vienlīdzības princips ir saistošs visiem trim valsts varas atzariem – likumdevējam, izpildvarai un tiesu varai. Valstij, izdodot, interpretējot un piemērojot tiesību normas, kas skar privātpersonas, ir jābalstās uz principu, ka visi cilvēki ir tiesiski vienlīdzīgi, t.i., ar vienādām tiesībām un vienādiem pienākumiem.”*¹⁵² Savukārt diskriminācijas aizlieguma mērķis ir nepieļaut nevienlīdzīgu attieksmi, ja tā balstās uz kādu aizliegtu kritēriju.¹⁵³ Lai arī Satversme tieši nenoteic diskriminācijas aizlieguma kritēriju katalogu, tomēr, ņemot vērā Latvijas Republikas starptautiskās saistības, invaliditāte ir atzīstama par vienu no diskriminācijas aizlieguma kritērijiem Satversmes kontekstā.¹⁵⁴ Līdz ar to Satversme aizliedz gan nevienlīdzīgu, gan diskriminējošu attieksmi pret personām ar invaliditāti.

¹⁵¹ Notariāta likums, 95.-99.pants.

¹⁵² Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs zin.vad.prof. R.Balodis. Latvijas Vēstnesis, 2011., 92.lpp.

¹⁵³ Turpat., 99.lpp.

¹⁵⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs zin.vad.prof. R.Balodis. Latvijas Vēstnesis, 2011., 113.lpp.

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām galvenais mērķis ir nodrošināt iespēju personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem izmantot cilvēktiesības un pamatbrīvības.¹⁵⁵ Konvencijas 5.pants paredz vienlīdzības principu un diskriminācijas aizlieguma principu, kas ir uzskatāmi par svarīgākajiem konvencijas principiem un kas ir iekļauti dažādās tās sadaļās, tai skaitā preambulā,¹⁵⁶ mērķos¹⁵⁷ un vispārīgajos valsts pienākumos.¹⁵⁸ Tādējādi konvencijas 5.pants uzliek valstij pienākumu pieņemt tādas normas, kur invaliditāte nav kritērijs, lai liegtu personām ar invaliditāti kādas tiesības.¹⁵⁹ Tiesiskās vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma princips ir jāiekļauj normatīvajos aktos, kas attiecas gan uz privāto, gan publisko tiesību subjektiem, gan arī uz visām jomām, piemēram, izglītību, transportu, nodarbinātību un pieejamību tiesai.¹⁶⁰

Konvencijas 12.pants valstij uzliek vairākus pienākumus: atzīt, ka personām ar invaliditāti līdzvērtīgi ar citiem ir rīcībspēja visās dzīves jomās; nodrošināt personām ar invaliditāti atbalstu, kas varētu būt nepieciešams, īstenojot savu rīcībspēju,¹⁶¹ kā arī analizēt normatīvos aktus, lai nodrošinātu vienlīdzību likuma priekšā personām ar invaliditāti līdzvērtīgi ar citiem.¹⁶² Ir nepieciešams atcelt tādas normas, kas paredz liegumu personai ieņemt amatu vai veikt kādas funkcijas invaliditātes dēļ. Tāpat ir atceļamas tādas normas, kas liedz personām ar invaliditāti ieņemt amatus politikā vai būt par lieciniekiem juridisku dokumentu sagatavošanā.¹⁶³

Līdz ar to, ņemot vērā iepriekš norādītos principus, kā arī problēmjautājumus, tiesībsargs vērsa Tieslietu ministrijas uzmanību uz šādiem trūkumiem:

1. Cilvēku ar invaliditāti jautājumos lietotā terminoloģija. ANO Konvencijā tiek lietots termins “personas ar invaliditāti”, lai uzsvērtu, ka invaliditāte nav personu

¹⁵⁵ United Nation Convention on the Rights of Persons with disabilities. Pieņemts 2006.gada 12.decembrī. Ģenerālās asamblejas 61.sesija. Rezolūcija A/RES/61/106. Stājās spēkā 2008.gada 3.maijā. 1.pants. Latvijā stājās spēkā 2010.gada 31.martā. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>; <<http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>>

¹⁵⁶ Turpat, Preambula, par. (a), (b), (c), (e), (f), (h), (p), (r) and (x).

¹⁵⁷ Turpat, 1.pants.

¹⁵⁸ Turpat, 4.pants.

¹⁵⁹ Turpat, 5.pants.

¹⁶⁰ United Nations. General Assembly. (26 January 2009) Tematic Study by the Office of United Nations High Commissioner for Human rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with disabilities. A/HRC/10/48. Pieejams: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/10session>>

¹⁶¹ United Nation Convention on the Rights of Persons with disabilities.

¹⁶² United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. General comment No 1 (2014), Article 12: Equal recognition before the law. Pieejams: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/031/20/PDF/G1403120.pdf?OpenElement>>

¹⁶³ United Nations. General Assembly. (26 January 2009.) Tematic Study by the Office of United Nations High Commissioner for Human rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of People with disabilities. A/HRC/10/48. Pieejams: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/10session/A.HRC.10.48.pdf>>

raksturojošais elements.¹⁶⁴ Terminoloģija, kas ir tikusi lietota attiecībā uz personām ar invaliditāti, bieži vien ir bijusi noteicošā, lai radītu negatīvus stereotipus par cilvēkiem ar invaliditāti.¹⁶⁵ Piemēram, termini “kropļs” vai “garīgi atpalicis” ir cilvēka cieņu aizskaroši.¹⁶⁶ Tādējādi būtu nepieciešams pielāgot likumā ietverto terminoloģiju ANO konvencijas terminoloģijai.

2. Ierobežotas cilvēku ar invaliditāti tiesības būt par pusi notariālā aktā. Tiesībsargs norādīja, ka, pirmkārt, minētais pants attiecas tikai uz personām ar maņu traucējumiem. Savukārt likuma 83.pants noteic pienākumu pārbaudīt personas rīcībspēju pirms personas var noslēgt notariālo aktu. Tādējādi likuma 83.pants varētu tikt attiecināts uz personām ar garīga rakstura traucējumiem. Līdz ar to secināms, ka likumā atsevišķi tiek regulētas personu ar maņu un garīgiem traucējumiem iespējas būt par pusi notariālā aktā. Likumā nav ietverts regulējums, kas attiektos uz personām ar kustību traucējumiem un citiem invaliditātes veidiem.
3. Likuma 94.panta pirmais teikums noteic pienākumu, nevis tiesības pieaicināt divus lieciniekus, ja personas ar maņu traucējumiem vēlas būt par pusi notariālā aktā. Personām ar cita veida invaliditāti vai personām bez invaliditātes ir tiesības izvēlēties lieciniekus, pamatojoties uz likuma 84.pantu. Notariālā akta pusēm par katru pieaicināto liecinieku ir jāmaksā. Līdz ar to personām ar maņu invaliditāti tiek uzlikts pienākums veikt papildu samaksu, kamēr personām bez invaliditātes/ personām ar cita veida invaliditāti nav pienākuma pieaicināt lieciniekus un attiecīgi veikt papildu samaksu par tiem, ja vien minētās personas nerealizē tiesības izvēlēties lieciniekus.
4. Likuma 94.panta otrais teikums neparedz izvēles iespējas personām ar maņu traucējumiem noslēgt notariālo aktu, lieciniekiem nezinot tā saturu. Šāda prasība neattiecas uz personām bez invaliditātes vai personām ar kustību traucējumiem. Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, minētais regulējums veido tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu Satversmes 91.panta pirmā teikuma un konvencijas 5.panta tvērumā.
5. Ierobežotas cilvēku ar invaliditāti tiesības būt par liecinieku notariālā aktā. Notariāta likumā¹⁶⁷ izdalītas divas personu ar invaliditāti grupas: personas ar garīgiem trūkumiem un personas ar maņu traucējumiem (redzes, runas un dzirdes), kurām ir liegts piedalīties notariālā aktā kā lieciniekiem. Personām ar cita veida invaliditāti, tai

¹⁶⁴ United Nation Human rights office of the high commissioner. (2014) The Convention on the rights of persons with disabilities. Training guide. Professional Training series. No 19. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/CRPD_TrainingGuide_PTS19_EN%20Accessible.pdf>

¹⁶⁵ United Nations. Frequently asked questions. Pieejams: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/faqs.htm>>

¹⁶⁶ Turpat. Pieejams: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/faqs.htm>>

¹⁶⁷ Notariāta likums, 86.pants: “Par notariāla akta lieciniekiem nevar būt: 1) rakstīt un lasīt neprātēji, nepilngadīgie un tie, kas miesīgu vai garīgu trūkumu dēļ nespēj pareizi un pilnīgi saprast un apliecināt aktu, proti, personas ar garīga rakstura traucējumiem, kurlie, mēmie un aklie; [...]”.

skaitā personām ar kustību traucējumiem, nav liegts būt par liecinieku notariālā aktā. Līdz ar to likuma 86.panta pirmais punkts *prima facie*¹⁶⁸ paredz nevienlīdzīgu attieksmi pret personām ar maņu un garīgiem traucējumiem un personām ar cita veida invaliditāti, lai varētu piedalīties notariālā aktā kā liecinieki. Tiesībsarga ieskatā, minētais regulējums veido tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu Satversmes 91.panta pirmā teikuma un konvencijas 5.panta tvērumā.

Tieslietu ministrija sadarbībā ar Latvijas Zvērinātu notāru padomi ir izstrādājusi grozījumus Notariāta likumā, kas skar arī tiesībsarga norādītos jautājumus. Pašlaik minētie grozījumi tiek izskatīti Saeimā.

2.5.2. Par papildatvaļinājumu par katru bērnu ar invaliditāti

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumu, kurā bija norādīts, ka personai ir daudz bērnu ģimene un diviem bērniem līdz 18 gadu vecumam ir noteikta invaliditāte. Līdz 2014.gada nogalei minētajai personai darba devējs piešķīra papildatvaļinājumu – 9 darba dienas, pamatojoties uz Darba likuma 151.panta pirmās daļas 1.punktu,¹⁶⁹ tas ir, par katru pozīciju (dauzbērnu ģimene un divi bērni ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam), savukārt, mainoties darbiniekiem, kas atbild par atvaļinājuma dienu aprēķinu, minētā likuma norma tika tulkota tādā veidā, ka personai pienācās tikai trīs papildatvaļinājuma darba dienas, jo, darba devēja ieskatā, norma paredz izslēdzošus nosacījumus.

Labklājības ministrijas un Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības ieskatā, piešķiramo papildatvaļinājuma dienu skaits nav atkarīgs no bērnu ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam skaita ģimenē, jo Darba likuma normā jēdziens “bērns ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam” ir lietots vienskaitlī.

Savukārt, tiesībsarga ieskatā, šāda likuma normas interpretācija nav savienojama ar sociāli atbildīgas valsts politiku, kā arī apgrūtina ģimeņu ar bērniem ar invaliditāti iekļaušanos sabiedrībā un nenodrošina bērnu ar invaliditāti tiesības to vajadzīgajā apmērā.

Tiesībsargs sevišķi uzsvēra, ka Satversmes 110.pants nosaka: valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības. Tāpat Eiropas Sociālās hartas I sadaļas 16.punktā paredzēts, ka ģimenei kā sabiedrības pamatvienībai ir tiesības uz attiecīgu sociālo, juridisko un ekonomisko

¹⁶⁸ Pirmšķietami.

¹⁶⁹ Minētā norma paredz, ka ikgadējo apmaksāto papildatvaļinājumu piešķir darbiniekiem, kuru aprūpē ir trīs vai vairāk bērnu vecumā līdz 16 gadiem vai bērns ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam, — trīs darba dienas.

aizsardzību, lai nodrošinātu tās pilnvērtīgu attīstību,¹⁷⁰ kā arī ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām paredz, ka visos lēmumos, kas attiecas uz bērniem ar invaliditāti, galvenajam apsvērumam jābūt bērna vislabākajām interesēm.¹⁷¹

Valstij ir pienākums veidot tādu vidi un sabiedrību, kurā ģimenes ar bērniem ar invaliditāti ir sociāli integrētas, tām tiek nodrošinātas to vajadzības un respektētas to tiesības. Tādējādi, lai veicinātu ģimeņu ar bērniem ar invaliditāti labklājību un lai nodrošinātu bērnu ar invaliditāti tiesības un vajadzības visaugstākajā mērā, kā arī, lai nepieļautu Darba likuma normas nevienveidīgu tulkošanu, tiesībsargs 2017.gada 13.oktobrī iesniedza priekšlikumus likumprojektam Nr. 943/Lp12 “Grozījums Darba likumā”, lūdzot izteikt likuma normu šādā redakcijā: *“Ikgadējo apmaksāto papildatvaļinājumu piešķir: darbiniekiem, kuru aprūpē ir trīs vai vairāki bērni vecumā līdz 16 gadiem vai par katru bērnu ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam, – trīs darba dienas.”*

Saeimas sociālo un darba lietu komisija nolēmusi likumprojektu Nr.943/Lp12 skatīt tikai pēc likumprojekta “Administratīvo pārkāpumu procesa likums” (Nr.16/Lp12) izskatīšanas Saeimā 3.lasījumā.

2.6. Par asistenta pakalpojumu cilvēkiem ar invaliditāti ārzemēs

Pie tiesībsarga vērsās cilvēks ar kustību traucējumiem, kas regulāri izmanto asistenta pakalpojumus. Veselības uzlabošanas nolūkos viņš bija devies uz ārzemēm asistenta pavadībā, jo patstāvīgi pārvietoties nevar. Saskaņā ar valdības noteikumiem¹⁷² sociālais dienests atsaka piešķirt asistenta pakalpojumu, ja to pieprasa izmantošanai ārpus Latvijas.

Tiesībsarga ieskatā, ņemot vērā ne tikai personu ar invaliditāti vajadzības, bet arī vienlīdzīgas tiesības dzīvot sabiedrībā ar tādu pašu izvēles brīvību kā citiem cilvēkiem, minētā tiesību norma ir pretrunā ar ANO konvencijā ietvertu vienlīdzības principu. Proti, personai ar invaliditāti, tāpat kā jebkurai personai, ir tiesības piedalīties sabiedriskajā dzīvē un izbraukt uz ārzemēm, tajā skaitā ar mērķi izmantot ārvalstīs sniegtos rehabilitācijas pakalpojumus. Ņemot vērā to, ka atlīdzība asistentam par pakalpojuma sniegšanu ārvalstīs būtu tāda pati kā par pakalpojumu Latvijā, Labklājības ministrijas atsauce uz ierobežoto valsts budžeta finansējumu nav pamatota. Respektīvi, atļaujot personai saņemt asistenta pakalpojumu ārpus Latvijas, papildu valsts un pašvaldības finanšu līdzekļi nav nepieciešami.

¹⁷⁰ Eiropas Sociālā harta. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1045>

¹⁷¹ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

¹⁷² Ministru kabineta 2012.gada 18.decembra noteikumi Nr.942 “Kārība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā”, 9.2.4.apakšpunkts.

2.7. Diskriminācija cilvēka ar invaliditāti tiesībās izmantot sabiedrisko transportu

Tiesībsargs izskatīja iesniegumu, kurā iesniedzējs ar invaliditāti norādīja, ka bija vēlējies braukt ar autobusu Sloka–Rīga. Autobusā visas sēdvietas bija aizņemtas, kājās stāvēja viens cilvēks. Autobusā bija norāde, ka tajā ir 19 sēdvietas un trīs stāvvietas. Iesniedzējs vēlējās stāvēt kājās, tomēr autobusa vadītājs neatļāva to darīt un atteicās braukt. Visbeidzot autobusa vadītājs uzsāka braukšanu pēc tam, kad vairākas pasažieres atbrīvoja iesniedzējam sēdvietu.

Tiesībsargs norādīja – ja visas biļetes uz sēdvietām ir pārdotas un aizņemtas, tad autobusa vadītāja rīcība var būt sekojoša:

- 1) lūgt personas, kas ir aizņēmušas personu ar invaliditāti sēdvietas, tās atbrīvojot, ja vien minētās personas nav personas ar invaliditāti, personas ar maziem bērniem vai gados vecākas personas (Ministru kabineta 2012.gada 28.augusta noteikumu Nr.599 “Sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanas un izmantošanas kārtība” 83.un 84.punkts);
- 2) ja personu ar invaliditāti sēdvietas nav iespējams atbrīvojot, autobusa vadītājs var ieteikt personām ar invaliditāti iegādāties biļetes uz nākamo autobusu, kur būtu sēdvietā, pamatojot to ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2011.gada 16.februāra Regulas Nr.181/2011 par autobusu pasažieru tiesībām un par grozījumiem Regulā (EK) Nr. 2006/2004 10.pantu par pasažieru ar invaliditāti drošību brauciena laikā. Tomēr šādā gadījumā ir jāvērtē pasažieru bez invaliditātes iespējas pārvietoties stāvvietā.

Ja autobusā ir paredzētas stāvvietas un personas bez invaliditātes tās var izmantot, tad, ievērojot vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma principu, autobusa vadītājam būtu jāinformē persona ar invaliditāti par sēdvietu neesamību, ļaujot personai ar invaliditāti pašai izvērtēt riskus, ja tiek iegādāta stāvbiļete.

Tāpat tiesībsargs rekomendēja AS “Liepājas autobusu parks” veikt darbinieku apmācību, lai uzlabotu pakalpojumu sniegšanas kvalitāti personām ar invaliditāti.

2.8. Par cilvēka ar invaliditāti diskrimināciju nepieejamas vides dēļ

Tiesībsargs izskatīja lietu, kurā persona ar invaliditāti ir norādījusi uz nepieejamu vidi pie daudzdzīvokļu mājas nekvalitatīvā asfalta seguma dēļ (ietve un autostāvvietā). Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona izpilddirekcija ir norādījusi, ka asfalts tika labots 2010.gadā un pašlaik vēl aizvien ir labā stāvoklī. Invalīdu un viņu draugu apvienība “Apeirons”, veicot pārbaudi uz vietas, norādīja, ka asfalta segumu ir nepieciešams uzlabot pie dzīvojamās mājas

trešās kāpņu telpas, savukārt pārējā daļā asfalta segums ir pietiekami apmierinošs, ir iespējams nokļūt līdz ielai, kā arī ir iespējams uztaisīt personu ar invaliditāti stāvvietu tieši pie mājas durvīm, neveicot autostāvvietas remontu.

Tiesībsargs rekomendēja pašvaldībai līdz 2017.gada 1.septembrim veikt asfalta seguma remontu pie dzīvojamās mājas trešās kāpņu telpas, ko izpilddirekcija ir izpildījusi.

3. Tiesības uz mājokli

3.1. Pašvaldības palīdzība mājokļa jautājumu risināšanā personām pēc ieslodzījuma

Pie tiesībsarga vērsās persona, kura, atbrīvojoties no ieslodzījuma vietas, saņēma Rīgas pašvaldības atteikumu viņu reģistrēt dzīvokļu rindā, pamatojot, ka pašvaldības rīcībā nav ziņu, ka persona, atrodoties ieslodzījumā, būtu zaudējusi dzīvojamās telpas lietošanas tiesības. Iepriekš persona savu dzīvesvietu bija deklarējusi patversmē, no kuras tika izdeklarēta ieslodzījuma laikā. Pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas atkārtoti deklarējās patversmē.

Pašvaldības ieskatā, likumā paredzētais pašvaldības palīdzības veids attiecas tikai uz to maznodrošināto pēc soda izciešanas no ieslodzījuma vietas atbrīvoto personu loku, kuras dzīvojamo telpu zaudējušas apcietinājuma laikā. Taču, piemērojot šādu normas interpretāciju, ārpus normatīvā regulējuma paliek personas, kurām jau līdz nokļūšanai apcietinājumā nav bijis pastāvīgas dzīvesvietas.

Likumā noteikts, ka pašvaldības dzīvojamās telpas izīrēšanai pirmām kārtām reģistrē maznodrošinātas personas, kuras pēc soda izciešanas atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, ja tās pirms notiesāšanas dzīvoja attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā un tām nav iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemīnāties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā.

Likumā “Par dzīvojamo telpu īri” noteikts, ka dzīvojamās telpas īres līguma priekšmets var būt atsevišķs dzīvoklis, dzīvokļa daļa vai dzīvojamā māja. Savukārt juridiskajā literatūrā atzīts, ka termins “dzīvojamā telpa” visplašākā nozīmē ir viss tas, kas izīrēts dzīvošanai.¹⁷³ Patversmi nevar uzskatīt par dzīvojamo telpu saskaņā ar likumu “Par dzīvojamo telpu īri” un Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1.panta 12.punktu, kas noteic, ka patversme ir sociālā institūcija, kas personām bez noteiktas dzīvesvietas vai krīzes situācijā nonākušām personām nodrošina īslaicīgas uzturēšanās iespējas, uzturu, personiskās higiēnas iespējas un sociālā darba speciālistu pakalpojumus.

¹⁷³ R.Krauze. Par dzīvojamo telpu īri. Likums ar komentāriem. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006., 16.lpp.

Papildus tam tiesībsargs vērsa pašvaldības uzmanību uz Administratīvās rajona tiesas 2013.gada spriedumu lietā Nr.A420548812, kurā ir risināta analogiska situācija. Proti, persona pirms ieslodzījuma bija deklarēta patversmē un, atrodoties ieslodzījumā, dzīvojamo telpu, pašvaldības ieskatā, nebija zaudējusi.

Tiesa lietā Nr.A420548812 atzina, ka izskatāmajā gadījumā ir iestājies tiesību normā paredzētais kritērijs, tas ir, pieteicējai nebija iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemīnāties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā, tāpēc izdodams pieteicējam labvēlīgs administratīvais akts.¹⁷⁴

Tiesībsargs aicināja pašvaldību rīkoties sociāli atbildīgi un atbilstoši likumdevēja iecerētajam mērķim, proti, sniegt palīdzību īpašā sociālā riska grupā esošajām personām, kuras pēc soda izciešanas atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, sniedzot atbalstu krīzes situācijā nonākušām trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām), lai apmierinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā. Turklāt persona vēlējās uzlabot savus dzīves apstākļus un bija radusi atbalstu sociālās rehabilitācijas centrā, kas nodrošina kompleksu programmu problēmgrupu cilvēkiem, personām ar atkarībām un personām pēc ieslodzījuma.

3.2. Par pašvaldības piedāvāto mājokļu kvalitāti

Pārskata periodā tiesībsargs reaģēja uz plašsaziņas līdzekļos izskanējušu informāciju par kādai ģimenei piedāvāto dzīvojamo telpu pašvaldības palīdzības ietvaros Jūrmalā. Sižetā redzams, ka koplietošanas telpas ir ne vien antisanitārā stāvoklī, bet arī nav piemērotas personas ilglaicīgam patvērumam. Taču, neskatoties uz to, Jūrmalas pašvaldība aicināja ģimeni, kurā aug divi nepilngadīgi bērni, apskatīt piedāvāto dzīvojamo telpu (istabu), kas it kā esot izremontēta un tādējādi atbilstot dzīvošanai derīgas telpas kritērijiem.

Tiesībsargs vērsa domes uzmanību uz nepareizu tiesību normu izpratni un to piemērošanu, kā rezultātā tiek pārkāptas personu tiesības uz mājokli pašvaldības palīdzības ietvaros. Cilvēka cieņu pazemojoši un nepieļaujami ir piedāvāt dzīvojamās telpas šādā stāvoklī un akcentēt, ka tās ir dzīvošanai derīgas.

Dzīvošanai derīgas telpas definīcija ir sniegta likumā,¹⁷⁵ nosakot, ka dzīvošanai derīga dzīvojamā telpa ir apgaismojama, apkurināma telpa, kas piemērota cilvēka ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojumam, un atbilst Ministru kabineta noteikumos paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām.

¹⁷⁴ Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nama 2013.gada 6.augusta spriedums lietā Nr.A420548812.

¹⁷⁵ Likums "Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā", 16.panta trešā daļa.

Aplūkojot minētās normas interpretāciju tiesu praksē, tiesas ir norādījušas, ka kritērijus tam, kāda dzīvojamā telpa ir uzskatāma par dzīvošanai derīgu, ir noteicis likumdevējs.¹⁷⁶ Tāpat tiesu praksē ir secināts, ka dzīvojamās telpas atbilstību likumā izvirzītajiem kritērijiem katrā konkrētajā gadījumā izvērtē pašvaldība.

Dzīvojamās telpas (istabas) atbilstību dzīvošanai derīgas telpas kritērijiem nevar vērtēt atrauti no koplietošanas telpu stāvokļa, vēl jo vairāk tad, ja dzīvoklis tiek piedāvāts mājā ar koplietošanā esošām palīgtelpām. Tiesībsarga skatījumā, šajā gadījumā likumā noteiktie dzīvošanai derīgas telpas kritēriji nebija izpildīti.

3.3. Par rēķiniem pašvaldības dzīvokļu īrniekiem

Pie tiesībsarga vērsās kāds Ventspils pašvaldības dzīvokļa īrnieks, kurš norādīja, ka SIA “Ventspils nekustamie īpašumi” pašvaldībai piederoša dzīvokļa īrniekam liek maksāt par dzīvojamās mājas renovāciju – siltināšanu, proti, ikmēneša rēķinā iekļaujot pozīciju “kompensācija par apsaimniekošanas izdevumiem energoefektivitātes paaugstināšanai”. Īrnieks mājas siltināšanu neatbalsta, jo izmaksas ir pieaugušas, turklāt dzīvoklis tiek īrēts, un viņš nav piekritis šādu izdevumu segšanai.

Tiesībsargs vērsa “Ventspils nekustamie īpašumi” uzmanību uz nepareizu tiesību normu izpratni dzīvojamo māju pārvaldīšanas jautājumos. Proti, nav pareizs apgalvojums, ka pašvaldība nav dzīvojamās mājas (..) īpašniece. Atbilstoši Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumam dzīvojamās mājas īpašnieks ir arī dzīvokļa īpašuma īpašnieks. Tātad daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā katrs dzīvokļa īpašnieks ir arī dzīvojamās mājas īpašnieks, taču, ņemot vērā, ka tas ir kopīpašums un dzīvokļa īpašums kā lietu kopība sastāv no atsevišķā īpašuma un attiecīgas kopīpašuma domājamās daļas, lēmumu pieņemšanas procedūra ir atrunāta Dzīvokļa īpašuma likuma tiesību normās.

Tāpat tiesībsargs nepiekrita “Ventspils nekustamie īpašumi” sniegtajai likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 40.panta interpretācijai un piemērošanai, kas nosaka izīrētāja pienākumus dzīvojamās mājas (dzīvojamās telpas) remontēšanā un uzturēšanā. Proti, “Ventspils nekustamie īpašumi” ieskatā, minētā panta ceturtajā daļā nav iekļauta imperatīva norma, kas uzliktu izīrētājam par pienākumu noteikti vienoties ar īrnieku. Turklāt šajā konkrētajā gadījumā ēkas, kurā īrnieks īrē dzīvojamās telpas, energoefektivitātes pasākumi neesot uzskatāmi par kapitālo remontu vai remontu.

Tiesībsargs akcentēja, ka nav šaubu, ka māju energoefektivitātes paaugstināšana ir atbalstāma, taču attiecībā uz tajā dzīvojošiem īrniekiem izīrētājam ir jāievēro normatīvais

¹⁷⁶ Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā SKA-121/2012.

regulējums, kas šajā gadījumā nav darīts, jo ar “Vienošanos pie īres līguma” starpniecību ir paplašināts apsaimniekošanas izdevumu uzskaitījums. Likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 11.panta trešā daļa citastarp noteic, ka apsaimniekošanas izdevumi sastāv no *dzīvojamās mājas uzturēšanai nepieciešamajiem izdevumiem* (mājas sanitārā kopšana, tehniskā uzturēšana, pārvaldes un apkalpojošā personāla uzturēšana), savukārt Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumā nepieciešamie izdevumi likuma “Par dzīvojamo telpu īri” izpratnē ir iekļauti obligāti veicamajās pārvaldīšanas darbībās. Citas pārvaldīšanas darbības ir darbības, kas saistītas ar dzīvojamās mājas pārvaldīšanu un tiek veiktas atbilstoši dzīvojamās mājas īpašnieka gribai un maksātspējai – tātad šīs pārvaldīšanas darbības ir attiecināmas uz papildu uzlabojumiem.

Likumdevējs ir skaidri noteicis, ka īres maksā ir iekļaujami tikai nepieciešamie izdevumi, kas radušies, veicot Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 6.panta otrās daļas pirmajā punktā noteiktās darbības dzīvojamās mājas uzturēšanai (fiziskai saglabāšanai) atbilstoši normatīvo aktu prasībām.

Tiesībsargs aicināja pašvaldības SIA “Ventspils nekustamie īpašumi” turpmāk veidot pareizu izpratni par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas jautājumiem situācijās, kur dzīvokļa īpašnieks ir pašvaldība. Bet attiecībā uz īrnieka un izīrētāja savstarpēji tiesiskajām attiecībām – ievērot likuma “Par dzīvojamo telpu īri” tiesību normas.

3.4. Par Dzīvojamo telpu īres likumprojektu

Pārskata perioda otrajā pusē virzību sāka Dzīvojamo telpu īres likumprojekts, ko 2017.gada 12.jūnijā Ekonomikas ministrija publicēja savā mājaslapā un nodeva sabiedriskai apspriešanai.

2017.gada 12.oktobrī likumprojekts un ar to saistītie likumprojekti “Grozījumi Notariāta likumā”, “Grozījumi likumā “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā””, “Grozījumi Civilprocesa likumā” tika izsludināti Valsts sekretāru sanāksmē. Pašreiz norit viedokļu un priekšlikumu saskaņošana.

Tiesībsargam būtiskākie iebildumi bija, pirmkārt, par to, ka likumprojektā vairs netiek definēti pamatpakalpojumi un papildpakalpojumi, kas palielina izīrētāja patvaļas risku strīdus situācijās ar īrnieku.

Otrkārt, iebildumi bija par īrnieka ģimenes locekļu uzskaitījuma samazinājumu, paredzot, ka ģimenes locekļu statuss ir tikai laulātajam, nepilngadīgiem bērniem, kā arī darbnespējīgajiem vecākiem. Tiesībsargs norādīja uz nepieciešamību par īrnieka ģimenes locekļiem atzīt arī darbnespējīgus īrnieka brāļus, māsas un darbnespējīgus pieaugušus bērnus.

Treškārt, tiesībsargs norādīja, ka īres tiesisko attiecību izbeigšana un izlikšana no īrētās telpas nedrīkst tikt realizēta saistību bezstrīdus piespiedu izpildes ietvaros, ja pastāv strīds par tiesībām.

Likumprojekta apspriešanas stadijā vislielākās diskusijas, visticamāk, izraisīs jautājumi, kas skars denacionalizēto namu īrniekus. Ar likumprojektu ir paredzēts izveidot vienotu īres tiesisko attiecību regulējumu un samērīgā laika posmā pēc būtības izbeigt denacionalizēto namu īrnieku institūtu. No cilvēktiesību viedokļa raugoties, šādā situācijā valstij ir jāparedz samērīgs pārejas periods īres tiesību sakārtošanā. Likumprojektā tas ir noteiktais piecu gadu termiņš (noslēdzot jaunu īres līgumu un reģistrējot to zemesgrāmatā). Vienlaikus valstij ir jāspēj īstenot jau aizsāktās iniciatīvas denacionalizēto namu īrnieku atbalstam, kas krīzes gados tika apturētas.¹⁷⁷

Attiecībā par likumprojekta “Grozījumi Civilprocesa likumā” piedāvātām tiesību normu redakcijām tiesībsargs norādīja, ka tās ir neskaidras un dažādi interpretējamas to satura un gramatikas dēļ, tādējādi lūdza papildināt Civilprocesa likuma attiecīgās panta daļas redakcijas.

Tiesībsargs kopumā neiebilda par likumprojektu “Grozījums Notariāta likumā” un likumprojektu “Grozījumi likumā “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā””, vienlaikus aicinot pievērst uzmanību mazāk aizsargāto personu tiesību ievērošanai un tiesību normu pilnveidei.

3.5. Par ūdens patēriņa starpību daudzdzīvokļu mājās

Pārskata periodā arvien nav atrisināts jautājums par Ministru kabineta 2008.gada 9.decembra noteikumos Nr.1013 „Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu” ietverto ūdens patēriņa starpības sadales kārtību, kas, iedzīvotāju skatījumā, tiek uzskatīta par netaisnīgu un neadekvātu, jo paredz iespēju ilgstoši neveikt pasākumus ūdens patēriņa starpības cēloņu apzināšanai un novēršanai, kā arī ļauj visu ilgstoši uzkrāto ūdens patēriņa starpību attiecināt pat uz vienu dzīvokļa īpašumu, tādējādi uzliekot tam nesamērīgi lielu maksājumu.

Tiesībsargs sniedza viedokli, ka ar valdības noteikumiem pašreizējā redakcijā nav iespējams reāli risināt ūdens patēriņa starpības rašanos. Šāds regulējums nerosina meklēt ūdens starpības rašanās iemeslus, tā uzkrājas no jauna, jo nav paredzēts efektīvs mehānisms

¹⁷⁷ Vienreizējais dzīvojamās telpas atbrīvošanas pabalsts kā viens no palīdzības veidiem denacionalizēto namu īrniekiem.

tās novēršanai. Tādējādi noteikumos ietvertais regulējums nav sasniedzis savu mērķi un nav vērtējams kā samērīgs.

Tiesībsargs sniedza arī iespējamus risinājuma variantus, kas uzlabotu esošo situāciju un ļautu samazināt ūdens patēriņa starpību, piemēram, nodrošinot aktīvāku pārvaldnieka rīcību, kad pārvaldniekam vai tā pilnvarotai personai ir tiesības pārbaudīt atsevišķajā īpašumā uzstādīto ūdens patēriņa skaitītāju rādījumus, darbību un plombu tehnisko stāvokli. Tas kā pārvaldnieka pienākums ar konkrētu laika periodu (vismaz reizi sešos mēnešos) jāparedz normatīvajā regulējumā, tāpat mājas kopējā ūdens patēriņa skaitītāja periodiska verificēšana (vismaz reizi divos gados), lai konstatētu tā caurplūdi un nepieciešamības gadījumā mājas kopējo skaitītāju nomainītu. Tomēr pie šobrīd spēkā esošā normatīvā regulējuma ūdens patēriņa starpības samazināšanai visefektīvākais risinājums būtu paaugstinātas precizitātes klases ūdens patēriņa skaitītāju ar attālināto nolasīšanu uzstādīšana dzīvokļu īpašumos.

Šobrīd Ekonomikas ministrijā ir izveidota darba grupa, kuras ietvaros saistībā ar ūdens patēriņa starpības samazināšanu tiek vērtēts gan jautājums par sabiedriskā pakalpojuma sniegšanas robežu maiņu, proti, norēķinu veikšanu tikai pēc dzīvokļos uzstādītajiem ūdens patēriņa skaitītājiem, gan uzsākta diskusija par iesniegtajiem priekšlikumiem, kas saistīti ar ūdens patēriņa starpības samazināšanu. Tāpat Ekonomikas ministrija, vērtējot darba grupā paustos viedokļus, konstatēja, ka, risinot ūdens patēriņa starpības sadales jautājumu, ir nepieciešams pilnveidot arī normatīvos aktus, kas saistīti ar ūdenssaimniecības pakalpojuma sniegšanu un saņemšanu daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā, līdz ar to veicams plašāks mājokļu politiku regulējošo normatīvo aktu izvērtējums.

3.6. Pamatpakalpojumu atslēgšanas nepieļaujamība

Tiesībsargs, reaģējot gan uz plašsaziņas līdzekļos izskanējušo informāciju¹⁷⁸ par kādas mājas dzīvokļu īpašnieku kooperatīvās sabiedrības plānotajām radikālajām parādu piedziņas metodēm – parādniekiem pilnīgi vai daļēji nobloķēt iespēju lietot kanalizāciju, lai viņus piespiestu norēķināties par saņemtajiem pakalpojumiem, gan citu personu sniegto informāciju šādās situācijās, ierosināja pārbaudes lietu.

Tās ietvaros tika noskaidrots Ekonomikas ministrijas, Veselības inspekcijas, Latvijas Namu pārvaldītāju un apsaimniekotāju asociācijas viedoklis, kā arī iegūta informācija par tiesisko regulējumu citās valstīs. Pārbaudes lietas ietvaros secināts sekojošais un izvirzītas vairākas rekomendācijas.

¹⁷⁸ Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/576648-cinoties_ar_paradniekiem_namu_apsaimniekotajs_gatavs_bloket_kanalizācijas_izvadus

1. Mājoklī saņemtie pamatpakalpojumi ir sabiedriskie pakalpojumi. Atslēgt vai samazināt to sniegšanas apjomu var tikai attiecīgs sabiedriskā pakalpojuma sniedzējs, kā arī mājas pārvaldnieks, ja par to ir lēmuši mājas dzīvokļu īpašnieki parādnieku maksāšanas disciplīnas stimulēšanai, tādā veidā nosakot kopīpašumā esošās daļas lietošanas kārtību dzīvokļu īpašnieku starpā.

1.1) Pamatpakalpojumu atslēgšanu nevar pozicionēt kā instrumentu cīņā ar parādniekiem.

1.2) Nav pieļaujams, ka pilnīga siltumenerģijas pārtraukšana iespējama jebkurā pakalpojuma lietošanas noteikumu pārkāpšanas gadījumā visā mājā kopumā. Piemēram, ja dzīvojamā mājā ir daži parādnieki, ar kuriem netiek risināts jautājums par parāda nomaksu. Šāds regulējums ierobežo godprātīgo maksātāju tiesības uz pakalpojuma saņemšanu un nav taisnīgs. Ir nepieciešama arī aktīvāka mājas pārvaldnieka iesaiste jau sākotnējā parādnieku problēmas apzināšanā.

1.3) Mājokļa pamatpakalpojumu atslēgšanas iespējamība pati par sevi neierobežo personas pamattiesības, jo tā pēc būtības izriet no līgumsaistību pienācīgas neizpildes vai ir neatļautas darbības sekas. Tomēr var diskutēt par normatīvā regulējuma pilnveidi atsevišķās jomās.

1.4) Ja likums pakalpojuma sniedzējam uzliktu par pienākumu turpināt sniegt pakalpojumu arī gadījumos, kad par to netiek maksāts, tas ievērojami celtu pakalpojuma tarifu, līdz ar to ietekmētu godprātīgo pakalpojumu lietotāju intereses vai arī ilgtermiņā “izspiestu” pakalpojuma sniedzējus no uzņēmējdarbības vides, jo tiem būtu jāstrādā ar zaudējumiem.

2. Izvērtējot spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr.174 “Noteikumi par sabiedrisko ūdenssaimniecības pakalpojumu sniegšanu un lietošanu” redakciju salīdzinājumā ar iepriekšējo, jāsecina, ka agrāk noteikumu Nr.298 redakcija bija pakalpojumu lietotājiem labvēlīgāka. Proti, ja lietotājs – fiziskā persona – nemaksāja par dzīvojamās telpās saņemtajiem pakalpojumiem, pakalpojuma sniedzējs varēja samazināt sniegtā pakalpojuma apjomu līdz Pasaules Veselības organizācijas noteiktajām minimālajām sanitārajām normām – 25 litriem ūdens uz vienu personu diennaktī, par to sastādot attiecīgu aktu. Tomēr šobrīd noteikumi Nr.174 paredz, ka pakalpojuma sniedzējs nodrošina pakalpojuma lietotājam iespēju saņemt vismaz 25 litrus ūdens uz vienu iedzīvotāju diennaktī, ja ūdenssaimniecības pakalpojumu sniegšana atsevišķiem pakalpojumu lietotājiem ir pārtraukta Ūdenssaimniecības pakalpojumu likuma 9.panta otrās daļas 2.punktā minētajos gadījumos, tas ir, ja ir pārtraukta elektroenerģijas piegāde

ūdenssaimniecības būvēm vai no centralizētās ūdensapgādes sistēmas ir palielināta ūdens piegāde ugunsgrēka vietai, kā arī dabas katastrofu vai avāriju laikā.

Tātad, ja pakalpojuma lietotājs pārkāpj līguma nosacījumus un nemaksā par saņemto pakalpojumu, iepriekš paredzētie 25 litri uz personu diennaktī netiek nodrošināti.

2.1) Tomēr, tā kā Pasaules Veselības organizācijas noteiktais minimālais ūdens apjoms 25 litri uz personu diennaktī tiek nodrošināts tikai Ūdenssaimniecības pakalpojumu likuma 9.panta otrās daļas 2.punktā minētajos gadījumos, tiesībsarga ieskatā, minimālā aukstā ūdens norma sanitārajām vajadzībām ir jānodrošina jebkuros apstākļos arī tad, ja pakalpojuma lietotājs par to laikus nav veicis norēķinus. Savukārt VARAM izveidotajā darba grupā piedāvātais konkrētās tiesību normas izslēgšanas pamatojums nav vērtējams kā samērīgs un nesasniedz mērķi. Līdz ar to tiesībsargs rekomendēja pārskatīt noteikumu Nr.174 3.sadaļu.

2.2) Ņemot vērā ārvalstu labo praksi, ir jāizvērtē iespēja sociāli mazaizsargātām personu grupām, piemēram, ģimenēm ar maziem bērniem, personām ar invaliditāti, ilgstošajiem bezdarbniekiem noteikt labvēlīgākus noteikumus pamatpakalpojumu atslēgšanas procedūrā vai jārod iespēja pagarināt pakalpojuma apmaksas termiņu.

4. Tiesības uz veselību

Tiesības uz veselības aizsardzību ir atzīstamas par vienām no cilvēka pamattiesībām. Starptautiskie tiesību akti, ko Latvija ir atzinusi par sev saistošiem, noteic, ka ikvienam neatkarīgi no materiālā stāvokļa jābūt pieejamiem nepieciešamajiem veselības aprūpes pakalpojumiem, nepakļaujot savu ģimeni sociālajam un finansiālajam riskam.

Pārskata periodā tiesībsargs joprojām par vienu no sava darba prioritātēm izvirzīja iedzīvotāju tiesības uz saprātīgā periodā ikvienam pieejamu veselības aprūpi.

4.1. Pārskatītās Eiropas Sociālās hartas īstenošana (veselības aizsardzība)

Pārskata periodā tiesībsargs sniedza alternatīvo ziņojumu Eiropas Padomes Eiropas Sociālo tiesību komitejai par Latvijas Republikas valdības trešo nacionālo ziņojumu par Eiropas Sociālās hartas 3., 11., 12., 13., 14. un 30.panta īstenošanu periodā no 2012.gada 1.janvāra līdz 2015.gada 31.decembrim. Tiesībsargs norādīja uz virkni problēmām veselības aizsardzības jomā – veselības aprūpes nepieejamība finansējuma trūkuma dēļ.

Jau kopš 2011.gada tiesībsargs ir vērsis Latvijas Republikas valdības un parlamenta uzmanību uz situāciju veselības aizsardzības jomā. Ziņojumā tiesībsargs norādīja, ka Latvijas valdības veselības aprūpei atvēlētais finansējums ir nepietiekams, toties pacientu tiešie maksājumi ir vieni no augstākajiem Eiropā. Nepietiekamā finansējuma rezultātā netiek nodrošināta veselības aprūpes pieejamība.

Par to liecina ilgais gaidīšanas laiks un ierobežots finansējums (tā saucamās kvotas), lai saņemtu valsts apmaksātu plānveida veselības aprūpes pakalpojumu. Tāpat valsts apmaksātu veselības aprūpes pakalpojumu, tostarp medikamentu, saņemšana ir ierobežota reto slimību un orgānu transplantācijas jomā (piemēram, nieru transplantācija).

Veselības aprūpes jomā ir vērojams cilvēkresursu trūkums. Valsts un pašvaldības slimnīcās nav iespējams nodrošināt medicīnas māsas un citas ārstniecības personas, kā arī nav iespējams nodrošināt kvalitatīvu primāro veselības aprūpi, neatliekamo palīdzību (īpaši uzņemšanas nodaļās), dzemdību palīdzību u.tml.

Lai nodrošinātu nepieciešamos cilvēkresursus, kopš 2009.gada ārstniecības personu darba laiks ir pagarināts līdz 60 stundām nedēļā vai 240 stundām mēnesī (normālais darba laiks – 40 stundas nedēļā). Par darbu, kas pārsniedz normālo darba laiku, ārstniecības personas nesaņem ne paaugstinātu atalgojumu par virsstundu darbu, ne papildu atpūtas laiku. Lai nekavējoties novērstu minēto tiesību aizskārumu, valsts budžetā naudas nav.

Praksē arī vērojams, ka krasi palielinās personu ar invaliditāti skaits. Personu ar invaliditāti skaita pieaugumu ietekmē nelabvēlīgā sociālekonomiskā situācija valstī, medicīniskās aprūpes pakalpojumu nepieejamība (galvenokārt, līdzekļu trūkums, mēnešiem ilgās rindas uz izmeklējumiem un pie speciālistiem kvotu trūkuma dēļ, nesavlaicīgi vai neveikti nepieciešamie rehabilitācijas pasākumi), par ko liecina arī personām noteiktā ļoti smagā invaliditāte.

2017.gadā ir uzsākta veselības aprūpes sistēmas reforma, kuras ietvaros nākamo trīs gadu laikā ir plānots panākt finansējuma palielinājumu veselības aprūpei 4% apmērā no IKP. Tomēr, kamēr realitātē nav sasniegts plānotais finansējuma līmenis, nav pamata uzskatīt, ka Latvijā pieejamība veselības aprūpes sistēmai būtiski uzlabosies.

4.2. Veselības aprūpes finansēšanas likumprojekts

Viena no valdības un parlamenta prioritātēm 2017.gadā bija veselības aprūpes sistēmas reforma un obligātās veselības apdrošināšanas ieviešana. Tādējādi Saeima 2017.gada nogalē pieņēma Veselības aprūpes finansēšanas likumu.

Runājot par Veselības aprūpes finansēšanas likumu, visupirms jāatzīmē, ka valdība Saeimai bija nodevusi absolūti nekvalitatīvu likumprojektu. Tas kopumā lika uzdot vairāk jautājumu nekā sniedza atbildes, līdz ar to Veselības ministriju sagaida plašs izskaidrošanas darbs, īpaši attiecībā uz tiem iedzīvotājiem, kam sistēmai jāpievienojas pašiem. Tāpat no likumprojekta nav redzams – kāds ieguvums būs sabiedrībai kopumā, proti, kā uzlabosies veselības aprūpes pakalpojuma pieejamība, kāds būs garantētais piekļuves laiks pakalpojumam, vai jaunais modelis palīdzēs nozarē noturēt un pienācīgi atalgot mediķus, un tamlīdzīgi.

Kopumā tiesībsargs kritiski vērtē, ka Latvijas valsts iedzīvotāju veselības aprūpei plāno atvēlēt vien 4% no IKP 2020.gadā. Veselības ministrija norāda, ka finansējums veselības aprūpei OECD valstīs svārstās robežās no 5,1–16,4% no IKP. Latvijā 2016.gadā tas bija 2,9% no IKP. Proti, Latvijā finansējums veselības aprūpei ir būtiski mazāks pat par pašu mazāko, kāds ir jebkādā no OECD valstīm. Latvijā tas ir vairāk nekā uz pusi mazāks par finansējumu veselības aprūpei mūsu kaimiņvalstī Igaunijā, kur tas sasniedz 6% no IKP.¹⁷⁹ Šādā situācijā nav skaidrs, kā Latvijas politiķi plāno panākt būtiskus uzlabojumus nozarē, tai nepieciešamo finansējumu joprojām saglabājot kritiski zemu.

Ņemot vērā ārkārtīgi kritisko situāciju veselības aprūpes nozarē, tiesībsargs izlēma aktīvi piedalīties Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas sēdēs, sniedzot iespējami daudz priekšlikumu, lai uzlabotu likumprojekta kvalitāti.

No tiem būtiskākie:

1) Medicīniskās palīdzības minimumā iekļaujami arī diagnostiskie izmeklējumi ārstniecības nodrošināšanai atbilstoši ģimenes ārsta kompetencei. Šo priekšlikumu Saeima atbalstīja.

2) Obligātai veselības apdrošināšanai pakļauto personu lokā iekļaujamas personas ar III grupas invaliditāti. Šo priekšlikumu Saeima atbalstīja daļēji. Personas ar III grupas invaliditāti obligātajai veselības apdrošināšanai pakļauto personu lokā tiks iekļautas tikai no 2021.gada 1.janvāra.

Tiesībsargs norādīja, ka šādi iedzīvotāji darbspējīgā vecumā kopumā ir 47 tūkstoši, 28 tūkstoši no tiem ir nodarbināti, tai skaitā MUN režīmā, tātad atlikušiem 19 tūkstošiem, ja vien viņi nav reģistrējušies kā bezdarbnieki, veselības apdrošināšanai būs jāpievienojas pašiem. Tas rada absurdu situāciju, bieži vien šie cilvēki ierobežoto darbspēju dēļ tieši izvēlas strādāt atvieglotos nodokļu režīmos. Tātad jaunajā sistēmā pirmos divus gadus piekļuve veselības aprūpei viņiem būs liegta gan caur invaliditātes grupu, gan caur atviegloto darba režīmu,

¹⁷⁹ Veselības ministrijas dati.

Pieejams: http://www.vm.gov.lv/lv/aktualitates/preses_relizes/5144_par_merkkiem_un_riskiem_veselibas_aprupe

tādējādi viņiem liedzot būt sociāli aktīviem, jo izdevīgāk būs reģistrēties kā bezdarbniekiem, nevis strādāt savu iespēju robežās.

Tiesībsargs norādīja, ka minētais kopumā ir pretrunā arī ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 25.pantam, kas noteic, ka personām ar invaliditāti ir tiesības uz visaugstāko iespējamo veselības aprūpes līmeni bez diskriminācijas invaliditātes dēļ, kā arī neveicina iekļaujošu nodarbinātību.

3) Obligātajai veselības apdrošināšanai pakļauto personu lokā iekļaujamas personas, kuras saņem atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu. Šo priekšlikumu Saeima atbalstīja.

4) Obligātajai veselības apdrošināšanai pakļauto personu lokā iekļaujams viens no vecākiem, kurš audzina bērnu vecumā līdz septiņiem gadiem vai vismaz trīs bērnus vecumā līdz 15 gadiem. Šo priekšlikumu Saeima atbalstīja.

Tiesībsarga ieskatā, absolūti nepamatota un nesamērīga ir likumprojektā iekļautā veselības apdrošināšanas likme 3% (jeb 153,80 eiro) un 5% (jeb 258 eiro) no minimālās darba algas 2019. un 2020.gadā tiem iedzīvotājiem, kas sistēmai pievienosies paši. Faktiski likumprojekts paredz šiem iedzīvotājiem samaksāt mēnesī veselības iemaksas no summas, kas atbilst ienākumam 1290 eiro (2019.gadā) un 2150 eiro (2020.gadā) mēnesī. Ienākumus, kas pārsniedz 1000 eiro mēnesī, saņem aptuveni 25% strādājošo, savukārt ienākumus, kas pārsniedz 2000 eiro mēnesī, – tikai nedaudz vairāk nekā 5% strādājošo. Nav skaidra pamatojuma tam, kāpēc iedzīvotājiem, kas pievienojas sistēmai paši, būs jāveic maksājums tieši no tik lielas summas. Tiesībsargs uzskata, ka attiecībā pret šiem iedzīvotājiem tiek pārkāpts Satversmes 91.pantā iekļautais tiesiskās vienlīdzības princips, kas potenciāli var izraisīt arī konstitucionālās tiesvedības risku.

Tomēr kā būtiskāko trūkumu, ieviešot obligāto veselības apdrošināšanu, tiesībsargs norādīja to, ka tai nav pakļauti apmēram 58,8 tūkstoši mikrouzņēmumu darbinieku un citos speciālajos nodokļu režīmos strādājošie. Tiesībsarga ieskatā, nav sociāli atbildīgi, ka valdība nodokļu reformas ietvarā Latvijas iedzīvotājus, kuri darbojas valsts atzītos nodokļu režīmos, pēc būtības no veselības aprūpes sistēmas ir izslēgusi.

Neatbildēts paliek jautājums, vai iedzīvotāji, kuriem veselības apdrošināšanas sistēmai būs jāpievienojas pašiem, spēs šo maksājumu veikt, vai arī tas šajā segmentā palielinās neatliekamās medicīniskās palīdzības un invaliditātes izdevumu apjomu.

4.3. Pasākumi legionelozes izplatības ierobežošanai

Pārskata periodā tiesībsargs aktualizēja pasākumu kopumu attiecībā uz bīstamās infekciju slimības legionelozes izplatīšanās ierobežošanu.

2017.gada 15.martā starp ekonomikas ministru un veselības ministri tika panākta vienošanās par risinājumiem legionellas baktērijas izplatības novēršanai Latvijā. Saskaņā ar vienošanos Ekonomikas ministrija kā atbildīgā ministrija par mājokļu politiku valstī apņēmas virzīt grozījumus normatīvajā aktā, kas regulē dzīvojamo māju sanitārās apkopes prasības, proti, Ministru kabineta 2010.gada 28.septembra noteikumos Nr.906 “Dzīvojamās mājas sanitārās apkopes noteikumi”. Būtiski atzīmēt, ka saskaņā ar Latvijas būvnormatīva LBN 221-15 “Ēku iekšējais ūdensvads un kanalizācija”¹⁸⁰ 1.punktu konkrētais būvnormatīvs nosaka prasības jaunbūvējamo un pārbūvējamo ēku iekšējo aukstā un karstā ūdens ūdensvadu, sadzīves kanalizācijas un lietusūdens novadīšanas sistēmu projektēšanai, kā arī šo inženiertīklu pārbūvei.

Savukārt atbilstoši Ministru kabineta 2014.gada 19.augusta noteikumu Nr.500 “Vispārīgie būvnoteikumi” 99.punktam būvdarbu kvalitātei ir jāatbilst arī Latvijas būvnormatīvos noteiktajiem būvdarbu kvalitātes rādītājiem.

Ievērojot minēto, Ekonomikas ministrija norādīja, ka būvnormatīvā iekļautās prasības ūdens kvalitātei un temperatūrai ūdensapgādes sistēmās, tai skaitā prasība par to, lai ūdens temperatūra karstā ūdens izdales vietā (tostarp katrā dzīvoklī) būtu ne zemāka par 55°C un ne augstāka par 70°C, attiecas uz konkrēto sistēmu projektēšanu un būvniecību. Proti, konkrētais normatīvais akts nenosaka sistēmu ekspluatācijas prasības. Līdz ar to arī būvnormatīva prasība par temperatūru ir vērsta uz to, lai konkrētā projektējamā vai pārbūvējamā ūdensapgādes sistēma nepieciešamības gadījumā tehniski spētu nodrošināt šādu ūdens temperatūras režīmu.

Attiecībā uz to, vai ir pieļaujams, ka dzīvokļu īpašnieki vienojas ar mājas apsaimniekotāju par ūdens temperatūras pazemināšanu, piemēram, naktī, lai izmaksas par pakalpojumu būtu zemākas, Ekonomikas ministrija informēja, ka saskaņā ar Dzīvokļa īpašuma likuma 16.panta pirmo daļu dzīvokļu īpašnieku kopība ir tiesīga izlemt ikvienu jautājumu, kas attiecas uz kopīpašumā esošo daļu. Tā kā pašreiz spēkā esošais normatīvais regulējums neparedz konkrētas pastāvīgas karstā ūdens temperatūras nodrošināšanu dzīvojamā mājā, tās īpašnieki var vienoties (pieņemt lēmumu) par, pēc viņu ieskata, nepieciešamo ūdens temperatūras režīmu savā namā.

Vienlaikus gan jāvērs uzmanība uz to, ka Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 4.panta 4.punktā ir nostiprināts, ka nama pārvaldīšanas procesā nedrīkst pieļaut indivīda drošības vai veselības aizskārumu.

¹⁸⁰ Apstiprināts ar Ministru kabineta 2015.gada 30.jūnija noteikumiem Nr.332 “Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 221-15 “Ēku iekšējais ūdensvads un kanalizācija””.

Vērtējot Ekonomikas ministrijas izstrādāto noteikumu projekta "Grozījums Ministru kabineta 2010.gada 28.septembra noteikumos Nr.906 "Dzīvojamās mājas sanitārās apkopes noteikumi"" anotāciju, secināms, ka saskaņā ar noteikumu projektu dzīvojamās mājas pārvaldītājam ir paredzēts pienākums pastāvīgi nodrošināt karstā ūdens temperatūru izejā no siltummaiņas ne zemāku par +55C. Šāda prasība ļaus novērst situācijas, ka dzīvojamās mājas īpašnieki lemj par +50C zemākas temperatūras uzturēšanu sistēmā vai krasu karstā ūdens temperatūras pazemināšanu naktī.

Noteikumu projekts paredz pienākumu dzīvojamās mājas pārvaldītājam izplatīt informatīvu materiālu dzīvojamās mājas īpašniekiem un citām mājā dzīvojošām personām par individuāli veicamajiem profilaktiskajiem pasākumiem dzīvokļu īpašumos legionellu baktēriju izplatības ierobežošanai. Šo informatīvo materiālu ir izstrādājis Slimību profilakses un kontroles centrs, un tas publiski ir pieejams centra mājaslapā, kā arī nepieciešamības gadījumā to varēs izsniegt dzīvojamās mājas pārvaldītājam pēc individuāla pieprasījuma.

Minētais tiesību akta projekts 2017.gada 16.novembrī ir izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē.

5. Tiesības uz darbu

5.1. Par diskriminācijas aizliegumu pret strādājošiem vecākiem

5.1.1. Pētījums "Diskriminācijas aizlieguma ievērošana darba tiesiskajās attiecībās pret mazu bērnu vecākiem"

Lai uzraudzītu normatīvo aktu ievērošanu un izpētītu faktisko situāciju par iespējamu diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu dzimuma un ģimenes stāvokļa dēļ nodarbinātības jomā, tiesībsargs 2012./2013.gadā veica darba devēju un mazu bērnu māmiņu aptauju par diskriminācijas aizlieguma principa ievērošanu darba tiesiskajās attiecībās.

Lai noskaidrotu, vai faktiskā situācija ir mainījusies kopš 2012.gada, tiesībsargs 2017.gadā atkārtoti vērsās pie iedzīvotājiem ar lūgumu sniegt viedokli par diskriminācijas aizlieguma principa ievērošanu darba tiesiskajās attiecībās. Lai sasniegtu mērķi, tika veiktas divas atšķirīgas aptaujas: darba devēju aptauja un mazu bērnu vecāku aptauja, kā rezultātā tiesībsargs nonāca pie šādiem secinājumiem.

1. Darba devēji lielākoties neatlasa kāda konkrēta dzimuma darbiniekus, darbinieku dzimuma proporcija iestādēs/uzņēmumos pārsvarā ir nejaušība. Tomēr gadījumos, ja iestādē/uzņēmumā strādā vairāk sieviešu nekā vīriešu, tas lielākoties saistīts ar to, ka darba vietā darbiniekiem tiek piedāvāts zems atalgojums un vīrieši daudz retāk

- piesakās uz vakantajām amatu vietām. Līdz ar to veidojas situācija, ka sievietes tiek nodarbinātas zemāk atalgotos darbos. Šāda situācija nav pieļaujama dzimumu līdztiesības politikas veicināšanas ietvaros.
2. Lai arī darba devēji aptaujas anketās lielākoties norādīja, ka jautājumi par ģimenes stāvokli vai kandidātes grūtniecību darba interviju laikā netiek uzdoti, tomēr pretēju viedokli aptaujas anketās puda darba ņēmēji – gan sievietes, gan vīrieši. Jautājumi par ģimenes stāvokli vai grūtniecību darba intervijas laikā neatbilst normatīvajam regulējumam, līdz ar to šāda darba devēju rīcība nav pieļaujama.
 3. Darba devēju sniegtajās atbildēs uz aptaujas anketas jautājumiem ir vērojama darba devēju attieksmes atšķirība dzimuma dēļ gadījumos, ja sieviete darba intervijas laikā to neinformē par grūtniecību vai vīrietis neinformē par ģimenes pieaugumu (piemēram, tikai 6,4% darba devēju uzskatītu, ka kandidāts – vīrietis nav rīkojies ētiski, ja darba intervijas laikā nebūtu informējis par plānoto ģimenes pieaugumu; kamēr identiskā situācijā 28,5% darba devēju par neētisku uzskatītu kandidātes – sievietes rīcību. Savukārt 93,3% darba devēju neuzskatītu, ka ir tikuši maldināti, ja darba intervijas laikā vīrietis nebūtu informējis par gaidāmo ģimenes pieaugumu; savukārt identiskā situācijā 70,8% darba devēju neuzskatītu par maldinājumu, ja šādu informāciju nebūtu sniegusi sieviete).
 4. Lielākā daļa aptaujas respondentu – mazu bērnu vecāku – ir norādījuši uz pozitīvu darba devēju attieksmi darba vietā grūtniecības laikā. Tiem bijusi iespēja saņemt normatīvajos aktos noteiktos atvaļinājumus un īstenot savas tiesības atgriezties darbā pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma. Minētais atbilst arī 2012.gada tiesībsarga pētījuma rezultātiem.
 5. Darba devēju un mazu bērnu vecāku aptaujas dati apliecina to, ka bērna kopšanas atvaļinājumu daudz biežāk izmanto sievietes nekā vīrieši. Līdzīgi arī 2012.gadā veiktās aptaujas rezultāti apliecināja, ka tieši sievietes daudz biežāk nekā vīrieši izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu.
 6. Lielākā daļa respondentu – darba devēju neveic savu darbinieku veselības apdrošināšanu. Savukārt, ja veselības apdrošināšana tiek veikta, polise neparedz grūtniecības aprūpi vai paredz grūtniecības bez komplikācijām aprūpi. Turklāt ir darba devēji, kas neizsniedz veselības apdrošināšanas polisi darbiniekiem, kuri atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā. Šī situācija uzskatāma par diskriminējošu.
 7. No mazu bērnu vecāku aptaujas secināms, ka darba devēji nelabprāt nodrošina mazu bērnu vecākiem normatīvajos aktos paredzēto tiesību izmantošanu. Piemēram, par biežu slimības lapu B (slima bērna kopšanai) izmantošanu darba devēji darbiniekiem

mēdz mutiski aizrādīt, izsakot negatīvas piezīmes, vai arī darbiniekiem rada citas nelabvēlīgas sekas (neizmaksā piemaksas, nepiešķir prēmijas utt.).

8. Aptaujas dati apliecināja to, ka ir salīdzinoši daudz mazāks darba devēju skaits, kas noteiktajām darbinieku kategorijām – mazu bērnu vecākiem un grūtniecēm – nenodrošina nekādus normatīvajos aktos paredzētos atbalsta pasākumus, nekā tādu darba devēju, kas nodrošina (piemēram, papildu pārtraukumus bērna barošanai, iespēju apmeklēt bērnu ārstus darba laikā, darbinieces grūtnieces netiek sūtītas komandējumos u.c.). Vienlaikus norādāms, ka strādājošās grūtnieces un mazu bērnu vecāki normatīvajos aktos noteiktās tiesības (piemēram, slimības lapas) bieži uztver kā īpašus darba devēja bonusus, līdz ar to ir nepieciešams pastiprināti izglītēt darbiniekus par viņu tiesībām.
9. Ir svarīgi pievērst uzmanību problēmjaudājumiem, ko respondenti ir norādījuši tā sauktajos atvērtajos jautājumos, kas liecina, ka vēl aizvien strādājošo grūtnieču un mazu bērnu vecāku tiesības nodarbinātības jomā netiek pilnībā ievērotas. Tāpat kā 2012.gadā veiktajā aptaujā, arī šajā aptaujā mazu bērnu vecāki norādīja uz problēmām savu tiesību aizstāvēšanā. Vairums mazu bērnu vecāku izvēlas savas tiesības neaizstāvēt, jo nevēlas pasliktināt savu situāciju darba vietā, turklāt neuzskata, ka kaut kas mainīsies.

5.1.2. Mazu bērnu vecāku informēšana

Izvērtējot darba devēju un mazu bērnu vecāku aptaujas datus, secināms, ka problēmjaudājumu risināšanai svarīga nozīme ir sabiedrības informēšanai par darbinieku un darba devēju tiesībām un pienākumiem nodarbinātības jomā.

Ņemot vērā minēto, pārskata periodā tiesībsargs piedalījās Rīgas Centrālās bibliotēkas projektā „Jaunajām māmiņām”. Tā ietvaros sešās Rīgas Centrālās bibliotēkas filiālbibliotēkās mazu bērnu māmiņām nolasītas lekcijas/semināri par diskriminācijas aizlieguma principa ievērošanu darba tiesiskajās attiecībās, skaidrojot, kas ir diskriminācija, kā tā var izpausties darba tiesiskajās attiecībās, kas jādara un kur vērsties, lai aizstāvētu savas tiesības gadījumā, ja darba devējs nenodrošina Darba likumā noteiktās tiesības, kā arī par bērnu tiesību jautājumiem (par vecāku pienākumiem pret bērniem un kur vērsties gadījumos, ja ir nepieciešama palīdzība problēmjaudājumu risināšanā).

Līdzīga satura lekcija interesentiem tika novadīta Liepājas Centrālajā bibliotēkā.

5.1.3. Darba devēju, strādājošu grūtnieču un mazu bērnu vecāku informēšana par tiesībām nodarbinātības jomā

Vienlīdzīgas tiesības uz darbu, taisnīgiem, drošiem un veselībai nekaitīgiem darba apstākļiem un taisnīgu darba samaksu izriet no vairākiem starptautiskajiem un nacionālajiem normatīvajiem aktiem. Tiesības uz darbu ir būtiskas cilvēktiesības, kas ir īpašas ar to, ka tās ir nesaraucjami saistītas ar cilvēka iespējām nodrošināt savu eksistenci.

Nodarbinātības attiecības regulējošie normatīvie akti paredz vairākus atbalsta pasākumus strādājošajām grūtniecēm un mazu bērnu vecākiem. Pildot Tiesībsarga likumā noteiktos uzdevumus, to skaitā sniedzot konsultācijas iedzīvotājiem, veicot pētījumus, tiesībsargs secināja, ka darba tiesiskajās attiecībās viens no būtiskākajiem iemesliem, kuru dēļ minētajām darbinieku kategorijām netiek nodrošinātas normatīvajos aktos noteiktās tiesības, ir sabiedrības neinformētība darba tiesību jomā.

Līdz ar to, lai veicinātu sabiedrības informētību par normatīvajos aktos noteiktajām tiesībām strādājošajām grūtniecēm un mazu bērnu vecākiem, tiesībsargs ir izstrādājis informatīvos materiālus:

- bukletu darba devējiem “Informācija darba devējiem par normatīvajā regulējumā paredzētiem atbalsta pasākumiem grūtniecēm un mazu bērnu vecākiem”,
- bukletu strādājošām grūtniecēm un mazu bērnu vecākiem “Īsais tiesību kurss jaunajiem vecākiem”.

Informatīvajos bukletos īsumā un vienkāršā valodā ir izklāstītas nodarbinātības jomu regulējošo normatīvo aktu normas, kas noteic: darba tiesisko attiecību nodibināšanu, tiesības uz atvaļinājumu bērna tēvam pēc bērna piedzimšanas, tiesības uz bērna kopšanas atvaļinājumu, darba vidi un darba apstākļus strādājošām grūtniecēm, darbiniecēm pēc dzemdībām un ar krūti barojošām māmiņām, virsstundas, nakts darbu, darba laiku, komandējumus, darba samaksu, tiesības uz darbinieku/ču attaisnoto prombūtni, ikgadējo atvaļinājumu un papildatvaļinājumu, kā arī darba tiesisko attiecību pārtraukšanu. Vienlaikus informatīvajos bukletos ir iekļauta informācija par to, kas ir diskriminācija, kā tā var izpausties darba tiesiskajās attiecībās un kur meklēt palīdzību netaisnīgas vai diskriminējošas attieksmes gadījumā darba vietā ģimenes stāvokļa dēļ.

Informatīvais buklets “Informācija darba devējiem par normatīvajā regulējumā paredzētiem atbalsta pasākumiem grūtniecēm un mazu bērnu vecākiem” ir pieejams elektroniskā veidā tiesībsarga mājaslapā www.tiesibsargs.lv. Savukārt informatīvais buklets “Īsais tiesību kurss jaunajiem vecākiem” ir pieejams gan elektroniskā veidā tiesībsarga mājaslapā, gan arī drukātā formātā Tiesībsarga biroja klientu pieņemšanas telpā. Jāatzīmē, ka

bukleti tiek izplatīti arī ar vairāku medicīnas, pirmsskolas izglītības iestāžu un citu organizāciju starpniecību.

5.2. Rokasgrāmata “Vienlīdzīga darba samaksa”

Strādājot pie dzimumu līdztiesības veicināšanas un diskriminācijas mazināšanas, vienlīdzīgs atalgojums jeb vienāda darba samaksa ir īpaši problemātisks jautājums. Līdz ar vīriešu un sieviešu darba samaksas atšķirībām, kas Eiropas Savienībā veido apmēram 16%, no kuriem 6% ir strukturālu faktoru radītas atšķirības darba samaksā, tālāka attīstība vienādas darba samaksas principa ieviešanā par tādu pašu vai vienādas vērtības darbu nav notikusi. Vīriešu un sieviešu darba samaksas atšķirību radīta diskriminācija ir plaši izplatīta, tādējādi paaugstinot nevienlīdzību sieviešu ekonomiskajos sasniegumos visas dzīves garumā, apgrūtinot vienlīdzīgu ekonomisko neatkarību un sieviešu līdzdalības sasniegšanu, kā arī liedzot sievietēm Eiropā īstenot savu potenciālu darba tirgū.

Iepriekš aprakstītā situācija pastāv, pat neskatoties uz to, ka princips par vienādu darba samaksu sievietēm un vīriešiem ir nostiprināts Starptautiskās darba organizācijas 1951.gada Konvencijā par vienlīdzīgu atlīdzību (Nr.100), kā arī 1957.gadā noslēgtajā Romas līgumā, paralēli vairākkārt iekļaujot šo principu arī Eiropas Savienības direktīvās (šobrīd šī informācija apkopota Direktīvas 2006/54/EK par vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm nodarbinātības un profesijas jautājumos pārstrādātajā versijā) un nacionālajos tiesību aktos.

Atšķirības atalgojumā dzimuma dēļ pastāv arī Latvijā. Līdz ar to tiesībsargs, lai veicinātu šīs problēmas mazināšanu, veica Līdztiesības iestāžu Eiropas tīkla (*Equinet*)¹⁸¹ rokasgrāmatas “Vienlīdzīga darba samaksa” tulkojumu. Rokasgrāmata iepazīstina praktiķus – juristus, tiesnešus, arodbiedrību pārstāvjus – ar praktisku informāciju, kā risināt vienlīdzīgas darba samaksas jautājumus. Rokasgrāmatai¹⁸² ir informatīvs raksturs, tā nav juridiski saistoša.

5.3. Diskriminējoši nosacījumi darba sludinājumā

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumu par SIA “Philips Baltic” darba sludinājuma nosacījumu atbilstību cilvēktiesībām.

Proti, tīmekļa vietnē *www.cvmarket.lv* bija ievietots darba sludinājums, kurā kā viena no prasmēm minētas latviešu valodas zināšanas “latviešu (dzimtā)”. Tiesībsarga ieskatā, šāda

¹⁸¹ *Equinet*, European network of equality bodies. Līdztiesības iestāžu Eiropas tīkls.

¹⁸² Rokasgrāmata elektroniski ir pieejama tiesībsarga interneta vietnē: *www.tiesibsargs.lv*

prasība uzskatāma par diskriminējošu attiecībā uz personām, kurām latviešu valoda nav dzimtā valoda, bet kuru latviešu valodas zināšanas ir ļoti labā līmenī.

Lai novērstu iespējamu diskrimināciju darbinieku atlases procesā, tiesībsargs rekomendēja darba sludinājumos nepieciešamās valodu prasmes norādīt atbilstoši Ministru kabineta 2009.gada 7.jūlija noteikumu Nr.733 “Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi” 17.punktam, proti, norādot valsts valodas prasmes līmeni un pakāpi.

5.4. Vienlīdzības principa īstenošana ārstniecības personu atlīdzības noteikšanā

2016.gadā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu un sniedza atzinumu par vienlīdzības principa īstenošanu ārstniecības personu atlīdzības noteikšanā. Tiesībsargs secināja, ka Ārstniecības likuma 53.¹panta septītā daļa paredz atšķirīgu attieksmi pret ārstniecības personām attiecībā uz kompensāciju par virsstundu darbu, tas ir, par stundām, kas tiek strādātas virs normālā darba laika.

Ņemot vērā pārbaudes lietā secināto, tiesībsargs aicināja Saeimu līdz 2016.gada 1.augustam veikt grozījumus Ārstniecības likuma 53.¹panta septītajā daļā, lai novērstu atšķirīgu attieksmi pret ārstniecības personām attiecībā uz kompensācijām par darbu pagarināta normālā darba laika apstākļos, bet Veselības ministrijai – izstrādāt regulējumu, lai pakāpeniski atteiktos no pagarināta normālā darba laika.

Gan Saeima, gan Veselības ministrija atzina nepieciešamību mainīt tiesisko regulējumu, pakāpeniski atsakoties no pagarinātā normālā darba laika ārstniecības personām, taču konkrēts risinājums netika panākts. Tiesībsarga norādītajā termiņā grozījumi Ārstniecības likuma 53.¹panta septītajā daļā netika pieņemti, līdz ar to tiesībsargs pārskata periodā iesniedza Satversmes tiesā pieteikumu par Ārstniecības likuma 53.¹panta septītās daļas atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 107.pantam.

Tiesībsargs uzskata, ka jebkurš darbs, kas pārsniedz normālo darba laiku, tas ir, 40 stundas nedēļā, ir uzskatāms par virsstundu darbu un atbilstoši ir atlīdzināms, piešķirot piemaksu 100 procentu apmērā no noteiktās algas likmes vai papildu apmaksātu atpūtas laiku.

Tiesībsarga ieskatā, valsts nav noteikusi pienācīgu aizsardzību ārstniecības personām, jo par virsstundu darbu tām netiek atlīdzināts līdzvērtīgi Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā vai Darba likumā noteiktajam. Tādējādi apstrīdētā norma ierobežo ārstniecības personu tiesības saņemt atbilstošu atlīdzību par

virsstundu darbu, un tiesībsargs lūdza Satversmes tiesu atzīt Ārstniecības likuma 53.¹panta septīto daļu par neatbilstošu Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 107.pantam.

Pamatojoties uz tiesībsarga pieteikumu, 2017.gada 10.maijā Satversmes tiesa ierosināja lietu Nr.2017-15-01 "Par Ārstniecības likuma 53.¹panta septītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 107.pantam".

Tiesa, Saeima 2017.gada 8.jūnijā pieņēma likumu "Grozījumi Ārstniecības likumā", paredzot pakāpenisku atteikšanos no pagarinātā normālā darba laika (Ārstniecības likuma pārejas noteikumu 26., 27., 28. un 29.punkts) un izslēdzot no likuma 53.¹panta trešo un septīto daļu, paredzējuma, ka pants kopumā zaudēs spēku tikai 2020.gada 1.janvārī. Minētie grozījumi Ārstniecības likumā spēkā stājās 2017.gada 1.jūlijā.

Saskaņā ar grozījumiem Ārstniecības likumā no 2017.gada 1.jūlija ārstniecības personām un neatliekamās medicīniskās palīdzības brigādes personām, kuras nav ārstniecības personas: 1) var noteikt pagarināto normālo darba laiku, kas nepārsniedz 55 stundas nedēļā; 2) pagarinātā normālā darba laika gadījumā darba samaksu par darba laiku, kas pārsniedz Darba likumā noteikto normālo darba laiku, nosaka proporcionāli darba laika pieaugumam ne mazāk kā 1,10 noteikto stundas algas likmju apmērā.

Tiesībsarga ieskatā, ar jauno regulējumu pēc būtības nav novērsts ārstniecības personām un neatliekamās medicīniskās palīdzības brigādes personām Satversmes 107.pantā un 91.panta pirmajā daļā garantēto tiesību aizskārums. Tādējādi tiesībsargs lūdza Satversmes tiesu paplašināt tiesībsarga 2017.gada 21.aprīļa pieteikuma Nr.1-5/63 "Par Ārstniecības likuma 53.¹panta septītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 107.pantam" robežas, lietas Nr.2017-15-01 ietvaros izvērtējot arī Ārstniecības likuma pārejas noteikumu 27.punkta 2.apakšpunkta atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 107.pantam, un neizbeigt tiesvedību lietā Nr.2017-15-01.

Papildus tam atzīmējams, ka Ārstniecības likums tika grozīts arī 2018.gada budžeta apstiprināšanas ietvaros, paredzot, ka no 2018.gada 1.janvāra pagarinātais normālais darba laiks nedrīkst pārsniegt 50 stundas, bet no 2019.gada 1.janvāra – 45 stundas nedēļā, un darba samaksu par darba laiku, kas pārsniedz Darba likumā noteikto normālo darba laiku, nosaka proporcionāli darba laika pieaugumam ne mazāk kā 1,20 noteikto stundas algas likmju apmērā no 2018.gada 1.janvāra un 1,35 noteikto stundas algas likmju apmērā no 2019.gada 1.janvāra.

5.5. Tiesiskās vienlīdzības principa ievērošana pedagogu profesionālās darbības kvalitātes pakāpes noteikšanā

Tiesībsarga birojs izskatīja pedagoģes iesniegumu par iespējamu vienlīdzības principa pārkāpumu pedagogu profesionālās darbības kvalitātes novērtēšanas (turpmāk – PPDKN) sistēmā. Atšķirīga attieksme izpaudās, jo kvalitātes pakāpes termiņš atšķīrās tiem pedagogiem, kuri bija ieguvuši kvalitātes pakāpi Eiropas Sociālā fonda projekta (2011.gads) “Pedagogu konkurētspējas veicināšana izglītības sistēmas apstākļos” laikā (astoņi gadi), un tiem pedagogiem, kuri ir ieguvuši kvalitātes pakāpi pēc projekta (pieci gadi).

Tādējādi pedagogiem ar projekta laikā iegūtajām pakāpēm ir jāgaida ilgāk, lai iegūtu jaunu pakāpi un attiecīgi saņemtu lielāku piemaksu, nekā pedagogiem, kuri ieguva kvalitātes pakāpi pēc projekta.

Izvērtējot tiesībsarga rīcībā esošo informāciju, tiesībsargs konstatēja tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu, un Izglītības un zinātnes ministrijai tika rekomendēts novērst minēto pārkāpumu, nosakot visiem pedagogiem vienādu PPDKN termiņu, kā arī vienādas tiesības un pienākumus PPDKN sistēmā.

Izglītības un zinātnes ministrija informēja par jaunās PPDKN sistēmas ieviešanu, kurā maksimāli tiek novērsts tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpums. Vienlaikus Satversmes tiesā ir ierosināta lieta Nr.2017-11-03, kas skar vienlīdzības principa ievērošanu PPDKN sistēmas termiņos.

Jāpiebilst, ka Satversmes tiesa 2018.gada 21.februārī pieņēma spriedumu lietā Nr.2017-11-03 “Par Ministru kabineta 2014.gada 17.jūnija noteikumu Nr.350 “Pedagogu profesionālās darbības kvalitātes novērtēšanas kārtība” 91.punkta atbilstību Satversmes 1., 64., 91.pantam un Izglītības likuma 49.¹panta pirmajai un trešajai daļai, kā arī Ministru kabineta 2016.gada 5.jūlija noteikumu Nr.445 “Pedagogu darba samaksas noteikumi” 27.punkta atbilstību Satversmes 1.pantam” un nosprieda atzīt noteikumu Nr.350 91.punktu un noteikumu Nr.445 27.punktu par neatbilstošiem Satversmes 1. un 64.pantam un spēkā neesošiem no to pieņemšanas brīža.

5.6. Par taisnīgiem darba apstākļiem valsts un pašvaldību iestādēs

Pārskata periodā iezīmējās tendence, ka pie tiesībsarga vēršas vairāku valsts un pašvaldību iestāžu darbinieki ar sūdzībām par pašvaldību (to amatpersonu) prettiesisku rīcību darba tiesiskajās attiecībās. Minami daži no spilgtākajiem gadījumiem.

5.6.1. Par taisnīgu darba apstākļu nodrošināšanu Veselības inspekcijā

Tiesībsargs, izskatot Veselības inspekcijas bijušās vadītājas A.Mežsargas iesniegumu par viņas pārcelšanu Valsts tiesu medicīnas ekspertīžu centra vadītāja vietnieka amatā, neguva pārliecību par veselības ministres rīcības efektivitāti un lietderīgumu. Proti, Valsts tiesu medicīnas ekspertīžu centra iekšējās struktūras pārveide – attiecīgās amata vietas likvidācija – bija uzsākta jau pirms pārcelšanas, pamatojot, ka šāds amats savulaik izveidots mākslīgi, bez funkcionālas nepieciešamības un bez atbilstoša finansējuma, taču veselības ministre šo rīkojumu atcēla un pieņēma rīkojumu par A.Mežsargas pārcelšanu Valsts tiesu medicīnas ekspertīžu centra vadītājas vietnieces amatā. Pēc nepilna mēneša A.Mežsargai atkal tika paziņots par amata vietas likvidāciju, ko Veselības ministrija atcēla pēc tam, kad tiesībsargs vērsās Veselības ministrijā ar jautājumiem.

Tiesībsargs konstatēja, ka Veselības ministrija nespēj pienācīgi pamatot, kāpēc Valsts tiesu medicīnas ekspertīžu centra iebildumi par amata lietderību un nepieciešamību nav ņemami vērā un kādu būtisku pienesumu nodrošinās šīs amata vietas saglabāšana veselības aprūpes reformas ietvaros. Kāpēc amata aktualitāte nepilna mēneša laikā tomēr zaudē spēku, un tas ir likvidējams, pēc tam atkal – nē.

Pārbaudes lietas ietvaros, tiesībsargs atzina, ka:

- Veselības ministrija A.Mežsargu pārcēla citā amatā drīzāk lai atbrīvotos no iespējami neērtas ierēdnes. Tā pamatā varētu būt A. Mežsargas rīcība, vērsties prokuratūrā ar iesniegumu par iespējamu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, kuros varētu būt iesaistīta veselības ministre;
- Veselības ministrijas rīcība diskreditē civildienestu sabiedrības acīs;
- konkrētajā gadījumā tika aizskartas A.Mežsargas tiesības strādāt valsts dienestā, tiesības uz darbu, kā arī A.Mežsargai tika radītas nelabvēlīgas sekas par savu tiešo darba pienākumu veikšanu.

Tiesībsargs Veselības ministrijai rekomendēja:

- 1) ievērot labu pārvaldību, īstenojot jebkura ierēdņa pārcelšanu;
- 2) nodrošināt taisnīgus, drošus un veselībai nekaitīgus darba apstākļus; un attiecībā uz A.Mežsargu – izvērtēt, vai un kādā amatā ir iespējams lietderīgāk izmantot ierēdnes zināšanas, pieredzi, lai nozares un valsts pārvaldes darbā pēc būtības būtu pienesums sabiedrībai.

Veselības ministrijas atbilde uz tiesībsarga rekomendācijām aprobežojās ar formālu vēstuli, norādot, ka tā ir rīkojusies atbilstoši likumam un nekādas izmaiņas netiks īstenotas.

Lai arī Veselības ministrija nav īstenojusi tiesībsarga rekomendācijas, jānorāda, ka, pamatojoties uz tiesībsarga atzinumu, Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments

saskatīja iespējamu cilvēktiesību pārkāpumu A.Mežsargas pieteikuma lietā, kas deva iespēju viņai turpināt tiesvedību par Veselības ministrijas rīkojuma atzīšanu par prettiesisku.

5.6.2. Par tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu Nodarbinātības valsts aģentūras atalgojuma sistēmā

Tiesībsargs izskatīja Nodarbinātības valsts aģentūras darbinieku pārstāvju iesniegumu par nevienlīdzību atalgojuma sistēmā, jo iestādes iekšējais normatīvais akts paredzēja procentuālās atšķirības no maksimāli pieļaujamās mēnešalgas dažādu darbinieku kategorijām. Piemēram, dažiem darbiniekiem ir iespējams saņemt atalgojumu līdz 100% apmērā no ārējos normatīvajos aktos noteiktā, kamēr citiem maksimālā robeža tika noteikta daudz zemāka.

Tiesībsargs konstatēja tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu, rekomendējot nodrošināt darbinieku, kas veic iestādes pamatfunkcijas, atalgojuma paaugstināšanu, nepieciešamības gadījumā rosinot grozījumus ārējos normatīvajos aktos; kā arī nodrošināt vienlīdzības principa īstenošanu iestādes atalgojumā, nosakot visiem iestādes darbiniekiem vienādu mēnešalgas procentuālo izmaksu.

5.6.3. Par tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu, nosakot darba samaksu darbiniecei Valsts asinsdonoru centrā

Tiesībsargs izskatīja lietu par nelabvēlīgu seku radīšanu un vienlīdzības principa nenodrošināšanu Valsts asinsdonoru centra darbiniecei pēc tam, kad iesniedzēja savas tiesības bija aizstāvējusi tiesā. Iesniedzējas strīds ar darba devēju bija beidzies ar mierizlīgumu, tomēr darba devējs tulkoja mierizlīguma terminu “līdzšinējā darba samaksa” nelabvēlīgi iesniedzējai, kā rezultātā viņai netika piešķirta prēmija un papildu piecu darba dienu atvaļinājums pēc ikgadējā novērtējuma, tāpat netika piešķirts atvaļinājuma pabalsts u.c. bonusi, kas ietilpst terminā “darba samaksa”.

Tiesībsargs norādīja, ka saskaņā ar normatīvajiem aktiem termins “darba samaksa” ietver ne tikai mēnešalgu, bet arī citus veidus, kā materiāli stimulēt darbinieku. Savukārt iepriekš iesniedzēja no darba devēja ir saņēmusi gan prēmijas, gan naudas balvas, gan citu materiālo stimulēšanu atbilstoši darba devēja iekšējiem normatīvajiem aktiem.

Ņemot vērā konstatēto, tiesībsargs Valsts asinsdonoru centram rekomendēja nodrošināt vienlīdzīgas attieksmes īstenošanu pret iesniedzēju, atjaunojot viņai iespēju saņemt pilnu darba samaksu atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, kā arī izbeigt Darba likuma 9.panta pirmās daļas pārkāpumu. Savukārt Veselības ministrijai tika rekomendēts izvērtēt Valsts asinsdonoru centra direktores atbilstību ieņemamam amatam un nodrošināt

darba tiesisko attiecību reglamentējošo tiesību aktu un īpaši vienlīdzības principa ievērošanu pret iesniedzēju.

Atbildot uz sniegtajām rekomendācijām, Valsts asinsdonoru centrs informēja, ka iesniedzējai tiks nodrošināta iespēja saņemt pilnu darba samaksu.

5.6.4. Par taisnīgas darba samaksas nenodrošināšanu Rūjienas novada pašvaldībā

Persona, kas vērsās Tiesībsarga birojā, norādīja, ka ieņēmusi Rūjienas novada pašvaldības pagasta pārvaldes vadītājas amatu. Līdz 2013.gada aprīlim viņai nebija izsniegts amata apraksts, bet pēc tā parakstīšanas 2013.gada 2.aprīlī amata nosaukums nav sakritis ar profesijas kodu, kas apliecina, ka pagasta pārvaldes vadītāja pēc profesiju kataloga ir pielīdzināta klientu apkalpošanas speciālistam. Šī iemesla dēļ iesniedzējas darba alga ir bijusi mazāka, kā arī sociālo garantiju apjoms ierobežotāks.

Ņemot vērā pašvaldības pagasta pārvalžu vadītāju amata pienākumus un atbildību, pašvaldība pagasta pārvalžu vadītāju amatus bija iekļāvusi 7.mēnešalgu grupā – speciālisti. Tādējādi atbilstoši pašvaldības norādītajam pagasta pārvaldes vadītāji pēc to amata ietilpst 23.saimē, 7.mēnešalgu grupā, II B līmenī. Proti, viņi veic klientu apkalpošanas pienākumus, un amata vērtība ir pielīdzināta speciālistam, kur darbinieks atbilstoši pašvaldības darbinieku amatu vērtību raksturojošiem kritērijiem veic pēc satura līdzīgas tehniskās funkcijas specializētā jomā. Pienākumu veikšanai ir vēlams vismaz 1.līmeņa profesionālā augstākā izglītība.

Izvērtējot spēkā esošo tiesisko regulējumu, tiesībsargs konstatēja, ka iesniedzējai bija jānosaka vidēja līmeņa vadītāja amats un mēneša darba alga – atbilstoši amatu katalogā klasificētai 10.mēnešalgu grupai. Līdz ar to tiesībsargs pašvaldībai rekomendēja:

- 1) pārvērtēt un pārskatīt citiem pagasta pārvaldes vadītājiem noteikto profesijas nosaukumu, profesijas kodu, amata saimi, līmeni un mēnešalgas grupu;
- 2) ievērot vienlīdzīgu, taisnīgu un cieņpilnu attieksmi pret ikvienu pašvaldības iedzīvotāju, tai skaitā pašvaldības darbiniekiem, ņemot vērā, ka pašvaldība kā atvasināta publisko tiesību persona caur tās amatpersonām darbojas saskaņā ar likumu un tiesībām vietējās sabiedrības interesēs.

5.6.5. Par Pāvilostas pašvaldības īstenotu mobingu un bosingu

Izskatot pārbaudes lietu par taisnīgu darba apstākļu nodrošināšanu Pāvilostas novada pašvaldībā, tiesībsargs secināja, ka tā nav nodrošinājusi pašvaldības darbiniekam vienlīdzīgas iespējas uz taisnīgiem darba apstākļiem.

Tiesībsargs konstatēja, ka vienotajā valsts un pašvaldību atalgojuma sistēmā likumdevējs cita starpā ir iestrādājis līdztvērtības principu.¹⁸³ Atbilstoši tam likumdevējs normatīvajos aktos ir paredzējis likumsakarību starp kvalifikācijas līmeni (amata saimi, amata saimes līmeni) un atalgojuma apmēru, proti, augstākas kvalifikācijas amatam paredzēts proporcionāli augstāks maksimālais atalgojums nekā zemāk kvalificētajam amatam. Tas nozīmē, ka likumdevējs valsts pārvaldes un pašvaldību iestāžu vienotajā atalgojuma sistēmā ir iestrādājis principu, ka augstākas kvalifikācijas amatam ir jābūt proporcionāli augstākam atalgojumam nekā zemāk kvalificētam amatam. Valsts pārvaldes un pašvaldību iestādēs, nosakot amatpersonas (darbinieka) konkrēto mēnešalgu, ir jāievēro arī šis princips.

Tiesībsargs secināja, ka Pāvilostas novada pašvaldība bez objektīva un racionāla pamata pašvaldības darbiniekam, kuram ir augstāks kvalifikācijas amats, ir noteikusi zemāku atalgojumu, nekā saņem daudz zemāk kvalificēts darbinieks par tādu pašu slodzi.

Tiesībsargs arī konstatēja, ka Pāvilostas novada pašvaldība ir turpinājusi jau iepriekš uzsāktu psiholoģisko ietekmēšanu (mobingu) attiecībā pret vienu no pašvaldības darbiniekiem. Psiholoģiskā ietekmēšanas izpaudās kā formālu un birokrātisku šķēršļu likšana, lai attiecīgais darbinieks nevarētu saņemt informāciju no pašvaldības par savu atalgojumu. Tāpat tika konstatēta cieņu pazemojoša attieksme no pašvaldības vadības. Tiesībsargs secināja, ka ir noticis Darba likuma 7.panta pirmās daļas, 9.panta pirmās daļas un 28.panta otrās daļas pārkāpums – darbiniekam radītas nelabvēlīgas sekas tāpēc, ka viņš darba tiesisko attiecību ietvaros pieļaujamā veidā izmantojis savas tiesības.

Bez konkrētā pašvaldības darbinieka tiesību pārkāpumu novēršanas (informācijas sniegšana pēc būtības, atalgojuma taisnīga noteikšana) tiesībsargs Pāvilostas novada pašvaldībai rekomendēja ievērot neitrālu, vienlīdzīgu, taisnīgu un cieņpilnu attieksmi pret ikvienu pašvaldības iedzīvotāju, tai skaitā pašvaldības darbinieku.

Šīs lietas ietvaros tiesībsargs apzināja arī rekomendāciju ieviešanu. Tika konstatēts, ka personai pašvaldība atbildi pēc būtības sniedza tikai pēc diviem atkārtotiem tiesībsarga aicinājumiem. Tiesībsargam tas pastiprināja pārliecību, ka labas pārvaldības principa un personas pamattiesību ievērošana Pāvilostas novada pašvaldībā netiek pienācīgi īstenota.

¹⁸³ Šis princips izriet no Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 1.panta un citām šī likuma normām, kā arī no Ministru kabineta 2010.gada 30.novembra noteikumiem Nr.1075 "Valsts un pašvaldību institūciju amatu katalogs" un Ministru kabineta 2013.gada 29.janvāra noteikumiem Nr.66 "Noteikumi par valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku darba samaksu un tās noteikšanas kārtību".

5.7. Tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpums amatu konkursos

Tiesībsargs izskatīja personas iesniegumu, kurā tika norādīts, ka tā piedalījās konkursā uz valsts tiešās pārvaldes iestādes vadītāja amatu. Persona tika vērtēta vairākās konkursa kārtās. Konkurss tika izbeigts bez rezultātiem. Pēc tam konkurss tika izsludināts atkārtoti, tomēr personai tika liegta iespēja piedalīties konkursā, jo tā nebija izturējusi iepriekšējā konkursa visas kārtas. Līdz ar to vērtēšanas komisija uzskatīja par nelietderīgu atkārtoti veikt personas vērtēšanu.

Tiesībsargs, izvērtējot iesniegto informāciju, vērsa uzmanību uz sekojošo. Satversmes 106.pants noteic, ka ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. Minētais attiecas arī uz “*tādām profesijām, kurās nodarbinātības tiesiskās attiecības netiek dibinātas uz Darba likumā regulēta darba līguma pamata,*¹⁸⁴ turklāt tiesības brīvi izvēlēties darbavietu garantē vienīgi tiesības pieteikties uz izsludināto vakanci, taču nenodrošina personas iespējas noteikti ieņemt izvēlēto amatu”.¹⁸⁵

Tiesības uz darbu ir saistāmas arī ar Satversmes 91.pantā noteikto vienlīdzību likuma un tiesas priekšā, kā arī diskriminācijas aizliegumu.¹⁸⁶ Konkrētajā lietā nav norādīti fakti, kas liecinātu par *prima facie*¹⁸⁷ diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu, tomēr ir norādīti fakti, kas liecina par iespējamu vienlīdzības principa pārkāpumu.

Tiesiskās vienlīdzības princips nozīmē, ka vienādos faktiskajos un tiesiskajos apstākļos izturēšanās ir jābūt vienādei, savukārt atšķirīgos apstākļos – atšķirīgai.¹⁸⁸ Līdz ar to ikvienam ir tiesības pieteikties uz izsludinātu vakanto amata vietu, savukārt, ja uz to ir pieteikušies vairāki pretendenti, to atlasē ir jāievēro vienlīdzības princips, vērtējot pretendētus pēc to spējām, kvalifikācijas prasībām un citiem vienotiem kritērijiem.

Ja pretendents piesakās atkārtoti uz atkārtoti izsludinātu konkursu, tad viņš atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar tiem pretendentiem, kas ir pieteikušies uz atkārtoto konkursu, līdz ar to darba devējam (vai konkrētajā gadījumā – komisijai) ir jāvērtē visi pretendenti pēc vienotiem kritērijiem.

Komisija nevar atteikt pretendenta vērtēšanu, pamatojoties uz faktu, ka tas neveiksmīgi jau ir piedalījies iepriekšējā konkursā. Ikvienam pretendentam saskaņā ar Satversmes 106. un 91.pantu ir jādod vienlīdzīgas iespējas sevi pierādīt, tai skaitā atkārtoti. Konkrētajā gadījumā komisija šādu iespēju nedeava.

¹⁸⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis. 2011., 480.lpp.

¹⁸⁵ Turpat, 480.lpp.

¹⁸⁶ Turpat, 482.lpp.

¹⁸⁷ Pirmšķietami.

¹⁸⁸ Levits E. Par līdztiesību likuma un tiesas priekšā, un diskriminācijas aizliegumu. Latvijas Vēstnesis, 2003.gada 9.maijs.

Līdz ar to tiesībsargs konstatēja vienlīdzības principa pārkāpumu komisijas darbībā un Ministru kabineta 2015.gada 9.jūnija noteikumu Nr.293 “Valsts tiešās pārvaldes iestāžu vadītāju atlases kārtība” pārkāpumu pret iesniedzēju, liedzot iespēju piedalīties atkārtotajā konkursā.

Papildus, izvērtējot noteikumu Nr.293 noteikto kārtību un salīdzinot ar faktisko situāciju, tiesībsargs konstatēja, ka saskaņā ar noteikumiem Nr.293 pretendents izvērtē komisija, kas ir apstiprināta ar atbilstošā Ministru kabineta locekļa rīkojumu, un tā sastāv no pieciem locekļiem. Komisija ir lemttiesīga, ja tiek izpildīti trīs nosacījumi:

- a) ne mazāk kā četri komisijas locekļi,
- b) piedalās komisijas darbā (pretendentu vērtēšanā¹⁸⁹) un
- c) pieņem lēmumus par pretendentiem.

Konkrētajā gadījumā vērtēšanas komisijas sēdes protokolā ir norāde, ka sēdē, kurā mutiskā daļā tika vērtēts iesniedzēja sniegums, piedalījās četri komisijas locekļiem. Diviem no komisijas locekļiem bija potenciāls interešu konflikts ar iesniedzēju, un viņi iesniedzēja vērtēšanā nepiedalījās. Tātad pēc būtības tikai divi no komisijas locekļiem vērtēja iesniedzēju (piedalījās komisijas darbā).

Komisijas locekļi, kuriem bija potenciāls interešu konflikts ar iesniedzēju, nevarēja ne piedalīties viņa vērtēšanā, ne arī pieņemt lēmumu par iesniedzēja galīgo vērtējumu, lai arī visa vērtēšanas procesa laikā atradās telpā, pretējā gadījumā tiktu pieļauta interešu konflikta situācija. Līdz ar to tiesībsargs konstatēja, ka konkrētajā gadījumā komisija atbilstoši noteikumiem Nr.293 nebija lemttiesīga, lai izvērtētu un pieņemtu jebkādu lēmumu par iesniedzēju.

Tiesībsargs rekomendēja turpmāk paredzēt iespēju aizvietot komisijas locekļus gadījumā, ja ir iespējams interešu konflikts, kā arī ievērot vienlīdzības principu, izvērtējot visu, tajā skaitā to pretendentu, kuri pretendē uz amatu atkārtoti, iesniegtos dokumentus

Valsts kanceleja ir ņēmusi vērā minētās rekomendācijas, turpmāko konkursu komisiju rīkojumos paredzot papildu komisijas locekļus, kas var aizvietot noteiktos komisijas locekļus interešu konflikta gadījumā. Papildus Valsts kanceleja apliecināja, ka kandidātiem tiek nodrošināta vienlīdzīga iespēja piedalīties atkārtotajos konkursos.

5.8. Viedoklis Satversmes tiesai par prokuroru algu atbilstību Satversmei

Tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2017-13-01, norādot, ka uz prokuroriem neattiecas Satversmes 83.pants, un tāpēc viņiem nav nodrošināmas no tiesnešu

¹⁸⁹ Tiesībsarga piezīme.

neatkarības izrietošās finansiālās garantijas. Tiesībsargs nekonstatēja arī Satversmes 107.pantā garantēto tiesību pārkāpumu, jo prokurori saņem gandrīz divas reizes vairāk nekā vidēji strādājošie Latvijā un iekļaujas 12% labāk apmaksāto sabiedriskā sektorā strādājošo, tai skaitā pusei no prokuroriem mēnešalga ar piemaksu par amata pakāpi iekļaujas 5,3% vislielāko mēnešalgu kategorijā.

Vienlaikus tiesībsargs norādīja, ka, ņemot vērā prokuroru lomu un nozīmi konstitucionāli tiesiskajā iekārtā, to amata atbildību un noslodzi, neatkarības prasības un no amata izrietošos ierobežojumus, likumdevējam nepārtraukti ir jā rūpējas par prokuroriem noteikto garantiju pilnveidošanu.

Jānorāda, ka arī Satversmes tiesa 2018.gada 24.janvārī ir pieņēmusi lēmumu par tiesvedības izbeigšanu prokuroru atalgojuma lietā jeb lietā “Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 4.panta devītās daļas un 6.¹panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 83. un 107.pantam”.

5.9. Viedoklis Satversmes tiesai par aizliegumu strādāt par pedagogu

Viedoklī Satversmes tiesai tiesībsargs secināja, ka Izglītības likuma 50.panta 1.punktā noteiktais ierobežojums nepārkāpj konstitucionālās sūdzības iesniedzēja Satversmes 106.pantā garantētās tiesības, jo apstrīdētās normas paredz diferencētu mehānismu atkarībā no noziedzīgā nodarījuma smaguma, tāpat, tiesībsarga ieskatā, nav cita iedarbīgāka mehānisma, kā sasniegt minētā ierobežojuma leģitīmo mērķi.

Konkrētajā viedoklī tiesībsargs ņēma vērā Satversmes tiesas atziņas, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, un visās darbībās attiecībā uz bērnu prioritāras ir viņa tiesības un vislabākās intereses. Likumdevējam jāievēro, lai pieņemtie normatīvie akti aizsargātu bērna likumiskās intereses iespējami labākajā veidā.¹⁹⁰ Bērna tiesības un likumiskās intereses tiek skartas ne tikai tad, kad lēmums jāpieņem tieši attiecībā uz bērnu, bet arī tad, kad lēmums var būt tikai attiecināms uz bērnu vai var viņu netieši skart. Jebkuras citas prioritātes atzīšana bez nopietna iemesla un attaisnojuma nav pieļaujama.¹⁹¹

Izglītības likuma 50.panta 1.punkts noteic, ka par pedagogu nedrīkst strādāt persona, kas sodīta par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas), izņemot gadījumu, kad pēc sodāmības dzēšanas vai noņemšanas Ministru kabineta noteikta institūcija izvērtējusi, vai tas nekaitē izglītojamo interesēm, ir atļāvusi strādāt par pedagogu personai, kas bijusi sodīta par tīšu kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu

¹⁹⁰ Satversmes tiesas 2004.gada 11.oktobra spriedums lietā Nr.2004-02-0106, 11.punkts.

¹⁹¹ Satversmes tiesas 2005.gada 22.decembra spriedums lietā Nr.2005-19-01, 11.punkts.

noziegumu. Ministru kabinets nosaka kārtību, kādā tiek izvērtēts, vai atļauja šādai personai strādāt par pedagogu nekaitēs izglītojamo interesēm.

Satversmes tiesa šai lietā atzina apstrīdēto normu, ciktāl tā paredz absolūtu aizliegumu personai, kura tikusi sodīta par tīšu smagu vai sevišķi smagu noziegumu, strādāt par pedagogu par neatbilstošu Satversmes 106.pantam.

6. Tiesības uz īpašumu

6.1. Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā

Pārskata periodā vairāki galvaspilsētas iedzīvotāji vērsa tiesībsarga uzmanību uz diskriminējošām un tiesiskās vienlīdzības principam neatbilstošām tiesību normām Rīgas domes 2015.gada 9.jūnija saistošajos noteikumos Nr.148 "Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā".

Tiesībsargs kopumā par šiem pašvaldības noteikumiem ir saņēmis daudz dažādu sūdzību. Īpaši jāatzīmē tiesībsarga konstatētais, ka pašvaldība ir radījusi iedzīvotāju tiesību aizskārumu ar vairākām tiesību normām atšķirīgos aspektos, kā rezultātā uzsākta konstitucionālā tiesvedība.

6.1.1. Par diskriminācijas aizlieguma pēc pilsonības pārkāpumu

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldība īsteno atšķirīgu attieksmi pret mājokļu īpašniekiem atkarībā no īpašumā deklarētās personas pilsonības, piemērojot nodokļa atvieglojumu Latvijas pilsoņiem un nepilsoņiem, bet liedzot šādu atvieglojumu, ja īpašumā (arī Latvijas pilsoņa vai nepilsoņa) ir deklarēta citas Eiropas Savienības dalībvalsts, Eiropas Ekonomiskās zonas valsts vai Šveices Konfederācijas pilsoņa dzīvesvieta, padarot atvieglojumu atkarīgu no Latvijā nodzīvotā perioda ilguma.

Tiesībsargs norādīja, ka šāda iedzīvotāju diferencēšana pēc personas pilsonības kritērija ir diskriminējoša un aizliegta, jo tai nav rodams leģitīms mērķis. Turklāt šāda pašvaldības prakse nodokļu piemērošanā ierobežo arī personu pārvietošanās un uzturēšanās brīvību Eiropas Savienībā, kas ir pretēja Līgumam par Eiropas Savienības darbību.

Tiesībsargs rekomendēja Rīgas domei līdz 2017.gada 1.septembrim izslēgt no saistošajiem noteikumiem Nr.148 3.¹punktu.

Atbildot uz minēto, pašvaldība norādīja, ka Latvijas iedzīvotāji un citas Eiropas Savienības dalībvalsts, Eiropas Ekonomiskās zonas valsts vai Šveices Konfederācijas pilsoņi neatrodas vienādos faktiskajos un tiesiskajos apstākļos, tādējādi saistošo noteikumu Nr.148

3.¹punktā paredzētais nosacījums nav uzskatāms par vienlīdzības principa pārkāpumu un atbilst hierarhiski augstākiem tiesību aktiem. Domes ieskatā, saistošo noteikumu 3.¹punkts nekādā veidā neskar arī personu tiesības brīvi pārvietoties.

No Rīgas domes atbildes vēstules izriet, ka pilsonība kā aizliegtais diskriminācijas kritērijs nemaz nav vērtēts, bet tā vietā uzsvars likts uz iespējamu tiesiskās vienlīdzības principa un tiesību uz īpašumu pārkāpuma izvērtējumu.

Nemot vērā, ka pašvaldība atteicās novērst tiesībsarga konstatētos trūkumus noteiktajā termiņā, tiesībsargs ar pieteikumu vērsās Satversmes tiesā, kā rezultātā ir ierosināta Satversmes tiesas lieta, kuras izskatīšana gaidāma 2018.gada aprīlī.

6.1.2. Par vienlīdzības principa un tiesību uz īpašumu pārkāpumu, aprēķinot nekustamā īpašuma nodokli dzīvokļu īpašumos nesadalītās mājās

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka ar saistošo noteikumu Nr.148 3.2.1.apakšpunktu tiek pārkāpts tiesiskās vienlīdzības princips un tiesības uz īpašumu nekustamā īpašuma nodokļa aprēķinā personām, kurām pieder domājamās daļas no dzīvokļu īpašumos nesadalītām ēkām, salīdzinot ar personām, kurām ir dzīvokļu īpašumi vai viena dzīvokļa mājas.

Pārbaudes lietas ietvaros tika salīdzināti nekustamo īpašumu īpašnieki, kuriem pieder dzīvokļa īpašums vai viendzīvokļa mājas un kuros ir deklarēta viena persona, un nekustamo īpašumu īpašnieki, kuriem pieder divu vai vairāku dzīvokļu mājas, kas nav sadalītas dzīvokļa īpašumos un kurās ir deklarēta viena persona uz katru īpašnieku.

Saistošo noteikumu 3.2.1.apakšpunkts paredz, ka nekustamā īpašuma nodokļa likmes – 0,2% no kadastrālās vērtības, kas nepārsniedz 57 000 eiro, 0,4% no kadastrālās vērtības daļas, kas pārsniedz 57 000, bet nepārsniedz 107 000 eiro, un 0,6% no kadastrālās vērtības daļas, kas pārsniedz 107 000 eiro – piemēro fiziskām personām par mājas platības daļu, kurā taksācijas gada 1.janvārī plkst. 0.00 dzīvesvieta ir deklarēta personām, kas ir Latvijas pilsonis vai Latvijas nepilsonis, citas Eiropas Savienības dalībvalsts, Eiropas Ekonomiskās zonas valsts vai Šveices Konfederācijas pilsonis vai persona, kas ir saņēmusi pastāvīgās uzturēšanās atļauju Latvijas Republikā, domes saistošo noteikumu 3.1.punktā noteiktajā kārtībā, pieņemot, ka vienai dzīvesvietu deklarējušajai personai piekrīt 30m² no mājas daļas, kuras lietošanas veids ir dzīvošana un kura netiek izmantota saimnieciskās darbības veikšanai, un šai daļai piekrītošo koplietošanas telpu platību (ja ēka ir kadastrāli uzmērīta). Pārējos gadījumos piemēro nekustamā īpašuma nodokļa likmi 1,5% apmērā no objekta kadastrālās vērtības.

Citiem vārdiem sakot, fiziskām personām, kurām pieder dzīvokļa īpašums vai viena dzīvokļa māja, tiek piešķirta samazināta nekustamā īpašuma nodokļa likme par visu platību, ja tur ir deklarējusies vismaz viena persona, savukārt fiziskām personām, kurām pieder divu vai vairāku dzīvokļu mājas, kas nav sadalītas dzīvokļu īpašumos, tiek piemērota samazinātā nekustamā īpašuma likme tikai par 30m² uz katru deklarēto personu.

Minētais nozīmē, ka, piemēram, 300m² lielā privātmājā (viena dzīvokļa māja), kurā ir deklarēta viena persona, nekustamā īpašuma nodoklis tiek rēķināts 0,2 – 0,6% no kadastrālās vērtības par visu platību, savukārt, piemēram, ja mājas (divu dzīvokļu) platība ir 300m² un tajā ir deklarētas 2 personas, bet māja atrodas kopīpašumā divām personām, par platību, kas pārsniegs 60m², proti, 240m², nodokļa maksājums jau būs 1,5% no kadastrālās vērtības.

Vērtējot kopsakarā visus pārbaudes lietā konstatētos apstākļus, secināts, ka personas ir spiestas savā īpašumā deklarēt vairāk personu, nekā tur patiesi dzīvo, lai izlīdzinātu nevienlīdzīgo situāciju, ko ir radījusi Rīgas dome ar saistošiem noteikumiem Nr.148.

Acīmredzami, ka šāda politika nav arī taisnīga pret pārējām Latvijas pašvaldībām, kuras nesaista nekustamā īpašuma nodokļa likmes ar deklarēšanās faktu un deklarējušos personu skaitu nekustamajā īpašumā. Proti, Rīgas pašvaldība iegūst līdzekļus no iedzīvotāju ienākuma nodokļa iemaksām personām, kuras faktiski nedzīvo Rīgas pašvaldībā. Konstatēts, ka saistošo noteikumu 3.2.1.apakšpunkta regulējums nav atbilstošs visas sabiedrības interesēm un indivīda tiesībām nodarītais zaudējums nav samērīgs. Pašvaldība tikai ieņēmumu palielināšanas dēļ nav tiesīga neievērot Satversmē garantētās personu tiesības uz tiesisko vienlīdzību un īpašumu.

Ņemot vērā pārbaudes lietā konstatēto un secināto, Rīgas dome tika aicināta ne vēlāk kā līdz 2017.gada 30.septembrim veikt grozījumus saistošo noteikumu Nr.148 3.2.1.apakšpunktā.

Rīgas dome vēstulē tiesībsargam norādīja, ka nekustamo īpašumu īpašnieki, kuriem pieder dzīvokļa īpašums vai viendzīvokļa mājas un kuros ir deklarēta viena persona un nekustamo īpašumu īpašnieki, kuriem pieder divu vai vairāku dzīvokļu mājas, kas nav sadalītas dzīvokļa īpašumos un kurās ir deklarēta viena persona uz katru īpašnieku, nav uzskatāmas par personu grupām, kas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos, tādējādi Rīgas dome neatzina Satversmes 91.panta pirmā teikuma un 105.panta pirmā teikuma pārkāpumu.

Tā kā no Rīgas domes atbildes izrietēja, ka tā ir atteikusies izpildīt tiesībsarga rekomendācijas norādītajā laikā, tiesībsargs vērsās Satversmes tiesā ar pieteikumu, kā rezultātā ir ierosināta Satversmes tiesas lieta.

6.2. Par kadastrālās vērtības un nekustamā īpašuma nodokļa pieaugumu

Jau 2016.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemtas daudzu personu sūdzības par plašsaziņas līdzekļos izskanējušo informāciju, kas izraisīja sabiedrības rezonansi attiecībā uz nekustamo īpašumu kadastrālo vērtību paaugstināšanu, tuvinot to līdz 85% no tirgus vērtības, kas pie šī brīža normatīvā regulējuma automātiski arī palielinātu nekustamā īpašuma nodokļa slogu iedzīvotājiem, iespējams, padarot šo nodokli par konfiscējošu.

Tiesībsargs vērsās gan Tieslietu ministrijā, gan Finanšu ministrijā ar lūgumu sniegt informāciju par nekustamo īpašumu kadastrālās vērtības paaugstināšanas nepieciešamību un tās samērību ar paredzamu ievērojama nodokļa sloga pieaugumu atbilstoši likumam “Par nekustamā īpašuma nodokli”.

Tieslietu ministrija akcentēja, ka pēc tās iniciatīvas ir izstrādāts un 2016.gada 19.maijā Saeimā pieņemts likums “Grozījumi Nekustamā īpašuma valsts kadastra likumā”, kas noteic, ka 2016.gadā spēkā esošā kadastrālo vērtību bāze ir piemērojama arī 2017.gada kadastrālo vērtību aprēķinam. Papildus tam kadastrālo vērtību bāzes piemērošana būšot saistīta ar atbalstītiem nodokļa politikas risinājumiem.

Savukārt Finanšu ministrija norādīja, ka tā no Tieslietu ministrijas ir saņēmusi iezīmētus iespējamus rīcības virzienus izmaiņām kadastrālajās vērtībās kā, piemēram, izstrādāt Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma grozījumus, paredzot, ka kadastrālo vērtību bāzes, kas stājās spēkā 2016.gada 1.janvārī, tiek saglabātas nemainīgas līdz 2019.gada 31.decembrim (ar atsevišķiem izņēmumiem), izstrādāt Ministru kabineta noteikumu projektu par kadastrālo vērtību bāzi 2020.-2024.gadam, kas aprēķināta, balstoties uz pilnveidoto kadastrālās vērtēšanas metodiku. Turklāt Finanšu ministrijas rīcība attiecībā uz nekustamā īpašuma nodokļa politikas izmaiņām lielā mērā būšot atkarīga arī no politiskā lēmuma un uzstādījuma attiecībā uz kadastrālo vērtību izmaiņām, kas ir nekustamā īpašuma nodokļa bāze.

2017.gada 18.maijā Saeima atbalstīja steidzamības kārtā virzītos Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma grozījumus, kas paredz iesaldēt nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības. Tādējādi plānots novērst nekustamā īpašuma nodokļa maksājumu pieaugumu tuvākajos gados.

Jāteic, ka 2017.gadā zemes vienību kadastrālās vērtības atsevišķiem īpašumiem tomēr pieauga, jo 2017.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi Ministru kabineta 2006.gada 18.aprīļa noteikumos Nr.305 “Kadastrālās vērtēšanas noteikumi” attiecībā uz kultūrvēsturisko apgrūtinājumu izvērtēšanu. Grozījumi paredzēja, ka zemes kadastrālās vērtības aprēķinā vairs nepiemēro kultūrvēsturiskos apgrūtinājumus. Proti, sākot ar 2017.gada 1.janvāri, zemes

vienību kadastrālās vērtības aprēķinā vairs netiek piemērots apgrūtinājumu korekcijas koeficients (līdz 2017.gada 1.janvārim tas bija 0,55).

Jāņem vērā arī iedzīvotāju iniciatīva portālā www.manabals.lv, kur vairāk nekā desmit tūkstoši iedzīvotāju lūdza atcelt nekustamā īpašuma nodokli vienīgajam mājoklim. Finanšu ministrijā tika izveidota darba grupa, lai izstrādātu grozījumus likumā “Par nekustamā īpašuma nodokli”. Vienlaikus tika izstrādāts arī informatīvais ziņojums, kurā atspoguļoti alternatīvi nekustamā īpašuma nodokļa samazināšanas modeļi.

Atbilstoši informatīvajam ziņojumam “Par nekustamā īpašuma nodokļa atcelšanu vienīgajam īpašumam” vienīgā īpašuma atbrīvošana no nekustamā īpašuma nodokļa neatbilst (..) nekustamā īpašuma nodokļa politikas principiem un nenodrošina Ministru kabineta dotā uzdevuma izpildi, tas ir, netiek nodrošināts samērīgs nekustamā īpašuma nodokļa sloga pieaugums, kā arī netiek izpildīts nosacījums par pašvaldību budžeta ieņēmumu nodrošināšanas nepieciešamību.¹⁹² Vienīgā mājokļa neaplikšana ar nodokli radītu vairākus riskus, kas uzskaitīti informatīvajā ziņojumā, piemēram:

- 1) radītu līdz 21 miljonom eiro (dati balstīti uz 2015.gada nekustamā īpašuma nodokļa ieņēmumu rezultātiem) negatīvu fiskālo ietekmi uz pašvaldību budžetiem. Tiek prognozēts, ka turpmāk minētā negatīvā fiskālā ietekme varētu vēl palielināties;
- 2) tas radītu sarežģītu, dārgu un neefektīvu administrēšanas procesu. Tikai aptuveni 464 tūkstošiem nodokļa maksātāju (kas ir ~63% no kopējā nodokļu maksātāju skaita) automātiski varētu piemērot “vienīgā mājokļa” principu, pārējos gadījumos nodokļa administratoriem būtu jāveic papildus datu apstrāde un izvērtēšana. Līdz ar to būtu jāveido dārgas papildu apstrādes sistēmas, kuras nodrošinātu iespēju apstrādāt datus un piemērot “vienīgā mājokļa” principu arī vēl citos sarežģītākos gadījumos. Valstī pastāvošo datu sistēmu nepilnību dēļ vienīgā īpašuma principa ieviešana pilnībā nav iespējama. Šī principa kombinācija ar kādu papildu nosacījumu, piemēram, neapliekamo kadastrālās vērtības summu, vēl vairāk sarežģītu administrēšanu;
- 3) tas radīs arī izvairīšanās iespējas no nekustamā īpašuma nodokļa maksājumiem. Pastāv risks, ka ģimenes īpašumā (uz vienas personas vārda) esošie vairāki nekustamie īpašumi tiks pārreģistrēti uz katra ģimenes locekļa (arī nepilngadīga bērna) vārdu, tādējādi nodrošinot, ka katram ģimenes loceklim tas būtu vienīgais nekustamais īpašums. Tāpat principa ieviešana nenodrošina sociālā taisnīguma principu un rada

¹⁹² Informatīvais ziņojums “Par nekustamā īpašuma nodokļa atcelšanu vienīgajam īpašumam”, 19.lpp.

Pieejams:

[http://titania.saeima.lv/ELDIS/webpublic.nsf/0/DD2776C72B7EB9FAC2258107002E8A20/\\$FILE/2_987-12_17.pdf](http://titania.saeima.lv/ELDIS/webpublic.nsf/0/DD2776C72B7EB9FAC2258107002E8A20/$FILE/2_987-12_17.pdf)

nevienlīdzīgu attieksmi pret dažādu sociālo slāņu nekustamā īpašuma īpašniekiem (princips tiks piemērots gan maznodrošinātām, gan turīgām personām).

Finanšu ministrija ir uzsvērusi, ka nodokļa slogam ir jābūt samērīgam ar īpašuma vērtību un personas maksātspēju, bet vienlaikus ir jānodrošina pašvaldība ar ieņēmumiem, lai nodokļa izmaiņas neapdraudētu pakalpojumu sniegšanu iedzīvotājiem. Valsts ir atbildīga par samērīgu nodokļu slogu valstī kopumā, taču tā nevar nodrošināt, ka attiecīgais nodokļa slogs ir atbilstošs katras konkrētās personas maksātspējai, ja tās ienākumi ir nelieli, savukārt nekustamais īpašums – vērtīgs.

No minētā secināms, ka darbs pie kadastrālās vērtības aprēķina metodikas un ar to saistītā nekustamā īpašuma nodokļa piemērošanu turpinās, taču pēc tiesībsarga rīcībā esošās informācijas personas vienīgā mājokļa neaplikšana ar nodokli šobrīd netiek atbalstīta.

Nešaubīgi tiesības uz mājokli nozīmē tiesības dzīvot drošībā, mierā un cieņā. Valstij persona ir jāaizsargā pret tās mājokļa iznīcināšanu vai patvaļīgu izraidīšanu no mājokļa. Mājokļa pieejamība ir jāskata arī no izdevumu viedokļa – mājokļa izdevumu samērīguma ar iedzīvotāju ienākumu līmeni. Šādos gadījumos pašvaldībām ir jāizvērtē arī iespēja paplašināt to personu loku, kurām ir tiesības uz nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumiem.

Tiesībsarga ieskatā, atsevišķos gadījumos jau šobrīd maksa par nekustamā īpašuma nodokli vairumam iedzīvotāju rada būtisku tiesību uz īpašumu ierobežojumu. Savukārt esošā normatīvā regulējuma ietvaros, ja tiks paaugstinātas nekustamo īpašumu kadastrālās vērtības, kas tiek ņemtas par pamatu nodokļa aprēķinam, pastāv risks, ka nodoklis kļūs konfiscējošs. Tādējādi nodokļu politikas veidotājiem ir nepieciešams rast saprātīgu risinājumu attiecībā uz alternatīviem nekustamā īpašuma nodokļa samazināšanas modeļiem, uz ko vairākkārt uzmanību ir vēršis arī tiesībsargs.

6.3. Solidaritātes nodokļa likuma atbilstība tiesiskās vienlīdzības principam

Pārskata periodā tiesībsargs sniedza vairākus viedokļus Satversmes tiesai par Solidaritātes nodokļa likuma normu atbilstību tiesiskās vienlīdzības principam, skatoties gan no darba devēja, gan darbinieka viedokļa.

6.3.1. Viedoklis Satversmes tiesai, aplūkojot apstrīdētās tiesību normas no darba devēja aspekta

Salīdzinot tos darba devējus, kuri par saviem darba ņēmējiem maksā tikai obligātās iemaksas, un tos darba devējus, kuri par saviem darba ņēmējiem maksā obligātās iemaksas un solidaritātes nodokli, tiesībsargs konstatēja, ka līdz solidaritātes nodokļa ieviešanai 2016.gadā

darba devējiem, kuri nodarbināja darba ņēmējus ar zemāku atalgojumu, darbaspēka nodokļu slogs bija lielāks nekā darba devējam, kurš nodarbināja darba ņēmējus, kuru ienākumi pārsniedza obligāto iemaksu objekta maksimālo apmēru, vai nodarbināja darba ņēmējus, kuri bija nodarbināti pie vairākiem darba devējiem un kuru kopējie ienākumi pārsniedza obligāto iemaksu objekta maksimālo apmēru. Tātad obligāto iemaksu objekta maksimālā apmēra piemērošana faktiski radīja darbaspēka nodokļu regresivitāti.

Ieviešot solidaritātes nodokli, darbaspēka nodokļu regresivitāte tika mazināta, kas arī bija viens no Solidaritātes nodokļa likuma 2.pantā noteiktajiem solidaritātes nodokļa mērķiem. Turklāt tā maksāšana ir vērsta uz sabiedrības kopējās labklājības veicināšanu. Līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, apstrīdētās normas faktiski neparedz atšķirīgu attieksmi pret darba devējiem – solidaritātes nodokļa maksātājiem – attiecībā uz tiem noteikto darbaspēka nodokļu slogu. Tādējādi apstrīdētās normas neierobežo pieteikuma iesniedzējām Satversmes 91.panta pirmajā teikumā garantētās tiesības.

Salīdzinot tos darba devējus, kuri nodarbina darba ņēmējus, kuri ir apdrošināti dažādiem sociālās apdrošināšanas veidiem, līdz ar to solidaritātes nodokļa aprēķināšanai par šiem darba ņēmējiem tiek piemērotas dažādas likmes, tiesībsargs secināja, ka apstrīdētās normas attiecībā uz minētajām personu grupām paredz atšķirīgu attieksmi, taču šādi atšķirīgai attieksmei ir leģitīms mērķis – sabiedrības labklājības aizsardzība, nodrošinot vienkāršu, efektīvu un paredzamu nodokļa iekasēšanu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs uzskatīja, ka Solidaritātes nodokļa likuma 3., 5. un 6.pants atbilst Satversmes 91.panta pirmajā teikumā iekļautajam tiesiskās vienlīdzības principam.

6.3.2. Viedoklis Satversmes tiesai, aplūkojot apstrīdētās normas no darba ņēmēju aspekta

Tiesībsargs uzskatīja, ka apstrīdētās normas neierobežo Satversmes 109.pantā iekļautās tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Ierobežojums saņemt sociālās apdrošināšanas pakalpojumus proporcionāli personas darba algai ir iekļauts likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 14.panta piektajā daļā, kuras atbilstība lietas ietvaros netiek vērtēta. Turklāt solidaritātes nodoklis tiek ieskaitīts valsts pamatbudžetā, un no tā ieņēmumiem iespējams finansēt dažādus sociāla rakstura pasākumus, kas vērsti uz sabiedrības labklājības nodrošināšanu un kurus ir iespēja izmantot arī solidaritātes nodokļa maksātājiem.

Vērtējot apstrīdētās normas atbilstību vienlīdzības principam no sociālo tiesību aspekta, attiecībā uz minētajām personu grupām tiesībsargs secināja, ka tiek pieļauta atšķirīga

attieksme. Proti, darba ņēmēji, kuru ienākumi pārsniedz obligāto iemaksu objekta maksimālo apmēru un kuriem ir pienākums maksāt gan obligātās iemaksas, gan solidaritātes nodokli, nevarēs saņemt proporcionāli darba algai piešķirtus sociālās apdrošināšanas pakalpojumus. Turpretim darba ņēmēji, kuru ienākumi nesasniedz vai ir vienādi ar obligāto iemaksu objekta maksimālo apmēru, arī turpmāk saņems atbilstoši darba algai piešķirtus sociālās apdrošināšanas pakalpojumus. Taču, kā jau iepriekš tika secināts, ierobežojums saņemt sociālās apdrošināšanas pakalpojumu, kas ir atbilstošs personas ienākumiem, ir noteikts likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu”, nevis Solidaritātes nodokļa likumā, un lietas ietvaros netiek vērtēts.

Savukārt, vērtējot apstrīdētās normas no ekonomiskā aspekta, tiesībsargs uzskatīja, ka, ieviešot solidaritātes nodokli, attiecībā pret minētajām personu grupām ir novērsta atšķirīgā attieksme. Solidaritātes nodokļa mērķis ir darbaspēka nodokļu regresivitātes mazināšana, un tas ir vērsts uz sabiedrības kopējās labklājības veicināšanu. Turklāt sabiedrības ieguvums no iekasētā solidaritātes nodokļa ir lielāks nekā atsevišķiem indivīdiem nodarītais kaitējums. Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs uzskatīja, ka attiecīgās Solidaritātes nodokļa likuma normas atbilst Satversmē iekļautajam tiesiskās vienlīdzības principam un 109.pantam.

Satversmes tiesa, izskatot abas šīs lietas, atzina, ka tie darba devēji un tie darba ņēmēji, kam ir pienākums maksāt solidaritātes nodokli, neatrodas vienādos salīdzināmos apstākļos ar darba devējiem un darba ņēmējiem, kam nav pienākuma maksāt solidaritātes nodokli, tātad faktiski atzīstot šādu nodokli par iespējamu un pieļaujamu. Tomēr, analizējot niansētāk atšķirīgās solidaritātes nodokļa likmes, atšķirību pamatojot ar administrēšanas vienkāršību, tiesa atzina, ka tas nevar tikt uzskatīts par leģitīmu mērķi, tādēļ Solidaritātes nodokļa likuma normas nav uzskatāmas par atbilstošām tiesiskās vienlīdzības principam.

6.4. Ierobežojums lietot īpašumu normatīvo aktu nepilnību dēļ

Kā jau tika norādīts tiesībsarga 2016.gada ziņojumā, tiesībsargs 2016.gadā bija sniedzis atzinumu pārbaudes lietā Nr.2015-59-27D “Par apgrūtinājumu reģistrēšanu nekustamajam īpašumam”.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka persona tikai 2014.gadā, proti, 14 gadus pēc īpašuma iegādes uzzinājusi, ka viņas nekustamajā īpašumā atrodas valsts nozīmes kultūras piemineklis – arheoloģiska senvieta “Krastiņu senkapi”, kas valsts aizsardzībā kā arheoloģisks piemineklis ir jau kopš 1959.gada. Īpašuma robežu plānā Krastiņu senkapu teritorija un aizsargjosla nebija attēlota. Zemesgrāmatā nebija atzīmju par īpašumtiesību aprobežojumiem. Nekustamo īpašumu valsts kadastra informācijas sistēmā īpašumam nebija reģistrēti

atsavināšanas aizliegumi un apgrūtinājumi būvēm, īpašumam nebija reģistrēts nekustamā īpašuma apgrūtinājums – valsts nozīmes arheoloģiskais kultūras piemineklis, un reģistrēto dokumentu sadaļā nebija norādīts rīkojums. Vienlaikus īpašumam bija noteikti izmantošanas aprobežojumi, taču netika piemērots nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojums.

Atzinumā tiesībsargs aicināja Valsts kultūras pieminekļu inspekciju novērst norādīto labas pārvaldības principa pārkāpumu un iesniegt zemesgrāmatu nodaļai nostiprinājuma lūgumu par attiecīgas atzīmes izdarīšanu zemesgrāmatā konkrētajam nekustamajam īpašumam, sniegt ziņas par valsts nozīmes kultūras pieminekli – “Krastiņu senkapi” Valsts zemes dienestam, lai persona, iespējams, varētu saņemt nekustamā īpašuma nodokļa maksājuma atvieglojumu, un atvainoties konkrētajai personai.

Vienlaikus identificējis Valsts kultūras pieminekļu inspekcijas grūtības nostiprinājuma lūguma iesniegšanā zemesgrāmatu nodaļā atzīmes izdarīšanai par apgrūtinājumiem nekustamajos īpašumos Latvijā, tiesībsargs aicināja Tieslietu ministriju, Kultūras ministriju un Finanšu ministriju atrast efektīvāko risinājumu.

Veicot noteikto rekomendāciju izpildes kontroli, tiesībsargs konstatēja, ka inspekcija apgrūtinājumu ir reģistrējusi, zemesgrāmatu nodaļas konkrētajā nodaļā veicot atzīmi. Atbilstoši Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtajai daļai inspekcija rakstiski ir atvainojusies par savlaicīgi neveikto apgrūtinājuma reģistrēšanu, nosūtot personai atvainošanās vēstuli.

Savukārt no Tieslietu ministrijas saņemti paskaidrojumi, ka tiesībsarga atzinumā identificētās problēmas ar apgrūtinājumu nostiprināšanu zemesgrāmatā un Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā būtu novēršamas ar Ministru kabineta 2015.gada 20.novembra rīkojumu Nr.734 “Par Konceptiju par Nekustamā īpašuma valsts kadastra un Valsts vienotās datorizētās zemesgrāmatas vienotas informācijas sistēmas izveidi”.

Koncepcijas ieviešanai Tieslietu ministrija ir izstrādājusi likumprojektu kopu, kas izskatīti Ministru kabineta 2017.gada 4.decembra sēdē. *“Ar likumprojektu kopu tiek ieviestas jaunas procedūras, lai iespēju robežās samazinātu tos gadījumus, kad personai, iniciējot izmaiņas Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā, nebūtu ar identiska satura lūgumu jāvēršas zemesgrāmatu nodaļā vai arī otrādi, neskatoties uz to, ka persona jau vienreiz ir izteikusi savu gribu un ierosinājusi datu izmaiņas attiecībā uz savu nekustamo īpašumu vai nekustama īpašuma objektu. Likumprojekts paredz, ka tādi nostiprinājuma lūgumi, kas saistīti ar nekustamā īpašuma kā hipotekāras vienības veidošanu vai izmaiņām tā sastāvā saistībā ar zemes vienības pievienošanu, atdalīšanu, vai lietu tiesību nostiprināšanu, ir iesniedzami zemesgrāmatu nodaļā. Savukārt, ja personas lūgums ir vērst uz kadastra objekta (tas ir, zemes vienības, būves, telpu grupas vai zemes vienības daļas) reģistrāciju,*

datu aktualizāciju, tās iesniegums, kā to jau paredz t.s. vienkāršotās procedūras, iesniedzams Valsts zemes dienestā. Savukārt attiecīgo datu aktualizācija otrā sistēmā, izstrādājot nosacījumus, ar kādiem izmaiņas, kuras iestāde veikusi savas kompetences datos, informācijas apmaiņas ietvaros aktualizējas otras iestādes informācijas sistēmā, notiek rajona (pilsētas) tiesas zemesgrāmatu nodaļas un Valsts zemes dienesta sadarbības ietvaros. Likumprojektos iekļautais regulējums paplašina tiešsaistes datu pārraides režīmā no Dienesta nododamo datu apjomu valsts vienotai datorizētai zemesgrāmatai.”¹⁹³

Atbilstoši likumprojektam “Grozījumi likumā “Par kultūras pieminekļu aizsardzību”” iekļautajam regulējumam apgrūtinājums – ēkas kultūras pieminekļa statuss – turpmāk būs reģistrējams tikai Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā.

No minētā secināms, ka atzinumā sniegtās tiesībsarga rekomendācijas tiek pildītas.

6.5. Par tiesību uz īpašumu ierobežošanu pēc notiesājoša sprieduma izpildes

Personas iesnieguma pamatā bija fakts, ka tā ir izcietusi cietumsodu, bet joprojām nav veikta mantas konfiskācija attiecībā uz visiem nekustamajiem īpašumiem. Šādos apstākļos tiesībsargam radās šaubas par valsts rīcības efektivitāti tās īpašumtiesību nostiprināšanā.

Saskaņā ar Krimināllikuma 42.panta pirmo daļu mantas konfiskācija ir notiesātā īpašumā esošās mantas piespiedu bezatlīdzības atsavināšana valsts īpašumā. Mantas konfiskāciju var noteikt kā papildsodu.

Tiesībsarga ieskatā, personas īpašumtiesības uz nekustamajiem īpašumiem izbeidzās brīdī, kad stājās spēkā notiesājošais spriedums krimināllietā.

Civillikuma 1033.pants cita starpā noteic, ka bez īpašnieka gribas īpašuma tiesība izbeidzas ar tiesas spriedumu, ar kuru lieta piespriesta citam vai ar kuru kā sods noteikta tās konfiskācija valstij par labu. Tas norādīts arī Augstākās tiesas Senāta 2010.gada 24.novembra spriedumā lietā Nr.SPC-227/2010.

Atbilstoši likuma “Par tiesu varu” 16.panta ceturtajai daļai spriedumam, kas stājies spēkā, ir likuma spēks. Tas visiem ir obligāts, un pret to jāizturas ar tādu pašu cieņu kā pret likumu. Papildus tam Civillikuma 1477.pants noteic, ka lietu tiesības, kas pastāv uz likuma pamata, ir spēkā arī bez ierakstīšanas zemesgrāmatās. Līdz ar to notiesājoša sprieduma krimināllietā spēkā stāšanās brīdī nekustamie īpašumi personai vairs nepiederēja neatkarīgi no to ierakstiem zemesgrāmatā.

¹⁹³ Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/cits/pazinojums-par-lidzdalibas-iespejam-likumprojekta-grozijumi-zemesgramatu-likuma-grozijumi-nekustama>

Tiesībsarga ieskatā, notiesājoša sprieduma izpildīšanas noilguma termiņi, kas minēti Krimināllikuma 62.panta pirmās daļas punktos, ir piesaistīti pamatsodiem, nevis papildsodiem. Minēto apstiprina tas, ka Krimināllikuma 62.panta pirmajā daļā nav minēti tādi papildsodu veidi kā izraidīšana no Latvijas Republikas, tiesību ierobežošana, policijas kontrole, probācijas uzraudzība.

Konkrētajā izskatāmajā lietā tika radīta tiesiskā neskaidrība ar vairākām tiesvedībām, kas skar īpašumtiesību pāreju nekustamajiem īpašumiem, kuri ir konfiscējami. Tiesībsarga ieskatā, brīdī, kad stājās spēkā notiesājošs tiesas spriedums krimināllietā, ar kuru tika noteikts, ka valstij par labu tiek konfiscēti nekustamie īpašumi, to izpilde bija prioritāra.

Savukārt, ja visu šo laiku persona ir maksājusi arī nekustamā īpašuma nodokli un citus maksājumus, kas piekritīgi īpašumiem, no tiesiskā viedokļa raugoties, notiesātajam nevar uzlikt par pienākumu maksāt nekustamā īpašuma nodokli tāpēc, ka valsts pēc nekustamā īpašuma konfiscēšanas nav veikusi savlaicīgu īpašumtiesību reģistrēšanu uz sava vārda zemesgrāmatā. Valstij jāuzņemas visas saistības, kas rodas no nekustamā īpašuma valdījuma, sākot ar brīdi, kad nekustamais īpašums tiek konfiscēts, līdz brīdim, kad tas tiek realizēts.

6.6. Tiesību uz īpašumu ierobežojums dzīvesvietas deklarēšanas gadījumā

Tiesībsargs, pamatojoties uz personas sniegto informāciju par svešu personu deklarēšanos tās īpašumā un Rīgas domes atteikumu anulēt viņu deklarētās dzīvesvietas ziņas, vērsās Rīgas domes Personu dzīvesvietas reģistrācijas komisijā, vēršot uzmanību, ka no komisijas norādītā izriet – prettiesiski piedeklarētai personai ir slēgts īres līgums pašai ar sevi par svešas dzīvojamās telpas lietošanu. Šādu rīcību dome atzina par tiesisku pamatu svešu personu deklarācijai īpašumā. Proti, Reģistrācijas komisijas sēdes protokolā norādīts, ka prettiesiski piedeklarētās personas dzīvesvietas deklarēšanas tiesiskais pamats ir lietošanas tiesības, kas iegūtas uz īres līguma pamata ar pašu prettiesiski piedeklarēto personu.

Izvērtējot iesniegtos dokumentus, tiesībsargs Rīgas domei norādīja, ka, pirmkārt, Reģistrācijas komisijas pieņemtais lēmums principā balstās uz pašvaldības policijas sniegto informāciju par dzīvokļa apsekošanu, taču tas neaplicina tiesiska pamata esamību deklarācijai atbilstoši Dzīvesvietas deklarēšanas likuma prasībām. Proti, policijas ierašanās brīdī prettiesiski piedeklarētās personas ir atradušās īpašumā.

Otrkārt, tiesībsarga ieskatā, fakts, ka līdz konkrēti noteiktajam datumam persona nebija ieradusies pašvaldībā un neuzrādīja noslēgto īres līgumu, uz kuru tā atsaukusies, deklarējot dzīvesvietu, liecina ne vien par nepatiesu ziņu sniegšanu, bet arī to, ka personu deklarācijai īpašumā nav saskatāms tiesisks pamats. Šādos apstākļos Reģistrācijas komisijas

lēmums atteikt anulēt personas ģimenes deklarētās dzīvesvietas ziņas ir vērtējams kā īpašnieka tiesību uz īpašumu ierobežojošs un labai pārvaldībai neatbilstošs.

Tiesībsargs lūdza atkārtoti izvērtēt minētās personas ģimenes ziņu par deklarēto dzīvesvietu anulēšanu un sniegt informāciju par pieņemto lēmumu. Uz minēto Rīgas domes Dzīvokļu pārvalde norādīja, ka Reģistrācijas komisija nolēma anulēt ziņas par personas ģimenes deklarēto dzīvesvietu.

6.7. Par lauksaimnieku priekšlaicīgo pensiju

2016.gadā Tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai arī lietā Nr.2016-04-03 “Par Ministru kabineta 2015.gada 14.aprīļa noteikumu Nr.187 „Grozījums Ministru kabineta 2004.gada 30.novembra noteikumos Nr.1002 „Kārtība, kādā ieviešams programmdokuments „Latvijas Lauku attīstības plāns Lauku attīstības programmas īstenošanai 2004.-2006. gadam”” atbilstību Satversmes 105.pantam”.

Tiesībsargs atzina, ka Ministru kabineta 2015.gada 14.aprīļa noteikumi Nr.187 „Grozījums Ministru kabineta 2004.gada 30.novembra noteikumos Nr.1002 „Kārtība, kādā ieviešams programmdokuments „Latvijas Lauku attīstības plāns Lauku attīstības programmas īstenošanai 2004.-2006. gadam””, ar kuriem tiek pārtraukti atbalsta maksājumi personām, kas pasākumā “Priekšlaicīgā pensionēšanās” noteikto atbalstu saņem mantojumā, neatbilst Satversmes 105.pantam, īpaši uzsverot, ka tiek aizskarta to personu grupa, kas vienlaikus nav saimniecības pārņēmēji un atbalsta mantinieki, turklāt saimniecību atsavinājuši dāvinājuma, nevis pirkuma ceļā.

Tiesībsargs pauda viedokli, ka personu, kuras atbalstu saņem mantojumā, īpašuma tiesību aizskārums, neparedzot saudzējošu pārejas periodu vai kompensējošu mehānismu, ir lielāks nekā sabiedrības ieguvums, līdz ar to šāds ierobežojums ir uzskatāms par nesamērīgu un neatbilstošu Satversmes 105.pantam.

2017.gadā tiesībsargs piedalījās tiesas sēdē, kur tika skatīta lieta Nr.2016-04-03, vērtējot apstrīdēto normu kopsakarā ar Eiropas Savienības tiesību aktos ietvertu regulējumu (Regula Nr.1257/1999 un Regula Nr.817/2004), un pauda viedokli, ka lietu Nr.2016-04-03 ir iespējams izspriest neatkarīgi no Eiropas Savienības tiesībām. Tiesībsarga ieskatā, personai nevarēja rasties tiesiskā paļāvība, ka līgums tā darbības laikā netiks grozīts vai pārtraukts tiesiskā regulējuma izmaiņu dēļ. Tomēr, vērtējot apstrīdēto normu atbilstību tiesiskās paļāvības principam, ir jāņem vērā, ka tā izpaušme dažādās tiesību jomās var atšķirties. Tā kā apstrīdētā norma skar īpašumtiesības, tā ir jāvērtē kopsakarā ar Satversmes 105.pantu.

Saskaņā ar Satversmes 105.pantu tiesības uz īpašumu var ierobežot saskaņā ar likumu. Tātad īpašumtiesības var ierobežot, bet ir jāpārbauda, vai ierobežojums ir attaisnojams, proti, vai 1) tas ir noteikts ar likumu; 2) tam ir leģitīms mērķis; 3) tas ir samērīgs.

Lietā nepastāv strīda par to, ka apstrīdētā norma ir noteikta ar likumu. Tāpat nav apšaubāms tas, ka apstrīdētajai normai ir leģitīms mērķis, proti, tā ir pieņemta sabiedrības interešu aizsardzībai, novēršot neefektīvu un nelietderīgu Eiropas Savienības un Latvijas valsts finanšu līdzekļu izlietošanu.

Taču, tiesībsarga ieskatā, ar apstrīdēto normu uzliktais tiesību ierobežojums nav samērīgs attiecībā uz tām personām, kuras vienlaikus nav saimniecības pārņēmēji un atbalsta mantinieki. Proti, attiecībā uz personām, kuras kā mantinieki nekādā veidā vairs nevar gūt labumu no saimniecības un attiecībā uz kurām nav paredzēts saudzējošāks pārejas periods vai radīts kompensējošs tiesību aizsardzības mehānisms. Vienlaikus jāatzīmē, ka, paredzot saudzējošu pārejas periodu vai kompensējošu mehānismu, tiktu novērsts ne tikai personu īpašuma tiesību aizskārums, bet arī veicināta sabiedrības uzticēšanās tiesībām un valstij kopumā.

Satversmes tiesa uzskatīja, ka apstrīdētā norma ir vērtējama Eiropas Savienības tiesību kontekstā, līdz ar to vērsās Eiropas Savienības Tiesā, lūdzot sniegt prejudiciālu nolēmumu.

6.8. Viedoklis Satversmes tiesai par pārmaksātā PVN atmaksu

Tiesībsargs, sniedzot viedokli Satversmes tiesai par īpašuma tiesību ierobežojumu lietā par pārmaksātā PVN atmaksas pārcelšanu uz nākamo taksācijas periodu līdz taksācijas gada beigām (spēku zaudējušā likuma “Par pievienotās vērtības nodokli” 12.panta 12.³ un 12.⁵daļa), atzina, ka pieteicējs – Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments – ir vērsies Satversmes tiesā ar abstraktu prasījumu, kas neatbilst konkrētas lietas faktiskajiem apstākļiem. Tiesībsargs, piekrītot pieteikuma apsvērumiem par īpašuma tiesību iespējamo pārkāpumu, tomēr saskatīja iespējamu varas dalīšanas principa pārkāpumu, un šī iemesla dēļ puda viedokli, ka lieta ir izbeidzama, bet attiecīgā problēmsituācija (cilvēktiesību pārkāpums) ir jārisina likumdevējam.

6.9. Viedoklis Satversmes tiesai par piespiedu zemes nomas maksas samazinājumu

Tiesībsargs sniedza viedokli, ka ar 2017.gada 1.jūnija likuma “Grozījumi likumā “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”” 1.pantu un 2017.gada 22.jūnija likumu

“Grozījumi likumā “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”” ir pārkāptas iesniedzējas tiesības uz īpašumu un tiesisko paļāvību. Par pamatu šādam secinājumam bija izvērtējums, ka no Saeimas likumprojektu datubāzes nav gūstams priekšstats, ka apstrīdētās tiesību normas būtu pietiekami apsvērtas un būtu meklēti citi alternatīvi risinājumi zemes īpašnieku un ēku īpašnieku tiesību un interešu samērošanai.

Proti, Saeima pieņēma apstrīdētās normas, nepietiekami izvērtējot alternatīvos līdzekļus, kā varētu sasniegt leģitīmo mērķi ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Tāpat tiesībsargs norādīja, ka ar apstrīdētajām normām ir pārkāptas arī pieteicējas tiesības uz tiesisko paļāvību, jo tai bija pamats paļauties, ka nomas maksas apmērs bez rūpīgiem apsvērumiem un zemes īpašnieku un ēku īpašnieku interešu salāgošanas nemainīsies.

Tiesībsargs papildus vērsa uzmanību, ka likumdevējs nepietiekami aktīvi risina piespiedu dalītā īpašuma izbeigšanu, kā arī ar apstrīdētajām tiesību normām cenšas novērst problēmas sekas un nevis cēloņus.

7. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē

7.1. Apsardzes darbinieku apmācības un sertifikācijas efektivitāte

Tiesībsargs, pabeidzot pārbaudes lietu, kas tika ierosināta pēc 2013.gada 21.novembra traģiskā notikuma Zolitūdes lielveikalā “Maxima”, bija izteicis šādas rekomendācijas:

- 1) Iekšlietu ministrijai – izvērtēt iespēju normatīvajos aktos tieši nostiprināt apsardzes darbinieka pienākumu veikt nekavējošu evakuāciju trauksmes (signalizācijas darbības) gadījumā sabiedriskās (publiskās) telpās, kur atrodas cilvēki;
- 2) Valsts policijai sadarbībā ar Iekšlietu ministriju un Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestu izvērtēt iespēju pilnveidot programmas „Apsardzes darbs” mācību priekšmeta „Apsardzes taktika” apakštēmas „Apsardzes darbinieka rīcība ekstremālās situācijās” saturu;
- 3) Izglītības kvalitātes valsts dienestam – veikt preventīvas pārbaudes profesionālās pilnveides programmu „Apsardzes darbs” realizējošajās mācību iestādēs.

Šajā pārskata periodā tiesībsargs secināja, ka gandrīz pēc četriem gadiem kopš traģiskā notikuma Zolitūdes lielveikalā “Maxima” vismaz normatīvi ir ticis sakārtots jautājums par apsardzes darbinieku apmācību un rīcību signalizācijas darbības laikā. Proti, 2016.gada 1.oktobrī ir stājies spēkā Civilās aizsardzības un katastrofu pārvaldīšanas

likums,¹⁹⁴ kas paredz, ka infrastruktūras īpašnieks vai tiesiskais valdītājs apdraudējuma gadījumā nodrošina savlaicīgu cilvēku agrīno brīdināšanu un informēšanu par rīcību, kā arī cilvēku evakuēšanu no infrastruktūras. 2016.gada 19.aprīlī ir pieņemti Ministru kabineta “Ugunsdrošības noteikumi”,¹⁹⁵ kuri nosaka personas pienākumu evakuēties, atskanot ugunsgrēka trauksmei vai pamanot ugunsgrēku. Secīgi 2017.gada 27.jūnijā ir pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr.380 “Apsardzes sertifikātu izsniegšanas kārtība”,¹⁹⁶ kas nosaka standartu apsardzes darbiniekam.

Mācību saturā iekļauti jautājumi par apsardzes darbinieka rīcību dažādās apdraudējuma situācijās, tai skaitā par evakuācijas īstenošanu.¹⁹⁷

Izglītības kvalitātes valsts dienests pēc atzinuma izvērtēšanas ir veicis vairāku mācību iestāžu pārbaudes. To rezultātā ir konstatējis šo iestāžu darbībā un izglītības procesa īstenošanā vairākas nepilnības: netika ievērots licencētajā izglītības programmā norādītais mācību priekšmeta stundu skaits; iesaistīto pedagogu izglītība un profesionālā kvalifikācija neatbilda normatīvo aktu prasībām u.c. Dienests uzdeva novērst konstatētās nepilnības un attiecīgi apņēmas veikt arī pēcpārbaudes.

7.2. Par vidi degradējošām un cilvēku drošību apdraudošām būvēm un tiesībām dzīvot dzīvībai un veselībai drošā vidē

Vairāku gadu garumā Jēkabpils pilsētas pašvaldībai un citām iestādēm iedzīvotāji norādījuši uz problemātisku nepabeigtu būvi Jēkabpilī, Viestura ielā 44. Šī būve ar pašvaldības būvvaldes lēmumu ir atzīta par cilvēku drošībai bīstamu (būvē ir iespējama fiziska cilvēku piekļuve). Pašvaldība rīkojas neizlēmīgi drošas vides nodrošināšanai. Galvenais – nav norobežojusi šo ēku no sabiedrības, kaut gan normatīvie akti paredz pašvaldībai pienākumu to nodrošināt, tostarp nepieciešamības gadījumā būvi nojaucot.

Pārbaudes lietā secināts, ka valsts ir izveidojusi mehānismu, ar kuru personas tiesības dzīvot labvēlīgā vidē tiek nodrošinātas gadījumos, ja vidē ir nepabeigtas būves un grausti, kas apdraud drošību. Tādējādi valsts ir ievērojusi vienu no Satversmes 115.panta pienākumiem – izveidot tiesību dzīvot labvēlīgā vidē aizsardzības mehānismu. Vērtējot šī mehānisma realizāciju praksē, pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts sekojošais.

¹⁹⁴ Civilās aizsardzības un katastrofu pārvaldīšanas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/282333-civilas-aizsardzibas-un-katastrofas-parvaldisanas-likums>

¹⁹⁵ Ministru kabineta 2016.gada 19.aprīļa noteikumi Nr.238 “Ugunsdrošības noteikumi”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/281646-ugunsdroshibas-noteikumi>

¹⁹⁶ Ministru kabineta 2017.gada 27.jūnija noteikumi Nr.380 “Apsardzes sertifikātu izsniegšanas kārtība”. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=291924>

¹⁹⁷ Personu un īpašuma aizsardzība. Izglītības programma.

Pieejams: http://visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/programmas/apsardzes_darbs.pdf

Pirmkārt, Jēkabpils pilsētas pašvaldības rīcība konkrētajā gadījumā neatbilst labas pārvaldības principam. Tā vairāku gadu garumā nav bijusi vērsta uz pašvaldības iedzīvotāju tiesību un tiesisko interešu veicināšanu. Tā vietā, lai pašvaldība proaktīvi pildītu Civillikuma 1084.panta trešās daļas un Būvniecības likuma 7.panta pirmās daļas 2.punkta pienākumus, kas reāli norobežotu būvi no sabiedrības, tādējādi nodrošinātu pašvaldības iedzīvotāju Satversmes 115.pantā paredzētās tiesības uz labvēlīgu vidi, tā būtībā ir veikusi formālas darbības, kas nenovērš būtiskākos riskus cilvēku drošībai. Tiesībsargs atzina, ka paziņojumu sūtīšana īpašniekam, paaugstināta nodokļa piemērošana, brīdinājumu izvietošana pie ēkas u.tml. pasākumi nenovērš reālu cilvēku piekļuvi būvei, tāpēc šādu risinājumu nevar atzīt par efektīvu.

Otrkārt, pārbaudes lietā tika noskaidrots, ka būves īpašnieks ir maksātnespējīgs uzņēmums. Minētā būve maksātnespējas procesa ietvaros ir tirgota trīs izsolēs, no kurām divas bijušas ar lejupejošu soli. Būve nav pārdota, jo neviens pircējs nevienā no izsolēm nav pieteicies. Vienīgie kreditori – Jēkabpils pilsētas pašvaldība un VID – nav iebilduši, ka maksātnespējas procesu var pabeigt (maksātnespējīgais uzņēmums tiek izslēgts no Uzņēmumu reģistra) ar nepārdotu mantu, kas atbilstoši Civillikuma 417.panta noteikumiem atzīstama par bezmantinieka mantu, par ko turpmākās rūpes uzņemsies valsts.

Tiesībsargs atzina, ka valsts iesaistīšana kā galējs risinājums nepabeigtu būvju un graustu problēmām ir loģisks iznākums, lai izlēmīgi sakārtotu vidi, kas ir droša cilvēku veselībai un dzīvībai, taču svarīgi ievērot divus apstākļus. Pirmkārt, kā jau minēts, pašvaldībai ir pienākums līdzdarboties šīs problēmas risināšanā, kā tas izriet no vairākiem normatīvajiem aktiem. Otrkārt, ir jābūt sistēmai, kas nodrošinātu, lai valsts nepaliktu finansiāli neizdevīgā situācijā. Proti, ir jābūt daudzpusīgiem tiesiskiem risinājumiem, kā maksimāli atgūt līdzekļus, kas ir tikuši ieguldīti, sakārtojot attiecīgo vidi (būvju, graustu nojaukšana u.c.). Būves Viestura ielā 44, Jēkabpilī gadījumā nav konstatējams, ka valstī pastāvētu šāda sistēma, par ko tika informēta Finanšu ministrija, jo tas skar visus nodokļu maksātājus.

Pēc atzinuma sniegšanas ar tiesībsargu regulāri sazinās Jēkabpils iedzīvotāji ar lūgumu iesaistīties jautājuma risināšanā, jo viņu gadiem paustās bažas valsts pārvalde un pašvaldība ignorējusi. Pēc atzinuma sniegšanas tiesībsargs šīs lietas ietvaros ir saskāries ar vēl vienu problēmu – neviena valsts institūcija nevēlās uzņemties iniciatīvu, lai pārņemtu attiecīgo būvi valdījumā kā valstij piekritīgu bezsaimnieka mantu un rīkotos, lai attiecīgo vidi sakārtotu. Tiesībsargs ir saskāries ar Finanšu ministrijas un Jēkabpils pilsētas pašvaldības birokrātisku “atrakstīšanos”, kas liek secināt par iespējamu bezatbildības sajūtu šo institūciju rīcībā. Šobrīd tiesībsargs ir lūdzis Finanšu ministriju rīkoties, lai uzsāktu attiecīgā jautājuma sakārtošanu.

Tiesībsargs turpinās sekot šī jautājuma risināšanas gaitai, jo uzskata, ka nav pieļaujama sabiedrības interešu ignorēšana tik nihilistiskā veidā.

7.3. Trokšņu novērtēšanas un pārvaldības kārtība mototrasēs

Pārskata periodā tiesībsargs turpināja darbu pie tā saucamās mototrašu trokšņu lietas, proti, pie pārbaudes lietas¹⁹⁸ par 2015.gadā pieņemtajiem grozījumiem Ministru kabineta 2014.gada 7.janvāra noteikumos Nr.16 “Trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtība”.

Kā zināms, ar atzinumu tika konstatēta Ministru kabineta 2014.gada 7.janvāra noteikumu Nr.16 “Trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtība” (konsolidētā versija) 2.pielikuma 2.punkta (jeb noteikumu Nr.539 4.punkta) atsevišķu noteikumu un noteikumu 2.4.apakšpunkta neatbilstība likuma “Par piesārņojumu” 2.panta 7.punkta un Satversmes 111. un 115.panta noteikumiem.

Tāpat tika konstatēts, ka Ministru kabinets, pieņemot noteikumu Nr.16 (konsolidētā versija) 2.pielikuma 2.punkta (jeb noteikumu Nr.539 4.punkta) atsevišķus noteikumus, nav ievērojis likumdevēja likuma “Par piesārņojumu” 2.panta 7.punkta, 18.¹panta trešajā daļā noteikto pilnvarojumu (izdoti *ultra vires*). Tiesībsargs rekomendēja Ministru kabinetam 6 mēnešu laikā veikt grozījumus noteikumos Nr.16, novēršot konstatētos trūkumus. Ministru kabinets atteicās novērst tiesībsarga konstatētos trūkumus, un tas secīgi iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā.

2017.gada 19.decembrī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu, ar kuru nolēma atzīt Ministru kabineta 2014.gada 7.janvāra noteikumu Nr.16 “Trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtība” 2.pielikuma 2.punktu par atbilstošu likuma “Par piesārņojumu” 18.¹panta trešajai daļai; kā arī atzīt Ministru kabineta 2014.gada 7.janvāra noteikumu Nr.16 “Trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtība” 2.pielikuma 2.punktu un šo noteikumu 2.4.apakšpunktu, ciktāl tas attiecas uz publiskiem pasākumiem autosportā un motosportā, kas norisinās apdzīvotā vietā (pilsētā vai ciemā) izvietotā atklātā autosporta un motosporta bāzē un kuriem Publisku izklaides un svētku pasākumu drošības likumā noteiktajā kārtībā ir izsniegta atļauja publisku pasākumu rīkošanai, par neatbilstošiem Satversmes 111. un 115.pantam.

Tādējādi Satversmes tiesa ir atzinusi par pamatotu tiesībsarga pieteikumu, tādējādi arī atzīstot atzinuma rekomendāciju pamatotību.

¹⁹⁸ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/izstradajot-izmainas-troksna-novertesanas-un-parvaldibas-kartiba-netika-nemt-vera-iedzivotaju-intereses>

7.4. Par kokzāģētavas darbību un tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē

Pārskata periodā tiesībsargs, reaģējot uz Valmieras iedzīvotāju sūdzībām, konstatēja, ka Valmieras pilsētas teritorijas ārtelpā notiek kokzāģētavas darbība, kura nav atļauta atbilstoši normatīvo aktu prasībām, jo tā rada cilvēku veselībai nevēlamu kokapstrādes putekļu piesārņojumu (attiecīga darbība atļauta tikai telpās, kas aprīkotas ar putekļu nosūcējiem).

Tiesībsargam izpētes procesā pārsteidzošs izrādījās fakts, ka atbildīgā valsts pārvaldes iestāde – Valsts vides dienesta Valmieras reģionālā vides pārvalde šādu darbību ilglaicīgi atzina par pieļaujamumu, turklāt atstājot bez vērbas atkārtotas iedzīvotāju sūdzības.

Pēc tiesībsarga atzinuma, kurā nepārprotami tika konstatēts Satversmes 111. (tiesības uz veselību) un 115. panta (tiesības uz labvēlīgu vidi) pārkāpums, situācija krasi ir mainījusies – Valsts vides dienesta Valmieras reģionālā vides pārvalde kokzāģētavai ir uzdevusi pārtraukt zāģēšanas darbus ārtelpā.

Tiesībsargs atzinīgi vērtē Valmieras reģionālās vides pārvaldes rīcību. Tā apliecina ne tikai konkrētas situācijas atrisināšanu, bet arī valsts pārvaldes iestādes spēju drosmīgi atzīt kļūdas un mainīties.

7.5. Par putekļu piesārņojumu

Pārskata periodā tiesībsargs ir izskatījis personas iesniegumu saistībā ar vides piesārņojumu Liepājas speciālās ekonomiskās zonas (turpmāk – LSEZ) apkārtņē un atbildīgo iestāžu rīcību, kas, iespējams, neatbilst labas pārvaldības principam. Persona norādīja uz zemas kvalitātes gaisu, kas piesārņots ar putekļiem, kuru rašanās avots ir uzņēmumu saimnieciskā darbība LSEZ ostas teritorijā.

Izskatījis iesniegumu, tiesībsargs uzskata, ka, neskatoties uz norādīto – lielākām ogļu putekļu daļiņām nav noteikti mērķlielumi, jo tās nevar iekļūt elpceļos, to klātbūtne iedzīvotāju dzīvesvietā būtiski ietekmē un pazemina dzīves kvalitāti. Līdz ar to arī Liepājas pašvaldībai un LSEZ pārvaldei ir jā rūpējas par visu operatoru pienācīgu rīcību attiecībā pret apkārtnes iedzīvotājiem, kas ir nozīmīgs apstāklis tam, lai vietējā pašvaldība un LSEZ pārvalde kopīgi meklētu un rastu risinājumu situācijai ar putekļu piesārņojumu šajā teritorijā.

Tiesībsargs ir saņēmis informāciju, ka Liepājas pilsētas domes deputāti tikās ar LSEZ pārvaldes vadību un, pārrunājot iespējamus risinājumus un atbalsta iespējas iedzīvotājiem, vienojušies meklēt risinājumu īpašas skaņu un putekļu aizsargsienas izbūvei Brīvostas ielā,

Liepājā, kur dzīvojamās mājas atrodas vistuvāk ostas teritorijai. Paredzēta arī koku stādīšana, kas ar laiku kalpotu kā dabiska barjera troksnim un putekļiem.¹⁹⁹

Taču tiesībsargs vērsa Liepājas pilsētas domes un LSEZ pārvaldes uzmanību, ka publiskas personas rīcībai ir jābūt tagad vai vismaz paredzamā nākotnē esošai, nevis pamatotai ar varbūtību un iespējamiem plāniem kaut kad nākotnē izbūvēt attiecīgas būves. Tiesībsargs akcentēja, ka valsts pārvalde kalpo iedzīvotājiem, un vērsa uzmanību, ka LSEZ komercsabiedrību darbība ir īstenojama vienīgi stingrā kompetento vides un veselības aizsardzības iestāžu uzraudzībā visu atļaujās noteikto izmantošanas laiku, lai sasniegtu augstu vides aizsardzības līmeni kopumā.

Īpaši tika akcentēta operatoru atbildība, īstenojot pašmonitoringa un paškontroles principu, lai ievērotu vides (arī veselības) aizsardzības prasības.

8. Tiesības uz pieeju precēm un pakalpojumiem

8.1. Pozitīvas attieksmes veidošana pret mazu bērnu vecākiem

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma vairākas sūdzības no mazu bērnu māmiņām par to, ka daži komersanti Rīgā un citās Latvijas Republikas pilsētās nenodrošina iespēju piekļūt precēm un saņemt pakalpojumus personām, kuras pārvietojas ar bērnu ratiem, uz kafejnīcu un veikalu durvīm uzliekot zīmes, kurās ir attēloti nosvītroti bērnu rati.

Saņemot minētās sūdzības, tiesībsargs nekavējoties vērsās pie attiecīgajiem komersantiem, vēršot viņu uzmanību uz to, ka diskriminācijas aizlieguma mērķis ir sniegt visām personām vienlīdzīgas un godīgas izredzes piekļūt sabiedrības nodrošinātajām iespējām, līdz ar to diskriminācijas aizliegums attiecas arī uz preču un pakalpojumu sfēru. Tiesībsargs rekomendēja komersantiem ievērot diskriminācijas aizliegumu un nodrošināt tādu situāciju, lai cilvēki ar bērnu ratiem varētu piekļūt piedāvātajām precēm un pakalpojumiem, kā arī no veikalu un kafejnīcu durvīm noņemt zīmes, uz kurām attēloti nosvītroti bērnu rati.

Jāatzīmē, ka visos gadījumos tiesībsarga rekomendācijas tika izpildītas īsos termiņos un konstatētie diskriminācijas pārkāpumi tika novērsti.

¹⁹⁹ “Vienošanas stingrāk uzraudzīt ostas uzņēmumus; meklēs atbalsta iespējas iedzīvotājiem”.

Pieejams: <https://www.liepajniekiem.lv/zinas/sabiedriba/vienojas-stingrak-uzraudzit-ostas-uznemumus-mekles-atbalsta-iespejas-iedzivotajiem-209870>

8.2. Diskriminācija rases vai etniskās piederības dēļ īres sludinājumā

Tiesībsarga birojā tika saņemta informācija par to, ka interneta sludinājumu portālā ir publicēts sludinājums par istabas izīrēšanu, kurā bija pieļauts diskriminācijas aizlieguma principa pārkāpums. Proti, atbilstoši sludinājumā norādītajam par istabas izīrēšanu no indiešiem un pakistāniešiem tiks prasīta dubulta īres maksa.

Ņemot vērā šo informāciju, tiesībsargs vērsās pie sludinājumu portāla administratora ar rekomendāciju nekavējoties novērst konstatēto diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu. Tiesībsarga rekomendācija tika izpildīta stundas laikā – sludinājuma portāla administrators izdzēsa minēto sludinājumu.

8.3. Par licencēto makšķerēšanu Alūksnes ezerā

Pārbaudes lietā tiesībsargs konstatēja, ka Alūksnes novada pašvaldības 2016.gada 22.decembra saistošo noteikumu Nr.24/2016 “Par licencēto makšķerēšanu Alūksnes ezerā” 5.1.punkts neatbilst Satversmes 64. un 91.panta pirmajam teikumam.

Saistošie noteikumi paredzēja, ka gada bezmaksas licenci ir tiesīgas saņemt personas, kuras vecākas par 65 gadiem. Attiecīgi šādi makšķernieki drīkst paturēt tikai vienu līdaku, zandartu, sīgu un zuti, bet tie, kuriem ir maksas licences, var paturēt no katra minētā zivju veida trīs vienības.

Pārbaudes lietā tiesībsargs secināja, ka pašvaldības var noteikt kopējo licenču skaitu, tāpat arī izvēlēties – noteikt bezmaksas vai samazinātu licenču maksu, taču, ja pašvaldība ir izvēlējusies piešķirt bezmaksas licences, Ministru kabineta noteikumos nav paredzēts, ka tā var diferencēt tiesību apjomu bezmaksas un maksas licenču saņēmējiem.

Tiesībsargs attiecīgo noteikumu punktu vērtējis arī Satversmes 91.panta kontekstā, salīdzinot makšķerniekus, kuri ir samaksājuši par licenci, ar tiem makšķerniekiem, kuriem ir tiesības makšķerēt, nemaksājot par licenci. Tiesībsargs secināja, ka Alūksnes novada pašvaldībai nebija tiesiska pamata noteikt šādu ierobežojumu. Minētais nozīmē, ka bezmaksas licenču īpašniekiem ir jānodrošina tāds pats tiesību apjoms, kāds ir maksas licenču īpašniekiem. Tiesībsargs rekomendēja Alūksnes novada pašvaldībai veikt grozījumus saistošajos noteikumos, un pašvaldība ir uzsākusi grozījumu izstrādi, ņemot vērā tiesībsarga rekomendācijas.

IV. Labas pārvaldības principa veicināšana

1. Iedzīvotāju aptauja “Vai iestādes ievēro labu pārvaldību?”

Saskaņā ar Tiesībsarga likumu viena no tiesībsarga funkcijām ir veicināt labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē. Iepriekšējā gadā tiesībsargs sadarbībā ar atsaucīgākajām Latvijas pašvaldībām uzsāka kampaņu “Īsa pamācība labā pārvaldībā”, aicinot valsts un pašvaldību iestāžu darbiniekus un to klientus būt pieklājīgiem, atklātiem, godprātīgiem un atbildīgiem savstarpējā saskarsmē un grūtību risināšanā. Kampaņas ietvaros tiesībsargs un pašvaldības savās mājaslapās un bezmaksas izdevumos katru mēnesi septiņu mēnešu ietvarā izvietoja asprātīgas karikatūras ar aicinājumu ne tikai darbiniekiem, bet arī apmeklētājiem ievērot labas audzināšanas un komunikācijas pamatprincipus, cienīt vienu otru un vienmēr meklēt labākos veidus problēmsituāciju risināšanā.

Labas pārvaldības princips ir ne tikai garantētā iespēja realizēt tiesības, tas visupirms prasa pretimnākošu un cieņpilnu iestādes attieksmi pret privātpersonu, kas izpaužas ne vien kā iestādes darbinieku rīcība atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam, bet arī kā pastāvīga sniegtā pakalpojuma uzlabošana.

2017.gada vasarā, turpinot kampaņu, tiesībsargs veica iedzīvotāju aptauju ar mērķi noskaidrot sabiedrības viedokli, vai valsts pārvalde ievēro labas pārvaldības principu, uzsvāru liekot uz: 1) pieklājīgu attieksmi, 2) tiesisku un objektīvu rīcību, 3) atklātību un 4) pieejamību.

Aptaujas mērķis bija identificēt tās jomas, iestādes un pašvaldības, kur iedzīvotāji ir visvairāk saskārušies ar labu pārvaldību kā normu (labās prakses piemēri) un kam, savukārt, ir veltījuši kritiku.

Ikgadējā tiesībsarga konferencē tika prezentēti aptaujas rezultāti,²⁰⁰ kas ļauj izdarīt vairākus secinājumus:

1. Vērojot kopējo tendenci, aptuveni 30% respondentu sniedza atbildes – pārvaldība tiek ievērota, aptuveni puse norādīja, ka laba pārvaldība tiek nodrošināta daļēji un ir vēl jāuzlabo, savukārt 20% norādīja, ka laba pārvaldība netiek ievērota.
2. Respondentu skatījumā, viskritiskāk ir vērtējams atklātības un tiesiskas, un objektīvas rīcības trūkums iestādēs, kas norāda uz minimālu iedzīvotāju iesaisti lēmumu pieņemšanā. Turklāt, iedzīvotāju skatījumā, valsts pārvaldes darbība nav caurskatāma un tajā valda pārmērīga birokrātija.

²⁰⁰ Pētījums pieejams: www.tiesibsargs.lv

3. Vismazāk negatīvu atbilžu saņemts par pieklājīgu un pretimnākošu attieksmi un pieejamību, kas liek domāt, ka valsts pārvalde ir iemācījusies būt laipna un pretimnākoša komunikācijā ar iedzīvotājiem.
4. Visvairāk pozitīvu atsauksmju no respondentiem ir ieguvušas Rīgas, Cēsu, Jelgavas pilsētas, Siguldas un Kuldīgas pašvaldības. Savukārt kā pašvaldības, kurās laba pārvaldība dažādos aspektos netiek nodrošināta un būtu uzlabojama, respondenti visbiežāk ir minējuši Jūrmalas, Balvu, Ķekavas, Siguldas un Rīgas pašvaldības.
5. Tā kā aktīvāki atbilžu sniegšanā ir bijuši Rīgas iedzīvotāji, galvaspilsēta biežāk nekā citas pašvaldības tiek uzrādīta gan kā negatīvais, gan pozitīvais piemērs.
6. Sociālā joma iedzīvotājiem bijusi visaktuālākā, līdz ar to arī domas par labu pārvaldību šajā jomā dalās. Respondenti kā nākamo negatīvi vērtēto jomu visbiežāk norādījuši būvniecību. Vismazāk iebildumu labas pārvaldības ievērošanas aspektos respondenti kopumā bija par izglītības jomu.
7. Valsts pārvaldē pozitīvi visbiežāk novērtētas PMLP, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, kā arī VID. Savukārt kā iestādes, kurās laba pārvaldība nav ievērota, iedzīvotāji pārsvarā norādījuši tās iestādes, kurām ir represīva rakstura funkcijas – VID un Valsts policiju.
8. Korupcijas riskus respondenti visbiežāk izjutuši Valsts policijas, VID, Rīgas un Jūrmalas pašvaldību darbā. Trešā daļa to respondentu, kas ar korupcijas risku iestādēs bija saskārušies, par to neziņoja KNAB, taču vairāk nekā puse norādīja, ka šādai rīcībai nebūtu jēgas un korupcijas jomā nekas nemainītos.

Pēc aptaujas rezultātu prezentēšanas notika diskusija, kurā piedalījās valsts pārvaldes un pašvaldības iestāžu (topu līderi) pārstāvji, kā arī labas pārvaldības eksperte, kuri, vadoties no iedzīvotāju sniegtā vērtējuma, diskutēja par jau paveikto labas pārvaldības jomā savā iestādē, kā arī uzlūkoja nākotnes izaicinājumus.

Kopumā diskusijas dalībnieki nonāca pie vairākām būtiskām atziņām:

- ✓ jebkuras iestādes pakalpojumu ir iespējams uzlabot, nepārtraukti sekojot līdzi tendencēm sabiedrībā;
- ✓ iestādei regulāri darbiniekiem ir jāatgādina un jāmāca ne tikai par pakalpojuma saturu, bet arī par attieksmi pret iedzīvotāju kā klientu; tikai iestādes darbinieks, kas ir lepns par savu iestādi, spēj sniegt patiesi kvalitatīvu pakalpojumu;
- ✓ svarīga ir iedzīvotāju iesaiste, īpaši pašvaldībās, apzinot un noskaidrojot, kas ir tās būtiskās jomas, ko primāri nepieciešams uzlabot, kādu iedzīvotāji vēlētos redzēt tuvāko apkaimi;
- ✓ pakalpojuma centrā ir cilvēks, uz klientu vērsta, individuāla attieksme;

- ✓ korupcijas risku mazināšanā īpaši svarīgi ir skaidri un saprotami pakalpojuma sniegšanas noteikumi;
- ✓ izskaidrošana un skaidra komunikācija ar klientu potenciāli novērš tos gadījumus, kad klients, nespējot saprast visas pakalpojuma nianšes, neskaidrību un nenoteiktību uztver kā korupcijas risku.

Vadoties no aptaujas un pētījuma rezultātiem, tiesībsargs veido turpmāko stratēģiju, lai veicinātu labas pārvaldības principa ievērošanu valsts un pašvaldību iestādēs.

2. Atklātības, informācijas pieejamības un līdzdalības veicināšana

2.1. Atklātība kā būtisks labas pārvaldības elements

Izskatot pārbaudes lietu par mototrašu trokšņiem, tiesībsargs saskārās ar vienu citu valsts pārvaldes darbības nozīmīgu jautājumu, proti, ar atklātības nodrošināšanu. Tiesībsargs konstatēja, ka 2016.gada 22.novembrī Ministru kabinets sēdes slēgtajā daļā²⁰¹ izskatīja atbildes projektu tiesībsargam (par Ministru kabineta 2015.gada 22.septembra noteikumu Nr.539 “Grozījumi Ministru kabineta 2014.gada 7.janvāra noteikumos Nr.16 “Trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtība”” atbilstību Satversmes 111. un 115.pantam).

VARAM, iesniedzot minēto atbildes projektu Valsts kancelejā, tam piešķīra ierobežotas pieejamības informācijas statusu, līdz ar to tas netika publiskots Ministru kabineta tīmekļa mājaslapā pirms tā izskatīšanas valdībā.

Tiesībsargs, labas pārvaldības principa kontekstā nerodot saprātīgu izskaidrojumu, kāpēc minētais vēstules projekts tika noteikts kā ierobežotas pieejamības informācija un kāpēc tas tika skatīts sēdes slēgtajā daļā, ja tiesībsarga atzinums ir bijis par normatīvo aktu, kas skar visas sabiedrības intereses un nesatur ierobežotas pieejamības informāciju, lūdza VARAM skaidrojumu, kā, kam un kādu kaitējumu nodarīja vai varēja nodarīt attiecīgās vēstules projekta publiskošana pirms Ministru kabineta sēdes.

VARAM puda, ka vēstules projekta publiskošana, iekļaujot Ministru kabineta sēdes atklātajā daļā pirms tā atbalstīšanas Ministru kabineta sēdē, neveicinātu pragmatisku un racionālu diskusiju sabiedrībā – ņemot vērā, ka Ministru kabineta kā koleģiālas institūcijas nostāja par ministrijas sagatavoto vēstules projektu ir zināma tikai pēc Ministru kabineta sēdes.

Reaģējot uz VARAM atbildi, tiesībsargs nosūtīja vēstuli Ministru prezidentam, vēršot uzmanību, ka ministrija un attiecīgais ministrs pārkāpj atklātības principu; slēpj sabiedrībai

²⁰¹ Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/mksedes/saraksts/darbakartiba/?sede=2016-11-22#40401631>

nozīmīgu informāciju, nenorādot Informācijas atklātības likumā paredzēto pamatojumu. Tāpat tiesībsargs vērsa uzmanību par trūkumiem dokumentu aprites organizēšanā Ministru kabinetā, atklājot, ka pastāv valsts pārvaldes iestāžu patvaļas risks – ierobežot sabiedrībai nozīmīgu informāciju. Tiesībsargs rekomendēja pārskatīt attiecīgos darba organizācijas jautājumus, kā arī apsvērt iespēju deklasificētos dokumentus Ministru kabineta mājaslapā pievienot pie attiecīgās Ministru kabineta sēdes protokola, nevis atsevišķā sadaļā, lai privātpersonām nerastos grūtības atrast interesējošo dokumentu.

Ministru prezidenta atbilde, tiesībsargs skatījumā, bija formāla, nevis uz problēmas apzināšanu un izvērtēšanu vērsta.

2.2. Pētījums “Tiesību uz informāciju īstenošana vietējo pašvaldību interneta vietnēs”

Ievērojot, ka tiesības uz informāciju ir personas konstitucionāla ranga tiesības, tiesībsargs ir veicis pētījumu “Tiesību uz informāciju īstenošana vietējo pašvaldību interneta vietnēs”,²⁰² kurā ir vērtējis vietējo pašvaldību interneta mājaslapās ievietotās informācijas atbilstību Ministru kabineta 2007.gada 6.marta noteikumu Nr.171 “Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā” prasībām un labas pārvaldības principam. Pētījums tika veikts laika posmā no 2015.gada novembra līdz 2016.gada novembrim, bet rezultāti tika apkopoti un prezentēti 2017.gada janvārī.

Tiesībsargs secināja, ka, kopumā vērtējot pašvaldību mājaslapu atbilstību normatīvo aktu prasībām, tās tiek ievērotas ar atsevišķiem izņēmumiem. Pašvaldībām rekomendējams turpināt uzlabot mājaslapu pieejamību, regulāri un sistēmiski aktualizējot mājaslapu informāciju. Vienlaikus, veicinot pašvaldības interneta vietnes uzlabošanu tās pieejamības nodrošināšanā personu ar invaliditāti vajadzībām, tiesībsargs aicina pārbaudīt mājaslapu pašreizējo pieejamību un veikt nepieciešamos uzlabojumus.

2.3. Tiesības uz informāciju par vēlēšanu iniciētiem likumprojektiem

Izskatījis biedrības “Atvērtās pārvaldības partnerība Latvijā” iesniegumu “Lūgums novērst Satversmes 90.panta pārkāpumu un likumprojektu parakstīšanas kavēšanu” par to, ka vairākas vietējās pašvaldības nenodrošina Latvijas pilsoņiem iespēju parakstīties par vēlēšanu likumprojektiem, kas reģistrēti Centrālajā vēlēšanu komisijā, proti, netiek sniegta informācija par šādu vēlēšanu likumprojektu parakstīšanas laiku un vietu, tiesībsargs aicināja VARAM un

²⁰² Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/pasvaldibu_interneta_vietnes_1486978853.pdf

Centrālo vēlēšanu komisiju atbilstoši savai kompetencei veikt nepieciešamos pasākumus, lai vietējās pašvaldības sniegtu pieejamu un pietiekamu informāciju iedzīvotājiem par vietu un laiku, kur balsstiesīgajiem Latvijas pilsoņiem iespējams piedalīties parakstu vākšanā.

Tiesībsargs norādīja, ka vēlētāju tiesības iesniegt likumprojektus ir būtiska konstitucionāla demokrātiskas valsts vērtība atbilstoši Satversmes 101.pantā definētajam, ka ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā. Latvijas pilsoņu tiesības parakstīties par likumprojektiem ir viens no Satversmē paredzētajiem veidiem piedalīties politiskajos procesos un izteikt savu viedokli par tautai nozīmīgiem jautājumiem. Jau tiesībsargs Romāns Apsītis ir norādījis, ka demokrātiskā sabiedrībā valsts uzdevums ir iesaistīt pēc iespējas plašāku pilsoņu loku valsts darbībā, nevis, nosakot dažādas procedūras, padarīt personām šo līdzdalību neiespējamu.²⁰³

Izpildot tiesībsarga rekomendāciju, VARAM informēja, ka visām pašvaldībām ir nosūtīta informatīva vēstule, uzdodot ievērot tiesībsarga norādīto.

2.4. Informācijas atklātības ierobežošana Salaspils pašvaldībā

Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja Jaunsauriešu iedzīvotāju biedrības iesniegumu, konstatējot labas pārvaldības principa pārkāpumu Salaspils novada domes rīcībā, kas nav sniegusi atbildi uz iesniegumu ar lūgumu izsniegt sabiedriskās apspriedes sanāksmju protokolus un iesniegto priekšlikumu apkopojumus saistībā ar lokālplānojumu,²⁰⁴ jo tie nav bijuši pieejami Salaspils novada pašvaldības mājaslapā.

Tiesībsargs norādīja, ka no normatīvā regulējuma izriet: sabiedrisko apspriežu sanāksmju protokoli ir klasificējama kā vispārpieejama informācija, ar kuru ir tiesīga iepazīties iesniedzēja un kas ir publicējama Salaspils novada pašvaldības mājaslapā sadaļā "Sabiedrības līdzdalība", vai arī, atsaucoties uz labas pārvaldības principu, kas ietver informācijas pieejamību, būtu pieļaujams to izvietot mājaslapas sadaļā "Attīstība. Attīstības plānošanas dokumenti. Teritorijas plānojums". Līdz ar to Salaspils novada pašvaldībai bija jāsniedz iesniedzējas pieprasītā informācija atbilstoši Informācijas atklātības likumam vai jānorāda, kur tā ir pieejama interneta vietnēs.

Tika konstatēts, ka daļēja informācija par lokālplānojumu ir atrodama Salaspils novada pašvaldības mājaslapas sadaļā "Sabiedrības līdzdalība", taču sniegtā informācija neietver attiecīgo sabiedrisko sanāksmju protokolus un minētos kopsavilkumus. Informācija

²⁰³ Tiesībsarga Romāna Apsīša viedoklis "Par personu ar invaliditāti piedalīšanos parakstu vākšanā par tautas nobalsošanu".

²⁰⁴ Salaspils novada domes 2015.gada 23.decembra lēmums, "Par lokālplānojuma izstrādāšanu Salaspils pagasta teritorijas daļā, grozot Salaspils novada teritorijas plānojumu".

par lokālpilnvarojumu ir atrodama Teritorijas attīstības plānošanas informācijas sistēmā, taču tā neietver informāciju par publiskās apspriedes laikā iesniegtajiem priekšlikumiem un to virzību, kā arī sabiedrisko apspriežu, kas notikusi 2017.gada 20.jūlijā un tikusi plānota 2017.gada 21.augustā,²⁰⁵ sanāksmju protokolus.²⁰⁶

Visu apkopojot, tiesībsargs īpaši vērsa Salaspils novada domes uzmanību, ka īsta un efektīva, nevis formāla sabiedrības līdzdalība attīstības plānošanas procesā ir nozīmīga un būtiska teritorijas attīstības plānošanas procesa sastāvdaļa.

Sabiedrības līdzdalības pamatā liktas divas idejas: pirmā — līdzdalībai ir jāsniedz sabiedrībai labāka izpratne par vides sakarā notiekošajiem procesiem. Otrā — sabiedriskajai apspriešanai, kas notiek lēmuma sagatavošanas gaitā, jākalpo diviem galvenajiem mērķiem: pirmkārt, iegūt informāciju, kas sekmētu pamatota un taisnīga lēmuma pieņemšanu, otrkārt, pārliecināt sabiedrību par to, ka tās izteiktie viedokļi tiek apspriesti.²⁰⁷

Tādējādi mūsdienīga vides koncepta izpratne prasa, pirmkārt, sadarbību valsts, pašvaldību, nevalstisko organizāciju, indivīdu un pat to neformālo organizāciju starpā, otrkārt, no indivīda un sabiedrības augstāku aktivitātes līmeni, kā arī paplašina sabiedrības iespējas ietekmēt publiskās varas subjektu lēmumus.²⁰⁸

Tiesībsargs secināja, ka Salaspils novada dome ir pārkāpusi labas pārvaldības principu, un to aicināja: atvainoties iesniedzējai par labas pārvaldības principam neatbilstošu rīcību; ja minētā informācija joprojām nav sniegta, izsniegt tās pieprasīto informāciju, vienlaikus par to informējot tiesībsargu; nodrošināt ar lokālpilnvarojumu saistīto materiālu brīvu pieejamību Salaspils novada pašvaldības mājaslapā atbilstoši labai pārvaldībai un normatīvo aktu regulējumam.

2.5. Pienākums sniegt informāciju un izstrādāt iekšējo normatīvo regulējumu

Tiesībsargs izskatīja iesniegumu, kurā Latvijas Universitātes studente norādīja uz labas pārvaldības principa pārkāpumu augstskolas darbībās, sniedzot nepilnīgu informāciju par iespējām studēt par valsts budžeta līdzekļiem.

Proti, iesniedzēja 2015./2016.gadā ir tikusi uzņemta Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Komunikācijas zinātņu maģistra studiju programmā. Iesniedzēja, pretendējot uz 2015.gada rudens semestra vienu no Komunikācijas zinātnes maģistra studiju

²⁰⁵ Pieejams: <http://www.salaspils.lv/parvalde/sabiedribas-lidzdaliba?showall=&limitstart=>

²⁰⁶ Pieejams: https://geolatvija.lv/geo/tapis3#document_3779

²⁰⁷ Basse E.M. Introduction to Danish Environmental Law. North European Environmental Law, ed.E.J.Hollo - K.Marttinen, Helsinki, 1995., pp.93.

²⁰⁸ Silvija Meiere. Par sabiedrības ietekmi uz publisko tiesību subjektiem un to lēmumiem. Latvijas Vēstnesis, 2001.gada 13.februārī, Nr.24.

programmas Informācijas un komunikācijas zinātnes studiju 25 budžeta vietām, atbilstoši iestājpārbaudījumu rezultātiem ieņēma 27.pozīciju.

Pirms līguma slēgšanas Latvijas Universitātes studiju metodiķe izskaidroja iesniedzējai iespējas studēt par valsts budžeta līdzekļiem – tāda iespēja radīsies, ja vismaz divi studenti, kas studē par valsts budžeta līdzekļiem, eksmatrikulēsies. Ņemot vērā, ka vismaz 10% studentu mēdz pārtraukt studijas pirmā semestra laikā, iesniedzēja tika informēta par samērā lielu iespēju studēt par valsts budžeta līdzekļiem. Tomēr pēc tam, kad divi studenti eksmatrikulējās semestra laikā, Latvijas Universitātes pārstāvji atteica iesniedzējai iespēju studēt par valsts budžeta līdzekļiem.

Universitāte norādīja, ka pastāv valsts budžeta finansētās studiju vietas un par fizisko/juridisko personu līdzekļiem finansētās vietas. Papildus atsevišķās studiju programmās ir izveidotas studiju vietas par Latvijas Universitātes līdzekļiem, bet tās nereglamentē neviens iekšējais normatīvais akts.

Tiesībsargs konstatēja, ka informācija par Latvijas Universitātes dotētajām budžeta vietām nav skaidra un pārredzama: dotēto budžetu vietu piešķiršana/to saistība ar citiem finansējuma veidiem/atšķirību pamatojums nav pārredzams/atklāts; tāpat nav pārredzams/atklāts lēmumu pieņemšanas process; nepastāv iekšējais normatīvais regulējums.

Līdz ar to Latvijas Universitātes darbībā tika konstatēts labas pārvaldības principa pārkāpums, un tiesībsargs sniedza šādas rekomendācijas:

- 1) izstrādāt Latvijas Universitātes normatīvo regulējumu, kas skaidri noteic studentu, kas studē par fizisko/juridisko personu līdzekļiem, un studentu, kas studē par augstskolas dotētajiem līdzekļiem, un studentu, kas studē par valsts budžetu, studiju vietu konkursa kārtību (rotāciju);
- 2) informēt visus studentus par Universitātes dotētajām budžeta vietām un kārtību, kādā studenti, kas studē par saviem līdzekļiem, var turpināt studijas par valsts budžeta līdzekļiem, vienlaikus informējot par tām studiju programmām, kurās ir noteiktas dotētās budžeta vietas, papildus sniedzot studentiem skaidru informāciju par kārtas skaitli uz valsts budžeta vietu;
- 3) izstrādāt kārtību, kādā Universitātes darbinieki informē studentus par iespējām studēt par valsts budžeta līdzekļiem, tai skaitā sniedzot skaidrojumu par dotētajām budžeta vietām un to ietekmi uz studentu iespējām studēt valsts budžeta finansētās vietās.

Latvijas Universitāte norādīja, ka tajā vairs nav pašas dotētās budžeta vietas, līdz ar to nav nepieciešams veikt iepriekš norādītās darbības.

Tomēr tiesībsargs nosūtīja informatīvo vēstuli Latvijas Universitātes Studentu padomei, aicinot pievērst uzmanību gadījumā, ja nākotnē atkal tiktu izveidotas Latvijas Universitātes dotētās budžeta vietas. Šādā gadījumā būtu nepieciešams izstrādāt iekšējo normatīvo regulējumu, kas noteiktu saistību starp valsts dotētajām budžeta vietām, Universitātes dotētajām budžeta vietām un studiju vietām, kas tiek segtas no fizisko/juridisko personu līdzekļiem.

2.6. Par pietiekamu izskaidrošanu

Tiesībsargs ir saņēmis personas iesniegumu par nekonsekventu Studiju un zinātnes administrācijas rīcību, pieņemot dokumentus studiju kredīta piešķiršanai studijām ārzemēs. Personai netika pietiekoši skaidri norādīts, kādi dokumenti jāiesniedz, līdz ar to radot tai nesamērīgu administratīvo slogu.

Tiesībsarga ieskatā, iestādei, kas sniedz pakalpojumus, ir jānodrošina klientam pieejama un saprotama vide. Pieejama vide ir ne tikai iespēja piekļūt iestādei, bet arī pēc iespējas vienkārša un saprotama pakalpojuma pieejamība. Tas nozīmē, ka iestādei pēc iespējas jāatvieglo administratīvais slogs jeb nelietderīgs klientu laika un resursu patēriņš, kas primāri rodas, nenodrošinot optimālus pakalpojumu sniegšanas procesus, un tikai sekundāri no izvirzītām prasībām tiesību aktos.

Izvērtējot lietas apstākļus, tika konstatēts, ka Studiju un zinātnes administrācija savā rīcībā nav ievērojusi labas pārvaldības principu. Tāpēc iestāde tika aicināta pārskatīt izvirzītās prasības normatīvajos aktos, kā arī optimāli organizēt publisko pakalpojumu sniegšanas procesus.

2.7. Par pietiekamu izskaidrošanu un informēšanu saistībā ar RPIVA likvidāciju

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma Rīgas pedagogijas un izglītības vadības akadēmijas (turpmāk – RPIVA) iesniegumu par RPIVA likvidāciju un pievienošanu Latvijas Universitātei. Iesniegumā RPIVA norādīja uz likvidācijas procesa straujo virzību, neievērojot Eiropas Komisijas rekomendācijas, bez izdiskutēta, strukturāla, finansiāli pamatota reformu plāna. Tāpat Tiesībsarga birojā saņemti arī RPIVA Studentu parlamenta un RPIVA studentu iesniegumi, kuros paustas bažas par to, ka RPIVA likvidācija un pievienošana Universitātei radīs nelabvēlīgas sekas studentiem.

Saistībā ar RPIVA reorganizācijas procesu tiesībsargs ir paudis savu viedokli Ministru prezidentam M.Kučinskim, norādot, ka tiesībsargam ir pamatotas šaubas par to, vai

komunikācija starp Izglītības un zinātnes ministriju, RPIVA un RPIVA studentiem pirms likvidācijas procesa uzsākšanas ir bijusi pietiekama. Tāpat ministrija nav veikusi pietiekami plašus un detalizētus konsultatīvus un informatīvus pasākumus, lai augstskolu apvienošanas process taptu skaidrāks un saprotamāks gan RPIVA personālam, gan studentiem. Šāda ministrijas rīcība jeb rīcības trūkums bija pretēja labas pārvaldības principam. Vienlaikus tiesībsargs norādīja, ka RPIVA likvidācijas modelis var būtiski aizskart RPIVA studentu Satversmes 112.pantā noteiktās tiesības, liedzot viņiem saņemt tādu pašu izglītības pakalpojumu kā RPIVA.

Tiesībsarga ieskatā, RPIVA likvidācijas process bija sasteigts un nebija pietiekoši izvērtēts un sagatavots. Tāpēc tiesībsargs aicināja Ministru prezidentu apturēt rīkojuma “Par Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas likvidāciju” projekta tālāku virzību, uzliekot par pienākumu Izglītības un zinātnes ministrijai pienācīgi informēt sabiedrību par uzsāktajiem procesiem, izdiskutēt un saskaņot iepļānotās reformas mērķi un īstenošanas kārtību ar visām ieinteresētajām personām, argumentēti pamatojot ieinteresēto pušu priekšlikumu noraidījumu.

2.8. Par sasniedzamību tiesiskajās attiecībās ar valsti

Vairākas Tiesībsarga birojā saņemtās sūdzības²⁰⁹ izgaismoja vienotu problēmu, ka personas, atrodoties ieslodzījumā, tiesiskajās attiecībās ar valsti nav sasniedzamas, jo tās objektīvi neatrodas deklarētajā dzīvesvietā, savukārt Iedzīvotāju reģistrā, kas ir galvenā informācijas sistēma, ar kuras palīdzību valsts un pašvaldības iestādes nodrošina privātpersonas sasniedzamību tiesiskajās attiecībās ar valsti,²¹⁰ nav ziņu par personas atrašanos ieslodzījumā. Līdz ar to noteiktos gadījumos iestādes no Iedzīvotāju reģistra saņem nepilnīgu vai neprecīzu informāciju par ieslodzījumā esošo personu faktisko atrašanās vietu.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs konstatēja, ka informācija par ieslodzījuma vietu, kurā persona atrodas, ir iekļauta Sodu reģistrā²¹¹ un šo informāciju var pieprasīt arī minētās

²⁰⁹ Daži situāciju piemēri:

- 1) No ieslodzījuma vietas atbrīvota persona ir norādījusi, ka, atrodoties ieslodzījumā, nav uzzinājusi par tiesvedību, kas ir uzsākta pret viņu par komunālo maksājumu parādu piedziņu. Tiesa civillietā ir sūtījusi dokumentus uz personas deklarēto dzīvesvietu, bet viņa tos nav saņēmusi, tā faktiski objektīvu apstākļu dēļ neatradās deklarētajā dzīvesvietā. Sekas – liegta iespējas sazināties ar tiesu, piespiedu kārtā atsavināts īpašums.
- 2) Persona, atrodoties ieslodzījuma vietā, nav tikusi informēta par izslēgšanu no rindas palīdzības saņemšanai dzīvojamās telpas izīrēšanai. Sekas – ierobežotas tiesības uz mājokli.
- 3) Persona, atrodoties ieslodzījumā, nav tikusi informēta par savas mātes nāvi. Vēlāk tika noskaidrots, ka māte ir apbedīta kā cilvēks bez piederīgajiem, turklāt precīzi nezināmā vietā. Sekas – aizskarts personas gods un cieņa.

²¹⁰ Iegūstot informāciju par personas deklarēto dzīvesvietu. Sk. Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 7.pantu, Iedzīvotāju reģistra likuma 10., 22.pantu.

²¹¹ Sodu reģistra likums, 6.panta 5.punkta “a” apakšpunkts un 9.panta pirmā daļa.

iestādes.²¹² Taču šo informāciju no Sodu reģistra attiecīgās iestādes var iegūt, tikai zinot par faktu, ka persona atrodas ieslodzījuma vietā. Ja šādas informācijas iestādes rīcībā nav, tad iestāde var balstīties tikai uz informāciju, kas ir iegūta no Iedzīvotāju reģistra, likumīgi prezumējot, ka ir noskaidrota personas sasniedzamība tiesiskajās attiecībās ar valsti.

Tas nozīmē, ka dzīvesvietas deklarēšanas princips pilnvērtīgi nenodrošina personas sasniedzamību tiesiskajās attiecībās ar valsti. Kā iespējamās sekas šādai nepilnīgai vai neprecīzai informācijas iegūšanai ir vairāku pamattiesību ierobežojuma risks – tiesību uz taisnīgu tiesu, tiesību uz mājokli, tiesību uz godu un cieņu, vēlēšanu tiesību u.c.

Līdzīga situācija tika konstatēta attiecībā uz personām, kuras stacionētas psihiatriskajā ārstniecības iestādē bez viņu piekrišanas, proti, stacionētas piespiedu kārtā saskaņā ar Ārstniecības likuma 68.pantu vai saskaņā ar piemērotu medicīniska rakstura piespiedu līdzekli kriminālprocesā.

Tiesībsargs rosināja Iekšlietu ministriju un PMLP izvērtēt, vai problēmu varētu risināt, ja Iedzīvotāju reģistrā sadaļa “Personas deklarētās, reģistrētās vai norādītās dzīvesvietas adreses” tiek papildināta ar informatīvu atzīmi, kas nav aktīva tiešsaistē ar citu datubāzi, par nepieciešamību papildus iegūt informāciju no Sodu reģistra gadījumos, kad persona atrodas ieslodzījuma vietā.²¹³

Iekšlietu ministrija un PMLP atzina, ka šis risinājums ir iespējams, taču tas ir finansiāli dārgs. Kā otrs iespējamais risinājums ir sniegt personai iespēju pašai deklarēt savu dzīvesvietas adresi, norādot deklarācijā faktiskās atrašanās vietu ieslodzījumā kā papildu adresi, minot laika posmu, kurā persona tajā sasniedzama.

Vienlaikus Iekšlietu ministrija norādīja, ka nav nepieciešams risināt jautājumu attiecībā uz psihiatrisko ārstniecības iestāžu pacientiem, jo skaitliski tā ir neliela personu grupa, kas slimnīcās neatrodas ilglaicīgi.

Tiesībsargs pozitīvi novērtēja, ka Iekšlietu ministrija un PMLP atzīst problēmas esamību. Vienlaikus tiesībsargs atzina, ka Iekšlietu ministrijas vairāk atbalstītais variants ir finansiāli lētākais, taču tas satur principiālu nepilnību. Proti, tā kā tas paredz pēc brīvprātības principa deklarēt papildadresi ieslodzījuma vietā, iesaistot Ieslodzījuma vietu pārvaldi, tas automātiski nozīmē, ka būs personas, kas to nedarīs. No tā izriet, ka Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 1.panta mērķis – panākt, lai ikviena persona būtu sasniedzama tiesiskajās attiecībās ar valsti un pašvaldību, nebūs pilnībā sasniegts.

²¹² Turpat, 19.panta pirmās daļas 4.punkts.

²¹³ Tiesībsargs vēlas precizēt, ka priekšlikuma, ko aicināja PMLP vērtēt, būtība ir nevis konkrētu datu vai informācijas iekļaušana Iedzīvotāju reģistrā par personas atrašanos ieslodzījuma vietā (informācija no citas informācijas sistēmas), bet gan paredzēt saskarni (iespējams, pat neidentificējamu ar konkrētu informācijas sistēmu), kas informācijas pieprasītājam dotu pamatu secināt, ka, lai personu sasniegtu tiesiskajās attiecībās ar valsti, ir nepieciešams papildus pieprasīt informāciju no citām informācijas sistēmām.

Tiesībsargs puda uzskatu, ka Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 1.panta mērķis ir jāsasniedz visaptveroši, līdz ar to būtu atbalstāms tiesībsarga piedāvātais risinājums. Finansējums vien, tiesībsarga skatījumā, nevar būt arguments, lai neīstenotu ar likumu definētu mērķi. Šajā sakarā tiesībsargs konstatēja, ka Saeimā uz 2.lasījumu ir iesniegts likumprojekts “Grozījumi “Dzīvesvietas deklarēšanas likumā”” (Nr.517/Lp12), kas jau paredz lielus finansiālus ieguldījumus. Turklāt minētie grozījumi jau pusotru gadu ir bez virzības, kas nozīmē, ka, turpinot to izskatīt nākotnē, būs aktualizējami finanšu ieguldījumi jau iecerētajām izmaiņām. Tiesībsargs puda, ka gan no finanšu, gan lietderības viedokļa būtu efektīvi Iekšlietu ministrijai izstrādāt iespējamus priekšlikumus papildu grozījumiem Dzīvesvietas deklarēšanas likumā, kas risinātu minēto problēmsituāciju.

Attiecībā uz personām, kuras stacionētas psihiatriskajā ārstniecības iestādēs bez viņu piekrišanas, tiesībsargs norādīja: lai arī šādu personu skaits nav liels,²¹⁴ tomēr ir acīmredzams, ka tādas personas un to uzturēšanās vidējie termiņi slimnīcās no juridiskā viedokļa ir pietiekami nozīmīgi,²¹⁵ lai valsts meklētu risinājumu, kā nodrošināt šo personu sasniedzamību ar valsti attiecīgajā laika posmā. No tiesiskas valsts principa viedokļa nav pieļaujams, ka valsts kādu no personu grupām tiesiskajās attiecībās ar valsti atstāj nerasniedzamu un šo jautājumu nerisina tikai tādēļ, ka attiecīgā grupa ir neliela. To var atrisināt līdzīgos veidos kā attiecībā uz personām, kas atrodas ieslodzījuma vietā.

Tiesībsargs cita starpā konstatēja, ka dzīvesvietas deklarēšanas jautājumu risināšanā pastāv problēmsituācijas arī attiecībā uz psihoneiroloģiskajās slimnīcās ilgstoši brīvprātīgi ārstētām personām. Ir psihoneiroloģiskās slimnīcas, kas veic gan brīvprātīgu, gan piespiedu ilgstošu psihiatrisku ārstēšanu stacionārā, bet pašvaldības liek šķēršļus ilgstoši ārstētiem pacientiem slimnīcas adresi deklarēt kā dzīvesvietas papildadresi.

Tiesībsargs secināja, ka problēmsituāciju ir iespējams risināt bez papildu grozījumiem normatīvajos aktos, taču nav izslēgts, ka Iekšlietu ministrijas un PMLP speciālistiem var būt arī citi viedokļi, kas pamatotu attiecīgu grozījumu nepieciešamību.

Tiesībsargs rekomendēja: Iekšlietu ministrijai sadarbībā ar citām institūcijām saprātīgā termiņā izstrādāt iespējamus priekšlikumus papildu grozījumiem Dzīvesvietas deklarēšanas likumā, kas risinātu problēmsituācijas ar personu, kas atrodas ieslodzījuma vietā, un personu,

²¹⁴ Sk. šī atzinuma sadaļas “Identificētās problēmsituācija” 2.punktu.

²¹⁵ Pirmkārt, būtiski uzsvērt, ka tiesībsargam no psihoneiroloģiskajām slimnīcām sniegtā informācija atšķiras no informācijas, ko Iekšlietu ministrijai ir sniegusi Veselības ministrija. Otrkārt, jānorāda, ka nozīmīgums izpaužas, piemēram, tajā, ka, ja vidējais ārstēšanas termiņš ir 2 mēneši, tad dažādu tiesisko procesu, t.sk. tiesvedību, procesuālie termiņi ir no 10 dienām līdz 1 mēnesim, kuri var būt izmantojami, apstrīdot vai pārsūdzot kādu tiesību aktu, ārstēšanās laikā. Tiesību akta izdevējs, nezinot personas patieso atrašanās vietu, to nosūtīs uz deklarēto dzīvesvietas adresi, kurā persona to nesaņems, līdz ar to ar lielu varbūtību nevarēs izmantot tiesības apstrīdēt vai pārsūdzēt attiecīgo tiesību aktu. Lai arī procesuālajos normatīvajos aktos ir tiesības atjaunot procesuālo termiņu, jāņem vērā, ka šajā gadījumā ir runa par mazāk aizsargātu un īpašu personu grupu, kurai varētu būt sarežģītāk realizēt attiecīgās procesuālās darbības, salīdzinot ar vidusmēra personu.

kas stacionētas psihiatriskajā ārstniecības iestādē bez viņu piekrišanas, sasniedzamību tiesiskajās attiecībās ar valsti.

Iekšlietu ministrijai sadarbībā ar citām institūcijām rekomendēts saprātīgā termiņā izvērtēt, vai praksē iezīmētā problēmsituācija ar dzīvesvietas deklarēšanu attiecībā uz psihoneiroloģiskajās slimnīcās ilgstoši brīvprātīgi ārstējošām personām, ir risināma šobrīd spēkā esošā Dzīvesvietas deklarēšanas likuma ietvaros. Ja minētais nav iespējams, aicināja izstrādāt iespējamus priekšlikumus papildu grozījumiem Dzīvesvietas deklarēšanas likumā, kas risinātu šo problēmsituāciju.

3. Iestādes rīcības tiesiskums

3.1. Par Jūrmalas pašvaldības kapsētu darbības un uzturēšanas noteikumiem

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka Jūrmalas pilsētas domes 2014.gada 4.septembra saistošie noteikumi Nr.27 “Jūrmalas pilsētas pašvaldības kapsētu darbības un uzturēšanas noteikumi”, ciktāl tie nosaka pienākumu maksāt nomas maksu par kapavietu lietošanu, atzīstami par prettiesiskiem saskaņā ar Satversmes 1. un 64.pantu.

Likuma “Par pašvaldībām” (turpmāk – Pašvaldību likums) 15.panta 2.punkts nosaka, ka viena no pašvaldību autonomajām funkcijām ir gādāt par savas administratīvās teritorijas labiekārtošanu un sanitāro tīrību, tai skaitā kapsētu izveidošanu un uzturēšanu.

Vērtējot kopsakarā Pašvaldību likuma un Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likuma regulējumu, tiesībsargs secināja, ka kapsētu izveidošana un uzturēšana ir pašvaldības autonomā funkcija un tās izpilde finansējama no pašvaldības budžeta, kā arī pašvaldības īpašums primāri ir izmantojams administratīvās teritorijas iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai, nododot to publiskā lietošanā. Attiecīgi tikai gadījumā, ja īpašums nav tieši nepieciešams iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai, pašvaldība to var izmantot ienākumu gūšanai saimnieciskā kārtā, tai skaitā iznomāt.

Kapsētas ir publiskā lietošanā nodots pašvaldības īpašums, kas kalpo sabiedrības vajadzībām likuma „Par pašvaldībām” 77.panta otrās daļas izpratnē. Tādējādi kapsētām ir publiskas lietas statuss, līdzīgi kā ceļiem, ielām, laukumiem, parkiem.

Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments 2015.gada 20.novembra lēmumā lietā Nr.6-7-00148-15/5 SKA-1427/2015 norādīja, ka maksa par kapavietas nomu pēc savas dabas uzskatāma par pašvaldības nodevu, nevis nomas maksu. Savukārt ar likuma “Par nodokļiem un nodevām” 12.panta pirmajā daļā izsmeļoši ir uzskaitīti tie gadījumi, kad pašvaldības ir tiesīgas iekasēt nodevas.

Ņemot vērā minēto, tiesībsargs secināja, ka pašvaldība saskaņā ar šobrīd spēkā esošo tiesisko regulējumu nevar noteikt nodevu par kapavietas izmantošanu. Tiesībsarga ieskatā, lai arī pašvaldībām ir tiesības izdot saistošos noteikumus savu autonomo funkciju realizēšanai, tām ir jāievēro tiesiskais ietvars. Tā kā kapavietu nomas maksas noteikšana ir uzskatāma par patvaļīgu, tā neatbilst Satversmes 1.pantam, tādējādi Jūrmalas pilsētas dome ir pārkāpusi arī Satversmes 64.pantu, izdodot tādus saistošos noteikumus, kas pārsniedz tai piešķirto kompetenci.

Personas tiesības izmantot publiskas lietas ir viens no veidiem, kā valsts un pašvaldība ievēro personu cilvēktiesības, saprotams, ka pašvaldībai ir nepieciešami ieņēmumi savu autonomo funkciju veikšanai, taču tie ir jāgūst tiesiskā veidā, ievērojot savu iedzīvotāju intereses.

Tiesībsargs rekomendēja Jūrmalas pilsētas domei veikt grozījumus saistošajos noteikumos Nr.27 un atcelt prettiesiski noteikto nomas maksu par kapavietu lietošanu. Uz to pašvaldība sniedza atbildi, ka savu viedokli nemaina un uzskata - kapavietu noma ir noteikta tiesiski.

Šajā sakarā jānorāda, ka Satversmes tiesas 3.kolēģija 2018.gada 22.februārī ierosināja lietu "Par Jūrmalas pilsētas domes 2014.gada 4.septembra saistošo noteikumu Nr.27 "Jūrmalas pilsētas pašvaldības kapsētu darbības un uzturēšanas noteikumi" 18. un 20.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam".

3.2. Par atbildes sniegšanu pēc būtības

Tiesībsargs saņēmis un izskatījis personas iesniegumu par Vecumnieku novada domes rīcību saistībā ar digestāta lagūnas būvniecības ieceres projekta īstenošanu, nesniedzot personai atbildi uz iesniegumu pēc būtības un likumā noteiktā termiņā. Izskatot iesniegumu, tika konstatēts, ka dome nav ievērojusi labas pārvaldības principu, proti, nav atbildējusi rakstveidā uz personas iesniegumu pēc būtības. Tiesībsargs aicināja domi atvainoties personai un turpmāk raudzīties, lai netiktu pieļauti gadījumi, kad uz personu iesniegumiem netiek sniegtas atbildes pēc būtības likumā noteiktā kārtībā.

2017.gada 6.jūnijā tiesībsargs saņēma atbildi no Vecumnieku novada domes, ka tā izprot savu rīcību, atzīst tiesībsarga aicinājumu un atvainojas personai par situāciju, ka uz tās iesniegumiem netika sniegtas atbildes likumā noteiktā kārtībā.

4. Iestādes pienākums nepārtraukti uzlabot savu darbību

4.1. Par atklātības veicināšanu

Tiesībsargs pārbaudes lietas ietvaros konstatēja, ka Pāvilostas novada pašvaldība amata konkursa norisi nav fiksējusi ar audio tehniskiem līdzekļiem, aprobežojoties tikai ar konspektīvu protokolu. Tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldībai tehniskas iespējas ir bijušas, taču tās nav izmantotas. Tiesībsargs rekomendēja pašvaldībai izskatīt iespēju turpmāk fiksēt konkursa norises gaitu ar audiotehniskiem līdzekļiem, kas novērstu neskaidras situācijas.

Konkrētajā gadījumā personai bija pretenzijas pret pašvaldību par amata konkursa norisi un iespējami diskriminējošas attieksmes pieļaušanu. Ņemot vērā, ka diskriminācijas lietās tiek īstenots apgrieztās pierādīšanas princips (proti, pašvaldībai būtu jāpierāda, ka tā nav īstenojusi diskriminējošu attieksmi), šāda pieeja ne tikai veicinātu atklātību pret privātpersonu, bet arī atvieglotu pašvaldības darbu.

4.2. Par datu aizsardzības uzlabošanu

Tiesībsargs pārskata periodā saņēma privātpersonas iesniegumu, kurā tika sniegta satraucoša informācija par Liepājas pilsētas domes Sociālā dienesta darbinieku prettiesisku rīcību, izmantojot informācijas sistēmu SOPA mērķiem, kas nav paredzēti Liepājas pilsētas domes Sociālā dienesta funkciju īstenošanai. Iesniegumā tika minēts, ka attiecīga prakse ir ilglaicīga un sistēmiska.

Tā kā sniegtā informācija pirmšķietami liecināja, ka pašvaldības iestādē tiek pārkāpts tiesiskuma, likumības un labas pārvaldības princips,²¹⁶ apdraudot jebkuras privātpersonas datu aizsardzības nodrošināšanu un graujot pašvaldības uzticību sabiedrībai, tiesībsargs, nolūkā veicināt tiesiskuma, tai skaitā vienlīdzīgas prakses veidošanu iestādes iekšējā darba organizēšanā, un labas pārvaldības principa nodrošināšanu, tādējādi arī veicinot visas sabiedrības intereses, Datu valsts inspekcijai lūdza veikt pārbaudi par privātpersonas datu aizsardzības nodrošināšanu Liepājas pilsētas domes Sociālajā dienestā. Tāpat tiesībsargs aicināja pēc pārbaudes veikšanas par tās rezultātiem informēt Liepājas pilsētas domi, kuras kompetencē atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta sestajai daļai ir novērst trūkumus un uzlabot procesus, ja tiks konstatētas nepilnības vai pārkāpumi.

²¹⁶ Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta pirmā daļa nosaka, ka valsts pārvalde ir pakļauta likumam un tiesībām. Tā darbojas normatīvajos aktos noteiktās kompetences ietvaros. Valsts pārvalde savas pilnvaras var izmantot tikai atbilstoši pilnvarojuma jēgai un mērķim. Savukārt minētā panta piektā daļa paredz, ka valsts pārvalde savā darbībā ievēro labas pārvaldības principu. Tas ietver atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā un citus noteikumus.

4.3. Par saziņu ar iedzīvotājiem

Pārskata periodā izskatīts privātpersonas iesniegums par neveiksmīgu Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras komunikāciju, kārtojot fondētā pensijas kapitāla izmaksu jautājumus. Iesniedzējs puda viedokli, ka šis valsts institūcijas darbībā modernās saziņas iespējas tiek izmantotas nesistemātiski un neregulāri.

Iesnieguma izskatīšanas gaitā, analizējot Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras praksi, tiesībsargs konstatēja, ka tā lielākajai daļai pakalpojumu ir izveidojusi standartizētus iesniegumus.²¹⁷ Iepazīstoties ar attiecīgajiem standartizētajiem iesniegumiem, tiesībsargs pozitīvi novērtēja, ka daļā no tiem iestāde ir iekļāvusi privātpersonai izvēles iespējas saņemt informāciju dažādos veidos, tostarp ar moderno tehnoloģiju starpniecību. Piemēram, iesniegumā vecuma vai speciālās valsts pensijas piešķiršanai vai pārrēķināšanai u.c.²¹⁸ ir sadaļa ar lūgumu klientam izvēlēties, kādā veidā viņš vēlas saņemt lēmumu: 1) vienotajā valsts un pašvaldību pakalpojumu portālā (*www.latvija.lv*), savukārt informāciju par attiecīgā lēmuma nosūtīšanu uz portālu Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra piedāvā saņemt e-pastā vai īsziņā; 2) pa pastu (uz jebkuru klienta norādīto adresi); 3) klātienē. Turklāt iesniegumā tiek lūgts norādīt klienta tālruņa numuru, e-pasta adresi, pasta adresi (adresi, kur persona reāli ir sasniedzama).

Savukārt daļā iesniegumu paraugu, piemēram, bezdarbnieka pabalsta piešķiršanai/pārrēķinam, slimības pabalsta piešķiršanai/pārrēķinam, maternitātes pabalsta piešķiršanai/pārrēķinam u.c.²¹⁹ piedāvātās lēmuma (informācijas) saņemšanas iespējas ir sašaurinātas.

Pozitīvi vērtējams, ka klientam nemainīgi ir iespēja izvēlēties lēmumu saņemt vienotajā valsts un pašvaldību pakalpojumu portālā (*www.latvija.lv*), ar paziņojumu e-pastā vai īsziņā. Tiesībsargs konstatēja, ka nemainīgi lēmumu var saņemt iestādē klātienē. Toties šajos iesniegumos ir norāde, ka iestāde lēmumu (informāciju) pa pastu var nosūtīt tikai uz deklarēto dzīvesvietu (uz jebkuru klienta norādīto adresi nepiedāvā nosūtīt, kaut gan iesniegumā tiek lūgts norādīt jebkuru adresi, kur persona ir sasniedzama).

Vēl daļa iesniegumu paraugu vispār neparedz iespēju saņemt lēmumus vai informāciju vienotajā valsts un pašvaldību pakalpojumu portālā (*www.latvija.lv*). Turklāt tie klientam vispār neparedz iespēju izvēlēties, kā viņam saņemt lēmumu vai informāciju, kaut gan mobilā

²¹⁷ Pieejams: <http://www.vsaa.lv/lv/noderigi/iesniegumi-vsaa-pakalpojumiem/valsts-pensiju-iesniegumi>

²¹⁸ Sk. arī iesniegumus izdienas pensijas pārrēķināšanai; invaliditātes pensijas piešķiršanai/pārrēķinam; cita veida pensijas noteikšanai/pensijas atjaunošanai; apgādnieka zaudējuma pensijas piešķiršanai, pārrēķināšanai vai pensijas daļas izdalīšanai; bezdarbnieka pabalsta piešķiršanai.

²¹⁹ Sk. arī iesniegumus paternitātes pabalsta piešķiršanai/pārrēķinam; apbedīšanas pabalsta piešķiršanai/pārrēķinam; vienreizēja pabalsta mirušā pensionāra laulātajam piešķiršanai; bērna invalīda kopšanas pabalsta piešķiršanai; ģimenes valsts pabalsta/piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu piešķiršanai u.c.

tālruņa numuru, e-pastu un dzīvesvietu iesniegumā tiek lūgts norādīt. Šāda situācija novērojama, piemēram, iesniegumā par atteikšanos no bezdarbnieka pabalsta, iesniegumā pabalsta piešķiršanai pirmās grupas redzes invalīdam asistenta izmantošanai, iesniegumā par darba attiecību uzsākšanu/pārtraukšanu u.c.

Tiesībsargs arī konstatēja, ka ir iesniegumu paraugi, kuros tiek piedāvāts nosūtīt lēmumu (informāciju) tikai uz deklarēto dzīvesvietu (bez citām saņemšanas iespējām), un gadījumā, ja nav saņemta vēstule, privātpersonai pašai ir jāvēršas iestādē, lai to saņemtu. Šādi nosacījumi ir paredzēti, piemēram, iesniegumā par uzkrātā valsts fondētās pensijas kapitāla izmantošanu. Svarīgi uzsvērt, ka šajos iesniegumos atšķirībā no visiem pārējiem nav lūgts personai norādīt ne faktisko dzīvesvietas adresi, ne e-pasta adresi, tikai tālruņa numuru.

Vērtējot konstatēto, tiesībsargs, pirmkārt, atzinīgi vērtēja Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras rīcību, piedāvājot klientam izmatot modernos saziņas līdzekļus informācijas un dokumentu saņemšanai, taču attiecīgās iespējas netiek piedāvātas konsekventi visos gadījumos, kad tas objektīvi ir iespējams. Tiesībsargs nekonstatēja iemeslus, kuru dēļ iesniegumu paraugos nevarētu klientiem piedāvāt informāciju saņemt ar moderno tehnoloģiju starpniecību. Iespējamās iekšējās darba organizācijas problēmas nevar būt iemesls, lai nerīkotos konsekventi un klienta interesēs (valsts pārvaldes misija). Otrkārt, gandrīz visos iesniegumu paraugos iestāde lūdz klientam norādīt tālruņa numuru, e-pasta adresi un faktisko dzīvesvietas adresi. No labas pārvaldības viedokļa tas ir vērtējams pozitīvi, jo tā ir iespēja risināt nestandarta vai precizējošus jautājumus bez liekas birokrātijas. Taču nav saskatāms racionāls iemesls, kāpēc, prasot attiecīgo informāciju, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra daļā iesniegumu paraugu neparedz iespējas tos izmantot oficiālajā saziņā ar iestādi.

Nemot vērā konstatēto, tiesībsargs aicināja Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūru pārskatīt un uzlabot iesniegumu paraugus, paredzot tajos vienveidīgu un konsekventu iespēju klientiem sazināties ar iestādi maksimāli ērtākā veidā, tostarp ar moderno tehnoloģiju starpniecību. Vienlaikus aicināja iesniegumos norādīt iespēju klientiem saņemt informāciju pa pastu maksimāli ērtākā veidā – uz deklarēto vai arī uz klienta faktisko dzīvesvietu.

Tiesībsargs atzina: konkrētais gadījums liecina, ka jautājums, vai un kā iestādes (valsts pārvaldē un pašvaldībās) realizē normatīvajos aktos paredzētās iespējas saziņai ar privātpersonām, varētu būt plašākas izpētes vērts.

5. Labas pārvaldības princips nodokļu un nodevu administrēšanas jomā

5.1. Par labu pārvaldību Valsts ieņēmumu dienesta darbā

Pārskata perioda sākumā tiesībsargs vērsās pie VID ģenerāldirektores, darot zināmus novērojumus par problēmjautājumiem, kuri ir jārisina, lai veidotu VID kā uz klientu orientētu nevis represīvu iestādi.²²⁰

Pirmkārt, tiesībsargs norādīja uz iestādes komunikācijas stilu ar klientiem. Piemēram, tiesībsargs novērojis, ka VID aktīvi veic dažāda veida preventīvos pasākumus ēnu ekonomikas apkarošanā, mēģinot noskaidrot personas, kas veic saimniecisko darbību interneta vidē, izīrējot dzīvokļus u.c., bet saimniecisko darbību neregistrē, tādējādi arī nemaksā nodokļus. Šo pasākumu ietvaros VID sūta privātpersonām paziņojumus ar lūgumu reģistrēt saimniecisko darbību, vienlaikus arī norādot uz atbildības piemērošanu par nesadarbošanos ar VID vai par saimnieciskās darbības neregistrēšanu. Šādi rīkoties VID ir tiesības. Taču sabiedrību interesē jautājums, kā šīs tiesības tiek izmantotas? Vai, tās izmantojot, VID nerīkojas patvaļīgi?

Tiesībsargs norādīja: lielā mērā tas ir saistīts ar to, cik rūpīgi VID amatpersonas veic katra individuālā gadījuma pārbaudi. Kā un kādus apgalvojumus izmanto kā pierādījums, lai uzrunātu nodokļu maksātāju? Tiesībsargs novērojis, ka VID neveic visu gadījumu rūpīgu pārbaudi, pat nepārbauda juridiski nozīmīgu informāciju un uz pieņemumu pamata traucē nodokļu maksātājus ar paziņojumiem par nepieciešamību reģistrēt saimniecisko darbību, sniegt paskaidrojumus utt. Kā piemēru tiesībsargs minēja publiski izskanējušu gadījumu, ka VID ir nosūtījis paziņojumu personai ar apgalvojumu, ka tā veic saimniecisko darbību, pārdodot bižutēriju ar sociālā tīkla vietnes starpniecību, kaut gan šī persona nebija attiecīgā sociālā tīkla profila lietotājs. Šis aspekts nav bijis pārbaudīts, bet nodokļu maksātājs tiek traucēts nevis pieļāvuma, bet gan pārliecinošā, iespējams, pat aizskarošā formā.

Tāpat tiesībsargs norādīja, ka nav pieņemama situācija, ka nodokļu maksātājs tiek traucēts par iespējamām aizdomām par vienīgā dzīvokļa izīrēšanu tikai uz tā pamata vien, ka šī persona nav savā dzīvoklī deklarēta. Tiesībsarga rīcībā esošā situācija liecina, ka VID nav pārbaudījis, vai šī persona finansiāli ir spējīga segt komunālos maksājumus par savu dzīvokli, ko VID var pārbaudīt bez jebkādām pūlēm, kā arī nav iedomājies, ka persona savu dzīvesvietu var deklarēt jebkur un ir tiesīga iegūt un turēt vairākus īpašumus, tos neizīrējot.

Šie un citi gadījumi lika domāt, ka VID ir nepietiekami izstrādāta un apzināta nodokļu nomaksas pienākuma izpildīšanas prevencijas metodika vai arī tā ir izstrādāta, bet VID

²²⁰ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsargs-par-labu-parvaldibu-valsts-ienemumu-dienesta-darba>

amatpersonas to neizprot kopsakarā ar vispārējiem administratīvā procesa un valsts pārvaldes darbības principiem.

Minētais par nožēlu kopumā rada priekšstatu, ka VID rīcība robežojas ar patvaļu.

Tiesībsargs ir pārliecināts, ka laba pārvaldība un uz privātpersonu (klientu) vērsta valsts pārvalde, līdz ar to arī priekšstats par VID kā iestādi, par VID misiju un prioritātēm sākas ar katru individuālu, konkrētām nodokļu maksātājam adresētu, vēstuli, it īpaši, ja runājam par VID komunikāciju ar nodokļu maksātājiem dažādu preventīvu pasākumu ietvaros.

Tiesībsargs piedāvāja arī risinājumus: pārskatīt visus iekšējos normatīvos aktus, kas reglamentē šos preventīvas procesus, kā arī veikt darbinieku apmācības.

Otrkārt, tiesībsargs vērsa VID ģenerāldirektore uzmanību attiecībā uz jautājumu par apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņu kavējumiem audita lietās, datu atbilstības pārbaudes lietās un administratīvo pārkāpuma lietās.

Tiesībsarga pārbaudē apstiprinājās, ka termiņi tiek kavēti teju katru mēnesi. Par minēto tiesībsargs jau iepriekš bija VID aizrādījis, tomēr būtiski uzlabojumi nesevoja. Šāda termiņu kavēšana pasliktina nodokļu maksātāju tiesiskās intereses, un tas neatbilst labas pārvaldības principam.

Tiesībsargs uzsvēra, ka šim jautājumam ir jārod risinājums, jo par minēto termiņu kavējumiem VID neiestājas nekādas sekas. Nodokļu maksātājiem un visai sabiedrībai tas rada priekšstatu par nesodāmību un bezatbildību valsts pārvaldē, un tas nav pieņemams.

Jānorāda, ka pēc šīs vēstules saņemšanas VID ģenerāldirektore personīgi tikās ar tiesībsargu un pārrunāja aktualizētos jautājumus. Tāpat notika arī Tiesībsarga biroja darbinieku un VID amatpersonu darba tikšanas.

5.2. Par iedzīvotāju interesēs virzītu likuma grozījumu gaitu

Tiesībsargs turpināja sekot jau 2015.gada ziņojumā VID darbā un nodokļu sistēmā konstatēto nepilnību novēršanas dinamikai. 2015.gadā tiesībsargs secināja, ka datu atbilstības pārbaudes gadījumā ir atšķirīga nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtība, nekā tas ir paredzēts nodokļu audita gadījumā.²²¹ Finanšu ministrijai tika rekomendēts līdz 2015.gada oktobrim veikt grozījumus likuma „Par nodokļiem un nodevām” 23.panta 5.¹daļas noteikumos, paredzot analogisku nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtību, kā tas ir noteikts likuma „Par nodokļiem un nodevām” 32.panta astotajā daļā nodokļu audita gadījumos.

²²¹ Tiesībsarga 2015.gada ziņojums, 189.lpp.

Tiesībsargs, analizējot rekomendāciju izpildi, pārskata periodā konstatēja, ka, neskatoties uz to, ka gan VID, gan Finanšu ministrija piekrita rekomendācijas būtībai, tā tika izpildīta tikai pēc divarpus gadiem. Proti, likumu “Grozījumi likumā “Par nodokļiem un nodevām”” (970/Lp12) Saeima pieņēma vien 2017.gada 16.novembrī.²²²

Būtiski atzīmēt, ka paralēli šo grozījumu pieņemšanai, kas bija nodokļu maksātāju interesēs, tika izstrādāti un steidzamāk pieņemti vairāki citi grozījumi likumā “Par nodokļiem un nodevām”, kas saturēja represīvas normas attiecībā uz nodokļu maksātājiem.

5.3. Par apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanu administratīvā pārkāpuma lietā

Pārbaudes lietā tika konstatēta LAPK prasībām neatbilstoša prakse, izskatot administratīvā pārkāpuma lietas. VID, saņemot administratīvi sodītās fiziskās personas (uzņēmuma valdes locekļa) sūdzību par sākotnējo lēmumu ar uzņēmuma VID elektroniskās deklarēšanas sistēmas lietotnes starpniecību, šo sūdzību atteica izskatīt pēc būtības, jo tā ir parakstīta ar uzņēmuma elektronisko parakstu.

Tiesībsargs konstatēja, ka VID savā praksē, pieņemot šādus lēmumus, rīkojās prettiesiski, jo šāds procesuāls dokuments nav paredzēts LAPK. Turklāt šāda rīcība ir prettiesiska, tā arī maldināja personu par iespējam pārsūdzēt attiecīgo lēmumu LAPK noteiktajā kārtībā. VID ir informējis par tādu kārtību, kas nav realizējama. Minētais attiecīgi rada virkni citu personai nelabvēlīgu seku. Personai, paļaujoties uz VID lēmumā norādīto pārsūdzēšanas iespēju un pārsūdzot attiecīgo lēmumu, tiesa to nepieņem izskatīšanai, norādot uz šāda lēmuma neesamību LAPK un attiecīgi sūdzības iesniegšanas neiespējamību.

Vienlaikus VID ignorē tās LAPK tiesību normas, kas šādā situācijā ir jāpiemēro (283.pants), proti, konstatējot, ka sūdzību persona nav parakstījusi, VID ir jāpieņem lēmums par sūdzības atstāšanu bez virzības un jādod laiks trūkumu novēršanai.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs noskaidroja, ka, ņemot vērā minētos apsvērumus par VID rīcības prettiesiskumu, VID tika mainīta prakse, proti, VID vairāk nepieņem lēmumu par atteikšanos izskatīt sūdzību pēc būtības, bet nosūta informatīvu vēstuli. Tiesībsargs norādīja: pat ja VID turpmāk nepieņem lēmumu par atteikšanos izskatīt sūdzību pēc būtības analogiskās situācijās, bet sūta informatīvu vēstuli, tas nemaina VID rīcības prettiesiskumu. Arī šāda prakse ir balstīta uz nepareizu LAPK interpretāciju un noteiktu normu neievērošanu, kas tiešā veidā rada privātpersonām vairāku tiesību aizkārums.

²²² Pieejams:

[http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webAll?SearchView&Query=\(%5bTitle%5d=*par+nodok%C4%BCiem+un+nodev*\)&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webAll?SearchView&Query=(%5bTitle%5d=*par+nodok%C4%BCiem+un+nodev*)&SearchMax=0&SearchOrder=4)

Pirmkārt, ar šādu rīcību VID ignorē LAPK 244.panta prasības (pienākums vispusīgi, pilnīgi un objektīvi izpētīt visus lietas apstākļus kopumā, pēc likuma un tiesiskās apziņas). Tāpat ignorē LAPK 283.panta prasības (pienākums atstāt bez virzības sūdzību, ja nav izpildītas likuma prasības).

Otrkārt, VID atsaukšanās tikai uz LAPK 279.panta pirmo daļu kā pamatojumu situācijas risinājumam nav un nevar būt pietiekama, jo šī norma neregulē sūdzības pieņemšanas procesu. Atsaucoties tikai uz LAPK 279.panta pirmo daļu, būtībā par bezjēdzīgām un nenožīmīgām tiek padarītas LAPK 283.panta prasības, un diez vai tāds ir bijis likumdevēja mērķis, pieņemot administratīvā pārkāpuma lietvedības procesu.

Treškārt, ar attiecīgu praksi VID ne tikai rada privātpersonām maldīgu priekšstatu par administratīvo pārkāpumu izskatīšanas procesu, bet arī rada tiesību uz taisnīgu tiesu aizskārumu. Plašākā kontekstā attiecīgā prakse turpina graut jau tā iedragāto sabiedrības uzticēšanos VID.

Ceturtkārt, ja šāda prakse VID tiek realizēta, tad no labas pārvaldības viedokļa to var vērtēt tikai tā, ka VID struktūras cenšas lieku reizi neapgrūtināt sevi ar nepieciešamību izskatīt personu sūdzības pēc būtības, tādējādi atvieglojot sava darba apstākļus, nevis rūpēties par likuma precīzu ievērošanu un procesuālā taisnīguma garantēšanu.

Tiesībsargs VID rekomendēja pārtraukt šādu praksi (ja konkrētajam gadījumam līdzīgās situācijās personām tiek sūtīta informatīva vēstule par atteikšanos izskatīt sūdzību pēc būtības) un rīkoties atbilstoši LAPK prasībām. Tāpat tiesībsargs aicināja pieņemt privātpersonai labvēlīgu lēmumu pēc VID iniciatīvas. Šīs pārbaudes lietas ietvaros VID akceptēja tiesībsarga rekomendāciju, kā arī pēc savas iniciatīvas pieņēma privātpersonai labvēlīgu lēmumu, kaut arī iepriekšējais lēmums bija kļuvis jau neapstrīdams, tādējādi novēršot virkni negatīvo tiesisko sekus.

5.4. Par papildsoda izpildi administratīvā pārkāpuma lietā

Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par labas pārvaldības principa ievērošanu VID, Uzņēmumu reģistra un Iekšlietu ministrijas Informācijas centra darbībā, izpildot administratīvo papildsodu – tiesību atņemšana ieņemt noteiktus amatus.

VID administratīvā pārkāpuma lietā personai uzlika naudas sodu un papildsodu – tiesību atņemšana ieņemt noteiktus amatus, tas ir, personālsabiedrības lietveža, personālsabiedrību pārstāvēt tiesīgā biedra, kapitālsabiedrības valdes locekļa, kapitālsabiedrības padomes locekļa, prokūrista, parastā komercpilnvarnieka, pārstāvja filiālē,

komercsabiedrības likvidatora, sabiedrības kontroliera un revidenta amatus,²²³ 24 mēnešus. Tiesībsargs konstatēja, ka VID, neskatoties uz to, ka persona bija pārsūdzējusi VID lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā, neapturēja papildsoda izpildi, proti, neinformēja Uzņēmumu reģistru par sūdzības izskatīšanu, kaut arī likums paredzēja pretējo (LAPK 285.panta pirmā daļa).

Tiesībsargs secināja, ka VID, ignorējot LAPK 285.panta pirmās daļas prasības (lēmuma izpilde ir apturama, kamēr notiek sūdzības izskatīšanas process) un nenosūtot informāciju Uzņēmumu reģistram par soda izpildes apturēšanu, personai ir radījis nelabvēlīgas sekas, kas ir izpaudušās kā Satversmes 106.pantā garantēto tiesību (brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai) ierobežojums noteiktā laika posmā. LAPK 285.panta pirmās daļas noteikumi iesniedzējai garantēja papildsoda neizpildi, līdz ar to garantēja Satversmes 106.panta tiesību realizāciju. Tā kā šajā laika posmā iesniedzējai bija liegtas tiesības ieņemt noteiktus amatus nepārprotamas VID bezdarbības dēļ (likuma neizpildes dēļ), ir pamats atzīt, ka VID ir vainojams iesniedzējas tiesību aizskārumā. Šajā sakarā tiesībsargs rekomendēja iesniedzējai apsvērt iespēju prasīt no valsts (VID personā) iespējamo zaudējumu atlīdzināšanu Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma kārtībā vai arī civiltiesiskā kārtībā.

Papildus minētajam šajā lietā tiesībsargs konstatēja: VID neievēro ārējos un iekšējos normatīvajos aktos noteiktos termiņus, realizējot papildsoda izpildi; VID nav sakārtoti iekšējie procesi administratīvo pārkāpumu soda izpildes nodrošināšanai, kas rada privātpersonu tiesību aizskārumus ne tikai konkrētajā gadījumā; VID nepietiekami aktīvi iesaistās papildsoda noteikšanā (tiesvedības procesā), ja papildsods daļēji jau ir izpildīts.

Konkrētais gadījums acīmredzami izgaismoja problēmu, ka valsts (ar Informācijas centra starpniecību) piedāvātais pakalpojums – iegūt elektroniski informāciju no Sodu reģistra nav kvalitatīvi nodrošināts nestandarta situācijās. Pirmkārt, ir acīmredzami, ka Sodu reģistrs kā datubāze nestandarta situācijās tehniski nespēj nodrošināt korektas un patiesas informācijas atspoguļošanu portālā *www.latvija.lv*. Tiesībsargs pieļāva, ka ir apsverama datubāzes pilnveidošanas iespēja.

Otrkārt, tiesībsargs atzina, ka objektīvi tehniskas nepilnības var pastāvēt, jo visas situācijas nevar paredzēt, taču tādēļ Sodu reģistra likuma 21.panta pirmā daļa paredz pienākumu Informācijas centram arī šo nepilnību skaidrošanu un patiesas informācijas sniegšanu. Konkrētais gadījums liecināja, ka Informācijas centrs nav pienācīgi nodrošinājis šīs sistēmas funkcionēšanu.

²²³ Aizliegums ieņemt minētos amatus izriet no Komerclikuma 4.1.panta pirmās daļas.

Ņemot vērā pārbaudes lietā konstatēto un secināto, tiesībsargs rekomendēja:

- 1) VID pārskatīt savus 2016.gada 31.marta iekšējos noteikumus Nr.20 "Kārtība, kādā Valsts ieņēmumu dienests veic administratīvo pārkāpumu lietu uzskaiti vietotajā uzskaites sistēmā", pirmkārt, precīzi nosakot VID struktūrvienību rīcību attiecībā uz uzsāktā piespiedu izpildes procesa apturēšanu sakarā ar iesniegtu sūdzību pēc likumā noteiktā termiņa. Otrkārt, izvērtēt, vai nav vēl arī citi jautājumi, kas precizējami, piemēram, termiņi utt.;
- 2) VID administratīvā pārkāpuma lietās uzlabot informācijas nosūtīšanas Uzņēmumu reģistram un datu ievadīšanas Sodurēģistrā procesu, strikti ievērojot ārējo un iekšējo normatīvo aktu prasības;
- 3) VID administratīvo pārkāpumu lietu tiesvedībās, kurās precizējams papildsoda izpildes termiņš, pēc savas iniciatīvas lūgt tiesu spriedumā grozīt papildsodu un noteikt to atbilstoši faktiski neizciestajai daļai;
- 4) Informācijas centram nestandarta gadījumos ar vēstuli personām sniegt korektu, pilnīgu un patiesu informāciju, tai skaitā izvērstu situācijas skaidrojumu;
- 5) Informācijas centram apsvērt nepieciešamību veikt pasākumus Sodurēģistra funkcionēšanas uzlabošanai nestandarta situācijās, lai nodrošinātu korektas un patiesas informācijas atspoguļošanu portālā *www.latvija.lv*.

V. Tiesībsarga biroja informācija

1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti

Tiesībsarga biroja darbības jomu – privātpersonu cilvēktiesību aizsardzību finansē no valsts budžeta. 2017.gadā plānotais valsts budžeta finansējums bija 1 miljons 375 tūkstoši eiro, bet pārskata perioda faktiskā izpilde – 1 miljons 344,7 tūkstoši eiro. Salīdzinot ar 2016.gadu, izlieto to līdzekļu apjoms pieaudzis par 1,2% jeb 15,5 tūkstošiem eiro. Pieaugums saistīts ar 2017.gadam papildus piešķirto finansējumu jaunajām politikas iniciatīvām un citiem prioritārajiem pasākumiem: Informācijas centra aprīkojumam, transporta izdevumiem, izraidāmo personu aptaujai un zemāko mēneša darba algu izlīdzināšanai, sākot ar 2017.gada 1.janvāri.

2016.gadā tika uzsākta Tiesībsarga biroja Informācijas centra izveide, lai sekmētu gan studentu, gan pētnieku, gan plašākas sabiedrības piekļuvi cilvēktiesību, labas pārvaldības un tiesiskās vienlīdzības pētījumiem, publikācijām un literatūrai cilvēktiesību jautājumos, jaunākajām atziņām, kā arī lai organizētu tematiskos seminārus un radītu vidi radošai domu apmaiņai. 2017.gadā tika turpināts Informācijas centra veidošanas process, paplašināts profesionālās literatūras klāsts un elektroniskās bibliotēkas krājumi.

Daļu no finanšu resursiem veido ieņēmumi no telpu nomas, kas attiecīgi samazina Tiesībsarga biroja izdevumus, un 2017.gadā tas bija 31 tūkstotis eiro, bet ārvalstu sadarbības partneru finansējums projektu un pasākumu īstenošanai – 1,3 tūkstoši eiro.

1.1. Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2017.gadā (eiro)

Nr. p.k.	Finansiālie rādītāji	Iepriekšējā gadā (faktiskā izpilde)	Pārskata gadā	
			apstiprināts likumā	faktiskā izpilde
1.	Finanšu resursi izdevumu segšanai (kopā)	1 329 113	1 374 956	1 344 645
1.1.	dotācijas	1 327 691	1 343 368	1 343 368
1.2.	maksas pakalpojumi un citi pašu ieņēmumi	1 422	31 588	1 277
1.3.	ārvalstu finanšu palīdzība	0	0	0
1.4.	ziedojumi un dāvinājumi	0	0	0

Nr. p.k.	Finansiālie rādītāji	Iepriekšējā gadā (faktiskā izpilde)	Pārskata gadā	
			apstiprināts likumā	faktiskā izpilde
2.	Izdevumi (kopā)	1 329 113	1 374 956	1 344 645
2.1.	uzturēšanas izdevumi (kopā)	1 307 078	1 370 979	1 340 668
2.1.1.	kārtējie izdevumi	1 298 578	1 360 279	1 329 968
2.1.2.	procentu izdevumi	0	0	0
2.1.3.	subsīdijas, dotācijas un sociālie pabalsti	0	0	0
2.1.4.	kārtējie maksājumi Eiropas Kopienas budžetā un starptautiskā sadarbība	8 500	10 700	10 700
2.1.5.	uzturēšanas izdevumu transferti	0	0	0
2.2.	izdevumi kapitālieguldījumiem	22 035	3 977	3 977

1.2. Tiesībsarga biroja darbības rezultatīvie rādītāji 2017.gadā

Rezultatīvais rādītājs	Pārskata perioda plāns	Pārskata perioda plāna izpilde
<i>Darbības rezultāts: informēta sabiedrība un savlaicīgi novērsti pārkāpumi</i>		
Organizētas pārbaudes valsts un pašvaldību institūcijās (slēgtā un daļēji slēgtā tipa iestādēs, bāriņtiesās, izglītības iestādēs u.tml.)	40	29
Organizēti izglītojošie semināri, diskusijas un citi pasākumi	45	34
Dalība citu institūciju organizētajos pasākumos – lekcijas par tiesībsarga kompetences jautājumiem	12	106
Sagatavotas publikācijas medijos	2000	6484
<i>Darbības rezultāts: ievērots labas pārvaldības princips</i>		
Sniegti atzinumi Satversmes tiesai	15	21
Sniegti atzinumi valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	45	27
Dalība darba grupās un komisijās	100	82
<i>Darbības rezultāts: tiesībsarga politikas īstenošana</i>		
Saņemti (izskatīti) iesniegumi	2000	1738
Sagatavotas atbildes uz iesniegumiem	1720	2194
Sagatavoti atteikumi uz iesniegumiem	500	356
Uz iesnieguma pamata ierosinātas pārbaudes lietas	90	45

Rezultatīvais rādītājs	Pārskata perioda plāns	Pārskata perioda plāna izpilde
Sagatavotas atbildes e-pastā par Tiesībsarga biroja kompetences jautājumiem	600	769
Sniegtas mutvārdu konsultācijas:	6000	6477
➤ klātienē	1600	1926
➤ telefoniski	4400	4551
Pēc tiesībsarga iniciatīvas ierosinātas pārbaudes lietas	10	8
Veiktas izraidāmo ārzemnieku aptaujas	70	60

Tiesībsarga birojā veiktās aktivitātes un skarto tēmu aktualitāte nekavējoties atspoguļojas darbības rezultātu skaitliskajās vērtībās, piemēram, publikācijas medijos, mutvārdu konsultācijas vai lekcijas par tiesībsarga kompetences jautājumiem, tā radot faktisko rezultatīvo rādītāju novirzes no plānotā.

Turklāt pārskata periodā tika izstrādāta Tiesībsarga stratēģija 2017.-2021.gadam, kurā noteikti tiesībsarga darbības virzieni un sasniedzamie rezultāti. Lai novērtētu paveikto attiecībā uz stratēģijas mērķu, virzienu un prioritāšu sasniegšanu, ir izstrādāti rezultatīvie rādītāji, kuru lietderība un atbilstība tikusi pārskatīta, ņemot vērā Tiesībsarga stratēģijas 2014.-2016.gadam izpildes gaitā gūto pieredzi, aktualitāti un tendences, piemēram, ierosināt pārbaudes lietu par visai sabiedrībai svarīgiem un apjoma ziņā plašiem jautājumiem, tādiem kā veselības aprūpes pieejamība u.tml.

2. Personāla sastāvs

Tiesībsarga birojā, ieskaitot tiesībsargu, ir 46 amata vietas, no tām pārskata gadā bija aizpildītas 44. Tiesībsarga birojā strādā pieci vīrieši un 39 sievietes.

No personāla 32 darbinieki ir nodarbināti juridiskajā analizē un konsultēšanā, seši – administrēšanas, dokumentu pārvaldības, personāla un finanšu vadības funkcijas nodrošināšanā, divi darbinieki apgādē un apsaimniekošanā un četri – komunikācijas un starptautiskās sadarbības jautājumos.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums pēc izglītības līmeņa: viens doktors, 32 maģistri, deviņi bakalauri, viens darbinieks ar 1.līmeņa profesionālo izglītību un divi, kas pārskata gadā vēl studēja bakalaura grāda iegūšanai.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums atbilstoši vecuma grupām pārskata gadā: deviņi darbinieki ir 20-30 gadus veci, 20 darbinieki ir vecumā starp 30 un 40 gadiem, desmit darbinieki ir 40-50 gadus veci, trīs darbinieku vecums ir robežās starp 50 un 60 gadiem, bet diviem ir vairāk nekā 60 gadu. Kolektīva vidējais vecums ir 38 gadi.

2017.gadā darbā pieņemti trīs, bet darba tiesiskās attiecības izbeigtas ar četriem darbiniekiem. Personāla mainības koeficients – 0,16 (16%).

2017.gada nogalē visiem Tiesībsarga biroja darbiniekiem tika veikta darba izpildes novērtēšana, kuras rezultāts tiek izmantots darbinieka mēnešalgas noteikšanai vai pārskatīšanai, amata pienākumu precizēšanai, darbinieku izaugsmes un karjeras veidošanai, kvalifikācijas paaugstināšanas un apmācības vajadzību noteikšanai. Darba izpildes novērtējumu veido darbinieka pašnovērtējums, vadītāja vērtējums un pārrunas ar darbinieku, analizējot darba izpildi attiecībā uz individuālo mērķu sasniegšanu, amata pienākumu izpildi, kompetencēm un profesionālo kvalifikāciju.

3. Komunikācija ar sabiedrību

Īstenojot Tiesībsarga likumā noteikto pienākumu sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga lomu, funkcijām un paveikto, Tiesībsarga birojs 2017.gadā aktīvi veidojis komunikāciju ar sabiedrību. Tiesībsargs ne tikai skaidrojis pārbaudes lietu rezultātā sagatavotos atzinumus, iesniegtos viedokļus un pieteikumus Satversmes tiesai, bet arī vairākkārt paudis viedokli sabiedrībai nozīmīgos procesos, piemēram, aktīvi iestājās par vienlīdzības principa īstenošanu ārstniecības personu atlīdzības noteikšanā, kā arī par vides troksni un tiesībām dzīvot labvēlīgā un veselībai nekaitīgā vidē.

Lai veicinātu sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, parakstīts partnerības memorands ar biedrību “*Baltic Human Rights Society*” par sadarbību projekta “Cilvēktiesību gids” ietvaros. “Cilvēktiesību gids” ir tiešsaistē brīvi pieejama informācijas, izglītības un pašpalīdzības platforma, kuras mērķis ir palīdzēt sabiedrības locekļiem izprast cilvēktiesības un rast risinājumu dažādās dzīves situācijās, palīdzēt profesionāliem lietotājiem, kuru darba pienākumi saistīti ar cilvēktiesību piemērošanu, kā arī kalpot par palīglīdzekli cilvēktiesību apguvē skolēniem, studentiem un skolotājiem.

Tiesībsarga birojs, sadarbojoties ar Satversmes tiesu un Eiropas Tiesību studentu asociāciju Latvijā jeb ELSA Latvia, VSIA “Latvijas Vēstnesis” un Tiesu namu aģentūru, otro gadu pēc kārtas rīkoja tiesu izspēli cilvēktiesībās Latvijas tiesībzinātņu studentiem. Izspēles mērķis ir sekmēt zināšanas par cilvēktiesībām un veicināt topošo profesionāļu interesi par šo tiesību jomu cerībā, ka daļa no jauniešiem par savu profesionālo specializāciju izvēlēsies cilvēktiesības. Izspēles kāzusā bija risināmi jautājumi par tiesībām uz privāto dzīvi un tiesībām uz vārda brīvību. Jāpiebilst, ka jau ir izsludināta arī 2018.gada izspēle.

Pārskata gadā Tiesībsarga birojā norisinājušies vairāki pasākumi bērniem un jauniešiem, lai veicinātu viņu izpratni par cilvēktiesībām un bērnu tiesībām. Sadarbībā ar Latvijas Bērnu labklājības tīklu rīkotas bērnu un jauniešu fokusgrupu tikšanās, tai skaitā viena no tām norisinājās Upeslejas internātpamatskolā. Birojā uzņemti jaunieši Rīgas Ekonomikas augstskolas projekta “Jauno līderu akadēmija” ietvaros, kā arī Alberta koledžas un Ekonomikas un kultūras augstskolas studentiem vēstīts par tiesībsarga lomu, funkcijām un uzdevumiem, un Tiesībsarga biroja aktuālajām tēmām.

Pārskata gadā vairāku mācību iestāžu studentiem bija iespēja padziļināti apgūt cilvēktiesību jautājumus, izejot praksi Tiesībsarga birojā, jo sabiedrības izglītošanas nolūkā notiek sadarbība ar augstākās izglītības un profesionālās kapacitātes celšanas mācību iestādēm.

Tiesībsarga birojā organizētas diskusijas un tikšanās par tādām tēmām kā piespiedu atgriešanās jeb izraidīšanā iesaistīto speciālistu loma un pienākumi, tiesības uz efektīvu aizstāvību vai pārstāvību videokonferences režīmā, par tiesisko regulējumu elektroniskā paraksta jomā, ņemot vērā personas datu aizsardzības aspektus, kā arī profesionāļu saruna par Latvijas elektronisko plašsaziņas līdzekļu telpu.

2016.gada nogalē tiesībsargs aptaujāja darba devējus, strādājošas grūtnieces un mazu bērnu vecākus, šo aptauju rezultāti un no tiem izrietošie secinājumi apkopoti tiesībsarga pētījumā “Diskriminācijas aizlieguma principa ievērošana darba tiesiskajās attiecībās pret mazu bērnu vecākiem”. Izstrādāti arī divi informatīvie materiāli – informācija darba devējiem par normatīvajā regulējumā paredzētiem atbalsta pasākumiem grūtniecēm un mazu bērnu vecākiem un “Īsais tiesību kurss jaunajiem vecākiem”, kurā ar mākslinieka Edgara Sima zīmētām karikatūrām un komentāriem skaidrotas topošo un jauno vecāku tiesības.

Ikkatrs darbinieks var izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu pusotru gadu līdz dienai, kad bērns sasniedz astoņu gadu vecumu.

Bērna kopšanas atvaļinājuma ilgums nemainās atkarībā no vienās dzemdībās dzimušo bērnu skaita.

Bērna kopšanas atvaļinājuma laiku ieskaita kopējā darba stāžā.

Nesatraucies, šo mums ar Tevi ieskaitīs kopējā darba stāžā.

Tiesībsargs sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku un Invalīdu un viņu draugu apvienību "Apeirons" trešo gadu pēc kārtas rīkoja konferenci, kas veltīta Starptautiskajai personu ar invaliditāti dienai. Šī gada konferences tēma bija "Darba tirgus pieejamība personām ar invaliditāti". Konferences trīs tematiskās sesijas ietvēra cilvēku ar invaliditāti pieredzes stāstus saistībā ar nodarbinātību, diskusiju par valsts politiku attiecīgajā jautājumā un tika arī prezentēts tiesībsarga sadarbībā ar cilvēku ar invaliditāti nevalstiskajām organizācijām veidotais informatīvais materiāls darba devējiem par darba vides pielāgošanu darbiniekiem ar invaliditāti. Konferencē tika nodrošināts surdotulkojums un videotiešraide, kā arī konferences videoieraksts ar subtitriem un konferencē prezentētā informācija pieejama tiesībsarga mājaslapā www.tiesibsargs.lv.

Jau par tradīciju kļuvis konkurss nevalstiskajām organizācijām "Gada balva personu ar invaliditāti atbalstam", ko sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku un Invalīdu un viņu draugu apvienību "Apeirons" tiesībsargs rīko, lai pamanītu un novērtētu cilvēku ar invaliditāti intereses pārstāvošo nevalstisko organizāciju nesavtīgo darbu.

Tāpat par godu Starptautiskajai cilvēktiesību dienai kā ik gadu arī 2017.gadā tika organizēta tiesībsarga konference, kuras atklāšana norisinājās 13.decembrī – Tiesībsarga biroja pastāvēšanas desmitgades zīmē, savukārt tematiskās diskusijas notika 14. un 15.decembrī. Konferences atklāšanas pasākumā tēmas "Cilvēktiesību aizsardzības mehānismu loma, vieta un mijiedarbība ar citiem varas elementiem" ietvaros uzstājās Valsts prezidents Raimonds Vējonis, Saeimas priekšsēdētāja Ināra Mūrniece, Satversmes tiesas priekšsēdētāja Ineta Ziemele, tieslietu ministrs Dzintars Rasnačs un labklājības ministra biroja vadītāja Linda Baļčūne.

Konferences darba sesijās bija iekļautas trīs diskusiju tēmas: Bērnu sociālās uzvedības korekcija. Tagadne un nākotne; Laba pārvaldība – norma vai izņēmums?; Miruša cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošana medicīnā. Sabiedrības informētība un tiesiskā regulējuma atbilstība cilvēktiesību standartiem.

Tiesībsarga konferencei tika nodrošināta videotiešraide, konferences materiāli un videoieraksti ir pieejami tiesībsarga mājaslapā www.tiesibsargs.lv.

Tiesībsarga biroja vēl citas aktuālās tēmas, par kurām 2017.gadā bijusi cieša sadarbība ar medijiem un aktīvi informēta sabiedrība:

- trūkumi bērnu ārpusģimenes aprūpē un attiecīgi Latvijas sabiedrisko mediju žurnālistu gatavotie sižeti cikla "Sistēmas bērni" ietvaros;
- izmaiņas veselības aprūpes finansēšanā, kas iekļauj obligātās veselības apdrošināšanas ieviešanu un medicīnas personāla atalgojumu;

- sociālā nevienlīdzība un liels to iedzīvotāju skaits, kas ikdienā dzīvo tuvu nabadzības sliekšnim;
- tiesībsarga atbalsts Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa iniciatīvai par pilsonības piešķiršanu Latvijā dzimušajiem nepilsoņu bērniem un nepilsoņa statusa plašāks skaidrojums vietējai un starptautiskajai sabiedrībai.

Turpinot reģionālās konsultācijas iedzīvotājiem un seminārus novadu bibliotēku pārstāvjiem, 2017.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki organizēja sešus braucienus ārpus Rīgas – uz Ventspili, Liepāju, Valmieru, Madonu, Bausku un Balviem. Kopumā 2017.gadā Tiesībsarga birojs organizējis 37 pasākumus: diskusijas, izglītojošus seminārus, izbraukuma konsultācijas u.c.

3.1. Informatīvie pasākumi

Pārskata periodā Tiesībsarga biroja pārstāvji veica dažādus informēšanas pasākumus:

- ✓ Personas ar invaliditāti tika informētas par viņu tiesībām vairākos lekcijuursos, kas tika organizēti Latvijas Neredzīgo bibliotēkā un Strazdumuižas klubā.
- ✓ Sabiedrība tika informēta par personu ar invaliditāti tiesībām un interesēm Labklājības ministrijas organizētajā forumu ciklā augstskolās “Cilvēki ar invaliditāti sabiedrībā: kā nevis vai!” (2017.gada 6.decembris).
- ✓ Diskusija ar programmas “Jaunie līderi” dalībniekiem par sociālās nevienlīdzības un nabadzības jautājumiem Latvijā un Eiropā.
- ✓ Diskusija ar Tartu Universitātes studentiem par dzimumu līdztiesības nodrošināšanu Latvijā.
- ✓ 2017.gadā ir uzsākta personu ar invaliditāti un to pārstāvošo nevalstisko organizāciju informēšana par personu ar invaliditāti saistītiem jautājumiem Eiropas Savienības un starptautiskā līmenī. Šīs aktivitātes ietvaros tiesībsargs ir veicis Eiropas Invaliditātes foruma metodiskā materiāla “Direktīva par publiskā sektora struktūru tīmekļvietņu un mobilo lietotņu piekļuvi” tulkojumu, lai izskaidrotu Latvijas nevalstiskajām organizācijām par iespējām iesaistīties minētās direktīvas ieviešanas procesā Latvijā. Tāpat, lai veicinātu Latvijas nevalstisko organizāciju aktīvāku līdzdalību alternatīvo ziņojumu izstrādē ANO, tiesībsargs ir nodrošinājis tulkojumu Eiropas Invaliditātes foruma cilvēktiesību ziņojumam “10 gadi ANO Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām Eiropā”. Minētais ziņojums ir pieejams vieglajā valodā. Abi iepriekš minētie dokumenti ir pieejami arī tiesībsarga interneta vietnē www.tiesibsargs.lv.

3.2. Konsultācijas un semināri reģionos

Turpinot darbu personu iespējami lielākai pieejamībai tiesībsargam arī novados, kā arī informēšanai par tiesībsarga darbu un cilvēktiesībām, 2017.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki organizēja sešus braucienus ārpus Rīgas – uz Ventspili, Liepāju, Valmieru, Madonu, Bausku un Balviem. Konsultācijas un semināri notika novadu bibliotēku telpās, kur, iepriekš izziņojot, bija aicināti visi interesenti. Kopumā ārpus Rīgas konsultācijas saņēma 83 personas.

Katrā apmeklētajā novada bibliotēkā Tiesībsarga biroja darbinieks novadīja semināru uzaicinātajiem bibliotekāriem un citiem interesentiem, sniedzot īsu ieskatu cilvēktiesībās, aprakstot labas pārvaldības principu, kā arī stāstot par tiesībsargu un tā biroja darbu. Semināru dalībnieki uzdeva jautājumus, raisījās domu apmaiņa par valsts un pašvaldību iestāžu darbu, bērnu tiesībām, tiesu procesu ilgumu, mazāk aizsargāto iedzīvotāju nabadzību, būvniecību, elektroenerģijas cenām u.c.

Semināru dalībnieki un konsultējamie cilvēki izrādīja atsaucību un vēlmi izteikt savu viedokli par valsts politiku un trūkumiem valsts un pašvaldības darbā.

Pēc Tiesībsarga biroja organizētajiem semināriem par to norisi un konsultācijām plaša informācija bija sniegta vietējos laikrakstos, kas ir izraisījusi iedzīvotāju lielāku aktivitāti vērsties ar jautājumiem un uzticēties tiesībsargam. Apraksti laikrakstos par semināru un konsultāciju norisi novados vairo ne tikai tiesībsarga popularitāti, bet arī sniedz iedzīvotājiem precīzāku izpratni par tiesībsarga darba specifiku un iespējām palīdzēt sarežģītās dzīves situācijās.

2017.gadā konsultācijas novados sniegtas par sekojošiem jautājumiem:

- 1) dzīvojamo telpu īres maksas un apsaimniekošanas maksas apmērs, daudzdzīvokļu dzīvojamo māju apsaimniekošanas problēmas, tai skaitā par ūdens patēriņa pārrēķiniem;
- 2) plaša spektra bērnu tiesību jautājumi (adopcija, uzturlīdzekļi, audžuģimenes, saskarsmes tiesības, palīdzība daudz bērnu ģimenēm, skolu reorganizācija);
- 3) būvniecības jautājumi sakarā ar īpašuma tiesību aizskārumiem un labas pārvaldības principa ievērošanu;
- 4) pie mājām piebraucamo ceļu problēmas lauku rajonos;
- 5) Valsts policijas darbība;
- 6) pašvaldības rīcība, nepieslēdzot dzīvojamām mājām apkuri;
- 7) darba tiesisko attiecību problēmas;
- 8) pensiju joma;
- 9) Latvijas pilsonības saņemšanas problēmas Krievijas pilsonim, kas nevēlas nokārtot latviešu valodas eksāmenu;
- 10) atkritumu apsaimniekošana;

- 11) valsts politika reliģijas jautājumos;
- 12) attiecības ar kaimiņiem īpašumu pārvaldīšanas lietās;
- 13) administratīvā procesa jautājumi;
- 14) zvērinātu tiesu izpildītāju darbības un citi jautājumi.

Konsultācijas Bauskā atspoguļoja vairāku personu problēmas darba tiesiskajās attiecībās, policijas nereaģēšanu uz sūdzībām, iebildumus Mežgaļu skolas reorganizācijai, par bērnu ar īpašām vajadzībām izglītošanu, bērnu nokļūšanu uz skolu.

Ventspils apmeklējums atainoja, ka šajā reģionā konsultācijas nav aktuālas. Iespējams, ka tas ir novada mazā iedzīvotāju blīvuma dēļ vai arī tādēļ, ka problēmu mazāk. Daži jautājumi tika uzdoti būvniecības jomā.

Konsultāciju laikā Valmierā vairāki iedzīvotāji bija norūpējušies par pensijas aprēķinu, pazemojošu attieksmi no pašvaldības darbinieku puses. Aktuāli bija arī darba tiesību jautājumi, bērna adopcija no aizbildņa, problēmas audžuģimenēs – netiek nodrošināta nepieciešamā psiholoģiskā palīdzība audžuģimenēs ievietotajiem bērniem un atbalsts audžuģimenēm, par bērnu uzturaudas diferencēšanu atkarībā no pašvaldības, par audžuģimeņu sociālajām garantijām un valsts noteikto atlīdzību par audžuģimeņu pienākumu pildīšanu, par VBTAI darbu, reģionālo konsultantu kompetencēm, par iekļaujošu izglītību.

Balvu un tuvāko novadu iedzīvotāji arī norādīja uz problēmām sakarā ar nepietiekamo atlīdzību par audžuģimenes pienākuma pildīšanu un nepietiekamu pašvaldības atbalstu audžuģimenēm salīdzinājumā ar prasībām, nepietiekamu veselības aprūpi. Bija norādes arī uz nekārtībām pašvaldībai piederošu dzīvojamo un nedzīvojamo telpu izīrēšanā. Jautājums par senu būvju legalizācijas iespējām, pašvaldības rēķiniem par ūdens patēriņu, pieskaitot apmaksāt ūdens zudumu, pretenzijas par to, ka saskaņā ar pašvaldības saistošajiem noteikumiem ir jākopj īpašumam piegulošā teritorija (ietve). Sūdzība par Valsts policijas darbinieku iespējami prettiesisku rīcību, lieciniecei pratināšanas laikā liekot ilgstoši atstāt bērnu vienu automašīnā. Samērā daudzi bija ieradušies arī ar sūdzībām, kam lielākoties ir civiltiesisku strīdu raksturs – ar kaimiņiem par kopīpašumu lietošanu, servitūtu ceļu izveidi, neiespējamība piedzīt parādu u.c.

Madonas iedzīvotāji norādīja uz netaisnību sakarā par Eiropas Savienības līdzekļiem izbūvētās siltumtrases nepieslēgšanu visiem, mobingu un bosingu darba vietā, par neskaidrībām uzturlīdzekļu izmaksā bērniem un pensijas jautājumos, par medību nomas līguma neregistrēšanu. Madonā vairumā gadījumu iedzīvotāji bija ieradušies ar sadzīviskiem jautājumiem, kam nav civiltiesību vai labas pārvaldības principa pārkāpuma rakstura. Personas bieži nezina, pie kā vērsties problēmu gadījumā privāto tiesību jomā.

Liepājā iedzīvotājiem bija sasāpējuši jautājumi par atbalstu daudzbērnu ģimenēm un papildatvaļinājuma piešķiršanu kā daudzbērnu ģimenei; dzīvojamās mājas apsaimniekošanas jautājumi par pilnvarojuma līgumu un pārvaldnieka tiesībām un pienākumiem, ūdens patēriņa starpību, apkuri; par to, kas no bāriņtiesu viedokļa būtu jāatbild tiesai uz uzdotajiem jautājumiem par aizgādībā esošām personām ar garīga rakstura traucējumiem.

Visos apmeklētajos novados iedzīvotāji bija apmierināti ar saņemtajām konsultācijām, izteica atzinību par iespēju atnākt un izstāstīt savu problēmu, nebraucot uz Rīgu, kas dažkārt vispār nebūtu iespējams.

4. Starptautiskā sadarbība

Tiesībsargs atbilstoši savam mandātam un, turpinot iepriekšējo gadu darbību, aktīvi piedalījās dažādu starptautisko un reģionālo organizāciju darbā. Starptautiskajā līmenī tiesībsargs aktīvi sadarbojās ar Apvienoto Nāciju Organizāciju.

ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām uzliek pienākumu dalībvalstīm ziņot par tās ieviešanas progresu. Minētais dod tiesības institūcijai, kas veic ANO konvencijas ieviešanas uzraudzību (Latvijas gadījumā – tiesībsargam) iesniegt ANO alternatīvo ziņojumu. 2017.gada sākumā tiesībsargs realizēja šīs tiesības, iesniedzot ANO attiecīgu ziņojumu par konvencijas ieviešanu Latvijas Republikā.

2017.gada martā notika ANO Personu ar invaliditāti tiesību komitejas (turpmāk – ANO Komiteja) un tiesībsarga sanāksme, kurā tika diskutēti svarīgākie aspekti, kas skar ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas problemātiku. Pēc minētās sanāksmes ANO Komiteja uzdeva papildu jautājumus Latvijas Republikas ziņojuma izstrādātājiem. 2017.gada augustā notika sanāksme starp ANO Komiteju un Latvijas Republikas delegāciju. Sanāksmē piedalījās arī tiesībsargs un atsevišķas Latvijas Republikas nevalstiskās organizācijas. 2017.gada oktobrī ANO Komiteja pieņēma rekomendācijas Latvijai, kuras ir jāņem vērā, turpinot ANO konvencijas ieviešanu, un kā divas īpaši nozīmīgas rekomendācijas tika izceltas – nepieciešamība nodrošināt iekļaujošo izglītību un deinstitucionalizācijas procesu. Par šo divu rekomendāciju ieviešanu Latvijai ir jāsniedz ziņojums 2018.gadā. Tādējādi tiesībsargs aktīvi sekos līdzī rekomendāciju ieviešanai, kā arī sniegs alternatīvo ziņojumu par rekomendāciju izpildi.

Tiesībsargs sniedza viedokli par projektu “ANO Komitejas Vispārējais komentārs par ANO Konvencijas 19.pantu Patstāvīgs dzīvesveids un iekļaušana sabiedrībā”.²²⁴ Tiesībsargs

²²⁴ ANO Komiteja ir vadošā institūcija, kura izstrādā konvencijas pantu vispārējos komentārus, kas nav juridiski saistoši, bet tiem ir autoritatīvs juridisks raksturs.

vērsa ANO Komitejas uzmanību, ka pastāvīgs dzīvesveids ir jānodrošina saprātīgi, norādot uz negatīvu pieredzi Latvijā. 2014.gadā tiesībsargs konstatēja cilvēktiesību pārkāpumus, kad pakalpojums ilgstošas aprūpes institūcijā tika pārtraukts uz personas iesnieguma pamata, tomēr pilnvērtīgi nesadarbojās pašvaldību atbildīgās iestādes, kā rezultātā no 15 personām, kuru situācijas tiesībsargs analizēja, tikai divas uzsāka patstāvīgu dzīvi. Divas personas tika atrastas mirušas, jo pilnībā pazuda no atbildīgo institūciju redzesloka. Savukārt pārējās personas institūciju darbinieki atveda un atstāja patversmēs, pašvaldību sociālajos dienestos un citās vietās bez jebkāda atbalsta. Līdz ar to atsevišķos gadījumos institūcijas, pārtraucot pakalpojumu, balstījās vienīgi uz personas izteikto vēlmi, bet pilnībā ignorēja pārējās komponentes, kas attiecas uz klienta individuālo vajadzību izvērtējumu un nepieciešamību to nodrošināt jaunajā dzīvesvietā. Tiesībsargs savā viedoklī uzsvēra, ka šāda attieksme nav pieļaujama.

Tiesībsargs sniedza viedokli ANO par diskrimināciju vecuma dēļ un ar to saistīto problemātiku.

Reģionālā līmenī tiesībsargs aktīvi turpināja piedalīties sociālo un ekonomisko tiesību attīstības veicināšanā Eiropas mērogā.

Tiesībsargs sadarbībā ar Eiropas Padomi, Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūru, *Equinet* un ENNHRI 2017.gada septembrī Rīgā organizēja Sociālo un ekonomisko tiesību platformas sanākumi, kurā tika diskutēts par nabadzības līmeņa samazināšanu Latvijā un Eiropā. Saskaņā ar 2015.gada statistikas datiem nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju skaits Latvijā bija 28,5%, tas ir vairāk nekā ceturtdaļa. Latvijā pastāv ļoti liela ienākumu nevienlīdzība starp iedzīvotājiem, arī tas ierobežo valsts ekonomisko izaugsmi. Tikai Bulgārijā, salīdzinot ar citām Eiropas Savienības valstīm, ir vēl lielāka ienākumu nevienlīdzība nekā Latvijā (2012.gads).

Lai veicinātu izpratni par sociālajām un ekonomiskajām tiesībām, tiesībsargs sadarbībā ar ENNHRI, Dānijas Cilvēktiesību institūtu un Ekonomisko un Sociālo pētījumu centru (ASV) 2017.gada septembrī organizēja apmācības nacionālajām cilvēktiesību institūcijām. Apmācībās piedalījās pārstāvji no Latvijas, Armēnijas, Azerbaidžānas, Dānijas, Grieķijas, Gruzijas, Horvātijas, Īrijas, Kosovas, Lielbritānijas, Serbijas, Slovākijas, Somijas, Ukrainas un Vācijas.

Tiesībsargs sniedza Eiropas Padomei informāciju par labās prakses piemēriem tiesībsarga darbībā, nodrošinot sociālo tiesību piemērošanu nacionālā līmenī.

Tāpat reģionālā mērogā tiesībsargs turpināja aktīvi piedalīties dažādu sadarbības tīklu aktivitātēs, piemēram, *Equinet* Tiesiskās vienlīdzības darba grupā, Politikas veidošanas darba grupā; ENNHRI ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām darba grupā.

Pārskata gadā turpināta dalība starptautiskajās organizācijās un aktīva sadarbība ar citu valstu ombudu un līdztiesības institūcijām. Pēc starptautisko partneru pieprasījumiem sniegta informācija par tādām tēmām kā diskriminācija, pamatojoties uz vecumu, dzimumu un veselības stāvokli, tai skaitā attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti, diskriminācijas aizlieguma uzraudzība un prevencija; tiesībsarga loma bērnu tiesību aizsardzībā, par aizbildnības un aizgādības institūcijām un bērnu tiesībām uz izglītību, informāciju un līdzdalību lēmumu pieņemšanā.

Lai stiprinātu sadarbību ar kaimiņvalstu institūcijām, birojā uzņemta Ukrainas Parlamentārā komisāra biroja un Lietuvas Seima ombuda biroja delegācija, sniedzot informāciju par labās prakses pieredzi tiesībsarga darbā. Savukārt, lai sniegtu ieskatu plašajā to jautājumu un tēmu klāstā, ar kurām ikdienā strādā Tiesībsarga birojs, Eiropas Semestra vizītē Rīgā ietvaros tika sniegta informācija Eiropas Komisijas Ģenerāldirektorātu pārstāvjiem.

Tāpat tiesībsargs bilaterālā sadarbības modeļa ietvaros sniedza viedokļus kolēģiem citās valstīs: Vācijas Cilvēktiesību institūtam informāciju par ANO konvencijas ieviešanas uzraudzību; Dānijas Cilvēktiesību institūtam tika sniegta informācija par personu ar invaliditāti tiesībām balsot un tiesisko regulējumu par diskriminācijas aizliegumu ārpus darba tiesiskajām attiecībām. Ukrainas kolēģiem tika sniegts skaidrojums par tiesībsarga pieredzi, darbojoties kā ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas uzraudzības mehānismam.

Ungārijas Vienlīdzības institūcijai tika sniegta informācija par tiesībsarga pieredzi, risinot lietas, kas skar dzimumu vienlīdzības nodrošināšanu reklāmās, bet Lielbritānija tika informēta par Latvijas tiesisko regulējumu reliģisko galvassegu lietojumam pases fotogrāfijās.

Tiesībsarga biroja darbinieki ir piedalījušies sanāksmēs ar starptautisko un reģionālo organizāciju pārstāvjiem to vizītēs Latvijā, piemēram, 2017.gada augustā norisinājās tikšanās ar OSCE, lai diskutētu par nacionālo minoritāšu situāciju Latvijā.

5. Tiesībsarga biroja viedokļi Satversmes tiesai

1.	30.01.2017. Nr.1-6/1	Par papildinājumu viedoklim lietā Nr.2016-04-03 (06.07.2016. Nr.1-6/7)	Gita Gailīte
2.	31.01.2017. Nr.1-6/2	Par viedokli lietā Nr.2016-23-03 "Par Ministru kabineta 2015.gada 13.oktobra noteikumu Nr.591 "Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības iestādēs un speciālajās pirmsskolas izglītības grupas un atskaitīti no tām, kā arī pārcelti uz nākamo klasi" 12.1.1. un 60.punkta atbilstību Satversmes 1.pantam"	Laila Grāvere
3.	01.02.2017. Nr.1-6/3	Par viedokli lietā Nr.2016-14-01 "Par Solidaritātes nodokļa likuma 3., 5., 6., 7. un 9.panta atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 109.pantam"	Gita Gailīte
4.	01.02.2017. Nr.1-6/4	Par viedokli lietā Nr.2016-16-01 "Par Solidaritātes nodokļa likuma 3., 5. un 6.panta atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam"	Gita Gailīte
5.	10.05.2017. Nr.1-6/5	Par viedokli lietā Nr.2017-01-01 "Par Valsts valodas likuma 18.panta pirmās daļas un 21.panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 9.pantam"	Santa Tivaņenkova
6.	23.05.2017. Nr.1-6/6	Par viedokli lietā Nr.2017-03-01 "Par Izglītības likuma 30.panta ceturrtās un sestās daļas, 48.panta piektās un sestās daļas, 50.panta 5.punkta un 51.panta pirmās daļas 2. ¹ punkta atbilstību Satversmes 100.panta pirmajam teikumam un 106.panta pirmajam teikumam"	Kristīne Pakārkle, Agnese Laizāne
7.	04.07.2016. Nr.1-6/7	Par viedokli lietā Nr.2017-07-01 "Par Izglītības likuma 50.panta 1.punkta, ciktāl tas liedz personai, kura tikusi sodīta par smagu vai sevišķi smagu noziegumu, tiesības strādāt par pedagogu, atbilstību Satversmes 106.pantam"	Agnese Laizāne
8.	04.07.2017. Nr.1-6/8	Par viedokli lietā Nr.2017-08-01 „Par Administratīvā procesa likuma 253.panta trešās daļas atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”	Laura Lapiņa
9.	14.07.2017. Nr.1-6/9	Par viedokli lietā Nr.2017-09-01 Par likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10. ⁴ panta pirmās daļas 3.punkta (redakcijā, kas bija spēkā no 2012.gada 1.janvāra līdz 2013.gada 31.decembrim) atbilstību Satversmes 110.pantam”	Gita Gailīte

10.	18.07.2017. Nr.1-6/10	Par pieaicināto personu lietā Nr.2017-10-01 "Par Kriminālprocesa likuma 629.panta piektās daļas atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam un Kriminālprocesa likuma 631.panta trešās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam"	Laura Lapiņa
11.	01.08.2017. Nr.1-6/11	Par viedokli lietā Nr.2017-12-01 "Par likuma "Par pievienotās vērtības nodokli" (redakcijā, kas bija spēkā no 2010.gada 1.janvāra līdz 2012.gada 31.decembrim) 12.panta 12. ³ un 12. ⁵ daļas, ciktāl tās ierobežo tiesības uz nodokļa pārmaksas atmaksu saprātīgā termiņā, atbilstību Satversmes 105.panta pirmajam, otrajam un trešajam teikumam"	Raimonds Koņuševskis
12.	14.08.2017. Nr.1-6/12	Par papildu viedokļa sniegšanu lietā Nr.2017-10-01 "Par Kriminālprocesa likuma 629.panta piektās daļas atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam un Kriminālprocesa likuma 631.panta trešās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam"	Laura Lapiņa
13.	16.08.2017. Nr.1-6/13	Par pieaicināto personu lietā Nr.2017-11-03 "Par Ministru kabineta 2014.gada 17.jūnija noteikumu Nr.350 "Pedagogu profesionālās darbības kvalitātes novērtēšanas kārtība" 91.punkta atbilstību Satversmes 1., 64., 91.pantam un Izglītības likuma 49. ¹ panta pirmajai daļai un trešajai daļai, kā arī Ministru kabineta 2016.gada 5.jūlija noteikumu Nr.455 "Pedagogu darba samaksas noteikumi" 27.punkta atbilstību Satversmes 1.pantam"	Inese Leimane
14.	23.08.2017. 1-6/14	Par viedokli lietā Nr.2017-13-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 4.panta devītās daļas un 6. ¹ daļas atbilstību Satversmes 83. un 107.pantam"	Agnese Laizāne
15.	05.09.2017. 1-6/15	Par papildu viedokļa sniegšanu lietā Nr.2017-15-01 "Par Ārstniecības likuma 53. ¹ panta septītās daļas atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 107.pantam"	Gita Gailīte
16.	06.09.2017. Nr.1-6/16	Par viedokli lietā Nr.2017-16-01 "Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 289. ²⁰ panta septītās daļas atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Matīss Malojlo

17.	06.10.2017. Nr.1-6/17	Par viedokļa izteikšanu lietā Nr.2017-02-03 "Par Ministru kabineta 2014.gada 7.janvāra noteikumu Nr.16 "Trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtība" 2.pielikuma 2.punkta atbilstību likuma "Par piesārņojumu" 2.panta 7.punktam, 18. ¹ panta trešajai daļai un Satversmes 111. un 115.pantam"	Raimonds Koņuševskis
18.	26.10.2017 Nr.1-6/18	Par viedokļa sniegšanu lietā Nr.2017-17-01 "Par 2017.gada 1.jūnija likuma "Grozījumi likumā "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju"" 1.panta un 2017.gada 22.jūnija likuma "Grozījumi likumā "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās"" atbilstību Satversmes 1. un 105.pantam"	Agnese Laizāne
19.	13.11.2017. Nr.1-6/19	Par viedokļa sniegšanu lietā Nr.2017-18-01 "Par reliģisko organizāciju likuma 7.panta otrās daļas un 8.panta ceturtais daļas atbilstību Satversmes 99. un 102.pantam un Reliģisko organizāciju likuma 7.panta trešās daļas atbilstību Satversmes 91., 99. un 102.pantam"	Laura Lapiņa
20.	28.11.2017. Nr.1-6/20	Par viedokļa sniegšanu lietā Nr.2017-20-0103 "Par likuma "Par valsts noslēpumu" 7.panta piektās daļas sestā un astotā teikuma atbilstību Satversmes 92.pantam un Ministru kabineta 2006.gada 23.maija noteikumu Nr.412 "Industriālās drošības sertifikāta pieprasīšanas, izsniegšanas, uzskaites, izmantošanas, kategorijas maiņas vai anulēšanas kārtība" 12.punkta otrā teikuma atbilstību Satversmes 105.pantam"	Juris Siļčenko
21.	15.12.2017. Nr.1-6/21	Par viedokļa sniegšanu lietā Nr.2017-19-01 "Par Latvijas sodu izpildes kodeksa 50. ²¹ panta piektās daļas, ciktāl tā attiecas uz lēmumu, ar kuru atteikta brīvības atņemšanas soda izciešanas režīma mīkstināšana, atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Daina Lepika, Liene Namniece

6. Tiesībsarga biroja pieteikumi Satversmes tiesai

1.	12.04.2017. Nr.1-5/57	Par Ministru kabineta 2014. gada 7. janvāra noteikumu Nr. 16 "Trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtība" 2. pielikuma 2.punkta atbilstību likuma "Par piesārņojumu" 2. panta 7.punktam, 18.1 panta trešajai daļai un Latvijas Republikas Satversmes 111. un 115. pantam un Ministru kabineta 2014. gada 7. janvāra noteikumu Nr. 16 "Trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtība" 2.4. apakšpunkta atbilstību likuma "Par piesārņojumu" 2. panta 7.punktam un Latvijas Republikas Satversmes 111. un 115. pantam	Raimonds Koņuševskis
2.	21.04.2017. 1-5/63	Par Ārstniecības likuma 531. panta septītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 107. pantam	Gita Gailīte
3.	23.10.2017. 1-5/140	Par Rīgas domes 09.06.2015. saistošo noteikumu Nr.148 „Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā” 3.1 punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 91.pantam, Līguma par Eiropas Savienības darbību 18.panta pirmajai daļai un 21.panta pirmajai daļai	Ieva Arklone
4.	01.12.2017. 1-5/157	par Rīgas domes 2015. gada 9. jūnija saistošo noteikumu Nr. 148 „Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā” 3.2.1. apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 105. pantam (par nekustamā īpašuma nodokļa aprēķinu dzīvokļu īpašumos nesadalītās mājās)	Agnese Laizāne

7. Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2017.gadā

	Janv.	Febr.	Marts	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Saņemti personu iesniegumi													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	77	61	85	71	89	85	90	97	75	63	81	79	953
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	46	59	60	48	52	42	51	47	35	39	34	41	554
Bērnu tiesību nodaļa	32	27	23	15	21	14	15	15	11	18	19	18	228
Pārējie darbinieki	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	3
Kopā	155	147	169	134	162	141	156	159	121	121	135	138	1738
Ierosinātas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	2	2	1	1	2	0	0	0	1	5	2	0	16
<i>t.sk. pēc savas iniciatīvas</i>	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	4	0	0	3	2	3	3	1	0	1	2	1	20
<i>t.sk. pēc savas iniciatīvas</i>	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	3
Bērnu tiesību joma	3	0	0	0	3	0	0	1	0	1	1	0	9
<i>t.sk. pēc savas iniciatīvas</i>	1	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	4
Kopā	9	2	1	4	7	3	3	2	1	7	5	1	45
<i>t.sk. pēc savas iniciatīvas</i>	3	0	0	0	3	1	0	0	0	0	1	0	8

	Janv.	Febr.	Marts	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Atteikts ierosināt lietu													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	5	10	2	5	7	8	8	4	15	8	1	5	78
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	25	21	36	21	28	22	25	23	10	23	19	19	272
Bērnu tiesību nodaļa	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4	6
Kopā	30	32	38	26	35	30	33	27	25	31	21	28	356
Atbildes uz iesniegumiem (kas nav atteikumi)													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	79	66	83	57	61	79	83	78	70	74	46	94	870
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	71	84	96	75	66	88	48	72	53	55	40	54	802
Bērnu tiesību nodaļa	63	52	48	50	56	45	35	39	22	35	34	37	516
Pārējie darbinieki	1	2	0	1	0	0	0	0	0	0	2	0	6
Kopā	214	204	227	183	183	212	166	189	145	164	122	185	2194
Pabeigtas vai izbeigtas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	1	0	2	5	1	1	1	0	1	7	1	2	22
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	2	1	3	2	1	4	1	4	0	3	3	0	24
Bērnu tiesību nodaļa	2	1	0	1	2	1	1	2	1	0	0	0	11
Kopā	5	2	5	8	4	6	3	6	2	10	4	2	57
Kavēts pārbaudes lietas izskatīšanas termiņš													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	0	0	1	1	0	1	0	0	0	5	1	0	9

	Janv.	Febr.	Marts	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	3
Bērnu tiesību nodaļa	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	2
Kopā	0	0	2	2	1	2	0	0	0	6	1	0	14
Saņemti sarakstes dokumenti no juridiskām un fiziskām personām													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	37	29	30	29	25	24	31	33	26	38	42	30	374
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	65	48	74	55	58	48	44	42	49	41	49	33	606
Bērnu tiesību nodaļa	32	36	29	26	34	31	14	27	44	100	31	21	425
Pārējie darbinieki	13	15	15	9	2	12	7	9	7	10	9	13	121
Kopā	147	128	148	119	119	115	96	111	126	189	131	97	1526
Saņemti sarakstes dokumenti pārbaudes lietu ietvaros													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	3	4	8	4	7	5	3	1	1	2	5	3	46
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	15	17	16	7	4	12	12	16	13	18	20	9	159
Bērnu tiesību nodaļa	7	38	25	4	22	23	8	7	11	17	13	4	179
Kopā	25	59	49	15	33	40	23	24	25	37	38	16	384
Saņemti dokumenti (Tiesībsarga birojā kopā)	322	332	359	266	314	294	275	294	272	345	304	251	3628
Sagatavoti nosūtāmie dokumenti (Tiesībsarga birojā kopā)	334	298	316	271	312	284	237	264	215	271	191	262	3255

	Janv.	Febr.	Marts	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Konsultācijas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	33	23	21	20	24	28	15	19	31	23	15	29	281
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	40	40	63	31	52	31	19	15	42	29	19	12	393
Bērnu tiesību nodaļa	23	16	15	20	11	16	7	6	12	14	8	7	155
Telefonkonsultācijas	434	389	485	368	413	408	286	311	366	385	392	314	4551
Atbildes e-pastā	70	95	78	64	64	58	58	50	60	72	43	57	769
Apmeklētāji bez pieraksta	142	116	133	88	103	108	72	75	65	75	65	55	1097
Kopā	742	679	795	591	667	649	457	476	576	598	542	474	7246
Atzinumi													
Valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	4	4	2	1	1	4	1	1	3	1	3	2	27
Satversmes tiesai	2	2	0	0	2	0	4	4	2	2	2	1	21
Kopā	6	6	2	1	3	4	5	5	5	3	5	3	48
Organizētās pārbaudes valsts un pašvaldību institūcijās (monitoringa vizītes u.tml.)													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	0	0	1	2	2	2	1	3	1	1	1	0	14
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	4	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	0	8
Bērnu tiesību nodaļa	1	2	0	0	2	1	0	0	0	0	0	1	7
Kopā	5	2	2	2	4	4	1	4	1	2	1	1	29
Sabiedrības informēšana													

	Janv.	Febr.	Marts	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Publikācijas (Letas monitorings)	539	592	871	488	559	441	364	391	454	532	730	523	6484
Preses relīzes (t.sk. ziņas mājaslapā)	8	7	7	4	9	5	7	3	7	7	9	6	79
Dalība pasākumos													
Tiesībsarga biroja organizētie pasākumi: semināri, diskusijas u.c.	2	6	4	4	1	0	3	5	6	0	1	5	37
Citu institūciju organizētos pasākumos lasītās lekcijas, dalība diskusijās	11	19	24	2	5	6	7	2	9	5	9	7	106
Tiesībsarga biroja darbinieku dalība darba grupās un komisijās	10	11	13	5	10	6	1	1	5	6	8	6	82
Veiktas izraidāmo ārzemnieku aptaujas	8	0	6	0	0	0	7	0	10	0	10	7	48

Kopsavilkums

Šajā kopsavilkumā, līdzīgi kā iepriekšējos gados, lielā apjoma dēļ nav sniegts tiesībsarga gadskārtējā ziņojuma izsmelošs pārskats, bet gan akcentēti galvenie jautājumi un aktualitātes, kuras raksturo sistēmiskas problēmas vai īpaša nozīmība sabiedrībā, vienlaikus sniedzot arī priekšstatu par Tiesībsarga biroja darba apjomu un tvērumu 2017.gadā. Atsevišķās vietās arī norādītas tiesībsarga atziņas vai tēzes par kāda tiesību institūta izpratni, ja saistībā ar to ir konstatēta problēma, kā arī uzsvērti labās prakses vai pretēji piemēri par Latvijas ombuda rekomendāciju izpildi.

Bērnu tiesību joma

[1] 2017.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 1043 (no tiem 228 ir rakstveida (tostarp trīs saņemti no bērniem) un 815 – mutvārdu un elektroniski) iesniegumi par bērna tiesību jautājumiem, tai skaitā par iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem. Salīdzinot ar 2016.gadu, kopējais iesniegumu skaits būtiski nav mainījies.

2017.gadā apstākļu noskaidrošanai ierosinātas deviņas pārbaudes lietas, no tām četras pēc tiesībsarga iniciatīvas un piecas pēc privātpersonu iesniegumiem.

[2] Tematiski, salīdzinot iesniegumu statistiku ar iepriekšējiem gadiem, būtiski ir pieaudzis iesniegumu skaits par saskarsmes tiesības īstenošanu: 72 iesniegumi 2016.gadā un 139 – 2017. Tas saistīts ar grūtībām izpildīt tiesas nolēmumu, ar kuru noteikta saskarsmes kārtība, un saskarsmes ierobežošanu bez tiesiska pamata. Tāpat joprojām aktuāla tēma ir bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības: 110 iesniegumi – 2015.gadā, 106 – 2016. un 99 – 2017. Iesniegumu skaits skaidrojams ar tiesībsarga aktīvu rīcību, aktualizējot bērna tiesību pārkāpumus institucionālajā aprūpē, bet, tā kā būtiskas pārmaiņas sistēmā nav notikušas, aktualitāte saglabājusies.

Attiecībā uz bērna tiesību nodrošināšanu saistībā ar pamatizglītības ieguvu iesniegumu skaits ir nemainīgs: 81 iesniegums 2015.gadā, 87 – 2016. un 89 – 2017., un tie vairāk ir saistīti ar izglītības īstenošanas procesu un piekļuvi izglītībai (brīvpusdienas, mājasdarbu apjoms u.tml.). Arī uzturlīdzekļu jautājumos iesniegumu skaits ir nemainīgs: 82 iesniegumi – 2015.gadā, 81 – 2016. un 81 – 2017. Bieži vien vecāki vēlas grozīt – palielināt vai samazināt – uzturlīdzekļu apmēru vai noskaidrot ar piedziņu saistītus jautājumus.

Pārskata periodā būtiski ir samazinājies iesniegumu skaits par bērna tiesībām uzaugt ģimenē, piemēram, par tiesībām netikt šķirtam no vecākiem bez pamatota iemesla, aizgādības tiesību atjaunošanu u.tml. (108 iesniegumi – 2015.gadā, 113 – 2016. un 74 – 2017.). Tas skaidrojams ar Bāriņtiesu likuma grozījumu pakāpenisku nostiprināšanos praksē – ierosinot lietu par aizgādības tiesību pārtraukšanu, vecāki tiek brīdināti par sekām, un viņiem uzdots sadarbībā ar sociālo dienestu noteiktā termiņā novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus. Bāriņtiesa lemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam un šķir bērnu no ģimenes tikai tadā gadījumā, ja vecāki šajā termiņā kavējas novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus.

Tāpat samazinājies arī iesniegumu skaits par tiesībām uz pirmsskolas izglītību: 63 iesniegumi 2015.gadā, 79 – 2016. un 59 – 2017. Ja attiecībā uz pirmsskolas izglītību iepriekš sūdzības pārsvarā bija saistītas ar piekļuvi izglītībai (vietu trūkums pašvaldības un maksa par izglītības ieguvu privātajos bērnudārzos), tad pārskata periodā tās vairāk attiecināmas uz tiesību nodrošināšanu pašā iestādē (droša vide, ēdināšanas maksas aprēķins u.tml.).

[3] Sākot ar 2017.gada 1.janvāri, pašvaldību saistošajos noteikumos ir jāpiemēro tāda daudz bērnu ģimenes definīcija, kāda tā ir noteikta Bērnu tiesību aizsardzības likumā: *“Ģimene, kuras aprūpē ir vismaz trīs bērni, to skaitā audžuģimenē ievietoti un aizbildnībā esoši bērni. Par daudz bērnu ģimenes bērnu uzskatāma arī pilngadīga persona, kas nav sasniegusi 24 gadu vecumu, ja tā iegūst vispārējo, profesionālo vai augstāko izglītību.”* Turklāt anotācijā ir norādīts, ka pašvaldību saistošajos noteikumos tiek lietotas ļoti atšķirīgas termina “daudz bērnu ģimene” definīcijas, tāpēc likumprojektā tika paredzēts konkrēts laika periods – 2016.gada 31.decembris, līdz kuram bija jānodrošina pašvaldību saistošo noteikumu atbilstība jaunajam regulējumam.

Diemžēl no pārskata periodā Tiesībsarga birojā saņemtajām sūdzībām izriet: lai gan likumā ir paredzēts šis pārejas periods, lielākās Latvijas pašvaldības (Rīga, Liepāja) to nav veikušas noteiktajā termiņā, savu rīcību pamatojot ar to, ka šī daudz bērnu ģimenes definīcija nav saistoša, ja atbalsts ģimenei nav noteikts ar likumu kā obligāti sniedzams tieši daudz bērnu ģimenei. Šim viedoklim pievienojās arī Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Taču, tiesībsarga ieskatā, tāda normas interpretācija ir pretrunā Bērnu tiesību aizsardzības likumā veikto grozījumu mērķim, kā arī maldina iedzīvotājus par pašvaldību atbalsta veidiem daudz bērnu ģimenēm.

Tiesībsargs ir aicinājis konkrētos iesniedzējus pašvaldību pieņemtos lēmumus pārsūdzēt administratīvā procesa ietvaros.

[4] Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.¹pants nosaka subjektus, kuriem nepieciešamas speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā. Starp tiem zvērināts tiesu

izpildītājs nav minēts, taču subjektu uzskaitījums nav izsmeļošs. Proti, likums noteic, ka speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā ir nepieciešamas “*jebkurai citai personai, ja ar tās pieņemtu pārvaldes lēmumu (it īpaši administratīvo aktu), faktisko rīcību vai cita veida darba vai dienesta pienākumu veikšanu tiek vai var tikt skartas bērna tiesības un tiesiskās intereses*”.

Tiesībsarga ieskatā, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.¹panta pirmās daļas 20.punkts jāpiemēro iespējami plaši, to attiecinot arī uz zvērinātiem tiesu izpildītājiem, jo ar viņu veiktām amata darbībām var tikt skartas bērna tiesības un tiesiskās intereses, piemēram, izpildot spriedumu lietā, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām.

Tādēļ tiesībsargs 2017.gadā vērsās Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomē un aicināja informēt zvērinātus tiesu izpildītājus par speciālo zināšanu nepieciešamību un veicināt to apguvi. Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padome ņēma vērā tiesībsarga rekomendāciju. Attiecīgi 2017.gadā zvērināti tiesu izpildītāji apmeklēja Latvijas Pašvaldību mācību centra organizētos kursus, bet 2018.gadā mācības organizēs pati padome.

[5] Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis vairākus iesniegumus no ārvalstīs dzīvojošiem Latvijas valstspiederīgajiem saistībā ar viņu bērnu tiesību pārkāpumiem. Skatot šos jautājumus, tiesībsargs secināja: līdz šim nav bijis skaidrs, kuras institūcijas un kad ir jāiesaista, kā arī kādā veidā vajadzētu nodrošināt Latvijas valsts pārstāvniecību tās valstspiederīgo bērnu lietās ārvalstīs.

Lai turpmāk efektīvāk risinātu sarežģītas situācijas, kas skar Latvijas bērnu tiesību aizsardzību ārvalstīs, 2017.gada nogalē Tieslietu ministrija, Ārlietu ministrija, Labklājības ministrija, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, tiesībsargs un biedrība “Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija” noslēdza starpinstitucionālās sadarbības vienošanos par Latvijas valstspiederīgo bērnu tiesību aizsardzību ārvalstīs. Vienošanās mērķis ir nodrošināt veiksmīgu sadarbību sekmīgai šo bērnu tiesību aizsardzībai ārvalstīs, un tā palīdzēs novērst līdz šim izveidojušos nelabvēlīgo praksi, ka iestādes sniedz savstarpēji nekoordinētu palīdzību.

[6] No tiesību normām izriet gan vecāku tiesības, gan arī pienākums izvēlēties bērnam to palīdzību viņa tiesību izmantošanā, kas atbilstu bērna labākajām interesēm. Taču situācija, kurā bērns paliek bez nevienas valsts pilsonības, nevar būt viņa labākajās interesēs. Tāpēc gadījumā, ja vecāki nerīkojas bērna interesēs, valsts pienākums ir iejaukties un viņu aizsargāt, līdzīgi kā tas šobrīd jau darbojas citos gadījumos, kad vecāki nerīkojas bērna interesēs.

Ņemot vērā faktisko situāciju, ka vecāki paši kūtri izmanto likumā paredzētās tiesības, pēc tiesībsarga domām, ir atbalstāma tiesiskā regulējuma pilnveidošana, lai ikvienam bērnam,

kuram ir tiesības uz Latvijas pilsonību, piedzimstot tā tiktu piešķirta automātiski, ja vien bērna vecāki no tās neatsakās, izvēloties citas valsts pilsonību. Nav pieļaujams reģistrēt jaundzimušu bērnu bez pilsonības, jo tas ir viņa tiesību uz pilsonību pārkāpums.

[7] Pārskata periodā tiesībsargs konstatēja, ka Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumos Nr.857 „Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” kā ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējs ir norādīts ne tikai aizbildnis, audžuģimene, ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas, bet arī internātskolas. No šo noteikumu 2.punkta var secināt, ka bērnu var nodot internātskolas direktora aprūpē. Taču jāuzsver, ka internātskola ir izglītības iestāde, kuras uzdevums ir izglītības programmu īstenošana. Internātskolā netiek nodrošināta bērnu ārpusģimenes aprūpe, un tā nav pielīdzināma bērnu aprūpes iestādei.

Tiesībsargs aicināja Labklājības ministriju sniegt priekšlikumus valdībai par nepieciešamajiem grozījumiem noteikumos Nr.857, novēršot to neatbilstību augstāka juridiskā spēka normatīvajiem aktiem un nepieļaujot iespēju ievietot bāreņus un bez vecāku gādības palikušos bērnus internātskolās, tās pielīdzinot ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām.

Tiesa, līdz 2017.gada nogalei šādi grozījumi netika veikti.

[8] Izvērtējot tiesībsarga veiktās pašvaldību aptaujas atbildes, secināms, ka pašvaldībās pastāv atšķirīga ēdināšanas pakalpojuma nodrošināšanas prakse bērniem pirmsskolas izglītības iestādēs. Daļa pašvaldību ēdināšanas pakalpojumu nodrošina par saviem resursiem (pavāru atalgojums, saimnieciskie izdevumi u.c.), un vecākiem jāapmaksā tikai pārtikas produktu izmaksas. Daļa pašvaldību iestādes virtuves bloka izmaksas iekļauj ēdināšanas maksas kopējās izmaksās, un tās apmaksā vecāki. Vēl ir pašvaldības, kas ēdināšanas pakalpojumu iepērk ārpalpojuma veidā, un vecāki apmaksā faktiskās izmaksas.

Turklāt pašvaldības dažādi arī izprot pienākumu noteikt tos izglītojamos, kuru ēdināšanas izmaksas tās sedz. Daļa pašvaldību šādas izglītojamo grupas ir noteikušas, daļa nav noteikušas vispār vai ir paredzētas izglītojamo grupas, kuru ēdināšanas izmaksas pašvaldība sedz daļēji.

No minētā izriet, ka valstī nav vienotas sistēmas bērnu ēdināšanas pakalpojuma finansēšanā un rēķinā iekļautās izmaksu pozīcijas ievērojami atšķiras atkarībā no ģimenes dzīvesvietas. Tādējādi ir konstatējams vienlīdzīgas attieksmes principa pārkāpums.

Veicot tēmas izpēti, tiesībsargs konstatēja, ka neviens normatīvais akts šobrīd skaidri nenosaka, kādiem izmaksu komponentiem būtu jāietilpst ēdināšanas pakalpojuma maksā.

Ņemot vērā, ka pašvaldībām nav vienotas metodikas, pēc kā vadīties, ēdināšanas pakalpojuma izmaksu pozīcijas, kas jāapmaksā vecākiem, ievērojami atšķiras. Vienlaikus secināms, ka neviens normatīvais akts arī nenosaka tiešu vecāku pienākumu segt sava bērna ēdināšanas izmaksas pirmsskolas izglītības iestādēs.

Tā kā pirmsskolas izglītības apguves process ir nesaraucami saistīts arī ar bērnu ēdināšanu izglītības iestādē, tiesībsarga ieskatā, ir jānosaka vienota metodika ēdināšanas pakalpojuma izmaksu aprēķinam un skaidri jāparedz, kādas izmaksas sedzamas no pašvaldības budžeta, bet kādas jāuzņemas bērnu vecākiem (pēc analogijas ar mācību līdzekļiem). Nav pieļaujams, ka vecāki, apmaksājot bērna ēdināšanas pakalpojumu, sedz izmaksas, piemēram, par zemes nodokli, pavāru algām u.c. Saimnieciskās izmaksas ir jāsedz no pašvaldības budžeta.

Lai novērstu pašvaldību nevienlīdzīgo praksi ēdināšanas pakalpojuma izmaksu segšanā, tiesībsargs aicināja Izglītības un zinātnes ministriju izstrādāt grozījumus Izglītības likumā, precizējot pašvaldības un bērnu vecāku pienākumus ēdināšanas pakalpojuma nodrošināšanā (apmaksā), kā arī izstrādāt vienotu metodiku ēdināšanas pakalpojuma izmaksu aprēķinam. Diemžēl Izglītības un zinātnes ministrija līdz šī pārskata ziņojuma sagatavošanas brīdim nav atbildējusi uz vairākkārtējiem tiesībsarga pieprasījumiem sniegt informāciju par veiktajiem pasākumiem nevienlīdzīgās attieksmes novēršanai un skaidru kritēriju ēdināšanas maksas aprēķinam noteikšanai.

[9] Pārskata periodā tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par stipendiju apmēra noteikšanu dažādās profesionālās pamatizglītības, arodizglītības un profesionālās vidējās izglītības iestādēs. Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka iesniegumā minētās izglītības iestādes atrodas dažādu ministriju padotībā. Izglītojamie, kas iegūst izglītību Kultūras ministrijas padotībā esošajā profesionālās izglītības iestādē, atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar tiem izglītojamajiem, kas iegūst izglītību Izglītības un zinātnes ministrijas padotībā esošajā profesionālās izglītības iestādē, jo izglītojamie valsts dibinātās izglītības iestādēs vienlīdzīgi apgūst profesionālās izglītības programmas pēc valsts apstiprinātiem standartiem, kā arī ārējos normatīvajos aktos tiem ir paredzētas vienlīdzīgas iespējas saņemt stipendiju, tostarp maksimālā apmērā.

Pārbaudē secināts, ka spēkā esošajā normatīvajā regulējumā nepastāv objektīvs un saprātīgs pamats atšķirīgajai attieksmei pret izglītojamajiem, kas apgūst profesionālās izglītības programmas valsts dibinātās izglītības iestādēs. Tāpēc pārbaudes lietā tika izteiktas rekomendācijas. Atbildot uz tām, tiesībsargs saņēma Kultūras ministrijas vēstuli, kurā norādīts, ka tās prioritāro pasākumu pieprasījums par stipendiju fonda paaugstināšanu ir ticis atbalstīts Ministru kabineta ārkārtas sēdē. Tas paredz stipendiju izlīdzināšanu ar Izglītības un

zinātnes ministrijas padotībā esošajām izglītības iestādēm. Finansējums ir piešķirts no 2018.gada 1.janvāra.

Vēstulē Kultūras ministrija izteica arī pateicību tiesībsargam par konkrētās problēmas aktualizēšanu, jo tiesībsarga atzinums būtiski palīdzējis argumentēt finansējuma nepieciešamību un sasniegt pozitīvu rezultātu.

[10] Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumu par bērna tiesību pārkāpumu, kas saistās ar pārāk agru mācību sākumu skolā. Iesniedzēja norādīja, ka viņas meitai, kura mācās 7.klasē, pirmā mācību stunda sākas plkst.8.20, turklāt reizi nedēļā ir noteikta arī 0.stunda, kura sākas plkst.7.30. Iesniedzēja uzskatīja, ka tādējādi tiek pārkāptas viņas bērna tiesības uz pilnvērtīgu miegu un veselību, tas ir, valsts līmenī neregulējot izglītības iestāžu darba laiku, bērnu veselībai tiek nodarīts kaitējums, jo iestādes pašas var noteikt nesamērīgi agru mācību sākuma laiku. Iesniedzējas gadījumā viņas bērnam, lai laikus paspētu uz izglītības iestādes noteikto 0.stundas sākumu, ir jāceļas plkst. 6.00, bet, lai paspētu uz pirmo stundu, – 6.40. Nepieciešamība tik agri celties nenodrošina bērnam iespēju pienācīgi izgulēties, kas savukārt nopietni kaitē viņa veselībai un attīstībai, un tādēļ ir uzskatāms par bērna tiesību pārkāpumu.

Tiesībsargs secināja, ka šobrīd spēkā esošie ārējie normatīvie akti mācību stundu sākuma laiku izglītības iestādēm nenosaka. Skolai ir rīcības brīvība iekšējo normatīvo aktu izstrādē, līdz ar to arī mācību sākuma laika noteikšanā.

Tiesībsargs veica dažādu pieejamo pētījumu par pusaudžu miegu analīzi un secināja, ka pārāk agrs izglītības iestāžu darba sākums ievērojumi palielina dažādus veselības riskus. Piemēram, nepietiekams miegs bērnam izraisa nogurumu, grūtības koncentrēties, aizkaitināmību, kā arī grūtības kontrolēt impulsus un emocijas. Dažkārt šāda veida simptomi var atgādināt uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindromu. Apkopotie pētījumu piemēri norāda arī uz likumsakarībām starp bērna miega paradumiem un mācību rezultātiem.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, tiesībsargs aicināja Veselības ministriju un Izglītības un zinātnes ministriju vērtēt iespējas noteikt pamatskolu un vidusskolu audzēkņiem vienotu mācību stundu sākuma pieļaujamo agrāko laiku.

[11] Kā jau minēts šī kopsavilkuma ievadā, visvairāk iesniegumu bērnu tiesību jomā 2017.gadā saņemts par saskarsmes tiesības īstenošanu.

Šīs tēmas kontekstā tiesībsargs uzsver, ka likums tieši nenosaka, ka bērna vislabākās intereses vispārīgi tiek interpretētas kā regulārs kontakts ar abiem vecākiem (saskarsmes tiesība). Tas izriet no ANO Bērnu tiesību konvencijas 18.pantā nostiprinātā principa, ka “*abi vecāki ir vienādi atbildīgi par bērna audzināšanu un attīstību*”. Proti, abiem vecākiem arī tad, ja viņi nedzīvo kopā, ir aktīva loma sava bērna audzināšanā, un arī bērnam ir vajadzība pēc

abiem vecākiem. Tas ir aplūkojams arī kontekstā ar konvencijas 7.pantu – tiesībām zināt savus vecākus un tiesībām būt viņu aizgādībā.

Ņemot vērā, ka augšana viena vecāka ģimenē var atstāt tiešu ietekmi uz bērna attīstību, jāprezūmē: ja vien nav pierādīts pretējais, nepārtraukta abu vecāku iesaistīšanās bērna dzīvē ir bērna labākajās interesēs. Taču prakse rāda, ka pārāk bieži bērni zaudē iespēju saglabāt kontaktu ar to no vecākiem, ar kuru nedzīvo kopā, piemēram, lielā attāluma vai visbiežāk – vecāku naidīgo attiecību dēļ.

Tāpat praksē samērā bieži jāaskaras ar gadījumiem, kad pretēji normatīvajam regulējumam saskarsmi ierobežo tieši kāds no bērna vecākiem, tādējādi pārkāpjot ne tikai otra vecāka, bet arī bērna tiesības. Turklāt nereti saskarsme tiek liegta arī pēc tam, kad spēkā ir stājies tiesas nolēmums par saskarsmes kārtības noteikšanu, neraugoties uz likuma bardzību, kas šādos gadījumos var tikt piemērota par tiesas nolēmuma nepildīšanu. Jāņem vērā, ka vecāka saskarsmes tiesība ir tiesību uz ģimenes dzīvi sastāvdaļa. Lēmumu par saskarsmes ierobežošanu var pieņemt tiesa vai atsevišķos likumā noteiktos gadījumos bāriņtiesa, vai iestāde, nevis kāds no bērna vecākiem.

Tiesībsargs konstatējis, ka valstī ir izveidots mehānisms bērna tiesību aizsardzībai, ja otrs vecāks nepilda tiesas nolēmumu par saskarsmes tiesības izmantošanas kārtību, bet tas nav efektīvs, kā arī nav vienotas bērnu tiesību speciālistu izpratnes un prakses, piemērojot saskarsmes aizliegumu vecākiem vai citām tuvām personām ar bērniem, kas šķirti no ģimenes. Tādēļ tiesībsargs 2018.gadā pievērsīs uzmanību krīzes centros ievietoto bērnu saskarsmes ar vecākiem un citām personām problemātikai un veicinās trūkumu novēršanu tiesību normu piemērošanā.

[12] Pārskata periodā tiesībsargs ir konstatējis gadījumus, kad bāriņtiesās – novada vai republikas pilsētas pašvaldības izveidota aizbildnības un aizgādības iestāde – darba laikā netiek nodrošināta iedzīvotāju pieņemšana, bāriņtiesu darbinieku pieejamība un Bāriņtiesu likumā noteikto pienākumu un notariālo funkciju izpilde darbinieku ilgstošas prombūtnes dēļ (atvaļinājums, slimība u.c.). Attiecīgi iedzīvotājiem nav iespējams saņemt dokumentus, konsultācijas, netiek atbildēts uz telefona zvaniem, tai skaitā, ja iedzīvotāji sniedz informāciju par iespējamiem bērnu tiesību pārkāpumiem, vardarbības gadījumiem. Būtiski, ka arī bērniem un personām ar ierobežotu rīcībspēju nav iespējams darba laikā vērsties bāriņtiesā gadījumos, kad nepieciešama palīdzība, pret viņiem ir vērstas vardarbība vai tiek aizskartas viņu tiesības. Arī Tiesībsarga biroja darbiniekiem, veicot savus darba pienākumus, atsevišķos gadījumos darba laikā ilgstoši nav izdevies sazināties ar bāriņtiesu darbiniekiem, jo viņi ir atvaļinājumā. Atzīstams, ka tas neatbilst labas pārvaldības principam.

Tādēļ tiesībsargs ir aicinājis Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju un Latvijas Pašvaldību savienību informēt Latvijas pašvaldības par nepieciešamību nodrošināt bāriņtiesu darbības nepārtrauktību darbinieku ilgstošas prombūtnes laikā, tas ir, nodrošināt darbinieku aizvietošanu atvaļinājumu, slimības laikā u.c. Tiesībsargs arī aicināja pievērst uzmanību nepieciešamībai pašvaldībā starp iesaistītajām institūcijām vienoties par rīcību neatliekamās situācijās ārpus bāriņtiesu darba laika un informēt par to iedzīvotājus, publicējot informāciju, lai tā ir viegli pieejama, piemēram, pašvaldības vai bāriņtiesas interneta mājaslapā, presē u.c. Sabiedrības informētībai katrā pašvaldībā ir būtiska nozīme bērnu drošības veicināšanā. Tāpat tiesībsargs arī aicināja sniegt pašvaldībām nepieciešamo metodisko atbalstu minētā jautājuma sakārtošanā.

[13] Salīdzinot situāciju ar 2016.gadu, pārskata periodā konstatēts, ka valsts sociālās aprūpes centros ievietoto jaunāka vecuma bērnu skaits ir samazinājies aptuveni uz pusi, uzlabojusies arī atsevišķu bāriņtiesu pieņemto lēmumu kvalitāte, kas liecina par pakāpenisku attieksmes maiņu pret bērna ievietošanu institūcijā. Lēmumos atspoguļotas darbības, ko bāriņtiesa veikusi, apzinot bērna radniekus, kas varētu kļūt par aizbildni, un meklējot audžuģimenes. Tomēr joprojām ir bāriņtiesas, kas apzina tikai vienu vai dažus pašus tuvākos bērna radniekus, bet audžuģimeni nemeklē un bērna ievietošanu institūcijā savos lēmumos pamato ar bērna interesēm.

[14] Tiesību akti skaidri noteic, ka likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem veic pašvaldība sadarbībā ar bērnu vecākiem, izglītības iestādēm, Valsts policiju, sabiedriskajām organizācijām un citām iestādēm.

Konkrēti Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants paredz: *pašvaldība uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmu izstrādā katram bērnam, kurš izdarījis Krimināllikumā paredzētās prettiesiskās darbības, vairāk nekā divas reizes izdarījis Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā paredzētās prettiesiskās darbības vai veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības.*

Ja uzvedības traucējumi ir konstatējami, bērnam nepieciešama speciāla, tieši viņa vajadzībām atbilstoša uzvedības sociālās korekcijas programma, jo bērnam ir vajadzīgs psiholoģisks un sociāls atbalsts. Jāapzinās, ka mērķim jābūt nevis bērna sodīšanai, bet uzvedības korekcijai, jo bērna antisociāla uzvedība ir sekas viņa tiesību uz pilnvērtīgu attīstību pārkāpumam agrākā bērnībā. Piemērot administratīvo sodu un likt pašam pārvērtēt savu uzvedību ir vienkāršākais risinājums, taču tas nedod rezultātu – sods nepalīdz mainīt uzvedību. Regulējums dod pašvaldībai rīcības brīvību, kurai institūcijai deleģēt šo pienākumu, un rīcības brīvību sadarbības partneru izvēlē.

Diemžēl pārskata periodā tiesībsargs ir konstatējis, ka joprojām lielākā daļa pašvaldību jau ilgstoši pienācīgi nepilda likumā noteikto pienākumu – savlaicīgi neizstrādā uzvedības korekcijas programmas bērniem ar antisociālu uzvedību. Savlaicīgi – tas ir tad, kad parādās pirmās pazīmes, un parasti tas notiek jau pirmsskolā. Taču, piemēram, sociālie dienesti norāda, ka ļoti bieži viņu redzeslokā nonāk ģimenes, kuru bērniem uzvedības problēmas ir bijušas jau agrā bērnībā, bet informācija tiek saņemta vien tad, kad bērns pusaudža vecumā jau ir izdarījis likumpārkāpumu. Faktu, ka informācija sociālo dienestu redzeslokā nonāk novēloti, apliecina arī reālā prakse – daudzviet uzvedības korekcijas programmas tiek izstrādātas tikai pēc Valsts policijas iniciatīvas jeb tad, kad bērns ir nonācis policijas redzeslokā. Taču policijas darbinieks noteikti nebija pirmais cilvēks, kurš pamanīja, ka bērnam ir uzvedības traucējumi.

Lai apzinātu šīs jomas praksi, periodiski – 2013., 2015. un 2017.gada nogalē – tiesībsargs veica situācijas atkārtotu izpēti, kuras rezultāti tika prezentēti tiesībsarga ikgadējā konferencē 2017.gada izskaņā.

Jau 2011.gadā tiesībsargs preventīvo darbu ar bērniem izvirzīja kā vienu no prioritātēm bērnu tiesību jomā. Monitoringa vizīšu laikā pašvaldību vadītāji tika aicināti uzlabot preventīvā darba veikšanu, bērnu tiesību aizsardzības subjekti tika izglītoti par preventīvā darba nozīmīgumu. Tomēr prakse rāda, ka darāmā vēl daudz. Turklāt esošais regulējums ir pārāk vispārīgs, tas dod pašvaldībām lielu rīcības brīvību darīt, ja tā izprot šī darba nozīmi, un lielu rīcības brīvību nedarīt, ja tā neizprot nepieciešamību.

Tādēļ pozitīvi vērtējama Tieslietu ministrijas iniciatīva izstrādāt Bērnu antisociālas uzvedības likumprojektu. Tas paredz lielāku konkrētību preventīvā darba organizēšanā un, kas īpaši būtiski, arī valsts finansējumu noteiktu pakalpojumu apmaksai. Līdz šim finansējums uzvedības sociālās korekcijas programmu īstenošanai bija tikai pašvaldības ziņā, un preventīvā darba pienācīgu neveikšanu varēja pamatot ar resursu trūkumu.

Pilsonisko un politisko tiesību joma

[15] Tiesības uz taisnīgu tiesu ir cilvēktiesību joma, kurā nemainīgi tiek saņemts visvairāk iesniegumu. Kopumā 2017.gadā saņemti 347 privātpersonu rakstiski iesniegumi, kas ir lielākais skaits pēdējo trīs gadu laikā (2016.gadā – 293 iesniegumi).

[16] Salīdzinot ar 2016.gadu, pieaudzis iesniegumu skaits, kuros personas paudušas sūdzības par tiesību uz aizstāvību īstenošanu un advokāta rīcību, kā arī sūdzības par pieeju tiesai. Tāpat būtiski iesniegumu skaits pieaudzis jautājumos par spriedumu izpildi un zvērīnātu tiesu izpildītāju rīcību. Par to 2017.gadā saņemti 56 iesniegumi (2016.gadā – 33).

Tiesas spriedumu izpilde arī bijis biežs temats Tiesībsarga biroja darbinieku sniegtajās klātienēs un telefona konsultācijās.

[17] Lai gan tiesībsargs nevar vērtēt tiesas pieņemto spriedumu pareizību, daudzi no iesniegumiem administratīvo tiesību jomā atklāj situācijas, ka to pamatā esošais strīds, iespējams, būtu ticis novērsts, ja personas laicīgāk būtu bijušas informētas par savām tiesībām un pienākumiem attiecībā ar valsts un pašvaldību iestādēm, kas ir cieši saistāms ar labas pārvaldības ievērošanu iestāžu darbā.

[18] Tiesībsargs ik gadu konstatē problemātiku attiecībā uz lietu izskatīšanas termiņiem tiesā un, tāpat kā iepriekšējos gados, arī 2017.gadā, saņemot šādu informāciju, sākotnēji aicināja lietas dalībniekus izmantot iespēju vērsties pie konkrēto tiesu priekšsēdētājiem, kuriem saskaņā ar likumu "Par tiesu varu" ir pienākums veikt uzraudzību pār lietu izskatīšanas termiņiem. Lai gan šāda satura iesniegumu skaits nav būtiski pieaudzis, tomēr arī 2017.gadā atsevišķās situācijās tiesībsargs ir izvēlējies pats vērsties pie tiesu priekšsēdētājiem ar lūgumu izvērtēt konkrētu tiesnešu darbu, konstatējot iespējamo vilcināšanos lietas izskatīšanā.

[19] Tiesībsargs 2017.gadā ir saņēmis vairākas sūdzības par Civilprocesa likuma 440.⁸ panta septītās un astotās daļas kārtībā pieņemtiem lēmumiem, norādot, ka tajos trūkst jebkāda pamatojuma tiesas vērtējumam. Piemēram, kādā pārbaudes lietā izskatītajā gadījumā Augstākā tiesa bija noraidījusi kasācijas sūdzību, to izvērtējot pēc būtības. Tomēr bieži vien personu sūdzības gan Augstākajā tiesā, gan arī apelācijas instancē noteiktu kategoriju lietās tiek atteikts pieņemt izskatīšanai rezolūcijas formā, pēc būtības atteikumu pamatojot tikai ar norādi uz piemērotu tiesību normu.

Lai gan tiesībsargs privātpersonām norāda, ka, ievērojot Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Satversmes tiesas līdzšinējo praksi un valstij atvēlēto rīcības brīvību šajā jomā, atteikuma ierosināt apelācijas tiesvedību ietveršana ļoti lakoniskā rezolūcijas formā pati par sevi nav prettiesiska, tomēr šāda prakse – lēmumā nenorādot nekādu tā motivāciju – neatbilst augstākam cilvēktiesību standartam. Tiesībsarga ieskatā, ir saprotams, ka rīcības sēdes lēmumam nav jābūt ļoti izvērstam, tomēr tam vajadzētu saturēt kaut nelielu pieņemtā lēmuma motivāciju. Pretējā gadījumā arī sabiedrībā tiek vairota neuzticība tiesas pieņemtajiem lēmumiem.

[20] Pārskata periodā savās atbildēs uz vairākiem iesniegumiem tiesībsargs ir atzinis, ka tiesības uz aizstāvību var tikt pakļautas noteiktiem ierobežojumiem, kā arī aicinājis privātpersonas savas tiesības izmantot godprātīgi. Piemēram, atbildot uz privātpersonas iesniegumu, tiesībsargs ir norādījis: lai gan Kriminālprocesa likuma 79.panta ceturtnās daļas

pirmajā teikumā ir iekļauta prasība par nepieciešamību nodrošināt nepārtrauktu aizstāvību, tomēr vienlaikus jāatzīst, ka aizstāvības nepārtrauktība kā cilvēktiesību elements nav absolūts. Tādi objektīvi kritēriji kā tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tiesu un advokātu noslogotība, iestāžu atrašanās dažādās pilsētās var ierobežot tiesības izvēlēties sev vēlamu valsts nodrošinātu aizstāvi.

[21] Tiesībsargs jau savā 2016.gada ziņojumā uzsvēra, ka pēdējos gados ir veikta virkne pasākumu, lai tiesu sistēmu uzlabotu un padarītu efektīvu, tomēr šīs reformas nav būtiski veicinājušas sabiedrības uzticamību tiesu darbam kopumā. Tāpat, ņemot vērā to, ka viens no tiesu sistēmas kvalitātes rādītājiem ir tieši tiesas pieejamība, tiesībsargs jau vairākus gadus norāda uz to, ka mazaizsargātajām personām ir ierobežota pieejamība tiesai un nav pietiekama valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība. Tomēr šiem aspektiem nav pievērsta pietiekama uzmanība.

Ievērojot minēto, tiesībsargs 2018.gadā īpašu uzmanību pievērsīs tieši jautājumam par mazaizsargāto personu tiesībām uz efektīvu un kvalitatīvu juridisko palīdzību, kuras nepieejamība var ierobežot arī personas tiesības uz taisnīgu tiesu.

[22] Tiesībsargs regulāri konsultē personas par Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā iekļautajiem priekšnosacījumiem un gadījumiem, kādos personai var piešķirt valsts nodrošināto juridisko palīdzību. Tāpat ik gadu tiek saņemts liels skaits iesniegumu, kuros pausta kritika par personām nodrošinātās juridiskās palīdzības kvalitāti. 2017.gadā šāda satura iesniegumu skaits, lai arī nedaudz, tomēr ir pieaudzis, turklāt šādas sūdzības tiek saņemtas arī mutvārdu konsultāciju ietvaros. Galvenokārt personas sūdzas par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības kvalitāti, ko nodrošina zvērināti advokāti.

Ievērojot pastāvošo tendenci, tiesībsarga ieskatā, ir būtiski parūpēties par to, lai uzlabotu ne tikai valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sistēmu kopumā, bet arī veiktu konkrētus pasākumus šo pakalpojumu efektīvai nodrošināšanai. Pēc grozījumiem Administratīvā procesa likumā un Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā personām ir paredzēta iespēja saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību administratīvajās lietās. Lai gan tiesībsargs ir saņēmis iesniegumus, kuros personas un iestādes (tiesas) vērtējums par konkrēto administratīvo lietu sarežģītības pakāpi ir atšķirīgs, tomēr uzskata, ka valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršana administratīvajās lietās ir solis pareizajā virzienā, un nākamā joma, kas būtu pārskatāma, ir juridiskās palīdzības saņemšana Satversmes tiesas procesā.

Tiesībsarga ieskatā, valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nesniegšana trūcīgām un maznodrošinātām personām, vēršoties Satversmes tiesā, nesamērīgi ierobežo Satversmes

92.pantā garantētās tiesības. Tādēļ tiesībsargs 2017.gadā ir vērsies Saeimas Juridiskajā komisijā, aicinot to iesniegt priekšlikumus grozījumiem Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā, paredzot iespēju personām ar zemiem ienākumiem saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību prasības iesniegšanai un tiesvedībai Satversmes tiesā.

Jāuzsver, ka Tiesībsarga birojā regulāri palīdzību meklē arī personas, kuras vēlas saņemt konsultācijas par vērsanos Eiropas Cilvēktiesību tiesā, un šādu iesniegumu skaits 2017.gadā ir pieaudzis. Latvijas normatīvie tiesību akti neparedz valsts apmaksātu juridisko palīdzību sūdzības iesniegšanai un tiesvedībai Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Tikai gadījumā, ja personas iesniegtā sūdzība tiek pieņemta izskatīšanai un turpmākajai tiesvedībai ir nepieciešama kvalificēta juridiskā palīdzība, tās nodrošināšana praksē tiek risināta ar Latvijas Zvērinātu advokātu padomes palīdzību.

Savas kompetences ietvaros tiesībsargs cenšas sniegt personām palīdzību, kā arī norāda uz pieejamajiem informatīvajiem materiāliem gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas mājaslapā, gan citās vietnēs. Tomēr Tiesībsarga likums tam neparedz tiesības pārstāvēt privātpersonu Eiropas Cilvēktiesību tiesā vai sniegt juridisko palīdzību sūdzības sagatavošanai, kas ir visbiežākais lūgums no privātpersonām, kas atrodas ieslodzījuma vietās.

Jāatzīmē, ka personām ieslodzījumā ir ierobežotas iespējas izmantot interneta resursus, un tām pamatā tiek nodrošināta piekļuve tikai Eiropas Cilvēktiesību tiesas mājaslapai, portālam *www.likumi.lv* un Latvijas tiesu mājaslapām. Turklāt arī 2017.gadā ir saglabājusies iepriekš identificētā problēma, ka virkne noderīgu informatīvo materiālu Eiropas Cilvēktiesību tiesas mājaslapā nav pieejami latviešu valodā, kas apgrūtina sūdzības sagatavošanu.

[23] 2017.gadā joprojām liels skaits sūdzību tika saņemts par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību vai bezdarbību nolēmumu izpildes procesā. Kopumā 2017.gadā tiesībsargs saņēma 15 iesniegumus, kas attiecās uz sūdzībām par nolēmumu izpildi kā tādu, savukārt 41 iesniegums tika adresēts tieši saistībā ar sūdzībām par zvērinātu tiesu izpildītāju darbībām vai pieņemtajiem lēmumiem nolēmumu izpildes laikā. Tāpat samērā daudz tika saņemti elektroniskā pasta iesniegumi, kā arī gan klātienē, gan telefoniski sniegtas aptuveni 90 mutiskas konsultācijas, kas saistītas ar nolēmumu izpildes jautājumiem.

Līdzīgi kā iepriekš, arī 2017.gadā sūdzībās pārsvarā norādīts uz tādu tiesu izpildītāju iespējami nepamatotu rīcību kā piedziņas vērsanu uz parādnieka darba samaksu, tai pielīdzinātajiem maksājumiem un citām naudas summām, nesaglabājot likumā noteiktos naudas līdzekļus vai vēršot piedziņu uz tādām naudas summām, uz kurām likums aizliedz vērst piedziņu. Vienlaikus salīdzinoši ar iepriekšējiem gadiem 2017.gada griezumā tika konstatēts pieaugošs sūdzību skaits, kas saņemts saistībā ar tiesu izpildītāju rīcību, vēršot

piedziņu uz parādnieku naudas līdzekļiem, jo īpaši uz Civilprocesa likuma 596.pantā minētajiem sociālās palīdzības pabalstiem un valsts sociālajiem pabalstiem.

Minētā iemesla dēļ tiesībsargs 2017.gadā uzsāka pētījumu par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību, vērsot pieziņu uz parādnieka darba samaksu, tai pielīdzinātajiem maksājumiem un citām naudas summām.

Jāpiebilst, ka pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis arī vairākas parādnieku sūdzības par pārmērīgi augstajām tarifu maksām, ko kredītiestādes vai citi maksājumu pakalpojumu sniedzēji piemēro par zvērinātu tiesu izpildītāju rīkojumu par naudas līdzekļu apķīlāšanu pieņemšanu izpildei un pārskaitījumu veikšanu zvērināta tiesu izpildītāja depozīta kontā. Ņemot vērā, ka kredītiestādes vai citi maksājumu pakalpojumu sniedzēji ir privāttiesību subjekti, kas tiesu izpildītāju sūtīto rīkojumu izpildei patērē savus resursus, ir saprotama to vēlme noteikt savu pakalpojumu maksu par lietā veicamajām darbībām. Vienlaikus, kā tika konstatēts izpētes ietvaros, šādas pakalpojumu maksas atsevišķās kredītiestādēs ir noteiktas pat vairāku desmitu eiro apmērā, tāpēc gadījumā, kad pret parādnieku ir uzsāktas vairākas izpildu lietas, kopējā tarifu maksa var pārsniegt pat 100 eiro.

[24] Tiesībsargs 2017.gadā regulāri saņēma dažāda rakstura sūdzības, kurās personas norāda uz tiesībsargājošo institūciju prettiesiskajiem lēmumiem vai rīcību dienesta pienākumu izpildē. Kā izriet no saņemtajiem iesniegumiem, visbiežāk šādas sūdzības tiek izteiktas attiecībā uz Valsts policijas pieņemtajiem lēmumiem par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu vai administratīvā pārkāpuma lietvedību, kā arī par amatpersonu rīcību un lēmumiem minēto procesu ietvaros.

Iesniedzēji norāda, ka lēmumos netiek izvērtēti, viņu ieskatā, būtiski lietas apstākļi, liecības vai citi pierādījumi. Diemžēl bieži jākonstatē, ka tiesībsargam minētos argumentus iesniedzēji nav izmantojuši, apstrīdot pieņemto lēmumu, vai arī tos ir norādījuši jau pēc apstrīdēšanas termiņa beigām.

Vērtējot personu iesniegtās sūdzības par pirmstiesas kriminālprocesu, redzams, ka tās izteic gan noziedzīgā nodarījumā cietušās personas, gan personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Cietušās personas vērs tiesībsarga uzmanību uz, viņuprāt, nepamatota lēmuma par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu vai lēmuma par kriminālprocesa izbeigšanu pieņemšanu, kas pēc būtības paredz, ka vainīgā persona netiks sodīta, un tādējādi cietušajam tiks liegtas jebkādas tiesības uz nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu. Savukārt personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, visbiežāk norāda uz, viņuprāt, nepamatotu kriminālprocesa uzsākšanu, nepareizu nodarījumu kvalifikāciju, pirmstiesas izmeklēšanas novilcināšanu, iejaukšanos privātajā dzīvē, interešu konfliktu, kā arī citiem procesa virzītāja rīcības aspektiem.

[25] Tiesībsargs 2017.gadā ir saņēmis 34 personu iesniegumus, kuros norādītie apstākļi ir aplūkojami Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5.pantā noteikto tiesību uz brīvību un drošību ietvarā – drošības līdzekļu piemērošana un personu aizturēšana.

Vērtējot 2017.gadā saņemtos iesniegumus šīs tēmas kontekstā, secināms, ka liela daļa no tiem ir bijusi par apcietinājuma periodiskās kontroles veikšanas tiesiskumu. Atbildot uz iesniegumiem, tiesībsargs informē apcietinātās personas, ka atbilstoši Kriminālprocesa likumam apcietinātajai personai, tās pārstāvim vai aizstāvim ir tiesības jebkurā laikā vērsties ar atkārtotu pieteikumu pie izmeklēšanas tiesneša vai pēc iztiesāšanas uzsākšanas – pirmās instances tiesā, lai tiktu izvērtēts jautājums par apcietinājuma turpmākas piemērošanas nepieciešamību. Un tikai gadījumā, ja iestāsies Kriminālprocesa likuma 281.panta trešajā daļā minētie nosacījumi, pieteikums var tikt noraidīts bez tā izskatīšanas mutvārdu procesā. Turklāt Kriminālprocesa likuma 281.panta ceturrtā daļa paredz nosacījumu, saskaņā ar kuru jautājumu par turpmāku apcietinājuma nepieciešamības izvērtēšanu, iestājoties noteiktiem apstākļiem, veic izmeklēšanas tiesnesis vai pirmās instances tiesa pēc savas iniciatīvas.

[26] Tiesībsargs pilsonisko un politisko tiesību jomā ik gadu pievērš uzmanību personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšanai. Tiesībsargs jau 2016.gadā puda viedokli par to, ka tikai pēdējos gados var novērot personu ar garīga rakstura traucējumiem vai viņu tuvinieku aktīvāku rīcību, meklējot veidus un iespējas, kā aizsargāt personu tiesības un intereses un atsevišķos gadījumos jau panākt kompensāciju par iespējamu pārkāpumu. Arī pārskata periodā minētā tendence saglabājusies.

Lai gan Tiesībsarga birojā saņemto iesniegumu skaits no personām ar garīga rakstura traucējumiem par iespējami pieļautajiem pārkāpumiem nav būtiski palielinājies, tomēr saņemto telefonzvanu no psihoneiroloģiskajām slimnīcām un sociālās aprūpes centriem, kā arī klātienē sniegto konsultāciju skaits ir pieaudzis. Personas interesējas gan par savām tiesībām, atrodoties institūcijā, gan par rīcībspējas ierobežojuma tiesiskajām sekām, noteikto ierobežojumu pārskatīšanu, ieceltā aizgādņa tiesībām un pienākumiem, par tiesībām uz brīvību, uz privāto dzīvi, vārda brīvību un citiem būtiskiem tiesību un interešu aspektiem.

Ievērojot minēto, tiesībsargs pārskatā periodā ir sniedzis personām gan skaidrojumus par cilvēktiesību aspektiem, gan vērtējis iespējami pieļautos pārkāpumus un formulējis rekomendācijas institūcijām, atsevišķos gadījumos lūdzis veikt pārbaudes gan Labklājības ministrijai, gan Veselības inspekcijai, kā arī pats veicis pārbaudes atsevišķās institūcijās, kurās uzturas personas ar garīga rakstura traucējumiem.

Nemot vērā to, ka darbs šajā nozarē ir grūts uzdevums visām iesaistītajām personāla kategorijām, tiesībsargs uzskata, ka ikvienam psihiatriskās ārstniecības iestādes darbiniekam,

kurš ir iesaistīts pacienta ārstēšanā un aprūpē, ir būtiski izprast cilvēktiesību standartus, lai pēc iespējas mazinātu sliktas apiešanās riskus.

[27] Tiesībsarga birojā 2017.gadā ir saņemti vairāki iesniegumi par datu aizsardzību tiesā, galvenokārt par informācijas apstrādi Tiesu informatīvajā sistēmā.

Vienā no iesniegumiem persona pauda viedokli, ka tiesu iestādes neievēro Fizisko personu datu aizsardzības likuma prasības, neregistrējot Datu valsts inspekcijā datu aizsardzības speciālistu personas sensitīvo datu apstrādei.

Atbildot uz iesniegumu, paskaidrots, ka vispārīgi datu apstrāde lietu izskatīšanas mērķiem tiesā nav jāreģistrē Datu valsts inspekcijā, pat ja atsevišķās lietās var tikt izpausti arī privātpersonu sensitīvie dati, jo reģistrācijas pienākums attiecas uz primāro apstrādes mērķi. Tomēr pēc būtības atšķirīga varētu būt situācija, ja sensitīvie personas dati tiesā tiktu apstrādāti citiem mērķiem, kas nav saistīti ar konkrēto tiesas spriešanas un lietu vešanas funkciju.

Gadījumā, ja konkrētas lietas izskatīšanas laikā rastos aizdomas, ka personas sensitīvo datu apstrāde tiek veikta, pārsniedzot likumā "Par tiesu varu" un citos tiesu darbību regulējošajos normatīvajos aktos noteikto mērķi, iesniedzēji tika aicināti vērsties ar sūdzību Datu valsts inspekcijā, kuras kompetencē saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likumu ir pieņemt lēmumus un izskatīt sūdzības, kas saistītas ar personas datu aizsardzību.

[28] Aicinājumu izmantot nacionālo tiesību aizsardzības mehānismu tiesībsargs pauda, arī atbildot uz privātpersonas iesniegumu, kurā tā uzsvēra, ka pilnu (neanonimizētu) tiesas nolēmumu, kas ietver personas vārdu, uzvārdu, personas kodu un personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem un sodāmību krimināllietā, glabāšana Tiesu informatīvajā sistēmā ir atzīstama par datu aizsardzības pārkāpumu.

Saņemtie iesniegumi apliecina, ka datu aizsardzības jautājumi tiesu darbā skar plašu personu loku un Tiesu informatīvajā sistēmā tiek glabāts ļoti liels personas datu apjoms, tādējādi radot augstus datu aizsardzības pārkāpumu riskus. Jebkura sistēma var tikt pilnveidota, lai pēc iespējas mazinātu iespējamo tiesību uz privāto dzīvi aizskārumu privātpersonām. Turklāt no 2018.gada 25.maija tiks piemērota jaunā Vispārīgā datu aizsardzības regula, kas radīs jaunus izaicinājumus tiesību uz datu aizsardzību ievērošanā. Tādēļ 2018.gadā tiesībsargs plāno plašāk pievērsties cilvēktiesību jautājumiem, kas saistīti ar personas datu aizsardzību tiesā, aicinot uz diskusiju atbildīgās institūcijas par datu aizsardzības prasību ievērošanu un datu apstrādi tiesu darba vajadzībām.

[29] Cilvēka audu un šūnu transplantācijai ir nozīmīga loma neārstējamu slimību ārstēšanā, tomēr vienlaikus pacientu vajadzības pēc orgānu transplantācijas globālā līmenī

netiek nodrošinātas. Lai gan valstis tiek mudinātas veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai palielinātu orgānu transplantu skaitu, ir svarīgi nodrošināt, ka šie pasākumi ir ne tikai efektīvi, bet arī nodrošina personu cilvēktiesības un pamatbrīvības. Jautājumi par cilvēka audu un orgānu transplantāciju ir cieši saistīti ar cilvēka cieņas, identitātes un integritātes aizsardzību, kā arī cilvēku tirdzniecību. Šo jautājumu aktualitāti demonstrē Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesvedībā esošās lietas, ziņojumi ANO Cilvēktiesību padomē, izskatītās nacionālo tiesu lietas, kā arī virkne dažādu tiesību dokumentu.

Latvijai minētā tēma ir it īpaši aktuāla, jo Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra šajā jautājumā pamatā balstās uz lietām pret Latviju, kuros tiesa atzinusi cilvēktiesību pārkāpumus. Valsts mērogā joprojām ir svarīgi atbildēt uz jautājumu, vai Latvijā pēc Eiropas Cilvēktiesību tiesā zaudētajām lietām ir izveidotas un pastāv efektīvas procesuālās tiesību aizsardzības garantijas, lai nodrošinātu personu tiesību aizsardzību pret patvaļu audu un orgānu izņemšanā un izmantošanā.

Lai rastu atbildes uz iepriekš minētajiem jautājumiem, tiesībsargs 2017.gadā veica pētījumu, kura mērķis bija noskaidrot audu un orgānu izņemšanai nepieciešamos priekšnoteikumus Latvijā attiecībā uz miruša donora iepriekš sniegto atļauju vai aizliegumu un izvērtēt to atbilstību cilvēktiesību standartiem.

Līdztekus iegūtajiem secinājumiem pētījuma noslēgumā tika sniegtas arī vairākas apjomīgas rekomendācijas. Piemēram, likums "Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā" (Orgānu likums) šobrīd satur pretrunīgas tiesību normas, kas rada šaubas par valstī pastāvošo piekrišanas sistēmu un rīcību gadījumos, kad mirušās personas griba nav zināma. Lai novērstu šaubas par Orgānu likuma normu savstarpējo mijiedarbību, tā vispārējā daļā būtu iekļaujama tieša norāde uz to, ka gadījumā, kad personas griba nav zināma un nav noskaidrojama, iestājas prezumpcija, ka persona ir atļāvusi izmantot savus audus un orgānus pēc nāves.

Tāpat šobrīd pastāvošā prezumpcija par personas vēlmi kļūst par donoru, ja tam pretējs ieraksts nav izdarīts Iedzīvotāju reģistrā, ir balstīta uz abstraktu pieņēmumu sabiedrības vēlmēm, nevis konkrētiem datiem. Ņemot vērā, ka nepastāv tiesiski nostiprināts pienākums informēt sabiedrību par orgānu ziedošanu un nav pamats uzskatīt, ka personas būtu informētas par orgānu ziedošanas procesu un savām tiesībām, jāsecina, ka valsts šobrīd nav nodrošinājusi efektīvas tiesību aizsardzības garantijas pret patvaļu. Tādēļ Orgānu likumā ir jānostiprina arī Veselības ministrijas pienākums veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai informētu sabiedrību par audu un orgānu transplantāciju, kā arī aicinātu personas pārrunāt orgānu ziedošanu ar saviem tuviniekiem.

Tādējādi tiesībsargs aktualizēja jautājumu par nepieciešamību veikt sabiedrības informēšanas pasākumus par miruša cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošanu medicīnā pēc nāves. Šo pasākumu ietvaros ir nepieciešams skaidrot donoru piekrišanas orgānu ziedošanai nepieciešamību un nozīmi.

[30] Tiesības uz vārda brīvību ir demokrātiskas sabiedrības pamatvērtība, minēto tiesību aizsardzība ir viena no tiesībsarga darba prioritātēm. Ņemot vērā, ka tiesības uz vārda brīvību aptver gan tiesības uz uzskatu brīvību, gan tiesības saņemt un izplatīt informāciju, tiesībsargs ne tikai izskata privātpersonu iesniegumus, bet arī pēc savas iniciatīvas aktīvi iesaistās minēto tiesību aizsardzībā.

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis un izskatījis 14 privātpersonu iesniegumus, kas ir vairāk nekā iepriekšējā gadā. Iesniegumu skaits ir ievērojami palielinājies saistībā ar personas tiesībām brīvi paust uzskatus, sasniedzot lielāko skaitu pēdējo trīs gadu laikā. Turpretim kopumā ir samazinājies iesniegumu skaits saistībā ar preses brīvības aizsardzību, savukārt iesniegumu apjoms par personas tiesībām brīvi saņemt un izplatīt informāciju ir nemainīgs.

[31] Pārskata periodā tiesībsargs ir sniedzis viedokli plašsaziņas līdzekļos saistībā ar deputātu komunikāciju ar sabiedrību sociālajos tīklos darba laikā, konkrētāk, domes sēžu norises laikā.

Tiesībsarga ieskatā, ir būtiski uzsvērt, ka mūsdienās sociālie tīkli ieņem nozīmīgu lomu komunikācijā ar sabiedrību. Nereti tieši ar sociālo tīklu starpniecību ir iespējams visātrāk un ērtāk nodot nozīmīgu informāciju iedzīvotājiem. Tādējādi valsts pārvaldei būtu jāklūst modernāki, pieļaujot iespēju informēt sabiedrību dažādos veidos. Ja deputāti izmanto sociālos tīklus, lai sazinātos ar iedzīvotājiem par aktuāliem domes dienaskārtības jautājumiem, tad šāda saziņa ir atbalstāma. Deputātiem ir pat pienākums atbildēt uz iedzīvotāju jautājumiem un sniegt skaidrojumu par domes sēdēs lemtu. Tomēr, ja deputāts sēdes laikā sociālos tīklus izmanto izklaidei, šāda rīcība nav uzskatāma par darbību iedzīvotāju interesēs un nebūs atbalstāma.

[32] Aizvadītajā gadā tiesībsargs ir secinājis, ka sabiedrībā aizvien aktuālāks ir kļuvis jautājums par pašvaldības informatīvo izdevumu juridisko statusu un saturu. Jāatzīmē, ka Tiesībsarga birojā ar iesniegumu pārsvarā vēršas tieši domes deputāti saistībā ar tiesībām paust savus uzskatus, nevis pašvaldības iedzīvotāji par tiesībām saņemt informāciju.

Pārskata periodā tiesībsargs ir izskatījis pārbaudes lietu par pašvaldības domes opozīcijas deputātu tiesībām paust viedokli pašvaldības informatīvajā izdevumā. Lai gan

pārbaudes lietā netika konstatēts Satversmes 100.panta pārkāpums, tiesībsargs sniedza savu atzinumu par vairākiem jautājumiem.

Proti, tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldību informatīvie izdevumi veic sabiedrisko attiecību, nevis žurnālistikas funkciju. Tiem nepiemīt redakcionālā neatkarība likuma "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" izpratnē. Tādējādi šo pašvaldību izdevumu galvenais mērķis ir nodrošināt sabiedrības informētību, atspoguļojot politiski neitrālu saturu.

Attiecīgās pašvaldības teritorijas iedzīvotājiem ir jābūt informētiem gan par pašvaldības funkciju saturisko daļu, gan arī par mehānismiem un metodēm šo funkciju realizēšanai. Šos uzdevumus lieliski var pildīt pašvaldības informatīvais izdevums, kas nebūtu uzskatāms tikai par attiecīgās domes priekšsēdētāja informatīvo platformu.

Vārda brīvības un plurālisma princips pieprasa nodrošināt iespēju informatīvajā izdevumā publicēt gan pozīcijas, gan opozīcijas viedokli. Tāpat iespēju robežās jāļauj izdevumā izteikties iedzīvotājiem par viņiem būtiskiem jautājumiem. Regulāra šo principu neievērošana bez pamatota mērķa var novest pie vārda brīvības pārkāpuma.

[33] Kopumā 2017.gadā no ieslodzījuma vietām saņemti vairāk nekā 600 iesniegumu. Salīdzinoši ar 2016.gadu kopējais šādu iesniegumu skaits ir samazinājies par aptuveni 100.

Nemainīgi lielākā daļa sūdzību tiek saņemta par dažāda rakstura jautājumiem, kas saistīti ar apcietinājuma vai soda izpildes praktisko nodrošinājumu. Tās ietver ieslodzīto dažādu tiesību un pienākumu realizēšanu Latvijas cietumos, piemēram, ikdienas vajadzību praktisko nodrošināšanu, tiesību uz saziņas ar radniekiem realizāciju, dažādu apsvērumu dēļ pārvietošanu uz citu cietumu vai citu kameru viena cietuma ietvaros, izglītības un nodarbinātības jautājumi u.tml.

Nemainīgā apjomā tiesībsargs turpina saņemt ieslodzīto iesniegumus, kuros personas lūdz sniegt dažāda rakstura informāciju par to, ko tieši viņi cietumā drīkst pieprasīt par valsts līdzekļiem, kā izpaužas vienas vai otras tiesības realizēšana ieslodzījuma vietā u.tml. Vienlaikus saņemtas sūdzības arī par labas pārvaldības principa pārkāpumiem – netiek sniegtas atbildes uz personu iesniegumiem vai arī tās nav pietiekami motivētas.

Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, samazinājies sūdzību skaits par cietuma darbinieku fiziskā spēka pielietošanu vai savstarpējo vardarbību kameras biedru vidū, kā arī aspektā par hierarhiskās sistēmas dominēšanu cietumā. Sūdzību skaita samazināšanos par cietuma darbinieku pretlikumīgām rīcībām iespējams skaidrot ar 2015.gada 1.novembrī izveidoto Iekšējās drošības biroju. Līdz ar to lielākā daļa sūdzību par cietuma darbinieku iespējamiem likumpārkāpumiem tiek adresēta šai izmeklēšanas iestādei.

Tomēr tiesībsargs turpina saņemt sūdzības par cietuma darbinieku nelaipno attieksmi, ieslodzītā iebiedēšanu, morālu ietekmēšanu kā draudu veidā, tā arī piedāvājot dažāda veida

labumus un privilēģijas. Šādos gadījumos tiesībsargs personai iesaka izmantot valstī izstrādāto tiesību aizsardzības mehānismu un vērsties pie cietuma priekšnieka vai Ieslodzījuma vietu pārvaldē. Tiesa, tiesībsargs ir saņēmis arī signālus, ka vispārīgi cietuma administrācija un Ieslodzījuma vietu pārvalde nav efektīvs sūdzību izskatīšanas mehānisms, līdz ar to ir plānots pievērst uzmanību šim jautājumam.

[34] Saeima, lemjot par 2018.gada budžetu, atbalstīja papildu finansējuma piešķiršanu tiesībsargam, kas ļauj stiprināt Tiesībsarga biroja kapacitāti preventīvajām vizītēm iestādēs, kurās personām ir vai varētu tikt ierobežota brīvība, lai novērstu spīdzināšanu un nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu apiešanos. Līdz ar to tiesībsargs 2018.gadā regulāri apmeklēs iestādes, kurās personām ir vai varētu tikt ierobežota brīvība.

Vienlaikus tiesībsargs 2017.gadā vērsās gan starptautiskajās, gan nacionālajās institūcijās, informējot par Latvijas valdības spertajiem soļiem tuvāk tā sauktās Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokola ratificēšanai un vienlaikus norādot, ka nav pieļaujama vilcināšanās attiecībā uz nacionālā preventīvā mehānisma izveidi Latvijā, kā arī aicinot sniegt atbalstu minētā Papildprotokola ratificēšanas nepieciešamībai, kas nākotnē novērstu cilvēktiesību pārkāpumus iestādēs, kurās atrodas mazaizsargātie cilvēki.

Šobrīd vēl aizvien tikai divas no Eiropas Savienības dalībvalstīm, no kurām viena ir Latvija, bet otra Slovākija, nav ne parakstījušas, ne ratificējušas Spīdzināšanas konvencijas Papildprotokolu. Savukārt tas gan nacionālajā, gan starptautiskajā līmenī rada nepareizus priekšstatus par valsts apņemšanos novērst iespējamus spīdzināšanas un/vai sliktas apiešanās, vai sodīšanas riskus.

[35] Normatīvie akti un politikas plānošanas iniciatīvas tiek izstrādātas valstiskā līmenī, sadarbojoties vairāku ministriju, valsts un tiesībsargājošo iestāžu pārstāvjiem, taču daudz mazāka loma politikas plānošanā tiek pievērsta pašvaldībām. Tomēr tieši vietējās pašvaldības un to darbinieki ir tie speciālisti, kuri visvairāk zina par vietējiem iedzīvotājiem, to problēmām un vajadzībām. Tāpat pie pašvaldību speciālistiem vērsas gan potenciālie cilvēku tirdzniecības upuri, gan cilvēki, kas tirdzniecībai jau tikuši pakļauti. No šo speciālistu kompetences un resursiem var būt arī atkarīgs, vai persona saņem nepieciešamo atbalstu, ko Latvija ir apņēmusies sniegt, ieviešot Eiropas Parlamenta un Padomes 2011.gada 5.aprīļa Direktīvu Nr.2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību.

Tiesībsargs 2017.gadā turpināja iesaistīties valsts politikas cilvēku tirdzniecības apkarošanā novērtēšanā, un tā ietvaros prezentēja pētījumu "Latvijas pašvaldības sociālo dienestu, bāriņtiesu un Nodarbinātības valsts aģentūras filiāļu izpratne par savu lomu cilvēku

tirdzniecības upuru identificēšanas procesā”. Pētījumā konstatēts, ka liels skaits institūciju pamatā sevi redz tikai kā informatorus, kuri ziņo policijai noziedzīga nodarījuma izmeklēšanai. Šādi uztverot savu lomu, tiek piemirsts sociālās palīdzības aspekts, kam atbilstoši konkrēto aptaujāto institūciju kompetencei būtu visneatliekamākā loma. Šis apstāklis līdz ar sniegto informāciju par iestāžu rīcības modeļiem apliecina, ka ne visas institūcijas izprot sociālās rehabilitācijas pakalpojuma cilvēku tirdzniecības upuriem piešķiršanas sistēmu Latvijā. Kā norādīts pētījumā, institūciju darbinieku apmācībai ir pievēršama sevišķa nozīme, ļaujot sekmīgāk atpazīt potenciālos cilvēku tirdzniecības upurus, to vajadzības un atbalsta sniegšanas iespējas.

Vienlaikus pētījums arī atspoguļo vairākus labās prakses piemērus Latvijas pašvaldību iestāžu darbā, un tiesībsargs cer, ka tie rosinās arī pārējās pašvaldības aktīvāk iesaistīties cilvēku tirdzniecības risku mazināšanā savā administratīvajā teritorijā, kā arī atbalsta sniegšanā jau identificētajiem cilvēku tirdzniecības upuriem.

[36] Visa aizvadītā gada ietvaros tiesībsargs vairākkārt aktualizēja nepilsoņu tematiku. Tika skaidrotas Latvijas nepilsoņa un bezvalstnieka statusa atšķirības Latvijas un ārvalstu žurnālistiem.

Tiesībsargs uzskata, ka būtu nepieciešams uzsākt diskusiju par līdzšinējā termina “nepilsonis” maiņu, jo tas ir maldinošs un rada negatīvu pieskaņu. Šim nolūkam tiesībsargs 2017.gada rudenī ir vērsies gan pie Saeimas priekšsēdētājas, gan pie Ministru prezidenta, sniedzot konkrētus priekšlikumus nepilsoņu problemātikas risināšanai. Tiesībsargs uzsver, ka nepilsoņa statuss savulaik tika veidots kā pagaidu statuss, nevis Latvijas pilsonības paveids. Tādējādi tiesībsargs, vērstoties pie citām valsts amatpersonām, aicināja Latvijas nepilsoņiem dot sekojošas iespējas: iegūt pilsonību naturalizējoties var arī izvēlēties citu valsti, ar kuru veidot tiesisku saikni.

Tiesībsargs uzsvēra: lai arī Saeima ir noraidījusi Valsts prezidenta iniciatīvu “Par nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšanu bērniem”, šī diskusija noteikti ir jāturpina. Ja izdotos panākt, ka nepilsoņa statuss bērniem vairs netiek piešķirts, tas pieliktu punktu šāda statusa piešķiršanai kā tādai un apturētu nepilsoņu skaita palielināšanos.

[37] Pēdējo četru gadu laikā Tiesībsarga birojā nenozīmīgi, tomēr pieaug iesniegumu skaits no ārzemniekiem. Kopumā pērn birojā no citu valstu pilsoņiem saņemti 11 iesniegumi par iespējamiem tiesību ierobežojumiem, statusa piešķiršanu vai atņemšanu. No tiem lielāko daļu veidoja ārzemnieku jautājumi par viņu tiesību apjomu un aizsardzību Latvijā. Turpretim salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem būtiski samazinājies sūdzību skaits no Patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā “Mucenieki” izmitinātajām personām.

Izvērtējot iesniegumus, kurus saņem no valstī dzīvojošajiem ārzemniekiem un starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām, tiesībsargs uzsver, ka valsts mērogā būtu jāpievērš uzmanība ilgtermiņa integrācijas stratēģijas izstrādei.

Tāpat tiesībsargs jau agrāk ir paudis savu pozīciju, ka pabalsta apmēri neatbilst starptautisko aizsardzību saņēmušo personu primāro vajadzību apmierināšanai, un šādu pozīciju uztur joprojām. Proti, tiesībsargs atkārtoti uzsver, ka valsts atbalsts starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām ir nepietiekams.

Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību joma

[38] Saskaņā ar Tiesībsarga stratēģijā 2017.-2021.gadam noteikto pārskata periodā arvien aktuāla bijusi tēma par nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanu. Tiesībsargs jau iepriekš norādīja, ka Latvijā izveidotā sociālās drošības sistēma un sociālā atbalsta minimālie apmēri ir zem minimuma, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi. Pabalstu apmēri nav aprēķinos balstīti, turklāt tie lielākoties nav pārskatīti vairākus gadus, piemēram, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir palicis 2005.gada, bet trūcīguma sliekšnis – 2011.gada līmenī. Pārskata periodā būtiski uzlabojumi nav ieviesti.

Jau gandrīz 20 gadus valdība apņemas mazināt nabadzību, taču joprojām apmēram trešdaļa Latvijas iedzīvotāju ir pakļauti tās riskam. Paredzētie atbalsta pasākumi nespēj segt iedzīvotāju pamatvajadzību pieaugošās izmaksas. Labklājības ministrijas izstrādātā koncepcija “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu” viesa cerības, ka situācija sociālās aizsardzības jomā uzlabosies. Taču 2017.gadā tā joprojām nav ieviesta, un gadu no gada tās ieviešana tiek atlikta.

Turklāt tiesībsargs vērš uzmanību, ka sabiedrības uzticēšanās Latvijas sociālās apdrošināšanas sistēmai ir zema. Kā viens no galvenajiem iemesliem tam ir lielais personu skaits, kas iemaksas veic samazinātā apmērā vai neveic vispār (speciālajos nodokļu režīmos nodarbinātie – mikrouzņēmumos nodarbinātie, pašnodarbinātas personas, patentmaksas maksātāji u.c.). Tas minētajām personām rada potenciālu nabadzības risku nākotnē.

[39] Tiesībsargs regulāri saņem iedzīvotāju sūdzības par ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās sniegto pakalpojumu kvalitāti un iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem.

Tādējādi par vienu no prioritātēm pārskata periodā tika izvirzīta institūcijās dzīvojošo klientu tiesību ievērošana. Tiesībsarga biroja darbinieki gada laikā veica pārbaudes piecās institūcijās saistībā ar cilvēktiesību ievērošanas aspektiem. Vizīšu laikā visās institūcijās tika konstatēti vairāki identiski normatīvajiem aktiem un cilvēktiesību standartam neatbilstoši

apstākļi. Piemēram, netiek ievērotas prasības, ka institūcijā jānodrošina atbilstošs darbinieku skaits, lai klientiem būtu iespēja saņemt savām vajadzībām atbilstošu pilnvērtīgu, kvalitatīvu sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju.

Netiek arī ievērota prasība, ka institūcijās darbs organizējams tā, lai iestādes vidi tuvinātu ģimeniskai videi. Proti, klientiem netiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts savu dzīvojamo istabu individualizēšanai, tādējādi veidojot tīkamu mikrovidi institūcijā. Tāpat netiek nodrošināta pat nepieciešamo higiēnas preču – tualetes papīra, dvieļu un ziepju – pieejamība sanitārajās telpās u.c.

[40] Pašlaik gan Eiropas Savienībā, gan pasaulē personu ar invaliditāti tiesību attīstība un aizsardzība tiek detalizēti pētīta. Personu ar invaliditāti tiesības ir samērā jauna tiesību joma, kas ļauj zinātniekiem būt inovatīviem un sniegt atbalstu valsts politikas veidotājiem, kā arī mazināt sabiedrībā esošos stereotipus par personām ar invaliditāti.

Tiesībsarga rīcībā nav informācijas, vai Latvijas augstskolās minētā joma tiek pētīta no tiesību aspekta, pieņemot, ka personas ar invaliditāti ir pilntiesīgi un līdzvērtīgi tiesību subjekti, nevis žēlsirdības objekti. Tiesībsarga ieskatā, ir nepieciešams veikt papildu aktivitātes, lai veicinātu pētījumus par personām ar invaliditāti no tiesību skatpunkta. Tādēļ tiesībsargs vairākām Latvijas augstākās izglītības iestādēm, kuras īsteno tiesību zinātņu mācību programmas, ir nosūtījis ierosinājumus pētnieciskajiem darbiem, kas skar personu ar invaliditāti tiesību jautājumus.

[41] Gan ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, gan nacionālais tiesību akts – Darba likums uzliek pienākumu nodrošināt, ka darba vietās personām ar invaliditāti tiek veikti saprātīgi pielāgojumi, lai veicinātu šo personu tiesības brīvi izvēlēties darba vietu un pelnīt iztikas līdzekļus tādā darba vidē, kas ir atklāta, veicina integrāciju un ir pieejama personām ar invaliditāti.

Runājot par atbilstošu vidi darba vietā, bez ievēribas nevar atstāt arī jautājumu par sabiedrības jeb kolēģu attieksmi pret personām ar invaliditāti. Ne vienmēr tā jau sākotnēji ir atbalstoša. Tomēr pētījumi atspoguļo, ka, palielinoties personiskās saskarsmes pieredzei ar cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti, barjeru un aizspriedumu loks kļūst mazāks. Tādēļ ir nepieciešams sniegt pēc iespējas praktiskāku informāciju sabiedrībai, tai skaitā darba devējiem, kas varētu palīdzēt mazināt stereotipus par personām ar dažāda veida invaliditāti, veicinot to iekļaušanu sabiedrībā un darba tirgū.

Nemot vērā minēto, tiesībsargs ir izstrādājis informatīvo materiālu darba devējiem, kurā iekļauta informācija par saskarsmes kultūru ar darbiniekiem ar dažāda veida invaliditāti, lai veicinātu pozitīvu komunikāciju starp darbiniekiem ar un bez invaliditātes. Tāpat

informatīvajā materiālā ir sniegta praktiska informācija par veidiem, kā viegli un ērti pielāgot darba vidi un darba procesu darbiniekiem ar dažāda veida invaliditāti.

Informatīvais materiāls tika izplatīts publiskā un privātā sektora darba devējiem, kā arī elektroniskā formātā ir pieejams vietnē *www.tiesibsargs.lv*.

[42] Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumu, kurā bija norādīts, ka personai ir daudz bērnu ģimene un diviem bērniem līdz 18 gadu vecumam ir noteikta invaliditāte. Līdz 2014.gada nogalei minētajai personai darba devējs piešķīra papildatvaļinājumu – 9 darba dienas, pamatojoties uz Darba likuma 151.panta pirmās daļas 1.punktu (tas ir, par katru pozīciju – daudz bērnu ģimene un divi bērni ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam), savukārt, mainoties darbiniekiem, kas atbild par atvaļinājuma dienu aprēķinu, minētā likuma norma tika tulkota tādā veidā, ka personai pienācās tikai trīs papildatvaļinājuma darba dienas, jo, darba devēja ieskatā, norma paredz izslēdzošus nosacījumus.

Arī Labklājības ministrijas un Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības ieskatā, piešķiramo papildatvaļinājuma dienu skaits nav atkarīgs no bērnu ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam skaita ģimenē, jo Darba likuma normā jēdziens “bērns ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam” ir lietots vienskaitlī.

Savukārt, tiesībsarga ieskatā, šāda likuma normas interpretācija nav savienojama ar sociāli atbildīgas valsts politiku, kā arī apgrūtinā ģimeņu ar bērniem ar invaliditāti iekļaušanos sabiedrībā un nenodrošina bērnu ar invaliditāti tiesības to vajadzīgajā apmērā. Tādēļ tiesībsargs ir iesniedzis priekšlikumus grozījumiem Darba likumā, lūdzot izteikt likuma normu šādā redakcijā: *“Ikgadējo apmaksāto papildatvaļinājumu piešķir: darbiniekiem, kuru aprūpē ir trīs vai vairāki bērni vecumā līdz 16 gadiem vai par katru bērnu ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam, – trīs darba dienas.”*

[43] Pārskata periodā arvien nav atrisināts jautājums par 2008.gada 9.decembra Ministru kabineta noteikumos Nr.1013 “Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu” ietvertu ūdens patēriņa starpības sadales kārtību, kas, iedzīvotāju skatījumā, tiek uzskatīta par netaisnīgu un neadekvātu. Proti, tā paredz iespēju ilgstoši neveikt pasākumus ūdens patēriņa starpības cēloņu apzināšanai un novēršanai un ļauj visu ilgstoši uzkrāto ūdens patēriņa starpību attiecināt pat uz vienu dzīvokļa īpašumu, tādējādi uzliekot tam nesamērīgi lielu maksājumu.

Tiesībsargs sniedza viedokli, ka ar valdības noteikumiem pašreizējā redakcijā nav iespējams reāli risināt ūdens patēriņa starpības rašanos. Šāds regulējums nerosina meklēt problēmas iemeslus, un tā aizvien rodas no jauna, jo nav paredzēts efektīvs novēršanas

mehānisms. Tādējādi noteikumos ietvertais regulējums nav sasniedzis savu mērķi un nav vērtējams kā samērīgs.

Pašlaik Ekonomikas ministrijā ir izveidota darba grupa, kuras ietvaros saistībā ar ūdens patēriņa starpības samazināšanu tiek vērtēts gan jautājums par sabiedriskā pakalpojuma sniegšanas robežu maiņu, proti, norēķinu veikšanu tikai pēc dzīvokļos uzstādītajiem ūdens patēriņa skaitītājiem, gan uzsākta diskusija par iesniegtajiem priekšlikumiem, kas saistīti ar ūdens patēriņa starpības samazināšanu. Tāpat Ekonomikas ministrija, vērtējot darba grupā paustos viedokļus, konstatēja, ka, risinot ūdens patēriņa starpības sadales jautājumu, ir nepieciešams pilnveidot arī normatīvos aktus, kas saistīti ar ūdenssaimniecības pakalpojuma sniegšanu un saņemšanu daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā, līdz ar to veicams plašāks mājokļu politiku regulējošo normatīvo aktu izvērtējums.

[44] Tiesības uz veselības aizsardzību ir atzīstamas par vienām no cilvēka pamattiesībām. Starptautiskie tiesību akti, ko Latvija ir atzinusi par sev saistošiem, noteic, ka ikvienam neatkarīgi no materiālā stāvokļa jābūt pieejamiem nepieciešamajiem veselības aprūpes pakalpojumiem, nepakļaujot savu ģimeni sociālajam un finansiālajam riskam.

Pārskata periodā tiesībsargs joprojām par vienu no sava darba prioritātēm izvirzīja iedzīvotāju tiesības uz saprātīgā periodā ikvienam pieejamu veselības aprūpi. Proti, jau kopš 2011.gada tiesībsargs ir vērsis Latvijas Republikas valdības un parlamenta uzmanību uz situāciju veselības aizsardzības jomā – veselības aprūpei atvēlētais finansējums joprojām ir nepietiekams, toties pacientu tiešie maksājumi ir vieni no augstākajiem Eiropā. Nepietiekamā finansējuma rezultātā netiek nodrošināta veselības aprūpes pieejamība.

Par to liecina ilgais gaidīšanas laiks un ierobežots finansējums (tā saucamās kvotas), lai saņemtu valsts apmaksātu plānveida veselības aprūpes pakalpojumu. Tāpat valsts apmaksātu veselības aprūpes pakalpojumu, tostarp medikamentu, saņemšana ir ierobežota reto slimību un orgānu transplantācijas jomā.

Situāciju vēl vairāk sarežģī tas, ka veselības aprūpes jomā ir vērojams cilvēkresursu trūkums. Valsts un pašvaldības slimnīcās nav iespējams nodrošināt medicīnas māsas un citas ārstniecības personas, kā arī nav iespējams nodrošināt kvalitatīvu primāro veselības aprūpi, neatliekamo palīdzību (īpaši uzņemšanas nodaļās), dzemdību palīdzību u.tml.

Praksē arī vērojams, ka krasi palielinās personu ar invaliditāti skaits. Šo pieaugumu ietekmē nelabvēlīgā sociālekonomiskā situācija valstī, medicīniskās aprūpes pakalpojumu nepieejamība (galvenokārt līdzekļu trūkums, mēnešiem garās rindas uz izmeklējumiem un pie speciālistiem kvotu trūkuma dēļ, nesavlaicīgi vai neveikti nepieciešamie rehabilitācijas pasākumi), par ko liecina arī personām noteiktā ļoti smagā invaliditāte.

[45] 2017.gadā ir uzsākta veselības aprūpes sistēmas reforma, kuras ietvaros nākamo trīs gadu laikā ir plānots panākt finansējuma palielinājumu veselības aprūpei 4% apmērā no IKP. Tomēr, kamēr realitātē nav sasniegts plānotais finansējuma līmenis, nav pamata uzskatīt, ka Latvijā pieejamība veselības aprūpes sistēmai būtiski uzlabosies.

Tā kā viena no valdības un parlamenta prioritātēm 2017.gadā bija veselības aprūpes sistēmas reforma un obligātās veselības apdrošināšanas ieviešana, Saeima 2017.gada nogalē pieņēma Veselības aprūpes finansēšanas likumu.

Runājot par šo likumu, visupirms jāatzīmē, ka valdība Saeimai bija nodevusi absolūti nekvalitatīvu likumprojektu. Tas kopumā lika uzdot vairāk jautājumu nekā sniedza atbildes, līdz ar to Veselības ministriju vēl sagaida plašs izskaidrošanas darbs, īpaši attiecībā uz tiem iedzīvotājiem, kam sistēmai būs jāpievienojas pašiem. Tāpat no likumprojekta nav redzams – kāds ieguvums būs sabiedrībai kopumā, proti, kā tieši uzlabosies veselības aprūpes pakalpojuma pieejamība, kāds būs garantētais piekļuves laiks pakalpojumam, vai jaunais modelis palīdzēs nozarē noturēt un pienācīgi atalgot mediķus, un tamlīdzīgi.

Kopumā tiesībsargs kritiski vērtē, ka Latvijas valsts iedzīvotāju veselības aprūpei plāno atvēlēt vien 4% no IKP 2020.gadā. Veselības ministrija norāda, ka finansējums veselības aprūpei OECD valstīs svārstās robežās no 5,1-16,4% no IKP. Latvijā 2016.gadā tas bija 2,9% no IKP. Proti, Latvijā finansējums veselības aprūpei ir būtiski mazāks pat par pašu mazāko, kāds ir jebkurā no OECD valstīm. Latvijā tas ir vairāk nekā uz pusi mazāks par finansējumu veselības aprūpei kaimiņvalstī Igaunijā, kur tas sasniedz 6% no IKP. Šādā situācijā nav skaidrs, kā Latvijas politiķi plāno panākt būtiskus uzlabojumus nozarē, tai nepieciešamo finansējumu joprojām saglabājot kritiski zemu.

Turklāt tiesībsarga ieskatā, nav sociāli atbildīgi, ka valdība nodokļu reformas ietvarā Latvijas iedzīvotājus, kuri darbojas valsts atzītos nodokļu režīmos, pēc būtības no veselības aprūpes sistēmas ir izslēgusi. Tādēļ neatbildēts paliek jautājums, vai iedzīvotāji, kuriem veselības apdrošināšanas sistēmai būs jāpievienojas pašiem, spēs šo maksājumu veikt, vai arī tas šajā segmentā palielinās neatliekamās medicīniskās palīdzības un invaliditātes izdevumu apjomu.

[46] Lai uzraudzītu normatīvo aktu ievērošanu un izpētītu faktisko situāciju par iespējamu diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu dzimuma un ģimenes stāvokļa dēļ nodarbinātības jomā, tiesībsargs 2012./2013.gadā veica darba devēju un mazu bērnu māmiņu aptauju par diskriminācijas aizlieguma principa ievērošanu darba tiesiskajās attiecībās.

Savukārt, lai noskaidrotu, vai faktiskā situācija kopš 2012.gada ir mainījusies, tiesībsargs 2017.gadā atkārtoti vērsās pie iedzīvotājiem ar lūgumu sniegt viedokli par diskriminācijas aizlieguma principa ievērošanu darba tiesiskajās attiecībās.

Lai sasniegtu mērķi, tika veiktas divas atšķirīgas aptaujas: darba devēju aptauja un mazu bērnu vecāku aptauja, kā rezultātā tiesībsargs nonāca pie konkrētiem secinājumiem. Piemēram, darba devēji lielākoties neatlasa kāda konkrēta dzimuma darbiniekus un dzimumu proporcija iestādēs/uzņēmumos pārsvarā ir nejaušība. Tomēr gadījumos, ja iestādē/uzņēmumā strādā vairāk sieviešu nekā vīriešu, tas lielākoties saistīts ar to, ka darba vietā tiek piedāvāts zems atalgojums un vīrieši daudz retāk piesakās uz šādām vakancēm. Līdz ar to veidojas situācija, ka sievietes tiek nodarbinātas zemāk atalgotos darbos. Šāda situācija nav pieļaujama dzimumu līdztiesības politikas veicināšanas ietvaros.

Strādājot pie dzimumu līdztiesības veicināšanas un diskriminācijas mazināšanas, vienlīdzīgs atalgojums jeb vienāda darba samaksa ir īpaši problemātisks jautājums. Līdz ar vīriešu un sieviešu darba samaksas atšķirībām, kas Eiropas Savienībā veido apmēram 16%, tālāka attīstība vienādas darba samaksas principa ieviešanā par tādu pašu vai vienādas vērtības darbu nav notikusi. Vīriešu un sieviešu darba samaksas atšķirību radīta diskriminācija ir plaši izplatīta, atšķirības atalgojumā dzimuma dēļ pastāv arī Latvijā. Līdz ar to tiesībsargs, lai veicinātu šīs problēmas mazināšanu, 2017.gadā veica Līdztiesības iestāžu Eiropas tīkla rokasgrāmatas “Vienlīdzīga darba samaksa” tulkojumu. Rokasgrāmata iepazīstina praktiķus – juristus, tiesnešus, arodbiedrību pārstāvjus – ar informāciju, kā risināt vienlīdzīgas darba samaksas jautājumus. Rokasgrāmatai gan ir informatīvs raksturs, un tā nav juridiski saistoša.

[47] Izvērtējot darba devēju un mazu bērnu vecāku aptaujas datus, tiesībsargs secina, ka problēmjautājumu risināšanā svarīga nozīme ir sabiedrības informēšanai par darbinieku un darba devēju tiesībām un pienākumiem nodarbinātības jomā. Līdz ar to, lai veicinātu sabiedrības informētību par normatīvajos aktos noteiktajām tiesībām, tiesībsargs ir izstrādājis un izplatījis atsevišķus informatīvos materiālus gan strādājošām grūtniecēm un mazu bērnu vecākiem, gan arī tieši darba devējiem.

[48] Pārskata periodā vairāki galvaspilsētas iedzīvotāji vērsa tiesībsarga uzmanību uz diskriminējošām un tiesiskās vienlīdzības principam neatbilstošām normām Rīgas domes 2015.gada 9.jūnija saistošajos noteikumos Nr.148 “Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā”.

Tiesībsargs kopumā par šiem pašvaldības noteikumiem ir saņēmis daudz dažādu sūdzību. Īpaši jāatzīmē konstatētais, ka pašvaldība ir radījusi iedzīvotāju tiesību aizskārumu ar vairākām tiesību normām atšķirīgos aspektos, kā rezultātā uzsākta konstitucionālā tiesvedība.

[49] Jau 2016.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemtas daudzu personu sūdzības par plašsaziņas līdzekļos izskanējušo informāciju, kas izraisīja sabiedrības rezonansi attiecībā uz nekustamo īpašumu kadastrālo vērtību paaugstināšanu, tuvinot to līdz pat 85% no tirgus

vērtības, kas automātiski arī palielinātu nekustamā īpašuma nodokļa slogu iedzīvotājiem, iespējams, padarot šo nodokli par konfiscējošu.

Tiesībsargs vērsās gan Tieslietu ministrijā, gan Finanšu ministrijā ar lūgumu sniegt informāciju par nekustamo īpašumu kadastrālās vērtības paaugstināšanas nepieciešamību un tās samērību ar paredzamu ievērojama nodokļa sloga pieaugumu atbilstoši likumam “Par nekustamā īpašuma nodokli”.

Sniedzot skaidrojumu, Finanšu ministrija ir uzsvērusi, ka nodokļa slogam ir jābūt samērīgam ar īpašuma vērtību un personas maksātspēju, bet vienlaikus ir jānodrošina pašvaldība ar ieņēmumiem, lai nodokļa izmaiņas neapdraudētu pakalpojumu sniegšanu iedzīvotājiem. Tās ieskatā, valsts ir atbildīga par samērīgu nodokļu slogu valstī kopumā, taču tā nevar nodrošināt, ka attiecīgais nodokļa slogs ir atbilstošs katras konkrētās personas maksātspējai, ja tās ienākumi ir nelieli, savukārt nekustamais īpašums – vērtīgs.

No iestāžu saņemtajām atbildēm izriet, ka darbs pie kadastrālās vērtības aprēķina metodikas un ar to saistītā nekustamā īpašuma nodokļa piemērošanas turpinās, taču pēc tiesībsarga rīcībā esošās informācijas personas vienīgā mājokļa neaplikšana ar nodokli šobrīd netiek atbalstīta.

Nešaubīgi, tiesības uz mājokli nozīmē tiesības dzīvot drošībā, mierā un cieņā. Valstij persona ir jāaizsargā pret tās mājokļa iznīcināšanu vai patvaļīgu izraidīšanu no mājokļa. Mājokļa pieejamība ir jāskata arī no izdevumu viedokļa – mājokļa izdevumu samērīguma ar iedzīvotāju ienākumu līmeni. Šādos gadījumos pašvaldībām ir jāizvērtē arī iespēja paplašināt to personu loku, kurām ir tiesības uz nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumiem.

Tiesībsarga ieskatā, atsevišķos gadījumos jau šobrīd maksa par nekustamā īpašuma nodokli vairumam iedzīvotāju rada būtisku tiesību uz īpašumu ierobežojumu. Savukārt esošā normatīvā regulējuma ietvaros, ja tiks paaugstinātas nekustamo īpašumu kadastrālās vērtības, kas tiek ņemtas par pamatu nodokļa aprēķinam, pastāv risks, ka nodoklis kļūs konfiscējošs. Tādējādi nodokļu politikas veidotājiem ir jārod saprātīgs risinājums attiecībā uz alternatīviem nekustamā īpašuma nodokļa samazināšanas modeļiem, uz ko vairākkārt uzmanību ir vērsis arī tiesībsargs.

[50] Pārskata periodā kādā pārbaudes lietā secināts, ka valsts ir izveidojusi mehānismu, ar kuru tiek nodrošinātas personas tiesības dzīvot labvēlīgā vidē gadījumos, ja vidē ir nepabeigtas būves un grausti, kas apdraud cilvēku drošību. Tādējādi valsts it kā ir ievērojusi vienu no Satversmes 115.panta pienākumiem – izveidot tiesību dzīvot labvēlīgā vidē aizsardzības mehānismu. Taču, vērtējot šī mehānisma realizāciju praksē, pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs atzina, ka valsts iesaistīšana kā galējs risinājums nepabeigtu būvju un graustu problēmām ir loģisks iznākums, lai izlēmīgi sakārtotu vidi, kas ir droša cilvēku

veselībai un dzīvībai, taču svarīgi ievērot divus apstākļus. Pirmkārt, pašvaldībai ir pienākums līdzdarboties šīs problēmas risināšanā, tā kā tas izriet no vairākiem normatīvajiem aktiem. Otrkārt, ir jābūt sistēmai, kas nodrošinātu, lai valsts nepaliktu finansiāli neizdevīgā situācijā. Proti, jābūt daudzpusīgiem tiesiskiem risinājumiem, kā maksimāli atgūt līdzekļus, kas ir tikuši ieguldīti, sakārtojot attiecīgo vidi (būvju, graustu nojaukšana u.c.).

Labas pārvaldības principa veicināšana

[51] Labas pārvaldības princips ir ne tikai garantēta iespēja realizēt tiesības, bet arī tas visupirms prasa pretimnākošu un cieņpilnu iestādes attieksmi pret privātpersonu, kas izpaužas gan kā iestādes darbinieku rīcība atbilstoši normatīvajiem aktiem, gan arī kā pastāvīga sniegtā pakalpojuma uzlabošana.

2017.gada vasarā tiesībsargs veica iedzīvotāju aptauju ar mērķi noskaidrot sabiedrības viedokli, vai valsts pārvalde ievēro labas pārvaldības principu.

Ikgadējā tiesībsarga konferencē tika prezentēti aptaujas rezultāti, kas ļāva izdarīt vairākus secinājumus. Pirmkārt, vērojot kopējo tendenci, secināms, ka aptuveni 30% respondentu vērtējumā laba pārvaldība tiek ievērota, aptuveni puse norādīja, ka laba pārvaldība tiek nodrošināta daļēji un ir vēl jāuzlabo, savukārt 20% uzskatīja, ka laba pārvaldība netiek ievērota. Otrkārt, iedzīvotāju skatījumā, viskritiskāk ir vērtējams atklātības un tiesiskas, un objektīvas rīcības trūkums iestādēs, kas norāda uz minimālu iedzīvotāju iesaisti lēmumu pieņemšanā. Turklāt, iedzīvotāju skatījumā, valsts pārvaldes darbība nav caurskatāma un tajā valda pārmērīga birokrātija, toties vismazāk negatīvu atbilžu saņemts par pieklājīgu un pretimnākošu attieksmi un pieejamību, kas liek domāt, ka valsts pārvalde ir iemācījusies būt laipna un pretimnākoša komunikācijā ar iedzīvotājiem.

Treškārt, sociālā joma iedzīvotājiem bijusi visaktuālākā, līdz ar to arī domas par labu pārvaldību šajā jomā dalās. Respondenti kā nākamo negatīvi vērtēto jomu visbiežāk norādījuši būvniecību. Vismazāk iebildumu labas pārvaldības ievērošanas aspektos respondentiem kopumā bija par izglītības jomu.

Vadoties no aptaujas un pētījuma rezultātiem, tiesībsargs veido turpmāko stratēģiju, lai veicinātu labas pārvaldības principa ievērošanu valsts un pašvaldību iestādēs.

[52] Tiesībsarga ieskatā, iestādei, kas sniedz pakalpojumus, ir jānodrošina klientam pieejama un saprotama vide. Pieejama vide ir ne tikai iespēja piekļūt iestādei, bet arī pēc iespējas vienkārša un saprotama pakalpojuma pieejamība. Tas nozīmē, ka iestādei pēc iespējas jāatvieglo administratīvais slogs jeb nelietderīgs klientu laika un resursu patēriņš, kas

primāri rodas, nenodrošinot optimālus pakalpojumu sniegšanas procesus, un tikai sekundāri izriet no izvirzītām prasībām tiesību aktos.

[53] Ievērojot, ka tiesībām uz informāciju ir konstitucionāls rangs, tiesībsargs 2017.gadā apkopoja un publiskoja iepriekš veiktā pētījuma “Tiesību uz informāciju īstenošana vietējo pašvaldību interneta vietnēs” rezultātus. Šajā izpētē tiesībsargs vērtēja pašvaldību interneta mājaslapās ievietotās informācijas atbilstību Ministru kabineta 2007.gada 6.marta noteikumu Nr.171 “Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā” prasībām un labas pārvaldības principam.

Tiesībsargs secināja, ka, kopumā vērtējot pašvaldību mājaslapu atbilstību normatīvo aktu prasībām, tās tiek ievērotas ar atsevišķiem izņēmumiem. Pašvaldībām rekomendējams turpināt uzlabot mājaslapu pieejamību, regulāri un sistēmiski tajās aktualizējot informāciju. Vienlaikus, veicinot pašvaldību interneta vietņu uzlabošanu tās pieejamības nodrošināšanā arī personu ar invaliditāti vajadzībām, tiesībsargs aicina pārbaudīt mājaslapu pašreizējo pieejamību un veikt nepieciešamos uzlabojumus.

[54] Pārskata periodā, izskatot sūdzības par to, ka vairākas vietējās pašvaldības nenodrošina Latvijas pilsoņiem iespēju parakstīties par vēlētāju likumprojektiem, kas reģistrēti Centrālajā vēlēšanu komisijā, proti, netiek sniegta informācija par šādu likumprojektu parakstīšanas laiku un vietu, tiesībsargs uzsvēra, ka vēlētāju tiesības iesniegt likumprojektus ir būtiska konstitucionāla demokrātiskas valsts vērtība atbilstoši Satversmes 101.pantā definētajam, ka ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbā. Latvijas pilsoņu tiesības parakstīties par likumprojektiem ir viens no Satversmē paredzētajiem veidiem piedalīties politiskajos procesos un izteikt savu viedokli par tautai nozīmīgiem jautājumiem.

Tādēļ tiesībsargs aicināja VARAM un Centrālo vēlēšanu komisiju atbilstoši savai kompetencei veikt nepieciešamos pasākumus, lai vietējās pašvaldības sniegtu pieejamu un pietiekamu informāciju iedzīvotājiem par vietu un laiku, kur balsstiesīgajiem Latvijas pilsoņiem iespējams piedalīties parakstu vākšanā. Izpildot tiesībsarga rekomendāciju, VARAM informēja, ka visām pašvaldībām ir nosūtīta informatīva vēstule, uzdodot ievērot tiesībsarga norādīto.

[55] Pārskata periodā vairākas Tiesībsarga birojā saņemtās sūdzības izgaismoja vienotu problēmu, ka personas, atrodoties ieslodzījuma vietā, tiesiskajās attiecībās ar valsti nav sasniedzamas, jo tās objektīvi neatrodas deklarētajā dzīvesvietā, savukārt Iedzīvotāju reģistrā, kas ir galvenā informācijas sistēma, ar kuras palīdzību valsts un pašvaldību iestādes nodrošina privātpersonas sasniedzamību tiesiskajās attiecībās ar valsti, nav ziņu par personas

atrašanos ieslodzījumā. Līdz ar to noteiktos gadījumos iestādes no Iedzīvotāju reģistra saņem nepilnīgu vai neprecīzu informāciju.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs konstatēja, ka informācija par ieslodzījuma vietu, kurā persona atrodas, ir iekļauta Sodu reģistrā, un šo informāciju var pieprasīt arī minētās iestādes. Taču šo informāciju no Sodu reģistra attiecīgās iestādes var iegūt, tikai zinot par faktu, ka persona atrodas ieslodzījumā. Tas nozīmē, ka dzīvesvietas deklarēšanas princips pilnvērtīgi nenodrošina personas sasniedzamību tiesiskajās attiecībās ar valsti. Kā iespējamās sekas šādai nepilnīgai vai neprecīzai informācijas iegūšanai ir vairāku pamattiesību– tiesību uz taisnīgu tiesu, mājokli, godu un cieņu, vēlēšanu tiesību u.c. – ierobežojuma risks.

Līdzīga situācija tika konstatēta attiecībā uz personām, kuras stacionētas psihiatriskajā ārstniecības iestādē bez viņu piekrišanas, proti, stacionētas piespiedu kārtā saskaņā ar Ārstniecības likuma 68.pantu vai medicīniska rakstura piespiedu līdzekli kriminālprocesā.

Tiesībsargs pozitīvi novērtēja, ka Iekšlietu ministrija un Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde atzīst problēmu. Vienlaikus tiesībsargs atzina, ka Iekšlietu ministrijas vairāk atbalstītais šīs problēmas risinājuma variants ir finansiāli lētākais, taču tas satur principiālu nepilnību. Proti, tā kā tas paredz pēc brīvprātības principa deklarēt papildadresi ieslodzījuma vietā, iesaistot Ieslodzījuma vietu pārvaldi, tas automātiski nozīmē, ka būs personas, kas to nedarīs. No tā izriet, ka Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 1.panta mērķis – panākt, lai ikviena persona būtu sasniedzama tiesiskajās attiecībās ar valsti un pašvaldību nebūs pilnībā sasniegts.

Attiecībā uz personām, kuras stacionētas psihiatriskajās ārstniecības iestādēs bez viņu piekrišanas, tiesībsargs norādīja: lai arī šādu personu skaits nav liels, tomēr ir acīmredzams, ka tādas personas un to uzturēšanās vidējie termiņi slimnīcā no juridiskā viedokļa ir pietiekami nozīmīgi, lai valsts meklētu risinājumu, kā nodrošināt šo personu sasniedzamību ar valsti attiecīgajā laika posmā.

No tiesiskas valsts principa viedokļa nav pieļaujams, ka valsts kādu no personu grupām savstarpējās tiesiskajās attiecībās atstāj nerasniedzamu un šo jautājumu nerisina tikai tādēļ, ka attiecīgā grupa ir neliela. To var atrisināt līdzīgos veidos kā attiecībā uz personām, kas atrodas ieslodzījuma vietā.

[56] Saistībā ar pārbaudes lietu par Jūrmalas pilsētas domes 2014.gada 4.septembra saistošajiem noteikumiem Nr.27 “Jūrmalas pilsētas pašvaldības kapsētu darbības un uzturēšanas noteikumi”, ciktāl tie nosaka pienākumu maksāt nomas maksu par kapavieta lietošanu, tiesībsargs atgādina: likuma “Par pašvaldībām” (Pašvaldību likums) 15.panta 2.punkts nosaka, ka viena no pašvaldību autonomajām funkcijām ir gādāt par savas administratīvās teritorijas labiekārtošanu un sanitāro tīrību, tai skaitā kapsētu izveidošanu un

uzturēšanu. Vērtējot kopsakarā Pašvaldību likuma un Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likuma regulējumu, tiesībsargs secināja, ka kapsētu izveidošana un uzturēšana ir pašvaldības autonomā funkcija un tās izpilde finansējama no pašvaldības budžeta, kā arī pašvaldības īpašums primāri ir izmantojams administratīvās teritorijas iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai, nododot to publiskā lietošanā. Attiecīgi tikai gadījumā, ja īpašums nav tieši nepieciešams iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai, pašvaldība to var izmantot ienākumu gūšanai saimnieciskā kārtā, tai skaitā iznomāt.

Kapsētas ir publiskā lietošanā nodots pašvaldības īpašums, kas kalpo sabiedrības vajadzībām likuma "Par pašvaldībām" 77.panta otrās daļas izpratnē. Tādējādi kapsētām ir publiskas lietas statuss, līdzīgi kā ceļiem, ielām, laukumiem un parkiem.

Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments jau 2015.gada 20.novembra lēmumā lietā Nr.6-7-00148-15/5 SKA-1427/2015 ir norādījis, ka maksa par kapavietas nomu pēc savas dabas uzskatāma par pašvaldības nodevu, nevis nomas maksu. Savukārt likuma "Par nodokļiem un nodevām" 12.panta pirmajā daļā izsmeļoši ir uzskaitīti tie gadījumi, kad pašvaldības ir tiesīgas iekasēt nodevas.

Nemot vērā minēto, tiesībsargs secināja, ka pašvaldība saskaņā ar spēkā esošo tiesisko regulējumu nevar noteikt nodevu par kapavietas izmantošanu. Tiesībsarga ieskatā, lai arī pašvaldībām ir tiesības izdot saistošos noteikumus savu autonomo funkciju realizēšanai, tām ir jāievēro tiesiskais ietvars. Tā kā kapavietu nomas maksas noteikšana ir uzskatāma par patvaļīgu, tā neatbilst Satversmes 1.pantam, tādējādi Jūrmalas pilsētas dome ir pārkāpusi arī Satversmes 64.pantu, izdodot tādus saistošos noteikumus, kas pārsniedz tai piešķirto kompetenci.

Tiesībsargs uzskata, ka personas tiesības izmantot publiskas lietas ir viens no veidiem, kā valsts un pašvaldība ievēro personu cilvēktiesības, un saprotams, ka pašvaldībai ir nepieciešami ieņēmumi savu autonomo funkciju veikšanai, taču tie ir jāgūst tiesiskā veidā, ievērojot savu iedzīvotāju intereses.

[57] Pārskata perioda sākumā tiesībsargs vērsās pie VID ģenerāldirektores, darot zināmus novērojumus par problēmjasautājumiem, kuri ir jārisina, lai veidotu VID kā uz klientu orientētu, nevis represīvu iestādi.

Pirmkārt, tiesībsargs norādīja uz iestādes komunikācijas stilu ar klientiem. Piemēram, tiesībsargs novērojis, ka VID aktīvi veic dažāda veida preventīvos pasākumus ēnu ekonomikas apkarošanā, mēģinot noskaidrot personas, kas veic saimniecisko darbību interneta vidē, izīrējot dzīvokļus u.c., bet saimniecisko darbību neregistrē, tādējādi arī nemaksā nodokļus. Šo pasākumu ietvaros VID sūta privātpersonām paziņojumus ar lūgumu reģistrēt saimniecisko darbību, vienlaikus arī norādot uz atbildības piemērošanu par

nesadarbošanos ar VID vai par saimnieciskās darbības neregistrēšanu. Šādi rīkoties VID ir tiesības. Taču sabiedrību interesē jautājums, kā šīs tiesības tiek izmantotas? Vai, tās izmantojot, VID nerīkojas patvaļīgi?

Šajā sakarā tiesībsargs norādīja: lielā mērā tas ir saistīts ar to, cik rūpīgi VID amatpersonas veic katra individuālā gadījuma pārbaudi; kā un kādus apgalvojumus izmanto kā pierādījums, lai uzrunātu nodokļu maksātāju. Tiesībsargs novērojis, ka VID neveic visu gadījumu rūpīgu pārbaudi, pat nepārbauda juridiski nozīmīgu informāciju, un uz pieņemumu pamata traucē nodokļu maksātājus ar paziņojumiem par nepieciešamību reģistrēt saimniecisko darbību, sniegt paskaidrojumus utt. Šie un citi gadījumi lika uzskatīt, ka VID ir nepietiekami izstrādāta un apzināta nodokļu nomaksas pienākuma izpildīšanas prevencijas metodika vai arī tā ir izstrādāta, bet VID amatpersonas to neizprot kopsakarā ar vispārējiem administratīvā procesa un valsts pārvaldes darbības principiem. Minētais par nožēlu kopumā rada priekšstatu, ka VID rīcība robežojas ar patvaļu.

Tiesībsargs piedāvāja arī risinājumus: pārskatīt visus iekšējos normatīvos aktus, kas reglamentē šos prevencijas procesus, kā arī veikt darbinieku apmācības.

Otrkārt, tiesībsargs vērsa VID ģenerāldirektora uzmanību uz jautājumu par apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņu kavējumiem audita lietās, datu atbilstības pārbaudes lietās un administratīvo pārkāpumu lietās.

Tiesībsarga pārbaudē apstiprinājās, ka termiņi tiek kavēti teju katru mēnesi. Par minēto tiesībsargs jau iepriekš bija VID aizrādījis, tomēr būtiski uzlabojumi nesevoja. Šāda termiņu kavēšana pasliktina nodokļu maksātāju tiesiskās intereses, un tas neatbilst labas pārvaldības principam.

Tiesībsargs uzsver, ka šim jautājumam ir jārod risinājums, jo par minēto termiņu kavējumiem VID neiestājas nekādas sekas. Nodokļu maksātājiem un visai sabiedrībai tas rada priekšstatu par nesodāmību un bezatbildību valsts pārvaldē, un tas nav pieņemams.

Jānorāda, ka pēc šīs vēstules saņemšanas VID ģenerāldirektore personīgi tikās ar tiesībsargu un pārrunāja aktualizētos jautājumus. Tāpat notika arī Tiesībsarga biroja darbinieku un VID amatpersonu darba tikšanas.

[58] Tiesībsargs, analizējot iepriekš izteiktu rekomendāciju izpildi, pārskata periodā konstatēja, ka, neskatoties uz to, ka gan VID, gan Finanšu ministrija piekrita rekomendācijas būtībai, tā tika izpildīta tikai pēc divarpus gadiem. Proti, attiecīgos grozījumus likumā "Par nodokļiem un nodevām" Saeima pieņēma vien 2017.gada 16.novembrī. Būtiski atzīmēt, ka paralēli šo grozījumu pieņemšanai, kas bija nodokļu maksātāju interesēs, tika izstrādāti un steidzamāk pieņemti vairāki citi grozījumi likumā "Par nodokļiem un nodevām", kas saturēja represīvas normas attiecībā uz nodokļu maksātājiem.

[59] Aizvadītajā gadā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par labas pārvaldības principa ievērošanu VID, Uzņēmumu reģistra un Iekšlietu ministrijas Informācijas centra darbībā, izpildot administratīvo papildsodu – tiesību atņemšana ieņemt noteiktus amatus.

Proti, VID administratīvā pārkāpuma lietā personai uzlika naudas sodu un papildsodu – tiesību atņemšana ieņemt noteiktus amatus, tas ir, personālsabiedrības lietveža, personālsabiedrību pārstāvēt tiesīgā biedra, kapitālsabiedrības valdes locekļa, kapitālsabiedrības padomes locekļa, prokūrista, parastā komercpilnvarnieka, pārstāvja filiālē, komercsabiedrības likvidatora, sabiedrības kontroliera un revidenta amatus, 24 mēnešus. Tiesībsargs konstatēja, ka VID, neskatoties uz to, ka persona bija pārsūdzējusi VID lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā, neapturēja papildsoda izpildi, tas ir, neinformēja Uzņēmumu reģistru par sūdzības izskatīšanu, kaut arī likums paredzēja pretējo.

Ņemot vērā konkrētajā lietā konstatēto, tiesībsargs secināja: VID neievēro ārējos un iekšējos normatīvajos aktos noteiktos termiņus, realizējot papildsoda izpildi; VID nav sakārtoti iekšējie procesi administratīvo pārkāpumu soda izpildes nodrošināšanai, kas rada privātpersonu tiesību aizskārumus ne tikai konkrētajā gadījumā; VID nepietiekami aktīvi iesaistās papildsoda noteikšanā (tiesvedības procesā), ja papildsods daļēji jau ir izpildīts.

Konkrētais gadījums acīmredzami arī izgaismoja problēmu, ka valsts (ar Informācijas centra starpniecību) piedāvātais pakalpojums – iegūt elektroniski informāciju no Sodu reģistra – nav kvalitatīvi nodrošināts nestandarta situācijās.

Pirmkārt, ir acīmredzami, ka Sodu reģistrs kā datubāze nestandarta situācijās tehniski nespēj nodrošināt korektas un patiesas informācijas atspoguļošanu portālā *www.latvija.lv*. Tiesībsargs pieļāva, ka ir apsverama datubāzes pilnveidošanas iespēja.

Otrkārt, tiesībsargs atzina, ka objektīvi tehniskas nepilnības var pastāvēt, jo visas situācijas nevar paredzēt, taču tādēļ Sodu reģistra likuma 21.panta pirmā daļa paredz pienākumu Informācijas centram arī šo nepilnību skaidrošanu un patiesas informācijas sniegšanu. Konkrētais gadījums liecināja, ka Informācijas centrs nav pienācīgi nodrošinājis šīs sistēmas funkcionēšanu.

Tiesībsarga biroja informācija

[60] Tiesībsarga biroja darbības jomu – privātpersonu cilvēktiesību aizsardzību finansē no valsts budžeta. 2017.gadā plānotais valsts budžeta finansējums bija 1 miljons 375 tūkstoši eiro, bet pārskata perioda faktiskā izpilde – 1 miljons 344,7 tūkstoši eiro. Salīdzinot ar 2016.gadu, izlietoto līdzekļu apjoms pieaudzis par 1,2% jeb 15,5 tūkstošiem eiro. Pieaugums saistīts ar 2017.gadam papildus piešķirto finansējumu jaunajām politikas

iniciatīvām un citiem prioritārajiem pasākumiem: Informācijas centra aprīkojumam, transporta izdevumiem izraidāmo personu aptaujai un zemāko mēneša darba algu izlīdzināšanai, sākot ar 2017.gada 1.janvāri.

[61] 2016.gadā tika uzsākta Tiesībsarga biroja Informācijas centra izveide, lai sekmētu gan studentu, gan pētnieku, gan plašākas sabiedrības piekļuvi cilvēktiesību, labas pārvaldības un tiesiskās vienlīdzības pētījumiem, publikācijām un literatūrai cilvēktiesību jautājumos, jaunākajām atziņām, kā arī organizētu tematiskos seminārus un radītu vidi radošai domu apmaiņai. 2017.gadā tika turpināts Informācijas centra veidošanas process, paplašināts profesionālās literatūras klāsts un elektroniskās bibliotēkas krājumi.

[62] Pārskata periodā tika izstrādāta Tiesībsarga stratēģija 2017.-2021.gadam, kurā noteikti tiesībsarga darbības virzieni un sasniedzamie rezultāti. Lai novērtētu paveikto attiecībā uz stratēģijas mērķu, virzienu un prioritāšu sasniegšanu, ir izstrādāti rezultatīvie rādītāji, kuru lietderība un atbilstība tikusi pārskatīta, ņemot vērā Tiesībsarga stratēģijas 2014.-2016.gadam izpildes gaitā gūto pieredzi, aktualitāti un tendences, piemēram, ierosināt pārbaudes lietu par visai sabiedrībai svarīgiem un apjoma ziņā plašiem jautājumiem, tādiem kā veselības aprūpes pieejamība u.c.

[63] Tiesībsarga birojā, ieskaitot tiesībsargu, ir 46 amata vietas, no tām pārskata gadā bija aizpildītas 44. Tiesībsarga birojā strādā pieci vīrieši un 39 sievietes.

No personāla 32 darbinieki ir nodarbināti juridiskajā analizē un konsultēšanā, seši darbinieki administrēšanas, dokumentu pārvaldības, personāla un finanšu vadības funkcijas nodrošināšanā, divi darbinieki apgādē un apsaimniekošanā un četri – komunikācijas un starptautiskās sadarbības jautājumos.

2017.gadā darbā pieņemti trīs, bet darba tiesiskās attiecības izbeigtas ar četriem darbiniekiem.

[64] Īstenojot Tiesībsarga likumā noteikto pienākumu sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga lomu, funkcijām un paveikto, Tiesībsarga birojs 2017.gadā aktīvi veidojis komunikāciju ar sabiedrību. Tiesībsargs ne tikai skaidrojis pārbaudes lietu rezultātā sagatavotos atzinumus, viedokļus un pieteikumus Satversmes tiesai, bet arī vairākkārt paudis viedokli sabiedrībai nozīmīgos procesos.

Kopumā 2017.gadā Tiesībsarga birojs organizējis 37 pasākumus: diskusijas, izglītojošus seminārus, izbraukuma konsultācijas u.c.

[65] Turpinot darbu personu iespējami lielākai pieejamībai tiesībsargam arī novados, kā arī informēšanai par tiesībsarga darbu un cilvēktiesībām, 2017.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki organizēja sešus braucienus ārpus Rīgas – uz Ventspili, Liepāju, Valmieru, Madonu, Bausku un Balviem. Konsultācijas un semināri notika novadu bibliotēku telpās, kur, iepriekš izziņojot, bija aicināti visi interesenti.

Pēc Tiesībsarga biroja organizētajiem semināriem par to norisi un konsultācijām plaša informācija tika atspoguļota vietējos laikrakstos, kas ir izraisījusi iedzīvotāju lielāku aktivitāti vērsties ar jautājumiem un uzticēties tiesībsargam. Apraksti laikrakstos par semināru un konsultāciju norisi novados vairo ne tikai tiesībsarga popularitāti, bet arī sniedz iedzīvotājiem precīzāku izpratni par tiesībsarga darba specifiku un iespējām palīdzēt sarežģītās dzīves situācijās. Konsultācijas atklāja, ka personas bieži nezina, pie kā vērsties problēmu gadījumā privāto tiesību jomā.

[66] Pārskata gadā vairāku mācību iestāžu studentiem bija iespēja padziļināti apgūt cilvēktiesību jautājumus, izejot praksi Tiesībsarga birojā, jo sabiedrības izglītošanas nolūkā notiek sadarbība ar augstākās izglītības un profesionālās kapacitātes celšanas mācību iestādēm.

Jānorāda, ka 2017.gadā kopumā aktīvi tika veicināta bērnu informētība par tiesībsargu, viņa darbu un iespēju bērnam vērsties pie tiesībsarga par dažādiem jautājumiem. Tā ietvaros pārskata gadā Tiesībsarga birojā norisinājušies vairāki pasākumi bērniem un jauniešiem, lai veicinātu viņu izpratni par cilvēktiesībām kopumā un jo īpaši bērnu tiesībām. Papildus tam organizēti arī izglītojoši un informatīvi pasākumi dažādās skolās, tostarp reģionos.

[67] Pārskata gadā turpināta dalība starptautiskajās organizācijās un aktīva sadarbība ar citu valstu ombudu un līdztiesības institūcijām. Tiesībsargs atbilstoši savam mandātam un, turpinot iepriekšējo gadu darbību, aktīvi piedalījās dažādu starptautisko un reģionālo organizāciju darbā. Starptautiskajā līmenī tiesībsargs īpaši aktīvi sadarbojās ar Apvienoto Nāciju Organizāciju.